



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FLEMMING RUNE

Gribskov





Gribskov

Udgivet i 2009 af Forlaget »Esrum Sø« ved Niels Richter-Friis,
Ebbas Allé 10, Nødebo, 3480 Fredensborg.

Bogen er samtidig årbog for Frederiksborg Amts Historiske Samfund
for årene 2008 og 2009.

Redaktionskomité:

Svend Balslev, Carsten Carstensen, Jens Bjerregaard Christensen,
Lars Bjørn Madsen, Niels Richter-Friis, Flemming Rune, Lars Toksvig
og Søren Widding.

Layout og ombrydning: Niels Richter-Friis.

Fotografer: Se side 291.

Forsiden: Luftfoto, i midten Lille Gribsø. Foto: Flemming Rune 1999.

Bagsiden: Anemoner ved Fregatvej. Foto: Jens Ole Andersen, maj 2006.

Til højre: Natugle. Foto: Jens Ole Andersen, september 2003 – indrammet
i en superellipse med venlig tilladelse fra Piet Hein A/S.

Trykt af Narayana Press.

Eftertryk er kun tilladt i uddrag og med kildeangivelse.

ISBN: 978-87-88393-28-6 (bind 1, 2 og kort: 978-87-88393-30-9).

Udgivelsen er blevet til i fagligt samarbejde med Skov & Landskab, Københavns Universitet, der har stillet forfatterens arbejdstid til rådighed for udarbejdelsen af manuskriptet.

*Bogen er udgivet med støtte fra følgende
fonde og sponsorer:*

Augustinus Fonden
Danske Banks Fond
Dansk Lokalhistorisk Forening
Farumgaard-Fonden
Landsdommer V. Gieses Legat
Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse
Georg Jorck og hustru Emma Jorcks Fond
Kong Christian den Tiendes Fond
Kong Frederik og Dronning Ingrid's Fond
Kunstrådets Litteraturudvalg
Bodil Pedersen Fonden
Skov- og Naturstyrelsen

Ammunitionsdepotet i Gribskov
Andersens Isolering ApS
Autoforhandlerne i Helsingø
Boligselskabet Nordsjælland
Bravida A/S
Byggefirmaet Quick Service ApS
DanBolig Nordsjælland
Dansk Selskabs Rådgivning A/S
Dansk Vandrelaug, Nordsjælland
Brian og Line Eberhardt, Strødam
EDC mæglerne i Helsingø og
EDC Bent Nielsen A/S
Egelund
Erhvervsskolen Hamlet
Ernst & Young, Hillerød
Frederiksborg Amts Avis
Carsten Følsgaard
Gilleleje Fjernvarme
Gribskov Kommune
Helsingø Turist- og Erhvervsråd
Erik Hørløvs Tegnestue ApS
Hillerød Industri- og Haandværker-
forening
Hornbæk Totalentreprise

Hotel Hillerød
Hyllede Vogmandsforretning
Aksel V. Jensen A/S
Jønssons Auto A/S
Finn Larsen
Lokalbanen A/S
LokalBolig Hillerød
Metacoat A/S
Børge Nielsen A/S
Nordkysten Entreprenørfirma A/S
Nordsjællands Maskincenter
Nykredit, Hillerød
Ret & Råd Scheibel
Murerfirmaet Ole Schow
Skovskolen i Nødebo
Slotsbyens Dyreklinik
Stark i Græsted og Hillerød
Strøms Have- og Entreprenørfirma ApS
Super Brugsen, Gilleleje
Tofte Kontorcenter, CJC Gruppen A/S
Trelleborg Helårshuse – Fritidshuse A/S
Tvilum Landinspektørfirma A/S
Wiibroe's Bryggeri A/S
3F

FLEMMING RUNE

Gribskov



2009

Forord

Hoveddelen af bind 2 er et leksikon over skovens navne. Her er omkring 300 lokaliteter og andre forhold udvalgt og deres historie kortfattet beskrevet: bl.a. moser, søer, historiske bevoksninger, gamle træer, store bakker, kildevæld, kæmpesten, nuværende huse og forsvundne bebyggelser. Beskrivelserne har varierende detaljeringsgrad, da de dels er præget af de forhåndenværende kilders omfang, dels anvendes til at give eksempler på vidt forskellige forhold i skovens fortid. For nogle forsvundne bebyggelser beskrives f.eks. især skovbøndernes vanskelige kår og problemerne med at dyrke de magre skovjorder. For andre forsvundne bebyggelser beskrives især agersystemernes opbygning i skoven eller landgildens art i middelalderen som et billede på afgrødernes karakter.

Gribskov rummer over 800 stednavne. Især i den førhen beboede del af skoven, hvor skovbøndernes marker lå, og hvor husdyrgræsningen var kraftigst, har hver eneste større bakke, mose, eng og ikke mindst agerområde haft navn i gammel tid. Mange af disse navne er siden glemt og forsvundet, men en del har på forbavsende vis overlevet til i dag og anvendes til daglig af skovens ansatte. Navnenes overlevelse skyldes i nogen grad skovvæsenets kortlægning i 1800-tallet, hvor kort i stor målestok påførtes talrige navne fra den folkelige tradition. Men siden har administrationen af dette navnemateriale båret præg af en del tilfældighed og skiftende personale, så kortenes navnebrug har ikke altid stemt overens med den oprindelige, folkeligt overleverede. I denne bog har jeg forsøgt at videregive et navnemateriale, der er loyalt over for den folkelige og oprindelige brug og så vidt muligt med en forklaring på navnenes oprindelse. Godt en tredjedel af skovens navne er behandlet. Lokaliteternes afdelingsnumre i skoven er angivet i kantet parentes.

På detailkortene i kortbindet er skovens navne fra Skov- og Naturstyrelsens digitale kort anført på de steder, hvor de hører hjemme, og det afviger i en del tilfælde fra gængs brug i nyere tid. Over 100 navne er gengivet fra historiske kilder, og i de tilfælde, hvor navnene henviser til forsvundne lokaliteter eller til landskabselementer, der siden har fået nye navne, er de angivet med kursiv skrift i parentes. Alle navne er inkluderet i det tilhørende stednavneregister (se side 368 samt i kortbindet) med henvisning til kortsider og afdelingsnumre i skoven.

Til brug for videre selvstudier er der på side 328-343 i bind 2 gengivet tre historiske kortværker over Gribskov: 1) Udskiftningskortet 1782 af landinspektør Ole Fensmark, 2) Første driftsplankort målt 1794-99 og tegnet 1801 af von Oppen (kopi fra 1810), og 3) Generalstabens første

INDHOLD

Alfabetisk leksikon (A-Å) – side 8

Inddeling i distrikter – side 278

Biografier – side 279

Noter (også til bind 1) – side 292

Litteratur – side 319

Fortidsmindernes

registreringshistorie – side 326

Udskiftningskort 1782 – side 328

1. Driftsplankort 1801 – side 334

Topografisk kort 1857 – side 340

Kort 1:10000 – side 344

Kort-nøgle – side 366

Kort-indeks – side 368

GPS-koordinater – side 373

Store Gribsø [232]. Oktober 2007.

bordmåling 1857-58. En del stednavne fra disse kortværker er gengivet på bogens detailkort, men 1600-tallets jordebøger indeholder sammen med indberetninger til Rentekammeret og udskiftningskort fra 1700-tallet en rigdom af navne, som kortene kun i ringe omfang har haft plads til, men som forhåbentlig vil kunne præsenteres på et senere tidspunkt (se f.eks. bind 1, side 77).

Ud over det topografiske indhold omfatter leksikonet et antal opslag om historiske personer med tilknytning til skoven, f.eks. krybskytten Jens Omgang og den mytiske figur Mor Grib. Gribskovs betydning i litteraturen er illustreret ved opslag om fem repræsentanter for hver sin litterære genre (se Prosa og poesi, side 172).

Noter til bind 1 og 2 er samlet i bind 2, og de enkelte noter fungerer ofte som fulde litteraturreferencer for at lette brugen. I en del tilfælde henvises dog til litteraturreferencer i tidligere noter inden for samme kapitel i bogen. En litteraturliste over bøger og artikler med væsentligt indhold om Gribskov opsummerer en væsentlig del af de refererede kilder og tilføjer en del kilder til yderligere viden.

Flemming Rune

Februar 2009



Afdelingssten. Nummererede markeringssten placeret i grænserne mellem skovens afdelinger for at lette orienteringen i skoven. Ved reguleringen af statsskovene den 11. maj 1905 blev der foretaget en nyinddeling af skoven i (dyrknings)afdelinger, som i langt højere grad end tidligere tog hensyn til terrænet. I driftsplanen for 1. Frederiksborg Distrikt, der blev inddelt i 350 nye afdelinger, anførtes: *»De nye Afdelinger er, hvor de ikke falder sammen med Jærnbaner, Veje, Spor, Grøfter, Volde eller Hegn, mærkede i Vinkelpunkterne med nummererede Afdelingspæle af Cementbeton med Jærnindlæg; hver Pæl består af en Overdel og en Underdel, saa at Pælens Plads er sikret ved den ca. 0,33 m under Jordoverfladen liggende Underdel, selv om Overdelen skulde lide overlast eller blive fjernet. Afdelingsgrænserne er kendelige ved, at de nærmeststaaende Træer paa den mod Grænselinien vendende Side er paamalede en vandret Stribe med rød Møniefarve; den bør, om fornødent, af Distriktet opfriskes midt i (Plan)Perioden«.*⁵⁷⁴

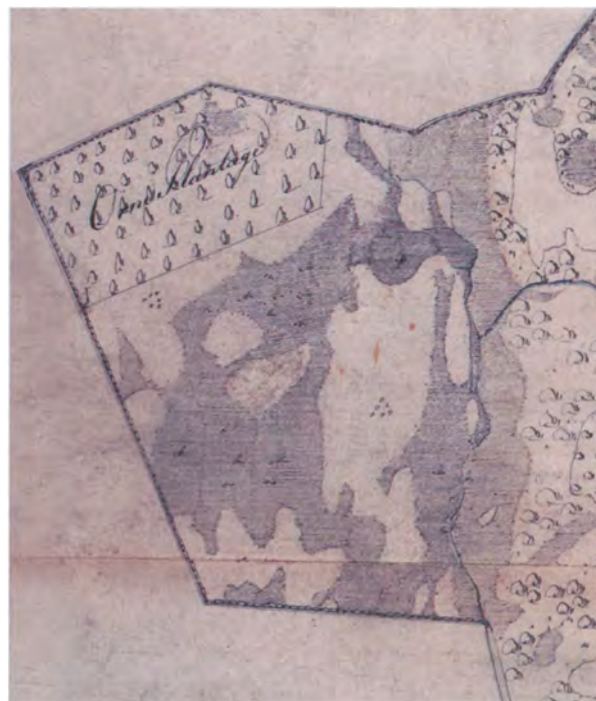
Systemet blev benyttet indtil 1970'erne. På Esrum Distrikt blev i 1970 retableret eller udskiftet 328 nummererede sten, men allerede i 1977 ved planrevisionen for Nødebo Distrikt blev der ikke foretaget nogen nymarkering, hverken med afdelingssten eller grænseopmaling. Man fandt, at det med moderne målemetoder ikke mere var nødvendigt med sten og opmaling for en tilfredsstillende fastlæggelse af afdelingsgrænserne i marken.⁵⁷⁵

Alsønderup Overdrev [651, 659-661]. Indtil udskiftningen omkring 1790 anvendtes hele højbundsarealet nord for Bendstrup og Alsønderup bys marker som udyrket græsningsoverdrev for Alsønderup Sogns bønder. Mod øst, vest og nord var det omkranset af de sumpede enge langs Pøleå, og det var spredt træbevokset, vekslende med moser og sletter. Ved udskiftningen blev størstedelen udlagt til marker, men de godt 40 hektar, der lå nærmest Gribskov med Tibberup Vang, blev omgærdet og pålagt forstlig drift. I 1790'erne blev den nordlige tredjedel af det omgærdede areal genstand for et af Gribskavs tidlige skovrejsningsprojekter, da man anlagde den lidt over 11 hektar store, rektangulære »Orned Plantage« med overvejende nåletræ (det meste af afd. 651 og 661). I de følgende årtier blev næsten alle højbundsarealerne i afd. 659-660 tilplantet med rødgran, og hele den del af Gribskov, der ligger vest for Pøleå, blev herefter kaldt Orned Plantage.

»Orned« stammer fra det gamle, danske ord »Ore«, som betyder udmark. Allerede i matriklen 1688 omtaltes »Alsønderup Orne«, og ordet overdrev er afledt heraf. I dag er kun en lille del af Orned Plantage bevokset med nåletræ. Jorden er for fed til gran her, så allerede efter første hugst blev de fleste arealer i stedet tilplantet med bøg eller eg.



Afdelingssten i Gribskov [510a]. August 2008. Afdelingssten som denne har intet at gøre med de langt ældre von Langenske afdelingssten, se bind 1, side 170.



Herover:

Alsønderup Overdrev på det von Langenske skovkort »Geometriske Grund-Tegning over Friderichsborg Revier« ca. 1765. Det nuværende skovareal er mørktonet. Rigsarkivet.

Til højre:

Orned Plantage på von Oppens skovkort fra 1801.

Ammunitionsdepoter. Langs 38 kilometer smalle, asfalterede skovveje i Gribskov nordlige halvdel ligger godt 130 bunkers, som tilsammen udgør Danmarks største ammunitionsdepot.⁵⁷⁶

De grå betonbygninger syner ikke af meget i den grønne skov, men ikke desto mindre er hver bunkers i grundareal på størrelse med et parcelhus. Kun to jernporte og en taghvælving over hver af de godt 130 bunkers kan ses af skovens gæster. Resten er overdækket med græs og synes som naturlige bakker i skoven. Et nummer og en rød lampe fortæller dog forbipasserende, at anlæggene er i brug. Lampen fortæller, at affugtningsanlæggene fungerer. Ammunition skal opbevares ved en luftfugtighed omkring 60%.

Spørgsmålet om etablering af ammunitionsdepoter i Gribskov blev første gang rejst over for skovvæsenet af Krigsministeriet i 1939. I 1940 oprettedes overenskomst om anbringelse af fire murede depotbygninger i Fændrikvang på Esum Distrikt. Snart efter blev de dog overtaget af den tyske værnemagt, som benyttede dem indtil krigens slutning. Her blev oplagret materiel, som mod krigens slutning blev kørt til østfronten. Herefter stod depoterne tomme, idet de dog jævnligt blev kontrolleret af tyske patruljer. Ikke desto mindre anvendte modstandsbevægelsen ved nattetide et af depoterne til ompakning af våben nedkastet i Gribskov i 1945.

I 1951 startede en livlig brevveksling med forsvarets bygningstjeneste om bygning af et større antal magasiner, som skulle finansieres af Marshall-planens hjælpeprogram og være beregnet bl.a. til opbevaring af ammunition fra samme program. Magasinerne skulle denne gang indret-



tes i egentlige betonbunkers. Interessen samlede sig i første omgang igen om Esrum Distrikt. Skovrideren var positiv, ikke mindst fordi anlægget åbnede mulighed for fremførsel af elektricitet til skovridergården Ostrupgård.

Anlægget af de første 10 betonbunkers begyndte allerede i 1951, og siden gik det slag i slag, så der i 1953-54 var opført i alt 42 bunkers på arealerne øst for Gillelejevej sløret af den eksisterende skovbevoksning. Depotets beliggenhed var dog ikke nogen hemmelighed. Under den kolde krig sås med mistænkelig hyppighed biler med diplomatnummerplader parkeret på skovens parkeringspladser nær depotområdet. Men militæret ønskede endnu flere bunkers. Skovvæsenet protesterede. Man var »betænkelig ved de omsiggribende militære Anlæg i Statskovene« og anførte, at anbringelsen i »Grib Skov ogsaa berører Hensynet til Publikums Færdsel i Skoven«, men lige meget hjalp det. Byggeriet skulle fortsætte.

Først på året i 1954 fulgte nu bag kulisserne en del spilfægteri mellem skovriderne for Nødebo og Esrum distrikter om, hvem der skulle lægge yderligere arealer til. Interessen samlede sig denne gang om arealet omkring Stjernen på Nødebo Distrikt. Skovrideren her, Poul Rosen, havde imidlertid et godt forhold til Frederik IX, som ofte kom på jagt på distriktet. Vi ved, at Rosen i bukkejagtssæsonen 1954 havde lejlighed til at orientere majestæten om planerne, og at kongen ikke var begejstret. Mon ikke det lykkedes skovrideren at overbevise Frederik IX om, at depoterne, hvis de blev anlagt på Nødebo Distrikt, ville indvirke negativt på jagten? I hvert fald endte »bolden« igen hos svogeren, skovrider Arendrup på Esrum Distrikt, som i øvrigt var søn af en general!

I 1956 blev der indgået en endelig lejekontrakt med forsvarets bygningstjeneste, som omfattede areal til alle de nu i alt 130 bunkers inklusive til- og frakørselsveje, elektriske jordkabler og transformerstationer, svarende til et samlet bunkers-grundareal på over 18.000 m². De nye depoter

Bunkers i Gribskov [325]. April 2007.



Forsvarets bygninger [352]. Juni 1977.

blev anlagt i Fændrikvang som tidligere, men også i Burevang og Kalvehave vest for Gillelejevej. Senere blev der indgået kontrakt om leje af areal til det såkaldte »gennemgangsområde« ved Hvideportevej, som indeholder bygninger til administration, værksteder, kantine, opholdsrum for de ansatte samt yderligere 4-5 bunkers.

Formelt er Ammunitionsdepot Gribskov det største af fire støtdepoter under Hærens Parkområde.⁵⁷⁷ Tidligere var der 60 mand ansat til omladning og lastning af ammunition. Det var et hårdt arbejde. I dag er der 13 ansatte tilbage, som klarer omladnings- og lastnings-arbejdet med trucks og maskiner, men trafikken er uændret med ammunitions-transporter til Høvelte, Antvorskov, Vordingborg, Oksbøl og de andre depoter.

Det nyeste byggeri på depotets område er et ammunitionsværksted, taget i brug for få år siden. Det er sikret mod lynnedslag og ekviperet med sikkerhedsværktøj i gnistfri kobber. Alle bunkers er sikret med både lynafledere og antistatiske jordspyd. Og der er virkelig krudt og kugler bag betonen. Tonsvis og utallige former, fra de mindste patroner til håndvåben og til 155 mm Haubits-granater. Men hvis uheldet er ude, og en bunkers eksploderer, er mængden af sprængstof og afstanden mellem hver enkelt bunkers afpasset sådan, at der ikke kan ske en kædereaktion. De seneste års problematik med rockerkrig og terrorisme har gjort det nødvendigt med forøget sikkerhed omkring depoterne. Heldigvis har forsvardepoterne ikke været mål for mange indbrudsforsøg. I 2004 var der fire indbrudsforsøg i Gribskov, dog uden at der var noget, tyvene kunne bruge. En del af sikkerheden er, at kun meget få ved, hvad der gemmer sig inde i den enkelte bunkers. Detonatorer og granater opbevares aldrig i samme bunkers. Samtlige depoter overvåges nu elektronisk. En del af ældre tiders våben og ammunition er i øvrigt udstillet i et af depoterne fra tyskertiden på Kalvehavevej. Museet drives af Hjemmeværnet og benævnes Hjemmeværnets Historiske Materieludstilling (HHMU).⁵⁷⁸

Askehullet [721g]. En lille mose på 0,7 hektar, beliggende pittoresk ved Nordre Gribsøvej et par hundrede meter fra Helsingvej. I 1800-tallet var mosen »begroet med Græs og Mos« og benyttedes til høslæt.⁵⁸³ Navnet Askehullet stammer først fra 1900-tallet, hvor en del ask voksede op. I slutningen af 1960'erne blev grøfterne i det lille areal uddybet, og det blev tilplantet med rødgran. På grund af stormfald blev bevoksningen fjernet i 1999, og grøften mod syd, der fører ned i Frederik II's Kanal, blev blokeret, så arealet igen kunne udvikle sig til lysåbent vådområde.



Askehullet. September 2004.

Bakkehus [673f]. Skovløberhus syd for Kagerup Station, oprindelig opført mellem 1824 og 1856. Sletten (afd. 673d) på 2,00 hektar var tjene-stejord. Det nuværende stuehus på 88 m² (grundareal) blev opført 1903 i pudset murværk med stråtag. Der blev indlagt elektricitet i 1935 for 240 kr. på skovdistriktets regning, men i mange år var der problemer med drikkevandet. Huset havde sin egen brønd, hvor vandet var brunt, meget jernholdigt og smagte grimt. Allerede i 1942 lod man Steins Laboratorium undersøge en vandprøve for at sikre, at vandet var drikkeligt, men det varede helt til 1978, førend man fik tilsluttet vandværksvand fra Kagerup Vandværk. Huset er i dag udlejet.

Baremose [69]. Tidligere en af Gribskøvs største moser, 1 km syd for Mårum Station, oprindelig med et areal på 16 hektar. I Christian V's Matrikel (1681-82) benævntes mosen som »Baunemose«.⁵⁸⁴ Indtil midten af 1800-tallet var Baremose en næringsfattig, stort set lysåben tørvemose med kun få træer. Ved Baremoses vestlige kant lå Skrædderhuset med en lille jordlod på knap 1 hektar, Skrædderlod [69a lige syd for nuværende Skrædderlodsvej].

I 1850'erne bestemte 5. Kronborg Distrikt, at mosen skulle drænes og tilplantes: »Paa enkelte Steder planteres til Ask og El; Resten Gran«. På det tidspunkt eksisterede endnu kun en øst-vest gående grøft i mosens nordlige del, men på detailkortet over hovedafdeling XIV står påskrevet: »Rydning og Afgrøvtning, samt Cultur med Naaletræ«.⁵⁸⁵ I de følgende år blev der gravet næsten 2 km nye hovedgrøfter gennem mosen, og grupper af træer voksede frem på de tørreste arealer og fik mosen til ganske at forandre udseende. I 1877 skrev man: »Næsten hele Afdelingen bestaaer af en Lyng- og Bøllemose, bevoxet med ældre og yngre Birke, undertiden i ret smukke og vel sluttede Holme, undertiden meget spredte, under- og mellemvoxede med mange 5-20 aarige Graner«.⁵⁸⁶

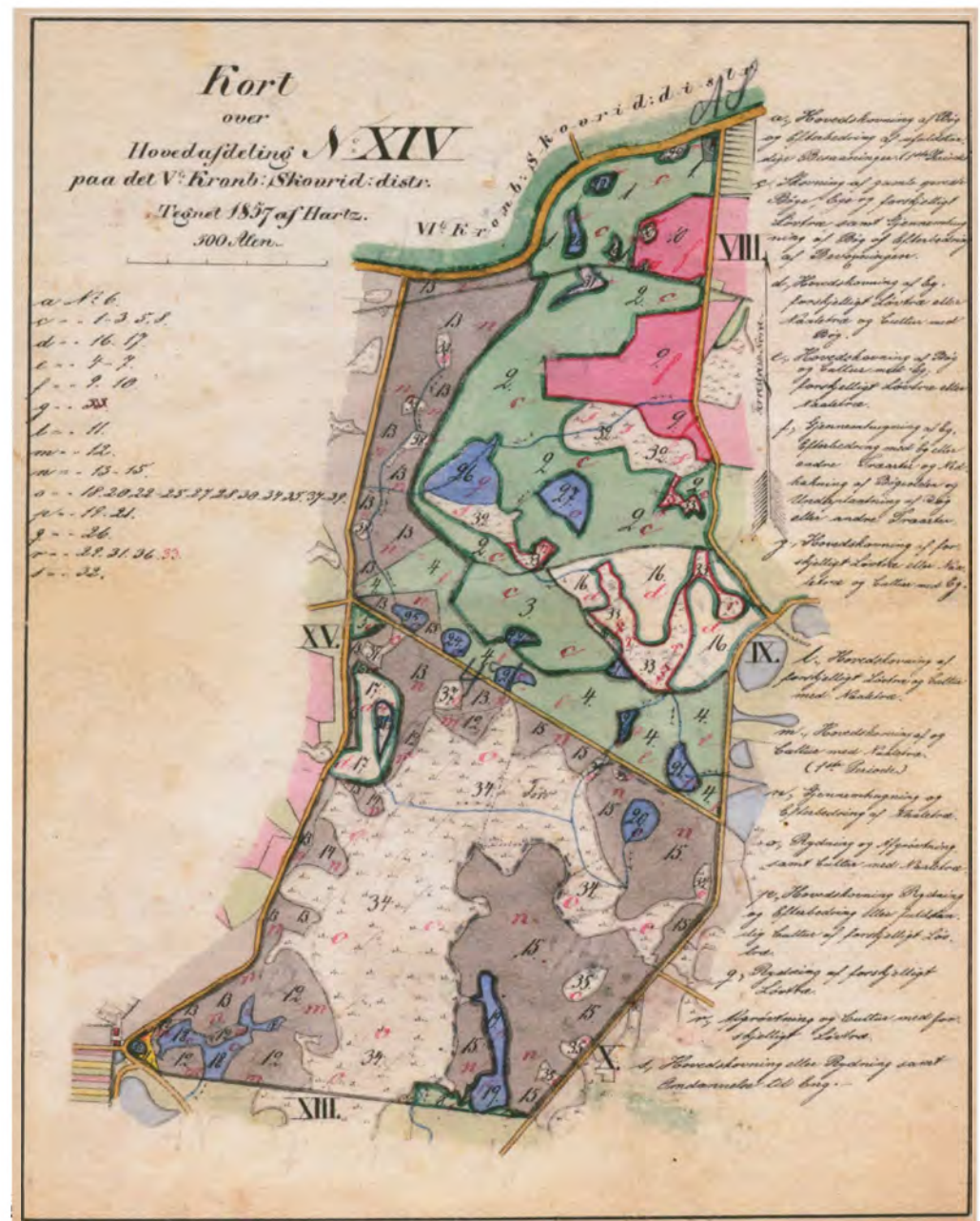
Tilsyneladende fik birkene bedst fat til at begynde med, og ved århundredeskiftet blev 90% af arealet betragtet som birkemose med iblandet rødgran. I løbet af 1900-tallets første halvdel blev birkene imidlertid afdrevet, og størstedelen af mosen blev tilplantet med nåletræ (lidt over 14 hektar),

Bakkehus. Maj 2006.



især i arbejdsløshedsårene 1931-37. I 1970 var Baremose dækket med ren rødgran og havde ikke længere mosepræg med undtagelse af to små, lysåbne pletter i den østlige side.⁵⁸⁷ Ved novemberstormen i 1981 væltede dele af Baremoses rødgranbevoksning, og de centrale dele af mosen blev i stedet udlagt til birk, mens de nordvestlige knap 4 hektar blev gentilplantet med rødgran. Et par mindre arealer på under 1 hektar er pt. udlagt til lysåben eng og slette.

Ved sydenden af Baremose, umiddelbart op til Baremosevej lige vest for mosen, kan man i dag se en af Gribskovs ældste rødgranbevoksninger, plantet i 1865 og stadig med adskillige sunde træer.



Skovkort over 5. Kronborg Distrikt, 14. Hovedafdeling, tegnet 1857. Baremose optager med hvidlig signatur den meste af hovedafdelingens sydende, allerede på dette tidspunkt omgivet af nåleskov, angivet med gråt.

Baronessens Bøg [319a]. For længst forsvunden kæmpebøg, der stod lige vest for Gillelejevej mellem Ostruphus og Thoruphus. I 1925 målte den 436 cm i omkreds i brysthøjde og 31 meter i højden,⁵⁸⁸ men den faldt i mellemkrigsårene. Den var formentlig det sidste træ efter en bøgeskov helt tilbage fra omkring 1700, som blev fældet 1908 i forbindelse med anlæggelsen af den nuværende egebevoksning. I 1889 noteredes det, at der stod en del »*store og anselige Træer*« med en alder på 180-200 år på arealet, faktisk hele 2.167 bøgetræer fordelt over 14,8 hektar.⁵⁸⁹ Om denne bøgeskov havde en hel naturlig oprindelse har overleveringen sat spørgsmålstegn ved, for blandt skovens folk er det blevet sagt, at en baronesse havde samlet de bog, som oprindeligt blev sået på stedet. Der var således ikke bare tale om ét træ, men om Baronessens Bøge.⁵⁹⁰

Bertels Bakke [74c]. En fremtrædende bakke 500 meter vest for Gribskovlejren. I forsommeren 1898 blev den målt til 53,35 meter over havet, og mod vest falder terrænet brat ned til Triangelmose knap 20 meter nede.⁵⁹¹ Bakken er opkaldt efter Bertel Hartmann, der var skovfoged i Mårum i slutningen af 1700-tallet. Den er i dag bevokset med ung bøgeskov, men med tiden vil det være muligt at retablere den milevide udsigt mod vest.

Birkedam [670c]. Tidligere fiskedam (0,9 hektar) på nordsiden af Agernkulevej tæt ved Kagerup. Vandet i dammen var stemmet op ved en dæmning mod vest, hvorfra der var afløb til Troels Dam. Endnu i 1820'erne var både Birkedam og Troels Dam vandfyldte, men herefter voksede de til med mosevegetation (undtagen Troels Dams sydende), formentlig fordi vandstanden blev sænket. I 1855 blev den foreslået »*tilcultiveret med Rødgran*«,⁵⁹² men dette skete dog ikke. I stedet henlå den som lysåben, næringsrig mose, og først under besættelsen blev den gennemgribende udgrøftet og beplantet med rødgran. I 1980'erne blev rødgranerne fældet og engen genoprettet.

Birkehavehus [596a]. Skovløberhus i Stenholt Vang oprindeligt opført mellem 1824 og 1857 samme sted som nu med 2,03 hektar tjenestejord. Muligvis blev det udskiftet i løbet af 1800-tallet. Det nuværende stuehus på 84 m² (grundareal) og udhus (staldbygning) opførtes 1942 i røde mursten med tegltag for 21.288 kr. af tømremester Sofus Jensen, Hillerød. Et vognskur blev opført 1944. Huset har egen brøndboring. Det nye Birkehavehus blev opført næsten samtidig med Vangehus og Fuglsangshus og er tegnet af samme arkitekt. I 1940 havde skovridder Rosen foreslået direktoratet at lade hele seks »*gamle og primitive Underbetjentsteder*« nedrive og erstatte med nybygninger. Et nyt Grib søhus, Enghavehus og Ærtelandshus, der hver skulle koste 16-18.000, blev dog aldrig bevilget af direktoratet.

Birkehavehus. August 2006.





Bjergmandens Bakke med det store, cirkulære oldtidsanlæg [655b]. Januar 2009.

Bjergmandens bakke [655b]. 41 meter høj bakke umiddelbart vest for Helsingevej, lige før vejen fører mod nordvest ud af skoven ved Kagerup. Bakken er en del af et lysåbent område inden for skovgærdet, hvoraf den sydlige halvdel tidligere udgjorde en del af den forsvundne gård Tibberups jorder. På bakken ligger rester af et stort oldtidsanlæg, formodentlig et megalitanlæg. Det fremtræder som en cirkulær ringvold, 25 meter i diameter og gennemskåret i syd. I nyere tid er der gravet et stort hul ned gennem højen, hvor man har fjernet en 1,5 meter lang og 40 cm høj dæksten.

Voksne mænd kan i dag fortælle, hvorledes de frygtede dette sted som børn, for her boede Bjergmanden. I 1920'erne skrev den 10-årige Hans Karl Petersen fra Bendstrup denne stil: *»Paa Skovfogedmarken i Kagerup findes en Høj med nogle Træer om. Inde i Højen fandtes engang en Skat gemt i en Kobberkedel, som kunde hæves ved Midnats Tide paa en bestemt Nat. Men de, som gravede efter Skatten, maatte ikke tale. Der var saa tre Mænd som gav sig til at grave, og da saa den Mand, som brugte Spaden, stødte på Kedlen kunde han ikke tie men raabte: »Her er den!« Men så forsvandt kedlen med skatten i jorden.*⁵⁹³

Bjørstruphus [5a]. Et af skovens tidligere skovfogedsteder i den nordlige kant af Harager Hegn. Allerede i 1790-91 erhvervede staten en tre-længet gård på Bjørstrupvejs modsatte side helt ude ved skovens nordgærde (ikke at forveksle med den gamle 1600-tals gård Bjørstrup længere mod nord), og denne fungerede som skovfogedbolig gennem det meste af 1800-tallet. Tjenestejorden var 8,79 hektar, næsten kvadratisk og ses stadig omgærdet.

I 1894 blev den oprindelige gård revet ned, og de nuværende bygninger med et stuehus på 130 m² (grundplan) blev opført i røde mursten med stråtag i tjenestejordens sydlige ende. Udhuset blev bygget 1908 og var oprindeligt meget stort (256 m²) pga. det tilhørende landbrug. Det blev derfor forkortet til halv længde i 1949. Året før var Bjørstruphus tæt på at få eternittag, fordi stråtaget var i meget ringe forfatning, men heldigvis lykkedes det ikke trods ihærdige forsøg på at fremskaffe eternitpladerne. I efterkrigsårene var der stor mangel på byggematerialer. I 1938 blev tjenestejorden bortforpagtet til ejeren af Bjørstrupgård i 8 år, og herefter blev størstedelen tilplantet med eg. I dag anvendes huset som skovløberbolig.

Blodbøgen [5h]. Stort bøgetræ med røde blade (*Fagus sylvatica* var. *atropunicea*), der stod i Harager Hegn, i vejkrydset mellem Midtlinievej og Bjørstrupvej. Den er nævnt i driftsplanerne for Mårum Distrikt fra 1940 (og markeret på skovkortene). Nogen egentlig fredning var der ikke på træet, og i 1972 blev det fældet, da det stod i vejen for skovens tømmertransporter.

Boland [62a] GPS. Forsvunden gård i Gribskov øst for Mårum. Den nævnes første gang i lensregnskabernes ekstraskattemandtallene 1555 som »Bolandtt«, og fæsteren i 1580'erne, Rasmus Lauritzen, måtte svare en hel tønde smør årligt foruden 3 mark, hvilket tyder på et relativt velfungerende landbrug.⁵⁹⁴ Gårdens tilliggende omfattede over 10 hektar agerjord, og omkring den bredte den mere end 100 hektar store Bolands Vang sig, hvor kreaturer, får og svin græssede.

Allerede fra begyndelsen af 1600-tallet blev en overraskende mængde husmandssteder anlagt langs den østlige og sydlige kant af vangen. I ekstraskattemandtallene fra 1613 nævntes »Borringholm« længst mod syd i vangen, senere Borringholms Huse, og mod øst opførte man Bolands-huse og Skrædderhus. I 1700-tallet kender vi til i hvert fald otte huse i og omkring Bolands Vang, og dele af vangen blev udlagt som jordlodder i tilknytning til husene.

Ved vejen til Mårum syd om vangen opførtes i 1700-tallet endvidere et skovfogedsted [74c], som i 1765-1804 var beboet af Bertel Hartmann (ca. 1741-1804), og nær ved en femtedel af Boland Vang blev



Bjørstruphus. August 2006.

Bolands Planteskole ved Bolandshus på skovkort tegnet af Timm Siewers 1823. Rigsarkivet.



Tal i kantet parentes, f.eks. [62a] refererer til et afdelingsnummer i skoven (se kortet bagest i bogen).

GPS angiver lokalitetens GPS-koordinat (se side 373).

Der er kun GPS-koordinater på steder, der er vanskelige at finde.

udlagt som vang til skovfogeden. Indtil udskiftningen fik han opdyrket godt 3 hektar agerjord i vangen (se Ole Fensmarks udskiftningskort på side 328).

Ved skovseparationsforretningerne i Mårum Sogn fra 1785 og frem blev næsten hele Bolands Vang overdraget til skovvæsenet (den nordvestligste spids faldt uden for skovgærdet). I den følgende snes år blev gården og husene fjernet et for et.

Bolandshus [67a]. Skovløberhus ved Gribskovlejren i skovens nordlige halvdel. I begyndelsen af 1800-tallet blev et rektangulært område på 2,4 hektar i skoven omgærdet og indrettet til skovplanteskole (Bolands Planteskole) [72bcf]. Ved planteskolens nordøstlige hjørne lå to bygninger i vinkel med nogen afstand, antagelig rester af 1600-tals bebyggelsen Boringsholmshuse (Bolandshuse lå længere mod nord). Det ene hus er sikkert identisk med det »Frøtørrehus« til tørring af rødgran- og lærkekogler, der nævntes i et brev til Rentekammeret 1816 (se også bind 1, side 195).⁵⁹⁵ Planteskolen kom til at fungere helt til midten af 1900-tallet, om end dele af den blev nedlagt i sidste halvdel af 1800-tallet og fik lov at vokse til i eg og »en Række prægtige, gamle Ædelgraner«. ⁵⁹⁶ Også et areal nordøst for Bolandshus blev i mange år anvendt til planteskole [67e].

Skovløberen i Bolandshus havde 1,73 hektar tjenestejord nordvest for huset [67cd, dog ikke Knækkedam]. Det nuværende stuehus på 64 m² (grundareal), som ligger omtrent samme sted som det tidligere, er opført 1885 og udhuset 1899. Stuehuset var billigt, bygget med tynde ydermure, tynde skillevægge af ler og stor afstand mellem spærene, så i 1929 blev det kraftigt ombygget. I 1934 blev installeret elektricitet for skovløberens egen regning (28,60 kr. om året i 10 år). Oprindeligt havde bygningerne stråtag, men det er i 1960'erne skiftet ud med eternit. I dag lejes huset ud til Gribskovlejren.

Bolandshus – et eksempel på skovløberhusenes uforanderlighed. Juli 1978 og August 2006.



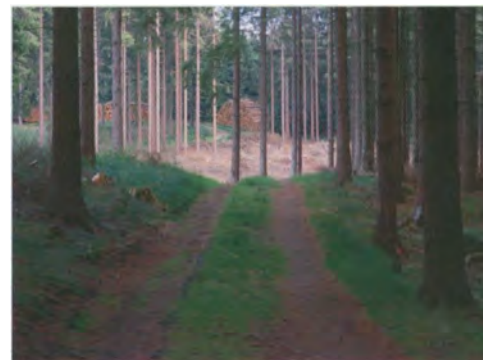
Boland mindesten [79b]. Se Flyverstenen, side 44.

Bomvej. Øst-vestgående, gammel alfarvej gennem Gribskov fra Nødebo til Bendstrup. Vejen er ret direkte, men følger landskabskonturerne og passerer Fruebjerg, Sandskredet og Skallerød. Efter udskiftningen i 1780'erne blev vejen lukket med en bom, hvilket utvivlsomt har gjort stort indtryk.⁵⁹⁷

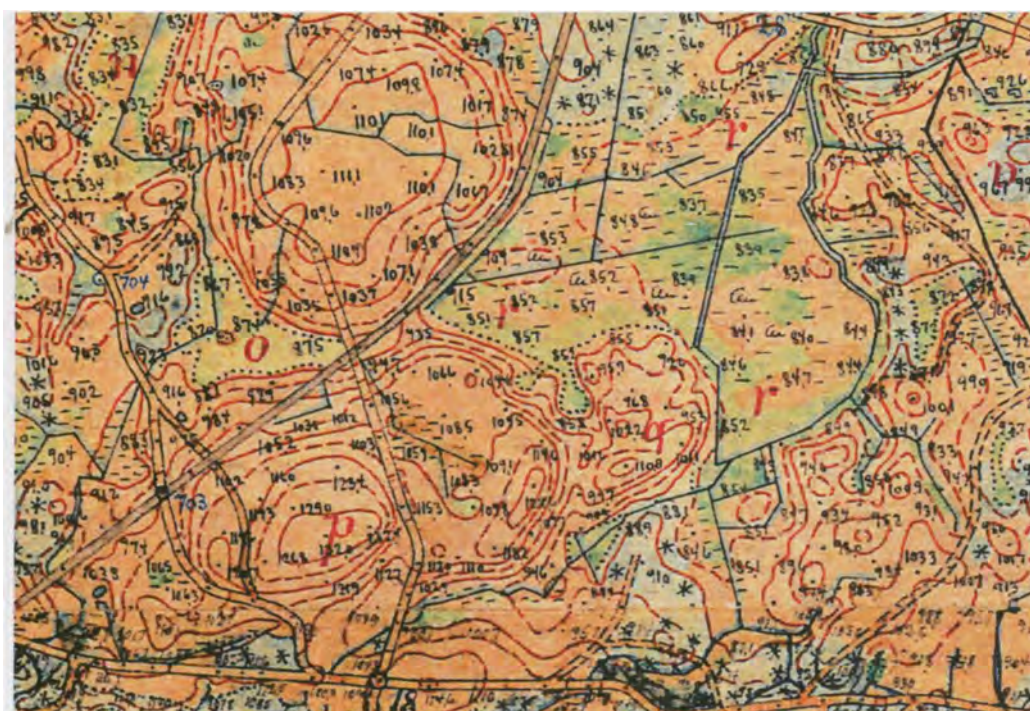
Bopladsvej [697-701]. Skovvej vest for Femvejskorset, anlagt i sidste halvdel af 1800-tallet. Nu afdøde skovfoged Ib Sørensen har fortalt, at her engang blev fundet levn, som man mente var en stenalderboplads. Der findes ingen arkæologisk registrering af dette eller spor af bebyggelser fra historisk tid.

Borgen [330a] GPS. Rund terrænhalvø, der strækker sig ud i Buresø Mose fra sydvest og er omgivet af mosedrag 80% af vejen rundt. Der har tydeligvis været foretaget omfattende jordarbejder på halvøen, hvor der stadig ses spor af volde, og det har ledt tankerne hen på et forhistorisk forsvarsanlæg (beskyttet tilflugtssted) måske fra germansk jernalder, uden at dette dog på nogen måde har kunnet verificeres (se bind 1, side 40-41). Frederik VII lod i sin tid området gennemgrave, men fandt intet af interesse.⁵⁹⁸

Borgen havde i mange år en stor plads i folkebevidstheden, og forfatteren Georg Nordkild fortalte ved det danske hjemstavnstævne i 1938 det lokale



Bopladsvej. August 2006.



Generalstabens originale bordmåling fra området omkring Borgen 1898, her gengivet i målestok 1:10.000. De røde bogstaver er n = Baremose, o = Glarborg Dam, p = Glarborg Bakke, q = Borgen, r = Buresø, v = Ostrup Kobbøl. Alle tal angiver højde over havet målt i halve meter. Det højeste punkt på Borgen er f.eks. målt til 110,8 halve meter, svarende til 55,4 meter over havet. Målt fra 4. maj til 15. juni 1898 af A. Andersen.



Borgen. November 1978. Se også bind 1, side 40-41.

Herunder:

Bosegård med Bosegårds Vang på udskiftningskort fra 1780'erne. Kort- og Matrikelstyrelsen.

Til højre:

Nær dette mosehul lå Bosegård [2a]. Maj 2007.



sagn om prins Buris, som boede på Borgen i gamle dage og begravede en kiste fuld af guld. Den blev senere fundet af Søren Sibberup fra skovlandsbyen Sibberup, hvorved han blev en holden mand. Desværre bragte kisten ham ikke meget held, da der var tale om røvet gods, og det gik ham ilde på hans gamle dage. »Saadan fortalte de gamle Kulsviere, naar de om Natten samledes paa Milepladsen, dem selv til Trøst i deres store Fattigdom ...«. ⁵⁹⁹

Borringholms Huse [72-74] GPS. Se Boland, side 16.

Bosegård [2a] GPS. Forsvunden gård i Gribskovs nordvestligste hjørne. Den nævnes første gang i lensregnskabernes ekstraskattemandtalt 1555 som »Bossegordtt«. Gården havde et agerareal på knap 7 hektar og en overvejende skovbevokset vang, der dækkede op mod 70 hektar af Harager Hegns nordvestlige hjørne. Den grænsede i Harager Hegn op til Præstelodden, der i mange år hørte til præstegården i Græsted. Vangen strakte sig desuden et stykke ud i det før udskiftningen skovbevoksede areal nordvest for den nuværende skov. Bosegård var en fæstegård under kronen og fungerede som sådan indtil skovseparationen efter udskiftningen. Ved skovseparationsforretning i november 1789 »erhvervedes til afslutning af Harager Hegn Boesegaard«, hvorefter markerne blev inddraget til forstlig behandling og såvel agre som andre lysåbne arealer efterhånden tilsædes med eg og bøg.⁶⁰⁰ Bosegårds marker nåede mod syd til vejkrydset, hvor Bænkeegen står (se side 26).





Boseruphus. August 2006.

Boseruphus [154a]. Gribskov nordligste skovløberhus i kanten af Saltrup Skov (tidligere Boserup Vang), en del af Boseruphuse, der opstod efter middelaldergården Boserup. Skovløberstedet stammer formentlig tilbage fra tidligt i 1800-tallet og blev under hånden solgt fra 6. Kronborg Distrikt i 1866. I 1890'erne tilhørte grunden dog igen distriktet, og det nuværende stuehus på 71 m² (grundplan) i røde sten blev opført i 1898. Udhuset stammer fra 1895 (blev bygget for 1.093 kr.), og begge bygninger er født med stråtag (senest tækket 1992). De første årtier var huset stærkt fugtplaget, og det måtte fugtisoleres i 1923 med plader og asfalt i jorden. Der blev indlagt elektricitet i 1944 for skovløberens regning (64,52 kr. årligt i 10 år). Den gamle brønd, der er 12 meter dyb og meget vandrig, fik installeret pumpe i 1953. Huset fik vandværksvand i 2002. Den gamle tjenestejord på Boserupvejs modsatte side måler 1,56 hektar og er bortforpagtet. I dag lejes huset ud til skovens ansatte.

Bredemade [817eh]. Et knap 3 hektar stort moseområde i den lavtliggende del af Strøgårdsvang lidt sydvest for Fruebjerg. Navnet stammer fra det middelalderdanske *math*, der netop betegner et lavtliggende område. På skråningen langs Bredemades østkant løber resterne af Frederik II's Kanal mellem Store Gribsø og Frederiksborg Slotssø – her særdeles velbevaret over en strækning på næsten 500 meter. Den sydligste fjerdedel af mosen, hvor Frederik II's Kanal drejer sig rundt om, var oprindeligt en askemose, stadig i 1855 med gamle ask, hvis kroner dækkede 60% af are-

Næste sider:
Brillerne [508df]. Oktober 2006.

alet. Den nordlige og større del af mosen var en ellemose, som sandsynligvis i 1700-tallet blev omdannet til høeng. I 1855 var der kun få gamle elletrunter tilbage, som »burde ryddes« for ikke at genere høslættet, og i 1888 nævnes da også kun græs, mos, ukrudt og siv, samt enkelte 50-60-årige ask og eg og 10-30-årige el.⁶⁰¹

Engen blev benyttet landbrugsmæssigt helt til efter 2. Verdenskrig; en del fungerede som tjenesteeng for Mosehus. Den nordlige del af Brede-made blev plantet til med hvidel i 1960'erne, efter at høslættet var opgivet, men den sydlige del er stadig delvist åbent kær med spredte ask.

Brillerne [111]. Gammel birkemose på 0,8 hektar med uregelmæssigt omrids nordvest for Kollerup Enghave. Området var oprindeligt ret lysåbent, men voksede efterhånden til i birk og med lidt indplantet lærk på de tørrere steder. Det vedblev dog at være fugtigt. Omkring 1970 var området administrativt fredet pga. de efterhånden gamle og store birk,⁶⁰² og i dag henligger det stadig som gammel, ret fugtig birkeskov.

Bredemade med en gammel, mosbe-groet ask midt på mosefladen [817e].
Februar 2009.



Brillerne [508df]. Vådområde i den sydlige ende af Pibervang ud mod Esum Sø, lige nord for Nødebo. Brillerne er den nordlige del af den meget fugtige Pibervang Mose, der henlå som en lysåben, ret næringsrig »Græsmose« gennem det meste af 1800- og 1900-tallet. Arealet fungerede som høeng efter en ret omfattende påkørsel af mineraljord helt frem til besættelsesårene. En ældre skovarbejder ved distriktet i 1980'erne kunne stadig huske, at han som helt ung var med til at lave høslæt der i 1930'erne.

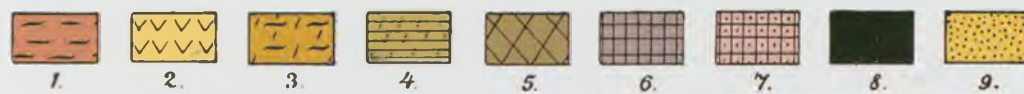
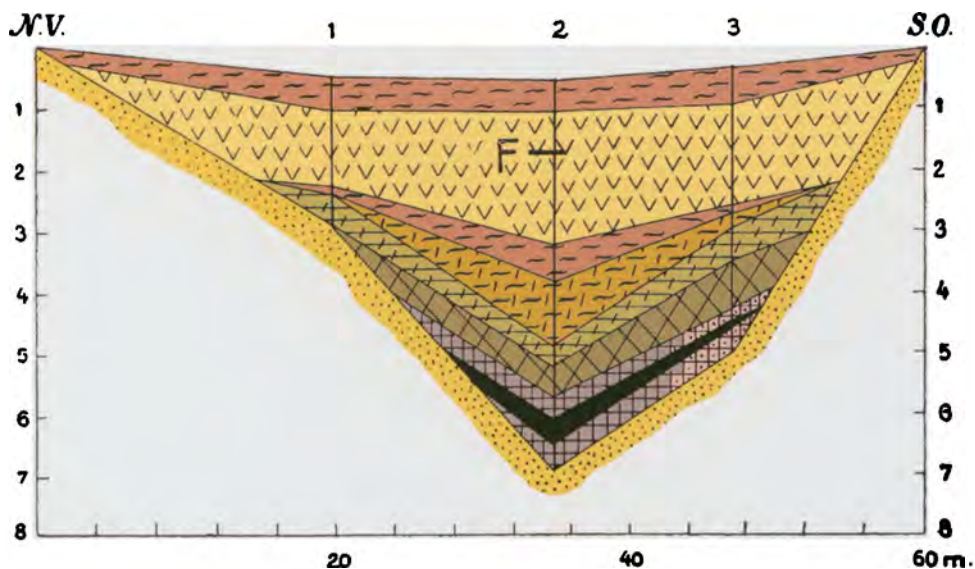
De gamle jordgrave langs vådområdets kant syner her mere end de fleste andre steder i skoven. I 1980'erne gjorde skovrider Sven Gravsholt meget for at gøre området attraktivt for skovgæsterne; i 1985 blev de fugtigste dele af mosen oprenset, så der blev dannet tre små damme. De to nordlige damme ligger som et par brilleglas tæt på hinanden, og ved dammen nærmest søen ligger en dæmning fra ældre tid, så i hvert fald den østligste dam ser ud til på et tidligere tidspunkt at have været vanddækket. Om den ligefrem har været anvendt som fiskedam er dog tvivlsomt, men måske har den tjent som andehul til glæde for jægerne.

Brüels grav [550b] GPS. Det eneste gravsted i Gribskov, beliggende i Mølletykket knap 200 meter nord for Egelund. Georg Wilhelm Brüel (1752-1829) var hovedforfatter bag driftsplanen for de kongelige skove i Nordsjælland 1804 (med C.A.C. Clausen som medforfatter) – den første driftsplan for Gribskov efter skovseparationen – og var overførster på Egelund for Nordre Sjællandske Distrikt frem til sin død i 1829. Han kan således med rette opfattes som den moderne Gribskavs »fader«.

G.W. Brüel kom til Danmark som 25-årig fra egnen omkring Hannover og arbejdede de første år med skovdriften på fyrst Carl August von Hardenbergs godser i Jylland og på Lolland.⁶⁰³ Christian Ditlev Frederik Reventlow, der på det tidspunkt var chef for Rentekammeret, havde som Hardenbergs svoger og lollandsk godsejer bemærket Brüels måde at drive skovdrift på, og han ansatte ham i 1789 til at forestå tilplantningen af de tyske heder. I februar 1791 blev han pålagt at udarbejde den nye plan for de kongelige skove i Nordsjælland sammen med C.A.C. Clausen, og den 23. januar 1803 blev han ansat som overførster. Han blev slået til ridder af Dannebrog og fik i 1811 rang af justitsråd i anerkendelse af det meget store arbejde, han udførte. Han udgav et par skrifter, der fik ganske stor betydning for samtiden,⁶⁰⁴ og i begyndelsen af 1800-tallet foranstaltede han forsøg med sav-fældning i modsætning til den indtil da almindeligt forekomne økse-fældningsmetode, med det resultat at saven blev fremherskende i kronens skove. Efter eget ønske og kongelig tilladelse blev G.W. Brüel begravet i statsskoven tæt på Egelunds have under høje bøge ved en rislende skovbæk og en stor vandreblok af granit (se Troldestenen, side 265 samt bind 1, side 187-188).







1. Sphagnumtørv. 2. Birkeskovtørv. 3. Sphagnumkærtørv.
 4. Amblystegiumtørv. 5. Gytje. 6. Øvre og nedre Dryasler.
 7. Ferskvandssand. 8. Allerødgytje. 9. Diluvialsand. F – = Bøgegrænsen.

Tørveprofil fra Brændemose efter Knud Jessen (1920).
 Farvelagt af Lars Bjørn Madsen.

Brændemose [731bcdeg]. En lidt over 4 hektar stor tørvemose i midten af Gribskov, umiddelbart nord for Stjernen i vinklen mellem Pælevej og Stutterivej. Mosen er dannet ved udvikling af en hængesæk omkring en vandfyldt lavning efter istiden. Tre boreriger ned gennem tørvemosen viste i 1920, at mosebassinet 7 meter under mosens overflade i bunden har et metertykt lag gytje, som er aflejringer fra en istidssø.⁶⁰⁵ For måske 7-8.000 år siden begyndte dannelsen af hængesæk, og i løbet af stenalderen blev vandfladen fyldt op med et mosdække og blev i yngre stenalder for godt 4.000 år siden dækket med birkesump. Kun den øverste halve meter af tørvemosen er ren sphagnumtørv, så mosens lysåbne karakter, som vi kender den fra historisk tid, er formentlig først opnået efter Kristi fødsel.

Indtil 1850'erne havde arealet højmossepræg med kæruld, mosebølle, lyng og levende tørvemos, men efter gennemgrøftning og vandstands-sænkning sprang det gradvis i birk eller blev forsøgt tilplantet med rødgran. I årene omkring 1869 blev den sydlige del benyttet til tørveskær, og efter 1888 fortsatte man i mosens nordlige ende.⁶⁰⁶ Gennem mange årtier fremstod området som et delvis træbevokset område med tuer og fladbundede, vandfyldte tørvegrave, men gennem 1900-tallet tørrede mosen ud og blev næsten helt til nåleskov. I 1990 blev afløbet under Pælevej stoppet, og vandstanden steg i området. Dele af nåleskoven fik lov at drukne, og tørvemosset bredte sig atter mellem de døde træer. Ved vandstandshæv-

Brændemose afgrænses mod vest af Pælevej, hvor afløbet er stoppet [731e]. November 2006.



ningen blev det muligt at ændre afløbet, så der løb mere vand til Vandmose godt 300 meter mod vest. Dette lykkedes til fulde.

Brændte Enge [718a], **Brændte Mose** [343bg]. To mindre, næringsfattige moser, hvoraf Brændte Enge en halv kilometer syd for Kagerup Station oprindelig var en åben »Græsmose« med mosebølle, mens Brændte Mose ved Kalvehavehus nord for Nødebo var en birkemose, men med »uregelmæssig og ufuldstændig« birkeskov.⁶⁰⁷ Begge moser har tilsyneladende været brændt i nyere tid, selv om dette er sjældent i Gribskov; navnene kan ikke spores længere tilbage end til 1800-tallet. I dag er begge moser bevokset med rødgran.

Brødemose [323b]. En 4 hektar stor ellemose, knap 500 meter vest for Ostrupgård. I 1879 blev den beskrevet som »tyndt bevokset med gamle Elle paa meget daarlige Stød«, altså med spredte, gamle elle-trunter. Det blev bestemt, at støddene skulle fjernes, og mosen tilplantes med ask. Dette skete dog ikke, og 20 år senere var Brødemose stadig bevokset med »Rødel og Graael med ældre Partier, noget tilbage i Væxt«. ⁶⁰⁸ En del af mosen fik lov at ligge lysåben, hvilket den stadig gør i dag, men på resten af arealet blev i 1920'erne og yderligere under besættelsen plantet hvidel, som i 1970 havde nået en højde på næsten 25 meter. I 2002 blev ellebevoksningen afdrevet, og hele Brødemose i sin oprindelige udstrækning udlagdes til eng med udsigt fra Buresøvej mod nord op til Ostrups åbne græsningsarealer, som engen samgræsses med. Den har dog ringe værdi som græsningseng (domineret af kær-star).

Brændmoses nåleskov er oversvømmet, og tørvemosset breder sig [731e]. November 2006.





Buresø [329abcd]. Moseområde i den nordlige halvdel af Gribskov. I dag er størstedelen af det oprindelige moseareal på 17,1 hektar bevokset med rødgran, men endnu er knap 1 hektar i mosens østlige del dækket af levende tørvemos og fattigkærplanter, bl.a. rundbladet soldug, hvid næbfrø og rosmarinlyng, og en tilsvarende del er dunbirk med bl.a. tue-kæruld.

Mosen er dannet ved tilgroning af en istidssø, og i 1800-tallet påstod folketroen, at der i gamle dage havde været sejlads fra Kattegat til dette sted (selv om det ligger næsten 42 meter over havet). Endnu sidst i 1800-tallet kaldtes en del af mosen for »havnen«⁶⁰⁹ (om navnet Buresøs oprindelse, se Borgen, side 18).

Buresø har været genstand for flere videnskabelige undersøgelser, første gang i juni 1914, hvor botanikeren Carsten Olsen detaljeret beskrev mosens vegetation. Dengang var størstedelen af mosen dækket af ret lysåben birkesump med nøgen, brun tørvbund mellem store græstuer. I den østlige del fandtes levende tørvemos på ca. 3 hektar, og et åbent vandspejl på 25 m², der af Olsen tolkedes som den sidste rest af søen. Rundt om vandspejlet var vegetationen arrangeret i bæltter, som repræsenterede forskellige tilgroningsstadier.⁶¹⁰

Ved en gentagelse af Olsens undersøgelser i 1988 var vandspejlet forsvundet, og tørvemosarealet svundet ind til under en femtedel, voldsomt trængt fra kanterne af en opvoksende birkeskov. Året efter lod skovfoged Nicolai Jørgensen birketræerne omkring det åbne moseareal fjerne, hvorved den resterende mosevegetation blev bevaret.⁶¹¹

Bænkeegen [2a]. Iøjnefaldene, gammelt egetræ i vejkrydset mellem Midtlinievej og Ravnebjergvej i Harager Hegn. Det måler blot 300 cm i omkreds under brysthøjde (2008) og ikke over 20 meter i højden, men det

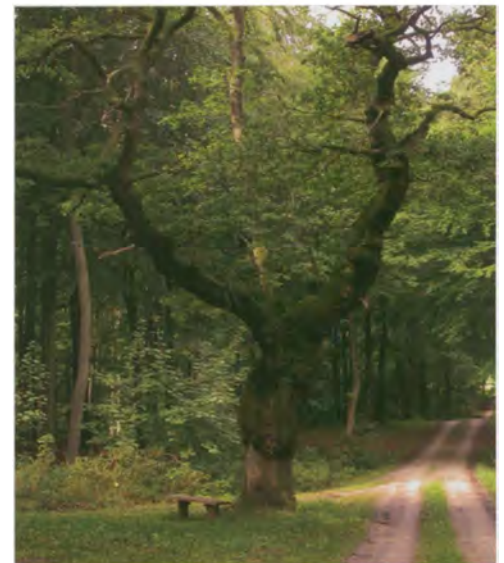
Til venstre:

Kanten af det lysåbne område i Buresø Mose med sumpskov af dunbirk [329b]. Oktober 1988.

Herover:

Buresøs vådeste parti, der er blevet tolket som den sidste rest af istids-søen [329b]. Oktober 1988.

Bænkeegen. August 2006.



er gammelt og har på store dele af stammen udviklet den særlige knudrede barkstruktur, som man møder på mange af Jægersborg Dyrehaves kæmpe-egge. I mellemkrigsårene opstillede man en bænk under egen, hvorfra den har fået sit navn. Det er meget vanskeligt at skønne egens alder, men det er sandsynligt, at den trods sin relativt beskedne størrelse stammer fra før udskiftningen. Bøsegård lå godt 300 meter nord for vejkrydset, indtil dens jorder blev overdraget forstvæsenet i november 1789, og egen står lige i sydligste kant af gårdens daværende marker. Vejkrydset opstod i begyndelsen af 1800-tallet, da Midtlinievej blev anlagt, og muligvis har man ladet egen stå netop i vejkrydset – hvis den da ikke blev plantet til lejligheden.

Bøndernes Tørvemose [520aceg, 734b]. Mose på knap 7 hektar omkring Eliasvej, sydvest for Stjernen. Afløbsvandet fra Lille Gribso løber igennem mosens sydende, da mosens niveau ligger 2-3 meter under Lille Gribso. Ved kongelig resolution af 9. juli 1790 opnåede gårdmændene i Nødebo ret til tørveskær til eget forbrug i Bøndernes Tørvemose, dog kun efter årlig anvisning af skovvæsenet. Denne ret blev flittigt brugt, og især i sidste halvdel af 1800-tallet var store områder af mosen på begge sider af Eliasvej udgravet. I begyndelsen af 1900-tallet forsvandt interessen for tørveskær i mosen, og den blev dækket med selvsået birk og tilplantet med rødgran. Den kongelige resolution gælder dog stadig, og til skovdistriktets overraskelse ønskede en historisk interesseret Nødebo-borger omkring 1990 at gøre brug af sin ret. Da mosen ikke længere havde karakter af beskyttet vådområde eller har særlige botaniske værdier, udviste skovfogeden i Pælehus et fugtigt sted, hvor han måtte grave, og sandelig om ikke manden møjsommeligt kørte »et helt læs pladder« ud af skoven, som en ansat ved skoven efterfølgende udtrykte det. Se også bind 1, side 243.

Bøndernes Tørvemose [520a].
Oktober 2006.



Christian X's Eg [561f]. Mindetræ plantet i anledning af Christian X's 70-års fødselsdag den 26. september 1940 ved vejkrydset mellem Fredensborg og den dengang helt nyanlagte forlængelse af Nødebovej gennem Pederstrup Vang forbi Lille Følstrup Dam. Det var Frederiksborg Amts Garderforening, der stod bag plantningen, og ligeledes garderforeningen, der 50 år senere rejste en mindesten foran træet.⁶¹² Christian X's Eg er i dag et særdeles velformet og sundt træ, 13 meter højt, med en omkreds i brysthøjde på 188 cm.

Civilforsvarets mobiliseringsstation [184a]. Museumsdepot for Civilforsvaret med over 2.000 effekter fra Civilforsvarets fortid, beliggende på skovens areal umiddelbart ved Nyhegnshus syd for Esbønderup.⁶¹³ Civilforsvaret tog sin spæde begyndelse i 1938 med oprettelsen af »Statens Civile Luftværn«, og siden har beredskabet været igennem en kraftig udvikling. I 1959 udlejede Esrum Skovdistrikt et areal til en såkaldt mobiliseringsstation for Civilforsvaret, dvs. et depot med mundering og materiel til brug for civilforsvaret i tilfælde af mobilisering til krig. Stationen var én af mange spredt ud over landet. Med beredskabsforliget 2007-10 er det besluttet at knytte depoter og et reduceret antal mobiliseringsstationer til de seks beredskabscentres værksteder.

Med lukningen af Beredskabsstyrelsen Nordsjælland i Hillerød i 2004 blev mobiliseringsstationen i Esbønderup omdannet til museumsdepot. Her findes bl.a. gamle brand- og redningskøretøjer, kommandovogne, motorcykler, indsatsmateriel, uniformer, mundering, kontorudstyr, radioer, telefonudstyr, varslingsudstyr og – ikke at forglemme – mange reglementer, bestemmelser, befalinger, forskrifter, betænkninger, love og formularer mv. Alle effekter er registreret og beskrevet, men der forestår stadig et stort arbejde med at inkludere de mange effekter, som i de seneste år – med mange nedlæggelser og omstruktureringer i beredskabet – er tilgået



Den store mindesten, rejst af Frederiksborg Amts Garderforening foran Christian X's Eg ved vejkrydset mellem Nødebovej og Fredensborgvej, blev afsløret den 26. september 1990.

Blandt talerne var borgmester Jens S. Jensen, der samtidig kunne afsløre sig selv som gammel garder. Der er indrettet en rastepads med plads til parkering.



museet. Opgaverne med at opbygge og registrere samlingen varetages af museumssektionen, som består af 12-15 frivillige (ulønnede) fra forskellige tjenestesteder samt pensionerede medarbejdere. 614 Museumssektionen råder i dag ikke over et egentligt museum med udstilling og adgang for besøgende, men det er ønsket at etablere et sådant.

Collstrop-grunden [634]. Det sydvestlige hjørne af den tidligere overførsterbolig Egelunds tjenestejord (5,9 hektar) i Stenholt Vang, som i perioden 1956-78 var udlejet til imprægneringsvirksomheden Collstrop. Dette resulterede i Danmarks tredjealvorligste, endnu eksisterende jordforurening.⁶¹⁵

Collstrop, Dansk Træimprægnering A/S, opførte en imprægneringsanstalt for ledningsmaster på grunden, og skovvæsenet så en interesse i at knytte virksomheden til stedet, da man mente derved at kunne sikre afsætningen af granmaster til selskabet. Produktionen fortsatte indtil 1978. Ved masteimprægneringen anvendtes en teknik, hvor det afbarkede, nyfældede træs naturlige indhold af vand gradvist blev fortrængt af imprægneringsmiddel fra rod mod top under anvendelse af en kombination af saftfortrængning og trykimprægnering. Derved var det muligt effektivt at imprægner træarter som rødgran. Efter produktionens ophør blev lejekontrakten opsagt, og virksomheden ryddede arealet bortset fra bestyrerboligen, som blev overtaget af skovvæsenet og blev til skovløberboligen Hjortedamshus (se side 81). Huset skulle ellers have været fjernet af selskabet, men blev overtaget vederlagsfrit af statsskovvæsenet, der til gengæld frafaldt ethvert krav mod Collstrop for »*arealets eventuelle forringelse til fortsat anvendelse til skovbrug*« – en formulering man nok fortrød siden hen. Arealet blev derefter tilplantet med eg.

Til imprægneringen var blevet anvendt midlet CCA, der indeholder kobber, krom og arsen. Mens produktionen stod på, indså man desværre ikke vigtigheden af, at jorden under anlægget ikke blev forurenede under processen fra utætte imprægneringskar og ved afdrypning fra nyimprægnerede master. Nogle år efter lukningen konstaterede miljømyndighederne et betydeligt indhold af arsen, krom og kobber i jorden visse steder på grunden. Nu fulgte en række omfattende undersøgelser af forureningens udstrækning og planlægning af de tiltag, som måtte blive nødvendige. Det viste sig, at arbejdet ville koste 200-250 millioner kr. – ved amternes opgørelse i september 2004 kun overgået af Cheminova-forureningerne ved Harboøre Tange og i Kjærgård Plantage.

Således som lovgivningen og omstændigheder var på det pågældende tidspunkt, påhviler det det offentlige at afholde samtlige udgifter til afværgeforanstaltninger på Collstrop-grunden. Indtil 1. januar 2007 havde Frederiksborg Amt ansvaret. Det er nu overgået til Region Hovedstaden, men indgreb er endnu ikke iværksat.

Collstrop-grunden [634]. Januar 2009.



Cypressen [109a]. En smuk, fritstående cypres i vejkrydset mellem Eriksvej, Kalvehavevej og Frøkenbøgevej vest for Kollerup Enghave i skovens vestlige del. Træet måler 220 cm i omkreds i brysthøjde (2008) og er sandsynligvis plantet sidst i 1800-tallet. I mange år blev træet fejlagtigt anført som »Thujaen« på skovkortene.

Daniels Kilde [224e]. Kildevæld i Gribskovs nordøstligste hjørne, 100 meter øst for Krogdalshus. Kilden ligger blot 250 meter fra Esrum Kloster, og det er sandsynligt, at den har været helligkilde, selv om vi mangler historisk dokumentation for dette. Kilden er ikke nævnt i noget kendt, historisk dokument, men folkemindesamleren, malermester Arnold Olsen, Esrum, har beskrevet kilden grundigt i sin bog »Nordsjællandske Helligkilder« (1929): *»Efter Sagnet skal Kilden bære Navn efter en Munk i Esrum Kloster. Han hed Daniel. Munken blev en Gang meget syg, og i sin Nød sendte han Bud efter Abbed Wilhelm paa Æbelholt Kloster. Denne Mand var anset for Helgen. Nu bad Munken ham om at komme og helbrede ham. Abbed Wilhelm helbredte ham ved Haandspaalæggelse og bød ham drikke af Kildens Vand, der efter den Tid fik Lægende Kraft. Folk fra Esrum og Omegn har hentet Vand i Daniels Kilde mod forskellige Sygdomme. Det var særlig mod Hovedværk, Udslet og Gigt, at Vandet var godt. I vore Dage er der Folk, som paastaar, at mod visse Sygdomme har Vandet endnu sine lægende Egenskaber«.* Arnold Olsen beskrev endvidere egeplanker i bunden af kildebrønden, der i sin nuværende form skulle være muret af Jens Jørgensen, skovløber i Krogdalshus i 1920'erne.⁶¹⁶



Cypressen i vejkrydset mellem Eriksvej, Kalvehavevej og Frøkenbøgevej – gennem de seneste 100 år et meget synligt vartegn til orientering i Gribskovs nordlige del. Oktober 2006.



Daniels Kilde. Kildebrønden ligger et par meter bag udløbet. Januar 2005.

Daniels Kilde løber stadig, og skovvæsenet har for nyligt renoveret stensætningen omkring kilderørets udmunding, nogle meter fra selve kildebrønden.

Dansk Damman, Nordsjællands Asfaltværk [821d]. Nedlagt industrivirksomhed i skoven nordøst for Gadevang. I 1949 indgik skovvæsenet en lejekontrakt med A/S Damman Asfalt om et areal i Gadevang til opførelse af en asfaltfabrik. Asfalt er en blanding af tjære og knust sten, og skovvæsenets formål med at placere virksomheden i skoven var oprindeligt at sikre afsætning af stenmaterialer fra skovens grusgrave. Snart blev dog hovedparten af fabrikkens stenmaterialer tilkøbt udefra. Areallejen blev sat i forhold til produktionen på stedet og var i en årrække en ikke ubetydelig indtægtskilde for skovvæsenet.

Med udgangen af 1997 ophørte produktionen, og lejekontrakten blev opsagt. Ejeren af fabrikken på dette tidspunkt, entreprenørvirksomheden NCC, fjernede herefter samtlige bygningsanlæg med undtagelse af administrationsbygningen, som skovvæsenet overtog til brug for sin egen entreprenørvirksomhed, Nordsjællands Maskinstation, som værksted, garage og opholdsrum.

Arealet har vist sig at være forurenet, og NCC gennemførte i overensstemmelse med miljømyndighedernes påbud en omfattende oprensning af forurenet jord på arealet. Oprensningen var tilendebragt i 1999. Der resterer fortsat en vis risiko for udvaskning af fenoler til grundvandet. Dette overvåges derfor løbende.⁶¹⁷



Asfaltværket, ejet af NCC. Året før lukningen. September 1996.



Dronningens Bøge [508e]. Ganske kort »allé« med blot 5-6 tilbageværende, meget store bøgetræer vinkelret på bredden af Esrum Sø i det sydlige Gribskov – de sidste oprindelige træer i den 800 meter lange Frederik IV's Allé gennem Pibervang. Alléen blev anlagt i 1726-27 under Frederik IV samtidig med Fredensborg Slotspark som en landskabelig forlængelse af Eremitage-alléen i slotsparken på den modsatte side af Esrum Sø. Set fra Fredensborg Slot har alléen i Gribskov taget sig markant ud i den relativt tyndt bevoksede naturskov og givet indtryk af, at slotsparkens allé fortsatte i det uendelige (til horisonten). I 1753 blev den beskrevet som en allé fra »Pibervangen ved Esse Sø til Tisvilde Flyvesand«, men det var mest drømmetanker.⁶¹⁸

Ved opdyrkningen af Gribskov forsvandt denne landskabelige effekt, men efter fældninger langs alléen i 1964 genopstod indtrykket, og det lykkedes rigsantikvar P. V. Glob at foranledige en administrativ fredning (mod gentilplantning) omkring alléens vestlige del (afd. 505-506).⁶¹⁹ Alléen nærmest søen (afd. 508) blev fritlagt i efteråret 1984 på initiativ af skovrider Sven Gravsholt, og endelig i 1991 genskabtes alléens fulde landskabelige sammenhæng (gennem afd. 507) under skovrider Lars Toksvig.⁶²⁰ Samtidig søgtes græsningslandskabet med store fritstående ege rekonstrueret især på arealet nord for Dronningens Bøge (3,6 hektar) ud mod Esrum Sø (se billedet i bind 1, side 112). Dette område havde været lysåbent med kvæggræsning indtil ca. 1920, men var tilgroet med krat. Adskillige af de fritstående ege er mere end 300 år gamle.

Det er hensigten, at arealet i dag skal græsses for at bevare det smukke udsyn over området og genskabe et stykke græsningskov/overdrev.⁶²¹ Se også luftfotografiet i bind 1, side 279.

Ved Dronningens Bøge er der i 1990'erne anlagt en stor grillplads med borde og bænke, og en lang anløbsbro ud i Esrum Sø har gjort stedet til et godt udflugtsmål fra søsiden.



Herover:
Dronningens Bøge. Oktober 2006.

På kortet, som er fra 1728, ses Dronningens Bøge yderst til højre med Frederik IV's Allé, »Die grosse Allee« over for Eremitagealléen på søens modsatte side. Pibervang kaldes her »Carasseer Vang« (Kyradservang). Udsnit af »Plan von Friedensbvrge mit der Situation«, 1728. Fredensborg Slot.

Herunder:
Dronningens Bøge. November 2007.





Duemosehus. August 2006.

Den døde Vig afgrænses af en stenbro under vandet, formentlig anlagt i 1500-tallet under Frederik II. Se også side 151.



Duemosehus [100a]. Skovløberhus i vestkanten af skoven nord for Kagerup. Her blev 1,58 hektar løvtræbevokset skovjord udlagt til tjenestejord for et skovløbersted i 1870'erne, og det nuværende, hvidkalkede stuehus på 100 m² (grundplan) blev opført 1873 (moderniseret i 1908). De første årtier kaldtes huset »Kagerup Skovløberhus«. I 1907 opførte snedkermeister H.M. Egelund fra Esbønderup Skovhuse stald- og ladebygningen i røde mursten for 1.486 kr., men man ombyggede efterfølgende huset i 1940. Begge bygninger havde oprindelig stråtag. Husets brønd fik elektrisk pumpe i 1952 (kom fra Thoruphus, som havde fået vandværksvand), og der blev indlagt vandværksvand i 1975.

Døde Vig, Den [573]. En snæver vige af Esrum Sø ved Møllekrogen, hvor den yderste pynt af Nødebo Holt afgrænser et blot 0,4 hektar stort hjørne af søen. Her lod Frederik II anlægge en indretning til udnyttelse af vigen til opdræt af fiskeyngel (»Fiskeleg«). Blandt 1600-tallets mest værdsatte ferskvandsfisk hørte brasen, og netop den havde en stor bestand i Esrum Sø, hvor den gydede naturligt i Møllekrogen og især i Den døde Vig. Måske var det denne vige, Peder Saksesen hentydede til, da han i 1304 i sin stadfæstelse af sine forfædres gave til munkene i Esrum Kloster omtalte »Nødeboe med sine Tilliggender ... og særligt hele Fiskeriet som kaldes Søewik [Søvig] med sine Rørskær, Sumpe og Enge«. ⁶²² I 1582 befalede Frederik II Johan Taube (lensmand på Frederiksborg 1577-84), at »af det Plankeværk, som er nedtaget i Dyrehaven, skal han lade opsætte et Plankeværk omkring det ved Nødeboe sidst lavede Fiskedige«. ⁶²³ I maj måned 1700 skulle en kommission overdrage hele det nordsjællandske ferskvandsfiskeri fra afdøde fiskemester Jakob Nielsens enke til den nye fiskemester Caj Hartman, og denne udtalte om Esrum Sø (omskrevet til læsbart dansk):

»I Esse Sø fanges der Gedder, Aborre, Flire, Aal, Hork, Løjer og Skalle. Det bedste Fiskeri er i Brasenlegen, naar de gaar ind i Nødebo Vig om Sommeren at lege, hvilken Vig er med Tremmeværk omsat af ... Christian den Fjerde fra det ene Land til det andet, med en Indgang, hvilken Indgang, naar Fiskene er indgaaen, med et Garn besættes, og paa slig Maade fanges undertiden en Del Brasen og Skalle, som ikke saa vel kan føres til Nytte, fordi Fiskene i slig Aarstid bortdør. Fornævnte Tremmeværk er nu brøstfældig og Tid efter anden forgaar, behøves ej derpaa at anvende nogen Bekostning, efterdi et Garn eller Vaad, som kan foredrages, naar Fiskene er indgaaende, kan gøre det samme«. ⁶²⁴ – Efter 1700 fik pæle og stolper lov at forfalde, men man kan under vandoverfladen stadig se resterne af en fast stenbro af store kampesten langs den tidligere pælespærring, der løb fra bredden syd for Krinkelmose til spidsen af halvøen Næbbet. Stenbroen har været anvendt, når man skulle færdes langs spærringen, åbne og lukke indgangen til vigen, og ikke mindst påsætte net på de rigtige tidspunkter.



Den gamle overførsterbolig Egelund 1805-1909. Fotograferet i 1876. Lokalhistorisk Arkiv i Hillerød.

Egelund. Palæ opført som bolig for enkedronning Louise (Frederik VIII's hustru), der havde købt ejendommen af staten i 1909. Indtil da lå her boligen for overførsteren (skovdirektøren) for Frederiksborg, Kronborg og Hørsholm Amter. Den var en flot, trelænget gård, opført 1806, med et tiliggende på over 30 hektar.

Efter nedlæggelsen af overførsterembedet i 1909 (vedtaget ved lov af 29. marts 1904) blev gården solgt sammen med den del af tjenestejorden, der lå nord for Fredensborgvej, mens de sydlige 25,9 hektar tilgik Nødebo Skovdistrikt (nuværende afd. 633-637). Køberen, enkedronning Louise, lod arkitekt Carl V. Harild tegne en ny hovedbygning i to stokværk, og den blev opført i årene 1915-17. Under byggeriet blev ejendommen udvidet med Stenholt Vandmøllegård, der skulle fungere som avlsgård til Egelund. Efter enkedronningens død i 1926 blev Egelund overtaget af hendes yngste søn, prins Gustav, som blev kendt af lokalbefolkningen for sine daglige rideture omkring ejendommen. I 1944 overtog hans nevø, arveprins Knud, ejendommen, og i september 1954 blev den solgt videre til Dansk Arbejdsgiverforening, der siden har anvendt den som kursuscenter.⁶²⁵

Palæet Egelund, opført 1915-17. August 2006.



Eghjorten [634, 636]. Se bind 1, side 289.

Elsdyrmose [343e]. Lille tidligere mose midt i Gribskov, knap en halv kilometer sydvest for skovløberhuset Kalvehavehus. Oprindelig en tørve-mose med enkelte birk, muligvis med let tørvegravning fra hegnsmanden



Herover:
Ung eltyr i Gribskov i 1940'erne.

Til højre:
Elgkoen Svea, der blev indført fra Sverige i 1952, på besøg i Helsingø, hvor den udviste stor interesse for bagerens vindue, fordi nogle sommergæster ubetænksomt havde fodret den med borgmesterstænger. Helsingø-Gilleleje Lokalarkiv.

Enghavehus. Maj 2006.



i Kalvehavehus i midten af 1800-tallet.⁶²⁶ I driftsplanen 1855 blev mosen sat til »Rydning og Afgrøvning samt Cultur med Naaletræ«, men den fik lov at springe i birk, og først omkring 1930 blev anlagt en nåletræskultur. I perioder fra 1933 til 1952 levede der en elgko og i hvert fald tre elgtyre i Gribskov. De var svømmet over Øresund fra Sverige og søgte hen til afsides steder i skoven, hvor publikum sjældent kommer, således ofte Elsdyrmosen, som fik navn derefter. Den sidste elgtyr blev skudt af skovrider Allerup i 1952, da den begyndte at optræde aggressivt.⁶²⁷ Elsdyrmosen blev i 1985 efter afdrift af rødgranerne tilplantet med eg.

Enghavehus [830g]. Skovløberhus ved Helsingøevejen midt i Gribskov og udgangspunkt for den afmærkede vandretur omkring Store Gribsø. Huset blev oprindeligt opført som bolig for en hegnsmand sidst i 1870'erne (er ikke anført på målebordsblad 1877). Udhuset stammer fra den tid. Få år tidligere var Enghavevej til Store Gribsø blevet anlagt. Stuehuset brændte den 21. april 1911 og blev efterfølgende genopført i sin nuværende skikkelse, men med stråtag. Direktoratet bevilgede i første omgang kun 2.500 kr. til byggeriet, men selv om der blev sparet på alt, måtte der senere gives 450 kr. yderligere. På grund af beliggenheden midt i skoven blev tjenestejorden kun på 0,38 hektar sydøst for huset over mod Mor Gribs Hule. Der blev installeret elektricitet i 1961, og husets brønd fik elektrisk pumpe i 1966.

I dag lejes huset ud til den pensionerede skovløber Jørgen Pedersen, der var initiativtager til *Gribskøvs Hårde Kerne*, se bind 1, side 303-304..

Erhards Kilde [373c] GPS. Lille væld i kanten af et moseområde en halv kilometer sydvest for Kongens Bøge i Fændrikvang. Terrænet skråner her svagt ned mod Esrum Sø fra knap 50 meter over havet ved Gillelejevej til 9 meter over havet ved Esrum Sø, og det dræner mod øst. Vandet fra den sydlige del af Fændrikvang samles i Ellerenden og løber ud i søen mellem Fændrikhus og Kongens Bøge.

Flere småmoser har svagt vældpræget karakter i dette område, og et væld har fået navn efter den lokale skovfoged, Johan Erhard, der boede i Ostruphus 1809-54. På skovkortene var det indtil 1955 markeret som et punkt på en lille bøgeholm mellem to langstrakte vådområder, men dette er forkert, hvilket måske var medvirkende til, at det siden er blevet udeladt. Vældet er vanskeligt at finde, men det ligger blot 80 meter fra Fændrikvangs sydkant i afd. 373, og efter at rødgranerne er blevet fjernet i de to vådområder [373c], vælder vandet op i grøften, der forbinder dem syd for bøgeholmen.

Erhards Kilde i Fændrikvang.
September 2008



Esrum Kloster. Se bind 1, side 46ff.

Esrum Lund [222, 223]. Lille skovstykke på blot 18 hektar i Gribskøvs nordøstligste hjørne nord for den gamle landevej, der fører mod vest ud af Esrum. Et af de få områder i Gribskov, der de seneste 200 år har været drevet som »lystskov« med vidtstrakte publikumshensyn og bevaring af gamle træer langt over normal omdriftsalder.

Arealet var i 1700-tallet ejet af Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri og blev i 1835 sammen med et stykke af Sodemark samlet og afgivet af stuttevæsenet til skovvæsenet »for fremtidig at bibeholdes som Fredsskov«. ⁶²⁸ Skovstykket var allerede dengang kendt for sine store bøge, der var plantet af amtsforvalter Hans Rostgaard omkring 1680, og som indtil Gribskøvs dyrkning blev sat i system i 1804 fremstod som en »model« for den skov, man gerne ville rejse. I dag er endnu enkelte træer tilbage af Rostgaards Plantage (se Rostgaards Bøge og bind 1, side 153-154). ⁶²⁹

Esrum Lund [222a]. September 2008.



Måske kan gærdet omkring Esum Lund dateres til Hans Rostgaards tid.

På Tingbakken i Esum Lunds sydlige kant blev der under Christian V opført et tinghus for Kronborg Birk (GPS), efter at birkets to tidligere tinghuse ved Mårum og Kronborg var blevet nedlagt ved dekret af 15. juni 1686.⁶³⁰ Pladsen til tinghuset var blevet udvalgt allerede i januar 1685, efter at de to amtsforvaltere Hans Rostgaard og Christen Nielsen havde rejst rundt i Kronborg Birk.⁶³¹

Om tingstederne i Gribskov ved Mårum og Esum, hvor talrige krybskytter og skovtyve blev dømt i et par hundrede år, skrev man i Kronborg Amts jordebog 1687: »I forrige Tiider og til Aar 1686, blev holden Tvende Tinge i Cronborg Ampt, det ene huer Løfuerdag udi Cronborg ved Kongens Hauve, hos Helsingør, det andet huer Mandag udi Holbo Herridt, uden for Maaromme i Skouven, Hvilke begge Tinge ved Kongl. allernaadigste Tilladelse bemeldte Aar er samlet paa Eet Stæd og under Een Ræt i Lunden oben for Essrom, Og der et nye Tinghus, som ald Amptet hauer bekostet, opsat«. ⁶³² Esum Tinghus havde otte fag og tegltag, og det indeholdt en tingstue med et langt bord og tre lange bænke, et fyrrum, en forstue og en stald med port i hver ende. Uden for var der to bænke og stolper med i alt otte jernringe til at tøjre hestene ved. Om det nedlagte tinghus ved Mårum ved vi ikke så meget, ud over at det blev hærget af svenske soldater under krigen i 1658-60 og blev restaureret efter fredsslutningen med materialer fra et andet ødelagt tinghus ved Tisvilde. Mårum Tinghus lå på sydsiden af landevejen Tinghusevej et par hundrede meter øst for Præstevejen.⁶³³

Tinghuset i Esum Lund var udstyret med tidens udsøgte strafferedskaber: en træhest og en spansk kappe. Træhesten bestod af et på kant stillet bræt, der hvilede på et par bukke. Den dømte skulle sidde overskrævs på brættets smalle kant med tunge sandsække eller blyposer bundet til fødderne. Den spanske kappe var en slags gabestok, bestående af en åben tønne med et rundt hul i bunden. Tønden blev med bunden opad sænket ned over den dømte, så den hvilede på hans skuldre og kun hovedet stak op. «Herefter blev synderen drevet rundt eller placeret et offentligt sted til spot og spe. Det er også blevet påstået (selv om det tilsyneladende er forkert), at der ved vejen foran Tingbakken endnu i 1840 stod både en galge og en »kag«, en tre meter høj pæl med bøjle foroven og forned, hvortil dømte forbrydere skal være blevet »kagstrøget«. I retsdokumenter fra 1700-tallet kan vi se, at træhesten og den spanske kappe var i flittig brug på Tingbakken, mens en kag aldrig omtales. Kagstrygning var lovlig indtil 1866.⁶³⁴

Personalhistorikeren Else Granberg har fremdraget flere eksempler på redskabernes anvendelse på Tingbakken i Esum Lund. I 1755 havde nogle af distriktets bønder, der var beordret til at køre kalk fra Helsingør Teglværk til Fredensborg Slot, stjålet af kalken – syv bønder fra Alme, to fra Haagendrup og Lars Rasmussen fra Stokkerup. Sidstnævnte havde ta-

På pladsen foran Esum Kloster står en granitsøjle, som ifølge lokal tradition skal være en gammel kag fra Tingbakken i Esum Lund. Vi har dog ingen efterretninger om dens flytning, og det er meget usikkert, om der overhovedet har stået en kag på Tingbakken trods senere tiders forestillinger. Det var især ved tinget i købstæderne, at man dømte tyve og letlevende kvinder til foran en stor menneskemængde at være bundet til en kag, en slags »skampæl«, hvor de blev pisket for at afskrække andre fra at lave lovovertrædelser. Selv om kong Hans i 1499 oprettede et særligt birketing på Esum Kloster, og nogle af kælderrummene senere blev brugt til fængsel, er det ikke dokumenteret, at granitsøjlen har haft forbindelse med dette. Det er også påstået, at der skulle have stået en galge i Esum Lund, enten på Tingbakken eller ved Fabians Hus. Dette er bestemt forkert. Retterstedet med galgen lå indtil 1799 på Plejelt Overdrev, 4 km øst for Esum. Februar 2009.

Esum Lunds sidste rostgaardske bøge i forfald [222]. Januar 2009.





get en kvart skæppe kalk, og for det blev han dømt til to timer i Kulhytten (fængslet i Esrum) og derefter en time på træhesten »*paa en Tingdag under Rettens Holdelse*«. I 1763 nægtede gårdmændene Hans Jensen og Jens Christophersen fra Vejby at adlyde den forhadte sognefoged Lars Jensen i Ørby, og for det blev de begge dømt. Straffen var, at de begge skulle betale to mark til amtets sygehus og desuden bære den spanske kappe to timer uden for tinghuset, mens retten blev holdt.⁶³⁵ Nogle dybe gruber i Tingbakken har intet med tinghuset at gøre, men skulle angiveligt være gravet af munkene på klosteret for at skaffe ler til murstensbrænding.⁶³⁶

Esrum Lund har en ret næringsrig jordbund og er med undtagelse af en askemose i den nordlige del bevokset med gammel bøg fra 1800-tallet og en frodig opvækst. Tinghuset fungerede, indtil Kronborg Rytterdistrikts Birk den 16. juni 1848 igen blev opdelt i Kronborg Vestre og Kronborg Østre Birk, og det blev først revet ned omkring 1860. Det lå lidt over 50 meter fra landevejen, parallelt med denne. Tingbakken har i 1900-tallet i lange perioder været en yndet festplads.⁶³⁷

Esrum Møllegård [466a]. Gården med 66 hektar tilliggende – hele området fra Esrum Lund til Esrum Sø på begge sider af Esrum Å (afd. 466-470) – blev erhvervet af staten i 1982 og lagt til Esrum Distrikt. Bygningerne – hovedbygning, to udlænger og vandmøllebygningen – er siden blev sat gennemgribende i stand med udpræget hensyn til de historiske værdier efter projekt af kgl. bygningsinspektør, arkitekt Gehrdt Bornebusch.

Der har været vandmølle ved Esrum Møllegård, siden munkene på det nærliggende Esrum Kloster etablerede den første efter deres ankomst i midten af 1100-tallet. Ved reformationen blev mølløvæsenet ved Esrum Kloster nedlagt og flyttet til det sted, hvor Esrum Møllegård ligger i dag. Det første skriftlige vidnesbyrd om møllens nye placering er et åbent brev dateret 30 marts 1605, om at kongen (Christian IV) har sluttet kontrakt med Valentin Graver om flytning af den gamle mølleå mod vest med det formål at opnå en større faldhøjde ved den nye placering. Ifølge kontrakten skal han »... paa egen Bekostning lade grave en Grøft fra Esserom Sø ned til Møllen, hvilken Grøft skal være 366 Roder lang [1.800 meter] og 3 Alen dyb [1,9 meter], og kaste al Jorden op til den Side mod Mosen. Endvidere skal han lave en Sluse ved Møllen og paa hver Side af Slusen en Havn, hvori man kan lægge to Baade...«





Esrum Møllegård ca. 1850.
Klosteret, som ses i baggrunden,
var på det tidspunkt hvidkalket.
Maleri af Andreas Juuel.

Møllen nedbrændte i 1854 og igen i 1869. I 1877 solgtes gården med mølle, hovedbygning og avlsbygninger på auktion til en privat køber, som satte bygningerne i stand. Deres nuværende udseende stammer i det store og hele fra denne tid. Møllen blev udvidet med el-produktion til de omliggende bebyggelser. I 1913 blev indlagt den nuværende vandturbine, som – i lighed med de tidligere vandhjul – drev mølleværket og en el-generator. Møllen drev også tidligere et savskæreri, som blev nedlagt i 1917. El-produktionen standsede i 1940, og i 1967 ophørte den egentlige, kommercielle mølledrift.

I tilknytning til vandmøllebygningen har der fra gammel tid eksisteret en ålekiste til fangst af de blankål, som om efteråret søger fra søen ud gennem Esrum Å og mod deres gydeområder i Sargassohavet. Efter statens generhvervelse af gården i 1982 renoveredes mølle- og elværk til demonstrationsformål, og bygningerne blev fredet og hovedstandsatsat. Der etableredes et omløb uden om møllen for de vandrefisk, især ørreder, som søger op gennem Esrum Å til Esrum Sø.

I 1998 producerede Zentropa film en tv-serie baseret på Morten Korchs romaner. Serien blev bl.a. optaget på Esrum Møllegård, som i den anledning omdøbtes til Ringgården. Gårdens bygninger og landbrugsjord er i dag udlejet til Fonden Esrum Kloster & Møllegård, og bygningerne huser bl.a. Fondens Center for Natur & Miljø, som drives i samarbejde med Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland.

Esrum Sø. En egentlig beskrivelse af selve søen er ikke medtaget i denne bog. Forlaget Esrum Sø har planlagt at udgive en bog om søen i 2010.

Fabians Hus [ved 225]. Historisk hus ved kanten af Esrum Lund, 200 meter vest for Tingbakken. Det blev opført i begyndelsen af 1600-tallet som stuttribolig til Christian IV's »Brevviser« Fabian Jacobsen. Den 27. juni 1609 fik han sin kongelige bestalling, og dermed fulgte en lang række forpligtelser for stutriet på Esrum Kloster. Han skulle »*paa sin egen Bekostning holde alle de Stengærder og Grøfter, som findes omkring de Vange, hvori Kongens Stod gaar, og ligesaa alle andre Stengærder og Grøfter, som findes ved Esserum, i god Stand og istandsætte dem, hvor de maatte forfalde eller blive brøstfældige, saa Kongen ikke skal lide nogen Skade ved hans Forsømmelighed ... Endvidere skal han passe og vedligeholde alle de Fiskedamme, som Lensmanden anviser ham*«. Lønnen var 20 daler årligt og 4 daler pr. måned i kostpenge, samt knap det halve til en svend »*som han skal holde fra Paaske til Mikkelsdag, men heller ikke længere*«. ⁶³⁸ Fabianshus har givet navn til Fabiansvej i Krogdalsvang.

Esrum Møllegård. Januar 1994.

»Figur 8« [201a] GPS. Se Tinghuslærken, side 256.

Fiskebrohus [468a] GPS. Et forsvundet hus, eller rettere sagt en gård, der lå ved bredden af Esrum Sø, lige vest for Esrum Mølleås begyndelse i søens nordende. Fiskebroen var en 8 alen lang og 5 alen bred »stærk Træbro« med to sluser, der førte over Esrum Mølleå. Huset blev formentlig opført i første halvdel af 1700-tallet, og det optræder første gang på det Gram-Langenske kort fra 1765. I 1810 var det ejet af Rasmus Pedersen, det var stråtækt og havde en lang bådebro ud i Esrum Sø. På Generalstabens kort i 1857 kaldtes det »Aalebrosus«. Huset blev nedrevet få år senere.⁶³⁹



Fiskerhullet [555b?] GPS. Ganske lille mosehul i Odderdamsvang, blot 30-40 meter bredt, men efter at den omgivende rødgranbevoksning blev erstattet med birk i 1990'erne, er hullet som regel vandfyldt og har tydeligvis vældpræg, da vand løber fra mosehullet mod nord. Den lokale tradition siger, at Fiskerhullet er identisk med den historiske helligkilde, Sponholt Kilde, hvis placering ikke kendes med sikkerhed. Kilden er omtalt i et brev den 16. juli 1570 fra Frederik II til lensmanden på Frederiksborg, Jørgen Munk, hvor han befales at levere Holger Rosenkrantz, statholder i Nørrejylland, »de to ved Sponholt Kilde optagne Sten, som Kongen har foræret ham; paa den ene siges St. Villom [abbed Vilhelm] at have sat sin Hat, paa den anden, der var blevet taget op af Brønden, var der mange Striber«. ⁶⁴⁰ Ved mosehullets sydvestlige kant ligger stadig i dag to store sten, knap en meter lange, den ene af stribet granit. Lidt mod vest findes den store, flade vandreblok »Spåneltssten«, se side 218.



Øverst:

Fiskebrohus. Udsnit af akvarel af Ole Jørgen Rawert, 1840.

Underst:

Fiskerhullet, måske middelalderens Sponholt Kilde. 30. april 2007.

Fiskermose [571b, 574c]. Et 7 hektar stort, ret næringsrigt moseområde, der deler Nødebo Holt i en vestlig og en østlig del. Oprindelig en ellemose, der sikkert har været stævnet af Nødebos borgere gennem generationer. I midten af 1800-tallet havde mosens trævækst et kronedække på 50%, der var næppe længere store ellestød tilbage, men til gengæld 30-40-årig birk og 40-50-årig eg, samt på en holm i mosens midte enkelte fyr og gran fra begyndelsen af 1800-tallet.⁶⁴¹ Siden har trækronerne lukket sig helt over mosen, med en blanding af store, 20-25 meter høje bøg, birk, eg, rødgran og skovfyr og yngre ask (fra 1961). Mosen har sammen med Esrum Sø historisk beskyttet hele den østlige del af Nødebo Holt fra omgivelserne, og den 350 meter lange og indtil 3 meter høje Margrethevold langs mosens østkant har muligvis været en del af et forhistorisk forsvarsanlæg. I den tørreste, østlige del af Fiskermose, umiddelbart neden for Margrethevold, står adskillige, prægtige fyrretræer, hvoraf de ældste måske stammer fra begyndelsen af 1800-tallet. Mosens navn kan formentlig sættes i forbindelse med Frederik II's fiskeanlæg ved munden af Den døde Vig, se side 33.

Flintholm (nr. 25 lidt under midten) midt i vådområderne på et udsnit af 1. Cronborgske Forst-Districts »Bestands-Kort over Grib Skovs nordlige Deel, Esbønderup Skovpart«, 1837 (sammenlign med kortblad G øverst).

Den gamle Toruphus (lige over 3-tallet midt i kortet) er stadig angivet, og der er talrige tørvegrave i moserne omkring. Bøgeskov er mørkegrøn, nåleskov er grå, egeskov er rød, og ellemose er blå. Agerjorden (nr. 34-35) blev i sidste halvdel af 1800-tallet udvidet helt til den punkterede linie lidt mod vest og anvendt som tjenestejord til det nye skovfogedsted Thoruphus. Skov- og Naturstyrelsen Nordsjællands arkiv.

Flintholm [217]. En lille bakke i et omfattende, tidligere kompleks af mosearealer mellem Thoruphus og Gåsehus i det nordlige Gribskov. Selve Flintholm (1,4 hektar) hæver sig godt 4 meter over moserne omkring og var fra gammel tid bevokset med bøg. Midt i 1800-tallet stod således stadig en naturskov af bøge fra sidst i 1600-tallet »i god Væxt« på arealet, men i 1870'erne blev bøgeskoven fjernet og erstattet af en rødgrankultur. Siden har Flintholm været bevokset med to generationer rødgran.

De omgivende mosestrækninger har helt fra før udskiftningen været flittigt benyttet til tørveskær (se bind 1, side 242), både fra den forsvundne bosættelse Torup og fra det tidligere Gåsehus. Moserne drænes mod nord af den dybe Kollenbæksrende, der blev gravet i begyndelsen af 1800-tallet og uddybet kraftigt hen imod midten af århundredet. De nuværende ret dybe, vandfyldte tørvegrave omkring Flintholm stammer fra årene omkring 1. Verdenskrig. Tørvelaget syd for Flintholm var så tyndt, at man der gravede helt til den faste bund og skabte den sø, der ligger der i dag. En sti fører rundt om bakken og langs nordkanten af den største tørvegrav.



Flyverstenen [79b]. Mindesten for to engelske flyvere, der mistede livet under 2. Verdenskrig, da deres fly styrtede ned 500 meter sydvest for Gribskovlejren. Den 30. september 1944 fløj to træbyggede De Havilland Mosquito jagerbombere fra England ind over Danmark. Det ene fly blev ført af flight liutenant Robin Hugh Thomas⁶⁴² med flying officer Gilbert John Allin som navigatør og 2. pilot. Begge var i tyverne. Deres opgave lød på at ødelægge så mange tyske fly, garageanlæg, togstammer og lignende som muligt. For at undgå, at de blev opdaget på fjendens radar, skulle flyvningen foregå i lav højde. Først rekognoscerede man ved Karup, men uden at det kom til kamp. Dernæst lykkedes det at nedskyde en Messerschmidt-jager ved Aalborg og at ødelægge et lokomotiv ved Roskilde. Sidst på eftermiddagen passerede de to fly Gribskov. Her ramte det ene af flyene to trætoppe og mistede den ene vinge, hvorefter det styrtede mod jorden. Begge besætningsmedlemmer omkom. Lokale frihedskæmpere havde held til at bjærge flyets to svære maskingeværer med ca. 1.500 endnu ubrugte patroner, inden tyskerne dukkede op. Søndag morgen forsøgte sognepræsten i Mårum m.fl. at formå tyskerne til at udlevere ligene, men forgæves. Søndag eftermiddag blev vragresterne fra flyet fjernet.

Udgravninger, som i 2008 blev foretaget af Helsingør Gilleleje Lokalkiv i samarbejde med Gilleleje Museums amatørarkæologiske gruppe, afdækkede ca. 20 stk. ammunition fra flyets maskingeværer, (som blev sprængt på stedet), samt messingskruer og træstumper fra flyets ene vinge. Museets undersøgelser viste også, at mindestenen blev rejst akkurat, hvor flyets ene vinge lå. Mindestenen blev afsløret den 22. juli 1945 med



Det var et canadisk fly af præcis denne type, de Havilland Mosquito FB VI, der faldt ned (FB=Fighter Bomber). Besætningen var britisk.

Afsløringen af Flyverstenen i Gribskov fandt sted den 22. juli 1945. Fra venstre ses sognepræsterne: A. Petersen, Gilleleje – Andreas Ohrt, Helsingør – E. Steenvinkel-Svendsen, Søborg – Johannes Magelund, Mårum. Helsingør-Gilleleje Lokalkiv.





Flyverstenen. Januar 2007.

deltagelse af et stort menneskeopbud. Inskriptionen fortæller, at flyverne »bragte Vaaben til Danmarks Kyst«, men dette er en tilsnigelse. Flyvningen skete, før våbenedkastningerne kom i gang i Nordsjælland, og den lille og hurtige flytype blev slet ikke brugt til nedkastninger.⁶⁴³

Flyet var af træ og udbrændte helt. Men da man i juli 2008 foretog eftersøgning med metaldetektor i området, dukkede historien så at sige op af skovbunden.

Rørende var det at finde en mønt (One Pence 1921), som en af piloterne har haft i lommen.

Billedet længst til højre viser detektorfund af ammunition (en hel og to hylstre af 20 mm maskinkanonammuntion samt to maskingeværpatroner).

Helsingør-Gilleleje Lokalarkiv.



Flægmosse [891b, 893c]. Mose på godt 3,1 hektar i den centrale del af Selskov. Dette store, lavtliggende område har muligvis givet Selskov navn efter udbredte pilekrat (seljepil) i de foregående århundreder, men mosen har selv navn efter sine *flæg*, dvs. vandplanter som f.eks. iris og tagrør med flade sværdformede blade (kaldes stadig flægg på svensk). Langs den østlige kant af mosen løber resterne af Frederik II's Kanal, der blev gravet i 1570'erne for at føre vand til Frederiksborg Slotssø. Mosens niveau har tydeligvis ligget et par meter for lavt til kanalen, så det var nødvendigt her at føre vandet frem lidt oppe på skråningen over mosen. Især nord for mosen er den gamle kanal særdeles velbevaret.

I 1914 stod på de tørreste dele af Flægmosse en halv hektar løvtræ (især bøg) og en halv hektar rødgran. Resten af mosen var dækket af krat eller lå lysåben som høslætareal, der var tillagt skovløberen i Truntehus og havde fået påkørt et tyndt lag mineraljord.⁶⁴⁴ Den sydlige del af mosen [891a] blev kultiveret med rødgran i 1880'erne, siden med ask under besættelsen, mens resten [893c] er bevokset med el fra begyndelsen af 1960'erne. Dele af mosen er stadig ret vældpræget, og i det østlige hjørne findes et par små, jernholdige kilder, hvor vandet pibler frem fra to okkerfarvede huller i mosebunden.

Flådeegge. Moderne betegnelse for gamle ege, der blev plantet, dengang meget egetømmer blev anvendt til skibsbyggeri. Ved Krogdalshus er en flådeeg således opkaldt efter lord Nelson. Se side 125 samt bind 1, side 195-197.

Frederik II's Kanal. Historisk vandledningskanal, der i slutningen af 1570'erne blev anlagt gennem Gribskov for at lede vand fra Store Gribsø og kildevæld i Gribskov til Slotssøen ved Frederiksborg Slot. Kanalen har en samlet længde på 8,5 km og falder ca. 20 meter fra udspringet ved Store Gribsø (50 meter over havet) til udløbet i Ødam ved slottet (29,8 meter over havet). Herfra er der yderligere omkring 3,5 meters fald til Slotssøen.

Da Frederik II i 1560 mageskiftede sig til Herluf Trolles herregård Hillerødsholm, lå den i en mose. Frederik II ombyggede i de følgende årtier herregården til et slot og opstemmede mosens afløb med en dæmning for at få en sø omkring slottet. Ved dæmningen opførte han Slotsmøllen, men der var for lidt tilløb til søen, til at den kunne fungere, og han gav derfor ordre til, at vand fra småsøer og damme i omegnen skulle ledes til Slotssøen. Der blev anlagt kanaler til Allerød Sø og Kollerød Sø syd for Hillerød og nordpå gennem Gribskavs sydlige del. I efteråret 1572 gik grøftegravningen i gang, og 10. januar 1575 bad han lensmanden på Frederiksborg om at slutte akkord med kongens graver Jacob von Mansfeld



Frederik II's Kanal langs Flægmosse [891b]. Februar 2009.

Frederik II's Kanal ved Bomvej [812a].
Maj 2006.

Næste sider:
Frederik II's Kanal dannede her den vestlige grænse for Toggerups jorder. [719b]. August 2006.

om at grave en grøft til »*nogle Kilder og Vandspring ved Strøe*« for at lede vandet til Slotssøen.⁶⁴⁵

Kanalarbejderne ved Store Grib sø blev påbegyndt i vinteren 1575-76, angiveligt for at skaffe ekstra vand til kongens foreldamme (Toggerup Dam og Sidseldam), men kanalen fik forbindelse helt til Frederiksborg. Lensmanden Jørgen Munck skulle straks lade arbejdet udføre af bønder og gravere, hvis vandkunstneren M. Hans mente, at det kunne lade sig gøre.⁶⁴⁶ Disse arbejder blev meget omfattende, da kanalen måtte udspringe fra søens fjerneste hjørne på grund af bakkerne omkring søen, og da den mange steder måtte sno sig langs højdekurverne i det kuperede morænelandskab. Ofte blev vandet ført af sted på siden af bakkeskråninger for ikke at miste for meget højde (se billedet på side 21). Det vidner om datidens overraskende veludviklede vandbygningskunst, at man med enkle midler faktisk var i stand til at fordele kun 20 meters fald over en længde på 8,5 km gennem et







bakket terræn. I Gribskov vest og syd for Fruebjerg, på Strødams jorder og i dele af Selskov er kanal anlæggene særdeles velbevarede, men kanalløbet er i dag kun vandfyldt, hvor der naturligt har løbet vand i terrænet.

Vi ved ikke længere, hvor meget vand, der kom til at løbe i kanalen efter anlæggelsen. Gribsø havde formentlig intet overfladisk afløb, før kanalen blev gravet, men udelukkende udsivning gennem bunden. Det betyder, at vandoverskuddet fra søen næppe nogensinde har været særlig stort, om end det med sikkerhed har været væsentlig større end i dag. Undervejs har bl.a. den vandrige Toggerup Kilde kunnet ledes ind i kanalen, men ellers har der kun været få muligheder for at tilføre kanalen yderligere vand.

Der er flere gange blevet rejst tvivl, om der nogensinde er kommet vand af betydning til Slotssøen fra Store Gribsø ad Frederiks II's Kanal. Mange har ment, at jordvoldene langs kanalens sider må have opsuget det meste af vandet, inden det nåede frem, og at det aldrig lykkedes at nivellere kanalløbet ordentligt ud. Kun en udgravning af de bevarede kanal anlæg kan afsløre, hvordan kanal bunden var konstrueret – f.eks. om der stedvis blev lagt trærender og foret med ler – men der er ingen tvivl om, at netop kunsten at lede vand var særdeles veludviklet helt tilbage i middelalderen. Så man skal bestemt ikke afvise, at kanalen fungerede fint, så længe det var muligt at vedligeholde den og reparere den løbende efter behov.

I 1721 tørrede Slotssøen ud, og den havde store problemer med slottets og byens kloakudledning. Søens fisk døde, og der var intet vand til Slotsmøllen. Derfor forsøgte man at retablere kanalerne til Allerød Sø, men uden større held. I årtierne efter kanalernes endelige nedlæggelse blev deres historie gradvis glemt, og almuen opdagede historier om dem. Nogle sagn fortalte, at Dronning Margrethe I engang havde sejlet fra Store Gribsø til Hillerød ad en gravet kanal, andre fortalte, at anlæggene syd for Hillerød var gravet af svenskerne under en belejring for at oversvømme Hillerød med vand. Ved Selskøvs sydøstlige hjørne er kanalen gravet så dyb, at den i mange år har været kaldt »Svenskehullet« (se billedet på side 191). Navnets oprindelse er udlagt som et tegn på, at svenske krigsfanger f.eks. fra den store nordiske krig (bl.a. Tordenskjolds erobring af Karlsten ved Marstrand 1719) var med til at uddybe kanalen i samme periode, som de angiveligt blev brugt til anlægget af barokhaven ved Frederiksborg (kaskaderne).⁶⁴⁷ Dette er dog meget usikkert og har hidtil ikke kunnet verificeres i de historiske kilder.

Frederik II's Kanal er i dag vandførende i ca. 3 km af sit løb, især nærmest Store Gribsø. Lettest tilgængelig er kanal anlægget i Strøgårdsvang Mellem Fruebjerg og Gadevangsvej, hvor der løber en vandresti på kanalvoldens top. Men mest spektakulær er den nok i Strødam Reservat, hvortil der kræves særlig adgangstilladelse (Københavns Universitet, Strødamudvalget).

Frederik IV's sten [225a]. En meterhøj sten i stengærdet ind mod Krogdalsvang lige over for Tingbakken ved Esrum Lund. På stenens forside er indhugget et kronet »F 4«, og omkring de langstrakte tegns fod ses årstallet 1702. Vi har intet vidnesbyrd om stenens oprindelse, men på det tidspunkt var Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri i Esrum i en rivende udvikling, og den nye, unge konge var voldsomt interesseret i heste.

Stutteriet var gået over til renavl efter farve, og i 1702 gjorde Frederik IV sit første store indkøb af avlsheste – 16 smukke hingste blev transporteret til Esrum helt fra Spanien til en samlet pris af 13.400 rigsdaler, dengang et enormt beløb. Hingstene var sorte, sortbrune, kastaniebrune og skimlede, og de blev placeret rundt i de relevante stod i skovens stuterivange, ikke mindst i Krogdalsvang, der netop blev kendt for sine kul-sortede spaniere. Samme år oprettede kongen et rødt stod i Skallerød Vang, og i de følgende år fulgte oprettelsen af det ene smukt farvede stod efter det andet.⁶⁴⁸ Måske var det starten på denne nye blomstringsperiode for stutieriet, der blev markeret med en mindesten for kongen i stengærdet ved den gamle landevej til Esrum.

Den lokale folketro har imidlertid en helt anden forklaring på mindestenens oprindelse. Under en klapjagt skulle kongen have følt trang til at forrette et lille, nødvendigt ærinde bag et træ, og de stedlige bønder, der



Frederik IV's mindesten i gærdet mod Krogdalsvang. Oktober 2006.



deltog som klappere, var så beæret af denne kongelige handling, at de efterfølgende rejste mindestenen.⁶⁴⁹

Frederiks Mose, Ørljungs Mose [191bcg]. Tidligere mose på 3,7 hektar i det nordvestlige hjørne af Tinghus Plantage. Indtil første halvdel af 1800-tallet kaldtes den Ørljungs Mose og var for størstedelen en åben, ret næringsrig mose med enkelte rødæl og vrietorn og fra 1820'erne lidt indplantede nåletræer. På kortet til driftsplanen 1856 er imidlertid anført »*Rydning og Afgrøvtning samt Cultur med Naaletræ*«, og i de følgende år blev gravet knap en kilometer drængrøfter, hvorefter hele mosens blev tilplantet med rødgran. Endnu mod slutningen af århundredet var der dog åbne pletter i mosens med mos, lyng og tuer, da granerne i høj grad blev angrebet af sprækkesvamp (*Lophodermium*).⁶⁵⁰ Først i 1920'erne lykkedes det at lave en sluttet træbevoksning, mest af rødgran, men også med talrige fyr, birk og sågar ædelgran og ær. I 1994 blev mosens udlagt til urørt skov. Mosens birk, fyr og rødgran er nær ved 30 meter høje, og mange er døde. Mosens har formentlig fået sit nuværende navn i midten af 1800-tallet efter Frederik Anton Erhard, der var skovfoged i Bjørstruphus i Harager Hegn indtil 1847.

Fruebjerg [812a]. Gribskovs stejleste bakke. Det kuperede, ret højtliggende morænelandskab i den sydlige del af Gribskov afsluttes ved Fruebjerg i en top, der har vid udsigt over det lavereliggende landskab vest for med Arresø og Frederiksværk i det fjerne (se billedet i bind 1, side 193). Det øverste punkt blev af Generalstaben målt til 65,45 meter over havet i maj 1898, akkurat 40 meter over det laveste punkt i mosen nedenfor. Terrænet drænes kraftigt mod vest, hvor Vestre Fruemose ved bakkens fod med den opstemmede Fruebjerg Sø opsamler det udsivende grundvand. Tidligere løb Fruekilde og muligvis andre kildevæld neden for bakken, men disse er for længst tørret ind.

Nogle meter over bakkens fod ses de velbevarede rester af Frederik II's Kanal, der sidst i 1500-tallet blev anlagt for at lede vand til Frederiksborg Slotssø. En jordvold, som slynger sig langs bakkens vestside, sikrede, at kanalens vand kunne løbe langs bakkesiden, knap 5 meter over mosens niveau (se billedet på side 21).

I første halvdel af 1800-tallet blev rejst en lille, rund pavillon på seks runde stolper og med tilspidset stråtag til ly for skovgæsterne på bakketoppen. Den stod indtil mellemkrigsårene, og der var anlagt fine spadserestier ned ad bakken til Fruekilde. I 1877 blev der holdt folkefest på Fruebjerg, hvor man havde lavet dansesalon i pavillonen »med høllet Bræddegulv«, og der blev taget 35 øre i entré til festpladsen. Damerne skulle desuden betale 50 øre for en dans, mens herrerne måtte af med 1 krone.

Mest kendt er området blevet for de store folkemøder, »Fruebjergmøderne«, der blev påbegyndt i 1896 af den dynamiske forstander fra den nyoprettede Frederiksborg Højskole i Hillerød, Holger Begtrup (1859-1937).



Mindesten for Fruebjerg-møderne rejst på bjergets top i 1996. Maj 2006.

Frederik II's Kanal passerer Fruebjerg, og man måtte grave den ned i selve bakken, for at vandet ikke skulle løbe ud i mosen mod vest. [802]. Marts 1976.





Pavillonen øverst på »Frue Bjerget«. Akvarel af Ole Jørgen Rawert, 1840. Det Kongelige Bibliotek.

Herunder:
Udsigt fra Fruebjerg ca. 1890. Det Kongelige Bibliotek.

Til Højre:
Pavillonen først i 1900-tallet. Lokalhistorisk Arkiv i Hillerød.

Hvert år en af de sidste søndage i juni blev bakketoppen udsmykket med flag og guirlander, og to indbudte notabiliteter samt Holger Begtrup selv holdt taler for de fremmødte om vigtige nationale og samfundsmæssige forhold. Folketingsmænd, landdagsmænd, højskoleforstandere, præster, lærere og forfattere stod typisk på talerlisten. De første mange år mødte i reglen 2.000-3.000 mennesker og 300-400 vogne op, og et enkelt år – i 1920, hvor sønderjydernes fører H. P. Hansen skulle tale efter genforeningen – stimlede 4.000-5.000 mennesker sammen på bjerget. Det kostede 25 øre at deltage i møderne, og overskuddet, som i gode år kunne være over 1.000 kr., blev givet til et asyl for småårsfolks børn i Ullerød, oprettet af Begtrup selv og nedlagt 1921. Fruebjergmøderne fortsatte frem til 1935. De første 34 år blev de ledet af Holger Begtrup, og kun enkelte »umulige år« som 1929, hvor vejret var forfærdeligt, måtte de henlægges til Frederiksborg Højskole. I skovbunden på Fruebjergs øverste del anes dele af de stier, der stedvis med gelænder førte fra toppen ned til Fruekilde.

I 1940'erne har der i nogle snerige vintre været afholdt skihopkonkurrencer på Fruebjerg, hvor den stejle vestskråning lidt nord for toppen var centrum. Da hundredeåret for Fruebjergmødernes start nærmede sig, opstod en organisation, som skulle genoptage møderne. Et repræsentantskab bestående af en række kulturelle og politiske nøglepersoner blev nedsat, og den 15. juni 1996 samledes 600 mennesker på Fruebjerg for et høre forfatteren Ebbe Kløvedahl Reich og folketingsmanden Per Stig Møller holde tale (se bind 1, side 298). Siden har den gamle tradition været holdt i hævd, med højskoleforstander Svend Erik Bjerre som ankermand. En mindesten for Fruebjergmødernes 100-års jubilæum er placeret på toppen.



Fruekilde [812a] GPS. Helligkilde på en landtange i Vestre Fruemose, umiddelbart neden for Fruebjerg. Kilden er opkaldt efter Vor Frue, og det påstås, at der i katolsk tid skal have stået et kapel nær kilden, indviet til Jomfru Maria. Der er dog aldrig set spor heraf. Overleveringen fortæller også, at munke fra både Æbelholt og Esrum Klostre skal have valfartet til kilden for at døbe folk i det hellige vand.⁶⁵¹ Fantasien har haft frit løb gennem tiden, og historier om, at kilden oprindelig var indviet til Freja og havde frugtbringende egenskaber, at den blev omdøbt ved reformationen, og at den har haft særlig betydning under Ansgartidens massedåb, er helt uverificerede.⁶⁵² At Fruekilde alligevel med nogen sikkerhed kan siges at have været helligkilde skyldes vidnesbyrd fra midten af 1700-tallet, hvor den nævnes.⁶⁵³

Kilden løb livligt indtil omkring 2. Verdenskrig, og på en tegning af Arnold Olsen fra 1926 strømmer vandet ud i Vestre Fruemose af et rør fra en fint hegnet brønd. Brønden er firkantet og sat med egetømmer, og den er blevet istandsat gentagne gange siden besættelsen, selv om den blot er fuld af nedfaldsblade og kun sjældent vand. Kilden har været helt tør de fleste år siden besættelsen.

Gennem de seneste hundrede år har kilden ofte været kaldt for Fruens Kilde, og på flere generationer af skovkort er det blevet forvansket til Bruhns Kilde. Sigismund Bruhn var skovfoged i den del af skoven fra 1842 til 1885 og kom til at give navn til kilden.

Frydenborg, Frydenborgstien [875] GPS. Frydenborg var et lystslot, der lå umiddelbart sydøst for den nuværende Tyske Plantage (syd for teglværket). Vejen langs sydkanten af Tyske Plantage kaldes Frydenborgvej, og skovvejen rundt i plantagen, Frydenborgstien. Frydenborg blev opført under Frederik II sammen med de øvrige småslotte Sparepenge og Badstuen nord for Frederiksborg Slot – »et Kongeligt Sommerhus til Forlystelse i Skoven«. Bygningen var rektangulær med et fremspringende indgangsparti og rundagtige tårne i hjørnerne og blev brugt til at holde opsyn med opdræt af rådyr i Lille Dyrehave. Det stod, indtil det blev ødelagt under Svenskekrigene i 1659, og i 1667-68 blev det helt nedbrudt. Mere end 100 år senere kunne man dog endnu se spor af ruinerne i terrænet.⁶⁵⁴

Tomten blev udgravet af Nationalmuseet i 1991, hvor grundplanen blev opmålt. I dag er den overpløjet.⁶⁵⁵

Frøkenbøgen [77]. En gammel og for længst forsvunden bøg, der stod 800 meter sydøst for Mårumhus i kanten af skovvejen Frøkenbøgevej. Vejens navn ses første gang på skovkortene i 1879, men anvendes stadig. Træets størrelse, alder eller præcise placering kendes ikke, men vi kan dog af driftsplanerne se, at det faldt i perioden 1910-25.⁶⁵⁶



Fruebjerg Sø set fra øst. Juli 2006.

Fruekilde. Maj 2006.



Maleren og folkemindesamleren Arnold Olsen lavede i efteråret 1926 et lille hæfte om Nordsjællands helligkilder bestående af hans mange tegninger af kilderne og en håndskreven tekst om hver kilde. Da hans nære ven, sognepræsten Emil Steenvinkel fra Søborg, så hæftet, blev han så begejstret, at han opfordrede Arnold Olsen til at »give et varigt Billede af Kildernes Historie« i form af en trykt bog lavet på grundlag af hæftet. De to arbejdede ihærdigt på projektet, og bogen udkom i 1929 under navnet »Nordsjællands Helligkilder«. Den her viste tegning har aldrig tidligere været publiceret, idet Arnold Olsen lavede nye tegninger specielt til bogen.

Tekstens ordlyd er:

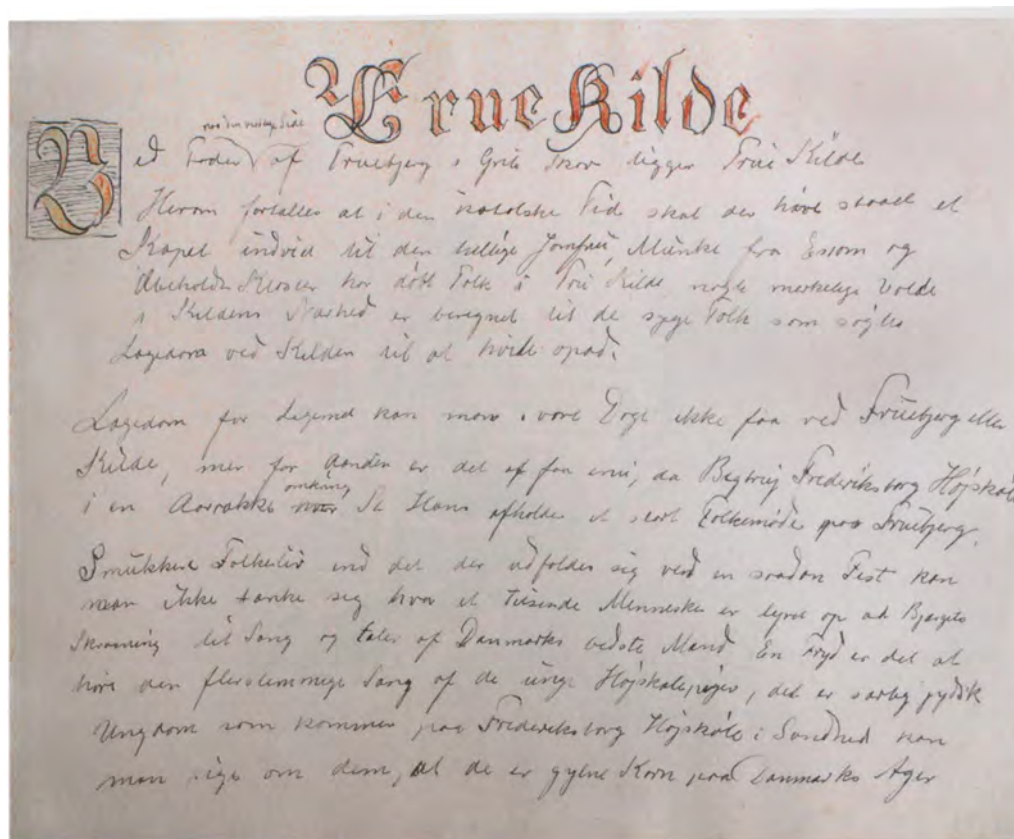
Ved Foden mod den vestlige Side af Frue Bjerg i Grib Skov ligger Frue Kilde.

Herom fortælles at i den katolske Tid skal der have staaet et Kapel indviet til den hellige Jomfru. Munke fra Esrom og Æbelholt Kloster har døbt Folk i Frue Kilde. Nogle mærkelige Volde i Kildens Nærhed er beregnet til de syge Folk som søgte Lægedom ved Kilden til at hvile opad.

Lægedom for Legemet kan man i vore Dage ikke faa ved Fruebjerg eller Kilde, men for Aanden er det at faa en[d]nu, da Begtrup Frederiksborg Højskole i en Aarrække omkring St. Hans afholder et stort Folkemøde paa Fruebjerg. Smukkere Folkeliv end det der udfolder sig ved en saadan Fest kan man ikke tænke sig hvor et Tusinde Mennesker er lejret op ad Bjærgets Skraaning til Sang og Taler af Danmarks bedste Mænd. En Fryd er det at høre den flerstemmige Sang af de unge Højskolepiger, det er særlig jydsk Ungdom som kommer paa Frederiksborg Højskole i Sandhed kan man sige om dem, at de er gyl[d]ne Korn paa Danmarks Ager.



Frue Kilde ved Fruebjerg i Grib Skov



Frøken Frischs kastanier [113a] GPS. Tre hestekastanietræer, der står i en gruppe på en lille holm i Kollerup Enghave. De blev plantet af skovfoged Jørn Hofmann Frisch, som havde tjeneste i Mårumhus 1957-94, og opkaldtes efter hans datter, Elizabeth. Det ene træ er ved at gå ud, men de to andre er livskraftige med lavt ansat krone. Det største træ er 8 meter højt og har en omkreds i brysthøjde på 60 cm (målt februar 2009). De nås ved at følge stien fra grillpladsen forbi Grønnekilde. 50 meter efter kilden går man 50 meter vinkelret fra stien ud i Kollerup Enghave.

Frøken Frischs kastanjer.
Februar 2009.

Fuglesangshus [677k]. Skovløberhus midt i Gribskov ved den nordlige ende af parforcejagtvejen Pælevej. Godt 100 meter mod nordvest og nordøst lå indtil begyndelsen af 1800-tallet den sidste rest af 1500-talsbebyggelsen Fuglesangshuse, og i de følgende år blev det ældste skovløberhus opført på den nuværende plads. Det var bolig for to hegnsmænd i 1870'erne, men blev trods renovering i 1911 revet ned under 2. Verdenskrig. I 1942 blev det nuværende skovløberhus opført af tømremester Sofus Jensen, Hillerød, for 18.700 kr. (stuehus på 85 m² grundplan og udhus på 60 m²). Vaskehuset er dog fra 1930. I 1957 blev installeret elektricitet fra Multebjerg for skovløberens regning. Han måtte betale 165,80 kr. årligt i 10 år. Vandværksvand kom til i 1994 fra militærets vandværk på Multebjerg. Tjenestejorden var oprindeligt 0,88 hektar og lå som et kvadrat symmetrisk omkring vejkrydset mellem Pælevej og Fuglesangsvej.

Fuglesangshus. April 2007.

Fændrikhus. August 2006.

Fuglesangshusene [677b, 678g] GPS. To mindre husmandssteder ved den sydlige ende af Kollerup Vang, midt i Gribskov et par kilometer øst for Kagerup, nedrevet først i 1800-tallet. I 1500-tallet blev det første »Fuelsanng« opført ca. 100 vest for det nuværende skovløberhus. Det





Skuespilleren Olaf Poulsens var selvbestaltet formand for den lille »livsnyderforening« Evoë, der havde fået sit navn efter vinguden Bacchus' jubelråb ved Dionysos-festerne. Skovturene gik til Gribskov – her har Fuglesangshus stillet bord, stole og gulvspand til rådighed for det bemærkelsesværdige selskab, der er i gang med sjusserne.

Længst til venstre: Sophus Bauditz, Olaf Poulsen, Vilhelm Østergaard og Eliith Reumert.

Nærmest: Eliith Reumert, Olaf Poulsen og Vilhelm Østergaard. Ca. 1910. Teatermuseet.

blev i 1582 fæstet af Niels Lauritzen mod en årlig afgift på 2 mark.⁶⁵⁷ Dets tilliggende, godt 3,5 hektar agerjord, lå placeret i den sydlige ende af Kollerup Vang, umiddelbart nord for huset. Frem gennem 1600-tallet var der mange forskellige fæstere af huset, men i 1681 stod det tomt, og dets agre blev dyrket af Kollerup-bonden. Få år senere blev det dog atter fæstet, og 200 meter mod øst opførte man et lignende husmandssted, som fremover betragtedes under ét som Fuglesangshuse.⁶⁵⁸ Deres jorder blev indtaget til forstlig behandling efter skovseparationsforhandlingerne samtidig med Kollerups, men husene eksisterede begge til omkring 1800, hvorefter de blev nedbrudt, og det nye Fuglesangshus blev opført midt mellem de to tidligere ved den nordlige ende af parforcejagtvejen Pælevej.

Funktionærmose [697f]. Mose på 2,5 hektar midt i Gribskov sydvest for Femvejskorset. I 1800-tallet omtaltes den som en »Græsmose« med enkelte birk. Mosens navn stammer fra, at skovens funktionærer har haft ret til tørveskær (deputat) i mosen. I 1855 noteredes, at den burde »tilcultiveres med Naaletræ«. ⁶⁵⁹ Tørvebunden var imidlertid særdeles blød og vanskelig at opdyrke. I 1888 var området »en større aaben Mose, der er begroet med Græs, Mos, Bøller, Ukrudt, Lyng, opfyldt med Tuer og fugtige Huller«, altså et frodigt fattigkær med tørvemos.⁶⁶⁰ Ikke desto mindre stod planerne om tilplantning med rødgran ved magt, og selv om Direktoratet for Statskovbruget formelt i en særlig skrivelse af 3. december 1917 gav distriktet lov til at opdyrke mosen med birk i stedet,⁶⁶¹ lykkedes det i begyndelsen af 1920'erne at etablere en rødgrankultur, som voksede op, gjorde mosebunden fast og tør og bortskyggede moseplanterne. Ved afdriften af bevoksningen i 1988 blev det besluttet at genoprette det ubevoksede, tidligere vådområde. Mosens afløb mod syd blev blokeret, og i løbet af få måneder forsumpede arealet igen. I dag fremtræder Funktionærmose som et flot, retableret moseområde, men uden den naturlige vegetationsmosaik.

Fændrikhus [378i]. Et af Gribskøvs mest pittoresk beliggende skovløberhuse ved bredden af Esrums Sø. Anlagt i 1600-tallet som vangemandshus for stuttevangen Fændrikvang på samme sted som nu, ved det sydøstlige hjørne af vangen. Det er i øvrigt det eneste af vangehusene, der ligger på sin oprindelige plads.

I 1858 nedrev man de to gamle bygninger, der lå i vinkel, omtrent hvor de to udhuse ligger nu, og det nuværende stuehus på 60 m² plus vindfang i pudset murværk med stråtag blev samtidig opført. Det nordlige, stråttækte udhus på 26 m² blev bygget i 1898-99 af snedkermester M. Egelund, Esbønderup Skovhuse, samtidig med at stuehuset blev udvidet. Huset fik elektricitet i 1960. Tjenestejorden, der lå på ydersiden af Søvejen ned mod Esrums Sø var 1,05 hektar. I dag er Fændrikhus lejebolig for skovens ansatte.

Følstrup [551a] GPS. Tidligere gård, der lå i den sydlige ende af Gribskov, 1 km syd for Nødebo. Tomten ligger i den spidse vinkel mellem Nødebovej og Skelvej, lige overfor Lille Følstrup Dam. Følstrup nævntes første gang i jordebogen over Esrum Klosters tilliggende 1497, hvor fæstebonden Ebbe årligt i landgilde skulle svare 1 tønne smør til munkene i Esrum og desuden holde gæsteri for klosterets betroede.⁶⁶² Gårdens jorder lå tilsyneladende på begge sider af Lille Følstrup Dam. Øst for gården var omkring 1,5 hektar frodig jord omgærdet og indhegnet, velsagtens til kålgård og lignende, og mellem de to Følstrup Damme ses stadig spor af højryggede agre fra almindeligt kornagerbrug. I slutningen af 1500-tallet boede Oluff Truelsen på Følstrup, og hans landgilde bestod af 1 tønne smør, 1 lam og 2 høns.⁶⁶³

1625-26 blev Følstrupgården nedbrudt, og dens jorder indlagt i den såkaldte »Nye Vang«, som må have udgjort arealerne syd for Pederstups jorder.⁶⁶⁴ Nogle år senere nævntes en humlehave, vistnok tilhørende kongen, ved »Følstrup«, men ellers bevarede navnet kun i de to Følstrup Damme, der kom til at indgå i det kongelige ferskvandsfiskeri.

Ved anlægget af parforcejagtvejene i 1690'erne var gården for længst væk, og man talte allerede i Christian V's Matrikel (1681-82) om »Følstrup Slett«.⁶⁶⁵ På von Oppens kort over Gribskov 1801 henlå endnu som lysåben både »Store Følstrup Slette« (svarede akkurat til afd. 552a, 7 hektar) og »Lille Følstrup Slette« (afd. 551a øst for 552, 5-6 hektar), og disse arealer (12-13 hektar) har tilsyneladende udgjort gårdens samlede tilliggende. Navnet Følstrup blev i 1800-tallet af Generalstaben forvansket til Fønstrup.

Følstrup Bæk [546h]. Afløbet fra Store Følstrup Dam, Følstrup Bæk, er en af de fineste, naturlige bække i Gribskov. Dens vand er ganske rent, da det meste af afstrømningsområdet ligger inden for skoven og fortrinsvis består af lysåbne arealer eller løvskov.

Bækken rummer en enestående vandløbsfauna, som kun ses i meget rene vandløb, og den har derfor været genstand for flere videnskabelige, biologiske undersøgelser gennem årene. Her findes bl.a. den sjældne bæklampret, som også lever i Esrum Å, og som var medvirkende til, at Gribskov i 1998 blev udpeget til EF-habitatområde. Da bækken fører ned til den tidligere Stenholt Vandmølle, har vandet i Store Følstrup Dam været tilbageholdt ved en dæmning helt tilbage i middelalderen. Vandet løber forbi den lille Odderdamsmose [549f], der førhen blev anvendt til rørskår, og den følger det nordlige skovbryn i Mølletykket til Stenholt Mølle.

Følstrup Damme. Se Store og Lille Følstrup Dam, side 230.

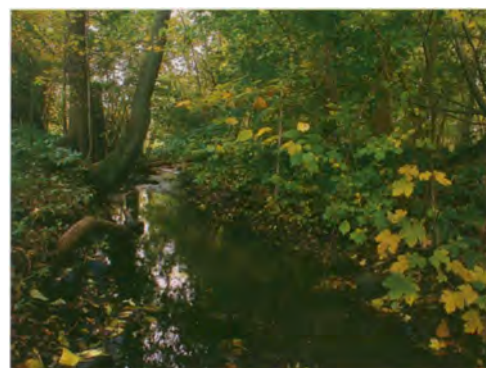


Her lå gården Følstrup med sin jord [551a]. Januar 2009.

Udløbet i nordenden af Store Følstrup Dam [553e]. Maj 1997.

Nederst:

Følstrup Bæks nedre løb ved Stenholt Mølle [550a]. Oktober 2007.





Gadeledshus. August 2006.

Gadesletten, Hellede Bakke [810a].
Oktober 2006.



Gadeledshus [822h]. Skovløberhus nord for Gadevang, opført 1919-20 sammen med det vinkelstillede udhus i pudset murværk med tegltag. Stuehuset er 75 m² (grundplan), og udhuset er 40 m². Tjenestejorden på 0,35 hektar blev ryddet af den daværende nåleskov umiddelbart omkring huset.

Der blev installeret elektricitet i huset i 1927 for 220 kr. Både den 8. februar 1966 og juledag 1973 var huset tæt på at nedbrænde ved skorstensbrande, men skaderne blev heldigvis kun begrænsede. Huset er i dag lejebolig for skovens ansatte.

Gademose [862]. Se Hovmose, side 85.

Gadesletten [807-811, 820-821]. Et over 100 hektar store slette-landskab i den sydlige del af Gribskov, opstået i 1600- og 1700-tallet som følge af rovdrift på skovens træer. Det strakte sig fra det nuværende Enghavehus til Gadehusene, det nuværende Gadevang, men også Gribskov umiddelbart øst for Helsingevej var tyndt bevokset og dannede ikke nogen skarp grænse mod sletten. Midt på Gadesletten lå Hellede Bakke, 69 meter høj og det højeste punkt i den vestlige del af Gribskov, med vid udsigt over Gadehusene, mod det bøgeklædte Fruebjerg mod vest og op over sletten til Toggerup Enghave en kilometer mod nord.

Hele Gadesletten blev sammen med de tyndtbevoksede arealer øst for Helsingevej beplantet med nåletræ i årene 1804-20, et areal på godt 130 hektar. Langt det meste var rødgran, men omkring sydenden af Hellede Bakke plantede man skovfyr, og på begge sider af Bomvej nærmest Helsingevej forsøgte man med 4 tønder land weymouthsfyr. På den ret magre og veldrænede slettejord voksede de fleste træer fortrinligt, men alligevel var beplantningen ikke helt vellykket. Man havde plantet for tæt og ikke fået tyndet i tide. Vildtet gjorde en del skade på nogle af bevoksningerne, og faktisk var jordbunden mange steder for god til nøjsomme arter som rødgran og skovfyr.

Allerede i midten af 1800-tallet blev store arealer sat til »*Omvandling til Bøg*« i driftsplanen,⁶⁶⁷ og ved århundredeskiftet var Hellede Bakke og hele det tidligere sletteareal syd, vest og nord for bakken tilplantet med ung bøg. Kun granskoven øst og sydøst for bakken stod stadig. Ved julestormen 1902 blev den ødelagt,⁶⁶⁸ men man valgte påfaldende nok at gentilplante disse arealer med rødgran.

I dag fremtræder det meste af den tidligere Gadeslette som gammel, højstammet bøgeskov, og man får ikke umiddelbart indtryk af områdets omskiftelige udseende siden 1804. En synlig ting mangler dog i hele denne del af skoven: anemonerne i skovbunden. De kan ikke overleve en generation med tæt rødgran.

Gadevangshus [869c]. Skovløberhus ved indkørslen fra syd til Gadevang By. Det stråttækte udhus på 56 m² i bindingsværk stammer fra første halvdel af 1800-tallet og er det oprindelige stuehus. I 1916 blev det indrettet til stald og lo, samtidig med at det nuværende stuehus med tegltag blev opført af tømrermester K.K. Sørensen fra Ullerød for 4.596,12 kr. Det var ellers planen at ombygge og udvide det gamle hus, men de planer måtte opgives pga. omkostningerne.

Skovløberen leverede mælk til Hillerød Mejeri, og da han i mellemkrigsårene holdt både svin og køer sammen i stalden, fik han i 1926 pålæg om at indrette et rum til svinene andetsteds af hygiejniske årsager.

Huset fik installeret elektricitet i 1927 for 200 kr. I 1933 overlevede huset en alvorlig skorstensbrand, der fik skorstenen til at revne i alle fugerne helt ned til bunden, og kun pga. en hurtigt indsats fra Zonen (brandvæsenet) lykkedes det at undgå brand i stråtaget på det gamle udhus. Hvis ikke det nye stuehus havde været opført med tegltag, ville det være nedbrændt.

På husets sydgavl sidder forneden et af Gribskovs få geodætiske højdefikspunkter, der er 41,737 meter over havet, målt i 1944.⁶⁶ I midten af 1995 blev huset skadet af rystelser fra et hastighedsdæmpende vejbump, som kommunen havde etableret på Gadevangsvej ud for huset, og i en årække klirrede prismene i lysekronen, hver gang en bus eller lastbil kørte forbi. Der blev ført erstatningssag mod kommunen af flere andre beboere i Gadevang. Tjenestejorden syd for huset (1,46 hektar) er i nyere tid anvendt til juletræsdyrkning (nordmannsgran).

Gamle Graverhus [503ae]. Se Graverhus, side 65.

Gamle Mose [515ae]. Tidligere tørvemose nordøst for Stjernen. Den sydlige ende af mosen kaldtes Elias' Mose, og det samlede moseområde var godt 7,5 hektar. Efter skovkortet 1801 at dømme var Gamle Mose et af de vigtige tørvegravningsområder i sidste halvdel af 1700-tallet, muligvis et af de områder, som bønderne i Nødebo fik tørveretten over Bøndernes Tørvemose som erstatning ved udskiftningen. På håndkortene fra 4. Kronborg Skovdistrikt 1820 kaldtes mosen Graver Mose, formentlig på grund af den udbredte tørvegravning i årtierne efter udskiftningen. Allerede i 1856 var tilplantning med rødgran påbegyndt, men først efter udgrøftning i de følgende år og gentilplantning i 1880'erne lukkede granerne sig over mosen.⁶⁹ I begyndelsen af 1960'erne blev den første generation graner fældet, og de nuværende plantet.

Gammelvang [188]. Se Jonas' Hus, side 92.

Gammelvangskilde [188a] GPS. Se Sibbekilde, side 191.



Gadevangshus. August 2006.





Gantekrogshus. August 2006.

Gantekrogshus [59c]. Skovløberhus lige syd for Mårum Station opført i 1902 som et murstenshus på 75 m² (grundplan) med let eternittag. Oprindeligt opført som et privat hus med tilknytning til et lokalt savværk på stationsbygningens lod, men efter 1955 er det overgået til skovvæsenet, blevet udbygget til 92 m² boligareal og har i en årrække været anvendt som skovløberbolig. Murstensvæggene er beklædt med træ. I 1978 blev indlagt vandværksvand, efter at vandet fra husets brønd var erklæret udrikkeligt af Steins Laboratorium pga. colibakterier, nitrit og jern. Huset er i dag lejet ud til Gribskovlejren.

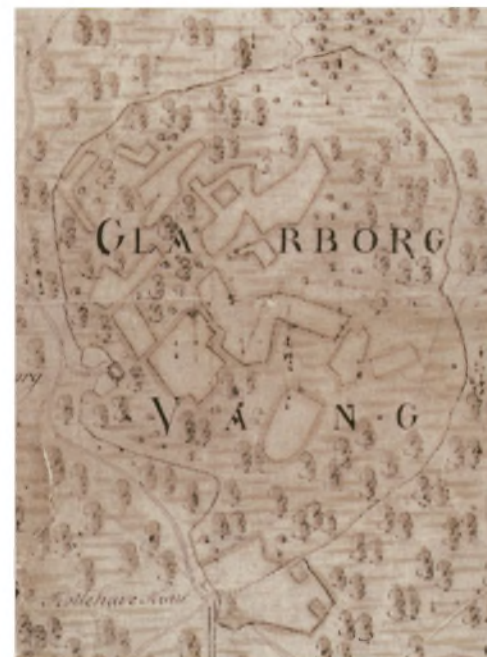
Gantekrogssø [58b]. Kunstig sø nær Mårum Station, udgravet som beskæftigelsesprojekt i 1943 og opdæmmed ved at blokere Gantekrogsmosens afløb mod nord. Søen måler 1,6 hektar, og en 40 meter bred ø i søens nordlige ende er en naturlig holm, hvor man i 1800-tallet plantede rødgran, og hvor der i dag står lærk. Søen er ret fladvandet, ikke over 2 meter på det dybeste sted, men bunden er blød pga. et tykt tørvelag. Før opstemningen af søen var mosen en lysåben »Græsmose« med mos og halvgræsser og enkelte rødæl.

Gantekrogssø. Oktober 1977.

Omdannelsen fra Gantekrogsmose til Gantekrogssø skete under skovrider O.A. Arendrup, og derfor er søen også blevet kaldt Arendrups Sø. Den er åben for lystfiskere.



Glarborg [305a, 331b] GPS. Glarborg var en enestegård, der lå midt i Gribskov indtil slutningen af 1700-tallet. Gården stammer muligvis fra midten af 1500-tallet, hvor den nævnes første gang i lensregnskabernes ekstraskattemandtal som »Glarborgenn«. Det er blevet foreslået, at gårdens navn skulle have en poetisk oprindelse, »optaget fra Folkeeventyrene, hvor det er Navn paa Glasbjerget, hvori Prinsessen, der skal befries, er indesluttet«,⁶⁷⁰ men forklaringen er langt mere prosaisk. På stedet har ligget et glassmelteri (en »glashytte«), formentlig indrettet under Christian III (1534-59) i årene efter reformationen. Sikre spor efter glasproduktionen er påvist ved udgravninger 2003-06 af Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre (under ledelse af Tim Grønnegaard), men selve glasovnen, en af Danmarks allerførste, som formentlig ligger under den senere gård, har endnu ikke kunnet lokaliseres. Sandsynligvis har den kun været i funktion i få år, og rydningen omkring den kan have givet plads til et gårdsanlæg.⁹⁴



Glarborg Vang med den seneste gård (i den vestlige kant) og Kalvehavehus. Udsiftningskort 1782. Landsarkivet.

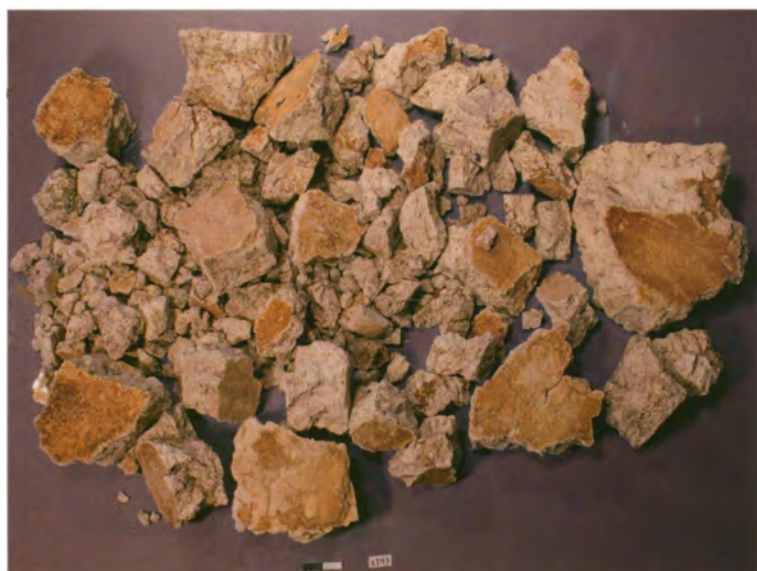
Glarborggården blev anlagt som en fæstegård med alsædebrug (årlig dyrkning af markerne) og et tilliggende på lidt over 9 hektar. Vi kender navnene på mindst 12 fæstebønder, der har beboet gården, fra Lauritz Findtzenn i 1555 til Lars Rasmussen i 1789.⁶⁷¹ I Gribskov led Glarborgs marker angiveligt stor skade af vildtet, selv om bonden havde rig mulighed for at skaffe gærdsel i skoven. I 1681 blev der dyrket havre og byg, men fæstebonden (Jørgen Laursen) fik noteret i matriklens jordebog, at afgrøderne på den magre jord havde problemer med sommervarmen »i tørre Aaringer efftersom det ligger udi Skouffuen«. Gårdens overdrev lå i Gribskov omkring vangen, »udi Maaromme Byes Forretning«, og her havde bonden ret til otte høveders græsning. Herudover lavede han en del kulsvidning for at tjene lidt ekstra.⁶⁷²

Til venstre:

Skår af smeltedigler er fundet i store mængder ved glashytten i 2006.

Herunder:

Ligesom på andre gårdtomter er der ved Glarborg fundet kridtpiber. 2004.





Til højre:

Holbo Herreds Amatørarkæologiske Gruppe i gang med udgravning. Forhøjningen er den senere gårds sammenstyrtede skorsten. Oktober 2003.

Herover:

Fragment af kalksten fra selve ovnen med påsiddende glasmasse. 2004.

Herunder:

Knust glas blev bragt til Glarborg i tønder for at blive omsmeltet. 2004.



På grund af de magre jorder og usikre afgrøder var det ikke alle fæstebønder på Glarborg, som satsede på kornavl. Lars Ibsen og hans søn Oluf Ibsen, der var fæstere fra midten af 1600-tallet til 1677, præsterede at gennemføre en imponerende husdyravl i og omkring Glarborgs Vang. I kvægskatten 1657 blev Lars Ibsens besætning opgjort til 35 stk. hornkvæg, 3 heste, 26 får og lam samt 26 svin, og 20 år senere efterlod Oluf Ibsen sig 35 stk. hornkvæg, 16 heste og hopper, 10 føl, for 23 daler får og lam, for 78 daler svin, samt 6 bistader (bikar). Ved Oluf Ibsens død var hans bo et af de største på egnen.⁶⁷³

Af amtsregnskaberne for Kronborg Amt 1710 kan vi se, at Glarborggården det år brændte, og fæsteren, landsoldat Peder Nielsen (1680-1740), der netop havde fæstet gården efter afdøde Niels Jensen (1672-1709) og giftet sig med hans 35-årige enke, blev fritaget for årets landgilde.⁶⁷⁴ En ny gård blev opført ved den sydlige kant af vangen, 300 meter syd for den nedbrændte gård (GPS), og herfra dyrkede Peder Nielsen vangen de næste 30 år, indtil han nedslidt måtte afstå den »*formedelst Alder og tilslagen Svaghed*«. Han blev 60 år, enken blev 80.⁶⁷⁵

Endnu værre gik det for hans efterfølger, som flere gange måtte tigge øvrigheden om frafald af landgilden. I jordebogsregnskabet for 1747 noteredes (moderne retskrivning): »*Rasmus Hansen som bebor denne gård med et hartkorn på 3 tønder og 6 skæpper, og er en meget flittig og stræbsom mand, er frem for alle her i distriktet påført skade af misvækst, da både vinter- og vårsæden er blevet ødelagt. Det vedlagte tingsvidne bevidner, at 8 tønder udsået rug [gårdens vigtigste afgrøde] kan kun ventes at give én igen, og af byg kan alene ventes sædekornet igen. Da svagheden nu*

også er begyndt blandt hans hornkvæg, ender han ganske i armod. For at han ikke skal tabe al lyst og mod til stræbsomhed foreslås underdanigt, at han eftergives dette års landgilde, som er 4 rigsdaler, og ligeledes befries for kornskat og anden skat, hvad dog kun vil være en lille hjælp imod den skade han har lidt. Nu må han selv købe al sin sæderug og alt hvad han året igennem behøver af rug og byg til føde og underholdning. – Godkendt af Rentekammeret. 11. oktober 1747«. Et indblik i et fattigt skovlandbrug. Rasmus Hansen havde på det tidspunkt fem børn og fik yderligere to.⁶⁷⁶

I forbindelse med udskiftningen i 1780'erne sluttede den sidste fæstebonde på Glarborg, Lars Rasmussen, overenskomst med skovseparationskommissionen den 6. oktober 1785 om gårdens nedlæggelse. Han blev tilkendt en afståelsesgodtgørelse for jorden på 400 rigsdaler og fri rådighed over bygningen (indtil han kunne genhuses). Fire år senere flyttede han til Alme nord for Græsted med hustru og otte børn, hvor en stærkt forgældet bonde, Lars Nielsen, var sat ud af sin gård. Lars Rasmussen fik 226 rigsdaler i udflytningshjælp i form af to rejseheste, en god ko og 135 rigsdaler i mønt, og han opnåede fæste på den nye gård, som han kaldte Glarborg. Umiddelbart herefter blev Glarborg i Gribskov nedbrudt.⁶⁷⁷

Glarborg Dam [305c]. Mose på 1,76 hektar nær ved Gribskovbanens spor sydøst for Gribskovlejren. Fra naturens hånd formentlig en ret næringsrig birke- og ellemose, som i 1500-tallet blev opdæmmet som fiskedam eller måske mølledam for en mindre vandmølle til den nærliggende gård Glarborg.

Selv om mosen i dag afvandes mod nord, kan vandet godt tidligere være ledt mod øst til Buresø Mose, der ligger en god meter lavere end Glarborg Dam. Et muligt sted for en vandmølle ligger netop mellem de to moser, desværre lige i eller på sydsiden af Gribskovbanens spor, godt 100 meter fra Glarborgvej. Metaldekteundersøgelser fra Gilleleje Museum på stedet i 2006 har afsløret talrige jernfund, der muligvis kan stamme fra en vandmøllens brugstid.⁶⁷⁸

Den ældste Glarborggård lå lige ved mosens sydvestlige hjørne, hvor der blev smeltet glas i 1500-tallet (se Glarborg). Efter den første Glarborggårds brand og udskiftningen senere i 1700-tallet blev Glarborg Dam til en lysåben mose, der sidst i 1800-tallet blev beskrevet som en »Græsmose« med græsser, halvgræsser, mos, og grupper af birk og el, og som blev benyttet til høslæt. I 1940 var Glarborg Dam endnu en »velafvandet, græsbevokset Eng; i Midten med ret tarvelig Tørvejord, bedre langs Kanterne«. ⁶⁷⁹ Siden har arealet fået lov at henligge som mose med rester af engvegetation og bl.a. med den sjældne bregne butfinnet mangeløv.

Glarborghus [335b]. Se Kalvehavehus, side 95.



Øverst:
Skovøkse fundet med metaldekte i et vandhul lige syd for Glarborg. 2006.

Nederst:
En ca. 5 cm stor glasdråbe blev i 1982 fundet af nu afdøde pastor Jørgen Fabricius, Tikøb. Han forærede den til sin kone, og de fik den indsat i en moderne sølvhalskæde. Glasdråben er et restprodukt fra glasproduktionen (dvs. endnu et klart argument for glasproduktion på stedet). Glasdråberne dannes, når det smeltede glas afkøles hurtigt, f.eks. ved at dryppe ned i vand. Arkæologerne har fået analyseret glasdråben, som viser sig at være såkaldt »waldglas« (potaskeglas). Det tyske navn henviser til, at glashytterne i middelalderen blev placeret i skovene, hvor der var tilgang til rigeligt brændsel. Sit højdepunkt nåede potaskeglasset i 15-1600-tallet.



Øverst:

Graverhus (nærmest) og Fændrikhus (i baggrunden) ligger med kun godt 100 meters afstand. Fændrikhus ligger »korrekt« ved Fændrikvangs sydøsthjørne, mens Graverhus er flyttet mod nord i 1800-tallet. November 1972.

Nederst:

Graverhus. August 2006.

Graverhus [378k]. Skovløberhus smukt beliggende ved Esrum Sø. Det ældste Graverhus blev opført i 1600-tallet som vangemandshus for stuttevangen Gravervang og lå ved det sydøstlige hjørne af vangen, altså knap 800 meter syd for det nuværende hus (på samme måde som nabohuset Fændrikhus lå i det sydøstlige hjørne af Fændrikvang). Det er angivet på kort fra slutningen af 1600-tallet og må dengang have haft et andet navn, da vangen på den tid kaldtes Engelsk Vang. Det lå ud til Søvejen, og i 1800-tallet kom det til at fungere som skovløberhus. Et udhus blev opført parallelt med det gamle stuehus. I 1858 blev det nuværende Graverhus (stuehuset på 128 m²) opført, og i en periode eksisterede begge huse samtidig og benævntes »Nye og Gamle Graverhus«.⁶⁸⁰

Det gamle Graverhus blev nedrevet i midten af 1870'erne, måske efter en brand, da vi kan se, at det blev udlejet med både have, lod og en slette i Fændrikvang på en 15-årig kontrakt så sent som i januar 1871.⁶⁸¹ Syd for det nye Graverhus blev udlagt 2,05 hektar tjenestejord, og i 1908 opførte snedkermester Egelund fra Esbønderup et stråtækt udhus til det for 1.736,42 kr. Indtil 1932 græssede kvæg på tjenestejorden, og indtil 1945 bestod Graverhuset af to »lejligheder«, der udlejedes til forskellige ansatte ved skoven, men i dag fungerer det som ét skovløberhus med indrettet 1. sal. Der blev indlagt elektricitet i 1960.

Graverhus er ligesom f.eks. Storkevadshus et eksempel på de beskedne kår, man tidligere bød skovløbere. To familier, hver med en stor børneflokk, der boede så tæt sammen, langt fra alfarvej, det krævede tolerance – ikke mindst af konerne, der siges at have bekriget hinanden i årevis.

Gravervangshus [503a]. Skovarbejderhus, der lå ved bredden af Esrum Sø ved Vaskestedet for enden af Ratjensvej. Det blev opført 1926 for 8.550 kr., men var af så spartansk og dårlig udførelse med en lang række fejl og mangler, at man efter kort tid besluttede at leje det ud til privat sommerbeboelse.

I februar 1937 fik grosserer Max Bodenhoff fra Gentofte lov at leje huset med have og tjenestejord (4,35 hektar) på en 20-årig kontrakt. Han anlagde en frugtplantage med bl.a. æbletræer på jorden (afd. 503a og 503d) og forsøgte at få en profitabel forretning ud af det. Den årlige leje blev i 1937 fastsat til 460 kr. om året. Det var et anseligt beløb, hvoraf halvdelen svarede til den almindelige græsningsafgift, der krævedes for et godt engareal af den størrelse, og halvdelen svarede til en skovarbejders leje for et skovløberhus uden jord (f.eks. Kommunikationshuset). I april 1957 ophørte lejemålet, og huset blev fjernet. Resterne af frugtplantagen blev dog stående en tid, og da den nye skovrider Oscar Kampmann kom til i 1959 blev der plantet bøg i skyggen under æbletræerne. Efterhånden som bøgen skød i vejret, blev æbletræerne fjernet med stort besvær.⁶⁸²

Gribskovbanen. Jernbane mellem Hillerød og Gilleleje/Tisvildeleje, anlagt knap 15 km gennem Gribskov.⁶⁸³ Allerede før Nordbanen mellem Hillerød og Helsingør åbnede i 1864, opstod tanken om et sidespor med hestetrukne vogne til transport af brænde fra Gribskov. De første planer om en egentlig jernbane gennem skoven blev lavet omkring 1870, og i »Lov om Bemyndigelse for Regeringen til at meddele Koncession paa forskellige Jernbaneanlæg paa Sjælland og Falster«, der blev vedtaget i 1873, hed det blandt andet:

Medens det nu ved de foretagne Undersøgelser er blevet godtgjort, at Udgifterne ved Anlægget af en Hestebane ind i Gribskov vilde blive en Del større end de tidligere til et saadant Anlæg beregnede Beløb, er det paa den anden Side klart, at Skovvæsenets Interesser paa en langt fyldigere Maade vil kunde tilfredsstilles ved en Locomotivbane gennem Skoven til det Nord for liggende Opland, og at det derfor maatte kunde betale sig for Staten at yde et endnu større Bidrag til Anlægget af en saadan... En Bane gennem Skoven til Græsted vilde vistnok være den, der bedst stemte med Skovvæsenets Interesser...

Linieføringen blev ikke fastlagt i loven, men der foregik et intenst politisk spil mellem Helsingør og Græsted om hvilken by, der skulle være endestation. I 1877 udarbejdede ingeniør W.R. Rowan planer for en jernbane gennem Gribskov til Græsted betjent af en let »dampsporvogn«, til forskel fra et tungt lokomotiv og med normal sporvidde, så godsvogne kunne overføres direkte til det øvrige jernbanenet på stationen i Hillerød. Først valgte han et østligt forløb over Nødebo, men efter pres fra indflydelsesrige borgere i Helsingør blev linieføringen lagt forbi Store Gribsø og Kagerup, så det på et senere tidspunkt ville være muligt at anlægge en sidebane fra Kagerup til Helsingør. Amtsråd, sognekommuner, indenrigs- og finansministerium bakkede økonomisk op om planerne, og der blev optaget et

Til venstre:
Kagerup Station [673] med stationsforstander Jacobsen. 1920.

Herunder:
Gribsø Holdeplads [725e]. Ca. 1923.
Begge: Helsingør-Gilleleje Lokalarkiv.





Storkevad Trinbræt [304e].
December 1978.



56-årigt lån i Landmandsbanken. Den 10. marts 1879 sluttedes kontrakt mellem Det sjællandske Jernbaneselskab og firmaet Scandia om anlæg af banen for et beløb på 778.950 kr. med stationer i Kagerup, Mårum og Græsted samt trinbrædter ved Kildeport, Storkevad og Store Gribso.

Der var tale om en »letvægtsbane«, hvor der i første omgang ikke blev anvendt sveller, men hvor fine skinner hvilede på omvendte »gryder« af pressede stålplader. Jernbaneentreprenøren Niels Andersen udførte anlægsarbejderne med forbavsende hast trods de store jordarbejder og adskillige moser i skoven. Allerede i dagene op til jul 1879 kunne man indbyde rigsdagsmedlemmer og pressen til et par prøveture, og begejstringen var stor over Danmarks første »Dampsporvej«.

Sporarbejde først i 1900-tallet
ved Kildeport Holdeplads [843e].
Lokalhistorisk Arkiv i Hillerød.

Banen til Græsted blev officielt åbnet den 20. januar 1880 med tre daglige afgang og en køretid på 70 minutter (i dag kun 23 minutter). Man





annoncerede dog, at afgang- og ankomsttider kunne variere med indtil 10 minutter på grund af brændetransporter fra salgspladserne i skoven. De to dampsporvogne, der betjente strækningen, vakte berettiget opsigt, men også en smule skepsis, så for en sikkerheds skyld havde man også et lille reservelokomotiv. Det kom dog ikke til at køre meget.

Passagerer kunne løse billet til enten 3. klasse for 20 øre eller 2. klasse for 30 øre. Turen fra Hillerød til Store Gribsø eller Kagerup kostede to billetter, til Mårum tre billetter og helt til Græsted fem billetter. Da timelønnen for en arbejder dengang var omkring 20 øre, forekommer billetterne umådelig dyre, men ikke desto mindre lykkedes det at få 42.000 rejsende med toget det første år. Herefter dalede passagertallet en del, men til gengæld steg antallet af godstransporter: tegl, brænde, mejeriprodukter og ikke mindst hornkvæg (2 kr. pr. stk. uanset afstand). Der var sidespor ved fire brændepladser i Gribskov: Kildeport, Gribsø, Kalvehavevej og Storkevad, foruden naturligvis ved stationerne.

I efteråret 1895 påbegyndtes arbejdet med at forlænge banen til hhv. Gilleleje og Helsingø, og disse strækninger blev åbnet hhv. 16. maj 1896 og 15. juni 1897.⁶⁸⁴ Forlængelserne var kraftigt ansporet af, at transporten af skovprodukter og skovgæster viste sig på ingen måde at kunne berettigg banens eksistens, selv om det var netop disse formål, der oprindeligt havde

Store Gribsø [727a]. August 1973.



Kildeport [843e]. Marts 2007.

ført til dens anlæggelse. Faktisk bidrog transporten af skoveffekter et par år efter banens åbning kun med 8% og »lysttrafikken« til skoven kun med 11% af indtægterne. Alle de øvrige indtægter kom fra skovens opland. De to forlængelser af banen næsten fordoblede passagerantallet, og da banen den 18. juli 1924 blev yderligere forlænget til Tisvildeleje, var det først og fremmest passagertrafikken, man satsede på. I 1943 rundede Gribskovbanen 500.000 passagerer årligt og i 1979 1.000.000 passagerer. Fra 1954 har banen givet konstant underskud, og stationerne i Gribskov er blevet lukket. Således ophørte både billetsalg og postekspedition ved Mårum Station allerede i 1950'erne og ved Kagerup Station i 1966, da Kagerups sidste stationsforstander Kristian Kristensen, 70 år gammel, søgte sin afsked.

De sidste over 50 år har Gribskovsbanen eksisteret som en del af den kollektive trafik og har i stadig større grad været samfundsfinansieret. I 1961 blev Gribskovbanen og Frederiksværk-Hundestedbanen samlet i ét selskab, og fra oktober 1974 påbegyndte Hovedstadens Trafikselskab (HT) driften. I 2000 fik Hovedstadens Udviklingsråd (HUR) ansvaret for privatbanerne i regionen,⁶⁸⁵ og det førte i 2002 til dannelsen af Hovedstadens Lokalbåner A/S, der nu står for driften.⁶⁸⁶ I 2006 påbegyndtes leveringen af helt nye (gule) togsæt til afløsning for de gamle rødorange togsæt, som stammede tilbage fra årene 1965-84.

Gribskovlejren [71a]. Tidligere militærnægterlejr midt i skoven ved Bolandshus. Den anvendes i dag til indkvartering af asylansøgere.⁶⁸⁷ Gribskovlejren er muligvis verdens ældste militærnægterlejr, oprettet efter loven i 1917 om »Værnepligtiges Anvendelse til civilt Arbejde«, hvorefter værnepligtige fik mulighed for at nægte at bære våben af ufravigelige samvittighedsårsager. Militærnægteres tjenestetid fastsattes til to år, betydeligt længere tid end militærtjenesten. I 1918 opsattes en barak ved skovløberhuset Bolandshus, og de første ca. 10 værnepligtige ankom. Militærnægterne skulle beskæftiges ved skovarbejde. Øverste arbejdsleder var skovrideren for Esrum Distrikt med bemyndigelse til at idømme nægterne disciplinærstraffe, og der blev antaget en skovfogedaspirant til at varetage den daglige arbejdsledelse. Ordningens praktiske betydning var i starten ringe. Da lov om civil værnepligt var til revision i 1933, havde kun i alt 50 værnepligtige været militærnægtere. Det fremkaldte spydigheder, da det i 1920'erne oplystes, at seks mand passede Danmarks eneste militærnægter i Gribskovlejren. Indkvarteringsforholdene var ikke luksuriøse i den tid. Ud over barakken omfattede de et filttelt, det såkaldte Døckerske telt. Teltet trængte i 1938 ifølge skovrideren »til Istandsættelse for Huller og Utætheder i Døre og Vægge«.

1942-46 blev lejren midlertidigt anvendt af Socialministeriet til indkvartering af 80 »langvarigt Arbejdsløse« fra København. Disse skulle beskæftiges ved forskelligt skovarbejde. Skovvejen Københavnervej [678-679] sydøst for Fuglesangshuset er et af de beskæftigelsesarbejder, som blev udført i denne periode. I Gribskovlejren blev opført et par moderne, solide træbarakker og installeret rigtigt wc med septictank. Skovrideren skrev om nødvendigheden heraf i sin beretning til Indenrigsministeriet:

Terrainet omkring Lejren er fyldt med nedgravet Latrin fra de forløbne Aar, og det drejer sig jo om betydelige Mængder, som skal skaffes af Vejen paa betryggende Maade, naar den indkvarterede Styrke bliver saa stor,



Gribskovlejren. Maj 2006.



Sidst i 1970'erne og i 1980 var der flere tilfælde af omfattende hærværk og påsatte brande i militærnægterlejren. Administrationsbygningen på billedet til venstre er nyopført – den tidligere brændte i 1977. Juli 1978.

som Hensigten er; sundhedsmæssigt er det næppe heldigt at fortsætte som hidtil...«⁶⁸⁸ Efter krigen var der en tid indkvarteret flygtninge i lejren.

Fra 1946 og frem blev lejren igen anvendt af civile værnepligtige, som atter blev beskæftiget i skoven. Antallet af værnepligtige steg støt, og skovriderens hverv som øverste arbejdsleder ophørte omkring 1949, alt imens de diciplinære problemer voksede. I 1954 skrev »Information« ligefrem en artikel med overskriften: *Gribskovlejren – på vej til at blive en galeanstalt*«. Nye træbygninger og murede bygninger opførtes i lejren i perioden 1950-69. I 1957 oprettedes den første egentlige lejekontrakt om lejrens areal mellem Indenrigsministeriet og skovvæsenet. Indenrigsminister Poul Sørensen (1968-69) tillod værnepligtige at blive militærnægtere af politiske grunde, og antallet af militærnægtere steg voldsomt. Det holdt sig en tid mellem 2.000 og 3.000 værnepligtige. Der var tit uro i lejrene, som blev afbrændt eller ramt af hærværk, og hvis personale udsattes for grov chikane. Den konservative Poul Sørensen var en drøj provokation for de venstreorienterede militærnægtere, men han tog pippet fra dem ved at tale om sine kommunistiske venner og bekendte fra modstandskampen. Da militærnægterne hævdede at spille tiden med at arbejde i Gribskov og Kompedal plantage, fik Poul Sørensen latteren til at runge med bemærkningen: »Jeg tror, De undervurderer værdien af deres skovarbejde«.⁶⁸⁹

Beskæftigelsen af de værnepligtige med skovarbejde ophørte helt omkring 1977, hvor også urolighederne i Gribskovlejren kulminerede med administrationsbygningens nedbrænding. Lejrtjeneste blev herefter gradvis erstattet af udstationering til museer, sociale institutioner mv. I 1984 overgik lejren til direktoratet for Kriminalforsorgen som institution for domfældte idømt hæftestraf, og i 2000 overtog Udlændingestyrelsen lejren til brug som et indkvarteringssted for mindreårige asylansøgere, dvs. børn og unge under 18 år, som kommer til Danmark uden forældrene.⁶⁹⁰ Lejren drives nu af Røde Kors.



Gribsø. Se Store Gribsø [727], side 223 og Lille Gribsø [736], side 121.

Gribsøhus [727f] GPS. Skovløberhus, der lå nord for Store Gribsø ved Gribsøvej lige vest for jernbanen. Det blev opført 1913 i bindingsværk med stråtag. Ud over det lille stuehus var der et udhus og et lille vaskehus opført 1930. Tjenestejorden var blot 0,29 hektar.

Gribsøhus fik en særlig plads i mange skovgæsters bevidsthed, da skovløberen fik lov til at drive traktørsted efter Gribsøpavillonens nedlæggelse (se næste side). Skovløberens kone bryggede kaffe og lavede hjemmebag i weekenden. Fra 1953 havde Hilbert og Bente Jensen »bevilling for konditornæring« i huset, og Bente har siden fortalt, at det ikke altid var nemt: »Ganske vist kom der tit en masse mennesker i weekenden, men så kunne det pludselig regne, og der stod jeg. Hverken hund, kat eller grise gad æde al det hjemmebag, jeg havde lavet«. Se også side 115.⁶⁹¹

Huset havde telefon, men hverken elektricitet eller rindende vand, så da det blev fraflyttet i 1965, blev det svært at få nogen af skovens folk til at bo der. Indtil 1967 boede et par skovarbejdere i huset, og siden blev det lejet ud til fritidsbrug for en familie. Det blev dog sjældent brugt og udsattes for hærværk og indbrud. Hillerød Lystfiskerforening med den energiske bundtmagermester Sandberg fra Hillerød i spidsen forsøgte med gentagne breve til bolig- og miljøminister Helge Nielsen at få lov at leje huset som klubhus, da foreningen i 35 år havde haft fiskeretten på Store Gribsø. Men da man ikke mente, det muligt at kloakere eller på anden måde skaffe afløb for spildevand fra et stort antal besøgende uden at risikere forurening af søen, fik foreningen afslag, og man valgte at rive huset ned i marts-april 1976.⁶⁹²

Gribsøpavillonen [727g] GPS. Restaurationspavillon opført på bakken syd for Store Gribsø umiddelbart efter Gribskovbanens anlæggelse i 1880. Dengang lå Gribsø Trinbræt ved søens sydlige ende, lige vest for Siverts Bømvvej, og derfra førte stier op til pavillonen. Bygningen var tegnet af jernbanearkitekten Heinrich Wenck, som var manden bag mange af stationsbygningerne langs bl.a. de nordsjællandske jernbaner. Den blev opført i træ med tagpap og blev et samlingspunkt for skovgæster gennem to generationer. Restauranten var kun åben i sommerhalvåret, hvor restauratøren fra banegården i Hillerød stod for driften.

Illustreret Tidende beskrev i 1881 (jf. bind 1, side 12) det stemningsfulde udflugtsmål: »Som et Blokhús udi Australiens Gummiskove ligger det som en Eremitage tæt ved Jernbane-Sporvognens Alfarvej, netop forsynet med en Komfort, der er saa fuldkomment afpasset Stedets og Situationens Karakter, at mere eller mindre ville være Utilpas, bydende det nødvendige og supplerende det medbragte, thi saavel her som paa Lüneburg Heide



Gribsøhus. August 1973.

gælder Sætningen, at ingen Steder spiser man bedre Strasborger Leverpostej end der, naar man selv har bragt dem med sig».⁶⁹³

I 1880'erne besøgte digterne Viggo Stuckenberg og Johannes Jørgensen den øde pavillon en kølig novemberaften, og lod sig inspirere af naturindtrykkene – beskrevet godt 50 år senere af Johannes Jørgensen i hans erindringer (se Stuckenberg, side 250).

Ved resolution af 2. december 1884 blev både pavillonens areal (0,14 tønder land) og fiskeriet fra båd i Store Grib sø bortforpagtet til pavillonens ejer fem år ad gangen for et beløb af 50 kr.⁶⁹⁴ Beløbet forblev uændret i det meste af pavillonens levetid, og i skovens driftsplan 1914 kan man læse, at ejeren, restauratør W. Sandberg, måtte holde åbent fra 1. maj til 15. oktober og var forpligtet til at holde en sprøjtevogn med spande klar ved pavillonens pga. brandfaren. Det var ikke tilladt at bruge pavillonens til musik og dans, og den skulle holdes lukket efter sidste togs afgang om aftenen. Restauratøren måtte udleje robåde til sine gæster, men han kunne ikke forbyde andre at fiske med line fra land.⁶⁹⁵ Ved lejemålets ophør skulle pavillonens fjernes, og det skete (desværre) i slutningen af 1920'erne, hvor ejeren ikke længere mente det rimeligt at renovere den aldrende bygning, og den blev derfor nedrevet og solgt til en mand i Hillerød. Efter sigende blev dele af den genopført i mellemkrigsårene i en have på Jensensvej i Hillerød Nyhuse.

Grib søpavillonens. Ca. 1910.
Det Kongelige Bibliotek.



Grøftemose [725a]. Tidligere åben tørvemose på lidt over 5 hektar, nord for Store Gribsø. Oprindelig var den et næringsfattigt, ikke træbevokset vådområde med højmosepræg. Allerede i årene efter 1575 blev Frederik II's Kanal fra Store Gribsø til Frederiksborg Slot ført gennem mosen for at lede vand til Frederiksborg Slotssø. Mosebassinet indeholder et 5-10 meter tykt tørvelag, der er blevet anvendt til tørvegravning i 1800-tallet, men allerede tidligt i århundredet blev den forsøgt afvandet med 10 syd-øst/nordvest-gående grøfter i hele mosens bredde (130-230 meter). En forventning om en dag at kunne tilplante mosen med nåletræ blev snart afløst af de forbedrede muligheder for tørvegravning. I driftsplanen 1855-56 skrev skovrideren: »For saa vidt den ikke benyttes til Tørveskær bør den tilplantes med Gran«,⁶⁹⁶ men endnu i 1869 blev den kun benyttet til tørvegravning og høslæt. Især den nordlige del af mosen, lige syd for Grøftemosevej, blev afgravet i de år. I 1888 meldes om spredte 20-40 årige birk og en del selvsåede 1-10-årige rødgran.⁶⁹⁷ I 1915 var mosen delvis tillagt hegnsmanden i Gribsøhus »til Græsbenyttelse«. I dag fremstår mosen som næsten helt træbevokset, men stadig med meget fugtige partier, især i det gamle tørvegravningsområde.





Herover:
Grillpladsen ved Grønnekilde, en af skovens første grillpladser. Maj 1982.

Til højre:
Grønnekilde er aldrig løbet tør trods manglende vedligeholdelse. Maj 2006.

Grøftemosevej fører hen over Grøftemoses nordlige ende [725a]. Juli 2006.



Grønnekilde [113b]. Kildevæld i den nordøstlige kant af Kollerup Eng-have i Gribskovs nordvestlige del. Grønnekilde lader ikke til at have haft samme historiske betydning som Hvidekilde, men ifølge overleveringen har den også været helligkilde. Den skal have fået sit navn af, at munkene fra det gamle Esrum Kloster i sin tid vaskede de fattiges fødder i kilden for at vise deres ydmyghed. Det skete hvert år på Skærtorsdag, »det grønnes dag«. ⁶⁹⁸ Vandet skal desuden have været brugt som lægemiddel i munke-tiden. ⁶⁹⁹

Alfred Andreasen, Mårum, har i sin tid fortalt, at mange voksne fra Mårum by og Tinghusene i hans barndom valfartede til Grønnekilde, hvor der lå en stor, rund plads med volde til at sidde på. Grønnekilde er også i historien blevet knyttet uløseligt sammen med en af skovens berømte krybskyt-ter, Jens Omgang (1810-69) se side 89. Han blev engang overrasket ved Grønnekilde af den lokale skovfoged, og i skyndingen måtte han skjule sin bøsse i det lange rør, hvorfra vandet dengang strømmede. I mange år derefter skal vandet have løbet ud af bøsseløbet fra Jens Omgangs bøsse. ⁷⁰⁰

I 1912 restaurerede skovvæsenet kilden ved at støbe en cementopsats med indskriften »Grønnekilde 1912«. Den er en af de få kilder i Gribskov, som aldrig er løbet tør. Vandet er jernholdigt, og store mængder okker udfældes på stenene under udløbet. Vandkvaliteten er udmærket, men smagen er metallisk. ⁷⁰¹

Gydedam [522] og [527be]. Navnet Gydedam anvendes i dag om en tidligere fiskedam, der var opstemmet i en mose umiddelbart nord for Skallerød Vang i det sydlige Gribskov [522a]. Den målte ca. 2,5 hektar og fortsatte over i et knap 1,5 hektar stort moseområde i vinklen mellem Bomvej og Stutterivej. Indtil omkring 1800 kaldtes den Skallerød Dam, men efter nedlæggelsen af Skallerød blev dammen drænet og dens navn overførtes til den bevarede »Kirkedam«, længst mod øst i Skallerød Vang. I stedet blev den gamle Skallerød Dam kaldt Gydedam, et navn der førhen havde været brugt om en ganske lille dam brugt til fiskeyngel nær Skallerød Vangs sydvestlige kant [522b, ved Skelvej]. Efter dræningen blev kanterne af den nye Gydedam tilplantet med rødgran, og i 1890'erne var den tidligere mosebund blevet så tør, at rødgran kunne etableres på de dybestliggende dele af den. Siden har hele området været tilplantet med rødgran (se også Skallerød Dam, side 196).

Gøgehus. Tidligere skovfogedhus på Gadevangsvej ud for Selskov. Huset stammer fra ca. 1730, hvor det blev anlagt som skovfogedhus for stutteriets omkringliggende arealer, Selskov, Tyskerplantage, Lille Dyrehave, Indelukket og Strødam. De nuværende bygninger stammer til dels fra 1828, hvor skovvæsenet istandsatte »Gjøgehuus, der er saa aldedels forfaldet, at dets opbyggelse af Nyt ikke længer kan opsættes, hvis Aarsag intet videre anføres om disse Bygninger. Deres usle Beskaffenhed er allerede ved Syns- og Overleveringsforretningen af 8. October 1824 oplyst«.

Helt usædvanligt boede her fire generationer (fra far til søn), der fulgte efter hinanden i skovfogedstillingerne: Hans Christensen ca. 1725-57,



Gøgehus, ud for Selskavs østlige skovbryn ved løvspring. Maj 2006.



Gåsehus [213a]. August 2006.

Christen Hansen 1757-90, Ole Christensen 1790-1824 og Hans Olsen 1824-34 (se biograferne på side 282, 283 og 287).

Skovfogedens tilsynsområde var dengang først og fremmest Gadevang og Tyvekrogen, som hørte under forstvæsenet, men han har også skullet tilse »betydelige Strækninger i Stutterivangene Lille Dyrehave, Tuekjøb, Strødam og Selskov«. ⁷⁰² Ved en auktion 17. marts 1873 bortsolgtes det fra skovdistriktet sammen med jordlodden (ca. 9 hektar) til etatsråd Tietgen for 15.760 kr. Huset er også i dag privat beboelse og er gentagne gange handlet og istandsat, dog er stråtag og oprindeligt præg flot bevaret. Navnets oprindelse er uvis, men det er foreslået (om end tvivlsomt), at det skulle stamme fra en tidligere, nærliggende fiskedam *Goydam* og fra slægten Gøye, der ejede Hillerødsholm omkring 1500. ⁷⁰³

Gåsedam [627a]. Se Store Hjortedam, side 228.

Gåsehus [213a]. Skovløberhus i Gribskøvs nordlige del ved Frederiksværksvej, 500 meter nordøst for Mårum Station. Det blev opført som hegnsmandshus i 1861 og blev i 1909 ombygget til den nuværende form (72 m²), hvor der samtidig blev tilføjet et udhus. Snedkermester Martin Egelund fra Esbønderup Skovhuse udførte arbejdet for 2.559,52 kr. I mange år var der både en hegnsmandsbolig og en skovarbejderbolig i huset, og det havde stråtag. Tjenestejorden 0,71 hektar lå øst for huset. I 1932 blev det gennemgribende istandsat og ombygget, og i 1948 forsøgte distriktet at få indlagt elektricitet. Det var imidlertid så dyrt, at installationen først blev gennemført i 1961 (for 8.100 kr.). Vandværksvand blev indlagt 1979. Huset er i dag udlejet til Skovskolen.

Fra 1600-tallet lå et hus med samme navn i skoven 200 meter længere mod sydøst (se billederne i bind 1, øverst på side 74 og 75). I tilknytning hertil var et areal på lidt under 5 hektar omgærdet, nuværende afd. 213cg og til dels 231b, som tilliggende på nordsiden af den senere nedlagte Kistrupgårds marker. Endnu i 1820'erne, efter at huset var revet ned, var dette areal lysåbent, og i slutningen af 1830'erne tilplantede skovvæsenet det med eg. De gamle jorddiger omkring Gåsehusets tilliggende kan stadig anes i terrenet, og egeskoven står endnu, iblandet en del bøg af lidt yngre alder.

Habjergs Mølle. Forsvunden vandmølle i nærheden af Nødebo, måske, men ikke nødvendigvis beliggende i Gribskov. Den nævnes kun én gang i de historiske kilder, nemlig i Esrum Klosters jordebog fra 1497 som en selvstændig mølle, der hørte til Nødebo By og skulle yde 4 pund mel i landgilde til klosteret. ⁷⁰⁴ Den var tilsyneladende en ret lille mølle med et så beskedent landgilde. Dens placering kan ikke afgøres. En mulighed er ved Rummelborg Dam.

Husmandstederne Gåsehus og Kistruphus 1923, lige før nedrivningen. Kort over 1. Kronborg Distrikt.



Hakons Sale [167a]. Måske Gribskovs mest berømte træ gennem tiderne – en mægtig elm, der faldt under en storm i julen 1917 i skovens nordlige ende. Den målte 594 cm i omkreds i 5 fods højde og rakte 23 meter i vejret. I Driftsplan for Mårum Distrikt 1910-25 noterede skovrider Holten med rød pen om Hakons Sale: »Faldt ved Storm i Dec. 1917, men var allerede udgaaet, da jeg i Nov. 1915 overtog Maarum Distr. – A. Holten«. ⁷⁰⁵ Alderen strakte sig antagelig tilbage til middelalderen, og da træet faldt, fik det lov at blive liggende, så det kunne ses på skovbunden helt frem til 1960'erne.

I 1929 skrev maleren Arnold Olsen fra Esrum, at det spøjte ved Hakons Træ. Der gik til tider en lille mand med låddent ansigt, og for dem, som han viste sig for, betød det altid sorg og ulykke.

Forfatteren Georg Nordkild har i sin roman »Hakons Sale« (1936) udødeliggjort træet. Ifølge ham havde det stået i tusind år og oprindeligt været bystævnetræ for skovlandsbyen Sibberup, der lå lige ved siden af træet. I romanen besøgte Dronning Margrethe I træet, og med sig havde hun sin gemal, den norske kong Hakon, for at besigtige nogle krigsskader på landsbyens marker. – »Da Markerne var beset, satte Dronningen sig paa en Sten under Bystævnetræet. Hun frigav Bønderne for Tiende i tre Aar, og hun saa op i Træets Krone: »Hvad er en Dronningekrone mod denne, og hvad er Søborgs Sale?«. Kong Hakon stod ved Siden og nikkede saa mildt. Men da to Aar var gaaet, gik Budskabet Landet rundt, at den norske Konge var død. Da samledes Bønderne fra Sibberup under Bystævnetræet, og det blev vedtaget at opkalde det efter Dronningens Gemal og Søborgs Sale«.

Senere i romanen hører vi om krybskytten Jens, der havde et ganske særligt forhold til træet: »Aaret rundt gik han til det store Træ... Men ved hvert Aarsskifte kunde det skønnes, at Jens blev mere krumbøjet, mere knokkelstiv, mere rynket. De fulgtes ad, Træet og han, nu paa Slutningen. Hver Vaar tittede flere og flere tørre Grene ud mellem Bladhanget, flere Flagspættehuller blev hakket i Stammen, flere Moskager lagde sig i Tve'gerne. Raaddenskabten sank dybere indvendig... Lægen prikkede Jens paa Brystet med en Finger. Han sagde ikke noget, mens Jens hviskede: »Raadden indvendig?«... Storm og Regn drog ind over Landet... Da lød et Brag gennem Stormens Hysten, lig et Tordenskrald, som om hele den store Skov faldt til Jorden. Et dødt Svup fulgte efter, saa kogte det videre i stigen og falden ... Naboen bankede paa Ruden, sagde gennem Sprækken: Nu er Hakons Sale falden!«... Jens faldt tilbage i Puderne. Samme Nat døde han...« (forkortet).

Hallendrup [177, 178] GPS. Forsvunden bebyggelse i Gribskovs nordlige ende, beliggende 1 km vest-sydvest for landsbyen Sibberup og nedbrudt samtidig med denne ca. 1718. Helt tilbage i 1290 skødede Ingerd,



Tegning af Arnold Olsen til Georg Nordkilds bog »Hakons Sale« fra 1936.

Hakons Sale. Formentlig i 1930'erne. Lokalhistorisk Arkiv for Græsted og Omegn.





Hallendrups højryggede agre syd-vest for Klinkeportegene [178c].
Januar 2009.

enke efter selvejeren hr. Barvid, sit gods i Borup og Hallendrup til »de regelbundne Mænd Abbeden og det menige Konvent i Esrum«, da hun forundte dem det »af et oprigtigt Hjerte«. ⁷⁰⁶ Det drejede sig muligvis kun om et par husmandssteder og ikke selve fæstegården, for i 1496 mageskiftede kong Hans med klosteret, hvor han imod noget af klosterets gods tilskødede dem Esbønderup, Saltrup, en gård i Sibberup og »en i Hallendrup«. Fæstebonden, Hans Bonde, skulle årligt i landgilde yde 3 skæpper rug, 9 skæpper havre, 16 groter (skilling) »minus 1 engelsk«, 1 lam, 1 gås, 4 høns og 20 læs brænde fra Gribskov. Herudover skulle han som hoveri stille ved klosteret til 2 slådage (med le), 4 skæredage (med segl) og 3 pløjedage. ⁷⁰⁷

I den næsten samtidige jordebog (1497) over klosterets besiddelser er under Hallendrup også anført Ellen Mortens og Saxe Skrædder, der kun skulle yde en mere beskeden afgift, sikkert fordi de ikke var gårdfæstere, men blot bosatte der (i husmandsstederne). ⁷⁰⁸ Efter reformationen overgik landgilden efterhånden til at skulle svares i smør. ⁷⁰⁹

Gård og huse havde lidt over 6 hektar marker under plov, så det var et beskedent skovlandbrug. ⁷¹⁰ Markerne lå omkring Klinkeportegene, hvor vi i dag kan se spor af højryggede agre i næsten alle retninger. Det ene hus var muligvis Jonas' Hus (se side 92). Hallendrup-gården blev fjernet, efter at det nationale rytteri fik hovedkvarter i Esrum i 1717, og landsbyens jorder blev inddraget til græsningsareal. Skellet mellem de to rytterkobler, »Sibberups Øverste og Nederste Kobbek«, blev lagt tværs over Hallendrups marker, og hvor den gamle Saltrupvej førte gennem gærdet, rejste man »Klinkeporten«. Hallendrups marker kom således både til at indgå i Øverste og Nederste Kobbek, og efter rytteriets flytning fra Esrum i 1732, blev hele arealet overladt til Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri. I mere end hundrede år fungerede markerne som en af stutteriets bedre græsningsvange, og først med overdragelsen af koblerne (Nederste Kobbek i 1834 og Øverste Kobbek i 1843) til forstvæsenet, blev jorderne tilplantet. Især i området sydvest for de gamle Klinkeportegene kan vi stadig i dag se mange ege fra den første egesåning i 1850'erne. Se desuden Klinkeportegene, side 105.

Haragerhus. August 2006.



Haragerhus [191a]. Tidligere skovløbersted anlagt ud for det vestligste hjørne af Harager Hegn i Gribskov i midten af 1800-tallet ved den gamle landevej mellem Mårup og Græsted. Udhuset blev bygget 1894, mens det nuværende stuehus på 66 m² (grundplan) er opført 1906-07, muligvis efter at det gamle stuehus brændte. Tjenestejorden 1,66 hektar lå i skoven på vejens modsatte side (afd. 192e), i 1960 tilplantet med eg. Skovløberhuset med have blev i en årrække udlejet til almindelig privat beboelse. I efteråret 2002 blev det frasolgt distriktet til privat beboelse sammen med 1.526 m² grund for 1,372 mill. kr., og det er siden totalrenoveret.

Hertugdalen [84a] GPS. En godt 100 meter bred og 15 meter dyb, cirkulær dal, dannet som et dødishul ved istidens slutning. Da dalbunden (40,45 meter over havet i 1898) ikke har afløb til nogen sider, var den oprindelig opfyldt af et meget blødt, moseagtigt morads med åbent vand.⁷¹¹ Efter 2. Verdenskrig har Hertugdalen dog været tør det meste af året, og dalbunden er helt ubevokset. Dette særprægede og meget smukke sted, hvor gamle bøge klæder de stejle dalsider, har fascineret mange skovgæster gennem årene, og der findes flere sagn og overleveringer.

Navnet skulle stamme fra en hertug, der engang boede i et slot på stedet. Han var uvenner med den lokale præst og gjorde engang nar af ham ved at sende bud efter ham under foregivende af at ligge for døden. Da præsten nåede frem, fandt han en gris i sygesengen. Det gjorde ham så vred, at han manede slottet i jorden, og tilbage blev der kun et stort hul med stejle skrænter. Et andet sagn fra før bunden tørrede ud har påstået, at vandstanden i Hertugdalen altid var den samme både i tørre og våde år, og at der i vandet ingen bund var at finde »*hvor dybt man end har prøvet at neddrive Stænger og Pæle*«. I dalen skulle vokse en plante, der ikke findes andetsteds i Danmark, og hvis man stod på toppen af bakkerne omkring og kiggede ned i Hertugdalen, så ville man med sikkerhed fare vild i skoven bagefter.⁷¹²

Hessemose [93, 111]. Se Store og Lille Hessemose, side 232.

Hjernerup [508c] GPS. Middelaldergård i Pibervang, 200 meter vest-syd-vest for Dronningens Bøge, forsvundet i begyndelsen af 1600-tallet. Den nævnes første gang i pave Clemens den Tredjes og Coelestin den Tredjes privilegiebreve til Esum Kloster i 1189 og 1192, måske fordi gården kort før da var kommet på klosterets hænder.⁷¹³ Hjernerup var en lille udflyttergård, der ikke siden blev omtalt blandt klosterets besiddelser – den var nok for ubetydelig eller blev mageskiftet bort – i hvert faldt nævnes den først igen i lensregnskaberne i 1580'erne, hvor fæstebonden på gården årligt skulle svare 1 tønne smør, 2 høns og 12 skilling mønt til kongen.⁷¹⁴

I februar 1610 eftergav Christian IV Hjernerups fæster, Thomas Jensen, en fjerding smør af hans landgilde, fordi gården var brændt,⁷¹⁵ og det er tvivlsomt, om den blev genopført. Netop i de år omdannede kongen jorden langs Esum Sø til stutriverange, og man kan ikke afvise, at der har været en sammenhæng mellem denne beslutning og Hjernerups brand.⁷¹⁶ Lokaliseringen af gården i dag lettes af oplysningen om, at en grøft forbi en gårdtomt i Pibervang helt op i 1900-tallet kaldtes Jerns' Rende (Hjernerups Rende).⁷¹⁷ Man kan stadig se spor af højryggede agre på Hjernerups gamle marker lige øst for Piberdam.

Hjortedam [629a]. Se Store Hjortedam, side 228.



Hjortedamshus [634b]. Tidligere beboelseshus i den sydlige ende af Gribskov ved Jesperkrog (Jespervej 276), opført i 1942 ved ombygning af et mindre hus fra 1930'erne af A/S De danske Imprægneringsanstalter som bestyrerbolig i forbindelse med firmaets imprægneringsindustri i afd. 634 (se også Collstrop-grunden, side 29). I 1969 fraflyttede bestyreren, og huset blev lejet ud privat. Efter virksomhedens lukning i 1978 overtog skovvæsenet huset på 62 m², og lejeren fik lov at blive boende nogle år. I 1982 blev det lejet ud til en skovløber, men efter opdagelsen af den omfattende jordforurening i området blev huset fraflyttet i 1989. Det stod tomt i nogle år, blev brugt som arbejdsskur og skadedes af høj grundvandstand. Da det med egen brøndboring ikke blev skønnet egnet til beboelse under de forhold, blev det revet ned i 1993 af entreprenørfirmaet Ebsen og Forsberg for 47.400 kr., og området blev rømmet.

Hjorteljung, Sortebjerg Mose [363a]. En tidligere tørvemose på 3,5 hektar i Ostrup Kobbøl øst for Gillelejevej. I 1700-tallet kaldtes mosen Sortebjerg Mose,⁷¹⁸ sikkert efter den stejle bakke vest for, der hæver sig 15 meter over mosen og har en gravhøj på toppen. I 1856 var mosen træløs med undtagelse af enkelte birk, og man foreskrev at »kun de bedste Birke bør overholdes og Mosen kultiveres med Gran«. Muligvis havde der været gravet lidt overfladisk tørv i mosen inden da.⁷¹⁹ Der blev gravet 1,5 km grøfter i selve mosen, og vandet blev ledt mod nord gennem Tumlingevangs grøftesystem til Esrum Sø. I 1870'erne var rødgranerne i god vækst og sluttede sig hurtigt over mosen. Siden er yderligere to generationer rødgran dyrket på mosen, den seneste plantet efter stormfald i 1981.



Hjortesøle – den ene af Gribskovs kun tre naturlige søer. Maj 1999.

Hjorteljung P-plads [363e]. Hvor Hjorteljungsvej fører mod øst ind i skoven fra Gillelejevej er i nyere tid anlagt en P-plads syd for Ostrupegen. Her er en prominent bronzealdergravhøj gennemskåret tæt ved vejen. Den er aftegnet på kort helt tilbage til 1793, er bygget af græstørv og ligger højt i terrænet. Disse gravhøje har også i oldtiden ofte ligget langs vejene. For 500 år siden var denne høj omgivet af markfelter og spredte træer mellem to landsbyer, Thorup og Ostrup, og man ser tydeligt spor efter højryggede agre, hvis man fra P-pladsen kikker mod nord (se billedet på side 157).

Hjortesøle [861efj]. En tilgrøningsmose, 2,3 hektar, dannet i et næringsfattigt dødishul, hvor søen gradvis (men ikke helt) er dækket af hængesæk fra kanterne siden istiden. Tørvedybden er knap 10 meter i mosebasinet, og resterne af søen er 6,4 meter dyb.⁷²⁰ Mosen har intet overfladisk afløb, så tilstrømmende vand stuver i fugtige perioder, hvorved mosefladen kan komme til at flyde og hæve sig mere end 2 meter, mens den bliver omgivet af et vandbælte langs kanten. Der har aldrig været gravet tørv i mosen, og indtil 2. Verdenskrig var den fri for træer. Fra slutningen af 1940'erne

Parkeringspladsen ved Hjorteljung på Gillelejevejs østside er et ophold værd. Man parkerer ved en gennemskåret gravhøj, nord for pladsen står Gribskovs næsttykkeste eg, Ostrupegen, og i skoven anes de højryggede agre i Attehøjs Vang, den ene af landsbyen Ostrups tre vange. Juli 2006.





Hjortesøle inden naturgenopretning [861ej]. December 1995.

blev den dækket med en tæt skov af dunbirk og skovfyr (måske selvsået), der voksede op i 20 meters højde og bortskyggede den naturlige mosevegetation, undtagen i et ganske smalt hængesækbælte omkring søen⁷²¹. Hjortesøle har botanisk og geologisk mange fælles træk med Lille Gribssø (se side 121-123), men er endnu ikke så velundersøgt.

I de meget fugtige vintre 1994-95 og 1995-96 blev de over 700 træer oversvømmet med halvanden meter vand og døde. Herefter blev de fældet og slæbt ud, og den oprindelige mosevegetation søges genoprettet i et forskningsprojekt mellem Skov- og Naturstyrelsen og Landbohøjskolen. Desværre hæmmes mosens restaurering af kraftig birkeopvækst og for lille vandtilstrømning og/eller for hurtig vandudsivning gennem bunden. Mosens flora omfatter arter som hvid næbfrø, tranebær, rundbladet soldug, dynd-star, tråd-star, bukkeblad og dusk-fredløs. I forårmånederne høres livlig kvækken af tudser og frøer, og tidlige sommermorgener kan man opleve vildtet omkring søen.

Mosen navn stammer fra, at den har været anvendt af vildtet som »søleplads«, et blødt sted hvor hjorte søler sig til i egen urin og sæd for at virke tiltrækkende på parringslystne hunner. Se desuden bind 1, side 255-257.

Holgerskøb. Forsvunden gård, der lå på marken lige uden for skovgården i vinklen mellem afd. 174 og 175 i Gribssø nordlige ende. Hørte til krongodset omkring middelalderens slutning, og kan derfor ikke spores længere tilbage end til Lensregnskaberne ekstraskattemandtal i midten af 1500-tallet. I 1582 boede fæstebonden Jep Ipsen på gården, og hans landgilde var en halv tønde smør og 2 mark årligt. Gårdens tilliggende ses beskrevet i jordebogen til Christian V's Matrikel (1681-82).

Markerne målte blot 6,5 hektar og lå i vangen nord for gården [157-158, 173-174]. Herudover lå længere mod nordvest overdrevet, hvor seks høveder måtte græsse, samt en lille eng. Gården havde intet fiskeri, men »anden Herlighed med Tørfueskaer, Ildebrand og Offuerdrift fattis hannem ey, Efterdi hand boer udi Skouffuen ... Nærer sig og iblandt andet med Kolebrenderii«. Det meste korn lod han male i Esum Vandmølle, om vinteren dog også noget i Mårum Vandmølle.⁷²²

Da det nationale rytteri fik hovedkvarter i Esum i 1717, blev vangen nord for gården inddraget til græsningsareal. I 1732 forlod rytteriet Esum igen, og vangen fik lov at ligge som overdrev og spredte skovpartier, men i sidste halvdel af 1700-tallet blev den græsvang for Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri. Ved århundredets slutning var godt 40% af vangen skovklædt, mens resten betegnedes som ager (forladt) og eng.⁷²³ Stutteriet overlod Holgerskøb Vang til forstvæsenet hen imod midten af 1800-tallet, og i 1857 blev en stor del af vangen tilsået med eg. En del af disse ege eksisterer stadig i vangers midterste del.

Holmegårds Mose [590a]. Tidligere tørvemose på 2,6 hektar i Stenholt Vang ved Tyvekrogen længst mod syd i Gribskov. I midten af 1800-tallet blev mosen anvendt til tørveskær af skovens personale, der havde deputeret her. Man gravede ikke dybt; det dybeste gode tørvelag skal have været 4 fod. I 1869 var 95% af mosen »opskaaret«, og den blev kun anvendt til høslæt.⁷²⁴ I de følgende hundrede år voksede arealet delvis til med birk, eg og rødgran, og afløbsgrøften mod nord gennem skoven blev uddybet. Først hen imod slutningen af 1900-tallet blev afløbet ikke længere oprenset, og mosen fik atter lov at forsumpe.

I 1993 besluttede man af landskabelige hensyn at anlægge en fladvandet sø på 1 hektar i mosens nordlige del. En del af området blev uddybet, og tørvefyldet bredtes ud på et nærliggende areal, hvorefter afløbet tilstoppedes effektivt, og vandstanden blev hævet en halv meter. På grund af områdets beliggenhed tæt på beboelseskvarterer indrettedes samtidig en flittigt brugt grillplads ved søens nordlige ende – en af Gribskavs bedst skjulte, men smukkeste beliggende grillpladser. Søen anvendes ofte til skøjtøløb i kolde vintre, da den på grund af sin lave vanddybde hurtigt fryser til.

Den idylliske sø i Holmegårdsmose set fra nord. Januar 2007.





Hovmose. Dyb tørvegrav med frodig vegetation. Der er vandrestier langs mosens tørvegrave, og flere steder er passagerne beklædt med blåbær [862b] Juni 2007.



Hovmose [862]. Vådområde på 8,6 hektar i den nordøstlige kant af Gadevang Skov. Oprindelig en stor, næringsfattig tørvemose, hvortil regnvand fra det meste af Gadevang Skov løb før dræningen af Sortekærsrose. Før 1850 kendt som Gademose. Den var dengang skovdistriktets største tørvemose, men tørv var let og løs og vurderedes ikke særlig højt.

I forbindelse med dræningen af Sortekærsrose (se Sortekær, side 214) i Gadevang Skov kort før 1800 blev vandstanden i Hovmosen sænket så meget, at der tilsyneladende kunne skæres et tyndt lag tørv. I 1869 var 60% af mosen »opskaaret«, og den blev benyttet til tørvedeputat for skovens ansatte.⁷²⁵

Gennem de følgende årtier blev der jævnligt hentet tørv i mosen, men ved Statens Grundforbedringsvæsenes opgørelse i 1918 lod der ikke til at være nogen udnyttelse. De meget kolde vintre under 2. Verdenskrig satte for alvor gang i tørvegravningen igen. Meteorologisk Institut målte ned til $\pm 31^{\circ}\text{C}$ i januar 1942, men i Gadevang viste termometrene $\pm 35^{\circ}\text{C}$. For at hjælpe Gadevangs beboere med energi til opvarmning og madlavning fik hver husstand tildelt et lille areal i Hovmosen, hvor de kunne grave tørv til eget forbrug. Først blev krat og stød fjernet fra lodderne, og støddene blev omhyggeligt skåret op, så de kunne anvendes i ovnen. Dernæst blev æltetørv gravet op med en lang tørvespade og stablet og lagt til tørre på de nærliggende marker (se bind 1, side 148-249). Tørvegravene, vi i dag kan se i Hovmosen, stammer alle fra denne periode.⁷²⁶ Udsigten mod Hovmosen fra Gadeledsvej blev fredet i 1951.⁷²⁷



Hulvej, hvis forløb sidst er blevet anvendt som almindelig vej i starten af 1800 tallet. Herefter ophørte brugen af denne genvej fra Fuglesangsvej, direkte over Helsingevej til Sidseldamsvej, og vejsporet kom til at henligge som fortidsminde i skovbunden [720a]. Juli 2006.

Hulveje. Gamle vejspor, der ligger som en fordybning i skovbunden med skrænter til hver side. De fleste hulveje er dannet af trafik, der har slidt hul ned i skovbunden ved at køre samme sted gennem mange år. Nogle gange blev hulvejene lavet for at undgå stejle stigninger i vejforløbet, og når en hulvej var blevet for dyb eller for mudret, kørte man ved siden af den gamle hulvej. Regnvand og smeltevand fra sne løb ofte i hulvejene, så de let blev opkørt. Derfor er der tit flere hulveje ved siden af hinanden i skoven.

Husmændenes Tørvemose [732b]. Lille, tidligere tørvemose på oprindelig lidt over 1 hektar ved Stutterivej en halv kilometer nord for Stjernen. Her blev gravet tørv i slutningen af 1700-tallet ifølge skovkortet fra 1801, og da der ikke har ligget nogen bebyggelse nærved, har mosen sandsynligvis lige som Gamle Mose været anvendt til tørveskær af Nødebos husmænd før udskiftningen. Man skar ikke dybt, og sporene af tørvegravning kan ikke erkendes i terrænet længere. Der stod endnu enkelte gamle birk på den lysåbne moseflade i 1850'erne, men 1880'erne blev den afgrøftet og tilplantet med gran.⁷²⁸ Anden generation gran på mosen blev plantet først i 1960'erne.

Hvass' Dam [562cn] GPS. Lille andedam udgravet i midten af 1930'erne i sumpskoven af el og ask lige syd for det lysåbne område i Stenholt Indelukke. Ved udgravningen var størrelsen næsten 0,4 hektar, men siden er dammen groet en del til fra kanterne. Den er opkaldt efter Jens Hvass (1898-1996), der var ansat som forstassistent på Nødebo Statsskovdistrikt fra april 1933 til april 1936 og var involveret i etableringen af dammen.

Hvide Sletter. Februar 2009.

Fire år senere fik Jens Hvass tjeneste på Buderupholm Statskovdistrikt i Nordjylland (Rold Skov), hvor han var skovrider 1940-70. Vandet i Hvass' Dam er opstemmet, og i 2002 blev afløbet hævet og et nyt stigbord isat, hvorved dammens vandmængde er øget betydeligt.

Hvide Sletter [16b]. En kunstig sø, »også kaldet »Det døde Hav«, i Harager Hegn, etableret 1994-98 ved at fjerne birk og rødgran fra et tidligere moseområde og efterfølgende blokere afløbsgrøfterne. Hvide Slette var oprindelig en 0,9 hektar stor moseslette med et blot 8-12 fod tykt tørvelag på lerbund. Mosen var ret næringsrig, og i midten af 1850'erne blev den foreslået anvendt til ask og el, evt. med rødgran i de dybestliggende partier. Den var allerede gennemgrøftet på dette tidspunkt og med sit ret tynde tørvelag let at dræne effektivt, så der blev på få år etableret en tæt rødgran-kultur i det meste af mosen. Denne blev afdrevet omkring 1940 (*»70-aarig Rødgran og en gruppe tarvelig Rødel«*), og en ny bevoksning af rødgran og birk blev etableret. Den endelige rydning af Hvide Slette og lukning af afløbet blev den første vådområdegenopretning i Harager Hegn i 1990'erne, og det er håbet, at arealet kan udvikle sig som fugtig mose fremover.⁷²⁹



Hvidekilde [113b]. Kildevæld i den sydlige kant af Kollerup Enghave i Gribskovs nordvestlige del. Hvidekilde nævntes allerede i 1600-tallets markbøger som en velkendt lokalitet, man orienterede sig efter. I Christian V's Matrikel (1681-82) blev det f.eks. beskrevet, at afgrænsningen af Mårumbonden Jens Christrups opsynspart i Gribskov »løber til Huidkilde igiennem Myltemose, til Kollerups Enghaufer, Koemose, Truestrups Wanggierd ...«⁷³⁰ Med en så tidlig opmærksomhed er det sandsynligt, at kilden har været helligkilde, hvilket folkeoverleveringen da også tyder på. Munke fra Esrum Kloster skal have døbt hedenske kulsviere her,⁷³¹ efter sigende i påskeugen, »den hvide uge«, og derfra skulle kilden have sit navn.⁷³²

Den nuværende stensætning med en smal stentrappe ned til udløbsrøret,



Fire år senere fik Jens Hvass tjeneste på Buderupholm Statsskovdistrikt i Nordjylland (Rold Skov), hvor han var skovrider 1940-70. Vandet i Hvass' Dam er opstemmet, og i 2002 blev afløbet hævet og et nyt stigbord isat, hvorved dammens vandmængde er øget betydeligt.

Hvide Sletter [16b]. En kunstig sø, »også kaldet »Det døde Hav«, i Harager Hegn, etableret 1994-98 ved at fjerne birk og rødgran fra et tidligere moseområde og efterfølgende blokere afløbsgrøfterne. Hvide Slette var oprindelig en 0,9 hektar stor moseslette med et blot 8-12 fod tykt tørvelag på lerbund. Mosen var ret næringsrig, og i midten af 1850'erne blev den foreslået anvendt til ask og el, evt. med rødgran i de dybestliggende partier. Den var allerede gennemgrøftet på dette tidspunkt og med sit ret tynde tørvelag let at dræne effektivt, så der blev på få år etableret en tæt rødgran-kultur i det meste af mosen. Denne blev afdrevet omkring 1940 (*»70-aarig Rødgran og en gruppe tarvelig Rødel«*), og en ny bevoksning af rødgran og birk blev etableret. Den endelige rydning af Hvide Slette og lukning af afløbet blev den første vådområdegenopretning i Harager Hegn i 1990'erne, og det er håbet, at arealet kan udvikle sig som fugtig mose fremover.⁷²⁹



der fører ud gennem en stenvæg, er lavet efter 1960. Før da var den munkestenssatte kildebrønd åben. Den ligger i dag skjult under terrænet bag stenvæggen.⁷³³ Alfred Andreasen fra Mårum har fortalt, at byens borgere i gamle dage holdt Sankt Hansfester på den åbne plads ved kilden.⁷³⁴

I 1983 anlagde skovvæsenet et grillsted og opsatte lange borde og bænke på kildepladsen, hvorefter stedet er blevet meget søgt til friluftssarrangementer for skovgæster og foreninger. Efter sigende vil der være »fred i landet«, så længe vandet i Hvidekilde løber, så når det sker, at kilderøret bliver forstoppet (som i sommeren 1977) gør skovdistriktet en aktiv indsats for at få vandet til at løbe igen – hidtil med succes.⁷³⁵

Hvidekildemose [113a]. Se Kollerup Enghave, side 107.

Jens Omgang. Gribskov mest berømte krybskytte gennem tiderne. Hans rigtige navn var Jens Hansen, og han var født 1810 i en fattig husmandsfamilie i Nejede. Som dreng måtte han gå på omgang hos egnens bønder for at få føden – en af datidens former for fattigforsørgelse – og heraf fik han det tilnavn, der fulgte ham hele livet – »Omgangsungen« eller bare »Omgangen« blev han kaldt, mens han var barn.

Han liv som voksen udviklede sig til en årelang konflikt med myndighederne, især skovvæsenet, da han fortrinsvis ernærede sig ved krybskytteri. Ved sin durkdrevenhed og veltalenhed slap han dog ofte fra lovovertrædelserne, og han opnåede et ry som Danmarks Robin Hood.⁷³⁶ Tilnavnet »Omgang« optræder hyppigt i retsprotokollater fra hans mange krybskyttesager. På et tidspunkt boede han i et hus uden for skoven ved Kagerup, men i lange perioder vagabonderede han og skjulte sig ofte i skoven på trods af retstilhold om ikke at forlade sit hjem efter mørkets frembrud. Størstedelen af hans liv var ensomt og primitivt, og han blev tidligt gammel. Han fik to børn, en plejedatter og en søn, men hans helbred skrantede. Han var født med et dårligt ben, og det hårde liv i skoven ødelagde hans ryg. I mange år boede han alene sammen med en husholderske, men hun døde i 1860, og han endte som en bitter og utilnærmelig mand i 1869.


Jens Omgang blev en legendarisk figur i den lokale folkelitteratur, og historierne om hans bedrifter er talrige. Rose Bruhn (1861-1939) fortalte i sin bog »Mors Arv« i 1908 om et røverisk overfald, som Jens Omgang gjorde på en hjemvendende kulsvier, og Zakarias Nielsen (1844-1922) skrev i »Jagteventyr fra Grib Skov« om, hvordan han narrede forstfolkene. I slutningen af 1800-tallet udkom et 10-øres skillingstryk med titlen »Jens Omgangs Liv og Levned samt hans Omflakken i Grib Skov m.m. – en troværdig Beskrivelse af denne vidt bekendte Friskyttets omflakkende Liv og hans mangfoldige morsomme Streger«. Skillingstrykket indledtes med den folkloristiske skitsering af lystforbryderen: »*Jens Omgang hørte*

til den slags Mennesker, som uden just at besidde noget ondt eller hævn-gjerrigt Sind, ligesom ere fødte til at skulde drille og fortrædige dem, der af Samfundet ere satte til at overholde Lov og Orden. Lige fra Barnsben og til han som graahærdie Olding maatte bøje sig for Døden, laa han i aabenbar Krig, især med Forstvæsenet, og saa udmærket var han af Naturen begavet, at det aldrig lykkedes at domfælde ham, i alle de mange Lovovertrædelser, som han sigtedes for. Han var en sand Uglspil blandt Kulsvierne«. ⁷³⁷

Erik Gribsø fortalte i 1947, at Jens Omgang altid havde adskillige bøsse gemt rundt om i skoven. En af dem blev fundet efter hans død og muret ind i Grønnekilde, så kildevandet løb ud af bøssepipen. Der var historier om, hvordan Jens Omgang havde snydt ved accisseboden i Hillerød, når der skulle betales skat, om hvordan jagtbetjente gentagne gange blev narret, og om hvordan han gerne beværtede fattigfolk, men altid var på kant med øvrigheden: »Engang var Jens Omgang blevet indkredset. Han havde vovet sig ud paa Jagt en Dag, da der var Klappjagt. Hele Klapperkæden blev sat ind paa at fange ham. Det lykkedes ham at naa et Skovløbersted. Skovløberkonen var ikke hjemme, hun gik til Haande i Skovridergaarden, og Skovløberen selv var Klapper. Jens Omgang hørte Forfølgerne nærme sig. Han hentede saa en Stige fra et Udhus, satte Stigen til Gavlen af Skovløberstedet og aabnede en Lem foroven. Saa gik han ned igen og gemte sig bag en Busk i Haven. Lidt efter kom nogle Mænd løbende. Da de saa Stigen og den aabne Lem, gik der naturligvis et mægtigt Lys op for dem, og mens en forsikrede sig om, at Huset var tomt, klatrede de andre op paa Loftet. Da Manden, som gik ind i Huset, lidt efter kom tilbage og klatrede til Vejrs for at Meddele, at Huset var tomt, luskede Jens Omgang ind i Skovløberhuset. Her sad han paa Slagbænken og hørte Forfølgerne rumstere paa Loftet, før den vilde Jagt gik videre ind i Skoven«.

Anders Uhrskov (1966) har refereret flere historier om Jens Omgang: »Til trods for al Paapasselighed hændte det dog, at han blev taget paa fersk Gerning. Saaledes skete det, at en stor og kæmpestærk Hegnsmand en Dag kom bag paa ham, da han netop havde skudt et Stykke Vildt, og Jens kunde ikke faa Tid til at lade Geværret og væрге sig med det. Saa siger Hegnsmanden: »Ja, Jens, nu er det bedst, Du følger med til Skovrideren.« – »Ja, der bliver vel ikke andet for, men jeg skal vogte mig for at gøre det en anden Gang.« De traver saa til Skovrideren, og Jens maatte bære Dyret. Skovrideren kom ud paa Trappen og roste Hegnsmanden, fordi han endelig havde faaet Jens Omgang fat, han var jo næsten ikke til at tage. Saa siger Jens med en meget fornærmet Mine: »Først nu mærker jeg Rævestregerne. Maa jeg saa bede om de to Mark, jeg skulde have for at bære Bukken til Skovrideren!« De blev noget forbavsede. Skovrideren saa paa Hegnsmanden, og Hegnsmanden paa Skovrideren, og de vidste ikke, hvad

Jens Omgangs
 Tid og Revurt samt hans Omfalden i Grip Stov m. m.



En troberdig Beskrivelse af denne tidt berømte Gri-
 stottes omfaldende Tid og hans mangfoldige
 morsomme Streger.
Pris 10 Bø.
 Kjøbenhavn.
 Saaes hos C. S. Jordan, No Næstgade 5.
 Trykt hos Ernst Rand & Comp.

Forside til skillingstryk
 om Jens Omgang.



de skulde tro. Men Jens smed Bukken paa Jorden og sagde: »Fy, for en Karl Du er – lyve for Skovrideren og snyde en fattig Mand for hans Løn.« Skovrideren erklærede, at der var intet andet at gøre end at lade ham gaa. Hegnsmanden havde jo ingen Vidner«.⁷³⁸

De sørgelige rester af Jesperhus,
' som brændte i 1992. Januar 1994.



Jesperhus [625a]. Tidligere skovfogedsted i Stenholt Vang ved den sydlige kant af Gribskov. Jesperhus' historie strækker sig tilbage til 1600-tallet, hvor det lå et halvt hundrede meter sydvest for det nuværende ved den gamle landevej fra Hillerød Overdrev til Fredensborg. Det blev tidligt skovfogedsted for Stenholt Vang og det sydligste Gribskov, men i slutningen af 1800-tallet blev det gamle Jesperhus fjernet, og der blev opført et smukt og nobelt byggeri, der hævdede sig over de fleste andre skovfogedsteder i skoven. Tjenestejorden lå til at begynde med udelukkende uden for skovgærdet (afd. 625, 1,82 hektar, inkl. den udtørrede Gammelgårdsdam), men blev i 1909 udvidet med et stykke af den nedlagte overførsterboligs jord (afd. 635, 5,54 hektar). Indtil april 1961 var Jesperhus skovfogedsted, herefter skovløbersted.

I 1991 blev der indrettet stenhuggeri ved Jesperhus for at producere vejsten til hele Gribskov (se bind 1, side 286-287). Søndag den 31. maj 1992 brændte stuehuset, efter at gnister fra skorstenen i tørt vejr havde sat ild i stråtaget, og det blev bestemt at frasælge ejendommen (med tjenestejorden i hele afd. 625) til privat beboelse.



Jonas' Hus [188a] GPS. Forsvundet, firlænget husmandssted i den nordligste del af Gribskov, nedrevet omkring 1800. Det hørte muligvis oprindeligt til Hallendrupgården, der lå en god halv kilometer mod nordvest, og hvis vang grænsede til Jonas' Hus vang, i dag kaldet Gammelvang. Gammelvang omkring Jonas' Hus var godt 8 hektar, hvoraf de 3 hektar var åse med agerjord.

I det meste af 1700-tallet fungerede huset som skovfogedsted for den nordøstlige del af Gribskov, således boede skovfoged Jonas Mortensen i huset ca. 1725-71. Han blev efterfulgt af sin søn, Christen Jonassen, der også var skovfoged, men som i 1783 flyttede til Ejstrup, sikkert som følge af den forestående skovseparation, hvor stedets fremtid var usikker. Den stensatte brønd til Jonas' Hus er siden blevet kendt som Gammelvangskilden, eller endda Sibbekilde. Og 200 meter syd for tomten lå en af skovens store kulsvidningssteder (se billederne i bind 1, side 65 og 66).

Gammelvangskilde, også kaldet Sibbekilde, var tidligere brønden til Jonas' Hus. April 2007.

»Christen Jones Huus«. Udskiftningskort fra 1780'erne. Bemærk at pløjere-
retningen er angivet.
Kort-og Matrikelstyrelsen.



Endnu på von Oppens kort over Gribskov 1801 (målt 1794-99) ses Jo-
nas' Hus uden navn, men med vangen omkring kaldt »Skovfoged Vang«.

Jørgensen, Johannes. Se Viggo Stuckenberg, side 250.

Kagerup Mose [653cf]. Vådområde på knap 2 hektar i den nordlige ende
af Tibberup Holme, umiddelbart syd for Kagerup. Arealet har forment-
lig oprindeligt været en ellemose, men blev tidligt ryddet og omdannet til
eng og anvendt til høslæt. Helt frem til besættelsen var Kagerup Mose en
»produktiv Eng«, ⁷³⁹ men i 1940'erne blev den tilplantet med eg og ask, der
stadig står.

Kageruphus. August 2006.



Kageruphus [655k]. Et af Gribskovs tidligere skovfogedsteder, og sam-
tidig det, der har haft det største jordtilliggende, ved Helsingevejen umid-
delbart syd for Kagerup. Det blev opført kort efter 1800 og fik hele det store,
kvadratiske jordareal på 15 hektar sydvest for huset som lod (nuværende
afd. 655 og 654bcde). Arealet havde tidligere udgjort en del af Tibberups
marker og Bjergmandens Bakke (se disse). Tipperupgården lå på østsiden
af Skovfogedvej i afd. 655d lige inden for tjenestejordens sydkant. Det
nuværende stuehus blev opført sidst i 1800-tallet, og i 1920'erne blev tje-
nestejorden halveret. Den afskårne, vestlige halvdel tilplantedes efterhån-
den med eg og ask. Kageruphus fungerede som skovfogedsted indtil 1993,
hvor det blev udstykket til privat beboelse.

Kagerup Savværk. En af de lokale virksomheder, der har haft størst betydning for Gribskov og har skaffet arbejde til befolkningen på Kagerupegnen gennem generationer. Savværket blev grundlagt i 1889, og den karismatiske ejer, Jens Olsen Christensen (se »Kulfanden«, side 116), udviklede virksomheden til at have over 50 ansatte frem til sin død i 1930.

Efterfølgende drev Finn Westphal Larsen savværket i 55 år, og først i 1990'erne kneb det med at få økonomi i produktionen. 1997-2001 lå virksomheden stille, men herefter genstartede Finn Larsens svigersøn, Bjarne Winther Andersen, den.

Kagerup Savværk er i dag et af Sjællands kun tre løvtræsavværker og har en fast stab på fem mand, som især opskærer løvtræ til skibsbyggeri, danske arkitekttegnede møbler samt gulve. Det råder over et stort, ældre, men velbevaret maskinel, der muliggør fremstilling af tømmer i særlig store dimensioner. I de seneste år er f.eks. skåret en flådeeg op til en amerikansk skonnert (2004) og leveret stortømmer til rekonstruktion af en af Dybbøls 10 skanser (2005-07). Og til en kopi af et soldaterblokus,





der blev ødelagt i 1864, blev fremstillet 72 bjælker af douglasgran og lærk, hver 10 meter lange og 33 cm tykke, så de ville have kunnet modstå datidens granater.⁷⁴⁰

Kalvehavehus [335b] GPS. Forsvundet husmandssted midt i Gribskov ved Kalvehavevej, i det sydøstlige hjørne af Glarborg Vang. Det blev formentlig opført i starten af 1700-tallet, og gennem det meste af århundredet blev det kaldt Glarborghus. Fra begyndelsen havde det kun tre fag, men i fæsteren Peder Olsens tid (1733-47) blev der tilføjet et ekstra fag. Vi kender navnene på seks fæstere i 1700-tallet. Nogle arvede fæstet efter deres far, andre – som Christian Hansen i 1724 – overtog fæstet efter en afdød *»under Condition at han ægter Enken«*.

Til huset hørte et lille vænge på godt 1,5 hektar nordøst for huset (på begge sider af nuværende Kalvehavevej) takseret til 3 tønder udsæd og 2 læs hør, og fæsteafgiften for at bo i huset svingende mellem 1 og 2 rigsdaler, alt efter fæsterens tilsyneladende formåen. Den sidste fæster, Hans Johansen, lavede overenskomst om husmandsstedets nedlæggelse med skovseparationskommissionen den 6. oktober 1785 (ligesom fæstebonden på Glarborg) og enedes med kommissionen om en godtgørelse på 250 rigsdaler og rådighed over huset indtil videre. Det blev fjernet omkring 1800.⁷⁴¹

Kagerup Savværk. I midten ses
Jens Olsen Christensen (Kulfanden),
der var ejer til 1930.
Helsingør-Gilleleje Lokalarkiv.

Kalvehavehus [343h]. Skovløberhus ved Nødebovej ca. 2 km nord for Skovskolen. Det første Kalvehavehus blev opført mellem 1824 og 1857 og lå akkurat samme sted som nu. Den senere kommunelærer Niels Stenfeldt boede en overgang i huset og skrev mange år senere: »*Et uhyre ensomt, melankolsk Sted. Altid var der grønt i Stuen fra Løvmasserne udenfor, og altid susede Skoven, kun Færdselen paa den gode, brede Vej gav Liv. Den, der skal mores af noget uden for ham selv, kan ikke trives i saadan et Bo*«. ⁷⁴²

Det nuværende stuehus på 73 m² (grundplan) er opført 1890-91 med stråtag samtidig med et tilsvarende udhus (8x11 alen), der indeholdt lo, kostald, svinestald og brænderum. Indtil ca. 1925 var huset beboet af en hegnsmand (som fik væsentlig mindre i løn end en skovløber), men herefter fik det status af skovløberhus. I 1952 var det kommet i så ringe stand, at skovrider Arendrup ansøgte direktoratet om at få lov til at rive det ned og bygge et nyt, men på grund af omkostningerne blev dette aldrig gennemført. I stedet blev det istandsat, og elektricitet blev installeret i 1959. Fra omkring 1970 har det gennem årene været udlejet til forskellige af skovens ansatte. For nogle år siden er skovvejen Kalvehavevej rykket lidt mod nord for at skaffe plads foran huset. Den lille lod ved huset var oprindeligt 0,41 hektar. Huset er i dag udlejet til Skovskolen.

Kalvehavehus [803a] GPS. Forsvundet husmandssted i Strøgårdsvang, beliggende 600 meter nordøst for det nuværende skovfogedhus Strøgårdsvang og omtrent midt imellem de ligeledes forsvundne gårde Strøgård og Tibberup. Huset havde et tilliggende på omkring 6 hektar omgivet af gærder mod vest, omfattende Lille Selbæksmose og seks små åse med agerjord. Huset blev nedbrudt efter skovseparationen sidst i 1780'erne.

Kalvehavestenen [379d]. En mellemstor vandreblok opsat som prydsten på overnatningspladsen ved Esrum Sø for enden af Kalvehavevej. Stenen måler 2,4x1,6 meter og blev transporteret til pladsen fra Muldebjerg i slutningen af 1990'erne. Den er på et tidligere tidspunkt forsøgt kløvet med 8 rektangulære kilehuller i forlængelse af hinanden. Men selv om der er tydelige spor efter kiletryk på hullernes kanter, lykkedes kløvningen ikke. ⁷⁴³ Se rillestenen og kilehulsstenen, side 179.

Kammerherreegen [834f]. Stort egetræ, der står syd for Store Gribssø ved veikrydset mellem Siverts Bomvej og Kammerherrelinien (deraf navnet). Det måler i omkreds 422 cm i brysthøjde (2008) og er 27 meter højt. Bulhøjden er godt 6 meter. I Trap-Danmarks beskrivelse af Frederiksborg Amt blev af historiske træer i Gribsskov kun nævnt Mårumegen, Rostgaards Bøge, Tinghuslærken, Skibet, Kærlighedsbøgen og Kammerherreegen. ⁷⁴⁴



Kalvehavehus [343h]. August 2006.



Kalvehavestenen. Juni 2006.



Kammerherreegen. Maj 2007.

Kierkegaard, Søren (1813-55). Søren Kierkegaard besøgte Gribskov adskillige gange i sine ungdomsår. Ofte kørte han op til Ottevejskorset mellem Gadevang og Nødebo, og han fulgte Søvejen langs Esum Sø. I Gribskov fandt han en stilhed og en afsondrethed, som påvirkede ham betydeligt i hans filosofiske overvejelser som teologistuderende. Allerede i begyndelsen af 1830'erne lavede han optegnelser og noterede idéer af filosofisk og etisk art, og han funderede ikke mindst over alle de valg (symboliseret af de otte veje), som livet består af, og hvordan de træffes.

I 1845 udgav han »Stadier paa Livets Vei«, hvori han uddybede de tanker, han to år tidligere havde præsenteret i sit banebrydende filosofiske værk »Enten – Eller«. Med geniets skarpsindighed og med en virtuos litterær teknik fremstillede han den æstetiske livsanskuelses problemer og diskuterede nødvendigheden af at træffe det etiske valg, valget mellem godt og ondt, hvor man vælger »sig selv« som den, der bærer ansvaret for egne gerninger. Valgets situation og valgets betydning havde en helt central placering i Søren Kierkegaards filosofiske univers, og ved Ottevejskorset i Gribskov så han en symbolik, som han elegant kunne anvende i »Stadier paa Livets Vei« (passagen i »In vino veritas«):⁷⁴⁵

Der ligger i Gribs-Skov et Sted, som kaldes Otteveiskrogen; kun Den finder det, som søger værdeligen, thi intet Kort angiver det.

Navnet selv synes ogsaa at indeholde en Modsigelse, thi hvorledes kan et Sammenstød af otte Veie danne en Krog, hvorledes kan det Alfare og Befarne forliges med det Afsides og Skjulte?

Og hvad den Ensomme flyer er jo nævnet blot efter et Sammenstød af 3 Veie: Trivialitet, hvor trivielt maa der da ikke være ved et Sammenstød af otte Veie?

Og dog er det saaledes: der er virkelig otte Veie, men dog meget eensomt; afsides, skjult, lønligt er man der ganske nær ved et Hegn, som hedder Ulykkes-Hegnet. Modsigelsen i Navnet gjør da Stedet blot mere eensomt, som Modsigelse altid gjør eensom.

De otte Veie, den megen Færdsel er kun en Mulighed for Tanken, thi ingen befarer denne Vei uden et lille Insekt, der haster tversover lente festinans; Ingen befarer den uden hiin flygtige Reisende, der idelig seer sig om, ikke efter Nogen, men for at undgaae Alle, hiin Flygtning, der selv i sit Skjulested ikke fornemmer den Reisendes Længsel efter Budskab fra Nogen, hiin Flygtning, hvem kun den dødbringende Kugle indhenter, der vel forklarer, hvorfor Hjorten nu blev stille, men ikke hvorfor den var saa urolig; Ingen færdes paa denne Vei uden Vinden, om hvem det ikke vides, hvorfra den kommer eller hvor den farer hen.

Selv den, der lod sig bedrage af hiin forførelseriske Vinken, hvormed Indesluttetheden hist inde fanger efter Vandringsmanden, selv Den, der



Søren Kierkegaard som ung.
Blyantstegning, afbildet i tidsskriftet
»Nær og Fjern«, 1877.

Side af Søren Kierkegaards originalmanuskript til »Stadier på Livets Vej« (»In vino veritas«) med indledningen til hans berømte beskrivelse af Ottevejskrogen. Det Kongelige Bibliotek.

I øvrigt findes der tre steder i Kierkegaards journaler og papirer, hvor Ottevejskrogen omtales.⁷⁴⁵

fulgte den snævre Fodsti, som frister ind i Skovens Indelukke: selv han er ikke der saa ensom, som man er det ved de otte Veie, paa hvilke ingen reiser.

Otte Veie og ingen Reisende! Det er jo som var Verden uddød, og den Efterlevende bragt i den Forlegenhed, at der var ingen til at begrave ham; eller som var det hele Folkefærd vandret ud ad de otte Veie og havde glemt Een!

– Er det sandt, hvad Digteren siger: bene vixit qui bene latuit, saa har jeg levet vel, thi min Krog var godt valgt.

Vist er det ogsaa, at Verden og Alt hvad som derudi findes aldrig tager sig bedre ud, end naar det sees fra en Krog, og man maa liste sig til at se; vist er det ogsaa, at Alt hvad der er hørt i Verden og skal høres, lyder lifligst og meest fortryllende hørt fra en Krog, naar man maa liste sig til at lytte.

Saa har jeg da oftere søgt ud til min Afkrog. Jeg kjendte den før, længe før, nu har jeg lært ikke at behøve Natten for at finde Stilhed, thi her er altid stille, altid skjønt, men skjønnest synes det mig nu, naar Høstsolen holder Middagen og Himlen Blaaner smægtende; naar Skabningen aander efter Heden, naar Kølingen giver sig løs, og Engens Blad zitterer vellystigt medens Skoven vifter; naar Solen tænker paa Aftenen for at svale sig i Havet, naar Jorden skikker sig til Hvile og tænker paa Taksigelsen, naar de før Afskeden forstaae hinanden i den ømme Sammensmelten, der mørkner Skoven og gjør Engen Grønnere.

O, venlige Aand, Du, som beboer disse Steder, hav Tak, at du altid freddede om min Stilhed, hav Tak for hine Timer tilbragte med Erindringens Sysse, hav tak Tak for dit Skjulested, som jeg kalder mit.

I otte Veie, I førte kun bort fra mig alle Mennesker, og bragte mig blot mine egne Tanker tilbage.

Saa vær da hilset nu til Afsked, du dejlige Skov ...

Til højre:

Nederste højre hjørne af et kort fra ca. 1850, der som det eneste kendte kort angiver selve navnet »Ottevejskrogen«. Der er tale om navnet på en afdeling i skoven, og når der kun er vist tre af de otte veje yderst til højre, er det fordi kortet slutter her.

Nederst på næste side:

Udsnit af kort fra først i 1800-tallet. Bemærk »Ulykkes Huus« nederst til venstre.

De to kort dokumenterer, at mindestenen for Søren Kierkegaard blev placeret i den forkerte stjerne.

Herunder:

Mindestenen for Søren Kierkegaard, placeret midt i Stjernen knap 2 km nord for Ottevejskorset. I 1966 blev den flyttet ind i vejsiden. Ca. 1920. Det Kongelige Bibliotek.

Til venstre:

Postkort af Ottevejshuset i 1930'erne. Under Søren Kierkegaards besøg lå der ikke noget hus [539f]. Lokalhistorisk Arkiv i Hillerød.





Søren Kierkegaard besøgte formentlig Ottevejskorset første gang i 1835 og kom der flere gange i de følgende 10 år. Det var i en periode, hvor der ikke lå noget skovløberhus ved vejkrydset (se Ottevejskroget og Ottevejskorset, side 162-163), og hvor alle otte veje stadig var ensartede, smalle grusveje. Kierkegaard havde ret i, at intet kort dengang angav hverken Ottevejskroget eller Ulykkeshegnet, og det har siden skabt nogen forvirring om, hvilket vejkryds han egentlig befandt sig i. På et senere kort kan vi se Ottevejskroget angivet som et skovareal nordvest for Ottevejskorset, og Ulykkeshuset eller Ulykkeshusene lå lige vest for det nuværende Landbolyst, en lille kilometer sydvest for Ottevejskorset. Skovens folk skal selv have brugt navnet Ottevejskroget om vejkrydset Ottevejskorset, så der er ikke megen tvivl om, hvilket sted Kierkegaard beskrev. Mindestenen for Søren Kierkegaard ved det nordligere vejkryds Stjernen er dog placeret korrekt i filosofens ånd, ved et stille vejkryds af otte veje, uden biler og asfalterede kørebaner – om end hovedpersonen selv næppe nogensinde selv besøgte dette sted.⁷⁴⁶ Se desuden side 172-173.





Kildemose [179f]. Nyetableret sø på ca. 1 hektar i Gribskovs nordligste ende, beliggende ved Gribskovbanen i Nederste Kobbøl. Oprindeligt en næringsrig mose på 1,4 hektar, der blev skåret over af Gribskovbanen ved dennes anlæggelse i 1879. Den østlige ende af mosen (øst for banen) blev dengang benyttet til »opelskning af Askeplanter«, som sammen med rødél blev udplantet i mosens vestlige del og i mange andre moser i området. Den vestlige del udviklede sig som en halvåben mose med blandet ask og birk, men planterne klarede sig dårligt, og i 1940 betegnede mosen som eng med kun spredt opvækst af birk, pil og rødgran.⁷⁴⁷ 1993-94 blev birk og rødgran fjernet fra mosen, og grøften, der førte afløbsvandet mod nord under banen, blev stoppet. På kort tid steg vandstanden så meget, at en ny sø blev dannet. Søen er i dag åben for lystfiskeri. Kildemose har altid været vældpræget, og fra Kildebakken lige nord for har løbet flere kilder, bl.a. Sibbekilde, se side 191.

Kildemose. Juli 2000.

Kildeporthus [823c]. Skovløberhus ved Helsingevej ud for Gadevangs østlige ende. Indtil omkring 1930 lå skovløberstedet på Helsingevejs modsatte side lidt længere mod syd, i vinklen mellem Kildeportvej og Helsingevej – ja, faktisk midt ude i det nuværende vejkryds lige over for Landbolyst (tidligere Ulykkeshus, se kortet nederst på forrige side).⁷⁴⁸ Det var et hvidkalket og stråttækt stuehus med tilsvarende udhus bygget mellem 1824 og 1857. I årene før dets opførelse blev arealet lige nord for anvendt som skovplanteskole.

Kildeporthus. August 2006.



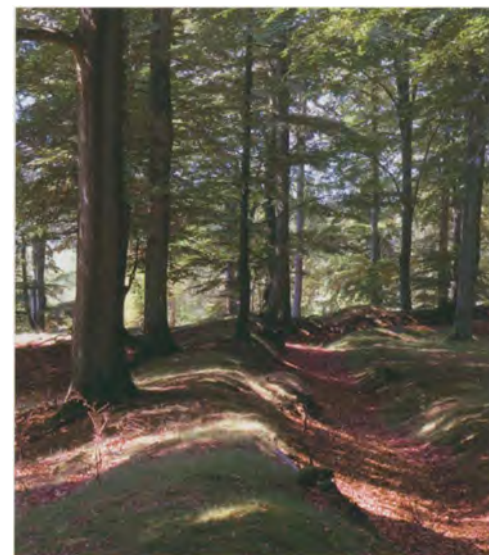
Gadeledsvej med det gamle Kildeporthus længst til venstre og Landbolyst til højre. Postkort ca. 1910.



i ret ringe stand. I 1914 var det således det lavest forsikrede af alle Nødebo Distrikts huse. I 1933 blev det revet ned, og det nuværende smukke skovløbersted med samme navn opførtes samme år af tømrermester Sofus Jensen, Hillerød, på den ubevoksede mark i vinklen mellem Gadeledsvej og Helsingevej, med lidt større afstand til vejkrydset. Opførelsesprisen var 11.150 kr. for to sammenhængende bygninger (stuehus på 66,5 m² grundplan og udhus med stald og lo) i røde mursten med tegltag. I 1961 blev installeret vandværksvand fra Gadevang Vandværk. Tjenestejorden på 1,99 hektar (hele afd. 823c) blev i begyndelsen af 1960'erne tilplantet med nobilisgran. Huset blev frasolgt disktriktet til privat beboelse i 2007.

Kistrup [215a] GPS. Forsvunden gård i den nordlige del af Gribskov, øst for Mårum Tinghuse. Den nævnes som en del af Esum Klosters gods allerede i 1211 («Kidisthorp»), men den var kun en lille gård med ikke meget mere end 6 hektar agre, tæt omsluttet af skoven.⁷⁴⁹ I klosterets jordebog 1497 kan vi se, at fæsteren Lasse Bygh kun skulle svare en fjerding smør i landgilde og i øvrigt give kost og logi til klosterets besøgende (gæsteri). Efter reformationen og kronens overtagelse af ejendommen blev landgilden dog udvidet til også at omfatte 2 tønder havre.⁷⁵⁰

Det var vanskeligt for fæstebonden i Kistrup at få et fornuftigt udkomme, selv om han forsøgte at supplere indtægten ved kulsvidning, og et eksempel på en dybt forgældet fæster var Christen Jensen, der døde i 1677. Han efterlod sig restancer i landgilde, i oldengæld, i lån til sædekorn, i hoveriydelse, ja, han havde endda måttet låne 5 daler af nabobonden i



Glarborg, Oluf Ibsen, og af adskillige andre bønder og bekendte. Besætningen bestod af seks kreaturer og kalve, samt en hest, en hoppe og et føl. Huset var yderst spartansk indrettet med blot en stue, et stegers (køkken/bryggers), et kammer, et skur og et yderst beskedent indbo. Ved sin død efterlod han sig hustru og fem børn i alderen 5-13 år.⁷⁵¹

Efter at det nationale rytteri fik hovedkvarter i Esrum i 1717, blev vangen omkring Kistrup inddraget til græsningsareal, men gården blev ikke nedrevet. Dyrkingen af den magre jord i gårdens åse fortsatte til dels.⁷⁵² Da vangen 15 år senere blev overdraget til Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri, var den ikke særlig attraktiv til hestegræsning, og den blev da også i 1767 betegnet som »en slet Græsvang«. Ved århundredets slutning var næsten 70% af vangen skovklædt.⁷⁵³ På grund af de ringe græsningsmuligheder var Kistrup Kobbøl en af de første vange, stutteriet overlod til forstvæsenet efter den kongelige resolution om stutriverangenes »separation« i 1799. I årenene omkring overgivelsen blev gården nedbrudt. I 1813 blev dele af vangen forynget med bøg, hvoraf en del stadig kan ses [312a], og de gamle, højryggede agerjorder blev flere steder tilsået med eg [f.eks. 312b].

Gærderne omkring Kistrup Kobbøl er i dag blandt de bedst bevarede og mest spektakulære i Gribskov (se billederne i bind 1, side 118-119). Et par hundrede meter nord for Kistrup Kobbøl lå fra 1600-tallet det lille husmandssted Gåsehus (se billederne i bind 1, øverst på side 74 og 75), og tilsvarende syd for Kistrup Kobbøl lå Kistrup Vange Hus (Kistruphus) med et par hektar agre omkring. Disse to huse blev nedbrudt først i 1820'erne.

Kistruphus [317b]. Se Kistrup.

Krydsende diger i Kistrup Vang [312].
August 2006.

Husmandsstederne Kistruphus og Gåsehus lige før begges nedrivning. Skovkort 1823. Rigsarkivet.



Klinkeportegene [170d]. To gamle egetræer, der står ved Saltrupvej ganske kort fra det sted, hvor vejen krydser det gamle gærde, opført mellem Øverste og Nederste Kobbøl i Gribskovs nordlige ende ca. 1718. Det sydligste træ måler 515 cm og det nordligste 472 cm i omkreds i brysthøjde (2008), højden er ikke over 20 meter.

Vi kan se navnet Klinkeport på skovkortene fra 1800-tallet, men det er indlysende, at der på stedet har været en port (med en prominent klinke på) i hegnet mellem de to kobler. Koblerne fungerede som grænsingsvange for det nationale rytteri, der i årene 1717-32 havde til huse på Esum Kloster, og gærdet mellem koblerne, blev anlagt tværs hen over den nedlagte bebyggelse Hallendrup's marker. Der er tydelige spor af højryggede agre i skoven omkring Klinkeportegene.



Klinkeportegene ved det gamle skel mellem Øverste og Nederste Kobbøl. Maj 2007.



Kollerup Vang med åse og pløjeretning angivet. Bemærk gården i vangsens nordlige ende. Udskiftningskort fra 1780'erne. Kort- og Matrikelstyrelsen.

Kollerup [86a] GPS. Forsvunden gård i Gribskov 2,5 km nordøst for Kagerup. Den er formentlig opstået som en lille udflyttergård fra Mårum i middelalderen og har fra sin begyndelse været krongods. Navnet er dannet af det oldnordiske drengenavn Kolli. Den nævnes første gang i lensregnskaberne ekstraskattemandtalen i 1555 som »Kolleruppe« og skulle som de fleste fæstegårde i den del af Gribskov svare landgilde i smør (en kvart tønde årligt), betale en pengeafgift (20 skilling i 1582) og endelig yde gæstning for kongens embedsfolk.⁷⁵⁴

Omkring gården lå Kollerup Vang på godt 27 hektar, hvoraf 5 hektar var under plov. Agrene var fordelt i 14 åse, hvoraf de 6 nærmest den gamle gård blev dyrket hvert år i alsædebrug (*»god Byg-Jord«*), mens de øvrige kun blev dyrket 2 år i træk og derefter lå brak i typisk 3 til 9 år, en enkelt 12 år (*»ond Havre-Jord«*). Besætningen bestod i 1657 af 8 kreaturer, 6 får og lam samt 10 svin. Markbogen til Christian V's Matrikel (1681-82) forklarer, at *»saasom samme Gaar ligger udi Wildbanen oc Skoufuen, saa hafver hand paa sin Sæd om Sommeren stoer Skade af Wildten«*.

Vangen rummede ud over markerne både højskov og underskov med rig mulighed for at samle gærdsel af el og birk til at opbygge hegn af, og skoven uden for vangen (og vel ikke mindst Kollerup Enghave) tjente som overdrev, der takseredes til 8 kreaturers græsning. I øvrigt bemærkedes, at fæstebonden Peder Pedersen ernærede sig ved kulsvidning, og at han lod sit korn male udi Esum Klosters vandmølle. Ved den sydlige ende af vangen lå et mindre hus, Fuglesangshus, som i 1681 stod tomt, og derfor

dyrkede Kollerup-bonden i disse år også dette hus' jord, ca. 3,5 hektar.⁷⁵⁵

På et tidspunkt, muligvis i første halvdel af 1700-tallet blev gården flyttet (måske efter brand) til vangens nordlige ende, 300 meter mod nord (GPS), og de dyrkede åse blev tilsvarende udvidet op mod den nye gård (og mod øst). Den nye gård ses aftegnet på det Gram-Langenske kort fra 1765 (se bind 1, side 166). Efter skovseparationsforretningerne, der startede i Mårum Sogn 1785, blev Kollerup Vang inddraget til forstlig behandling, men gården fik lov at blive liggende til omkring 1800. På en del af den første Kollerupgårds alsædemarker, »Pøll Agre« og »Dams Aas«, blev i 1818 sået eg, som stadig står i skoven [123b].

Kollerup Enghave, Hvidekildemose [113a]. En af Gribskøvs største lysåbne, fugtige enge midt i skoven mellem Kagerup og Mårum, oprindelig knap 11 hektar stor, i dag ca. 7,6 hektar. Området er ret næringsrigt og vældpræget, og i hhv. den nordlige og sydlige ende af engen udspringer Grønekilde og Hvidekilde.

Fra gammel tid har de dele af området, der var tørt nok, fungeret som græsningsareal for kreaturer, vel især for Kollerupgården, der indtil 1780'erne lå en halv kilometer vest for engens sydlige ende. Engen var i begyndelsen af 1800-tallet bevokset med en del gamle rødæl i næsten sluttet bevoksning, men i midten af 1800-tallet var kun få æl tilbage og nogle spredte, gamle birk. Engen var på dette tidspunkt for længst gennemgrøftet, og det noteredes, at den burde ryddes helt for træer og »forbedres ved Paakjørsel af Mergel og Jord«. ⁷⁵⁶ De østlige godt 3 hektar af engen udviklede sig i løbet af 1800-tallet til en tæt ellesump, hvoraf en del stadig findes, mens kun spredte grupper af æl fik lov at stå på resten af engen. I 1940 blev Kollerup Enghave beskrevet som »overvejende velafvandet, men tarvelig Eng paa dyb Tørvejord med Star og Tuegræsser«. Både i 1800-tallet og helt frem til besættelsesårene blev der foretaget tørveskær i området. ⁷⁵⁷ Der var græsning frem til 1990, men denne er nu opgivet. I den tørre sommer 2006 var det muligt at foretage et enkelt høslæt, og en mindre del vil blive slået årligt. Hele engen bliver holdt fri for træer.



Kollerup Enghave med blomstrende eng-kabbelejer. Maj 2006.



Til venstre:
Kollerup Tørvemose. Oktober 2006.

Til højre, nærmest:
Man kan stadig finde rester af
Kommunikationshusets fundament
i skovbunden. April 2007.

Længst til højre:
Kommunikationshus. Ca. 1900.

Kollerup Tørvemose [332d]. En godt 2 hektar stor, fugtig birkemose i midten af Gribskov, beliggende helt op til Gribskovbanens spor mellem Kagerup og Mårum. Før Gribskovbanens anlæggelse i 1879 var mosen næsten dobbelt så stor, og i 1700-tallet blev den anvendt til ret omfattende tørvegravning fra Kollerup-gården, indtil dennes nedlæggelse i 1790'erne.⁷⁵⁸

Endnu i 1850'erne var angivet store tørvegrave på skovvæsenets kort, og i driftsplanen 1855-56 noterede man: »I den tildeels opskaaede Mose bør cultiveres med Birk, ellers med Gran«. I de følgende år blev gravet næsten en kilometer grøfter i mosen, og især da der ikke var tørvegrave i den østligste ende, som strakte sig helt over til Kalvehavevejs skæring med Gribskovbanen, blev denne del tilplantet med rødgran, som hurtigt dannede en tæt bevoksning. Resten af mosen blev endnu omkring 1900 betegnet som en »Lyngmose, begroet med Lyng, Græs, Mos, Bøller samt en 20-40-aarig Birk og Rødgran langs Kanterne«, der blot skulle henligge uden yderligere dyrkningstiltag.⁷⁵⁹ Der er så vidt vides ikke gravet tørv i mosen de sidste 150-200 år, men tørvegravningen dengang var så dyb, at mosen endnu er præget af den. I 1940 blev mosen beskrevet som »mod vest opskaaet, nu nogenlunde afvandet Tørvemose med ca. 50-aarig selv-saaet meget uregelmæssig Rødgran. Birk og Skovfyr med aabne Partier ind imellem. En Del Rødgran er udgaaet«. ⁷⁶⁰ I dag fremtræder Kollerup Tørvemose som en næsten ren birkemose med enkelte små, selvsåede rødgran.

Kongegrannen ved Toggerup Dam
med skovløber Carsten Carstensen.
August 2008.



Kommunikationshus [704b] GPS. Tidligere skovløberhus midt i Gribskov hvor Kommunikationsvej krydser Pælevej, nok det hus i skoven, der har ligget længst fra alfarvej. Det første Kommunikationshus blev opført mellem 1857 og 1877, med stuehus på nordsiden af Kommunikationsvej og udhus på sydsiden. I 1915 opførtes et nyt stuehus og udhus for 2.889 kr., men da grunden tilsyneladende var noget vandlidende, blev huset fugt-plaget og voldsomt angrebet af hussvamp, og i 1929 måtte man renovere huset og isolere grunden omfattende mod fugtighed. I månederne mens arbejdet stod må, blev skovløberfamilien indlogeret på skovridergården. Tjenestejorden var på 1,88 hektar og lå på Kommunikationsvejs sydside (det vestligste hjørne af afd. 712a). Den blev tilplantet med rødgran i 1950'erne. Indtil 1954 fungerede huset som skovløbersted, og nogle år senere blev det revet ned. I marts 1961 fjernede man de sidste rester af huset (det meste af fundamentet blev sprængt bort, men dele af heraf findes stadig i skovbunden). Se desuden Vangehus, side 275.

Kongegrannen [721ce] GPS. Gribskovs største rødgran, der står i kanten af mosen Toggerup Dam mellem Kagerup og Store Grib sø. Den måler 345 cm i omkreds i brysthøjde (2008) og er ca. 35 m høj. Træet har stået lysåbent det meste af sit liv og har hele vejen op ad stammen udviklet usædvanlig mange, kraftige sidegrene, hvoraf nogle bøjer sig i vejret. Blot 5 meter syd for Kongegrannen står en anden stor rødgran med en omkreds på 240 cm, »Kronprinsen«. De to træer har utvivlsomt omfattende rodsammenvoksninger og ville i dag vanskeligt kunne leve uden hinanden.



Kongens Bøge [367j, 374j]. Afrundet næs, der skyder sig ud i Esrum Sø omtrent midtvejs mellem Nødebo og Esrum, syd for Tumlingehus. Næsset har været sletteagtigt, men dog bevokset med enkelte store, gamle bøge, siden den udyrkede skovs tid og har været et udflugtsmål siden midten af 1800-tallet.

Søren Kierkegaard passerede forbi allerede i 1835 og gav i sin dagbog en fyldig beskrivelse af køreturen ad Søvejen og ikke mindst sit besøg i et par af skovløberhusene undervejs (formentlig Tumlingehus og Fændrikhus).⁷⁶¹ Senere kastede Frederik VII sin kærlighed på området og besøgte det adskillige gange, således holdt han 14 kongelige frokostarrangementer der i årene 1850-54. Skovløberkonen Ane Rasmussen i Tumlingehus, hvor kongen holdt meget af at komme, har som gammel fortalt Anders Jensen i Nødebo om sine og mandens oplevelser under de kongelige besøg.⁷⁶² Mest kendt er en rørende beretning om, hvordan Grevinde Danner i sommeren 1849 efter et skænderi med Frederik VII i en robåd ud for Kongens Bøge pressede ham til at underskrive den grundlov, der formelt afskaffede enevælden. Endvidere fortalte Ane Rasmussen, at der ved Kongens Bøge lå en pavillon, en slags jagt- eller fiskehytte med tilhørende læskur til heste. Læskuret var ret dårligt og blot tækket med granris. Pavillonen lå nordligst på næsset, en snes meter nordøst for knækket på Søvejen, og uden for lå der en bådebro og ved den en båd, som kongen brugte, når han skulle fiske. Hendes mand, skovløber Anders Jensen, var opsynsmand for pavillonen og rorskarl for kongen.

I 1876 blev stedet omtalt i den første rejsefører over Gribskov: »7500 Alen fra Esrom, efter at man har passeret »Munkevangshuset« og »Tumlingehuset« træffer man paa en lille Odde, der skyder ud i Søen, et lille Parti, der kaldes »Kongens Bøge«, hvor Frederik den Syvende holdt meget af at dvæle, og hvor han lod indrette en Landgangsbro, en Pavillon og det Kogested, som nu staar til Enhvers Raadighed. I »Tumlingehuset« (hvor Nøglen til Pavillonen opbevares) faaes Vand paa Maskine, Kopper,

To postkort fra Kongens Bøge.
Ca. 1910.





Kongens Bøge – stadig et yndet frokoststed [367]]. Maj 1996.

Tallerkner og andet Tilbehør«. ⁷⁶³ Der findes ingen billeder af Frederik VII's pavillon ved Kongens Bøge, men den omtales så sent som i 1921 og er indtegnet på flere kort. I slutningen af 1920'erne var den imidlertid fjernet, og kun læskuret til hestene stod en tid tilbage. ⁷⁶⁴

Kongens Bøge og store dele af skovstrækningen langs Søvejen ud mod Esrum Sø har været dyrket som lysåben lystskov med særlige publikums-hensyn siden 1800-tallet. Betegnelsen »Kongens Bøg« har været hæftet på et meget stort bøgetræ, der indtil 1990'erne stod midt i den gamle bøge-bevoksning vest for Søvejen (50 meter inden for Søvejens sving). Det havde Frederik VII's monogram indridset i barken, måske lavet af kongen selv. Han sørgede gerne for at efterlade sit monogram ved sine yndlingssteder på en sten eller et træ. I dag bruges navnet Kongens Bøge mest om den store plads med grillsted, der er anlagt i 1980'erne, og som de seneste årtier har genoplivet stedet som udflugtsmål for mange hundrede skovgæster hvert år.

Kragedal [231b] GPS. Forsvunden landsby, der har givet navn til Krogdalsvang i Gribskovs nordøstlige hjørne. Byen nævnes første gang som »Cracadal« i 1189 i pave Clemens den Tredjes beskyttelsesbrev over Esrum Klosters gods.⁷⁶⁵ I klosterets jordebog 1497 kaldes byen Kragedale – uden tvivl dannet af fuglenavnet krage – og her kan vi se, at landsbyen bestod af fire lige store gårde, hvor hver fæster skulle yde et halvt pund (= 2 tønder) rug og 8 tønder havre i landgilde til klosteret, foruden yderligere 3 tønder havre, der kunne erstattes af 1 mark pr. stk.⁷⁶⁶ Det var uden sammenligning den største kornlandgilde blandt Gribskovs bebyggelser og kan kun tolkes som, at Kragedal var klosterets »kornkammer«. Se også bind 1, side 54.

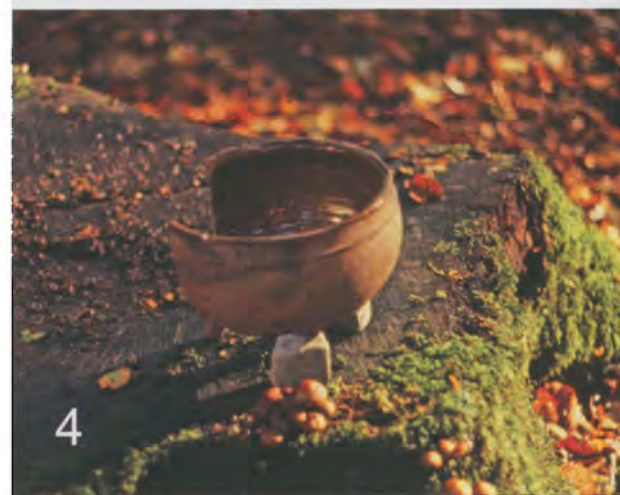
Der er spor af højryggede agre i store dele af Krogdalsvang og Munkevang, endda helt til Munkevangshus, og mange af disse stammer med stor sikkerhed fra kornavlen i Kragedal.⁷⁶⁷ Ud over kornlandgilden skulle hver fæster svare et lam, en halv lødige mark for brændetransport, et kar smør og en fed okse. Hoveri på klosterets marker slap fæsterne heller ikke

Nederst til venstre:

Vangegærde mellen Krogdalsvang (til venstre) og Munkevang (til højre). Landsbyen Kragedals gårde lå umiddelbart til venstre for gærdet [213b] Oktober 2007.

De 2 fotografier herunder og de 4 på næste side er fra Gilleleje Museums udgravninger i 1990-91:

1. Udgravningen, felt C.
2. Nordlig del af tomten set mod øst.
3. Udgravningen, felt B.
4. Stjertpote fundet i felt E.
5. Udsnit af ovn set oppefra, felt C.
6. Felt K. Brønden set mod syd.



for. De skulle hver yde tre pløjedage årligt, selv holde plov-oksen opstaldet, harve når de blev tilsagt, og køre hø og korn ind om vinteren. Endelig skulle de yde gæsteri (kost og logi) til besøgende på klosteret. Måske var det klosterets nærhed, der gjorde det muligt at opkræve en så omfattende landgilde, for efter 1497 hører vi intet til byen igen. Reformationen kom 39 år senere, og åbenbart blev landsbyen nedlagt – måske i forbindelse med Christian III's eller Frederik II's indhegning af de første græsningsvange ved Esrum.

1990-91 blev gårdtomterne i Kragedal delvist udgravet af arkæologer fra Nationalmuseet og museumsteknikere fra Gilleleje Museum. Blandt andet blev fritlagt sporene af et hus på 6x18 meter fra yngre middelalder/renæssance med bevarede syldsten og ildsted. Under gulvet fremkom stolpehuller fra ældre bygninger. Yderligere en lang række småfund dukkede frem af muldbunden under udgravningerne: glaserede potteskår, en jernspore, jernknive og ikke mindst en sølvmønt fra Erik af Pommern, præget i Næstved ca. 1405-20.⁷⁶⁸



Kristians Lærk [179b]. Stort, enkeltstående lærketræ umiddelbart over for Klinkeportegene ved Saltrupvej i Øverste Kobbøl, længst mod nord i Gribskov. Det er formentlig ligesom andre lærk i området østpå til Gribskovbanen plantet i 1877 som ammetræ sammen med bøgebevoksningen, der stadig står. Det er over 30 meter højt og måler i omkreds 238 cm i brysthøjde – 1 meter mindre end Tinghuslærken, se side 256 – og er altså ikke påfaldende stort. Fra 1925 og frem til 1991 er på skovkortene angivet »Kristians Fyr« på stedet, hvilket kan henvise til en eller flere tidligere skovfyr af samme alder som lærketræet,⁷⁶⁹ men da det eneste ældre nåltræ på stedet i dag er en lærk, anvendes navnet om denne (selv om det er ret utænkeligt, at en forstmand skulle have forvekslet træerne). Johan Christian Julius Both var skovfoged 1843-91 i Nyhegnshus, hvorunder Øverste Kobbøl sorterer, og han kan have givet navn til træet trods staveforskellen.

Krogdøl [231b]. Se Kragedøl, side 112.

Krogdølseg [225b]. Gribskovs tykkeste og ældste træ, der måler 717 cm i omkreds i brysthøjde (2008) og er blandt Danmarks 40 tykkeste egetræer. Træet er 28 meter højt, men de fleste af hovedstammerne er knækket, og kun en enkelt strækker sig i vejret. Det har medført, at de nederste godt 4 meter af stammen er usædvanlig tyk sammenlignet med træets øvre del, og at der helt til basis er store partier med henrædnende, ikke-barkklædt ved. Den knudrede bark er dog stadig sund det meste af vejen rundt om stammen, og i det omfang, den høje top kan modstå stormene, kan træet have mange årtier endnu at leve i. Træets alder er formentlig omkring 4-500 år. I 1925 var træets omkreds 615 cm, og det er altså vokset 1 meter på 80 år. De seneste årtier er væksthastigheden gået mærkbart ned.⁷⁷⁰

Elith Reumert skrev i 1897, at »den Del af Grib Skov, hvor man finder Eg, baade i størst Mængde og i de største Exemplarer, er i Krogdøl Vang i Skovens nordlige Part. Her er nemlig Jordbunden dette Træ mest gunstig; dertil kommer at denne Skovpart paa Grund af sin Beliggenhed ved det historisk navnkundige Esrom, og paa Grund af sin naturlige Skjønhed, ikke er underkastet en almindelig streng Skovdrift, men behandles som Lystskov, ligesom f. Ex. Jægersborg Dyrhave. I denne Del af Skoven findes flere Kæmpege, hvoraf den mest imponerende i Brysthøjde har et Omfang af 23 Fod, hvilken Tykkelse den bevarer til en højde af 24 Fod. Dens Højde er 100 Fod«. ⁷⁷¹ Dette træ er formentlig den anden Krogdølseg, for omkring århundredeskiftet talte man om »Krogdølsegene«, to kæmpege ved Krogdølshus. De havde samme tykkelse på nær 1 tomme, og samme højde på nær 2 fod. Den ene knækkede sammen inden 1910, men lå endnu som ruin i 1921: »Der ligger en falden Kæmpege, som maaler syv Meter i



Kristians Lærk. Maj 2007.



Skovløber Hilbert Jensen og hans mor, Anna, ved Krogdalsegen. I baggrunden Krogdalshuset.

Til højre Hilberts kone, Bente, i Krogdalshusets køkken.

Anna boede tidligere i Ottevejshuset, hvor Hilbert blev født, og Hilbert og Bente har også boet i det nu nedrevne Gribshus, hvor Bente drev det lille traktørsted, se side 72.

September 1977.

Omkreds. Ved Krogdalshuset løves endnu en tyk Eg, i hvis rynkede Bark er skrevet ligesom de særeste Skriftegn, der fortæller mig om gamle Dage, da den og dens mange Kammerater med deres Olden fødede vældige Svineflokkene», skrev Niels Stenfeldt i sin bog om Esrums Kloster.⁷⁷²

En meget stor eg af tilsvarende størrelse (omkreds 713 cm i 1998) står i skovbrynet nordvest for Daniels Kilde, ikke langt fra Krogdalshus. Den døde omkring årtusindskiftet, selv om den forekom at være blandt de sundeste kæmpege i Gribskov. Endnu holder den sig oprejst med nøgne grene og affaldende bark.

Allerede i 1680'erne, i Christian V's Matrikel, nævntes de store ege i skovbrynet her tæt ved Esrums Kloster, og det er meget sandsynligt, at de eksisterende to kæmpege er de sidste tilbageværende af dem.

Krogdalshus. August 2006.



Krogdalshus [224a]. Skovløberhus ved Esrum i det nordøstligste hjørne af Gribskov. Det blev oprindeligt bygget som skovløberhus før 1824, og i 1893-94 blev det nuværende stuehus på 67 m² opført i røde mursten med stråtag (eternittaget stammer fra 1960). To år senere opførte man det hvidkalkede udhus med stråtag. Tjenestejorden var 1,92 hektar (afd. 224). Det blev anvendt som skovløberhus frem til 1991, hvor skovløberen gik på pension og fik lov at blive boende i fem år til. Han døde i februar 1994, og enken fraflyttede huset to år senere. Siden har huset været brugt som rokeringsbolig for skovens ansatte. Bemærk den store Krogdalseg, der endnu står lige syd for huset samt »flådeegen« Lord Nelsons Eg få meter længere mod syd. Huset er i dag udlejet til Fonden Esrums Kloster & Møllegård.

Kulfanden. Øgenavn for Jens Olsen Christensen (1860-1930), der i sidste halvdel af 1880'erne byggede Kagerup Savværk og blev uløseligt forbundet med Gribskov. Han havde over 50 ansatte, dels skovarbejdere som hentede tømmer i skoven, dels savværksarbejdere som bearbejdede tømmeret. Derved blev han i årtier en af de største aftagere af træ fra Gribskov, og han bestyrede den største arbejdsplads på Kagerupegnen.

Historierne om Kulfanden er utallige, og de beskriver gerne en djærv, farverig person, en stor handelsmand og en særdeles krævende arbejdsgiver. Allerede som 13-årig mistede han sin far, der var parcellist og kulsvier i Gribskov. Som dreng begyndte han derfor at svide kul, og sammen med sin slagfærdige bedstemor kørte han det selv til København på hestevogn og solgte det. Øgenavnet blev brugt af Georg Nordkild i bogen »Hvad gavner det et Menneske« (1941), hvor mange historier om den legendariske figur er samlet.⁷⁷³

Kulhusmose [593a]. En 2 hektar stor tørvemose i det sydlige Stenholt Vang, lysåben indtil omkring 1900 og med højmossepræg. I midten af 1800-tallet blev den benyttet til tørvegravning for skovens ansatte, og i 1869 var 70% af mosen »opskaaret«. Tørvens fulde dybde blev angivet til 8 fod (ca. 2,5 m) »ret god Masse«,⁷⁷⁴ selv om man næppe gravede dybere end en halv til en meter. Omkring 1900 blev mosen gennemgrøftet fra øst til vest, og sikkert i forbindelse med sænkningen af vandstanden etableredes en birkeskov ud over mosefladen med talrige skovfyr i den nordlige ende. De i dag mere end 100 år gamle skovfyr står stadig på mosen, mens en senere



Jens Olsen Christensen (Kulfanden), 1904. Helsingør-Gilleleje Lokalarkiv.



Kulhusmose set fra syd.
Januar 2007.

bepantning af rødgran længst mod syd blev fældet efter udbredt stormfald for nogle år siden. Nu dækker en næsten uigennemtrængelig birkeforryngelse mosefladen, og der er mange partier med levende tørvemos.

Kulmilepladser. Der er blevet svedet kul i traditionelt opbyggede miler adskillige steder i Gribskov, formentlig omkring de fleste bebyggelser tilbage i tiden. I dag kan vi se spor af trækul i jorden mange steder, men oftest er der blot tale om tilfældige afbrændinger af træ. Ved fortidsminderegistreringen er der fundet en halv snes sikre milesteder, hvor man kan se de typiske volde, der blev anlagt omkring milepladserne for at skærme dem. De fleste af disse ligger netop nær tidligere bebyggelser, således ved Trustrup [115], ved Holgerskøb [173], ved Sibberup [181], ved Gammelvangskilden [204], ved Kistrup [311], ved Graverhus [504] og ved Skallerød [531]. Se pladsernes GPS-koordinater i bind 1, side 62 eller i kortbogen, sidste side.

De øvrige steder [324, 524 og 549] er lidt større milepladser, der sikkert har trukket arbejdskraft til længere borte fra. Således kender vi historien bag Gribskavs sidste mileplads, der blev anlagt i en gammel grusgrav lige ved landevejen syd for Nødebo [549] i 1938 og var i brug de følgende 10 år (se billederne i bind 1, side 68-69). I 1942 kan vi se, at kulsvier Gustav Henriksen årligt måtte betale skovvæsenet 50 kr. i leje for grusgraven. Hertil kom kulsvierne bl.a. fra Karlebo Overdrev.

Kulsvidningen ved de gamle bebyggelser skaffede skovbønderne et velkomment tilskud til deres trængte økonomi, men der er næppe nogen, som har kunnet leve af det alene. Om kulsvidning i øvrigt, bind 1, side 62-70.

Poul Bille Holst (1894-1959) var den eneste maler, for hvem det lykkedes af opnå kulsviernes fortrolighed. Herunder et selvportræt og til højre Kulsvierskolens store maleri. 1931.



Kulsvierstenen [706a]. En 2 meter høj natursten rejst den 23. september 1945 til minde om en illegal våbenedkastning på stedet godt 5 måneder tidligere. I marts og april 1945 foretog de allierede tropper hele 12 våbenedkastninger over Gribskov til modstandsbevægelsen, heraf 8 på et nyttilplantet rødgranareal lige sydøst for Smørstenen. Den sidste våbenedkastning, natten til den 21. april, blev afsløret af tyskerne og udviklede sig til en større ildkamp.

Den nat blev der nedkastet i alt 36 cylindriske containere, hver et par meter lange og knap en halv meter tykke, fyldt med skydevåben, ammunition og håndgranater. Halvdelen blev nedkastet over Kistrup Kobbelt i den nordlige ende af skoven, den anden halvdel over stedet ved Smørstenen. Samme nat havde en tysk patrulje opdaget våben hos nogle elever på Sophienborgs landbrugsskole og efter tortur fået dem til at afsløre nattens handlinger. Fire rutebiler med 120 tyske politisoldater stormede først Gribskovlejren, hvorfra 20 mand havde deltaget i nedkastningen i Kistrup Kobbelt, og dernæst omringede de nedkastningspladsen ved Smørstenen, hvor 18 mand stadig var i gang med at håndtere godset fra containerne.

Den drabelige kamp, der udspandt sig, med maskingeværild og granater, blev siden kendt som »Slaget i Gribskov« og er skildret i Sven Uhrskovs bog »Vi bringer en særmelding. Hilsen til Finn ...«. (1945). To tyskere blev skudt, fire modstandsfolk blev taget til fange, og 14 modstandsfolk slap gennem tyskernes linier og flygtede til Esrum Sø, som de krydsede i to joller, eller til Hillerød. De tilfangetagne slap for tortur og koncentrationslejr, da besættelsestiden sluttede blot 14 dage senere.⁷⁷⁵

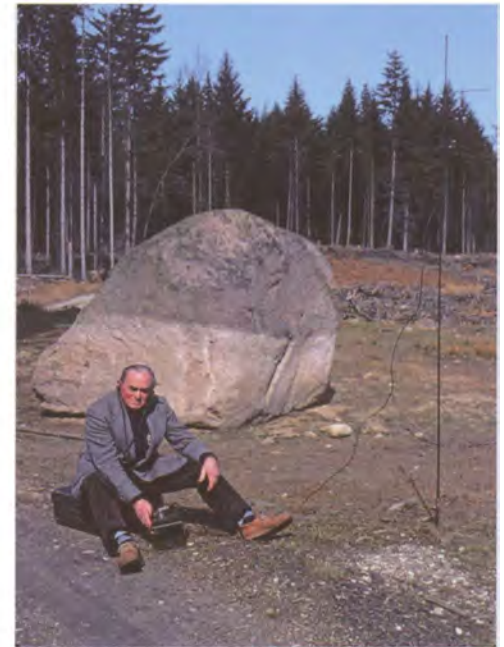
Efter befrielsen besluttede godsejer Axel Jarl, der ejede både Sophienborg og Strødam, at rejse en mindesten over begivenheden. På stenen blev indristet et vers fra Carl Plougs digt »Paaskeklokken kimed mildt fra den danske Kyst«: »Vegen er for Overmagt, liden Flok til sidst, men af Danmarks Ære, de haver intet mist«. De modstandsfolk, der havde været med ved episoden, blev siden kendt som »Kulsvierbataljonen« – heraf stens navn. På jorden omkring Kulsvierstenen blev lagt nogle af de store containere fra våbenedkastningerne. De rustede langsomt væk gennem de næste knap 50 år.

På bakken sydøst for Kulsvierstenen ligger en lille natursten med et indhugget morsetegn, som det der blev brugt ved våbenedkastningerne, »Morsetenen«, se side 132.

Kærlighedsbøgen [558]. Gennem mange år Gribskøvs tykkeste bøg med en stammeomkreds i brysthøjde på 5,0 meter. Højden blev i 1914 målt til 24,4 meter, og kronediameteren var 21 meter. Træet stod i den østlige del af Stenholt Indelukkes fugtige birkemose. Her er terrænet for det meste sumpet, men der er adskillige små holme med fast bund, bl.a. en



Kulsvierstenen. Stenen er hentet fra Sophienborgs jorder, og opsætningen blev bekostet af Axel Jarl. April 2006.



Herover:

Familien er taget på skovtur og er standset op ved Kulsvierstenen. August 1973.

Til højre:

Lederen af våbenedkastningerne, Elith Truelsen, fotograferet ved Smørstenen [690e]. April 1985. Se også side 132.

blot 50 meter fra Odderdamsvej, hvor terrænet hæver sig 1 meter i vejret som en lille bakke omgivet af tørvegrave. I begyndelsen af 1800-tallet, hvor dette område stadig var lysåbent, har denne holm stået som et kendingsmærke i landskabet med sin store, enlige bøg, men efter afgrøftning og tilplantning af engen med birk, ask og el, faldt den i et med skoven.

Træet var formentlig fra sidst i 1600-tallet, og de nederste grene udsprang fra stammen i 1 meters højde. I sin alderdom var træet svækket i mange år, indtil det knækkede og døde i begyndelsen af 1960'erne. Endnu den 12. maj 1960 stod træet på en liste over fredede træer, som den nyudnævnte skovfoged i Spånelts hus, Johannes Rasmussen, fik tilsendt for at sikre, at han var opmærksom på at beskytte dem.⁷⁷⁶ Træet blev omtalt i Trap Danmarks bind 6 over Frederiksborg Amt (1953).

f

Her stod Kærlighedsbøgen på en holm i birkesumpen i Stenholt Indelukke. Resterne af kæmpetræets stød står stadig tilbage som en forhøjning mere end 50 år efter dets død. September 2008.





Københavnervej [678-679]. Skovvej sydøst for Fuglesangshuset, anlagt som et af de beskæftigelsesarbejder, de langtidsledige i Gribskovlejren udførte i besættelsesårene. Vejen, som sine steder har nogle gevaldige hårmålesving, blev projekteret af forstassistent ved Nødebo Distrikt, Oscar Kampmann, som i 1959 selv blev skovrider for Nødebo Distrikt.

Lange Ljung [699a]. Moseområde på næsten 3 hektar op ad Gribskovbanen godt 500 meter sydøst for Kagerup Station. Ved Gribskovbanens anlæggelse blev de sydligste godt 0,5 hektar skåret af mosen. I 1880'erne forsøgte man at anlægge en birkekultur i mosen, men tilsyneladende mislykkedes den, for omkring 1900 omtales den stadig som »Græsmose«. ⁷⁷⁷ Lange Ljung blev derefter i stedet drevet som eng og fik påført mineralisk jordfyld i begyndelsen af 1900-tallet. Endnu efter 1. Verdenskrig blev den anvendt til høslæt. I 1944 omtales den som en »Eng med halvdaarligt Græs (Blaatop)« med enkelte, gruppevise, 15-årige rødgraner. ⁷⁷⁸ Siden 1970'erne er mosen sprunget i birk, og i dag er den helt træbevokset.

Lille Gribso i 1974, hvor hængesækken omkring dødisøen var overvokset med selvsået rødgran næsten ud til vandkanten [736a]. Oktober 1974.

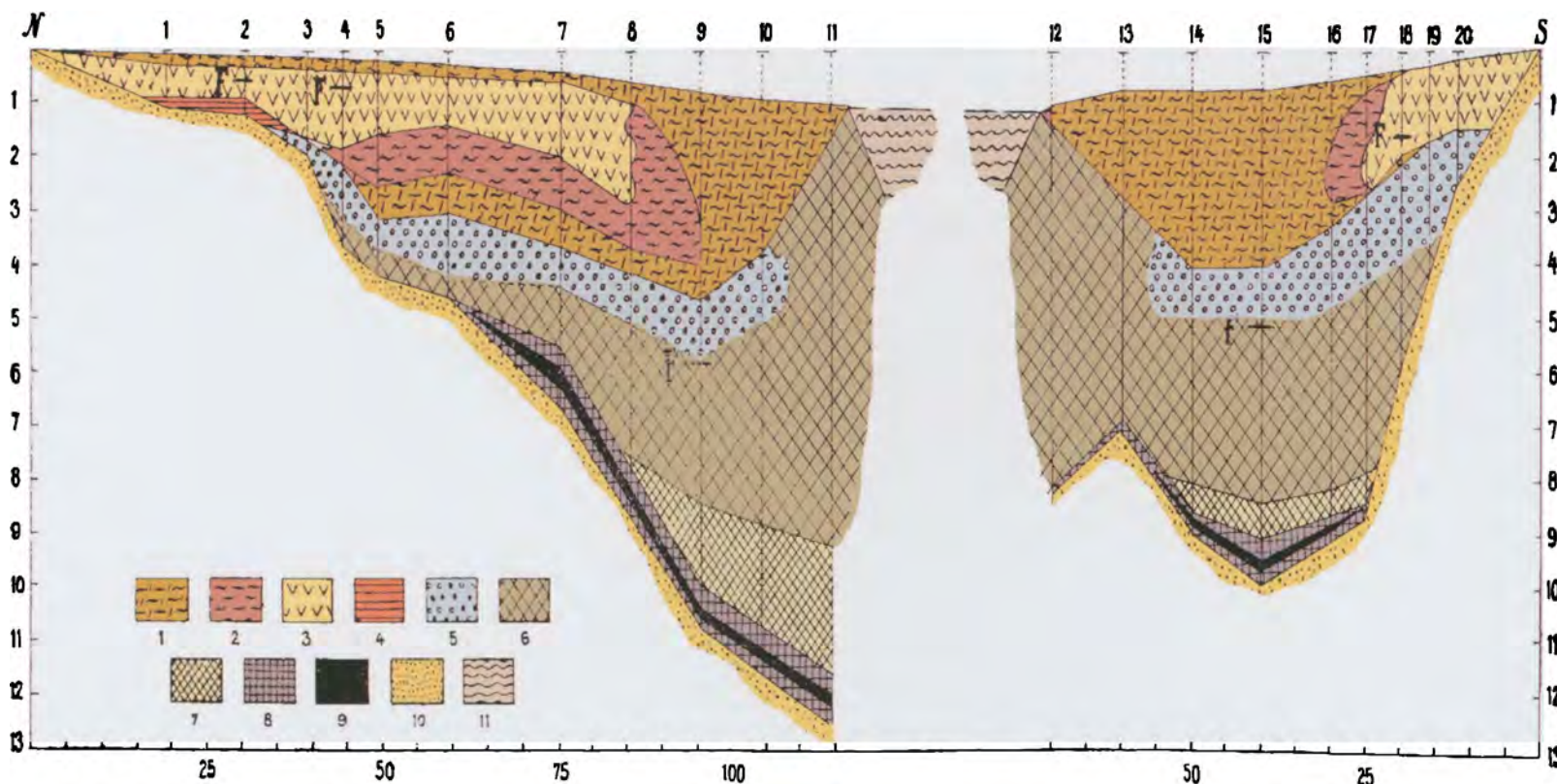
Lille Gribso i 2007. Mosevegetationen er ved at blive gendannet i det knædybe vand i forgrunden, mens hængesækken omgiver søen i baggrunden [735h, 736a]. Maj 2007.

Lille Gribso [736a, 735h]. Naturlig sø dannet i et lille dødishul efter istiden og siden omvokset af en hængesækmose. Mosebassinet måler knap 1,3 hektar, og overfladen ligger 50,3-50,7 meter over havet, alt efter årstiden.⁷⁷⁹ Resterne af dødisøen er i dag ca. 110 meter lang og 45 meter bred, i alt 0,44 hektar, og vandet er godt 5 meter dybt. Hele mosebassinet er dog næsten tre gange dybere, men bunden er dækket med et tykt lag gytje, dødt organisk materiale aflejret gennem årtusinderne. Mosens overflade blev i løbet af 1900-tallet overvokset med selvsået birk og rødgran, så til sidst kun den blødeste hængesæk nærmest søbredden forblev lysåben. Ved søens nord- og sydende var hængesækken stadig 5-10 meter bred, men langs øst- og vestbredden nåede træerne næsten helt til vandkanten.

I efteråret 1996 påbegyndtes en målrettet genopretning af mosens vegetation. Først blev alle træer på selve mosebunden fjernet, og afløbet mod syd, som ingen troede havde nogen effekt, blev effektivt blokeret, hvorefter vandstanden i løbet af få måneder steg næsten 1 meter. Hængesækken flød med op, men en del af det tidligere træbevoksede areal kunne ikke flyde og blev dækket med knædybt vand i en zone omkring den ubeskadigede hængesæk, og nu er det ved at blive fyldt op med levende tørvemos. Denne vandrigdom er overraskende, da både terrænet mod øst og vest (Bøndernes Tørvemose og Vandmose) ligger lavere end Lille Gribso. Se desuden bind 1, side 254-255).

I årene op til 1920 undersøgte Knud Jessen mosens geologi ved at bore ned gennem tørvelagene til den underliggende morænejord i alt 20 steder





1. Sphagnumkærtørv med *Scheuchzeria palustris*. 2. Sphagnumtørv, temmeligt stærkt humificeret. 3. Birkeskovtørv.
 4. Kærddy. 5. Driftgytje. 6. Detritusgytje. 7. Planktongytje. 8. Øvre og nedre Dryasler. 9. Allerødgytje.
 10. Diluvialsand. 11. Lille Gribso. F = Bøgegrænsen.

hen over mosen fra nord til syd. Dengang var det åbne moseareal 120 meter bredt nord for søen og 70 meter syd for. Han viste, at den tidligste hængesæk ved nordenden af søen blev dannet allerede sidst i fyrretiden for 7-8.000 år siden, og i den fugtige, varme, atlantiske tid, hvor egeskoven vandt frem i de følgende årtusinder, antog hængesækken det nuværende omfang og blev til tider invaderet af birkekrat fra kanterne. Mosen har altid været meget næringsfattig, og i det kolde mosevand har den enorme tørveophobning kunnet finde sted uhindret gennem 10.000 år, efterladende en slags geologisk kalender.

Det meget tykke, sammenpressede lag af gytje og tørv er totalt vandstandsende, så mosen forsynes udelukkende med regnvand og vand fra de omgivende bakkers øverste jordlag. På grund af mængden af humusstoffer og humussyre er vandet surt (pH < 5,7) og der er næsten ingen frie makro- og mikronæringsstoffer i det. Mængden af calcium, magnesium og jern i vandet er således blot 0,88, 0,78 og 0,18 mg pr. liter,⁷⁰⁰ og det er nogle af de laveste værdier målt i Danmark. Om vinteren når vandet ved søens bund en temperatur på under 5 grader, og selv om de øverste par meter hurtigt varmes op om foråret, holder vandet sig isnende koldt ved bunden helt hen på sensommeren. Sollyset når aldrig bunden, da gennemsigtighe-

Lille Gribso få uger inden træerne på mosefladen omkring søen blev fjernet. September 1996.



Tørveprofil fra Lille Grib sø efter Knud Jessen (1920).
Farvelagt af Lars Bjørn Madsen.

Lille Grib sø efter hævn ing af vandstanden og rydning af birk og gran.
April 2007.



den i det brune vand kun er ca. 1 meter, og om sommeren er alt ilt opbrugt i de nedre vandlag.

Mosens vegetation blev første gang undersøgt af botanikeren Carsten Olsen i 1915.⁷⁸¹ Han fandt kun 19 arter frøplanter, og på grund af den meget artsfattige flora klassificeres Lille Grib sø som et »*ekstrem-Fattigkær*«. Den meget sjældne og uanselige moseplante blomstersiv har et af sine få voksesteder i Danmark i kanten af hængesækken, hvor denne hænger ud over åbent vand. Kun en enkelt af arterne fra 1915 er forsvundet, nemlig flydeplanten vandnavle. Til gengæld er flere andre vandret ind, desværre typisk arter, der kræver en vis næringsberigelse, f.eks. blåtop, lysesiv og kærsvovlrod, men de er ikke talrige. Ude i hængesækken, især syd for søen, er spiret mange hundrede små dunbirk i forbindelse med genskabelsen af mosens, men de vil sandsynligvis ikke kunne overleve i længden (ellers må de fjernes). Mostæppet er dannet af ikke meget mere end 10 arter mosser, heraf 5 tørvemosarter.

Lille Grib sø har været genstand for flere videnskabelige undersøgelser i nyere tid, bl.a. borer for pollendiagram i 1997⁷⁸² og vegetationsregistrering i 1978 og 1988.⁷⁸³ Også i de kommende årtier vil ændringerne i mosens blive overvåget for at sikre en korrekt naturgenopretning. I modsætning til Store Grib sø er det forbudt at bade i Lille Grib sø, både for at skåne den sårbare hængesæk og af sikkerhedshensyn. En skovfoged var i 1970'erne tæt på at miste sin hund, der var sprunget i søen og ikke kunne komme op ved egen hjælp. Bagkroppen svingede ind under hængesækkens kant og trak dyret ned.⁷⁸⁴

Flere forfattere har beskrevet Lille Grib søs skønhed gennem årene, ikke mindst kgl. skuespiller Elith Reumert i sin bog om Grib skov i 1897:⁷⁸⁵ »*Lille Grib sø! Kun saa faa kender den. Skjult ligger den, gemt for enhver, der ikke, som Kierkegaard siger, søger »værdeligen«, dybt sænket ned mellem høje, bøgeklædte Bakker. Naturen er her i sin overvældende Ensomhed og dystre Stilhed paa en Gang idyllisk og dæmonisk. Højest forskellig kan den vise sig, alt efter de forskellige Belysninger og Vejrforhold. Langs Søens regelmæssigt rundede Sider lurder i adskillige Alens Bredde den farlige Hængesæk, der gør det umuligt at nærme sig helt til Vandet. Fine unge Birke kranser den dejlige Indsø, og de hvide Stammer lyser aandeagtigt i Sommeraftenens lette Tusmørke. Iris og Vild Kalla vokser frodigt i den fugtige Jord, og ude paa Vandet flyder alle ensomme Indsøers Blomsterdronning, Aakanden, der her véd sig i sikker Fred for begærlige Hænder*«. – Reumert var betaget af den intime stemning fra det lille vådområde omgivet af den tætte løvskov, et syn vi vil kunne genopleve om nogle årtier, når konverteringen af skoven omkring mosens er fuldført. Iris og kalla må vi dog kigge langt efter. De har nemlig aldrig været der, men er blot en kunstnerisk tilsnigelse hos en sværmerisk forfatter.

Lille Hessemose. Se Store og Lille Hessemose, side 232.

Lille Hjortedam [628b]. Se Store Hjortedam, side 228.

Lille Nørredam [803f]. Lille mose på knap 0,4 hektar i Strøgårdsvang. Sammen med Store Nørredam, og de to Selbæksmoser fungerede den i mange år som høslæteng, og den henligger stadig som en mosaik af lysåben mose og ellesump. Navnet kunne tyde på, at området engang har været anvendt som fiskedam, men der er ikke tydelige spor i terrænet heraf. Se Lille Selbæksmose, herunder.

Lille Selbæksmose [803fk]. Mose på 1,4 hektar i Strøgårdsvang, der oprindeligt var sammenhængende med Lille Nørredam og i 1700- og 1800-tallet sammen med den udgjorde én stor høslæteng på lidt over 2 hektar. Lille Selbæksmose var oprindeligt en elle/askemose, og i høslætårene blev dræningen reguleret gennem en enkelt sydøst-nordvestgående grøft, der løb ud gennem Store Selbæksmose. I 1860'erne søgte man engen yderligere drænet med talrige drænggrøfter formentlig på grund af tiltagende forsumpning, men den henlå omkring 1900 fremdeles som »*Græsmose med Græs, Mos, Halvgræsser og enkelte mindre Holme af 20-30-aarig Ask*«. Der blev stadig foretaget høslæt,⁷⁸⁶ men ved Statens Grundforbedringsvæsenes gennemgang af vådområderne i Gribskovs sydlige halvdel anbefalede det at stemme vandet op og udnytte både Lille Selbæksmose og Lille Nørredam som fiskedamme fremover. Dette blev dog aldrig virkeliggjort, men i 1944 konkluderede man, at mosestrækningen var »*for vaad til Tilplantning og kan ikke afvandes*«. ⁷⁸⁷ Omkring 1970 blev en mindre andedam på knap 30 meters bredde udgravet og opstemmet i Lille Selbæksmoses nordlige ende.

Lodsbakken [207b]. Den højeste bakke i Gribskovs nordlige ende lige nordvest for Nyhegnshus, i 1898 målt til 68,75 meter over havet. De høje bøge på toppen af Lodsbakken har fra gammel tid været anvendt som sømærke for skibene på Kattegat, og op gennem 1800-tallet var de af samme grund fredet. Først ved Marineministeriets resolution af 13. september 1876 blev træerne officielt opgivet som sømærke, men det daværende Mårup Distrikt valgte fortsat at frede »*de smukkeste*«, hvilket i praksis blev dem alle.⁷⁸⁸ På Lodsbakken står stadig mere end 10 meget gamle bøgetræer, de ældste formentlig over 300 år. Sydsiden af Lodsbakken er nu dækket af en del yngre bøgeopvækst, men nordsiden ligger stadig åben, og væltede træer får fremover lov at blive liggende. Overleveringen siger, at Johannes Helms sad på toppen af Lodsbakken, da han digtede »Jeg elsker de grønne Lunde«.

Lodsbakken set fra nord i efterårs-solen. Oktober 2006.

Se også billedet i bind 1, side 192.





Lord Nelsons Eg ved Krogdalshus.
September 2008.

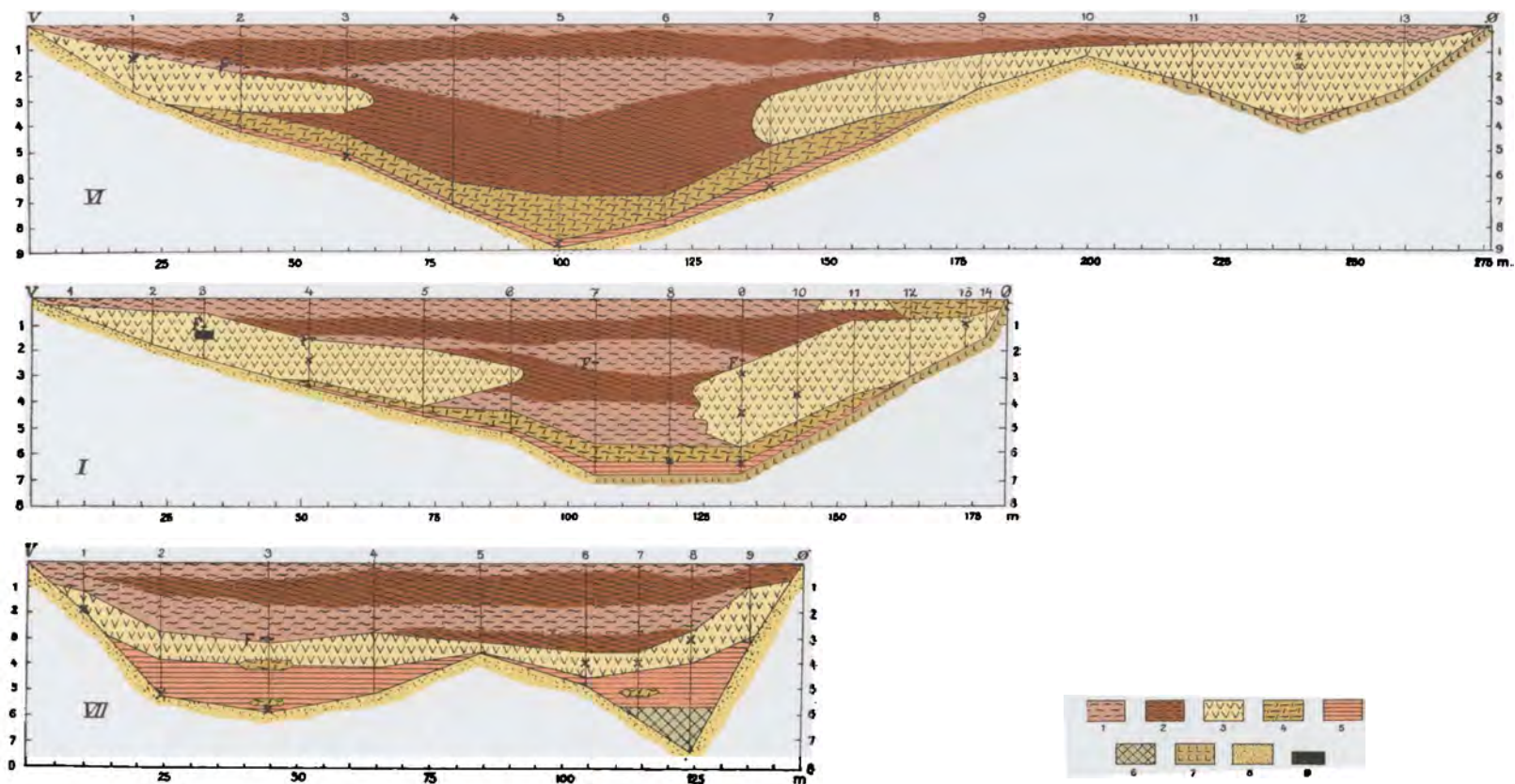
Maglemose set fra hhv. øst og vest
[680a]. Oktober 2006.

Lord Nelsons Eg [225c]. Flot egetræ, plantet i 1822 som en del af egebevoksningen længst mod nord i Krogdalsvang, ca. 50 meter sydvest for Krogdalshus. Omkredsen i brysthøjde er 435 cm (2008) og højden omkring 25 meter. Bulhøjden (til nederste gren) er over 8 meter. Som repræsentant for de mange ege, der blev plantet i begyndelsen af 1800-tallet, og som man måske har haft forventninger om en dag at kunne anvende som skibstømmer til den danske flåde, er dette træ valgt ud omkring 1990 og navngivet Lord Nelsons Eg. En kampesten med navnet er placeret ved træets fod. Se desuden bind 1, side 196-197.

Maglemose [680, 333b]. Stort moseområde i det centrale Gribskov, omkring 1 km langt nord-syd og op til 350 meter bredt øst-vest, i alt godt 22 hektar. Indtil begyndelsen af 1900-tallet fremstod arealet som en lysåben mose med levende tørvemos, hedelyng og tuer af kæruld. De nordligste knap 4 hektar var allerede dengang tilplantet med rødgran (i dag delvis ryddet), og en lille holm, Granholmen, der deler mosen i en nordlig og en sydlig halvdel, var ligeledes tilplantet med rødgran. Mosen blev administrativt fredet i 1911 på initiativ af botanikeren C. Raunkiær, for at man kunne følge mosevegetationens udvikling, og den har siden været genstand for en lang række videnskabelige undersøgelser.

I årene 1913-15 blev mosens geologi undersøgt af geologerne N. Hartz og Knud Jessen,⁷⁸⁹ og floraen blev registreret af botanikerne Henning E. Petersen⁷⁹⁰ og Carsten Olsen.⁷⁹¹ De geologiske undersøgelser afslørede, at Maglemose i modsætning til en del andre tørvfyldte mosebassiner i Gribskov (Lille Gribsø, Vandmose og Brændmose) ikke er opstået ved tilgroning og naturlig opfyldning af en istidssø, men i stedet er dannet ved forsumpning af et stort, lavtliggende område. Bunden var i ældre fyrretid spredt bevokset med birk, skovfyr og bævreasp, men ved en mordannelse





1. Frisk sphagnumtørv. 2. Stærkt humificeret sphagnumtørv. 3. Birke/Elletørv. 4. Mosekærtørv. 5. Kærddy. 6. Gytje. 7. Stenfri ler. 8. Sand. 9. Egestamme. X = Større trærester. F = Bøgegrænsen.

blev jorden mindre gennemtrængelig for vand, og der skete en forsumpning med indvandring af tørvedannende plantearter. I de følgende 9.000 år har tørvelaget i mosens dybeste område nået en tykkelse på 9 meter – der er altså i gennemsnit lagt 1 millimeter til om året – og fra tid til anden har det meste af bunden været dækket med åben skov. I pollenspektrene kan man ned gennem tørvelagene følge kampen mellem fyrreskoven og egeblandingsskoven, man kan finde hasselnødder og rester af elleskov, men for omkring 3.000 år siden blev mosen så fugtig, at træerne forsvandt, og mosen kom til at ligge åben helt op til omkring år 1900.

I 1855 skrev skovvæsenet om mosen: »Bør forsøges afgrøvtet og tilcultiveret med Naaletræ og Birk«. ⁷⁹² Dette skete dog ikke. Der blev heller ikke gravet tørv, for i 1869 noterede skovrider Brüel i forbindelse med en registrering af alle »betydeligere« tørvemoser paa 4. Kronborg Distrikt, at mosen havde »over 17 Fod Tørvemasse og 2-3 Fod gult, svampet Lag øverst«, men at den var »ikke benyttet«. ⁷⁹³ Det var utvivlsomt som opfølgning på denne registrering, at der blev gravet drængrøfter i Maglemoses sydlige halvdel, og vandstanden blev forsøgt sænket ved at lede vand hen til en skålformet fordybning 300 meter nordøst for mosens sydende, Svends Hul, hvor det forsvandt.

Tre tørveprofiler fra Maglemose efter Knud Jessen (1920).
Farvelagt af Lars Bjørn Madsen.



Maglemose set fra Dronning Ingrid's Vej [680a]. Juli 2006.

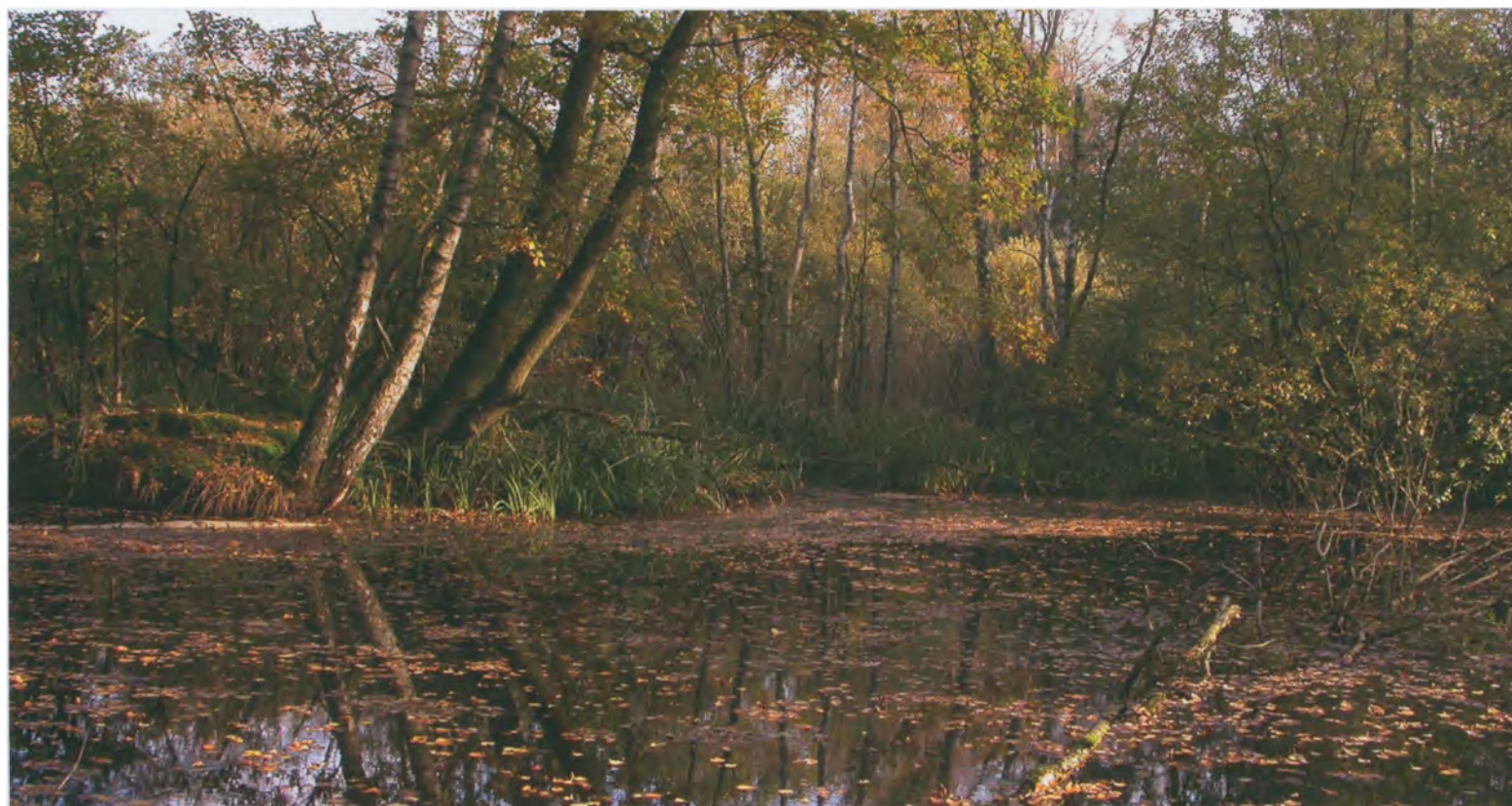
Det lykkedes dog ikke i første omgang at gøre mosen tjenlig til tilplantning, og drænsystemet forfaldt, så mosen ved århundredskiftet stadig fremstod nogenlunde uberørt. I 1913 undersøgte Henning E. Petersen vegetationen langs med 20 linier hen over mosefladen og registrerede 38 forskellige karplantearter.⁷⁹⁴ Han bemærkede, at der mange steder var utallige fremspirende birketræer langs kanten af mosen, og de følgende årtier – især efter 1930 – skete en total tilgroning af mosen med lukket birkeskov. Det betød, at mosens vegetation ændrede sig fuldkommen. Ved en undersøgelse i 1979 var 7 arter forsvundet, mens 27 nye var kommet til, heraf over halvdelen i mosens randzone. De førhen meget almindelige moseplanter som hedelyng, rosmarinlyng, mosebølle, revling, tranebær, tue-kæruld og blåbær var trængt voldsomt tilbage, og muldebær var næsten forsvundet. Til gengæld var mange træer og buske, visse græsser og halvgræsser, og ikke mindst hindbær, mælkebøtter og brændenælder indvandret.⁷⁹⁵

Maglemoses fredning opretholdes, så man også i generationerne fremover kan følge vegetationens udvikling, men den kun delvise sløjfning af kunstigt grøfteudløb bør gennemføres fuldtud, så der sikres en naturlig, høj vandstand.

Maglemose (nord) [18abcde]. Et af Gribskovs største moseområder, beliggende i Harager Hegn, og i modsætning til den fredede Maglemose i Gribskovs centrale del både anvendt til omfattende tørvegravning og søgt drænet med dybe, gennemgående grøfter. Hele mosearealet var indtil 1870'erne omkring 35 hektar., hvoraf 16 hektar lå i Harager Hegn (afd. 18), mens resten lå uden for skovens sydgærde. I midten af 1800-tallet blev skovens del af mosen beskrevet som bestående af »*maadelig Mostørv med endel iblandet Jord. Blev benyttet til Græs- og Tørvedeputat til Skovbetjente*«. Allerede i 1870'erne blev forsøgt indplantet en del fremmede træarter, bl. a. Skovfyr og Weymouthsfyr, men med ringe succes. I 1889 var Maglemose for størstedelen »*ikkun begroet med Græs, Mos, Halvgræsser, Siv og lidt Lyng*«. ⁷⁹⁶

I dag er størstedelen af mosen bevokset med birkeskov og drænes stadig, mens mosearealet uden for skoven i høj grad er omdannet til agerjord. Der er dog stadig næsten 1 hektar åbne tørvegrave fra første halvdel af 1900-tallet – den største blev gravet 1916-20 og udvidet i sommeren 1940. ⁷⁹⁷ Mosen har hidtil ikke været særlig let tilgængelig, da ingen stier fører derind, men især området omkring tørvegravene og langs sydkanten af skovens areal rummer smukke scenerier, bl.a. med holme af gamle birk og fyr. Det er et meget rigt og varieret område, hvor der er registreret over 120 forskellige plantearter i 2008. ⁷⁹⁸

Maglemose i Harager Hegn. Efterårstemning ved den største tørvegravs sydlige ende [18e]. Oktober 2006.

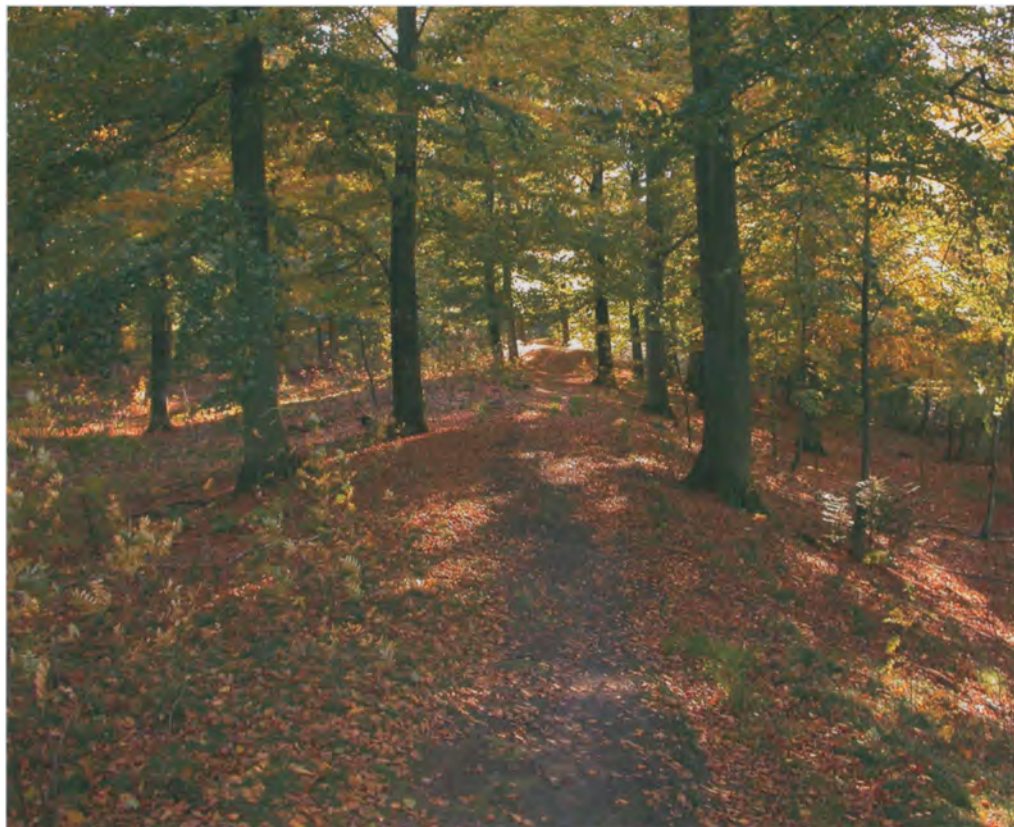




Det hesteskoformede dige viser det sted, hvor Margrethes Hus har ligget. November 2008.

Margrethes Hus [573h] GPS. En hustomt markeret i terrænet som en lille, hesteskoformet jordvold i Nødebo Holt få meter fra søbredden af Esrum Sø (Mølle-krogen). Da arkæologen Vilhelm Boye i 1886 besøgte stedet, noterede han til Nationalmuseet: »Paa Holtets sydøstlige Side og lige ved Esrum Sø ligger en lille, lav Indhegning, hvor der efter Sagnet skal have staaet et lille Huus for Dronning Margrethe. Jordvoldens Høide beløber sig til 1-2 Fods Høide. Jordvoldens Bredde og Dimensionerne af Rummet indenfor ere angivne paa hosstaaende Grundplan. – Ude i Vandet sees enkelte Pæle af en Bro, som skal have ført over til den fremspringende lille Landtunge i Holtets sydøstlige Hjørne«. ⁷⁹⁹ Indhegningen måler 6,9x3,1 meter og er orienteret næsten nord-syd. Pælerækken er resterne af Frederik II's fiskerianlæg i Den døde Vig (se side 33), og det forekommer sandsynligt at sætte hustomten i forbindelse hermed, dvs., at huset højst tænkeligt har været bolig for stedets opsynsmand.

Margrethevold [572b]. Fortidsminde i Nødebo Holt. En 350 meter lang og indtil 3 meter høj vold, der løber langs Fiskermoses østlige side og afskærmer den østlige og søomkransede del af holtet mod Gribskov og det øvrige land. Det er nærliggende at opfatte volden som et forhistorisk forsvarsanlæg, om end det ikke har været muligt på nogen måde at verificere dette. Se også bind 1, side 40-41.



Margrethevold. Oktober 2007.

Midtlinien. Den mest direkte skovvej mellem Nødebo og Esrum, gående fra syd til nord midt gennem alle stutterivangene langs Esrum Sø. Den blev anlagt som en af de første parforcejagtveje yderst mod øst i Gribskovs parforcejagtvejssystem. Allerede i markbogen til Christian V's Matrikel (1681-82) omtales den som »Kongevejen«, og den var antagelig helt ny på det tidspunkt.⁸⁰⁰ Ad denne vej foregik den »hurtige« transport mellem Frederiksborg og Esrum. Søvejen langs Esrum Sø's bred er ældre, da den fører forbi alle de gamle vangehuse fra Christian IV's tid, men den har næppe ret mange steder haft en kvalitet som den nye kongevej. Med undtagelse af Krogdalsvang eksisterer Midtlinien intakt i fuld udstrækning, lidt over 6 km.

Mellem de enkelte vange var der porte på Midtlinien, således Rødeport i Krogdalsvang, Hvideport i Fændrikvang og Skovport i Tumlingevang. Portene var låst, og kun efter amtmandens anvisninger blev der smedet nøgler hos den kongelige klejnsmed på Frederiksborg til dem, der havde lovligt ærinde i vangene. En sådan nøgle er blevet fundet ved Midtlinien netop i skellet mellem Gravervang og Fændrikvang.⁸⁰¹ Se bind 1, side 94.

Midtlinien blev anlagt før den øvrige del af parforcejagtvejsystemet, og på kort fra 1680'erne er der omkring Midtlinien skitseret et omfattende net af jagtveje, der dog kun delvis blev realiseret.

Milestedsmose [524e]. En lille, tidligere mose i Gribskovs østkant helt ud mod Nødebo Bys marker nord for Pælehus. Jordbunden i dette område – de nærmeste par hundrede meter fra skovbrynet – er langt mere næringsrig, end hvad vi ellers møder i skovens højereliggende dele lidt længere mod vest. Det betyder, at både Milestedsmose (1,5 hektar helt op til Stenslette Gab) og flere nærliggende moser, f.eks. Svinelejrmosen (0,7 hektar), oprindeligt var ellemoser, der blev brugt til stævning. De var gennemgrøftede før midten af 1800-tallet, men da de efterhånden kun indeholdt »enkelte maadelige Birke og Elle«, bestemtes det at rydde de sidste træer og kultivere først Svinelejrmosen med birk i 1854, og nogle få år senere Milestedsmose med rødgran.⁸⁰²

Tilsyneladende voksede granerne dårligt i mosen, for gentagne gange i resten af 1800-tallet kan vi i driftsplanerne se mosen beskrevet som ganske ung granmose. Først et stykke ind i 1900-tallet blev mosen til egentlig nåleskov med fast nålebund, og fra 1943 til 1999 dyrkedes en omdrift rødgran, der dog blev ret medtaget i stormen 1999.

I dag ligger Milestedsmose delvis åben og er bevokset med ung birk. Milestedsmose (og Milestedsvvej lige vest for) er opkaldt efter den cirkulære kulmileplads (GPS) ved sydkanten af mosen, helt ud til Milestedsvvej. Milepladsen har formentlig været brugt af Nødebos bønder tilbage i 1700-tallet, og måske siden af skovvæsenet selv først i 1800-tallet.





Milestedsmose [656a]. November 2006.

Milestedsmose [656a]. Langstrakt mose på 1,7 hektar langs Omevej, nær Helsingevejen syd for Kagerup. Oprindelig en ret næringsrig elle-mose. Selv om ellebevoksningen var i rimelig god vækst og dækkede 60% af arealet, blev den i 1855 foreslået ryddet og erstattet med en ny kultur af blandet ask og el. Det lader dog ikke til, at der blev foretaget nogen beplantning efter rydningen, for siden blev den drevet som høeng i en år-række.⁸⁰³ Omkring 1960 blev grøfterne, der drænedde engen, uddybet, og mosen blev tilplantet med rødgran, der stod indtil omkring årtusindskiftet, hvor gentagne stormfald gjorde, at hele bevoksningen blev fjernet. I 2004 blev grøfterne lukket, og arealet sat delvis under vand med en forbavsende hurtig gendannelse af mosevegetation til følge. Mosen har i lighed med afd. 239a og 822c navn efter en nærliggende, ikke lokaliseret kulmileplads. Kun ved den på forrige side omtalte Milestedsmose [524e] kendes stedet.

Militærstenen [369b]. Se Soldaterstenen, side 213.



Morsestenen [706] GPS. En lille natursten, der ligger på bakken lige øst for vejen ind til Kulsvierstenen, se side 118. Ved de illegale våbenedkastninger under 2. Verdenskrig var denne sten stedet, hvor modstandsbevægelsens lokale leder, Elith Truelsen, havde sin faste plads, når han dirigerede de britiske fly ind over nedkastningsstedet. Efter krigen fik han indhugget morsesignalet B (- · · ·), som han sendte til piloterne fra den lille pejlesender, samt en pil, der peger mod flyenes indflyvningsretning, når de skulle foretage nedkastningen. Når nedkastningerne foregik, stod fire mand posteret 100 meter fra hinanden med kraftige stavlygter, tre hvide og en rød. Herved kunne piloterne ramme nedkastningsområdet med stor præcision.

‘ **Mor Grib.** I lokal folkebevidsthed en legendarisk figur, som fremstilles meget forskelligt og af nogle med henvisning til en virkelig person, der levede i Gribskov i begyndelsen af 1800-tallet. Det traditionelle folkesagn om Mor Grib blev nedskrevet i vinteren 1921-22 på Bendstrup Skole:

Hun boede i Skoven, der havde faaet Navn efter hende, med sine seks Sønner. Folk traf hende undertiden, men de vidste ikke, at det var Mor Grib, fordi hun havde forskellige Forklædninger. Dem, hun mødte, ledte hun paa Vildspor. Hun havde en Fløjte hos sig. Naar hun fløjtede i den, kom hendes Sønner og overfaldt den, som Mor Grib havde ledet vild. Man kunde ikke opdage, hvor hendes Hule var. En Pige maatte engang hente Mel for hende i Pibe Mølle. Mølleren fyldte hendes Sæk og skar et lille Hul i den. Melet dryssede hele Vejen fra Møllen og ud til Mor Gribs Hule. Paa

På billedet herover står våbenedkastningernes leder, Elith Truelsen, med dækningsnavnet »Tom«, på områdets højeste punkt, ved Morsestenen. Det var her, han sad med sin »Eureca« (billedet til venstre), en undseelig, batteridrevet radiosender, som blev transporteret rundt i en lille kuffert, der ikke var meget større end en attachetaske. Men der var tale om et snedigt udtænkt apparat. Den sendte nemlig på en frekvens, som tyskerne ikke var i stand til at opfange. I øvrigt var den forsynet med en påmonteret sprængladning, som i løbet af 10 sekunder kunne destruere den komplet. Senderen havde en rækkevidde på 50-100 km, og når flyene kom inden for den afstand, hørte operatøren en fløjtetone. Eureca'en tilbagesendte signalet, og herefter kunne piloten ved hjælp af sin retningsantenne flyve præcist frem mod målet. På næste side ses Morsestenen med morsesignalet B (- · · ·). Den står på højre side af den lille vej mellem Søndre Skovportevej og Kulsvierstenen.



Mor Grib. Tegning af Palle Pio, 1972.



den Maade opdagede man, hvor hun boede. Mor Grib og hendes Sønner blev taget til Fange. Møllen fik Navnet Pige Mølle, der senere er blevet forandret til Pibe Mølle«. ⁸⁰⁴

Lokalt i Gribskov har mange opfattet jættestuen ved Enghavehus som identisk med Mor Gribs Hule (se de to næste sider). At blive omtalt som »en af Mor Gribs gamle Dreng« skal have været en hæder. ⁸⁰⁵

Forfatteren Johannes Helms (1828-95) skrev en roman med titlen »Grib«, hvori Mor Grib blev fremstillet som en virkelig person: »Den sagnagtige Figur Grib er ikke opfundet af Forfatteren. I min Barndom hørte jeg hende meget ofte omtale, men som en Person, der maatte være forsvunden mindst en Snes Aar før den Tid, da mine Erindringer begynde, omtrent midt i Trediverne. Jeg har aldrig hørt nogen fortælle, at han eller hun selv har set Grib, men meget ofte, at den eller den navngivne Person havde seet hende eller talt med hende. Hun stod i Folks Forestilling snart som en ulykkelig, vanvittig Kvinde, snart som et Væsen af mere mystisk Natur, som der var Fare ved at møde, men efter hele den Maade, hvorpaa jeg saa tidt har hørt hende omtale, har jeg aldrig tvivlet om, at der virkelig har existeret et ulykkeligt Væsen, der i en længere Aarrække har havt sit væsentligste Tilhold i Gribskov paa en Tid, der paa det nærmeste maa falde sammen med Krigen i Aarhundredets Begyndelse. ⁸⁰⁶

Forfatterinden Rose Bruhn (1861-1939) omtalte i sin bog »Mors Arv« (1911) også figuren Mor Grib som en virkelig person, og hendes fortælling lå tæt op ad Johannes Helms'. I et af bogens kapitler fortalte hendes onkel, hvis far Daniel Bruhn var skovrider i Gribskov i første halvdel af 1800-tallet, at han som barn havde oplevet Mor Grib på nærmeste hold. Første gang, han mødte hende, var ved Ottevejshuset, hvor han en dag så en skikkelse skjule sig bag træerne. »Det er Grib Ellen,« forklarede skovløberen, og faderen fortsatte: »Herregud, gale Ellen. Hun bor i det hule Træ Sommer og Vinter. Skovens Folk deler deres Mad med hende, naar de Arbejder i Omraadet.« De talte venligt til hende og kiggede ned i hendes »hjem«, det hule træ. Der lå noget tørt mos, nogle potteskår og nogle kulørte uldgarnsnøgler. Hun strøg drengen over håret og sagde: »Herre, min Gud, hvor har du gemt mine uskyldige smaa.« Hendes rigtige navn var angiveligt Ellen Vinge, en møllerdatter fra Vemmelev mellem Korsør og Slagelse. Som ganske ung blev hun gift og fik et par tvillinger, men sygdom, arbejdsulykker og brand ødelagde familien, og da hendes tvillinger blev bortført, mistede hun forstanden.

Som ung forstassistent havde Daniel Bruhn truffet den unge kvinde ved Store Gribsø, hvor hun gik rundt mellem træerne, mens hun med korslagte arme forsøgte at vugge et indbildt barn i søvn med en monoton vuggesang. I flere omgange blev hun interneret på fattighuset i Hillerød, men flygtede og formåede at hutle sig igennem i skoven ved tiggeri i lange perioder

gennem årene. Daniel Bruhn huskede, at hun gemte sig under de store akacietræer ved skovridergården Skovfryd, satte en træskål hen på trappestenen og byttede den med en dusk vilde blomster, når den var blevet fyldt med mad af Daniels mor. Ellens urter blev altid tørret, da de blev anset for lægeurter. Et par dage før jul ca. 1825 fandt skovløberen fra Ottevejshuset Ellen Grib død i sit hule træ, stiv og sammenkrøben. Daniel Bruhn og sønnen kørte med en kiste på hestevoggen til træet, og Grib blev lagt i kisten på et leje af blade, mos og kviste sammen med det eneste hun efterlod sig, en læderindbunden salmebog. Nogle dage senere blev hun begravet på Esbønderup Kirkegård, hvor præsten Søren Helms stod for bisættelsen.⁸⁰⁷ Det er ikke lykkedes at bekræfte kvindens eksistens i kirkebøgerne.⁸⁰⁸

Mor Gribs Hule [830f]. Gribskovs bedst bevarede jættestue ved Helsingevejen lige syd for Enghavehus, bygget som gravplads i bondestenalderen (Tragtbægerkulturen) for godt 5.000 år siden. Omkring et 5 meter langt og 2,7 meter bredt gravkammer er rejst 16 meterstore sten, og ind til kammeret fører en 4,5 meter lang og 0,5 meter bred gang flankeret af 13 næsten tilsvarende store sten. Over de 29 bæresten har tidligere ligget et antal dæksten som loft, og hele stengraven har oprindeligt været dækket af en jordhøj. Dækstenene kendes ikke længere. Jættestuen blev beskrevet første gang i 1877 og afbildet i et smukt træsnit i Illustreret Tidende (se bind 1, side 36).

Skovrider E.F.L. Brüel indberettede dengang til »Directionen for de Antiquariske Mindesmærkers Bevaring«, at jættestuen var under ødelæggelse, fordi der var blevet fjernet sten fra den, og han foranledigede, at den blev fredet. I 1886 besøgte V. Boye fra Nationalmuseet jættestuen under den første store herredsberedning, og den blev præcist opmålt af S. Müller. Fredningen blev tinglyst på arealet i 1942.⁸⁰⁹ Da dækstenene var blevet fjernet, begyndte bærestenene efterhånden at hælde indad, og ved en stor indsats fra Skov- og Naturstyrelsen i 1990 blev hele jættestuen restaureret. Siden er området omkring den blevet holdt indbydende for publikum.

Mosehus. Tidligere skovløberhus ved Gadevang, hvor vejen til Bendstrup løber mod nord ind i Strøgårdsvang. Stuehuset er opført mellem 1824 og 1857, mens udhuset blev opført som erstatning for et tidligere i 1922. Stuehuset blev senest ombygget i 1930, men fremstår i dag i smukt restaureret bindingsværk med stråtag. Den tilhørende lod var 0,34 hektar, men indtil omkring 1920 fik skovløberen lov at dyrke skovstykket mellem Rødedam og Bredemade (1,59 hektar) som sit eget. I 1922 blev dette tilplantet med eg. Mosehus var i mange år udlejet til skovteknikere ved distriktet, men i 1989 blev det fraflyttet og solgt fra distriktet til privat beboelse.

Mor Gribs Hule, Gribskovs mest velbevarede jættestue. Oktober 2006.

Mosehus. August 2006.





Mulneholt. Forsvunden bebyggelse i den sydlige ende af Gribskov, nævnt første gang i et pavebrev 2. november 1178 som et sted, der hørte under landsbyen Stenholt. Mulne er sandsynligvis en latinisering af det gamle danske Mølnæ (mølle), og det leder tanken hen på en vandmølle på Følstrup Bæk, måske en forgænger til den langt senere nævnte Stenholt Mølle. Mulneholt kendes kun fra de tidlig-middelalderlige kilder, som også omfatter biskop Peder Sunesens stadfæstelse af Esrum Klosters besiddelser i 1211.⁸¹⁰

Muldebjerg [337]. Gribskovs højeste punkt, 89,2 meter over havet. Det ligger hævet 20 meter over Maglemose vest for, og mod nord har der tidligere været en strålende udsigt helt til Kattegat.

Muldebjerg var et af forfatteren Elith Reumerts yndlingssteder i Gribskov. Allerede i 1894 skrev han om den formidable udsigt: *»Jeg staar paa Toppen af Muldebjerg mellem Graner og Birk i det alenhøje Lyng – neden under mig gynger et Ocean af susende Trætoppe sine lysegrønne Bølger, og langt ude i Nord øjnes nu og da, naar Solen spiller paa Vandet, det virkelige, store Hav, det skummende Kattegat, i Horisontens Taagedis«.*⁸¹¹

På toppen af Muldebjerg har militæret opført en radarstation, hvorved et 5 hektar stort område er blevet lukket for publikum. Beslutningen om at bygge en radarstation på Muldebjerg blev taget allerede i 1952, hvor amerikanerne donerede fem faste radarstationer som våbenhjælp til Danmark: på Bornholm, i Gribskov, ved Vordingborg, i Skrydstrup og i Skagen. Radaren ved Vordingborg er siden nedlagt. Byggeriet tog sin begyndelse i januar 1954, selv om forhandlingerne med forsvarlets bygningstjeneste om en lejekontrakt for arealet først blev afsluttet i 1960. Adgangsvejen til radaren fra Kagerup Station blev anlagt og asfalteret af flyvevåbnet som en del af kontrakten, og den blev døbt Hærvejen af skovvæsenet. Området blev indhegnet forsvarligt og blev i mange år bevogtet af mandskab med hunde.

I starten blev radarens observationer plottet direkte på store kort i et



Radarstationen på Muldebjerg, som den kan ses viden om fra hele det centrale Nordsjælland. Oktober 2006.



En af Gribskovs mest storslåede udsigter har siden 1980'erne været reserveret militærets radaranlæg. November 1978.

underjordisk plotterrum på selve radarstationen i Gribskov. Her var beskæftiget et ret stort personale, som var indkvarteret på den nu nedlagte Flyvestation Kagerup, som lå lige uden for skoven. Den nuværende søge-radar stammer fra 1970'erne og højdefinderen fra 1960'erne. Søgeradaren er i stand til at måle retning og afstand på et bestemt objekt, mens højdefinderen måler retning og højde. Tilsammen giver de to radarer et samlet tredimensionelt billede, som nu rapporteres elektronisk til kontrolcenteret i Karup. Plotning på selve radarstationen er for længst opgivet. Systemet er en del af den NATO-radarlinie, der løber fra Nordnorge i nord til Tyrkiet i syd under betegnelsen NADGE (NATO Air Defence Ground Environment). Det var den kolde krigs skjold mod øst samt NATO's nord- og sydflanker.

Også i dag spiller radaren en stor rolle i overvågningen af den meget intense flytrafik. Uden den moderne radartechnologi ville den omfattende flytrafik slet ikke være mulig. Også som et værn mod terrorister er radaren vigtig. Radarhoved Multebjerg forsyner, sammen med de fire andre stationer, flyvevåbnets kontrol- og varslingssystem med et radarbillede af Danmark. Oplysningerne bliver brugt til at overvåge og kontrollere fly i luftrummet over Danmark. Hvis en radarstråle rammer et ukendt fly, vil et jagerfly blive sendt på vingerne for at foretage en sikker identifikation af det ukendte fly. Systemerne på Multebjerg og i Skrydstrup påregnes udskiftet i 2008 med nye mobile, tredimensionelle radarer.^{81,2}



Udsigt fra Multebjerg. November 1978.



Munkevangshus, ca. 1920.
Lokalhistorisk Arkiv for Græsted
og Omegn.

Munkevangshus [356e]. Det nordligste skovløberhus ved bredden af Esrum Sø, oprindelig opført som vangemandshus til stutterivangen Munkevang i 1600-tallet. Som de øvrige vangemandshuse blev det placeret ved stutterivangens sydøstlige hjørne, og det omtaltes i matriklen 1688 som »Munchehuset«. I 1768 benævntes det »Fisker Huus«. ⁸¹³ Tjenestejorden var 1,34 hektar og lå vest for huset (afd. 356d). Det nuværende hus på 83 m² (grundplan) er opført 1887, lidt syd for det gamle, og i begyndelsen af 1900-tallet havde det kun status af hegnsmændshus. Det var ikke desto mindre indrettet med to lejligheder til to af skovens ansatte helt frem til 1950'erne.

Det nuværende udhus stammer fra 1991, hvor man gjorde det oprindelige fra 1887 6 alen længere, så der ud over kostald og lo også blev plads til høns og svin. Fra 1969 til 1978 blev huset udlejet til KFUK-spejderne i Hillerød på grund af dets ringe stand, men herefter blev det istandsat til tjenestebolig for en skovarbejder og fungerer i dag som almindelig skovløberbolig. Der blev fremført elektricitet (fra syd) til huset i 1978.

Mølledam [196bcf]. Tidligere mose ved den sydlige kant af Harager Hegn, i dag dels tilplantet med sitkagran og eg, dels lysåben eng. I årene efter middelalderens slutning var den en del af mølledammen til Mårum Vandmølle, der lå knap 200 meter uden for skovgærdet, lige øst for den nuværende Ny Mårumvej. Tinghuse Å slyngede sig dengang over markerne gennem hele området fra Gantekrogsmosen ved Mårum Station og til

Munkevangshus. August 2006.





Øverst:

Nordlige del af Mølledam i Harager Hegn, i dag en lysåben eng i skoven [196f]. Oktober 2006.

Underst:

Møllerens Tørvemose. Her blev gravet tørv for 200 år siden. Maj 2007.

Ottevejskorset med Møllerens Tørvemose længst til højre. De talrige tørvegrave, der er tegnet i moserne tæt på Ottevejskorset, er antagelig blevet gravet som deputat af hegnsmanden i det første Ottevejshus, der stod fra 1790'erne indtil kort før 1820. Udsnit af von Oppens kort over Gribskov og stutriverangene fra 1801 (hele kortet findes på side 334-339).

Pøleåen ved Solbjerg. I dag er store dele af åens løb rørlagt. Møllen nævnes i lensregnskabernes ekstraskattemandtale fra 1555 og frem, og hen imod slutningen af 1500-tallet blev den drevet af mølleren Laurids Nielsen.⁸¹⁴

Den blev nedrevet sidst i det 18. århundrede, og den del af mølledammen, der lå nord for skovens lige sydskele, blev erhvervet af staten til fremtidig skovdyrkning ved skovseparationsforretning med Mårum Mølle i 1786. Skovområdet nord for Mølledam (afd. 195 og 197) blev indtil 1940'erne stadig kaldt »Møllerslette« på skovkortene, selv om det blev tilplantet med rødgran i begyndelsen af 1800-tallet. I dag er vandmøllens navn bevaret i »Møllegård« godt 300 meter længere mod sydøst. En del af Mølledam er i dag lysåben skoveng, efter at en mislykket sitkagrønkultur blev fjernet sidst i 1990'erne.

Møllerens Tørvemose [538g]. En ca. 1,5 hektar stor tørvemose 300 meter øst for Ottevejskorset. Oprindeligt havde den højmossepræg med tuer og lyng. Efter Nødebos udskiftning i 1789 fik mølleren i Stenholt Vandmølle ret til at grave tørv i mosen, hvilket han straks benyttede sig flittigt af. Dengang strakte mosen sig også lidt syd for den snorlige jagtvej, »Møllerens Vej«, men allerede tidligt i 1800-tallet antog tørvegravningen kun et beskedent omfang, og de ikke særlig dybe grave voksede til. Arealet syd for Møllerens vej sprang i skov efter gennemgrøftning og blev midt i 1850'erne tilplantet med gran.⁸¹⁵ Resten af mosen blev udset til birkekultur. I 1872 fraskrev mølleren sig retten til yderligere tørvegravning til gengæld for en fornyet kontrakt om sikker vandtilførsel fra Følstrupdammene og Store Hjortedam. I dag er mosen bevokset med selvsået birk.



Mårum Enghave [55ab]. Et ca. 8 hektar stort, fugtigt, sumpskovareal lige syd for Mårum Tinghuse. I 1700-tallet lå området i den nordlige del af Boland Vang og var indhegnet mod vangens græssende dyr som »enghave«, så hø og løv kunne høstes til vinterfoder. I dag et af skovens artsrigeste områder med talrige, fugttålende løvtræarter og en rig urteflora. Der er spor af tidlig tørvegravning (før 1800), men da området aldrig har været gennemkultiveret, får det i dag lov at ligge som urørt skov.

Mårumegen [196d]. Stort, livskraftigt egetræ lige inden for Harager Hegns sydlige gærde. Det måler 595 cm i omkreds i brysthøjde (2008) og har en stor, ubeskadiget krone. I perioder, hvor sydkanten af Harager Hegn har været tyndt bevokset, har Mårumegen stået som et meget synligt vartegn i landskabet, og i begyndelsen af 1900-tallet har den inspireret til digtning.⁸¹⁶

Det var også her »ved Maarumegen«, at man i 1940'erne førte Ny Mårumvej gennem skoven, omtrent i den gamle Bomandsstis spor mod Græsted. Før vejens anlæggelse var der blot en stente i stengærdet ved Mårumegen, og sagnet siger, at en gammel møllesten fra Mårum Vandmølle er knust og udgør en del af stengærdet. Et par hundrede meter mod vest gik en anden sti gennem skoven, Skolestien, hvor skolebørn vandrede fra Skovbjørstrup og Græsted Overdrev til rytterskolen i Mårum, grundlagt under Frederik IV. Hvis skolebørnene så på møllestenen i stengærdet ved Mårumegen på vej til skole, regnede man det for sikkert, at det ville gå galt i skolen.⁸¹⁷ Mårumegen målte 499 cm i omkreds i 1940 og 23 meter i højden,⁸¹⁸ og har altså næsten vokset en lille meter i omkreds på knap 70 år. Træet er næppe mere end 350 år gammelt.

Ved træet er for få år siden opsat en mindeplade for sangforeningen Odeons besøg ved »Odeonegen« den 2. juli 1882 og den 2. juli 1911. Foreningen eksisterer endnu under navnet Herrekoret Odeon, og det er et af landets ældste herrekor, stiftet den 18. september 1851 af medlemmer fra Livjæger Sangforeningen, der dengang netop var nedlagt. I hele korets levetid har medlemmerne mødtes hver torsdag aften til fællessang, i dag på Sankt Annæ Gymnasium i Valby.⁸¹⁹ Koret har også sunget ved Mårumegen i Harager Hegn.

Den oprindelige Odeoneg og Mårumegen er imidlertid ikke identiske. I Driftsplan for Mårum Distrikt 1910-25 står de angivet som to forskellige træer, Mårumegen med en omkreds på 470 cm, og Odeonegen som et andet træ lige nordøst for Mårum Station (sydlige halvdel af afd. 203) med en omkreds på 436 cm og en højde på 28 meter. Med rød pen har skovrider Holten tilføjet: »omblæst i Stormen Natten imellem d. 2. og d. 3. Januar 1925«. Efter Odeonegens fald valgte sangforeningen et nyt træ at synge ved, og det blev Mårumegen.



Mårumegen med den ovale mindeplade. Januar 2005.

Mårumegen. Januar 2005.





Herover:
Mårumhus. August 2006.

Til højre:
Mårumlund. August 2006.

Mårumhus [51a]. Et af Gribskøvs ældste skovfogedhuse, der fungerede som sådan allerede i 1700-tallet før udskiftningen. Det ligger ved den gamle landevej mellem Mårum og den forsvundne skovbebyggelse Borringholms Huse. I 1853 blev opført et nyt stuehus, og i 1913 blev det ombygget til sin nuværende form og størrelse, 216 m², heraf lidt under halvdelen beboelse. Et svinehus opførtes 1901, og en stald- og ladebygning blev tilbygget 1906. Stuehuset overlevede en alvorlig skorstensbrand i maj 1962. I 1957 blev størstedelen af de 10 hektar tjenestejord [51abcd] fraskilt og tilplantet med røde og stilke, mens kun 1,2 hektar blev efterladt som mark. Der blev fremført vandværksvand i 1975. Mårumhus er i dag det ene af kun fire huse i Gribskov, der bebos af en skovfoged.

Mårumlund [198]. Tidligere skovriderbolig for Mårum Statsskovdistrikt beliggende ved den gamle landevej mellem Mårum og Græsted ved Hager Hegns sydøstlige hjørne. Skovridergården for Mårum Statsskovdistrikt (6. Kronborg Distrikt) lå oprindeligt i selve Mårum på nordsiden af Skovvej. Ved skovseparationen i 1785 fik skovrideren overdraget den til ejendom mod at afstå sit fæste på nogle overdrevslodder i Gribskov. I 1803 købte rentekammeret den tilbage af hans enke, så den fortsat kunne være skovriderbolig, og det var den frem til den blev solgt ved auktion i 1898 og efterfølgende anvendt til præstegård.

I stedet blev Mårumlund samme år opført som en mere moderne beboelse i gule mursten med tegltag 1 km mod nordøst. Tjenestejorden var 6,72 hektar (i modsætning til de godt 8 hektar, der hørte til den gamle skovridergård), og den blev fra 1940 bortforpagtet til en privat gårdejer. En trælade blev opført i 1908. Efter Mårum Statsskovdistrikts nedlæggelse i 1970 blev Mårumlund med tjenestejord solgt fra til privat beboelse.

Maarumvand. Mineralvand fra Wiibroes Bryggeri tappet fra Mårum-kilden ved den tidligere skovridergård Mårumlund. Kildens vand skjuler sig under et metaldæksel omgivet af et raftehegn, så der er ikke tale om den romantiske, rislende kilde, mange forestiller sig.

I slutningen af 1920'erne og i begyndelsen af 1930'erne blev vandet i skovridergårdens brønd dårligere og dårligere, og i 1931 foretog man en ny vandboring der, hvor dækslet nu ligger. Man borede helt ned til 125 meters dybde, før man fandt en underjordisk »kilde« med rent vand i rigelige mængder. For første gang havde man her fundet *naturligt mineralvand* i Danmark. En analyse viste, at vandet var af en usædvanlig sammensætning, blødt og med et højt indhold af mineraler og natriumhydrogenkarbonat, dvs., at det var syreneutraliserende. Vi ved nu, at man havde ramt en vandlomme i den såkaldte grønsandskalk, som er ret sjældent forekommende i Nordsjælland. Vandlommen stammer fra sidste istid, og geologer anslår vandet til at være mindst 15.000 år gammelt. Vandlommen er stort set uden forbindelse med overfladevandet, og heller ikke med dybere liggende lag er der nogen forbindelse.⁸²⁰

Det blev Wiibroes Bryggeri A/S, der kom til at føre den kommercielle udnyttelse af vandet ud i praksis på kontrakt med skovvæsenet. Salget begyndte i efteråret 1933, og en flaske vand kom til at koste 16 øre. I 1934 blev der afholdt et stort »Sundhedsstævne« i haven ved skovridergården. Den daværende skovrider Wielandt fortalte om kilden og Maarumvandets værdi, og bagefter gav kaptajn J. P. Jespersen publikum en »populær Fremstilling af Kildens Opdagelse og Maarumvandets rette Anvendelse i Sundhedens Tjeneste«. Foredraget blev efterfulgt af en »Demonstration i Legemskultur«. Stævnets deltagere fik gratis udleveret en flaske Maarumvand eller »Statsvand«, som det blev kaldt. Efter oppumpning blev vandet



Bjørn Madsen ved »Mårumkilden« oktober 1977. Han blev brygmester på Wiibroes Bryggeri 1951, senere teknisk direktør og 1968-85 administrerende direktør.



Ofte er det et tilfælde, der fremkalder begivenhederne: Det var vandet i denne brønd, der var skyld i opdagelsen af »det mest alkaliske vand nord for Alperne«, som Bjørn Madsen yndede at udtrykke sig. Oktober 1977,



Det var sådan, Wiibroe gerne ville have, at man skulle opfatte kilden.

I det lille rum herunder foregik den indledende behandling. Tankvognene blev fyldt via et rør uden på bygningen og kørte derefter til Helsingør. Metaldækslet til højre skjuler den 125 meter dybe boring. Oktober 1977.



kørt i tankvogne til Wiibroe i Helsingør til iltning og filtrering, hvorefter det blev tilsat kulsyre og aftappet.^{K21}

På skovridergården var der derimod Maarumvand i rørene direkte fra kilden. Selv om vandet var fortræffeligt – og i øvrigt som ret blødt vand var udmærket til en række husholdningsformål – viste det sig at have mindre heldige egenskaber til visse anvendelser. Således fik både kaffe og te en vel bitter smag, bygvandgrød blev farvet rødlig-violet, og flæskesteg, der under stegningen blev dryppet med Maarumvand, fik sæbesmag. Endelig tålte potteplanter ikke længere tids vanding med det, især surbundsplanter som f.eks. azalea gik hurtigt ud. Det smagte rent ud sagt ikke godt, og Wiibroes Bryggeri blev derfor i kontrakten pålagt at holde skovridergården forsynet også med andet vand end Maarumvand. Der blev installeret en vandtank med pumpeanlæg i kælderen, og hertil leverede Wiibroe igennem årene det nødvendige Helsingør-vand til skovridergården.

I et lille hus ved gårdens indkørsel foretog man en indledende rensning med aktivt kul og udluftning af metan etc., hvorefter en slange blev koblet til de store tankvogne, som hurtigt blev fyldt med det kostbare vand.

Salget af Maarumvand toppede i 1987/88 med et årligt salg på 7 millioner liter, og afgiften (dvs. dækningsbidraget fra salget af det oppumpede råvand) var i de år betydelig – en fjerdedel af dækningsbidraget fra træproduktionen. Maarumvands-afgiften var ren netto, mens dækningsbidraget fra træproduktionen kun lå på ca. 20% af salgspriserne.

I 1996 overgik kontrakten om vandets udnyttelse til Carlsberg A/S i forbindelse med dette selskabs overtagelse af Wiibroe. Tidens trend gik i retning af mindre brus (kulsyre), og her var det alkaliske Maarum-vand ikke egnet. I 2002/2003 var salget faldet til en halv million liter, og Carlsberg valgte herefter at stoppe både produktion og salg af Maarumvand.^{K22}

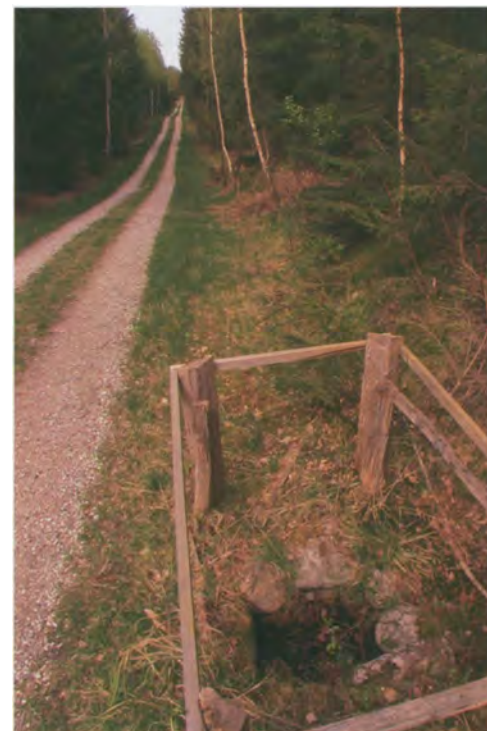


Nederste Kobbel og Øverste Kobbel [157-183]. To skovområder længst mod nord i Gribskov, hvor bebyggelserne Sibberup, Hallendrup og til dels Holgerskøbs marker lå indtil deres nedlæggelse i 1715-20. Herefter blev jorden blev inddraget til græsning for Det Kongelige Rytteris heste i Esrum i en 15-års periode. De to »kobler« kom efterfølgende til at fungere som græsningsvange for Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri i lige ved hundrede år, indtil de blev overdraget til forstsvæsenet til skovdyrkning i 1834 (Nederste Kobbel) og 1843 (Øverste Kobbel).⁸²³

Niels Oles Kilde [836a]. Lille, kampestenssat kildevæld ved Siverts Bomvej, knap 1 km syd for Store Gribsø. Den lille, kun en halv meter brede og tilsvarende dybe kildebrønd ligger neden for en 10 meter høj, blød bakke ved den sydlige ende af Søndre Sandskredsmose. Den er som regel vandfyldt i bunden, men med den tætte rødgranbevoksning i oplandet løber den sjældent. Det vides ikke, hvem der har givet navn til kilden, men det er formentlig af nyere dato. Navnet optræder først på skovkort i 1991; før da anvendtes det i en årrække af skovens personale.⁸²⁴ På ældre skovkort benævnes den blot »Kilden«.

Nordkild, Georg (1879-1964) var den mest produktive lokalforfatter, der har haft Gribskov som hovedtema i sine romaner. Han blev født i Græsted juledag 1879, gik i landsbyskole i Græsted og levede sin barndom med Gribskov som legeplads. I 1912 tog han skovfogedeksamen og arbejdede som plantør i Hillerød, hvor han levede til sin død.

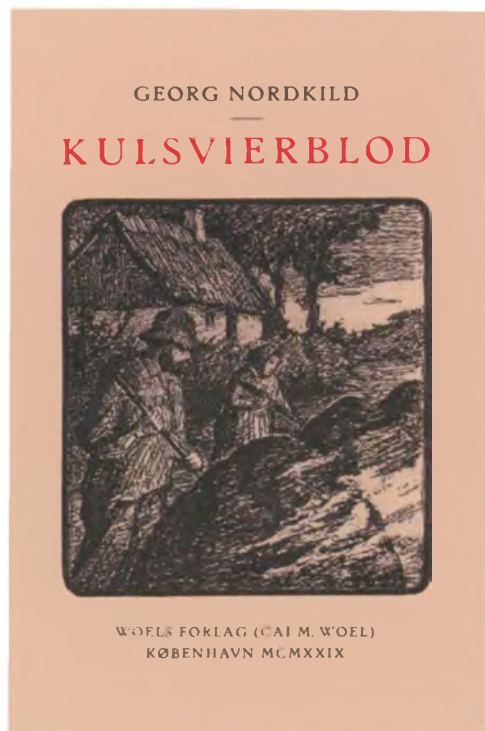
Georg Nordkild byggede videre på de tidlige egnsfortællinger af Jo-



Niels Oles Kilde. April 2007



J.P. Vilstrup, der var skovfoged i Strøgårdsvang 1965-93, viser Niels Oles Kilde frem. Maj 1979.



Debutromanen »Kulsvierblod«, 1929.

Georg Nordkild. Ca. 1920.



hannes Helms (1828-95), der var leder af Borgerdydskolen i København og opvokset i Esbønderup og Nødebo, og Zakarias Nielsen (1844-1922), som gennem det meste af sit live var skolelærer i Nejlunge. Helms blev kendt for sine viser »En svensk Konstabel fra Sverrig« og »Jeg elsker de grønne Lunde« (sidstnævnte skal være inspireret af udsigten fra Lodsbakken i Gribskov) samt romanen »Grib. En Fortælling fra Kulsvierlandet« (1893); og Nielsen skrev romanen »Kulsviere. En Kærlighedshistorie«, der romantiserer over kulsvierbøndernes liv i en tænkt landsby vest for Gribskov. Nordkild fortsatte samme genre, men i et mere moderne sprog og med indfølt lune og lokalkendskab.

Nordkilds debut som romanforfatter som 50-årig med »Kulsvierblod« (1929) blev optakten til et forfatterskab med mere end 10 romaner, der foregik i og omkring Gribskov, skrevet i løbet af en 30-års periode hen over midten af 1900-tallet. De var alle hverdagsrealistiske egnsfortællinger med etnologiske studier af den nordsjællandske landbefolkning, ikke mindst skovbønder, kulsviere og krybskytter i Gribskov. En stor del af den lokale befolknings viden om Gribskavs historie stammer stadig i dag fra hans romaner, så disses betydning for den lokalhistoriske bevidsthed i egnen omkring Gribskov har været væsentlig.

I 1931 udkom romanen »Truels i Vandmøllen. Roman fra Gribskov«. Heri beskrev Nordkild livet på Mårum Vandmølle, inden den blev revet ned i 1784, og mølleren Truels' omgang med tiggere, landstrygere og dyreliv i det nordlige Gribskov. Truels lod sin datter døbe i »Jomfruvand fra Fruekilde« i Gribskov, for som han mente: »*Det er jo kuns en Skik. Men det gir En Rygstød senere i Livet, naar man ved, En er døbt i Helligvand.*« Romanen »Folket bag skoven« (1932) foregik i nyere tid, mens »Hakons Sale« (1936) overvejende foregik tidligt i 1700-tallet i Esrum Vandmølle og i skovlandsbyen Sibberup omkring bytræet, der havde givet navn til bogen: en mægtig elm, der væltede i en efterårsstorm 1912 (se side 78).

Flere andre af Georg Nordkilds romaner kredsede om livet i Gribskov, allermest »Det suser i Skoven« (1945), hvor man følger fire generationer af forstmænd i Gribskov. En af dem boede som eneboer i skoven og travede rundt fra morgen til aften: »*men Skoven selv og det hemmelighedsfulde Liv, den ruger over, om jeg saa maa sige dens Sjæl, har jeg langt fra faaet fat paa endnu.*« Skovens mystik, myter og sagn blev formidlet i romantiske vendinger og gerne med stor kunstnerisk frihed, men ikke nødvendigvis historisk eller folkloristisk korrekt.

I 1945 kom Georg Nordkild på Finansloven i anerkendelse af hans store, lokale, folkelige betydning, men ingen af de kendte litteraturhistorier har levnet ham en linie. To af hans bøger, »Kulsvierblod« og »Hvad gavner det et Menneske« (sidstnævnte anses af mange for hans bedste) er i 2008 genudgivet i et samlet bind for at udbrede kendskabet til dem i nutiden.⁸²⁵



Nordre Sandskredsmose. April 2007.

Nordre Sandskredsmose [833d]. Et godt 3 hektar stort moseområde umiddelbart syd for Store Gribsø. Indtil midten af 1800-tallet var det lysåbent, men omkring 1840 blev alle de tilstødende arealer på lidt højere bund tilplantet med rødgran. Mosefladen blev gennemgrøftet med afløb til Store Gribsø, og i 1850'erne blev mosen forsøgt tilplantet med rødgran. Grankulturene lykkedes ikke særlig godt i første omgang – hele den nordlige del af mosen blev stadig ved århundredeskiftet beskrevet som en græsmose om end med birk og 1-20-årig rødgran, men selv om tilvæksten kun var under en tredjedel af rødgran på tør bund, blev bevoksningen *efterhånden helt tæt*.

*I 1938 blev en stor del af rødgranerne på mosen afdrevet, og nye blev plantet, men den midterste og laveste del af mosen var stadig præget af kun »enkelte, tarvelige, grenede og tildels udgaaede ca. 105-aarig Birk med enkelte ca. 75-aarig Rødgran«.*⁸²⁶ I begyndelsen af 1950'erne blev også denne del af mosen ryddet, og grøfterne uddybet, og frem til årtusindskiftet blev hele mosen til tæt granskov. Som et led i arbejdet med at standse den tiltagende forsurening af Store Gribsø på grund af tilløb netop fra nåletræbevoksninger og sur mosebund blev afløbet fra Nordre Sandskredsmose blokeret i 1999, efter at de fleste graner var fjernet.

Mosen fremstår i dag som et lysåbent, frodigt vådområde, stadig omgivet af rødgran på de fleste sider. På kort fra begyndelsen af 1820'erne kan vi se, at navnet Nordre Sandskredsmose oprindeligt blev brugt om kun den lille mose, der ligger for enden af Eliasvej (afd. 833f), men efter genetableringen af det store moseområde nord for, bruges navnet nu om dette.

Nordsjællands Asfaltværk [821d]. Se Dansk Damman, side 31.



Nydam. Juli 2005.

Nydam [803f]. En gammel høslæteng i Strøgårdsvang (Tibberup Holme) på ca. 0,9 hektar. Engen var i første halvdel af 1800-tallet dækket af elle-sump. Omkring 1850 blev den ryddet, grøftet og anvendt til høeng, en anvendelse der muligvis tidligere havde været praktiseret, og som fortsatte helt ind til omkring 2. Verdenskrig. I en periode har den været vandet ved opstemning af afløbet (heraf navnet Nydam). Den har aldrig været pløjet, tilsået eller sprøjtet, men som på mange af skovens andre høenge er der blevet spredt mineraljord ud over engfladen (engjording) fra jordgrave rundt om engen. Høslettet er blevet anvendt som en del af lønnen (deputat) til skovens egne folk, og er senere blevet udlejet til landmænd i omegnen.

I 1996 blev høslættet genoptaget som led i et forsøg med restaurering af høenge i Gribskov. Engen var da hovedsagelig dækket af en tæt, meterhøj vegetation af røgræs. Et lille parti havde dog lav og lysåben vegetation med mange af de gamle, blomstrende engplanter, som trævlekrone, engnellikerod og engforglemmigej. I 1996 blev engen slået med krattrydder, og høet blev håndrevet af skovens folk. I 1997 og 1998 anvendtes en hestetrukken fingerklipper og hørive, og fra 1999 og frem er engen hvert år på lørdagen nærmest 1. juli blevet slået med le af frivillige fra Strøgårdsvang Høsletlaug.⁸²⁷ Se billederne i bind 1, side 132, 133 og 146/147).

I 1996 fandtes 70 forskellige plantearter i Nydam, og efter 8 års slåning var dette antal mere end fordoblet. Således blev konstateret hele 141 arter i 2004. Nogle steder er bunden dækket af frodige blomsterorgier med op til 25 arter pr. m², og næsten alle arter på engen er planter, der er oprindeligt vildtvoksende i Danmark. Kun ganske få indførte og indslæbte arter har etableret sig i engens rand.⁸²⁸

Nydam er et strålende eksempel på, hvilken forbløffende flora og fauna, der kan genoprettes på en tidligere høeng efter få års autentisk pleje. Ud over de 204 plantearter, der er registreret siden 1996 (173 arter i 2008, hvoraf langt de fleste er to- eller flerårige), er der fundet 12 arter krybdyr og padder, 23 arter sommerfugle, 18 arter guldsmede og vandnymfer og talrige andre insekter. Dådyr og rådyr græsser ofte på engen.⁸²⁹ Se også bind 1, side 132-149.

Nyhegnshus [207a]. Tidligere skovfogedsted (nu skovløberbolig) i Gribskøvs nordende, hvor landevejen fra Esbønderup Skovhuse mod Helsingørse fører ind i skoven. Det blev anlagt før 1824 og havde en stor tjenestelod uden for skoven på 13,16 hektar (afd. 184). Det nuværende stuehus på 108 m² (grundplan) i røde mursten med stråtag blev bygget samtidig med en ny stald i 1893, og i 1908 opførtes en ny lade. Elektricitet blev installeret i 1939, og vandværksvand fra Esbønderup Skovhuse Vandværk blev fremført i 1950. Fungerede som skovfogedbolig indtil 1. august 1995, to år efter Esrum Distrikts sammenlægning med Frederiksborg Distrikt. Herefter har huset i en periode været lejet ud til en privat, men i dag bebos det af en skovløber.



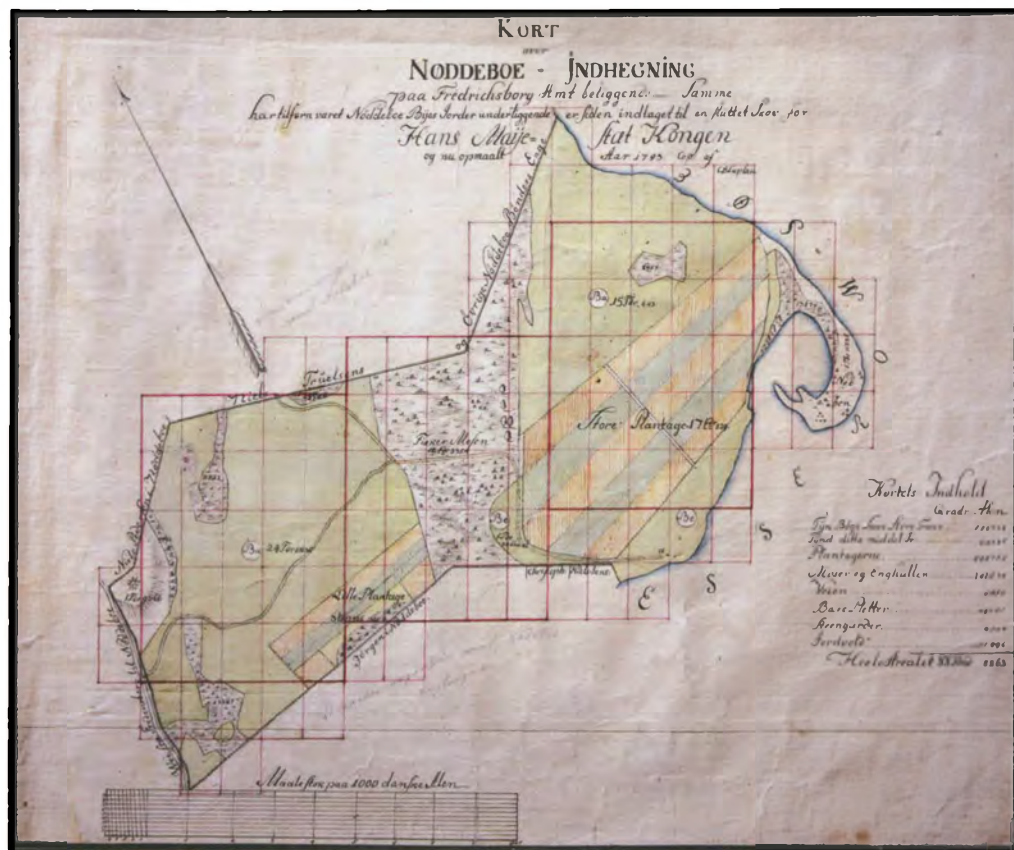
Nyhegnshus. August 2006.

Det gamle Nyhegnshus, som lå helt ud til Frederiksværksvej. Træsnit af Martin Olsen, ca. 1880. Det Kongelige Bibliotek.



Nødebo Holt opmålt 1793. Længst mod syd i skoven ligger de to Gram-Langenske plantager på hver sin side af Fiskermosen, yderst til højre ses halvøen Næbbet, der omkranser Den døde Vig, og mod nordøst ligger den gamle bøgeskov, som allerede i 1700-tallet var et attraktivt udflugtsmål. Rigsarkivet.⁸³⁰

Ædelgran fra von Langens besåning 1765 i Nødebo Holt. Kæmpen faldt efter at være ramt af et lynnedslag for få år siden. Marts 1976.



Nødebo Holt [571-574]. Fritliggende skovareal syd for Nødebo på 50,6 hektar, grænsende til Nødebo By og Esum Sø. Indtil slutningen af 1700-tallet var Nødebo Holt blot et hjørne af Gribskov og hørte til Nødebo Kirke, men ved Nødebo Bys udskiftning i 1789 blev holtets kanter rettet af, så det sydvestlige hjørne af holtet lige knap fik kontakt med resten af Gribskov. I de følgende år blev opført stengærder omkring Nødebo Holt i omtrent halvdelen af skelletets længde mod Nødebo Bys jorder og mod landevejen mellem Nødebo og Stenholt Mølle, og der blev lavet jorddiger i resten af skellet. Fire af Nødebos bønder fik jorder, der grænsede direkte op mod skoven, og ved holtets nordkant, nærmest Esum Sø lå Nødebo-bøndernes enge (det nuværende sommerhuskvarter).⁸³¹

Den lavtliggende Fiskermose deler Nødebo Holt i en lige stor vestlig og østlig del, og i forhistorisk tid, da vandstanden i Esum Sø var højere end nu, var Fiskermose oversvømmet, og den østlige del af Nødebo Holt lå som en ø i søen. Fiskermose ligger i niveau mindre end 1 meter over Esum Sø. Langs Fiskermoses østkant løber Margrethevold, der måske har tjent som forsvarsanlæg, og ved den sydlige søbred ligger sporene efter Margrethes Hus og Frederik II's fiskeanlæg ved munden af Den døde Vig (se disse fire lokaliteter). Skovvejen, der fører ned til skråningen ved Møllekrogen nær Margrethes Hus, er anlagt i 1968 i forbindelse med



lagringen af stormfældet tømmer i Møllekrogen (se bind 1, side 221).

I 1765 anlagde C. C. von Gram og J. G. von Langen to plantager på 5 og 10 hektar i holtets sydlige del (se bind 1, side 178), adskilt af Fiskermose. Der er ikke længere spor efter den lille vestlige plantage, som for øvrigt fik skåret den sydligste, dårligt træbevoksede halvdel væk ved skovseparationsforretningerne i 1789. Men nordkanten af den store, østlige plantage ses stadig som et øst-vestgående jorddige tværs gennem skoven øst for Fiskermose, og de sidste træer, plantet i 1760'erne, eksisterer stadig. »Nordsjællands smukkeste skovfyrr«, der stod blot 20 meter fra jorddiget og 175 meter fra søkanten, faldt nogle år siden.⁸³²

Der er ikke plantet træer i den Gram-Langenske tid uden for de to plantager, men både i holtets allervestligste del og i hele området nord for den store plantage (afd. 572 mellem Fiskermose og Esrum Sø) findes adskillige gamle træer, hvoraf de ældste bøge er fra 1700-tallets første halvdel. Enkelte store skovfyrr kan stamme fra en udplantning omkring 1810. Denne del af Nødebo Holt har været beskyttet som lystskov siden 1800-tallet, og allerede i driftsplanen 1854-55 stod at læse: »Med Hensyn til Alderen egner Bevoxningen sig til Foryngelse, men denne vil dog ikke kunde lade sig udføre efter strengt forstlige Regler, da Skoven betragtes som Lystskov«.⁸³³

Forklaringen på dette var den store betydning, Nødebo Holts østlige del mod Esrum Sø havde som udflugtsmål for fredensborgere gennem hele 1800-tallet, ja, vel helt siden Skipperhusets opførelse ved Fredensborg Slot i 1726. Nødebo Holt var det skovområde, der lå nærmest det kongelige bådehus, og med sin jævne søbred, som let kunne anløbes og anvendes som festplads, de smukke bøge og ikke mindst den pittoreske Thevandsbakke (8 meter over søen), blev holtet sted for utallige skovballer. Disse fortsatte gennem hele 1800-tallet, og mange kendte mennesker besøgte Nødebo Holt: Drachmann, Bourmonville, Wiehe-slægten, og endda den russiske zar Alexander III (1845-94).

Litteraten Frederik Algreen-Ussing (1838-69) omtalte Nødebo Holt i sin bog »Touristen i Nordsjælland« (1865): »De pleiede Gange i Holtet og Bænkene paa Udsigtspladserne vise ikke blot, at her kommer Mennesker, der sætte Priis paa hvad der er Smukt, men at der endogsaa tages Hensyn til dem: Nødebo Holt er Fredensborgens stadige Valfartssted. Her drager man over i Baad fra Fredensborg, koger sin Thee eller Chokolade »paa Gaffelen« eller i det lille Naturkjøkken, som findes lige ved Landgangsbroen, og gjør sig det bekvemt paa Zigeunerviis. Underlige Lyst, der finder mest Behag i Naturtilstanden – naar den blot ikke er tvungen!«⁸³⁴

Sofie Conradine Jürgensen (1810-92), der var præstedatter i Asminde-rød, fortalte om sine ungdoms fester ved Esrum Sø: »Musikken bestod af en Violin, en Fløjte og en Tromme. Den gamle Mand, der havde Trommen, blev tilsidst saa træt, at han næppe var saa høj som Trommen. Fejlberg

Næbbet i Nødebo Holt set fra Esrum Sø. Båden er på ved ind i Den døde Vig. [573]. Oktober 2007.





[adjunkt på Frederiksborg Lærde Skole] fandt paa en morsom Ting; han aftalte med Herrerne, at de skulde danse ud i Skoven omkring den oplyste Danseplads, og saa skulde Musikken løbe efter dem. Trommen paastod, at han ikke kunde slæbe Trommen omkring. »Ja saa kan De blive her, til vi kommer igen.« Saa dansede vi ud, og Synet af de enkelte Par, der dansede ind paa de mest umulige Steder i de hvide Kjoler, var overmaade morsomt. Vi lo hele Tiden; Kjolerne blev nok lidt medtagne, men vi rimpede det sammen, saa godt vi kunde, det tog vi os ikke saa nær. Løjtnant Dodts Bidrag bestod i en Tjæretønde, der skulde ligge og brænde ude i Esrom Sø, saa kunde vi spare Lamperne saa længe og danse ved den, sagde Fejlberg. Han var »Maître de plaisir«. Dodt vilde nok være det, men ham var der ingen, der vilde have. Kl. 12 sejlede vi tilbage med Musik foran os; vi var mange Baade. Undertiden blev Musikken anmodet om at tie stille, og saa sang Fejlberg og Dodt saa dejligt. Skipperhuset var baade Udgangs- og Landgangsstedet«. ⁸³⁵

Den gamle festplads i Nødebo Holt ved bredden af Esrum Sø [572]. Oktober 2007.

I dag står en støbt smedjærnsgrill på den gamle festplads i Nødebo Holts nordøstlige hjørne, og der er opsat borde og bænke til skovgæsterne. Området er blandt de mest velbesøgte dele af Gribskovkomplekset.

Nørre Sørup [378c] GPS. Forsvunden middelalderbebyggelse, som muligvis lå i Gravervang ca. 400 meter fra bredden af Esrum Sø. I 1322 mageskiftede Esrum Kloster med Anders Olufsen, søn af Oluf Tagesen, således at han til klosteret afstod landsbyen Nørre Sørup (»villam nørre Syøthorp«) med alt dens tilliggende, nemlig agre, skove, enge, græsgange, fiskevande og rørskær, og i stedet fik landsbyen Store Rørbæk ved Frederikssund.⁸³⁶ Herved fik klosteret rykket sin ejendom tættere på Esrum.

Vi ved ikke, hvor mange gårde landsbyen bestod af, men det må mindst være to. I klosterets jordebog fra 1497 nævnes kun én bonde i Sørup (»Siørop«), Oluf Jensen, der årligt skulle svare klosteret 1 lødig mark, 3 pløjedage, 1 høslættag i hver af klosterets vange, såtid som han fik det tilsagt, og kørsel med hø og korn om høsten.⁸³⁷ Knap hundrede år senere, efter reformationen, skulle bonden Niels Christensen i landgilde give 1 fjerding smør, 1 lam og 4 høns årligt,⁸³⁸ omtrent det samme som flere andre enestegårde i Gribskov.

Ved Christian IV's indretning af stutterivangene langs Esrum Sø omkring 1610 blev gården fjernet, og dens jorder blev udlagt til græsning.⁸³⁹ De historiske kilder er sparsomme med oplysninger, og der har været tvivl om bebyggelsens beliggenhed. At den har ligget i vangene langs Esrum Sø er dog sikkert, og sporene af en tomt i afd. 378c kan formentlig henføres til Nørre Sørup. På »Concept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger« fra 1792 (se bind 1, side 125) står arealet på begge sider af Midtlinien fra Kalvehavevej og 200 meter mod nord anført som »Gaards Pladsen«.

Odderdams Mose [549f]. En opstemmet dam på bare 0,52 hektar ved kanten af Nødebovej syd for Nødebo nær nordenden af Mølletykket. Følstrup Bæk løber gennem området og har fra gammel tid forsynet det lille vådområde med rigelige mængder rent og klart vand. Meget tyder på, at Odderdams Mose var den oprindelige »Odderdam«, hvis navn i 1700-tallet blev overført til det senere Odderdamshus syd for Ottevejskorset, til Odderdams Vang vest herfor samt til Oddervang omkring nuværende Isterødvej.

I 1600-tallet lå »Odder Dams Hus« i den østlige ende af Pederstrup Vang, et vangemandshus uden jordtilliggende, hvorfra vangemanden skulle holde opsyn med den syd for liggende Stenholt Vang. At der sandelig var oddere, kan vi se af en sag fra 1750, hvor en mand, der var ansat hos fiskemesteren på Frederiksborg, blev idømt en bøde på »100 Lod Sølv eller 5 Maaneders Arbejde i Kronborgs Fæstning« for at forsøge på egen hånd at fange oddere med saks og snare – angiveligt for at værne om fiskeriet.⁸⁴⁰ På det Gram-Langenske skovkort 1764 (bind 1, side 165) er tegnet en meget stor »Gamle Aderdam«, akkurat hvor Odderdams Mose i dag findes, lidt sydøst for Pederstrup-gården. Odderdammen er tegnet

alt for stor på kortet måske på grund af dens betydning, mens Følstrup Damme mangler, og det har skabt mulighed for fejltolkninger.

I 1800-tallet fik dammen lov at gro til, og i 1855 blev den betegnet som »Rørmose med enkelte gamle Elle«. I driftsplanen skrev man, at den »bør vedblive som saadan, idet Ellene bør ryddes og Rørmosen udbedres ved Rørplantning«. ⁸⁴¹ Den har været anvendt til rørskeer gennem flere generationer og er muligvis også udgravet et par gange. Så sent som i 1944 blev den beskrevet som en »Bundløs Mose«. Ved dammens nordende ses stadig de store jordarbejder, der blev udført for at tilbageholde vandet. Siden 1980'erne har vandet atter været opstemmet i dammen. ⁸⁴²

Odderdamsengene [559]. Oktober 2007.

Odderdamsengene [559, 560]. Se Stenholt Indelukke, side 219.



Odderdamshus [563a] GPS. Tidligere skovløberhus ved Gribskovs sydlige gærde, lige hvor Odderdamsvej fører ud af skoven og hen over Oddervang (markerne nord for Isterødvejen). Huset blev opført hen imod midten af 1800-tallet, men blev nybygget i 1910 og fik sit nuværende areal på 95 m². Oddervang udgjorde sidst i 1700-tallet den nordlige ende af Lille Dyrehave, og på dette sted lå »Broe Port«, den ene af tre hegnsporte ved Lille Dyrehaves nordende. Den anden lå ved Tyskehus og den tredje, »Stakit Port«, lå, hvor Nødebostien førte ind i Lille Dyrehave, akkurat 450 meter sydøst for Odderdamshus. Tjenestejorden (afd. 563acde og 567d) målte 1,96 hektar og henlå som ager indtil 1960, hvorefter den blev tilplantet med eg, el og nordmannsgran. Huset har bindingsværk i gavlene og var i mange år stråtækt. Gennem en årrække var det udlejet til privat beboelse, og i 2004 blev det solgt fra skoven med 4.537 m² grund for 2,5 mill. kr.

Før skovløberhusets opførelse lå et historisk hus med samme navn 600 meter længere mod nord i skoven på Odderdamsvejs modsatte side. Det blev tilsyneladende opført i 1700-tallet og er ikke identisk med det »Odder Dams Hus«, som nævnes i Christian V's Matrikel (1681-82). Det hus lå i den *østlige* ende af gården Pederstrups jorder, dvs. tæt ved Nødebo, hvor vi stadig i dag finder Odderdams Mose [549f]: *»(Der) befindis paa den Eene Wangs Grund Et Hus kaldis Odder Dams Hus, som Kongen hafuer ladet bygge, och boer der en Mand udj som heder Poul Pedersen och tager warre paa Steenholdtz Wang til huilchet er ey Ager eller Eng«*.⁸⁴³ Huset ved Pederstrup blev fjernet omkring midten af 1700-tallet. På udskiftningskortet fra 1782 (se side 333) ses navnet Jespers Huus uden husmarkering, lige



Odderdamshus. August 2006.



Gammelt gærde ved det tidligere Odderdamshus i afd. 557d. April 2007.

hvor Nødebovej i 1940 blev ført gennem skoven syd for Nødebo. Det er nok det første Odderdamshus, og odderne levede i Odderdams Mose (se side 152).

I 1776 var Odderdamshuset ved Odderdamsvej, 1,5 km mod vest, blevet bygget som nyt vangemandshus og havde fået overført navnet fra det gamle. Det var registreret som kongelig ejendom, bestod af to længer, der lå i vinkel, og sydvest for huset lå en lille, omgærdet have umiddelbart syd for Pottemagervejs udmunding i Odderdamsvej. Huset havde et stort jordtilliggende på 42 hektar i skoven øst for Odderdamsvej (afd. 563, 564, 558, 554 og 542beg). Størstedelen af tilliggendet var fugtig mose, men den nordlige fjerdedel lå på tør og fast bund. Hele det nuværende skovområde syd for huset og vest for Odderdamsvej var i slutningen af 1700-tallet overdraget til amtsforvalter Frederik Brammer (formentlig til græsning og hugst), og efter hans død i 1796 var arealet i nogle år ejet af konferenceråd Morgenstjerne. Huset blev nedrevet og de tilhørende, fugtige mosejorder efterfølgende udgrøftet i forbindelse med statens frikøb af Stenholt Indelukke fra Nødebos bønder i 1834.

Odeonegen [196d]. Se Mårumegen, side 140.

Oldengæld. Afgift, der skulle betales til jordejeren for at lade svin søge føde i skovbunden. Svin er i modsætning til mange andre husdyr i stand til at fordøje både ager og bog (olden), og helt siden jernalderen er svin blevet »sat på olden« i vore skove. Først fra 1600-tallet er der lovgivet om svinenes oldenfodning, men herefter får oldengælden også en fremtrædende rolle i Gribskov, hvor kongens synsmænd ud fra træernes frøsætning vurderede, hvor mange svin der kunne komme på olden.

Datidens tamsvin var væsentlig mindre end både vildsvin og nutidens slagtesvin, og taksationen gjaldt antallet af »fulde Svin«, altså voksne svin, mens toårige svin talte halvt og etårige grise kun kvart.⁸⁴⁴ I markbogen til Christian V's Matrikel (1681-82) vurderedes f.eks. Gribskavs nordvestlige del (vangene til Mårum, Boland (en liden Holm), Glarborg, Kollerup, Trustrup, Kagerup, Ejlstrup, Nellerød, Bjørstrup og et stykke af Mårum Møllevang): »Udi forskrefne Skouffogders samt Bøndernis indlugte Wange findis stoere og middel Bøge og mindre Egeskouf ... huorpaa kand fedis naar fuld Olding er – 230 Svin«. ⁸⁴⁵

Omgang, Jens. Se Jens Omgang, side 89.

Ondemose [819e]. Se Store Ondemose, side 232.

Ormstrup [322a] GPS. Se Ostrup, side 156.

Naturlige vildsvin er lidt større end 1600-tallets oldensvin, men minder i øvrigt meget om dem. Juli 2007. Billederne er ikke fra Gribskov.



Orned Eng [660c]. Egentlig en navnløs eng (1,6 hektar) på sydsiden af Ornevej gennem Orned Plantage. Arealet er gennemskåret af et par drængrøfter fra omkring midten af 1800-tallet med forbindelse til Svandsmose og er normalt tørt og fast, men i fugtige perioder er der bløde områder. Der blev kørt mineralisk fyld på arealet formentlig før 1900, så det kunne bruges til græsning og høslæt, og i de senere år er foretaget maskinelt høslæt på arealet.



Orned Eng, hvor der har været maskinelt høslæt de senere år. November 2006.

Orned Plantage [651, 661]. Se Alsønderup Overdrev, side 8.

Ostrup [322a] GPS. Forsvunden landsby i Gribskovs østlige del ved landevejen mellem Nødebo og Esbønderup. I modsætning til mange andre skovbebyggelser, der kan dateres tilbage til 1500-tallet, har Ostrup tilsyneladende altid været krongods, og derfor kender vi intet til den fra klostertiden før reformationen, hvor vi kun ved meget lidt om de kongelige besiddelser i skoven. Landsbyen nævnes første gang i lensregnskabernes ekstraskattemandtal 1555 som »Ormstrup«, og i 1582 bestod den af seks gårde med hver sin fæstebonde, som i landgilde årligt skulle yde 1 pund rug, 6 skæpper byg, 1 mark, 1 lam, 1 gås og 4 høns.⁸⁴⁶ I løbet af 1600-tallet ændrede stavemåden sig over »Ormstrup« (1613) og »Østrup« (1660-61) til »Ostrup« (1681), hvilket har skabt nogen forvirring om, hvorvidt der historisk var tale om den samme by.⁸⁴⁷

Vippebrønd-atrap på Ostrups tidligere marker, nordvest for Ostrupgård, henleder opmærksomheden på den forsvundne landsby [322a]. Februar 1991.

I jordebogen til Christian V's Matrikel (1681-82) var der en detaljeret gennemgang af Ostrups agre, som strakte sig over et areal på lidt over 50 hektar. Ingen af de seks gårde var særlig store, og blev betegnet som »halve«. Markerne var fordelt i tre store vange, Langager Vang mod vest, Lille Vang mod sydøst og Attehøjs Vang mod nord. Gribskov fungerede som græsningsoverdrev omkring vangene mod nord til Torup, mod vest til Glarborg og mod syd helt til Frederiksborg, og her måtte bønderne lade 24 høveder græsse. I Langager Vang lå ni åse med tilsammen 120 agerstriber (højryggede agre) fordelt nogenlunde ligeligt mellem de seks bønder. I Lille Vang lå syv åse med tilsammen 111 agerstriber, og i Attehøjs Vang lå otte åse med tilsammen 132 agerstriber. Den største ås var Lille Vangs »Lille Bierg Aas«, som vistnok svarede til Hyrdebakken [371], hvor der var ikke mindre end 53 oftest meget lange højryggede agerstriber, den længste 366 alen lang og højst 9,25 alen bred. Det normale for en agerstribes længde var 100-200 alens længde og 10-20 alens bredde. Lille Bjergå's jord var meget mager, og nogle agerstriber i den blev betegnet som »Rød kold Sand og ond Boghuede Jord«, så de fik foreskrevet 20 års hvile mellem hver tilsåning. Endnu værre var Skovledsås i Attehøjs Vang med ni agerstriber [370a], som var »ganske u-dogtige och u-brugelig till Sæde Jord, formedelst de ligger under Træerne och ere ganske med Underskouf be-





På Ostrups gamle marker bider vildtet i dag skovens bøge i facon [326a]. August 2007.

Når solen står lavt på himlen, bliver Ostrups højryggede agre meget iøjnefaldende [323]. November 2005. Se også bind 1, side 59.

groede«. Omkring halvdelen af alle de højryggede agre kunne dog dyrkes hvert andet år, og resten skulle typisk hvile 4, 7 eller 10 år mellem hver dyrkning.⁸⁴⁸

Man kan undre sig over, at en så relativ velfungerende skovlandsby med landgilde i korn og med marker, hvoraf i hvert fald halvdelen var af rimelig bonitet, blot en generation senere blev nedlagt, gårdene fjernet og jorden udlagt til græsningsvang for heste. Men det var ikke desto mindre, hvad der skete, da det nationale rytteri fik hovedkvarter i Esum i 1717. Sammen med landsbyen Sibberup og tre enestegårde blev Ostrup nedbrudt, og i 15 år græssede rytteriets heste på de tidligere agre. I 1732 forlod rytteriet Esum igen, og rytterkobleerne (vangene) blev overdraget til Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri. I stutmester Peter Schäffers opgørelse fra 1767 betegnedes Ostrup Kobbøl som en stor og god græsvang, hvoraf en betragtelig del (især den nordlige) dog var skovbevokset, ved århundredets slutning således lige ved 50% af arealet.⁸⁴⁹ På grund af den fine græsning blev Ostrup en af de vange, som stutieriet beholdt længst, og først i 1852 blev den overdraget til forstsvæsenet.⁸⁵⁰

Få år senere byggede man skovridergården Ostrupgård i den sydlige ende af Ostrup Vang på det sted, hvor der allerede i mange år havde ligget et skovfogedsted, og omtrent midt i vangen, ved nordkanten af det gamle agerområde, opførte man det nye skovfogedsted Ostruphus. De tidligere agerområder blev tjenestejorder for skovrider og skovfoged, og derved er de blevet holdt lysåbne helt op til i dag. Landsbyen Ostrup er aldrig forsøgt udgravet, da de vigtigste spor er slettet pga. årtiers overpløjning.





Ostrup Vangs sydøstlige hjørne med Ostrup Dam foroven. Bemærk de to store dæmninger, der holder vandet tilbage i dammen. Nederst ligger Jørgen Skovfogeds hus omtrent på den nuværende Ostrupgårds plads. Vejen forbi skovfogedhuset er Gillelejevej. Udsnit af »Concept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger«, 1792.



Ostrup Dam set fra øst. Januar 2009.

Ostrup Dam [370e]. Oprindeligt en dam på 1,8 hektar øst for Gillelejevej, ca. en halv kilometer nordøst for Ostrupgård. Vandet i dammen var i den østlige ende stemmet op af to dæmninger, der stadig kan ses i terrænet. GPS. Dammen fungerede sandsynligvis som fiskedam i perioder, men i Christian V's Matrikel 1681-82 nævnes den som »*En liden udskaaen Dam, samme igjen groed, ligger for den Nord. Ende af No. 4*«, altså en lille udgravet dam, tilgroet og beliggende ved den nordlige ende af ager nr. 4. Man taler her om den fjerde ud af de otte agre, som Høys Vang (en del af landsbyen Ostrups jorder) bestod af. Denne ager lå syd for Ostrup Dam (i afd. 371), hvor der endnu ses tydelige spor efter højryggede agre. I matriklen understreges, at der på dette tidspunkt *ikke* blev drevet fiskeri ved Ostrup og heller ikke tørvegravning.⁸⁵¹ Det udelukker dog langt fra, at dammen både før og siden har været inddraget i det kongelige ferskvandsfiskeri.

Omkring 1800 lukkede tagrør og andre vandplanter sig helt over vandspejlet, men endnu i 1855 betegnedes den i driftsplanen som »*Dam – vedbliver indtil videre som saadan*«. ⁸⁵² I resten af 1800-tallet henlå den som græsmose og blev brugt til høslæt sammen med engarealet vest for [370f]. Dette areal var muligvis også dam i ældre tid (»Store Ostrup Dam«) og er stadig lysåbent i dag med en ganske rig flora.⁸⁵³ Kort før 1900 voksede to holme af rødæl frem i Ostrup Dams tørreste dele, men stadig var vegetationen i høj grad mosebunke, siv, mos og nælder.⁸⁵⁴ Den næringsrige bund og græsvegetationen gjorde, at interessen for at vedligeholde hele arealet [370ef] som eng bestod. I 1938 fik landmand Ole Christoffer Olsen, som i forvejen forpagtede Ostrupgårds og Ostruphus' jorder, lov til at lave høslæt og græsning (dog ikke af får) på arealerne mod en årlig afgift på 50 kr. og forpligtelse til passende gødsning (mindst 100 kg superfosfat og 50 kg kaligødning pr. hektar).⁸⁵⁵ I 1958 blev Ostrup Dam opgivet som eng og tilplantet med el. På en del nyere skovkort er navnet Ostrup Dam fejlagtigt knyttet specielt til det lysåbne område i afd. 370f.

Ostrupegen. April 2007.



Ostrupegen [362a]. Gribskovs næsttykkeste træ, der måler 653 cm i omkreds i brysthøjde (2008). Det står lige nord for Gillelejevejs parkeringsplads ved Hjorteljungsvej, blot 50 meter fra landevejen. Bulhøjden (til nederste gren) er meget lav med en stor, død gren lige over brysthøjde og en kraftig, afbrækket tvege i lidt større højde. Til trods for de døde og afbrækkede grene, som i høj grad har eksponeret træets ved, forekommer det sundt og livskraftigt med en stor, frodig krone. I 1925 var det 558 cm i omkreds i brysthøjde, og højden vurderedes til 29 meter.⁸⁵⁶ Alderen er formentlig ca. 400 år. På Gillelejevejs vestlige side, lige over for Hjorteljungsvej, står to andre kæmpege tæt på hinanden med en omkreds på akkurat 6 meter.

Ostrupgård [376g]. Skovriderbolig og distriktskontor for Frederiksborg Distrikt, nu Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, beliggende i skovens nordøstlige del. Stuehuset på hele 366 m² er opført 1855 (sydlige to tredjedele) og tilbygget 1901 (nordlige tredjedel). Ladebygningen blev renoveret i 1855, mens staldbygningen (garagen, den nordlige længe) blev opført 1900-02 for 7.459,67 kr. Laden (den sydlige længe) blev opført før 1874. Stuehuset var stråttækt indtil 1925, hvorefter det fik rødt tegltag. De nuværende eternit-bølgeplader er fra 1969. Staldbygningen var stråttækt til 1942 og laden indtil 20. maj 1954, hvor hele stråttaget brændte. Hovedbygningen burde tækkes igen af arkitektoniske hensyn.

I 1936 blev indrettet et lokalt elektricitetsværk med petroleumsmotor og indlagt elektrisk lys. Brønden fik en elektrisk vandpumpe til afløsning for den gamle, daglige hesteomgang, der pumpede vand op til en beholder på staldloftet. I 1955 tilsluttedes elektricitet fra NESA's net.

Tjenestejorden var 19,5 hektar på vestsiden af Gillelejevej, og indtægterne fra denne jord udgjorde i mange år en væsentlig del af skovriders løn. Driften var i lange perioder forpagtet ud til en forvalter, f.eks. blev Svalehus så sent som 1943 bygget som en slags forvalterbolig for arealet. Helt til 1980'erne fungerede stuehuset som både bolig, kontor, arkiv og lager, men herefter blev den sydlige fløj indrettet med kontorfaciliteter. I 2007-08 gennemgik Ostrupgård en omfattende om- og udbygning, hvor en ny længe blev rejst hen over den tidligere indkørsel til gårdspladsen, så de tidligere stald- og ladelængder blev forbundet til ét stort kontorkompleks.

Den nuværende ejendom fungerede fra begyndelsen som skovridergård for 5. Kronborg Distrikt, der blev oprettet ved lov af 25. februar 1851, og hvis hovedopgave de første år var at sørge for nyttilplantning af det næsten 500 tønder land store, sparsomt bevoksede rytterkøbbe, Ostrup Købbe, længere mod nord. På stedet lå der før et skovfogedhus, Ostruphus (ikke



Ostrupgård set fra nordøst.
September 1997.



Ostrupgård ca. 1930 med Jørgen Holm, søn af skovrider C.J. Holm. Esrum Distrikt.

Ostrupgård. August 2006.



at forveksle med det senere skovfogedsted af samme navn, se nedenfor). Det kan spores tilbage til 1760'erne og har tjent som forvalterbolig for det åbne landbrugsareal, der fra gammel tid har ligget nord for huset. Den nuværende bebyggelse ligger nær resterne af den forsvundne bebyggelse Ormstrup, senere Ostrup, se side 156.

^f Ostruphus, Frederiksborg Distrikt.
August 1998.



Ostruphus [321a]. Tidligere skovfogedhus i Gribskovs nordøstlige del, på vestsiden af Gillelejevej, knap 900 meter nord for skovridergården Ostrupgård. Ejendommen blev opført som skovfogedsted i 1856, og det fik betydning for styringen af Ostrup Kobbels tilplantning i de følgende år. Et par af de oprindelige bevoksninger af bøg fra 1850'erne og 1860'erne kan stadig ses i afd. 362a og 319d. Skovfogedstedets stuehus på 128 m² blev kraftigt ombygget 1897-98, en lade på 117 m² blev samtidig opført, og en stald på lidt over 140 m² blev bygget i 1908. Tjenestejorden (afd. 321) udgjorde 9,85 hektar og henligger stadig som en del af det store lysåbne græsningsareal midt i skoven vest for Gillelejevej. Ejendommen fik indlagt elektricitet i 1957.

Med nedlæggelsen af Ostrup Skovpart og skovfoged Nicolai Jørgensens pensionering i 2001 forsvandt behovet for skovfogedstedet. Da bygningerne var i meget ringe stand og krævede en uhyre kostbar renovering, besluttede man at fjerne dem. At leje ud til privat beboelse her, omsluttet af Gribskov på alle sider, ønskede man ikke. Preben Hockerup A/S forestod nedrivningen for 148.000 kr.

Ottevejshus [539f]. Tidligere skovløberhus ved Ottevejskorset, opført 1857 i kalket bindingsværk (67 m²) med tre fag og stråtag. Et lille udhus blev opført 1920.⁸⁵⁷

Skovløberen i Ottevejshuset havde indtil 1940'erne bijob som portvagt ved bommene ind til Gribskov, hvorfor han oprindeligt havde titel af »Hegnsmænd«. Bommene blev lukket om natten, og om morgenen åbnede skovløberen dem, inden han tog på arbejde. Mens han var væk, opkrævede skovløberens kone bompeng for at køre i skoven. I 1930'erne kostede det således 1 kr. at køre ind i skoven med hestevogn, og denne ordning fortsatte helt til under 2. Verdenskrig.

Skovløberen havde en lille tjenestelod på 0,35 hektar og havde her et lille dyrehold som supplement til lønnen: et par køer, en gris, gæs og ænder. Der blev lavet smør og ost af mælken, og bageren i Nødebo var fast aftager.

I årene efter udskiftningen (ca. 1790) var der på stedet opført et *tidligere hus*, formentlig som bomhus for skoven, men det forsvandt allerede kort efter 1815. I 1830'erne, hvor Søren Kierkegaard færdedes ved Ottevejskrogen, var der således *intet* hus på stedet.⁸⁵⁸

Ottevejshuset blev nedrevet i juli 1970 af en privat entreprenør for 2.750 kr. Det var gammelt, i dårlig stand, havde hverken vand, elektricitet eller wc, det havde været rottebefængt i 1960'erne, og der var små, hvide orme i brønden. Direktoratet for Statsskovbruget ønskede ikke at bruge penge på modernisering (f.eks. fremføring af el), men spurgte distriktet, om det ikke kunne anvendes som primitivt fritidshus for spejdere, ungdomsorganisationer eller lignende. Det mente man på distriktet ikke, at det var egnet til, og da det havde stået tomt det meste af tiden siden 1964, blev det revet ned.



Anna Jensen i Ottevejshuset, 1916.

Ottevejshus, ca. 1916.
Det Kongelige Bibliotek.





Luffoto af Ottevejskorset. Maj 1999.

Ottevejskorset, Ottevejskrogen [539]. Vejkryds på landevejen mellem Gadevang og Nødebo, hvor otte veje fra Christian V's system af snorlige parforcejagtveje mødes. I første halvdel af 1800-tallet var skovarealet nordøst for vejkrydset kendt som Ottevejskrogen, og skovens folk brugte også navnet om selve vejkrydset. I mange år lå det lille skovløberhus Ottevejshuset ved vejkrydset, men før da var stedet helt fredfyldt, og kun sjældent kom folk eller vogne forbi ad de otte smalle grusveje.

På dette sted mediterede den 22-årige Søren Kierkegaard i 1835, og i »Stadier paa Livets Vej« (1845) udødeliggjorde han stedet ved at gøre det til centrum for en af 1800-tallets ypperste naturbeskrivelser (se side 98-100). I dette øde vejkryds med sammenstød af hele otte veje, men ingen trafik, så Kierkegaard hele menneskets situation med en lang række uundgåelige valg. Dengang var der intet skovløberhus, og alle vejene var nogenlunde ens udseende grusveje. Hvilken skulle han vælge?

Da National Forfatterforening i 100-året for Søren Kierkegaards fødsel ville rejse et mindesmærke i Gribskov, ansøgte om at placere det ved Ottevejskorset, men efter skovriderens ønske blev den i stedet placeret i Stjernen længere mod nord. På det tidspunkt var Ottevejskorset ikke længere »meget eensomt, afsides, skjult«, som Kierkegaard havde udtrykt det. Efter at Ottevejshuset blev bygget, spærrede man fem af vejene med bomme, da kun Kildeportvej mellem Gadevang og Nødebo, samt Odderdamsvej fra Hillerød, var offentlige, og hestevogne måtte betale for at benytte skovvejene indtil 1940'erne.

Paludan, Jens Jacob (1781-1856). Det ældste og måske mest interessante eksempel på en erindringsbeskrivelse fra Gribskov blev nedskrevet i 1844 af kommandør Jens Jacob Paludan. Fra han var 12, til han var 16 år, gik han i Frederiksborg Lærde Skole i Hillerød, og hver lørdag eftermiddag gik han gennem Gribskavs sydlige ende ad landevejen til Fredensborg, hvor han tilbragte weekenden hos sin familie. Faderen var præst i Asmindeørd. Disse ugentlige vandringer gennem skoven, som dengang endnu fremstod som selvgroet naturskov med undtagelse af de få Gram-Langenske plantager, gjorde stort indtryk på den halvstore dreng, og vi har i hans erindringer en levende førstehåndsbeskrivelse af den udyrkede skov:

»Løvedag Eftermiddag havde vi Friehed; altsaa naar Skolen var forbi om Middagen, vandrede jeg hiem igiennem den deilige Skov, som dengang var i sin naturlige Storhed, ikke som nu forhugget og igjen beplantet og friseret. Veien igiennem den slyngede sig under de høie gamle Ege og Bøge, Moserne stod fulde af Vand, hvor Elletræerne speilede sig i det grønne græsgroede Vandspeil, Hvidtjørnen og Gjedeblomsten udbredte sin aromatiske Duft, Fuglene quiddrede og sang, Insecterne summede, Qvæget

bøgede, og de alvorlige Tyre gav deres Mening tilkiende ved den dybe hule Basstemme.

Det var engang en Sommeraften, jeg gik til Fredensborg og kom forbi Porthuset i Steenholt's Vang; der var endnu Dag paa Himmelen, Nattergalen slog, ikke et Løv rørte sig, den mørke Skov laae for mig, under dens tætte Kroner skimtede man den støvede Vei, som slyngede sig imellem Krat og Underskov. Dér gik jeg lille 14 Aars Dreng med raske Skridt, da et vildt Brøl og endnu ét drøned i den stille Skov ikke ret mange Favne fra mig. To vældige Tyre vare i Kamp med hinanden midt paa Veien og reiste en Skye af Støv omkring sig. At komme dem nær ved saadan en Leilighed er farligt, det vidste jeg og veeg ind i Krattet ubemærket, gik tilbage og kom ad en Omvei til et Overdrev, som laae til venstre af Steenholt's Vang, hvor der ogsaa var meget Qvæg. Der var ingen Træer og man kunde i den klare Aften se vidt og bredt.

Nogle gange var jeg nærved at blive opædt af Sviin, som om Vinteren gik paa Skov og aad Olden, Frugten af Bøgetræer. Ved at springe ovfer Gjerder og Grøfter eller krybe i Træer undgik jeg at fortæres levende. Undertiden reed jeg hjem paa en Hest, flere gange med Stutmester Nielsen's Sønner, som gik i Skolen. De brugte nogle smaae svenske Heste, som hørte til Stutteriet, og disse smaae Dyr galopperede med tvende Dreng paa Ryggen i en halv Time igiennem Morads paa de slette Veie, i Mulm og Mørke uden en eeneste Gang at snuble«.

Jens Jacob Paludan fortalte også om Heufanget på hovmarken vest for Hillerød (se bind 1, side 139) og om den barske og voldelige omgangsform, der dengang herskede både på latinskolen og i dagligdagen i øvrigt. Den var med til at forrå mange af hans kammerater, men han tilføjede om oplevelserne i Gribskov: »*De mange Vandringer til mit Fædrenehjem hærdede mig, gjorde mig til en ypperlig Fodgiænger, og, hvad der var det beste, afholdt mig fra mange Orgier og demoraliserende Samqvem ... holdt Vildskaben og Raaheden i Ave, og nærrede den gode Aands Kræfter, som ikke sielden havde en haard Kamp at bestaae mod den Onde«.*

Selv rejste han fra Hillerød som 17-årig i 1798, begyndte på universitetet i København og tog en række indledende eksaminer, men valgte snart efter en militær karriere til søs. Han oplevede Englandskrigene, og en stor del af hans erindringer er en enestående førstehåndsbeskrivelse af Københavns Bombardement i 1807, som han oplevede fra en kanonbåd i frontlinien. Disse optegnelser gjorde erindringerne til en klassiker inde for dansk krigshistorie. Paludan selv endte som kommandør og indrulleringschef for Sjælland, inden han døde i 1856. Jens Jacob Paludans erindringer blev udgivet i 1908, hvor de vakte berettiget opsigt.⁸⁵⁹ Se også Prosa og Poesi, side 172.



Jens Jacob Paludan.
Det Kongelige Bibliotek.

Pederstrup [547d] GPS. Middelaldergård med agre i Gribskov sydvest for Nødebo, nedlagt som landbrug i første halvdel af 1700-tallet. Pederstrup blev efter alt at dømme anlagt som udflyttergård i tidlig middelalder, og »Pætherstorp« nævntes første gang på skrift, da fru Cecilie, datter af Jon Regmodsen, døde i foråret 1275 og testamenterede gården med løst og fast gods til Esrum Kloster.⁸⁶⁰ Af klosterets jordebog 1497 kan vi se, at Pederstrup på det tidspunkt bestod af to gårde, og at hver fæster årligt skulle betale 1 lødig mark til klosteret, yde gæstning (kost og logi for klosterets besøgende) og yde 7 dages hoveri i høsten (1 slådag og 6 skæredage, hhv. med le og segl).⁸⁶¹

Efter reformationen, hvor klostergodset kom på kongens hænder, kan vi følge Pederstrups historie gennem de kongelige regnskaber i Rentekammeret, hvor skatteudskrivninger, landgilde, samt ejer- og fæstehold løbende er opgjort.⁸⁶² Der var nu kun én gård i Pederstrup, og fra 1555 til 1706 blev den fæstet af otte forskellige bønder. Kun den første, Hans Olsen, skulle betale landgilde i korn. Alle de efterfølgende måtte i stedet betale med smør, lam og høns. Der blev dog dyrket både rug og byg i Pederstrup i 1600-tallet, men kornavlens var ret beskedet (6 tønder rug og byg som udsæd årligt), og det var sikrere for klosteret at kræve en landgilde, som ikke var afhængig af en usikker høst.

Af markbogen i Christian V's Matrikel (1681-82) kan vi se, at gårdens



Pederstrups tilliggende.
Udskiftningskort 1781.

samlede dyrkningsareal var 212.913 kvadratalen (ca. 8,4 hektar). Det var delt op i to vange: Skovvangen nord for gården, og Odderdamsvangen syd for. Jordens godhed (boniteten) var meget variabel med braklægningsperioder på både 3, 4, 6, 8 og 12 år, gående fra god byg-jord til »ond Boghvedejord«. Desværre var 40% af jorden ond boghvedejord, hvoraf dog kun en tredjedel skulle hvile i 12 år mellem hver dyrkning.

Da kongen opkrævede ekstraskatter i 1682 som »Kopskatter« (af køpf = hoved, dvs. personskatter), blev gårdens beboere og besætning talt op. Der var fæsteren Peder Andersen med hustru, en dreng og en datter, 2 heste, 1 fole (hest under 3 år), 2 studlinger (hankvæg på 2-4 år), 6 køer, 6 ungnød'er (ungkvæg), 4 kalve, 21 får, 5 svin og 6 bistokke. Det var



»Pederstrup Indhegning«. 1793.

Pederstrup-gårdens tomt i Pederstrup Vang [547]. Januar 2009.



bestemt ikke et velhavende landbrug, men selv efter at dyrkningen var blevet opgivet på nabogården Skallerød i 1701, fortsatte fæstebonden på Pederstrup i en årrække. På det Gram-Langenske kort fra 1764 kan vi se, at Pederstrups jorder på dette tidspunkt havde været forladt i en årrække og henlå som tyndtbevokset overdrev.

Selve gården blev først revet ned efter udskiftningen i 1790'erne. Da havde det lille vangemandshus, Odderdamshuset, i det sydøstlige hjørne af Pederstrups jorder været borte længe (se side 154-155). I begyndelsen af 1800-tallet blev Pederstrups gamle marker besået og tilplantet med bøg og eg – overvejende bøg i den nordlige Skovvang, overvejende eg i den sydlige Odderdamsvang. Der var dog allerede på det tidspunkt en del god bøgeskov omkring de gamle marker, for Brüel og Clausen skrev i 1804: »I den Deel af Skoven, som kaldes Pederstrup Indhegning, staar Bøgetræerne sluttede, ere af god Væxt, og her findes fortreffelige Eege ...«. ⁸⁶³ Al skoven omkring Pederstrup er siden forynget med fortrinsvis bøg, og der er i dag kun få træer tilbage fra den »første« skov på markerne.

Pederstruphus. August 2006.



Pederstruphus [549a]. Skovløberhus ved Nødebovej umiddelbart syd for Nødebo. Før Nødebovej blev ført gennem Pederstrup Vang og forbi Følstrup Damme i 1940, havde huset tilkørsel fra Stenholtsvej. Stuehuset på lidt over 80 m² blev opført i 1887 i pudset murværk med stråtag sammen med et lille vaskehus, og i 1915 blev tilføjet et udhus, der blev bygget af murermester N. Hansen for 1.765,26 kr. Det brændte dog den 7. juni 2002 efter ild i skorstenen, og kun med nød og næppe blev stuehuset reddet. Udhuset er siden genopført. I 1928 blev indlagt elektricitet for 285 kr., og i 1958 blev tilsluttet vandværksvand. Tjenestejorden var på 0,93 hektar (afd. 549e), men var lavtliggende og ret fugtig.

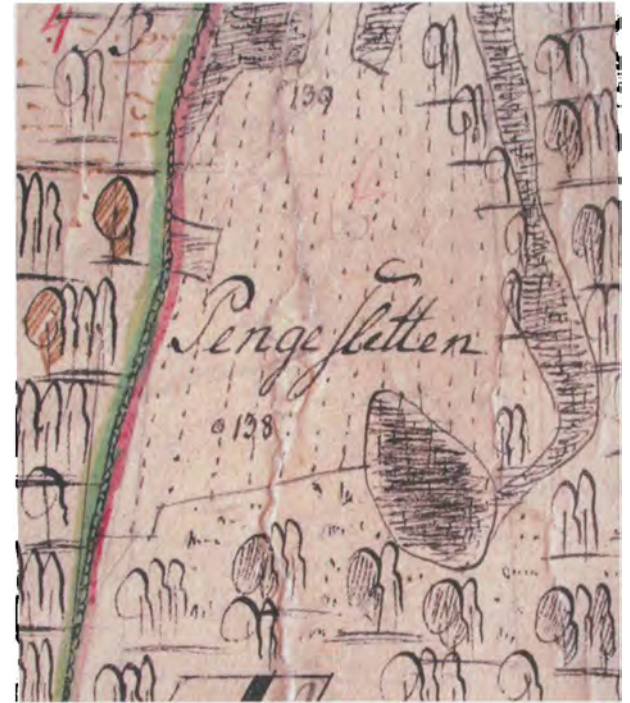


Pengestenen [355b] GPS. Vandreblok på 3 x 3 x 1 meter i Tumlingeving, 200 meter vest for Midtlinien. Nordvest for Pengestenen lå i 1700-tallet Pengesletten, som er angivet på »Concept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger paa Cronborg Amt, 1792«.

Hvorfra navnet stammer vides ikke, men ifølge den lokale folketro skulle en skat have været gemt under stenen, og der har endda været gravet efter den i 1800-tallet.⁸⁶⁴ Den mest udbredte forklaring på stenens navn har været, at det førhen var her, skovarbejderne fik udbetalt deres løn af en kollega, der havde hentet pengene for sine kammerater – en ret usandsynlig historie.⁸⁶⁵ Stenen ligger smukt under et par gamle bøge i kanten af en egebepantning fra 1989.

Piberdam [507ed]. Moseområde på 2,5 hektar med sø på knap 1 hektar i Pibervang nord for Nødebo. Ved anlæggelsen af Frederik IV's Allé i 1720'erne (som sigtelinie fra Fredensborg Slot op gennem Gribskov) blev vejen ved hjælp af en dæmning ført over en langstrakt ellemose, hvoraf den nordlige del kom til at udgøre Piberdam.

Piberdam var vandfyldt indtil første halvdel af 1800-tallet og har muligvis i en periode indgået i det kongelige ferskvandsfiskeri. Dele af den har imidlertid været meget lavvandet, for i 1855 betegnedes den som ellemose med store, gamle ellestød. Skuddene herfra dannede kronetag over 20% af dammen, og det planlagdes at dræne den og tilplante med gran.⁸⁶⁶ Frem til århundredeskiftet udviklede det meste af Piberdam sig til en granmose med yngre og åbne partier, lidt ask, birk og enkelte ege. Rødgranerne vok-



Til venstre:
Pengestenen. Maj 2007.

Herover:
Pengesletten på stuttorikort fra 1792.
Hele kortet er i bind 1, side 125.

Piberdam. Oktober 1974.



sede langsomt og havde efter tre tyndinger i 1914 stadig kun produceret omkring 400 kubikmeter mådeligt træ på hele mosen,⁶⁷ så i 1920'erne afdrev skovvæsenet hele arealet og satte atter dammen under vand. Under besættelsen blev den sydlige del af dammen oprenset af arbejdsløse fra Kageruplejren og igen af Nødebo Distrikt i 1970'erne. Siden har dammen været et rekreativt vådområde. I 1984 blev dammen udgravet til sin nuværende form, og de lange fugleøer langs vestbredden blev anlagt. Udsigtshøjen ved Pibedams sydlige ende blev også lavet ved denne lejlighed. Piberdam har været anvendt til kongelig andejagt med fodring af ænderne. Bunden af Piberdam ligger knap 4 meter over Esrum Sø.⁶⁸

Pibergården [509a]. Tidligere skovriderbolig for Nødebo Distrikt opført i 1962-63 ved bredden af Esrum Sø, hvor skovbrynet forlader søen umiddelbart nord for Nødebo By. Dette år blev Nødebo Distrikts skovridergård Skovfryd omdannet til Skovskolen, men det var end ikke i 1960'erne ukontroversielt at bygge en ny, moderne embedsbolig på et så naturskønt sted. Den kom til at bestå af en etplansvilla på 180 m² i hvide sten med røde tegl og tilhørende sidebygninger, placeret på en 7.000 m² stor grund.

Frem til Nødebo Distrikts nedlæggelse 1. januar 1990 fungerede Pibergården som bolig for to skovridere (Oscar Kampmann og Sven Gravsholt), og herefter blev den i nogle få år anvendt som bolig for andre ansatte ved Skov- og Naturstyrelsen. Siden 1998 har bygningerne været udlejet til landsforeningen LEV og Dansk Handicap Forbund til etablering af et friluftscenter for 23 fysisk og psykisk handikappede. Med støtte fra Friluftsrådet er oprettet en »grejbank«, hvor foreninger, skoler og klubber kan låne friluftsudstyr (telte, kanoer, kajaker mv.) til brug i nærområdet.



Pibergården. September 2006.

Piberhus [509c]. Forsvundet vangemandshus ved sydenden af Pibervang umiddelbart ved bredden af Esrum Sø. Det lå 300 meter syd for Pibergården (lige syd for den nuværende engs skovgærde).

Huset blev opført i 1600-tallet som bolig for vangemanden i Pibervang og fungerede som sådan i næsten hele Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris tid. Pibervang blev overgivet til forstvæsenet kort tid efter resolutionen herom i 1799 (se bind 1, side 127), og Piberhus mistede derved sin oprindelige funktion. I stedet blev det bolig for skovens personale nogle årtier, indtil det blev nedrevet hen imod midten af 1800-tallet.

Plantagevej [686-689]. Skovvej lidt nord for Skovskolen, vest for Nødebovej. Den sydlige ende af vejen fører gennem den 25 hektar store Gribs Plantage, der blev anlagt af von Langen i 1767 (se bind 1, side 176-177). Vejen blev konstrueret i begyndelsen af 1800-tallet, og dens forløb er udmålt og påtegnet det første driftsplankort fra 1801 (side 337). Langs Plantagevej står stadig nogle af Gribskovs mest imponerende nåletræer, bl.a. nogle få 240-årige graner, hvoraf flere er væltet gennem de senere årtier.



Ved Plantagevej står nogle af de sidste Gram-Langenske Graner i Gribskov [688]. September 2008.



Plantagevej fører gennem adskillige smukke bevoksninger, både ældre og yngre. Her en 50-årig lærkeplantage [685d]. Juli 2006.

Porthus. August 2006.



Porttræet. September 2008.



Porthus. Tidligere skovriderbolig for 3. Kronborg Skovdistrikt fra 1851 indtil dets nedlæggelse i 1907. Bygningerne blev opført mellem 1824 og 1857. I 1904 blev regeringen bemyndiget til at dele det gamle skovdistrikt mellem 4. Kronborg og 1. Frederiksborg Distrikt »ved indtrædende Tjenstledighed«, og det skete, da skovrideren baron Haxthausen døde den 4. august 1906. De fleste af distriktets skove gik til 4. Kronborg Distrikt, og dette fik navneforandring til Nødebo Distrikt.

Porthus blev solgt den 21. marts 1907 på auktion sammen med det 14 hektar store skov- og engstykke nord for, kaldet Bramaholm og Thybofæng. Siden er ejendommen handlet flere gange, er nu flot istandsat og tjener som kontordomicil.

Før det nuværende Porthus blev opført, lå en lille, trelænget gård på stedet med samme navn, helt ud til den gamle Fredensborgvej. Den er angivet på kort helt tilbage til 1680'erne. Her krydsede vejen den gamle herredsgrænse mellem Holbo Herred og Lyng-Kronborg Herred. Før udskiftningen var det midt i det skovdækkede område, men efter 1800 blev det indkørslen – porten – til Gribskov fra Fredensborg.

Porttræet [688b] GPS. Særpræget formation af to sammenvoksede bøgetræer, hvor stammerne danner en høj port. Træerne står i en bevoksning, der er anlagt i 1898, knap 1 km nord for Skovskolen i Nødebo. Det tykkeste måler 150 cm i omkreds i brysthøjde, og tilsyneladende er et yngre træ vokset sammen med dette i næsten 4 meters højde. Træet kan være vanskeligt at finde, men står mindre end 100 meter fra krydset Nødebovej/Øster Tværvej skråt mod sydvest inde i bevoksningen.



GRIBSKOV

Pottemagerbakke [709a]. Bakke midt i Gribskov, 750 meter nord-nordøst for Stjernen. Bakken skal have fået sit navn, fordi man i gamle dage gravede pottemagerler i en nærliggende mose. Terrænet sydøst for Pottemagerbakken ligger lavere i hele den del af Gribskov, og i ældre tider – før de store granplantager blev anlagt – var der en storslået udsigt fra toppen, 62 meter over havet. Elith Reumert anførte i 1897, at det i sin tid havde været »stærkt paa Tale paa dette Sted at anlægge et Sanatorium«,⁸⁶⁹ men det er tvivlsomt, om der er nogen realitet i denne påstand.

Prosa og poesi. Da Erich Pontoppidan i 1764 udgav sit »Danske Atlas«, skrev han om Kronborg Amt, hvori det meste af Gribskov lå: »Eggen er overalt behagelig og forlyster Synet ved salte og ferske Vandes, samt lystige Skoves, frugtbare Markers, Byers og Steders Afvexling«. ⁸⁷⁰ Det var formentlig en af de første gange, en forfatter uden tilknytning til kongehuset udtrykte sin glæde og begejstring over Gribskov: at skoven ikke kun

Præstevejsegen. Oktober 2007.

Af de forfattere, Gribskov har inspireret, er Søren Kierkegaard langt den berømteste, se side 98-101. Over hans skrivepult i København hang S.H. Petersens store kobberstik fra omkring 1820, så han altid kunne have sin elskede skov for øje. Det gør det stadig – i dag befinder både skrivepult og kobberstik sig i Søren Kierkegaards mindestue på Københavns Bymuseum.

At der i øvrigt er tale om det måske mest berømte stykke billedkunst med Gribskov-motiv vidner om, at det ikke var her, malerne tog hen. Og derfor indeholder denne bog heller ikke noget afsnit om billedkunstnere.



var til nytte eller måske til besvær, men også kunne nydes for sin skønhed. I de følgende par hundrede år, med romantikkens opblomstring og de litterære kunstarters udvikling, kom skovene til at få en afgørende betydning for mange forfattere, og måske et halvt hundrede af dem bevægede sig så langt bort fra hovedstaden og de bynære landskaber, at de nåede til Gribskov.

Gribskov har gjort indtryk og medført en ganske særlig menneskelig og kunstnerisk refleksion inden for vidt forskellige litterære genrer, fra den dybe eftertanke og poesien til den muntre fortællekunst og naturbeskrivelsen. Set i forhold til Gribskavs udvikling fra udyrket, selvgroet skov til moderne kulturskov kan især fremhæves fem forfattere, der har ladet sig inspirere af skoven inden for hver sin genre (se mere i opslagene under de enkelte forfatters navne):

- 1. erindringerne**, hvor betydningen af »barndommens skov« for den enkeltes natursyn og værdigrundlag kom til udtryk i *Jens Jacob Paludans* erindringer fra før skovdyrkingen blev introduceret,
- 2. filosofien**, hvor skovens intime »afsondrethed« gav plads for eksistentiale overvejelser i *Søren Kierkegaards* forfatterskab,
- 3. digtningen**, hvor naturiagttagelsen udtryktes i lyrisk, poetisk kunst af *Viggo Stuckenborg*, sammen med hustruen Ingeborg og vennen Johannes Jørgensen,
- 4. topografien**, hvor der skabtes overblik over skovens indhold og rekreative muligheder med forskellig grad af følelsesmæssig indlevelse første gang af *Elith Reumert* i 1890'erne, og endelig
- 5. egnsfortællingerne**, hvor folkløse og traditioner udmøntes i den lokale fantasi med skoven som ramme, ikke mindst af forfatteren *Georg Nordkild*.

Præstevejsegen [363a]. Gribskavs tredjetykkeste eg, der måler 635 cm i omkreds i brysthøjde (2008). Den står syd for Hjortelungsvej lige for enden af Gl. Præstevej, »som den kaldes fra dengang, da en Præst besørgede Kirketjenesten baade i Esbønderup og Nødebo«. I driftsplanen 1879-80 nævntes, at der var hele 10 »mægtige Egetræer« i Ostrup Kobbøl langs Præstevejen. Præstevejsegen er formentlig den sidste af disse.⁸⁷¹

Træet er lige ved 30 meter højt og målte i 1925 598 cm i omkreds. Bulhøjden (til nederste gren) er 7 meter, det højeste på nogen kæmpeeg i Gribskov.⁸⁷² Egen bærer præg af at være klemt af nærtstående bøge, der stadig i dag pisker den i toppen. Der er udbredt råd i stammen, og barken mangler på hele den ene side af stammen. Træets tykkelsesvækst er næsten standset, og det lader ikke til, at det vil leve længe endnu. Alderen er formentlig omkring 400 år.

Præstevejshus [239a]. Tidligere skovløberhus i Gribskovs nordlige ende, ved Haregab syd for Esbønderup. På stedet blev bygget et hegnsmandssted allerede før 1824 under navnet Lille Ostrup, netop hvor vejen fra Gilleleje fører mod syd ind i Gribskov. I 1900 opførtes et nyt stuehus på 60 m² af snedkermester Egelund fra Esbønderup Skovhuse for 2.400 kr., og i 1910 blev et udhus føjet til (bygget af samme for 2.250 kr.). Tjenestejorden var på 3,32 hektar (afd. 208a) og lå på Gillelejevejs modsatte side. Vandværksvand fra Esbønderup Skovhuse Vandværk blev fremført i 1950. I 1950'erne ændrede man husets navn til Præstevejshus for at undgå forveksling med skovfogedstedet Ostruphus. En alvorlig skorstensbrand den 7. juli 1961 havde nær gjort det af med huset, men da det allerede dengang havde eternittag, overlevede det. Tjenestejorden blev inddraget til skovdyrkning og tilplantet med eg og rødgran i 1979. I 2004 blev skovløberstedet solgt fra statskoven til privat beboelse sammen med 2.848 m² grund for 1,93 mill. kr. I 2006 er huset udvidet mod øst og har helt forandret skikkelse.



Præstevejshus. August 2006.

Pælehus [525a]. Blev opført som et beskedent hegnsmandshus kort efter 1800, lige hvor Kildeportvej fører fra Nødebo mod vest ind i Gribskov. Huset lå helt tæt på vejen, og først da det blev skovløberhus i løbet af 1800-tallets første halvdel, blev godt 3 tønder land tjenestejord udlagt af Gribskov (afd. 525d) på begge sider af Pælevej.

I maj 1854 fraflyttede skovløberen, og Pælehus blev forandret til distriktets mindste skovfogedsted. Niels Jørgensen fra Lille Lyngby Skov blev ansat som skovfoged, og tjenestejorden blev forøget med 3,5 tønde land kratskov syd for Kildeportvej, fyldt med store bøgestød, som den nye skovfoged selv måtte rydde. Efter et års knoklearbejde såede Niels Jørgensen jorden til med 3 tønder havre, men høsten var så ringe, at han kun fik 5 tønder igen. I 1865 blev hele familien inkl. karlen og pigen (men ikke Niels Jørgensen selv) ramt af tyfus. Konen døde efter tre ugers svær sygdom og efterlod Niels Jørgensen alene med seks ukonfirmerede børn. Tre år senere lykkedes det ham at blive forflyttet til Mårumhus, der var et væsentlig større sted med mere tjenestejord, og hvor han boede de næste 20 år.

I 1889 brændte det gamle hus ved Kildeportvej, og et nyt på ca. 115 m² blev opført 100 meter nord for vejen med udsigt over tjenestejorden.⁸⁷³ Der blev indlagt elektrisk lys i 1928. Den daværende bolig var både upraktisk og meget nødtørftigt bygget, og i slutningen af 1930'erne skrev skovrideren i et brev til direktoratet, at den var *»saa elendig og uhensigtsmæssigt indrettet, at man næppe finder Mage hertil inden for Staten«*. I 1945 blev den derfor ombygget, huset blev forlænget med 2 meter, og der blev indlagt trykvand fra en brønd. Først i 1972 blev vandværksvand tilsluttet.

Pælevej i vinterdragt. Skovfoged Jens Bach er på vej hjem i sin bil [88]. Januar 2007.



Pælehus. August 2006.

Huset overlevede en skorstensbrand den 21. marts 1968, men en udlænge på 115 m² blev revet ned i 1975, da skovfogeden ikke længere havde behov for den til dyrkning af tjenestejorden. Pælehus er et af kun fire huse i Gribskov, som i dag bebos af en skovfoged.

Pælevej. Parforcejagtvej i Gribskov anlagt 1698 i nordvestlig-sydøstlig retning fra Fuglesanghusene øst for Kagerup og mod syd til til Grønholt Overdrev. Den snorlige vej havde oprindeligt en længde på 6,8 km, men i dag kaldes kun de nordligste 3,6 km Pælevej, og den findes ikke længere i Jesperkrog og umiddelbart syd herfor. Navnet stammer muligvis fra, at vejen var piloteret med træpæle over de fugtige områder ved Stenholt Mølle (se billedet i bind 1, nederst på side 97).



Ratjens Dam [501ef]. En lille dam på blot 0,2 hektar, udgravet i et moseområde på knap 1 hektar, i den nordlige ende af Gravervang lige ved Midtlinien mellem Nødebo og Esum. Oprindeligt var Ratjens Dam en åben græsmose med græs, halvgræsser mos og siv, og selv om driftsplanen i 1855 noterede, at den »*bør omvandles til Gran og Birk*«, lykkedes dette aldrig. Mosen blev gennemstrømmet af en afvandingsgrøft fra resten af skoven og vedblev med at være åben. I mellemkrigsårene blev i stedet udgravet en 0,34 hektar stor andedam i mosen, og vandet i afløbsgrøften blev opstemmet. Dammen fik lov at gro langsomt til i de følgende 50 år, og i 1983 blev den atter udgravet af rekreative hensyn. Ved denne lejlighed blev den lille fugleø i dammens nordlige side skabt. En idyllisk »*Skovsø*« anlagt for publikums skyld. Navnet henviser til den parallelt liggende Ratjensvej (se nedenfor).

Ratjensvej [501-502]. 800 meter lang skovvej, der forbinder Nødebovej ved Vangehus med Søvejen langs Esum Sø. For enden af Ratjensvej lå tidligere Gravervangshus ved søens bred, og nord for vejen er lige vest for vejkrydset med Midtlinien udgravet Ratjens Dam.

Vejen er opkaldt efter Ehler Nicolai Julius Ratjen (1806-93), der var forstkandidat og fra januar 1832 fungerede som en slags forstfuldmægtig, dels for skovrider Daniel Bruhn på Skovfryd i Nødebo, dels (3 dage om ugen) for overførster F.N.W. Paulsen, der havde bolig på Egelund. Ratjen havde tilsyn med vejarbejdet, gravning af grøfter og disses vandafledning, »*hvorefter han har udviist Orden og Paapasselighed*«, som overførsteren skrev i en anbefalingskrivelse i 1833. I 1835 blev han konstitueret skovfoged på 3. Kronborg Distrikt (Kagerup østre skovpart), men søgte fra 1848 bort fra Gribskov og tjente dels som skovrider i Sorø Akademis skove, dels som skovfoged og skovrider i Jægersborg Dyrehave. Ratjensvej blev anlagt under hans tilsyn i Gribskov.⁸⁷⁴

Reumert, Elith (1855-1934) var forfatter til den første egentlige bog om Gribskov, »*Gribskov, Et Stykke dansk Natur*« (1897). Han blev født i Aalborg, men flyttede tidligt til København og fik en karriere som kongelig skuespiller, giftede sig med en balletdanser og blev far til skuespilleren Poul Reumert. Ved siden af skuespilgerningen skrev han selv en række stemningsbetonede skuespil, digte, historiske biografier og romaner, og endelig en del topografiske beskrivelser med sans for idyl og romantik.

Efter anlæggelsen af Gribskovbanen i 1880 var Gribskov for første gang blevet let tilgængelig for hovedstadens og hele landsdelens befolkning, og det påvirkede i høj grad Elith Reumert. Da befolkningen i de følgende årtier oplevede en markant reduktion af arbejdstiden, og begrebet »fritid« i løbet af kort tid fik betydning for alle sociale lag, var grunden lagt til at

Mileplads ved Ratjensvej [502]. Man kan ane konturerne efter en kulmile, der også afsløres af den anderledes (mere grønne) skovbund. Hvis man stikker fingeren i jorden, bliver den sort. Stedet ligger et godt stykke fra alfarvej og er vanskeligt at finde. Se GPS-koordinaten i bind 1, side 62 eller på sidste side i kortbindet. Juli 2006.



give Gribskov en plads i mange menneskers bevidsthed, ud over den nærmeste lokalbefolkning. Lokaltopografen L. Both havde allerede i årene lige omkring Gribskovbanens åbning fået udgivet et par små rejseførere til Gribskov⁸⁷⁵, og Elith Reumert fulgte i 1897 op med sin henførte bog på 64 sider med kort og illustrationer.

Den blev siden efterfulgt af Knud Christensens bog på 55 sider, »En dansk Storskov, Gribskov«, som Hillerød og Omegns Turistforening udgav i 1929, og en del andre småhæfter og artikler, som i mere eller mindre nøgtern form præsenterede skoven for dens besøgende. Senest skrev folkloristen og lokahistorikeren Anders Uhrskov bogen »Gribskov fortæller. Et stykke kulturhistorie«, udgivet i Hillerød 1966. Se billedet af bøgerne i bind 1, side 11.

Med Elith Reumerts bog blomstrede den topografiske skildring i sin mest romantiske form, og i dag kan vi smile af, hvordan han med romantikerens ordrigdom erklærede skoven sin uforbeholdne kærlighed:

»Aar efter Aar har jeg fra min Ungdomstid færdedes derinde, ofte flere Dage i Træk, og dog har min Glæde bestandig været lige frisk og ny, hver Gang jeg søgte tilbage til denne – ikke blot Sjællands men hele vort Lands største og skønneste Skov, der i sin Naturs betagende Rigdom og Mangfoldighed synes at have samlet i en Sum, hvad der ellers kun findes spredt og stykkevis i Danmarks andre Skove ...

Jeg tør paastaa, at alle Arter af dansk Skovnatur findes repræsenteret i Grib Skov. Baade den, der søger Idyllens Fred, den, der foretrækker den vilde sønderrevne Form, og den, der ynder den mystiske, dæmoniske Naturskønhed, kan faa sin Lyst tilfredsstillet i rigeste Maal. Selv den inkarnerede Kjøbenhavner, for hvem Dyrehaven er Idealet for alle Skove, vil finde den igjen i Grib Skov ...

Og dog – hvor meget eier Grib Skov ikke for sig selv alene! Gaa en stille Sommeraften ad »Søveien« fra Nøddebo til Esrom, og du vil indrømme mig, at ingen dansk Skov byder Dig Mage til Vandring. Paa en Strækning af en Mils Længde gaar du under mægtige Bøge og gamle, knudrede Ege, bestandig med Søen ved din Side, saa Nær, at Du kan høre Bølgernes sagte Nyn mod Bredden, og med Udsigt over Vandet til bølgende Kornmarker, til Danstrup Hegn og Fredensborg Slotspark. Eller bestig ved Solnedgang Gribsø Bakker, kun kendte af Faa, skjøndt de ligge knap et Kvarter Gang fra Holdepladsen ved Gribsø! Du vil imponeres og gribes af Øjeblikkets høitidsfulde Alvor, og du vil aldrig glemme det Syn, som viser sig for dig. Under dig den mægtige Skovs Tusinder af tætte Kroner – et hav af Grønt – over dig det uendelige Himmelrum, og histude Solens sidste glimt over Kattegattets skimmende Stribe!

Eller søg fra den skønne »Bøndernes Tørvemose« ind til Lille Gribsø, der i Karakteren er saa forskjellig fra den saa høit priste Store Gribsø, hvis utvivlsomme Skønhed dog maa siges at være af mere almindelig Art. Lille Gribsø! Kun saa faa kender den. Skjult ligger den, gjemt for Enhver, der ikke, som Kierkegaard siger, søger værdeligen, dybt sænket ned mellem høie, bøgeklædte Bakker. Naturen er her i sin overvældende Ensomhed og dystre Stilhed paa engang idyllisk og dæmonisk. Høist forskjellig kan den vise sig, alt efter de forskjellige Belysninger og Væjrforhold. Langs Søens regelmæssigt rundede Sider lurer i adskillige Alens Bredde den farlige Hængesæk, der gjør det umuligt at nærme sig helt til Vandet, – fine, unge Birke krandsede den deilige Indsø, og de hvide Stammer lyse aandeagtigt i Sommeraftenens lette Tusmørke ...«

Jovist er det smukt. Mon ikke Elith Reumert i årene omkring 1900 har lokket mange naturromantikere i skoven med sin beskrivelse. Tiden var moden til, at Gribskov kunne blive »folkets skov«. Se også Prosa og poesi, side 172.



Elith Reumert, 1890.
Det Kongelige Bibliotek.

Rillesten og kilehulssten. Store stenblokke, i reglen mindst 80 cm lange, som bærer spor efter kløvning eller forsøg på kløvning. Til de store kirkebyggerier i 1100-tallet kløvede man sten med håndkraft ved at hugge dybe, aflange kilehuller hen over stenen, en skik der holdt indtil middelalderens slutning, hvor man i stedet begyndte at kløve med lange kløveriller. I 1800-tallet anvendte man igen lidt mindre dybe kilehuller til stenklovning. Fra ældste tid er kilehullerne og kløverillerne typisk udhugget med en spids stenhakke, en biggert, og selve kløvningen blev foretaget ved, at jernkiler blev banket fast og sat i spænd i huller og riller gerne med spændkiler, såkaldte blikkers, indtil stenen knækkede. Det var ikke altid, at dette lykkedes, selv om man fulgte stenens korrekte kløveretning, så mange sten er blevet efterladt i terrænet med riller og huller. Disse er i nyere tid blevet fejltolket som kultiske ornamenten.⁸⁷⁶

I skovene omkring Hillerød foretog skovløber Carsten Carstensen i 1996-97 en gennemgribende registrering af sten med kløvespor og fandt i alt 291 sten i Store Dyrehave, Brødeskov, Tirsdagsskoven, Selskov og Gribskov. Langt de fleste lå i Store Dyrehave som følge af Hillerøds og Frederiksborg Slots nærhed, men i Gribskov blev også lokaliseret over 40 sten spredt fra nord til syd. Teknikken med traditionel stenklovning blev med succes gentaget som forsøg i Gribskov samtidig med registreringen. De fleste sten er illustreret og beskrevet i en fyldig rapport udgivet af skovdistriktet.⁸⁷⁷

Over 2 meter lang kilehulssten ved Isterødvejen. Den har 9 kilehuller, og på de 4 er der tydelige spor efter kilepres. Den er forsøgt kløvet, men det er opgivet [604c]. Februar 2009.



Rosintræet [67b]. En stor Seljerøn, der stod på nordsiden af Planteskolevej, ca. 300 meter vest for Gribskovlejren. De tørrede frugter er kendt for at være anvendt til »bornholmske rosiner«, ⁸⁸⁰ da de ud på vinteren får en umiskendelig lighed med rosiner. Navnet Rosintræet er opstået i 1900-tallet. Træet blev fældet omkring 1960.

Rostgaards Bøge [222a]. Sandsynligvis Danmarks ældste plantage, hvoraf de sidste rester stadig eksisterer. Træerne, der menes opgravet rundt om i Gribskov som 10-20-årige, blev plantet på initiativ af amtsforvalter Hans Rostgaard (1625-84) ca. 1680 i Esrum Lund (se side 37-38).

C.D.F. Rewentlows undersøgelser af fældede bøge fra Rostgaards Plantage i begyndelsen af 1800-tallet daterede bevoksningen med sikkerhed og gav os den første videnskabeligt baserede viden om bøgens vækst i Danmark. Der står endnu enkelte bøge tilbage fra den oprindelige plantage – med en stammeomkreds på nær ved 4 meter. I 1910 fandtes endnu »en Gruppe, bestaaende af 45 mægtige, tildels hensygnende Bøgetræer med Omkreds i 1,3 m Højde fra 1,90 til 5,02 m«. ⁸⁷⁸

Rostgaards Bøge blev fredet »saalænge det er muligt« ved Finansministeriets resolution af 28. juli 1879. ⁸⁷⁹ De mangestammede bøge omkring den tidligere Tingbakke (se bind 1, side 153) bygger antagelig på det samme bøgemateriale, som Rostgaard placerede i Esrum Lund.

Rummelborg Dam [545b] GPS. Fugtigt moseområde på knap 2 hektar nord for Stenholt Indelukke, hvor vandet i perioder har været opstemmet ved to dæmninger, så det har kunnet fungere som magasindam for vandmølle drift (Stenholt Vandmølle). Dæmningerne ligger vinkelret på hinanden og er forbundet af en naturlig bakkekold i søens sydøstlige hjørne. De er lige ved 6 meter brede og 2 meter høje, og med en længde på hhv. 20 og 40 meter. Dammens bund ligger akkurat 5 meter i niveau over Store Følstrup Dam, hvortil afløbsvandet løber (Følstrup Bæk). Det diskuteres, om der har ligget en mindre vandmølle ved selve dammen, og om møllehulets lyd eventuelt kan have givet navn til den. Der er endnu ikke fundet spor af bygninger i nærheden.

I 1855 var Rummelborg Dam en åben mose, hvorom driftplanerne bemærkede, at den var »brugelig til Ask«, ⁸⁸¹ og i 1878 blev den beskrevet som en eng, der anvendtes til høslæt, men stod foran tilplantning med gran. ⁸⁸² I de følgende år smeltede området sammen med de omgivende rødgranbevoksninger til ét stort nåletræsområde. I 1930'erne blev rødgranerne fældet, og anden generation rødgran blev plantet. Da tilvæksten var dårlig, besluttedes det i 1992 at fjerne bevoksningen, stoppe de rørlagte dræn og opstemme vandet i dammen. I dag sker der en hastig tilgroning af vandfladen med vandplanter, og et rigt fugleliv har udviklet sig.



Rummelborg Dam. Maj 2007.



Rødedam [818b]. Rødedam er en 4,2 hektar opstemmet sø i Strøgårdsvang umiddelbart nord for Gadevang by. I nordenden tilbageholder en mere end 4 meter høj jorddæmning vandet og kontrollerer afstrømningen til Vestre Fruemose og det lavtliggende landskab mod vest, så der kan sikres en vanddybde i søen på mere end 2 meter i de dybeste partier. Dæmningens alder kendes ikke, men tilsyneladende har man bortgravet en naturlig terræntærskel og erstattet den med en dæmning for kunstigt at kunne regulere søens vandstand. I forbindelse med konstruktionen af Frederik II's Kanal i 1570'erne, hvor man forsøgte at lede vand fra skovlandskabet nord for Hillerød til Frederiksborg Slotssø, stod Rødedam i forbindelse med kanalen. Frederik II's Kanal løber på den modsatte side af bakken langs hele Rødedams vestkant, og lidt over 75 meter fra søens nordende kan man se spor hen over bakken af en grøft, hvor det har været muligt at lede overskudsvand fra Rødedam ind i kanalen. Vandstanden i Rødedam har dengang ligget 3,5-4 meter højere end i kanalen.⁸⁸³

Dæmningens opførelse må formentlig sættes i forbindelse med Rødedams vigtigste funktion – som fiskedam for det kongelige ferskvandsfiskeri. Med sin største dybde umiddelbart foran dæmningen kunne Rødedam næsten tømmes for vand efter behag (ned i Frederik II's Kanal), og det var netop, hvad man havde behov for, når man f. eks. fremavlede karper. Man havde *legedamme* til klækning af fiskeæg og fremstilling af karpe- og karudseleg (ganske små, nyklækkede fisk), *yingeldamme* til udvikling af småfiskene det første år, *strækkedamme* til videreudvikling af yngelen det andet år, *sættedamme*, hvor fiskene fik lov at vokse de følgende tre år,



Rødedam på »Kort over Gribs Skov, opmaalt af Oppen 1801, copieret af Richelieu 1810«. Med blå er indtegnet Frederik II's Kanal fra Sidseldam i nord til Strødam i syd.



Udsnit af skovkort, 3. Kronborg Distrikt 1817. Kieldermose er det samme som Bredemade. Bemærk at Rødedam her kaldes »Rør Dam«.

Granskoven på bunden af Rødedam godt et år før den blev fældet.
September 2004.



Traktoren er udstyret med en fræser, der fjerner alle rødgranernes stubbe. Der blev ikke gravet eller flyttet om på jorden bortset fra, at grøftesiderne blev skubbet ned. Februar 2006.

og endelig *spisedamme*, hvortil de spiseklare fisk kunne overføres. Langsomt – dvs. i løbet af 2-3 måneder om efteråret – tømte man dammene, så de unge fisk kunne nå at følge med det vigende vand (*»stikke sig gennem Grøden«*). På den måde kunne man tvinge de fleste fisk ind i et stort



hyttefad ved den såkaldte *munk*, en anordning til regulering af dammens vandstand, så man kunne flytte dem til næste dam. Rødedam var yngeldam, og omkring 1700 skulle der ifølge en optælling, foretaget af den kongelige fiskemester, have været 100.000 stykker karpeyngel i »Røde Dam ved Strøegaard«. En kommission kontrollerede tallet og nåede frem til 97.150, hvoraf 81.200 blev flyttet over i »Nederste Hjortelunde Dam«, hvis identitet ikke er sikker. Det kan muligvis være tale om Store Hjortedam (se side 228), som udmærket kan have fungeret som strækkedam. Overflytning kunne ske over store afstande, f.eks. fra Helsingør til Hillerød eller fra Hillerød til Græse.⁸⁸⁴ Efter tømningen kunne Rødedam fyldes forholdsvis hurtigt igen med vand fra Store Ondemose.

Oprindeligt var i det mindste den nordlige del af Rødedam formentlig en mere eller mindre vandfyldt, naturlig sø, og mod syd fortsatte den over i en ret næringsrig og meget fugtig ellemose, godt 450 meter lang (nord-syd) og 100 meter bred. Ved opdæmningen er træer i dammens højereliggende dele naturligt nok fjernet, og de perioder, hvor dammen ikke har været vandfyldt, har den henligget som mose og har sikkert været anvendt til høslæt. I 1855 blev den tilplantet med tagrør (benævnes »Rørdam« i driftsplanen 1855-56, måske som en forvanskning af Rødedam), og det noteredes, at arealet »bør saavidt som muligt anvendes til Rørskjær«.⁸⁸⁵ I 1878 var den nordlige tredjedel af Rødedam imidlertid tilvokset med pil (»Kurvepil«), den sydlige tredjedel var netop tilplantet med eg, og den midterste og mest fugtige del var endnu græs-



Februar 2006.

Rødedam set fra syd. Juli 2006.





Maj 2007.

mose, men stod foran tilplantning med eg. Egekulturerne blev ingen succes, og 10 år senere noteredes: »Rørmose er aaben, begroet med Græs, Mos, Ukrudt, enkelte 1-10-aarig og 10-20-aarig Rødgran, Fyr, Birk, El, Pil, til dels fugtig. Pilene i den nordlige Ende ere Levninger af et totalt mislykket Pileanlæg«. Der foresloges nykultur med birk.⁸⁸⁶ I løbet af første halvdel af 1900-tallet dannede træerne efterhånden store, uensartede holme i mosen, lidt over halvdelen domineret af birk, lidt under halvdelen domineret af rødgran fra 1880'erne. I slutningen af 1950'erne blev hele mosen ryddet og tilplantet med rødgran, som hurtigt dannede en tæt bevoksning.

Som et pilotprojekt i forberedelsesfasen til oprettelsen af Nationalpark Kongernes Nordsjælland blev Rødedam udvalgt som et muligt areal for fremtidig vådområde-genopretning. Et projekt blev skitseret, og i vintermånederne i begyndelsen af 2006 blev rødgranerne fældet og solgt til flisfyring i varmeværker. Indtægterne blev bl.a. anvendt til at knuse stød og rødder efter træerne og udjævne arealet, så det fremover kunne fremtræde landskabeligt – som smukke, bløde bakker omkring en sø i midten. Dæmningen ved arealets nordende blev tætnet, og til de flestes overraskelse blev hele søbasinet fyldt med vand i løbet af det følgende halve år. Herved er genskabt Gribskovs næststørste, skovomkransede sø.

Rødepæl Stjernen [516]. Tidligere navn for Stjernen, se side 220.

Salene [167a]. Se Hakons Sale, side 78.



Rødedams østbred set fra syd.
September 2008.

Samuels Mose, Espallions Mose [194]. Mose på 2,75 hektar i den østlige del af Harager Hegn. Oprindeligt en åben mose »*ikkun begroet med Lyng, Bøller, Mos og Græs*«,⁸⁸⁷ og i årene fra udskiftningen og frem til midten af 1800-tallet brugt til tørveskær. Dengang kaldtes den Espallions Mose, muligvis som en forvanskning af espeljung, altså lyngen, hvor der vokser asp. I 1850'erne påbegyndtes dræning, og man noterede at »*forsaa-vidt den ikke benyttes til Tørveskjær bør den tilplantes med Gran*«. ⁸⁸⁸ Den midterste halvdel af mosen vedblev dog at være meget fugtig og fremstod stadig omkring 1900 som »*Lyngmose med noget forskjelligaldrende Birk, Rødgran, Fyr og Røn*«. ⁸⁸⁹ Man forsøgte at dræne og få rødgranerne i vækst, men det lykkedes kun delvist. Området havde stadig præg af »*opskaaret Tørvemose*«, og granerne var »*stærkt grenet og blandet med jævnaldrende, tarvelige Skovfyr og Birk*«. ⁸⁹⁰ I dag er den midterste halvdel af mosen op mod skovgærdet til Græsted Overdrev lysåben, meget fugtig mose omgivet af frodig birkesump. Resten er bevokset med næsten 50-årig rødgran og sitkagran. Hvem der har givet navn til mosen vides ikke.



Samuels Mose. Februar 2009.

Sandporte Kilde [232f] GPS. Kildevæld i Munkevang nær Esrum Sø nordvestlige hjørne, Sandporten. Kilden er muret med røde mursten som en brønd i kanten af et lille moseområde, godt 100 meter vest for Søvejen (se billedet i bind 1, side 227).

Vandet er jernholdigt og skal give fornemmelsen af en indre varme, når man drikker det. Fra Fiskebrohuset, der indtil 1800-tallets sidste halvdel lå øst for Sandporten ved Fiskebroen over indløbet til Esrum Å, siges en kone, Karen Fiskerbro, at have hentet vand fra Sandporte Kilde. Angiveligt skulle hun have kureret børn for engelsk syge ved at smøre dem med syv slags olie i to torsdage efter nymåne og derefter bade dem med vand fra kilden.⁸⁹¹

Det vides ikke, hvornår murstensbrønden er lavet, men det er ikke utænkeligt, at den står i forbindelse med stutteridriften i Munkevang i 1700-tallet (vanding af heste). Der kendes ikke spor af bygninger i nærheden.

Sandskredet [833]. Sandet skovområde, lige nordøst for den tidligere store Gadeslette i Gribskov mellem Gadevang og Store Gribsø. Gadesletten og Sandskredet blev tilplantet med rødgran først i 1800-tallet, men før da var den sandede og grusede slettejord lysåben, og i det kuperede landskab op mod Gribskavs midte var der bakker med synligt sand mellem hedelyng og græsser.

Navnet er i dag overleveret i Nordre og Søndre Sandskredsmose syd for Store Gribsø, ikke at forveksle med Sandskredsmose [695b] vest for Maglemose. Tilsyneladende har et andet område ved Maglemose også båret navnet Sandskredet.

Sandskredet, angivet på 3. Kronborg Distrikts oversigtskort, opmålt 1800, men med »indmaalt Culturer og afdeelt Bestanden til Taxationen 1820 af W. Brüel og Asmussen«.

Sandskredet udgjorde den nordøstlige kant af Gadesletten, som i 1820 var nylig tilplantet med rødgran (angivet med »rg«).

Navnene står ikke præcist på kortet: Sandskredet skal således flyttes noget mod øst, mens Fruebjerg skal flyttes mod vest (til det grønne bøgeområde).

Store Grib sø ses i kortets nordøstligste hjørne.

Hele kortet er gengivet i bind 1, side 194.



Sandskredsmose set mod nordøst.
Maj 1999.



Sandskredsmose [695b]. Vådområde på 3,5 hektar i Gribskovs midte – i dag den tredjestørste sø i skoven. Sandskredsmose blev kaldt Birke-mose på udskiftningskortene i 1781. Muligvis blev der gravet lidt tørv i mosen af beboerne i de nærliggende Fuglesangshuse i 1700-tallet.⁸⁹² Dengang var mosen en lysåben, næringsfattig tørvemose uden træer, men allerede før midten af 1800-tallet blev der gravet en hovedgrøft gennem arealet fra syd til nord og mod nordvest ud af mosen.

Mindre end 100 meter efter at grøften har forladt Sandskredsmose, drejer den til højre og ender i et lille, lavtliggende hul, hvor vandet forsvinder ned i jorden. Dette drænhul har været kendt i hvert fald siden første halvdel af 1800-tallet, og det har modtaget umådelige mængder vand fra de omkringliggende moser og ikke mindst Sandskredsmose. På forunderlig vis må det ved nogle let gennemtrængelige jordlag have forbindelse til dybere grundvandsspejl i skoven. I 1855 blev det beskrevet som »Vandreservoirer for de omliggende Moser« – med en lidt alternativ opfattelse af ordet reservoir.⁸⁹³

Sandskredsmose blev anbefalet tilplantet med gran i 1855, og der graves et omfattende net af drænggrøfter i mosen i de følgende år for at sænke vandstanden. I 1888 var den dog stadig en lysåben mose næsten uden træer, men »begroet med Lyng, Bøller, Græs, Mos, med Tuer og Huller samt med enkelte 30-40-aarige Birk«.⁸⁹⁴ Det anbefaledes i stedet at tilplante den med bjergfyr, men resultatet blev en rødgrankultur først i 1890'erne vest for hovedgrøften, og sidst i 1890'erne øst for hovedgrøften. Den blev ikke nogen stor succes. Efter 45 år var gennemsnitshøjden på de sidst plantede rødgran kun 12 meter og diameteren 13 cm. De øst-



lige rødgraner blev i 1944 beskrevet som en »meget aaben, hullet og uregelmæssig Bevoksning af 45-aarig velformet Rødgran. Højde 3-20 meter, Træerne i Sphagnumlavninger vokser knapt«. Den vestlige bevoksning af rødgran var »aftagende i Intensitet og Kvalitet mod Syd, hullet, døende og væltende«. ⁸⁹⁵ Resultatet blev, at hele mosen blev ryddet for træer i de følgende år og i 1948 tilplantet med en ny kultur af rødgran. Ved samme lejlighed blev dræningen forbedret, og denne gang voksede granerne langt bedre. Efter godt 45 år var de næsten dobbelt så høje og dobbelt så tykke som rødgranerne i den foregående bevoksning. ⁸⁹⁶

I 1990'erne blev det besluttet af afdrive rødgranbevoksningen i Sandskredsmose og genskabe det tidligere vådområde. Træerne blev fældet nord for Pælevej i 1996, og afløbsgrøften til drænhullet nordvest for mosen blev blokeret, hvorefter vandstanden steg momentant. I løbet af kort tid udviklede mosen sig til en sø, fordi mosetørven var sunket sammen

Sandskredsmose. Maj 2007.



efter dræning, ihjelskygning af de levende tørvemosser samt pga. træernes vægt. Moseplanter begyndte at trives langs kanten og breder sig nu ud i bassinet. Syd for Pælevej blev granerne først fjernet i 2002, hvorefter også dette areal blev sat under vand.

I naturtilstand har Sandskredsmose aldrig været vanddækket, men som et led i etableringen af et fremtidigt, stabilt moseareal er det et lovende stadium. Den tidligere mosevegetation var stort set udslettet siden besættelsesårene, og en stor vandrigdom er formentlig det bedste udgangspunkt for, at arterne finder vej til fremtidens Sandskredsmose. Fra parforcejagtvejen Pælevej er der udsyn over hele arealet, og i sommeren 2008 blev nåleskoven omkring moses sydende fældet (se billedet i bind 1, side 224) for at skabe et fremtidigt overdrevslandskab omkring mosen.⁸⁹⁷

Selbæksmose [802d]. Se Store Selbæksmose, side 233.



»Seel« Skov og Lille Dyrehave på det Gram-Langenske kort over Frederiksberg Revir, 1765.³¹⁵

Selskov [891-896]. Fritliggende skovareal nord for Hillerøds vestlige villakvarter på 47,0 hektar, kun adskilt fra det øvrige Gribskov mod nord-øst af Gøgehusets og Gadevang Teglgårds jorder. Navnet Selskov er formentlig en forvanskning af »Seljeskov« (af Seljepil) og kendes tilbage fra midten af 1700-tallet, om end det sikkert er langt ældre. Næsten en tredjedel af skoven var i gammel tid vådområder, så der har været rig mulighed for udbredte pilekrat. I dag er samtlige vådområder i skoven grøftet og drænet, men den over 3 hektar store Flægmosse i skovens midte er stadig fugtpræget og bevokset med el og ask. Resten af skoven er næsten udelukkende løvskov, kun i skovens sydvestlige hjørne er der et mindre areal med sitkagran.

I 1575 blev Frederiks II's Kanal gravet gennem Selskov, og dele af kanalen udgjorde den sydlige kant af skoven ud mod Blegemarken, der fungerede som Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris hovmark (hoverimark). Den østlige ende af kanalens 1.300 meter lange løb gennem skoven lige ved Truntheus kaldes fra gammel tid Svenskehullet, hvilket antyder, at svensk arbejdskraft (muligvis krigsfanger) på et tidspunkt har været anvendt ved uddybning af kanalen. Selve Selskov tilhørte også stutieriet, og i 1700-tallet opførtes ved skovens sydøstlige spids Truntheus som vangemands-hus til stutieriets opsynsmand for de syge heste i Patientvangene, der lå syd for skoven langs Selskovvej. I stutieriets tid

Selskov hundeskov. Maj 2005.





Svenskehullet, Frederik II's Kanal i Selskov [894f]. April 2007.

har der næppe været et veldefineret skovbryn mod syd i skoven, og derfor varierer skovens størrelse en del på 1700-tallets kort over området.

Sibbekilde, Gammelvangskilde [179a/188b] GPS. Historisk, tidligere kildevæld i Gribskøvs nordlige ende. Der er uenighed om, hvorvidt kildevældet udsprang på Kildebakke i afd. 179a eller var den stensatte brønd, i kanten af Gammelvangsmosen i afd. 188b. På skovkortene har brønden altid været kaldt Gammelvangskilde, mens navnet Sibbekilde har været brugt om en fugtig plet på bakken en halv kilometer nordligere.⁸⁹⁸

Gammelvangskilde [188b]. April 2007.



Brøndens stensætning er fint bevaret, og umiddelbart vest for ligger tomten efter Jonas' Hus, som blev nedrevet omkring 1800, og brønden har antagelig fungeret som vandforsyning. Gammelvang omkring Sibbekilde (afd. 188, ca. 8 hektar) har været omgærdet, og godt 100 meter mod syd ses spor efter skovens mest spektakulære kulmileplads (se bind 1, side 64-67).

Maleren Arnold Olsen fortæller i bogen »Nordsjællandske Helligkilder« (1929), at vandet i Sibbekilde ifølge en gammel kone skulle have været godt som lægemiddel. Fra Sobækgården, der indtil udskiftningen lå 600 meter mod nordøst, blev der angiveligt hentet vand fra Sibbekilde Skærtorsdag, og når man blev badet med det, fik man ikke udslæt og bylder det år. Fra Esbønderup, Saltrup og Boserup skal folk også have hentet vand fra kilden som lægemiddel.⁸⁹⁹

Sibberup [167a] GPS. Forsvunden landsby længst mod nord i Gribskov. Den nævnes første gang som »Sibbethorp« i 1211 i ærkebiskop Anders Sunesen og biskop Peder Sunesens beskyttelsesbreve over Esum Klosters besiddelser.⁹⁰⁰ Navnet Sibberup er dannet af drengenavnet Sibbi (forkortet fra Sigbjørn), som ofte anvendtes i Danmark og Sydsverige i tidlig middelalder.

Ved slutningen af 1400-tallet bestod Sibberup af fire gårde, hvoraf de to skulle yde en stor landgilde især i korn (rug og byg), en skulle betale med smør (det var måske blot et husmandssted), og den fjerde skulle levere lidt rug og havre, men samtidig adskillige dyr, hoveri og ikke mindst 20 læs brænde årligt fra Gribskov til klosteret. Landgilden på den sidste gård adskilte sig lidt fra de øvrige, og det var måske, fordi den først blev klosterets ejendom i 1496, da kong Hans mageskiftede den til klosteret sammen med ni andre gårde mod at få en del af klosterets fjernereliggende gods i stedet. Ved overdragelsen fastholdt man den tidligere landgilde.⁹⁰¹ Efter reformationen overgik landsbyen til krongodset, men i 1582 var kun to fæstebønder i byen og landgilden var ændret til smør. Den ene gård var tydeligvis fjernet, og husmandsstedets endeligt fortaber sig i historien.⁹⁰²

Sibberups marker var fordelt i tre vange omkring gadekæret og bytoften med de to gårde: Birke Vang mod nord og nordøst med tre åse, Lille Vang mod sydøst med fire åse, og Høyels Vang mod sydvest med fem åse (se kortet i bind 1, side 60). Toften blev dyrket årligt som alsædebrug, og hver af vangenens åse bestod af 5-20 agerstrimler (højryggede agre). Begge fæstebønder havde agerstrimler i samtlige åse for at fordele den gode og dårlige jord ligeligt, og selv om markerne i princippet skulle dyrkes 2 år og ligge brak i 1 år i 3-vangsbruget, var jorden så dårlig i nogle af agrene, at den måtte ligge brak i 7 år, ja, enkelte endda i op til 16 år.⁹⁰³

Sibberup blev nedbrudt da det nationale rytteri fik hovedkvarter i Esum i 1717, og landsbyens jorder blev inddraget til græsningsareal. Da rytteriet i 1732 forlod Esum igen, blev Sibberups jorder overført til Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri. I stutmester Peter Schäffers opgørelse fra 1767 betegnede »Sibberups Kobbel« som en god græsvang, hvor stutteriets 2-års hingstefoler gik, indtil de kom på græs i Boserup Vang lidt mod nordvest, men ved århundredets slutning var næsten 60% af Sibberup Vang skovbevokset.⁹⁰⁴ Stutteriet overlod »Nederste Sibberups Kobbel«, som omfattede de gamle bymarker, til forstvæsenet i 1834. Det blev beskrevet som meget åbent og med store sletter, så kultiveringen gik straks i gang. Nord for Husebyvej blev sået eg »i Havre« i 1835, dvs. sammen med korn for at hindre afgræsning af træerne, og syd for Husebyvej fortsatte man 1843 på samme måde med eg sået »i Rader paa vid Afstand«, ligeledes i havre.⁹⁰⁵

En stor del af egne nord for Husebyvej findes stadig. Gilleleje Museum foretog i 1984 udgravninger i Sibberup, hvor en gårdtomt blev fritlagt.⁹⁰⁶



Her, nord for Husebyvej, lå Sibberup.
Maj 2007.

Udsigt fra gårdene mod nordvest.
[167a]. Maj 2007.



Sidseldam. Maj 2006.



Sidseldam [806h]. Opdæmmed gammel fiskedam, 0,3 hektar, hvis historie antagelig stammer tilbage fra 1570'erne. Den 13. december 1575 ønskede Frederik II at grave en kanal for at »indlede Grib Sø i nogle af de ny, sidst lavede Foreldamme«,⁹⁰⁷ og heriblandt var rimeligvis Sidseldam. Den er stadig i dag sikret en konstant, frisk vandforsyning fra den vandrige Toggerup Kilde og har med sin lille størrelse sikkert været ideel til opdræt af fiskeleg (nyklækkede fisk). Dammen har kunnet tømmes helt ved dæmningen, og det almindelige overløb er strømmet ud i Frederik II's Kanal, ned forbi Fruebjerg og videre til Strødam og Frederiksborg Slotssø. Sidseldam har stadig i dag en fin rentvandsfauna.

Siggerup [372c] GPS. Forsvunden gård, der formentlig lå midt i Fændrikvang 700 meter vest for Kongens Bøge. Vi ved meget lidt om gården, der ikke optræder blandt Esrums Klosters besiddelser, men første gang nævnes i 1500-tallets skatteberegninger under Frederik II.⁹⁰⁸ I lensregnskaberne 1582-83 står fæstebonden Jørgen Lauritzen anført som fæster af gården med en beskeden årlig landgilde på 1 fjerding smør og intet andet. Siggerup har rimeligvis eksisteret som udflyttergård, måske fra Ormstrup, siden en gang i middelalderen, men det kan ikke dokumenteres.

Navnet Siggerup menes at være dannet ud fra det oldnordiske drengenavn Sigg. ⁹⁰⁹ Ved Christian IV's indretning af stutriverangene langs Esrums Sø blev Siggerup fjernet samtidig med Nørre Sørup, og jorden lagt ud til græsning. Lige syd for Hvideportevej ved midtlinien i Fændrikvang findes i dag rester af en tomt, og et par hundrede meter nordligere ligger Gårdstedmose. På »Concept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger« fra 1792 (se bind 1, side 125) står arealet omkring Hvideportevej på den vestlige side af Midtlinien anført som »Gaard Pladsen«.

Skallerød [527g] GPS. Forsvunden gård i Gribskov umiddelbart vest for Nødebo, sandsynligvis anlagt i tidlig middelalder. Den nævntes første gang som Schalleruth og Skallæruth i et gavebrev til Esrum Kloster fra Jakob, søn af grev Niels af Halland, i 1271: *»Jeg gør vitterligt for alle nulevende og tilkommende, at – da min elskede broder, salig ihukommelse, junker Niels paa sit yderste ved testamente har skænket de regelbundne mænd, munkene i Esrom, alt hvad vore forgængere vides at have haft i Skallæruth, såvel i jorder som i skove og alle andre tilliggender – forunder jeg dem gerne den nævnte besiddelse, og gaven, som er givet efter forskrifterne og lovligt, anerkender jeg som fuldt gyldig og bekræfter den ved dette brev. For at der ikke af nogen skal kunne rejses modsigelse eller trætte angående dette, har jeg ladet mit segl og min kære broder Anders' segl hænge under dette brev. Givet i København i det Herrens år 1271 den 2. august«.*⁹¹⁰

De hallandske grever var i deres oprindelse uægte kongesønner, så fra begyndelsen har Skallerød utvivlsomt været kongelig ejendom. Som de fleste af klosterets andre gårde blev også Skallerød beboet af en fæstebonde, der skulle svare landgilde, i slutningen af 1400-tallet således en Per Boesen, som årligt måtte betale en halv tønne smør, yde gæstning for klosterets besøgende sammen med Nødebos bønder, og yde en dags hoveri med le.⁹¹¹

Skallerød havde et større agerareal end gården Pederstrup lige syd for – i alt 349.592 kvadratalen i 1680, svarende til 13,8 hektar – men selv om jorden i hvert ifølge jordebøgerne forekom lidt bedre end Pederstrups og for størstedelen kunne dyrkes i hvert fald hvert fjerde år, så tyder den lavere landgilde på, at det var svært at få et ordentligt kornudbytte.⁹¹²

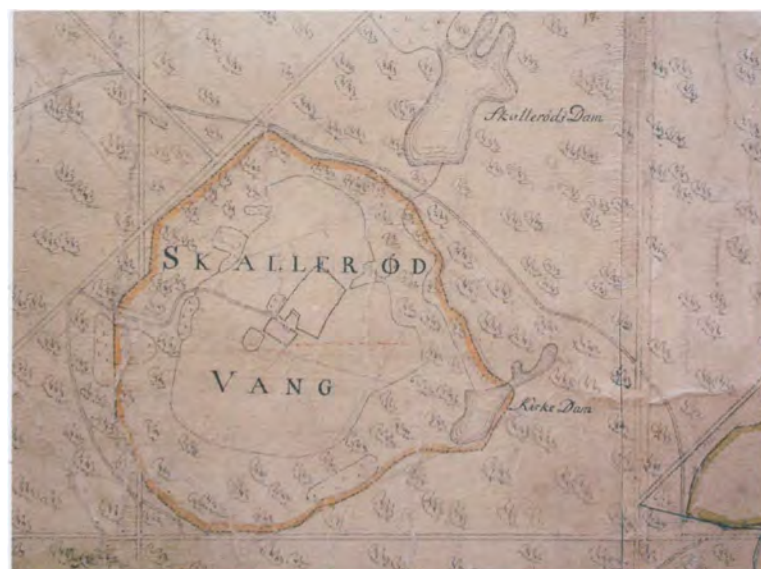
Efter reformationen kender vi fra 1551 til 1701 navnene på hele 13 fæ-



Dige i Skallerød Vang. April 2007.

Til venstre:
Skallerød Vang 1780'erne.

Herunder:
Skallerød – von Oppens kort 1801.



stere af Skallerød. Nogle af dem, f.eks. Peder Lauridsen i 1599 sved kul for at få økonomien til at hænge bedre sammen, og Skallerød havde under Christian IV kun status af »en halv Gaard«. I en årrække brugte Christian IV gården som en slags retrætebolig for sin gamle jæger, Christoffer Meissner, (som slap for landgilde og afgifter), og efter kongens død blev gården bolig for de kongelige fiskemestre Johan Funke og Peder Ibsen.

Jorden, der hørte til Skallerød, var opdelt i tre vange, som lå rundt omkring gården: Toggerupvangen mod nordvest og vest sammen med »Kul-milebakåsen«, Søndervangen mod syd sammen med den lille Gydedam, og Kirkevangen mod øst og nordøst sammen med Kirkedammen, den nuværende Skallerød Dam. Nærmest gården lå to vandhuller og kålgården på lidt over 1 tønde land. Fæstebonden i 1682, Hans Mortensen, undlod ikke ved udarbejdelsen af markbogen til Christian V's Matrikel⁹¹³ at gøre opmærksom på, at afgrøderne led stor skade pga. vildtet fra den omgivende skov (se bind 1, side 60-61), og han holdt da også kun ud i få år. Efter ham overtog Peder Tuesen gården i en halv snes år, og til sidst prøvede Laurs Laursen kræfter med den magre skovjord. Jordebøgerne taler deres eget sprog i deres registrering af landgilden: »Formedelst Armod skyld kand hand ej giffue noget dette Aar« [1699], og »Er forarmed og kand ej give noget dette Aar [1700]«. Året efter blev han sat ud af gården, den blev nedlagt som landbrug, og jorderne blev givet Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri til hestegræsning og omgivet med små jordvolde og dobbelte risgærder. Herefter blev gården beboet af en vangemand fra stuttoriet.

I 1702 satte stuttoriet et »rødt Stod«, bestående af røde, brune og sorte hopper (af rød afstamning) sammen med en rød avlshingst, *Agreable*, på græs i Skallerød Vang. To år senere blev alle hestene i Skallerød Vang brændemærket med deres eget unikke brændemærke, et jagthorn (se bind 1, side 116). Men selv til græsning var jorderne i Skallerød næsten for magre, og ved stutmester P. Schäffers opgørelse i 1767, omtalte han Skallerød Vang som »en daarlig Græsvang, hvori gaar Hopper, der bedækkes af Haanden«. Græsvangens størrelse blev i 1799 opgjort til 31 hektar, heraf 70% ager, 10% eng og 20% skov.⁹¹⁴

Ved kongelig resolution af 21. juni 1799 blev Skallerød Vang overgivet til forstsvæsenet til fremtidig skovdyrkning som en af de første – velsagtens fordi jorden ikke var særlig egnet til andre formål. Den gamle gård blev revet ned, og næsten hele vangen blev tilplantet med eg, undtagen den vestligste ende ved Skelvevej og Stutterivej. Her plantede man rødgran, som dog efterhånden blev erstattet med bøg. I 1880'erne blev egebevoksningerne »efterbedret« med bøg, der efterhånden voksede op og kom til at dominere skoven.⁹¹⁵ I dag eksisterer fortsat egetræer i Skallerød Vang fra den første skovrejsning omkring 1800, men langt størstedelen er for længst fældet.

Skallerøds gadekær. Marts 1976.





Skallerød Dam [526e]. En kunstig, opdæmmed fiskedam i den østlige ende af Skallerød Vang, tæt ved Pælehus i Gribskov. Den måler blot 0,3 hektar men har tidligere strakt sig længere mod nord og øst og haft en størrelse på nær det dobbelte. Vandet stemmes op af en imponerende dæmning i dammens sydende, sandsynligvis konstrueret i sidste halvdel af 1500-tallet eller første halvdel af 1600-tallet i forbindelse med udviklingen af det kongelige ferskvandsfiskeri omkring Frederiksborg.

Skallerød Dam. Maj 2007.

Indtil omkring 1800 kaldes dammen for Kirkedam, og navnet Skallerød Dam anvendtes om en anden dam nord for Skallerød Vang. I Christian V's Matrikel (1681-82) kan man i markbøgerne læse, at der i Skallerød Vang fandtes »*Tuende [tvende] Fiske Damme den ene kaldiss Giude Dammen med smaa Karusser. Den anden kaldiss Kirke Dammen med smaa Karpeleg besat*«. ⁹¹⁶ Der er ingen tvivl om, at fiskeriet i dammene ikke kom fæstebonden i Skallerød til gode, men blev bestyret af den kongelige fiskemester på Frederiksborg. Efter udskiftningen, hvor Skallerødgården blev fjernet og jorderne tilplantet, fik Kirkedam lov at bestå som den eneste af områdets fiskedamme, dog under det nye navn, Skallerød Dam.

Herunder:

Skelvej, på dæmningen ved sydenden af Store Følstrup Dam [546h, 553e]. Stereoskopfoto, ca. 1890. Det Kongelige Bibliotek.



Skallerød Smørsten [521f] GPS. En af Gribskovs store vandreblokke, beliggende lidt syd for Lille Grib sø. Stenen er 4 meter lang og godt 2,5 meter bred. I den nordlige ende er den 1,8 meter høj og har en skarp ryg, mens sydenden er flad med flere fordybninger og kvartsårer. Der er ikke knyttet gamle folkesagn til stenen, men i litteraturen er den blevet forvekslet med Troldestenen [550b].⁹¹⁷

Skelvej. Parforcejagtvej gennem Gribskov fra Grønholt Hegn i syd til 1 km nordøst for Store Grib sø. 7,2 km af vejen er snorlige, heraf 5,7 km i Gribskov, og i den nordlige ende fortsætter vejen i »Den enarmede Kongevej«, der som en kroget arm snor sig mod vest til Fuglesangsvej. Tidligere endte vejen i Kagerup, men fortsættelsen mod nordvest ud af skoven eksisterer ikke længere.

Den sydlige del af Skelvej i Gribskov fra Bomvej vest for Nødebo til Gribskovs sydkant udgjorde i perioden 1660-1793 skellet mellem de daværende Frederiksborg og Kronborg Amter.⁹¹⁸ Vejens navn stammer herfra, men ses først på kort i 1800-tallet.





Til venstre:
Skibet ved løvspring. Maj 1996.

Denne side:
Skibet strækker sig over 25 meter i vejret, og de to nordligste stammer er fæstnet til hinanden ved grensammenvoksning. Marts 1976.

Skibet [689a] GPS. Særpræget gruppe af seks gamle bøge, der står på række og ved foden er vokset sammen i helt usædvanlig grad. Bøgene er 150-200 år gamle, men deres oprindelse går muligvis 300 år tilbage. De tykkeste måler over 2 meter i omkreds i brysthøjde, og den vestligste, lidt tyndere bøg læner sig ud og stiger op som kølen på et skib, heraf trægruppens navn. Tidligere er den også blevet kaldt De seks Søskende.

Gruppen af bøgetræer har en enestående historie. Allerede i 1878 blev den beskrevet i driftsplanen for det daværende 4. Kronborg Skovdistrikt: *»I Afdeling 25 (er der) en Bøg af et højt mærkeligt Udseende. Træet er i sin Tid kastet overende af Vinden (og) har slaaet talrige stærke Rødder fra Grenene, medens der fra Stammen, som ligger aldeles vandret, er skudt flere kraftige Stammer i Vejret, saaledes at det har Udseende af flere særskilte Træer«.*⁹¹⁹

I dag, 130 år senere, kan man ikke længere ane, at stammerne oprindeligt udsprang fra et væltet træ, og det virker utroligt, at de har kunnet udvikles så perfekt og blive rodfæstet så godt. Vi kender lignende, yngre og mere tydelige eksempler på sådanne træformationer andre steder i landet, f.eks. i det fredede stormfaldsområde i Almindingen på Bornholm, hvor 300 væltede bøge fra oktoberstormen i 1967 har fået lov at ligge urørt. Mange har endnu levende sidegrene, men det er dog tvivlsomt om de vil kunne rodfæstes og overleve så længe som i Skibet. Mest kendt af alle rodslående vindfælder i Danmark var nok Syvmasteren, en væltet rødgran ved Bastemose på Bornholm med syv sidestammer. Syvmasteren væltede i 1999. Se desuden Skonnerten, side 200, og Porttræet, side 171.





De formuldede rester af Skonnerten kan stadig anes i skovbunden i Kistrup Kobbel. September 2008.

Skonnerten [315c] GPS. Væltet birk med fem sidegrene, der strakte sig lodret i vejret fra den væltede stamme, i Kistrup Kobbel godt 200 meter vest for Gillelejevej. Toppen havde dannet en pæn bue som stævnen på et skib. Hele fremtoningen mindede påfaldende om en femmastet skonnert, og blev set som en pendant til Skibet længere mod syd i skoven; deraf navnet. Ved stormfaldet i 1981 blev den så beskadiget, at den hurtigt rådnede væk, og i dag ses kun store mængder formuldet træ i skovbunden. En stribe bøge står tæt ved Skonnertens nordlige ende.

Skovarbejderstenen [676f]. Mindsten for den tidligere skovarbejder-skole ved Kagerup, lige øst for Hærvejen, 200 meter fra Kagerup Station. Her lå den første skovarbejderskole i Danmark, indrettet 1948 i nogle barakbygninger, som indtil da havde tilhørt Arbejdsministeriet (se bind 1, side 262-263). Bygningerne lå i Gribskov og havde tidligere været anvendt i forbindelse med beskæftigelsesforanstaltninger for arbejdsløse (som en underafdeling af Gribskovlejren).

Første hold skovarbejdere mødte på skolen den 22. november 1948. Personalet bestod af en skoleleder, først Tage Ogstrup og derefter i 1951 Iver Nissen med 3-4 skovfogeduddannede instruktører. Til at forestå husholdningen blev der ansat en økonoma og 2-3 køkkenassistenter. God mad var et væsentligt islæt i kursusopholdet og bidrog meget til kursisternes velbefindende og lindrede savnet af de hjemlige kødgryder. Hvert kursus varede 4 uger og blev afholdt i vinterhalvåret.



Skovarbejderstenen. Februar 2009.



Skovdam. Maj 2007.



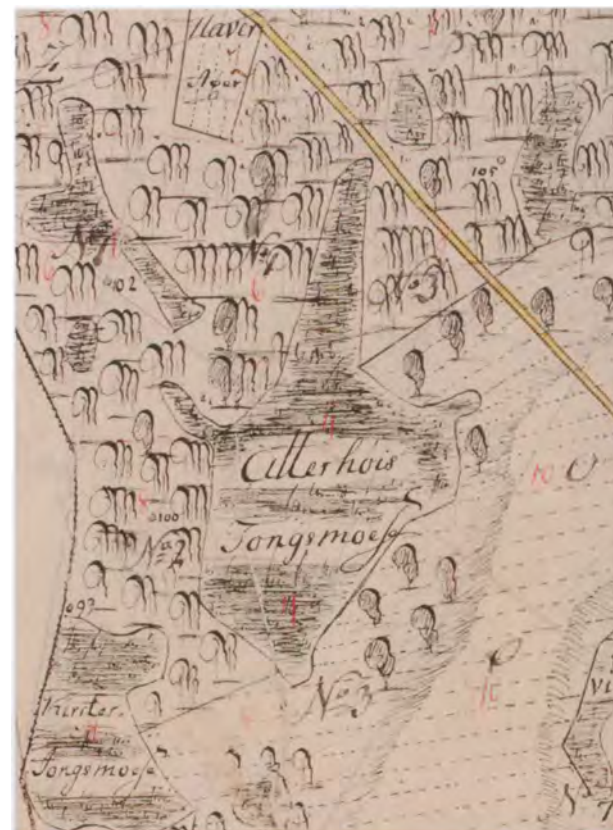
I 1953 brændte kontor med alle arkiver, kostforplejning, køkken, skolestuer samt kursistværelser. Det eneste, der gik fri, var fileværkstederne. Vigtige undervisningsfaciliteter var altså intakte, så undervisningen fortsatte. Indkvarteringen blev løst på anden vis, og i 1959-63 var der på finansloven afsat et fast årligt beløb til skolens fortsættelse. Dette arrangement klarede man sig med indtil flytningen i 1963 til den nuværende skovskole i Nødebo.⁹²⁰

Den 3. oktober 1998 rejstes mindestenen for den historiske skole ved Hærvejen med følgende tekst: *»På dette sted startede uddannelsen af skovarbejdere i året 1948 til gavn for helbred, indtjening, selvværd og faglig stolthed. Skovarbejderskolen nedbrændte en frostklar vinternat i februar 1953.«*

Skovdam [175d]. Gribskovs nordligste dam, 0,4 hektar, beliggende i Øverste Kobbøl nær Holgerskøb. Dammens navn kendes fra 1800-tallets sidste halvdel, men den har antagelig været opstemmet langt tidligere. I 1879 henlå den som eng, men blev tilplantet med især ask. Askeskoven var i 1910 blevet så tæt, at træerne var ganske *»opknebnede«*, og der var flere smågrupper af rød- og hvidel *»af tarvelig Beskaffenhed«*.⁹²¹ I 1930'erne blev Skovdammen udgravet som sø, men den fik først sin nuværende form ved en senere oprensning. Søen er i dag et idyllisk, rekreativt område med en meget søgt grillplads, borde og bænke, og området har gennem en årække været meget benyttet til politiets hundetræning.

Skovfogeddam [319c]. Næsten cirkulær sø på 1,3 hektar blot 100 meter vest for Gillelejevej, lidt nordvest for det nu nedrevne skovfogedhus Ostruphus. Søen ligger i den østligste ende af et tidligere stort, lavtliggende, næringsfattigt moseområde, der i 1700-tallet var kendt som »Atterhøjs Jongsmøse« (Lyngmose),⁹²² og som i hvert fald i 1800-tallets første halvdel blev brugt flittigt til tørvegravning. I driftsplanen 1855 blev det sat til afgrøftning og tilplantning med rødgran, og det lykkedes da også frem til århundredeskiftet at rejse en nogenlunde tæt bevoksning »med yngre Partier, blandet med Birk, uregelmæssig og med større og mindre Aabninger og med gamle Tørvegrave«.⁹²³

Efter afdrift af granerne i begyndelsen af 1900-tallet fik birken lov at udvikle sig på arealet helt indtil 2. Verdenskrig, hvor det blev besluttet at plante rødgran eller sitkagran.⁹²⁴ Disse planer blev dog aldrig til noget, da man under besættelsen igangsatte en ret omfattende tørvegravning i området, bl.a. udgravedes den store dam, som vi stadig kan se. Den er indtil 3 meter dyb på de dybeste steder. I en årrække har den været kaldt Ostrup Dam til forveksling med den historiske Ostrup Dam en kilometer mod sydøst, men i dag er det oprindelige navn Skovfogeddam igen taget i brug. Under tørvegravningen blev fundet flere interessante oldsager, bl.a. et bæger fra jernalderen, et lille lerkar, der stod placeret under en sten dybt i tørven, sandsynligvis som offergave. Også en tyknakket flintøkse dukkede op af tørven og adskillige træting af nyere dato.⁹²⁵ I dag fører en idyllisk skovsti rundt om søen, der er åben for lystfiskeri.



»Atterhøjs Jongsmøse« godt 150 år før den blev udgravet til Skovfogeddam.



Skovfogeddam. Juli 1977.

Den tidligere skovridergård Skovfryd, nu Skovskolen. August 2006.



Skovfryd [512a]. Tidligere skovriderbolig og nuværende hovedbygning for Skovskolen i Nødebo. Det prægtige, stråttækte stuehus med 9 fag og 4 skorstene blev sammen med lade- og staldbygninger i bindingsværk opført i 1829-30 som skovridergård for det i 1811 oprettede 3. Kronborg Skovdistrikt, der bl.a. omfattede den sydlige halvdel af Gribskov (fra 1851 4. Kronborg Distrikt og fra 1907 Nødebo Distrikt). Tjenestejorden var oprindelig 23,6 hektar (afd. 512 og 509ac), men i 1930'erne blev den delt, så kun 5,1 hektar blev bibeholdt som tjenestejord (afd. 512abh), mens resten blev tilplantet med eg, douglasgran, skovfyr og andre træarter. Arealet mellem Nødebovej og Esrum Sø blev dog friholdt for tilplantning for at sikre den flotte udsigt over søen, og det henligger stadig som græsset slette med enkelte fritstående ege.

Skovfryd var en af Danmarks smukkeste skovridergårde, og af den grund blev både stuehus og alle fire øvrige bygninger på ejendommen fredet i klasse B i 1950 efter indstilling fra Direktoratet for Statsskovbruget. I 1963 blev bygningerne overdraget til Skovskolen (se nedenfor), og Piberggården blev opført som ny skovriderbolig nede ved Esrum Søes bred. På stuehusets østgavl sidder foruden et geodætisk højdefikspunkt, der er 23,188 meter over havet, målt i 1944.⁹²⁶

Skovkilde, Skovmose Kilde [232f]. Se Sandporte Kilde, side 186.

Skovskolen [512a]. Del af Skov & Landskab, Københavns Universitet. Oprindelig statsskole, der blev oprettet på skovridergården Skovfryd i 1963 af Landbrugsministeriet til at varetage skovfoged- og skovarbejderuddannelsen. Tidligere havde man haft tre små skovfogedskoler spredt ud over landet, og siden 1948 havde der været en lokal skovarbejderskole ved Kagerup Station (se side 200 og bind 1, side 262-263).

Det første år havde Skovskolen ca. 40 elever, som kunne huses i den gamle skovridergård med lo og lade efter udvidelse med en værelsesfløj og et par værksteder. Siden har skolen udviklet sig enormt, og gennem tre faser (især 1981-85 og 1994-96) er den blevet udbygget til at omfatte 11.000 m² under tag fordelt på 38 bygninger. Kgl. bygningsinspektør Gehrdt Bornebusch var arkitekt på de to seneste byggetaper, og med valget af sorte træhuse, der falder naturligt ind i omgivelserne under træernes skygge,



Laboratorieundervisning af kommende skov- og landskabsingeniører på Skovskolen. Oktober 2006.



har skolen fået en karakter af landsby over sig. I 2000 indgik skolen i en centerdannelse med Landbohøjskolen og det daværende Forskningscenter for Skov & Landskab i Hørsholm, alle fra 1. januar 2007 fusioneret med Københavns Universitet. I dag har Skovskolen ca. 260 elever, og der er indrettet beboelse på skolen til 170 af dem.

Skolen tilbyder en lang række uddannelser, ikke mindst den 4-årige uddannelse som skov- og landskabsingeniør (tidligere skovtekniker), diplomuddannelsen i parkforvaltning, den erhvervsfaglige uddannelse som Skov- og Naturtekniker, mange AMU-kurser (7000 kursusdøgn), efteruddannelse som naturvejleder og uddannelse i ledelsesudvikling og teambuilding. Skovskolen er med sine ca. 60 medarbejdere et moderne videncenter for skov-, park- og landskabsdrift i relation til produktion og pleje, beskyttelse og benyttelse. Skolen har foruden sin kursus- og uddannelsesaktivitet en betydelig mængde internationale projekter, samt et omfattende arbejde med formidling, læring og oplevelser i naturen.

Den del af skovridergården Skovfryds tidligere tjenestejord, der lå vest for Nødebovej (afd. 512, 16 hektar) anvendes i dag af Skovskolen som særligt øvelsesareal og studieområde.⁹²⁷

Slagterbrønden [73a]. Lavtliggende område sydøst for Bertels Bakke lidt vest for Gribskovlejren. Området har været bevokset med bøg indtil besættelsesårene, hvorefter man plantede eg. Umiddelbart nord og øst for området har ligget flere af de ved skovseparationen fjernede Borringholmshuse, og det er nærliggende at tro, at det lavtliggende område mellem husene har været brugt til slagteaffald og lignende. Det vides ikke med sikkerhed, hvorfra navnet kommer.

Skovskolen set fra sydøst.
September 1997.

Sleteltehus [1a]. Tidligere skovløbersted i Gribskøvs nordvestlige hjørne. I første halvdel af 1800-tallet lå her et fæstehus, som i 1864 blev henlagt under skovdistriktet. Det blev revet ned, og det nuværende stuehus blev opført i 1866 (ombygget 1904). Tjenestejorden på 2,57 hektar strakte sig op til skovens nordvestlige hjørne. I 1929 blev opført en staldbygning, og i 1937 blev indlagt elektricitet for skovløberens egen regning. Han måtte afdrage omkostningerne med 36 kr. og 10 øre om året i 10 år. Stuehusets boligareal var på kun 35 m² ud over køkken, spisekammer og bad, så i 1971 sendte skovrideren en ansøgning til direktoratet om at få det udvidet med 14 m². »Det bebos af en særdeles dygtig, rolig og meget beskeden skovløber«, skrev han i sin byggeansøgning til direktoratet, men alligevel blev udvidelsen først bevilget seks år senere. Ejendommen blev dog i 1980'erne anset for utidssvarende og for dyr at ombygge forsvarligt, så i 1984 blev den fraflyttet og efterfølgende frasolgt skoven til privat beboelse.



Sleteltehus var skovløberhus indtil midten af 1980'erne. August 2006.

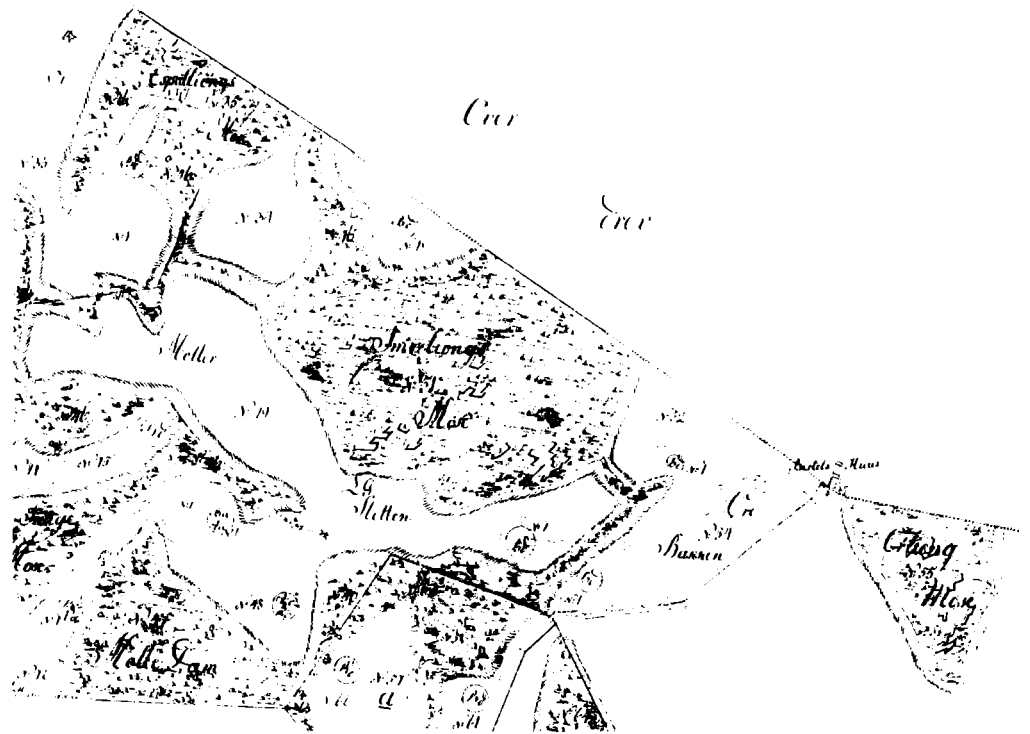
Smørljungs Mose [193]. Tidligere Harager Hegns næststørste moseområde, oprindelig næsten 12 hektar stort. Efter udskiftningen blev der gravet tørv i mosen, formentlig af skovens ansatte, ikke særlig dybt, men over store flader. I midten af 1800-tallet var den stadig en åben tørvemose med enkelte el og birk, samt lidt indplantet gran og fyr. I driftsplanen 1856 blev som for Frederiks og Samuels Mose foreskrevet »Rydning og Afgrøvtning samt Cultur med Naaletæ«⁹²⁸, og i de følgende år blev plantet rødgran med lidt fyr og weymouthsfyr iblandet. Bevoksningen kom til at lide af Sprækkesvamp (*Lophodermium*),⁹²⁸ og arealet blev ryddet og gen-

Smørljungs Mose efter rydningen. Maj 2007.



Smørljungs Mose omgivet af andre moser med tørveskær i den østlige ende af Harager Hegn. Møledammen havde tidligere hørt til Mårum Vandmølle, og de to moser Espallions Mose og Ørljungs Mose kaldes i dag hhv. Samuels Mose og Frederiks Mose. Lige sydvest for Bertels Hus blev skovløberstedet Haragerhus senere opført.

Udsnit af »Kort over Harager Indhegning, opmaalt 1796 af W. Knoph, copieret 1806 af Recke«. Rigsarkivet.



tilplantet i begyndelsen af 1900-tallet. Terrænet var ujævnt pga. de gamle tørvegrave, og først i besættelsesårene lykkedes det at etablere en tæt rødgranbevoksning. I 2006 er den sydlige del af Smørljungs Mose blevet afdrevet og henligger nu som slette neden for den gamle bøgebevoksning langs Midtlinievej. Resten af det gamle moseområde ryddes i de kommende år og får lov at henligge til naturlig forsumpning.



Smørstenen [690e]. Den største af Gribskovs fire store vandreblokke, beliggende godt en kilometer nordvest for Skovskolen. Stenen er 3,3 x 2,5 meter og er nærmest trekantet i tværsnit, dvs., at den har et rumfang på nær ved 10 kubikmeter. Indtil 1983 kendte man ikke stenens fulde størrelse, da den fra naturens side lå halvt begravet i den grusede morænebund. Efter novemberstormen i november 1981, hvor en stor del af den omgivende rødgranbevoksning væltede, besluttede den lokale skovfoged Hessellund vistnok helt spontant den 24. oktober 1983 at fritgrave stenen. Der var alligevel en gravemaskine i området i færd med at udbedre skovveje og ud- dybe grøfter efter stormfaldet, og så kunne man endelig få tilfredsstillet sin nysgerrighed om stenens størrelse. Herved kom den til at fremstå dobbelt så høj som før, og man kan stadig tydeligt se, hvortil den var begravet.

Selv om kun halvdelen af stenen således førhen var synlig, appellerede størrelsen alligevel i høj grad til den lokale overtro. Den har været kendt under navnet Smørstenen i mere end 300 år. I markbogen til Christian V's Matrikel (1681-82) nævntes den således som det fjerneste punkt i den skovpart, som kongens betroede mand, Lars Ibsen i Esbønderup, havde til-



Smørstenen som den så ud, før den blev gravet fri. August 1973.

Netop fritlagt. Maj 1984.



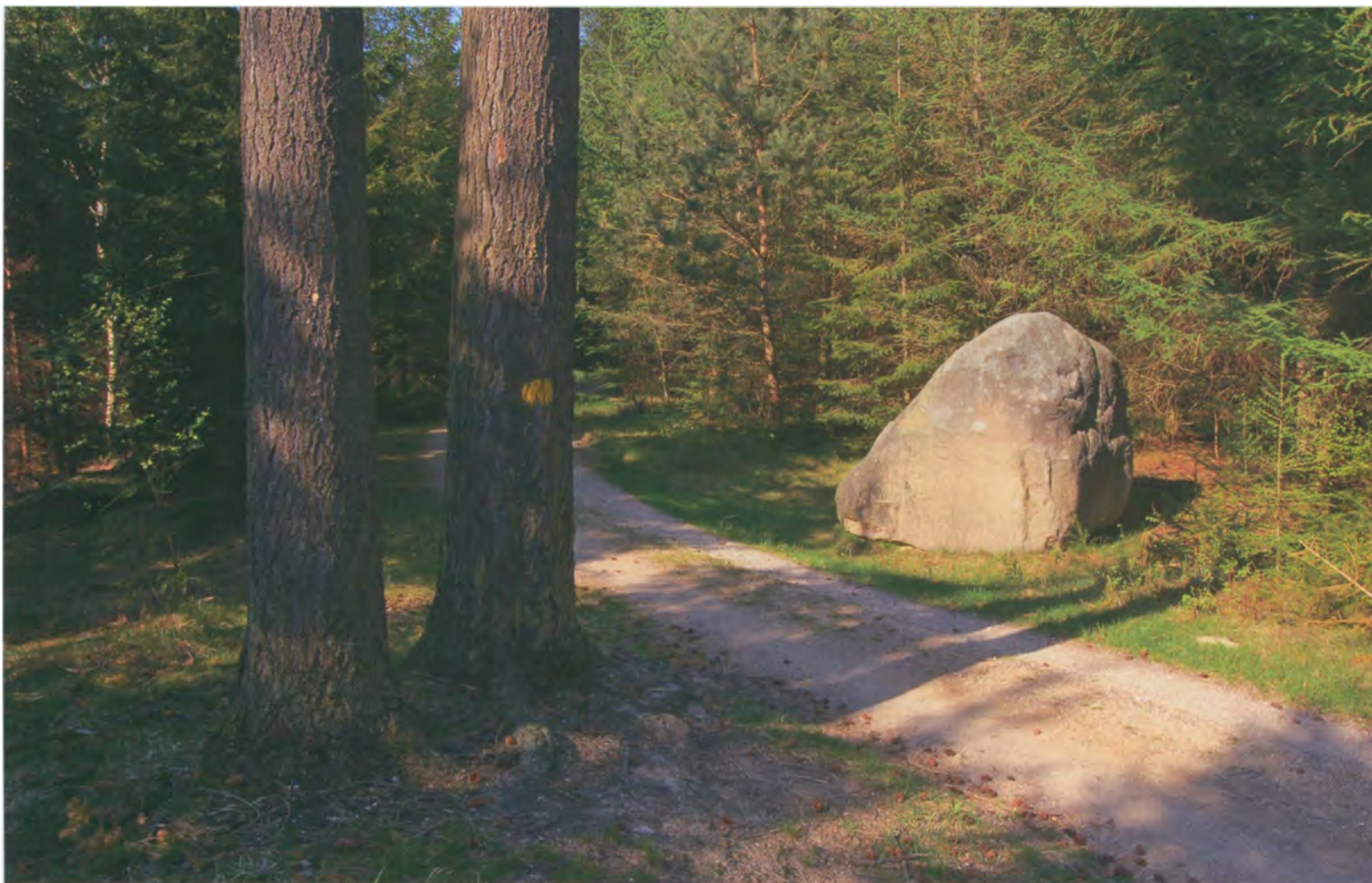


Juli 1984.

syn med.⁹²⁹ Ifølge et sagn skulle stenen vende sig, når den lugter nykernet smør påskesøndag. Overleveringen siger videre, at stenens navn stammer fra dens funktion som forårsbebuder. Man lægger en klat smør på stenens top, og når smørret smelter, er foråret lige om hjørnet. Det siges også, at stenen har været gnedet ind i smør, og at man har udført ofringer ved dens fod. En mere jordnær forklaring på stenes navn er, at den ganske enkelt har form som en gammeldags »smørsten«, dvs. en kantet sten, man brugte i smørkerner tilbage i 1700-tallet.

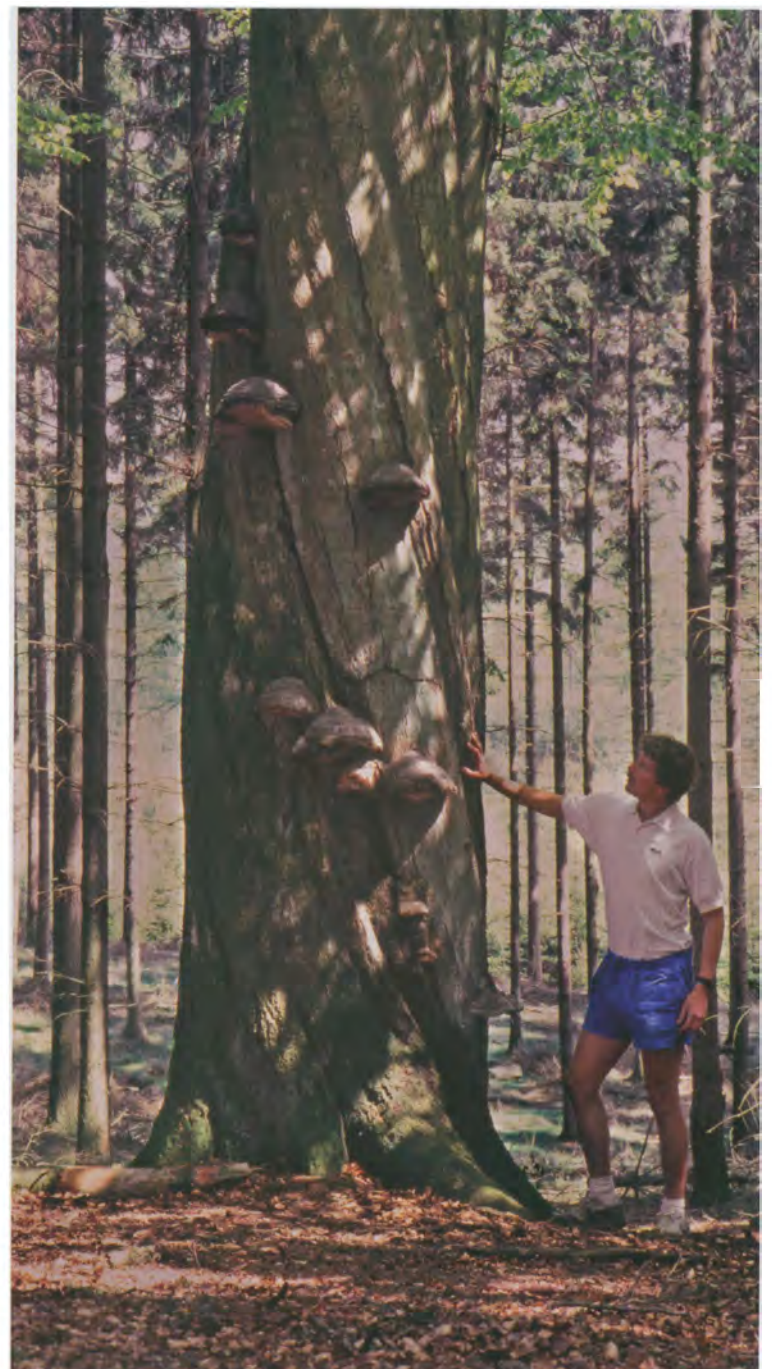
Et folkesagn siger om stenen: *»Den skal stamme fra Kullen og er kastet efter Nøddebo Kirke. Da Munkene fra Esrum byggede Nøddebo Kirke, blev Kullemanden vred og kastede en stor Sten efter Kirken, men den faldt norden for, og det er altsaa Smørstenen. Da den ikke ramte, tog han en endnu større Sten og kastede den med stor Kraft efter Kirken, men den gik forbi og ligger inde i Skoven i Nærheden af Egelund«.*⁹³⁰ Under 2. Verdenskrig var området ved Smørstenen målet for otte illegale våbenedkastninger til modstandsbevægelsen i besættelsens sidste to måneder. Se desuden Kulsvierstenen, side 118, og Troldestenen, side 265.⁹³¹

April 2006.



Snobøgen [706]. En godt 35 meter høj og 1,2 meter tyk bøg med en omkreds i brysthøjde på næsten 4 meter og med en forunderlig bark, der snoede sig spiralformet, flere gange rundt om stammen. Træet stod lidt over 100 meter vest for Kulsvierstenen, omgivet af rødgran på alle sider. Vækstformen var formentlig genetisk betinget, da træet ikke havde haft særlige vækstbetingelser. I 1990'erne blev Snobøgen voldsomt angrebet af Tøndersvamp, der sendte talrige frugtlegemer ud af stammen højt over jorden. I sommeren 1996 faldt træet pludselig til jorden uden varsel.

Snobøgen. Maj 1984 og maj 1996 – få uger før den faldt.



Sobækshus [185c] GPS. Forsvundet husmandssted i Gribskovs nordligste ende, godt 600 meter syd for den ligeledes forsvundne landsby Sibberup. Det lå lige ved Sibberup Vangs sydlige gærde midt i den også omgærdede Sobækslod på næsten 4 hektar, størstedelen opdyrket. Ved husmandsstedets tre bygninger lå en dyb brønd, hvoraf sporene stadig kan ses i terrænet. Husmandsstedet eksisterede til omkring 1800, hvor det også blev kaldt Sibberups Hus.⁹³² Navnet Sobækshus er dog næppe en forvanskning heraf.



Resterne af Sobækhus' brønd
[185c]. Maj 2007.



Solbjerg Eng sø. September 1996.

Solbjerg Eng sø [591 ab]. En 33 hektar stor sø omgivet af godt 20 hektar enge, skabt i 1993 af Frederiksborg Amt og Skov- og Naturstyrelsen ved opstemning af Pøleåen nord for Tibberup Holme. Søen er 1,5 meter dyb på det dybeste sted og indgår i de vådområder på i alt 350 hektar, der er etableret langs Pøleåens næsten 20 km lange løb fra Hillerød til Arresø. Søerne skal tilbageholde en del af det fosfor, der udledes i åen gennem rensed spildevand fra især Hillerød by, så det ikke når Arresø. Prøver foretaget det første år viste, at søen tilbageholdt 10 tons fosfor, eller 20 gange så meget som forventet.

Solbjerg Eng sø er blevet et attraktivt udflugtsmål for fugleelskere, og en skarv-koloni har slået sig ned på øerne i søens sydlige halvdel (se også Strødam Eng sø, side 248).⁹³³

Soldaterpladsen [325a]. Område i det centrale Gribskov umiddelbart sydøst for Buresø Mose. Navnets oprindelse kendes ikke, men det blev i hvert fald brugt i mellemkrigsårene. Arealet var bevokset med gammel bøgeskov indtil 1922, hvor bøgene blev fjernet, og arealet blev tilplantet med rødgran. I novemberstormen 1981 blev bevoksningen totalt raseret, og Soldaterpladsen frembød et af skovens mest spektakulære og frygtindgydende stormfaldsscenerier (se bind 1, side 218/219). Området blev efter oprydning gentilplantet med rødgran i 1984.

Soldaterstenen. April 2007.

Soldaterstenen [369b]. Mindesten for et militærkompagni, der i Gribskov under 2. Verdenskrig undslap tysk internering. Otte måneder efter at den danske hær den 10. januar 1943 havde overtaget vagttjenesten ved de danske ammunitionsdepoter i Gribskov, trådte den danske regering tilbage (28. august 1943), og tyske besættelsestropper internerede det danske politi og den resterende del af den danske hær og flåde. Tyskerne nåede dog ikke frem til den 8. bataljons 4. kompagni i Gribskov, førend kompagnichefen, kaptajn J. V. Helk, havde advaret og hjemsendt de danske soldater. Inden de stak af, nåede soldaterne at låne civilt tøj af deres kvarterværter i Nødebo, grave deres våben ned i skoven og overdrage deres heste til skovrideren og en gartner i Nødebo. Efter krigen malede en af soldaterne, 485/42 Viggo Viding, teksten »8. BATALJONS 4. KOMPAGNI« på en sten ved vejkrydset Hvideportvej-Midtlinien. Godt 40 år senere, i 1986, mødtes kompagnimedlemmerne igen i skoven, genfandt stenen og Viggo Viding selv nymalede teksten på den.

Soldaterstenen er en natursten fra området, og sammen med Kulsvierstenen og Flyverstenen vidner den om aktiviteterne i Gribskov under 2. Verdenskrig.



Sortebjerg Mose [363a]. Se Hjorteljung, side 82.

Sortekær [865cf, 866be]. Tidligere vådområde i midten af Gadevang Skov. Endnu i begyndelsen af 1800-tallet var Sortekær en fladvandet dam på lidt over 1 hektar, hvor vandet mod nord var stemmet op imod Sortekærsmosen (Husmandsmose, afd. 865a). Sortekærsmosen stod i forbindelse med den store Hovmose (afd. 862) mod nord og med de to tørvemoser Store og Lille Ullerød Mose mod sydøst – se kortet i bind 1, side 229.

På et udateret kort tegnet af C.D. Luplau omkring 1790, kan vi se, at man på det tidspunkt bestemte at afvande mosen, sikkert dels for at kunne plante den til med gran, dels for at bedre muligheden for tørvegravning i Hovmosen og de to Ullerødmoser. Resultatet blev den imponerende grøft, der endnu i dag fører afløbsvandet til Hjortesøle (afd. 861e), formentlig Gribskovs dybeste grøft gravet med skovl og spade til en dybde af over 6 meter gennem terrænet. Den vidner om hvilken enorm arbejdsindsats, der blev lagt i at udnytte skovens vådområder i årene efter udskiftningen.



Vandet fra Sortekær løber gennem Sortekærsmose til Hjortesøle [865a]. Juni 2007.

Sortemose [801b]. Vådområde i Tibberup Holme (Strøgårdsvang) på 1,7 hektar. Fra skovvejen Holmevej er der vid udsigt over det lysåbne område, der har tjent som høslætareal formentlig siden stutertiden, dog med afbrydelser.

I 1869 blev det omtalt som en »svampet Tørvemose med 14 Fod Tørvemasse, 11 Fod ret god og 3 Fod svampet«, og det blev angivet, at man anvendte området til høslæt⁹³⁴. I 1918 blev Sortemose benyttet landbrugsmæssigt, og der var påført mineraljord for at fremme de gode fodergræsser til høslættet, og helt frem i 1940'erne fungerede den som »deputateng« for nogle af skovens ansatte, dvs. de fik høslætretten som en del af deres løn.⁹³⁵

Høslættet blev først opgivet et stykke tid efter besættelsen. Området forblev træløst, og en del af det voksede til med ørnebregne fra kanterne. I 1996 blev høslættet genoptaget som naturplejeforanstaltning (udført maskinelt), og den oprindelige, kulturbetingede høslætflora er ved at vende tilbage. Se også Nydam, side 147.

Sortemose. Juli 2006.





Spiralstenen [711c] GPS. Stor vandreblok midt i Gribskov, 2,5x2,3 meter, godt 175 meter vest for Stutterivej, 800 meter nord for Stjernen. Stenen er forsøgt kløvet med en 64 cm lang kløverille og en række 7-17 cm lange kilehuller i forlængelse heraf. I det midterste kilehul sidder rester af en knækket kile. På den ene side af kløverillen ses en flad, udhugget fordybning, og på den anden side et flot spiralornament. Disse udhugninger er lavet i begyndelsen af 1980'erne af en ukendt kunstner. På det tidspunkt var rødgranbevoksningen omkring stenen stormfældet (novemberstormen 1981), arealet blev ryddet, så stenen blev eksponeret, men er siden gentilplantet.⁹³⁶



Sponholt. Forsvunden bebyggelse i eller ved Odderdams Vang i Gribskovs sydlige ende. Den nævntes første gang i Æbelholtbogen omkring 1200 som »Sponholth«, en af klosterets fæstegårde med en årlig landgilde på 1,5 tønne smør,⁹³⁷ men vi ved næsten intet om dens omfang.

Sponholt var skoven, hvor man lavede spåner, og den tilhørte først Esrum Kloster, men blev senere overdraget til Æbelholt. I nærheden lå Sponholt Kilde (se Fiskerhullet, side 42). Fra midten af 1600-tallet og frem har vi staveformen Spønnildshus (Spånildshus), men i matriklen 1688 kaldtes det stadig Sponholts Hus. Muligvis er det identisk med det senere Tyskehus og udgjorde et »pejlemærke«, da Lille Dyrehave blev indhegnet i 1500-tallet efter kongens personlige anvisning. Kongens dyrehave skulle tilsyneladende strække sig til huset, som så kunne fungere som hegnshus på det sted, hvor dyrehavens gærde krydsede landevejen til Helsingø.

Sponholt Kilde [555b?]. Se Fiskerhullet, side 42.

Springmærrens Bakke [697bc]. En godt 10 meter høj bakke i skoven en halv kilometer øst for Kagerup Station. Bakken er stejl, og fra toppen, knap 77 meter over havet, har der tidligere været fin udsigt mod vest over Kagerup og agerlandet. I dag er toppen tilplantet med rødgran. Bakken er opkaldt efter en hest – mær betød en hoppe i forrige århundrede – men hvad anledningen har været, vides ikke.

Spåneltshus [873b]. Skovfogedhus ved Helsingøvejen i Gribskovs sydvestlige del (Gadevang Skov). Stuehuset på lidt over 100 m² er opført på sit nuværende sted i 1874 med stakkehjælm og magasinlade tilføjet 1935. Skovfogeden ønskede at få indlagt elektricitet i 1927, men på grund af omkostningerne (lang afstand) blev det afslået af direktoratet. Det blev det også i 1937, på et tidspunkt hvor alle de fire andre skovfogedhuse på distriktet for længst havde fået el. Skovrider Rosen skrev et vredt brev til direktoratet, og det endte med, at skovfogeden også her fik del i denne moderne bekvemmelighed. Et nyt udhus blev bygget i 1957. Tjenestejorden var på 10,85 hektar (afd. 873 og 566a), men blev for størstedelen tilplantet med eg i begyndelsen af 1950'erne. Umiddelbart omkring huset er stadig friholdt 1,5 hektar som overdrev. Spåneltshus blev nedlagt som bolig for en arealskovfoged i 1991, men fungerer stadig som skovfogedbolig.

Før det nuværende Spåneltshus blev bygget, lå et hus af samme navn 300 meter længere mod syd, helt ud til Helsingøvejen (det nordøstlige hjørne af afd. 873c). Det blev opført mellem 1824 og 1844 til erstatning for det gamle Tyskehus, men blev fjernet få årtier senere (måske som følge af brand). Husets navn er et forvanskning af det gamle Sponholt (se øverst på denne side).

* Spåneltshus. August 2006.



Spåneltsstenen [555b] GPS. En af Gribskovs mindre kendte store vandreblokke, beliggende i den sydlige del af skoven ved Pottemagerbakken i Odderdams Vang. Stenen er flad og måler 2,50x2,10 m. Der er afgravet omkring den. Vægten er ikke under 10 tons.

Stenholt. Forsvunden landsby, der lå i Gribskovs sydlige ende, måske et sted syd for Egelund. Omkring 1160 blev landsbyen overdraget til Esum Kloster af kong Valdemar den Store mod 4 mark sølv, efter at munkene uretmæssigt havde købt byen af dens »selvejerbønder«. Byen var kongelev, dvs. den måtte egentlig ikke frasælges kronen, men den blev alligevel tilskødet Esum Kloster (se bind 1, side 46).

Størrelsen af landsbyens jorder antyder, at der var omkring tre til fem

Stenholt Indelukke og Lille Dyrehave, 1776. Rigsarkivet.





Mosekonen brygger. Stenholt Indelukke set fra Fredensborgvej. Juli 1986.

gårde, og af et senere pavebrev kan vi se, at der i 1178 hørte fem småbebyggelser (»Villulis«) under landsbyen: Grønholt (ikke den nuværende), Torup, Sønsfjælholt, Birsetorp og Mulneholt. I 1497 mageskiftede klosteret Stenholt med adelsmanden Poul Laxmand, og efter at han blev myrdet den 22. juni 1502, beslaglagde kronen midlertidigt hans godsbesiddelser. Efter 1519 hører vi ikke mere til landsbyen Stenholt, men i stedet opbyggede Poul Laxmands enke, Birgitte Pors, en sædegård med navnet Stenholt. Den lå formentlig på marken syd for Stenholt Mølle, eller måske i Bramaholm sydøst herfor, hvor der er fundet munkesten og rester af en stenbro. Stenholt Mølle nævntes første gang i mageskiftet med Poul Laxmann 1497 som en bebyggelse adskilt fra landsbyen, og vandmøllen har i modsætning til de øvrige bebyggelser overlevet op til vor tid.⁹³⁸

Stenholt Indelukke, Odderdamsengene [559, 560]. Et næsten 50 hektar stort, lavtliggende mose- og engområde i Gribskovs sydlige del, hvoraf godt 20 hektar er lysåbent. I naturtilstand har det været sparsomt bevokset pga. den store fugtighed, og det blev tidligt anvendt som græsningsenge af bønderne.

Ved udskiftningen i 1780'erne fik Nødebos fæstebønder det åbne område tildelt som englodder (»Nødebo Enge«), og først ved kongelig resolution af 10. september 1834 købte staten arealet af bønderne for 7.245 rigsdaler til dyrkning under 3. Kronborg Distrikt.⁹³⁹ Det åbne område strakte sig dengang mere end en halv kilometer yderligere mod vest (Odderdamshusets tilliggende), men denne del (afd. 564 og 557a) blev grundigt udgrøftet og fik lov til at springe i birk. Resten af området er driftsmæssigt holdt træfrit pga. den store landskabelige værdi – ikke mindst udsigten fra hovedvejen i den sydlige kant.

Fra begyndelsen af 1900-tallet og under 1. Verdenskrig er der foretaget ret omfattende og dybe tørveskær, der har efterladt mere end 5 hektar vandfyldte tørvegrave, som endnu kun delvis er vokset til. 1925-45 fik Frederiksborg Amts Skytte- og Gymnastikforening tilladelse til to gange årligt at afholde kapsejler i Odderdamsengene (det tidligere navn for arealet), og der blev anlagt markørstillinger og hejseskiver ved foden af bakken i den nordlige ende af afd. 559. Ude på engen syd for bakken blev der indrettet overdækkede skydestandpladser og et skur til materialer.⁹⁴⁰

Det åbne område er ret næringsrigt, og vegetationen er domineret af høje halvgræsser, siv, kærtidsel og stedvis dunhammer i kanten af de gamle tørvegrave. Engblomme har tidligere forekommet en del i områdets sydlige del, men er nu forsvundet. Til gengæld findes kødfarvet gøgeurt og flere andre engplanter. Hele det store, lavtliggende område har i middelalderen og frem fungeret som vandforsyningsområde for Stenholt Vandmølle, og udløbet er stemmet op i Store Følstruop Dam.⁹⁴¹

Stenholt Skovdistrikt [549-551, 571-638, 891-899]. Den sydligste del af Nødebo Statsskovdistrikt, som 1. april 1961 blev udskilt som »skole-skov« for Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Distriktet omfattede Stenholt Vang, Mølletykket, Nødebo Holt og Selskov, i alt 456 hektar. En del undervisningstiltag og øvelser for skovbrugsstuderende var henlagt til distriktet i de følgende år, men allerede 1. april 1967 blev distriktet nedlagt, og Mårum Statsskovdistrikt kom til at fungere som skoleskov de følgende tre år, indtil det blev nedlagt og slået sammen med Esrum Statsskovdistrikt. Herefter blev Landbohøjskolens skovbrugsundervisning henlagt til Farum Statsskovdistrikt (under skovrider Poul Chr. Petersen, kaldet »PP«, 1970-92).



Stenholthus [613a]. Tidligere skovløberhus på sydsiden af Fredensborgvej i Stenholt Vang. Opført første gang 1880 i pudset murværk med stråtag. I 1908 blev det ombygget, og udhuset (stalden) blev opført. Tjenestejorden på 1,96 hektar lå sydvest for huset (afd. 613b), men blev tilplantet med rødgran i begyndelsen af 1960'erne. I 2003 var huset kommet i så ringe stand, at man overvejede at rive det ned. Men da Kulturarvsstyrelsen anså det for bevaringsværdigt, blev det i stedet solgt fra til privat beboelse i efteråret 2004 for 1,5 mill. kr. og er siden blevet gennemgribende renoveret.

Øverst:
Postkort af Stenholthus, som dengang også blev kaldt Midtvejshuset, umiddelbart før ombygningen i 1908.

Nederst:
Stenholthus under renovering. August 2006.

Stjernen [734a]. Vejkryds nær Gribskøvs geografiske midte, hvor otte snorlige skovveje mødes. Tidligere kaldet »Syvstjernen«, da den ene vej i en periode næsten var groet til, eller »Rødepæl Stjernen«, fordi der i 1800-tallet var rejst vejviserskilte på høje røde pæle ved alle skovveje, der udgik derfra. Stjernen er det nordligste vejkryds med otte veje i Christian V's system af parforcejagtveje. Disse centrale vejkryds blev så vidt muligt anlagt på højtliggende steder i terrænet for at sikre en vid udsigt til alle sider. Stjernen er således det højeste punkt inden for mere end en kilometers omkreds (69,25 meter over havet).

Søndag den 4. maj 1913 afslørede man en mindedyse for Søren Kierkegaard for at fejre 100-året for hans fødsel (5. maj). Mere end 600 mennesker var mødt op til højtideligheden, der var arrangeret af National Forfatterforening. Grunden til, at mindedyssen blev placeret i dette vejkryds, var bl.a., at den myndige skovrider Ludvig Bang Brüel dengang med bestemthed hævdede, at dette var stedet, Søren Kierkegaard beskrev som »Ottevejskrogen« i »Stadier paa Livets Vej«. Dette har siden vist sig at være forkert, men da stedet i dag er langt mere i Kierkegaards ånd end det mere befærdede, men korrekte sted, Ottevejskorset (se side 163), bliver den stående.

I mellemkrigsårene mødtes skovarbejderne ofte ved Stjernen på lønningdag, og nogle gange udviklede det sig til rigtig fest med bidesild

Ca. 1920. Det Kongelige Bibliotek.



Stjernen set ad Pælevej mod nord-vest. Maj 1999.



og brændevin. De mest adrætte skovarbejdere dystede om at springe over mindedyssen, og de, der ikke kunne, måtte give en omgang. Dengang stod mindedyssen dekorativt i midten af vejkrydset, men en dag i 1966 væltede den, da skovvæsenet kom kørende med et læs lange kævler og ramte den 3-4 tons tunge overligger. Herefter blev den flyttet ind i vinklen mellem den nordlige og nordvestlige vej, og det var slut med at springe over den.⁹⁴² Se desuden bind 1, side 96-97.

Stjernen. Juni 1987.

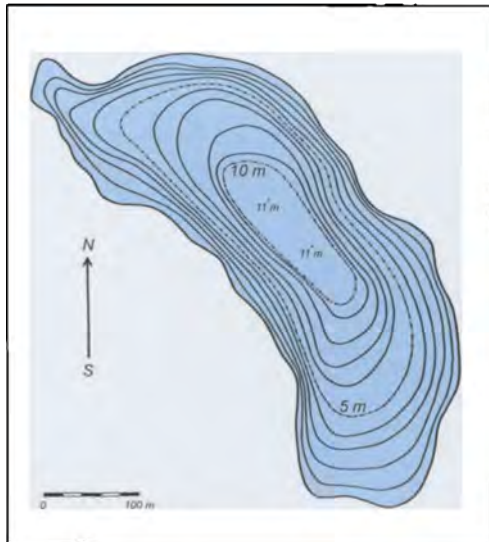


Store Birkemose [619a]. Stenholt Vangs største moseområde, oprindeligt næsten 8 hektar, men i dag begrænset til omkring det halve, efter at mosens kanter i løbet af 1900-tallet blev tilplantet med rødgran. Store Birkemose var en tuet sphagnum-mose med højmosopræg, og den blev tidligt i 1800-tallet anvendt til tørveskær både til salg og som deputat for skovens ansatte. I 1869 var 70% af mosen »opskaaret«, og man angav en tørvedybde på »6 Fod god Masse«. Mosen blev i 1888 beskrevet som »for det meste åben, begroet med Græs, Mos, Siv, Lyng, Bøller, lidt spredt 10-20-aarig Birk, Rødgran og Fyr; nogle Steder findes fugtige Huller og gamle Tørvegrave«. ⁹⁴³

Ved Statens Grundforbedringsvæsens gennemgang af distriktets moser i 1918 noterede man, at »Mosen, der delvis er træbevokset, bør foreløbig henligge som Skov, evt. senere til Tørveproduktion«. Så vidt vides er der dog ikke gravet tørv siden 1800-tallet. I dag er mosen stadig særdeles fugtig, men den har ændret karakter fra en åben, tuet moseflade, til en birkesump med ret få åbne partier bevokset med kæruld, næb-star, kærmysse og anden mosevegetation.

Efterårsstemning ved Store Gribso.
Oktober 2007.





Kortlægning af dybdeforholdene foretaget ved punktlodning fra båd, september 1950, af Kaj Hansen og J. Tyge Møller.

Store Gribssø [727]. Gribskovs største sø, 10,1 hektar, beliggende 50 meter over havet. Den er dannet i et dødishul efter istiden og er ca. 550 meter lang og 180 meter bred. Bunden skråner jævnt ned mod søens midte, hvor der er 11 meter dybt, men dødissøen var oprindelig endnu dybere, da der ligger et 4-5 meter tykt lag af nedskyllet ler og organisk materiale på bunden. Søens vandstand kan svinge med lidt over 1 meter, almindeligvis godt en halv meter i løbet af året, og dens volumen er beregnet til tæt på en halv million kubikmeter.

Der er ikke længere noget afløb fra søen, men i ældre tid, da vandstanden var lidt højere, blev den afvandet mod nord gennem Grøftemose ad Frederik II's Kanal (se side 46), gravet 1575 for at lede vand til kongens foreldamme (formentlig Toggerup Dam og Sidseldam) og Frederiksborg Slotssø.

Omkring 1800 blev gravet en indtil 4 meter dyb afløbsgrøft mod øst til Vandmose for at sænke søens vandspejl, måske i forbindelse med dræningen af Grøftemose. Vandstanden lader til at have været højere i gammel tid, da man ved søens vestbred nogle steder kan ane en tidligere søbred godt 1 meter over det nuværende niveau. Søens vandspejl holdes naturligt oppe af nogle højtliggende lerlag i jorden og står ikke i forbindelse med landskabets grundvandsspejl, som ligger godt 35 meter længere nede. 176 hektar af skoven dræner ned mod søen.⁹⁴⁴

Store Gribssø er en såkaldt humøs sø, hvor vandet er farvet brunt af humusstoffer fra tilløbende mosevand. Humøse søer er ret sjældne, og derfor har Store Gribssø været genstand for mange ferskvandsbiologiske og geologiske undersøgelser siden 1930'erne.⁹⁴⁵ De har givet os et enestående indblik i søens og omgivelsernes historie (se bind 1, side 31-33), og viser bl.a. at søen indtil for ca. 5.000 år siden var alkalisk med en pH på 7-9. Den store vanddybde har gjort, at søen ikke er vokset til som mose, men fremtræder i næsten samme form og størrelse som i forhistorisk tid. Vandet derimod er blevet gradvis surere med tiden, fordi humusmængden er steget betragteligt, især de seneste 100-150 år. Sigtbarheden i vandet om sommeren blev f.eks. næsten halveret fra 1941 til 1984. Temperaturen på det dybeste vand når sjældent over 8 grader om sommeren, og der er ofte et udpræget iltvind ved bunden som følge af en meget stor nedbrydning af tilførte humusstoffer.

Vegetationen langs søbredden er relativ sparsom og er gået tilbage gennem de senere årtier. Et smalt bælte af tagrør langs østbredden er reduceret til spredte bevoksninger, kildemos er næste forsvundet, og dynd-padderok er helt forsvundet. Ved søens nordvestlige hjørne og lige nord for bade stedet ved det sydøstlige hjørne er antallet af vandplantearter højest, og det er muligt at finde 15 i alt rundt om søen, bl.a. gul åkande.

Der har i nyere tid (efter 1960) kun været fanget to fiskearter i søen,

aborre og gedde, men i dag er der ingen, der fisker længere. Man har flere gange forsøgt at udsætte fiskeyngel, således 20.000 heltling i 1927 og en stor mængde regnbueørred efter 1967, men disse udsætninger har slået fejl. Heller ikke skovvæsenets udsætning af krebs i 1920'erne gav noget resultat. I 1700-tallet havde Store Gribsø en vigtig plads i det kongelige ferskvandsfiskeri. Cammer-Collegiet Fiskeriet nævnte i 1769, at der både var gedder, aborre, brasen, krebs og skaller, og fra Gribskovbanens anlæg i 1880 har fiskeriet typisk været bortforpagtet og har i perioder givet skovdistriktet en pæn indtægt. Fra omkring 2. Verdenskrig og frem har fiskeriet på søen været udlejet til Hillerød Lystfiskerforening, men i 1984 opgav de at have båd i søen, fordi fiskeriet var blevet for dårligt. Ved en pH på omkring 4,5 har f.eks. aborrrens æg svært ved at klække, og fiskebestanden dør langsomt ud.⁹⁴⁶

Den accelererende forsurening skyldtes formentlig, at store mængder vand rigt på humusstoffer de seneste over 200 år har været ledt til søen både fra moser og fra højbundsarealer, hvor løvskov er blevet omlagt til rødgranskov.⁹⁴⁷ I slutningen af 1990'erne var næsten alle undervandsplanter skygget bort af de store mængder opløste humusstoffer og planktonalger i vandet eller forsvundet pga. den lave pH, og skovdistriktet besluttede i marts 1999 at lukke samtlige tilløbsgrøfter og i stedet lade vandet sive gennem jordlagene til søen.⁹⁴⁸ Det har skabt en højere vandstand i Grøftemose, Toggerup Tørvemose og Nordre Sandskredsmose, men ikke sænket vandstanden i Store Gribsø. På længere sigt påregnes en konvertering af nåleskogsarealer til løvskov i tilstrømningsområdet, og det er sandsynligt, at søen vil blive mindre sur i fremtiden og efterhånden igen få en rigere fauna og flora.

På en bakke ved søens sydende lå fra Gribskovbanens åbning til slut-





Grillpladsen ved søens nordende [716f]. Marts 2008.

Vinterstemning ved Store Gribso. Januar 2006 og Januar 1979.

ningen af 1920'erne en skovpavillon med servering (se side 72). Pavillonens ejer forpagtede fiskeriet i søen, og om sommeren kunne restaurantens gæster leje både og sejle på fisketur. Gribskovbanen havde et trinbræt lidt nord herfor. Der var en vandpumpe ved trinbrættet, hvor man kunne forsyne dampsporvognene med vand fra søen.

Store Gribso har ikke overraskende haft en stor betydning i folketroen og har appelleret til lokalbefolkningens fantasi.⁹⁴⁹ Søen skulle være uden bund, eller rettere: den skulle blive stadig dybere på grund af Guds vrede. Her lå engang et nonnekloster, men nonnerne interesserede sig mere for klosterbrødrene i Esum end for Vorherre, så jorden åbnede sig og slugte klosteret. I stille aftener kan man derfor høre klokker ringe fra dybet.⁹⁵⁰ En gammel kone fra Hillerød fortalte i 1800-tallet sine børnebørn, at hendes mand engang (i 1840'erne) var blevet ført til Store Gribso af en lygtemand om natten og der havde fundet en kasse guldpenge i det mørke vand un-

der roden af et træ. En anden lygtemand kom til, og mens lygtemændene sloges, lykkedes det med nød og næppe manden at undslippe med skatten. Ved Slagelse anlagde han et stort bryggeri, Povlsbjerg, for pengene.⁹⁵¹ En skomager fra Ullerød fortalte, at hans svigermoder som ung, da hun var ved Store Grib sø for at plukke bær, engang havde set både sejle på søen med folk i gammeldags dragter og fin musik. Lige pludselig opløstes sceneriet og forsvandt, og man talte om, at det var et syn fra dronning Margrethe I's tid, fordi hun opholdt sig så meget ved søen⁹⁵².

Da folkloristen Anders Uhrskov i november 1921 lod lærere fra over 40

Store Grib søs nordlige ende. Maj 2007.



skoler i Nordsjælland indsamle folkesagn blandt skolebørnene (og deres forældre) indkom to sagn om Store Grib Sø. En heks skulle have gjort så meget ondt på egnen, at hun til sidst blev manet ned af en munk fra Esrum. Derved opstod det store hul, hvor Store Grib Sø nu ligger.⁹⁵³ Engang kom to prinsesser til Store Grib Sø. Den ene syntes så godt om stedet, at hun ville bygge et slot der. Da den anden hørte dette, blev hun så misundelig, at hun om vinteren lod egetræer slæbe ud i vandet. Vandet blev derefter så mørkt, at den anden prinsesse ikke mere brød sig om stedet. Men på grund af disse egetræer er det, at vandet er så mørkt i dag ...⁹⁵⁴



Store Hjortedam [629a]. Smukt bøgeomkranset dam i det sydøstlige hjørne af Gribskov (Jesperkrog). Vandet i Store Hjortedam holdes tilbage af en lidt mere end 50 meter lang dæmning, hvorfra vandet løber i en grøft til Stenholt Vandmølle. Vi kan se dæmningen på kort tilbage til 1700-tallet, men den er formentlig langt ældre. Store Hjortedam udgjorde i mange år den nederste dam i et kompleks af opstemmede reservoirdamme, som sammen med Følstrupdammene skulle sikre vandforsyningen til Stenholt Vandmølle, og de indgik i det kongelige ferskvandsfiskeri (se Rødedam).

Syd for Store Hjortedam lå den halvt så store Lille Hjortedam (afd. 628b), og endnu sydvest for den lå Gåsedam (afd. 627a), som var forbundet til Gammelgårdsdam uden for skovgårdet. Mølleren i Stenholt Mølle havde en hævdvunden ret til vandet i disse damme, og efter udskiftningen, hvor de tre damme kom til at ligge inden for statsskovarealet, fik han brugsret til vandet fra dammene på kontrakt for 20 år ad gangen. Den sidste kontrakt gjaldt til 1893.⁹⁵⁵ På det tidspunkt var afløbet så begrænset, at mølleren ikke længere var interesseret (se også Store Følstrup Dam).

Gammelgårdsdam uden for skoven blev tidligt tørlagt og opdyrket til landbrug, og i 1855 blev den opkøbt af skovvæsenet og tillagt skovfogedstedet Jesperhus som tjenestejord. Gåsedam blev tørlagt i midten af 1800-tallet. Den var endnu vanddækket på Generalstabens første målebordsblad tegnet i 1857, men i driftsplanen for 3. Kronborg Distrikt udarbejdet i



Den sydlige del af Jesperkrog med Jesperhus og de tre damme, fra syd Gamle Gåsedam, Lille Hjortedam og Store Hjortedam. Von Oppens kort over Gribskov og stutterivangene fra 1801.

Store Hjortedam med dæmningen langs nordbredden. Februar 2009.



1854-55 blev den angivet som eng med kommentaren »bør vedblive som saadan«. ⁹⁵⁶ De næste hundrede år blev den delvis bevokset med bøg, og i 1950'erne tilplantedes den med rødgran. Lille og Store Hjortedam blev udlagt til enge i 1890'erne, og de højestliggende arealer langs Store Hjortedams syd- og østbred blev gradvis til bøge-, ege- og birkeskov. I løbet af 1900-tallets første halvdel har man dog atter af rekreative og æstetiske hensyn ladet vandet stemme op i Store Hjortedam, så den i dag har et vandspejl godt halvt så stort som oprindeligt.

Dæmningen ved Lille Hjortedam set fra sydøst. Selve dammen lå til venstre for vejen – der i øvrigt er Pælevejs forlængelse og altså tidligere har været parforcejagtvej. På indersiden er der en meget velbevaret stensætning, og i dag passerer vandet gennem en stenkiste i midten, hvor dammen er dybest. Grøften til højre er den gamle omløbskanal, som på et tidspunkt har reguleret vandstanden, da dammen var en såkaldt »holdedam« for ferskvandsfisk.

Lille Hjortedam er den ene af de tre holdedamme: Gåsedam, Lille og Store Hjortedam, som ligger langs Hjortedamsbækken, der fører ned til Stenholt Mølle [628b]. April 2007.





Lille Følstrup Dam. April 2007.

Store og Lille Følstrup Dam [553]. To søer på 1,8 og 0,5 hektar dannet i deres nuværende form i slutningen af 1600-tallet ved opdæmning af afløbsvandet fra de store mose- og engområder i Stenholt Indelukke. Før tilgroning af dammens sydlige ende var den 500 meter lang og strakte sig mod syd helt til Indelukkevej. Navnet ses ofte forvansket til Fønstrup, men stammer fra den forsvundne bebyggelse Følstrup øst for skoven. Vanddybden er omkring 2 meter, og der ligger en 170 meter lang, utilgængelig ø med gammel bøgeskov nær søens nordvestbred.

Søen er også omgivet af gammel bøge- og egeskov og er gennem årene blevet kendt for sin skønhed, ikke mindst set fra Skelvej, der fører hen over den 50 meter lange dæmning. Opdæmningen af søen er antagelig meget gammel og er sket for at skabe et vandreservoir for Stenholt Vandmølle sammen med Lille Følstrup Dam. Ved anlæggelsen af parforcejagtvejene valgte man at lægge vejen over en ny og større dæmning godt 100 meter ved siden af den snorlige jagtvejslinie på grund af det dybe, fugtige mosedrag neden for søen, hvorigennem afløbet fører.

Mølleren i Stenholt Vandmølle havde op gennem 1800-tallet kontrakt på at kunne bruge Store og Lille Følstrup Dam som »Vandbeholdere for Møllen« sammen med dammene ved Store Hjortedam 2 km længere mod sydøst. Kontrakterne var 20-årige og kostede 100 kr. årligt inkl. retten til høslet og rørskår langs bredderne.⁹⁵⁷ Den sidste kontrakt udløb i 1893. I 1913, få år efter at enkedronning Louise havde købt overførsterboligen Egelund en lille kilometer derfra, blev brugsretten over Store og Lille Følstrup Dam overdraget til den kongelige civilliste i en årrække. Det drejede sig først og fremmest om jagtretten til fuglevildtet, og adgangen til den lille

Store Følstrup Dam. April 2007.

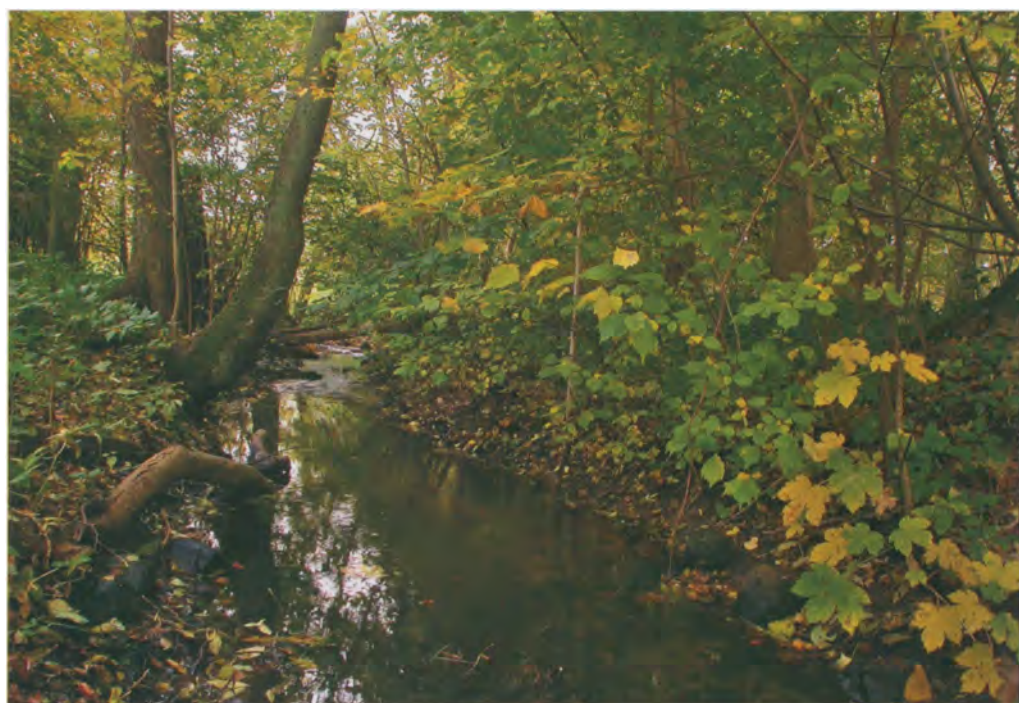


Afløbet ved Store Følstrup Dams nordende. Maj 1997.



ø i Store Følstrup Dam blev begrænset til hoffet. Påtale af jagtovertrædelser eller anden ufred påhvilede herefter alene den kongelige jægermester.

I 1920'erne lavede skovvæsenet »vildanderi«. Små huse af træ blev stillet op på pæle rundt omkring i søen, så ænderne kunne ruge i fred. Hver morgen blev de fodrede, og ællingerne var fra fødslen vant til mennesker og helt tamme. Det var den rene idyl – som dog blev brat afbrudt, når jagttiden begyndte midt i juli.



Følstrup Bæks nedre løb ved Stenholt Mølle. Oktober 2007.

Store og Lille Hessemose [93, 111]. Store og Lille Hessemose udgjorde indtil 1800-tallet et af Gribskovs største moseområder med et areal på hhv. 11,5 hektar og 7,5 hektar mellem Kagerup og Mårum. Før udskiftningen lå Hessemoserne i skellet mellem Trustrups jorder, Mårums marker og Skovridervangen (tilhørende skovrideren i Mårum), men ved skovseparationen blev den nordligste del skilt fra til fremtidig agerbrug. Store og Lille Hessemose, som dengang under ét kaldtes Hestehave Mose,⁹⁵⁸ adskiltes af en holm, hvorover skovvejen Tuevej blev ført i begyndelsen af 1800-tallet.

De nordligste 5 hektar af Store Hessemose var helt til midten af 1800-tallet ret tæt ellemose med store trunter og rods kud. Selv om ellene var i god vækst, foresloges arealet ryddet og omdannet til eng ligesom resten af mosen – dog med et læbælte af el langs skovkanten. Både Store og Lille Hessemose blev i den forbindelse sat til jordforbedring ved påkørsel af mergel og mineraljord.⁹⁵⁹ Dette blev gennemført, Store Hessemose blev kraftigt udgrøftet med mere end 5 km drængrøfter, og det samlede areal blev benyttet til høslæt frem til kort før århundredeskiftet. I 1890'erne blev hele Store Hessemose kultiveret med birk og tilplantet med rød el og hvid el,⁹⁶⁰ men tilsyneladende var arealet endnu for fugtigt, for i 1914 meldtes bevoksningen »*aaben og af meget tarvelig Vækst eller udgaaet*«. Der var mange lysåbne partier med engplanter som eng-nellikerod og trævlekrone, og Lille Hessemose var fortsat overvejende lysåben med »*tarvelig Engvegetaion*«. ⁹⁶¹ I de følgende årtier voksede Store Hessemose gradvis mere til, mens Lille Hessemose forsumpede som moseareal. Under besættelsen blev gravet tørv i den nordlige del af Store Hessemose og i den sydlige del af Lille Hessemose, hvorved to store, åbne tørvegrave på hhv. 0,7 og 0,3 hektar blev efterladt. Disse ses stadig; vandet i Lille Hessemose tørvegrav er opstemmet. En del af elleskoven i Store Hessemose blev gentilplantet i disse år og eksisterer stadig. Størstedelen af Store og Lille Hessemose henligger i dag som naturområde med lysåbne engarealer, kær og tørvegrave.

Store og Lille Ullerød Mose [864c, 865ad]. Se Sortekær, side 214.

Store Ondemose [819e]. Mose på knap 5 hektar i Strøgårdsvang lige nord for Gadevang by. Den ligger øst for og parallelt med Rødedam og er omkring midten indsnævret af nogle naturlige holme omkring den nord-sydgående hovedgrøft. I mosens østlige side har der langs nordkanten af den ene holm været gravet mineraljord til udkørsel på mosen, og før hovedgrøften blev gravet, har holmene muligvis kunnet opretholde en forskellig vandstand i mosens nordlige og sydlige halvdel.

I 1855 var mosen åben med enkelte gamle elletræer, og 4. Kronborg



Distrikt planlagde at tilplante den med gran og ask.⁹⁶² Det var dog først i 1880'erne, at mosefladen blev kultiveret med birk, og endnu helt frem til besættelsen var den for størstedelen lysåben med undtagelse af to granbevoksede holme.⁹⁶³ I 1944 blev den sat til tilplantning med rødgran,⁹⁶⁴ og i årene efter besættelsen blev mosen dækket af en tæt nåletræsbevoksning. I 1990'erne er de fleste træer på mosen blevet afdrevet. Der er plantet eg på størstedelen af arealet, senest i den sydlige ende, og det fugtigste område i midten (knap 1 hektar) ligger lysåbent som mose/sø. Ved etableringen af Rødedam steg vandstanden også i Store Ondemose, så en stor del af egeskoven gik ud. Der står blankt vand mellem de unge stammer, og hele området er blevet et eldorado for vandfugle.

Store Selbæksmose [802d]. Engareal på 3,3 hektar i den vestligste del af skoven nær Pøleåen i Strøgårds Vang (Tibberup Holme). I 1855 var der stadig gamle el og ask, der havde været stævnet på mosen, men man anbefalede, at de blev ryddet, så man kunne udføre en mere rational engdrift, sikkert med en hestetrukket klipper frem for at lave høslæt med le på en løveng. Allerede dengang var mosen gennemstrømmet af et naturligt vandløb fra Lille Selbæksmose og de to Nørredamme.⁹⁶⁵ Et antal drængrøfter blev gravet i de følgende år for bedre at kunne styre engens fugtighed, og i 1944 blev engen stadig anvendt til høslæt. Den blev betegnet som en lavmose med ringe tørvedybde og derfor nem at benytte landbrugsmæssigt.⁹⁶⁶ I slutningen af 1960'erne var høslættet formentlig ophørt, og mosen blev tilplantet med rødgran, der voksede rimelig hurtigt. Kun i den nordlige ende kom der huller i bevoksningen og indblanding af lidt el. I 1998 blev granerne fjernet, og hele mosen lagt lysåben som et vådområde-genopretningsprojekt.

Forrige side og herunder:

Store Ondemoses sydlige del set fra henholdsvis sydøst (herunder) og nord (til højre). September 2008.

Til højre:

Store Selbæksmose med en indvandret bestand af gyldenris. September 2006.



Storedam [S17b]. Den største af de kunstige damme i Strødam-reservatet, udgravet på C.F. Tietgens foranledning i årene efter 1875, hvor han lod sit landsted opføre. Storedam måler knap 1 hektar og er skabt dels ved udgravning, dels ved opdæmning af et tidligere moseområde i dettes sydvestlige hjørne. Nær den vestlige bred ligger det norske stabbur Norske Hus, og især fra denne side, hvor Laura Tietgen havde sin tepavillon i 1800-tallet, tager dammen sig idyllisk ud, kranset af gamle bøge. Vanddybden er under 2 meter. Ud over Storedam fik Tietgen anlagt dammene Øresund, Gåsedam, Andedam, Sorte Øje og et par små karpedamme (se side 243).

Storkevad [329f]. Det gamle vadested over udløbet fra den store Buresø Mose i Gribskøvs nordlige halvdel. Her førte stien fra den nedlagte landsby Ostrup mod vest ind i Gribskov, og skovvejen Storkevadsvej blev anlagt i første halvdel af 1800-tallet hen over vadestedet. Formentlig har storke fourageret i den nordlige ende af mosen nær vadestedet i 1800-tallet. Hvor Storkevadsvej krydser Gribskovbanen godt 400 nordvest for vadestedet er anlagt Storkevad trinbræt, der før nedlæggelsen udgjorde den nærmeste offentlige transport til Gribskovlejren.

Storkevadsegene [327bf]. Bevoksning af gamle ege fra midten af 1700-tallet på nedlagte landsbyjorder fra Ostrup i den vestligste del af Ostrup Vang, tæt på det nuværende Storkevadshus. Enkelte af træerne er ældre, således fire lige ved Storkevadsvej, blot 50 meter fra Storkevadshus. Det



Den største Storkevadseg. April 2007.



Storkevadseg. April 2007.



Storkevadsegene. April 2007.

største målte 656 cm i omkreds i brysthøjde (1998), men døde omkring årtusindskiftet og står nu med nøgne, grove grene som en mumie. Det er formentlig omkring 400 år gammelt.

Storkevadshus. August 2006.



Storkevadshus [320h]. Skovløberhus midt i Gribskovs nordlige del. Stuehuset blev oprindeligt opført mellem 1824 og 1857, og de første årtier var omgivelserne åben mark i den vestlige side af det store landbrugs- og sletteareal nordvest for Ostupgård (dengang dobbelt så stort som i dag). I slutningen af 1880'erne blev slettearealet omkring Storkevadshus tilplantet med bøg syd og vest for huset og med rødgran nord og øst for huset. Tjenestejorden var 0,94 hektar (afd. 320g og 326d), men blev plantet til med eg i 1960. Stuehuset blev kraftigt ombygget 1903 og 1925, og udhuset blev føjet til i 1903. I mange år boede to familier i stuehuset. De havde godt 45 m² hver. Huset er i dag udlejet.

Ved Storkevadsvej, knap 50 meter vest for huset, står resterne af et af Gribskovs tykkeste egetræer, Storekvadsegen (se ovenfor).

Strødam [S1-S41]. Naturreservat på 160 hektar i den sydvestligste del af Gribskov, vest for Gadevang By. Området blev fredet i 1925 og er siden blevet drevet af Københavns Universitet som forskningsareal uden offentlig adgang.

Strødam hørte i middelalderen til adelsgården Hillerødsholm og kom på kongens hænder ved Frederik II's mageskifte i 1560. Her sprang adskillige kildevæld fra gammel tid, således nævnes allerede 1575, at vandet fra kilder og »Vandspring« ved Strøe med lethed skulle kunne ledes til søen ved Frederiksborg,⁹⁶⁷ i stedet for blot at løbe ud over de flade, sumpede enge til Pøleåen og videre til Arresø. For at lede dette vand til slottet blev samme år gravet Frederik II's Kanal, se side 46. Navnet Strøe henviste tydeligvis ikke til landsbyen Strø syd for Skævinge, men til et område, der var en del af eller grænsede til den forsvundne middelalderbebyggelse Tuekøbs jorder nordvest for Hillerød.

I Christian V's Matrikel (1681-82) blev Strødam beskrevet for første gang: »Strøedams Eng med ald anden Engbond udi forne Toekiøbs Mark er nøye efterseet och Taxerit tilsammen for god Eng til 50 Læs [Hø], Mosefoer 100 Læs. Udi bemeldte Toekiøbs Vang findes en Fiskedam som ligger Westen for ved Wangehuset«. ⁹⁶⁸ Vi kender ikke den akkurate placering af lokaliteterne, men det vandrige, engprægede areal blev tydeligvis allerede dengang anvendt til en eller flere fiskedamme, og det har givet ophav til navnet Strødam. Bemærk at matriklen især fokuserede på områdets »foder-værdi«, mens skovens træer lod til at være en selvfølgelig sidegevinst. Der var tilsyneladende en god græsning og høafgrøde på Strødam i 1600-

Nærmest:

Stutterivangen Strødam (lystonet) på det Gram-Langenske kort »Geometriske Grund-Tegning over Friderichsborg Revier« ca. 1765. Bemærk at geografisk nord er ca. 10 grader mod øst. Rigsarkivet.

Længst til højre:

Nutidigt kort (1995) over stutterivangen Strødam. Kort- og Matrikelstyrelsen.



Græsengene møder Gribskøvs bryn ved Strødam i dag som for 400 år siden. Oktober 2007.



tallet. Arealet tilhørte slottets ladegård, men fra 1647 blev det bortforpagtet sammen med ladegårdens 13 øvrige vange (heriblandt Gadevang) til en mand ved navn Peder Svenske. Forpagtningsafgiften var 1.400 rigsdaler årligt, men så medfulgte også retten over Alsønderups bønder, der fremover skulle yde hoveri på det bortforpagtede areal.⁹⁶⁹ Bortforpagtningen fortsatte gennem hele resten af 1600-tallet fortrinsvis til fremstående embedsmænd ved slottet, f.eks. amtmand og overhofmarskal Helmuth von Winterfeldt omkring 1670.⁹⁷⁰ Ved Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris omorganisering og udvidelse i 1720 blev Strødam udlagt til stutterivang, hvis bestemmelse alene blev at græsse og høfodre stutteriets hestebestand,⁹⁷¹ og det varede ved de næste mere end 100 år.

Stutterivangen målte 508 tønder land (280 hektar) og var altså dengang først og fremmest en »Græsvang«, som gav mulighed for en omfattende høafgrøde. Mod øst var den afgrænset af Frederik II's Kanal, mod vest af Damvejen (landevejen syd for Bendstrup), mod nord af stengærdet langs

Rankeskovs nordkant, og mod syd af en linie fra Damhus (vest for Pøleåen lige syd for Isterødvejen) nord om Sophienborg til Selskov ved Kildevænget. Næsten to tredjedele af vangen bestod af engene på begge sider af Pøleåen. De lå i forlængelse af små 30 tønder land agerland omkring Sophienborg og fortsatte mod øst i godt 150 tønder land skov, der ret præcist svarer til Strødams nuværende skovareal.⁹⁷²

Skoven var dog ikke så tæt, som den vi kender. På det von Langenske skovkort over Frederiksborg Revir fra midten af 1760'erne er den højtliggende del af Rankeskov for størstedelen angivet som »*Slette*«, så det meste af den gamle bøgeskov, vi ser i dag i midten af Rankeskov, er først anlagt efter udskiftningen. Rentekammerets taksationsprotokol for skov- og jagt-væsenet i 1764 afslører, at der i Rankeskov på ca. 9 hektar kun stod 110 bøgetræer, 45 egetræer og 3 birketræer, og at kun 5 ege og 52 bøge kunne betragtes som store. De fleste af disse træer har efter skovkortet at dømme stået allerlængst mod øst i Rankeskov.⁹⁷³

Da det efter udskiftningen blev bestemt, at de strækninger i stuttevængene, som var bevokset med »*tyk Skov*« skulle afsondres fra vangen, var Strødam en af de vange, som i fuld udstrækning forblev under stuttevæsenet. Først den 24. november 1856 blev den nordøstlige del af Strødam og Tuekøb Skov – i alt 80,6 tønder land – svarende til den nuværende skovklædte del af Strødam og vængerne øst herfor, ved kongelig resolution afgivet til Domænevæsenet, som indlagde dem under 4. Kronborg Distrikt. Arealet kom til at udgøre en del af en ny 20. hovedafdeling på 177,6 tønder land.⁹⁷⁴ I driftsplanen udarbejdet for distriktet i 1855/56 beskrives hovedafdelingens terræn som fladt, dog stedvis med gruset og

Carl Frederik Tietgen (1829-1901).
Maleri af H. Christian Jensen 1880.
Privateje.



C.F. Tietgen ankommer til det i 1875
nyopførte Strødam – endnu helt
uden beplantning og haveanlæg.



Strødam blev orienteret således, at der dannedes en udsigtslinie mod Ullerød Mølle – der svagt kan anes i åbningen mellem træerne. Den imponerende parterrehave blev anlagt af havearkitekt Edvard Glæsel. Ca. 1890.



stenet hårbund, der hævede sig noget bølgeformet mellem moserne. Den udyrkede del af sletterne var næsten blottet for muld, og moserne, der mange steder havde fået påfyldt mineraljord langs kanterne, var fugtige og »trængte« meget til vandafledning. Der blev planlagt en del nåletræsbevoksninger af både rødgran, skovfyr og almindelig ædelgran, og Rankeskov sydøst for Birkemose blev efterfølgende tilplantet med bøg. Skoven omkring Frederik II's Kanal en halv kilometer syd herfor kunne i højere grad bygge videre på en gammel bøgebestand.⁹⁷⁵

Den 31. januar 1872 udbød Finansministeriet 467 tønder land jord af den gamle stutterivang, herunder 20. hovedafdeling af Gribskov, dvs. Strødam med Rankeskov og vængerne over mod Gadevang, til salg ved en offentlig auktion på rådhuset i Hillerød. Kun en enkelt køber (ejeren af Sophienborg) bød på en lille del af arealet, så handelen blev annulleret, og der blev indkaldt til en ny auktion den 20. februar 1872. Her købte Carl Frederik Tietgen til gengæld hele arealet med både skove og enge for et samlet beløb på 78.000 rigsdaler.⁹⁷⁶ Tietgen var Danmarks store industrimagnat og en af landets rigeste mænd, og han havde en drøm om at genoprette fuldblodsstutteriet på Frederiksborg Slots gamle avlsgård Hillerødsholm, efter at det var blevet ophævet i 1871. Han købte Hillerødsholms bygninger med marker og de sidste fuldblodsheste, og han købte også gården Sophienborgs jorder, så han fik en sammenhængende ejendom, der strakte sig mere end 3 km helt fra Hillerød syd om Selskov til Strødam.⁹⁷⁷

Det viste sig dog snart umuligt for Tietgen at udvikle stutteriet ordentligt og at vække omgivelsernes almindelige interesse for det.⁹⁷⁸ Hesteavl kræver et stort nærvær og personligt engagement, og lige i de år havde





Et par gamle egekæmper nærmest hovedbygningen afslutter indkørslen til Strødam ad den lange lindeallé (se side 242). Marts 1975

Tietgen hænderne fulde med oprettelsen af Det store Nordiske Telegraf-Selskab, med komplicerede aktieinvesteringer på børsen i forbindelse hermed, og med starten på genopbygningen af Marmorkirken i København.⁹⁷⁹ Sophienborg blev derfor i 1875 overdraget til en ny ejer, Tietgens meddirektør i Privatbanken, etatsråd Peter Nicolaj Damm, og Hillerødsholm fortsatte som almindelig landbrugsejendom, indtil han solgte gården med det meste af jorden videre i 1883.⁹⁸⁰

Strødam med sine vide enge og smukke skovbryn havde imidlertid vundet Tietgens hjerte. Ved den sydøstlige kant af det skovbevoksede areal lod han sammen med sin hustru Laura i 1875 opføre et landsted med udsigt

Strødams hovedbygning mens den endnu blev udlejet til privat beboelse for naturforskere. Marts 1975.





Laura Tietgen (1835-1917), ca. 1890.
Det Kongelige Bibliotek.

Det norske stabbur omkring år 1900.



over en 1 hektar stor parterrehave og de åbne vænger mod syd og øst. Hovedbygningen på 900 m² blev tegnet af arkitekten Christian F. Zwingmann i en blanding af schweizisk og engelsk stil med 14 gavle og kviste, og med ikke færre end 63 rum. Facaderne blev støbt i granitbeton, havde gesimsbånd, kvadderfugede hjørner og dekorerede dør- og vinduesindfatninger. Det meste af stueetagen var fra begyndelsen stalde til heste og kvæg, og kun sydøstfløjen var beboelse. En imponerende trappe med svungent smedjernsgelænder førte op til førstesalen med talrige værelser og opbevaringsrum.⁹⁸¹

Vænget mod sydøst blev omdannet til 30 tønder land engelsk park med små grupper af skov- og frugttræer, og i haven blev anlagt en rhododendron-omkranset, oval dam, Spejlet, hvori Ullerød Mølle 2 km borte spejlede sig, når man stod ved huset. I de følgende år blev anlagt adskillige andre damme omkring landstedet: i Vænget udgravedes Gåsedam og Øresund; inde i skoven opdæmmedes Storedam og Andedam, og et par små karpedamme og det lille mosehul Sorte Øje blev udgravet. Ved bredden af Storedam opførtes en lille, stråtækt tepavillon, hvor især Laura Tietgen yndede at drikke sin eftermiddagste, og på en lille bakke lige nord for Skolestien fik C.F. Tietgen rejst Norske Hus, et norsk stabbur (et forråds-*hus, fadebur*, på stolper). Huset havde Tietgen set på verdensudstillingen i København 1888, han købte det og fik det genopført på Strødam. Det blev i begyndelsen af 1900-tallet flyttet til sin nuværende plads vest for Storedam, og i mange år blev en udsigtsskile holdt åben herfra mod vest.

I 1891 lod han opføre avlsgården på Strødam med ko- og grisestald, og fra 1893 også med hestestald, tegnet af arkitekt Vilhelm Holck. Derved kunne dyrene flyttes ud af hovedbygningen, og denne blev helt indrettet til beboelse.

Da Tietgen det følgende år i december blev ramt af et slagtilfælde, måtte han trække sig tilbage fra erhvervslivet, og han tilbragte da alle sommermånederne på Strødam, hvor han blev kørt rundt i parken i en ponyvogn, og kun vintermånederne i familiens lejlighed i Kronprinsessegade i København, afbrudt af rekreationsophold ved Rivieraen. Han døde 72 år gammel i oktober 1901, og hans kiste blev ført fra Marmorkirken i København ledsaget af et følge på 3.000 mennesker.⁹⁸²

Efter C. F. Tietgens død blev Laura Tietgen boende på Strødam de følgende 16 år og beholdt et mindre tyende, bl.a. salmedigteren N. F. S. Grundtvigs tidligere kusk, Peter Grundtvig. Han boede i et lille opsynsmandshus, som Tietgen selv fik flyttet til sydkanten af Rankeskov fra Følvangen på Hillerødsholm sidst i 1800-tallet (nedrevet i 1970'erne). Laura Tietgen blev kendt som den korpulente, men noble »*Geheimekonferensraadinde*«, der drog omsorg for de dårligst stillede i lokalsamfundet. Sammen med C.F. Tietgen betalte hun opførelsen af Gadevang Asyl i 1899



Axel Jarl (1871-1950) begyndte først at male i en ret sen alder, så dette selvportræt må høre til de tidligste af hans arbejder. Privateje.

på Strødams grund, og i 1903-04 skænkede Laura Tietgen ligeledes arealet til Gadevang Kirke og en væsentlig del af de 12.000 kr., det lykkedes at opføre den for.⁹⁸³

Da Tietgens var barnløse, gik Strødam i arv til Laura Tietgens nevø Axel Jarl i 1917. Han var kommet på Strødam jævnligt allerede som barn og var meget fascineret af ejendommens natur: *»Saa langt jeg kan huske tilbage har jeg altid følt mig fortrolig med Egnens Dyre- og Planteliv, især i de mange Søer, men ikke mindst med det rige Fugleliv og med de ærværdige gamle Ege«*, skrev han selv. Som ung tog han en teologisk kandidatgrad fra universitetet, men anvendte den ikke og bosatte sig i stedet 14 år i Paris, hvor han uddannede sig til billedkunstner og skulptør. Først da han arvede Strødam, vendte han tilbage til Danmark. Han renoverede bygningerne, og forsøgte at sætte skik på ejendommen, der ifølge ham selv var *»meget forsømt baade hvad angik Skovbrug, Gartneri og Landbrug«*. De åbne vænger blev dog nærmest omdannet til dyrehave for dådyr, sikahjorte samt kvier, får og heste fra avlsgården, og det var ikke de store skovbrugstiltag, der blev udført i skoven.⁹⁸⁴

Axel Jarls interesse for natur og naturfredning blomstrede op efter overtagelsen af Strødam, hvor han blev livsvarigt medlem af Danmarks Naturfredningsforening og fik fredningsforkæmperen professor Carl Wesenberg-Lund som en af sine nære venner. Den 22. oktober 1925 fik han tinglyst

Axel og Jutta Jarl ved den flotte lindeallé mellem Gadevangsvej og Strødams hovedbygning og avlsgård. Billedet er sikkert fra 1933, hvor Røde Port blev opført (det står i fundamentet, som stadig findes).



Strødam set fra luften med Vænget i forgrunden foran hovedbygningen og avlsgården, og bagved de gamle løvskovsarealer, Strødam Engsø samt udsigten over landskabet mod nordvest. Juni 1999.



Axel Jarl foran Strødams dengang nye hoveddør. Døren med håndtag og dekorationer udført i bronze blev tegnet af vennen og arkitekten Ole Helweg, som også har tegnet Røde Port på modstående side. 1933.



en fredningsdeklaration på ejendommen som foreskrev, at de indhegnede vænger skulle fortsætte som lysåben, græsset dyrepark med solitærtræer, og at der skulle tages udstrakte naturhensyn på størstedelen af den øvrige ejendom. Et tre-mands udvalg udpeget af Københavns Universitets naturvidenskabelige fakultet skulle tilse, at enge, moser og damme fremover blev bevaret »i deres naturlige Tilstand«, at Rankeskov blev drevet med plukhugst, og at alle de øvrige skovarealer, ikke mindst de nåletræsbeplantede, blev forynget, så de kunne fungere som et »Reservat for det nordsjællandske Dyre- og Planteliv«. Ydermere skulle jagt kun ske med udvalgets samtykke, jagt på rovfugle blev helt forbudt, og frem for alt blev det bestemt, at »Ejendommen skal ingensinde være offentlig tilgængelig for Publikum«, for at videnskabelige undersøgelser kunne foregå uforstyrret. Axel Jarl betegnede selv fredningen som »en Offergave til Danmarks Natur«, og den skete samtidig med Sorø Akademis fredning af den 20 hektar store Suserup Skov ved Tystrup Sø.⁹⁸⁵

Det første Strødam-udvalg kom til at bestå af de tre professorer: Carl Wesenberg-Lund, Carl Hansen Ostenfeldt og August Krogh (hvoraf sidstnævnte havde fået nobelprisen). Senere blev Ostenfeldt og Krogh afløst af Knud Jessen og Kaj Berg. Udvalget fik overdraget Norske Hus til opholdssted, arbejdsrum og observationstårn. I de følgende årtier blev der foretaget en lang række videnskabelige studier af fugle, insekter, krebsdyr, planter, svampe og andre organismer på Strødam, og der blev i perioder

ringmærket et stort antal fugle, således i 1928-34 ikke mindre end 3.479 mejser, og i 1947-50 yderligere 1.680 fugle.⁹⁸⁶

Axel Jarl blev boende i hovedbygningen helt til sin død i 1950 og havde et særdeles karismatisk liv. I juli 1929 købte han nabogården Sophienborg med 177 hektar tilliggende og et par hundrede malkekøer og ungkreaturer og gav sig til at udvikle den til et mønsterlandbrug og læregård for landbrugselever. Under besættelsen deltog han meget aktivt i modstandskampen og blev flere gange arresteret af Gestapo. Men mest kendt blev han i offentligheden, da han i 1930 blev dømt i retten for uterlighed mod nogle mindreårige, københavnske skoledrenge. Axel Jarl havde kone og barn, men var bisexuel og ynglingefikseret, og det blev dengang opfattet som en sinds sygdom. Han blev idømt tvangsinternering og -behandling på Vordingborg Sindssygehospital, og som en slags terapi beskrev han kampen mod sin »*sjælelige Undergang*« i den selvransagende bog »*Visne blade*«. ⁹⁸⁷

Året før sin død oprettede Axel Jarl »Legatstiftelsen Sophienborg Læregård og Strødam«, hvortil han forærede begge ejendomme plus en million kroner i kontanter. Stiftelsen skulle sikre »*dygtiggørelse af Landbo-Ungdommen og fremme af landbrugsvidenskabelig og naturvidenskabelig Forskning*«, og det var en begivenhed, der blev omtalt i alle landets aviser. I 1973 blev Sophienborg solgt fra og købt af Hillerød Kommune i 1975, hvorefter gårdens jord blev udstykket omkring årtusindskiftet. Stiftelsen skiftede navn et par gange, men er fra 1988 kaldt »Jarlfonden« og omfat-



Laura Tietgens buste står ved trappen op til 1. sal. Maj 1997.



Vinteridyl efter endt restaurering. Strødam fra 1875 er som taget ud af et eventyr; placeret mellem skov og vænge, en tidstypisk kombination af »den engelske landstedsarkitektur« og »den schweiziske klassiske arkitektur«.

I slutningen af 1990'erne truede en nedrivning forude, men heldigvis gik det ikke så galt. Der blev foretaget en ekstraordinær udstykning i fredsskovområdet, og de nye ejere Brian og Line Eberhardt forestod i perioden 1998-2000 en totalrenovering af Strødam og opførte den nye vognport. I dag fremstår Strødam i bedre stand end nogensinde, og bygning og omgivelser er bevaret for eftertiden. Februar 2002.



Strødams hovedbygning før restaureringen. Axel Jarls statuer pryder facaden. Maj 1997.

ter i dag ud over Strødams også Frihedslund Læregård og Marienhøj ved Ruds Vedby.⁹⁸⁸

Fra 1951 til 1961 lejede Statens Biavlfsforsøg sig ind i Strødams hovedbygning, og frem til 1979 boede bioaustikeren Carl Weismann på 1. salen, mens han lavede lydoptagelser af fuglestemmer og blev berømt for sine syngende hunde. Om sommeren boede stankelbenseksperten Axel M. Hemmingsen samtidig i stueetagen. Fra 1979 benyttede Københavns Universitet hele stueetagen til kurser og forskellige videnskabelige projekter, og ornitologen Torben Dabelsteen flyttede i 1982 med familie ind på 1. salen.

Bygningerne forfaldt imidlertid, som årene gik – huller i taget, råd i tømmeret og afskallende puds – og det udviklede sig til en uoverstigelig vedligeholdelsesopgave for Jarlfonden. I marts 1998 blev hovedbygningen med have derfor solgt fra fonden til privat beboelse. Den 900 m² store bygning blev købt af Brian og Line Eberhardt, som efterfølgende forestod en meget omfattende total renovering af ejendommen. Strødams fik nyt tag og tagkonstruktioner; husets bærende konstruktioner blev skiftet og det myldrede med murere, tømrere, blikkenslagere og elektrikere i perioden 1998-2000. Bygningen blev reddet for eftertiden og fremstår i dag smukkere end nogensinde.⁹⁸⁹

I 1997-2006 lejede Københavns Universitet den gule avlsgård til internatkurser og videnskabelige aktiviteter, men på grund af økonomiske



indskrænkninger måtte universitetet herefter opsigte lejemålet. Jarlfonden stiller nu to rum i den ene bygning gratis til rådighed for de forskere og studerende, der udfører forskning i området.⁹⁹⁰

Strødam-reservatet drives stadig i samråd mellem Strødam-udvalget fra Københavns Universitet og Jarlfonden. De første godt 30 år efter arealets fredning eksisterede der ingen egentlig plan for dets drift,⁹⁹¹ men herefter er der udarbejdet adskillige driftsplaner og forslag hertil af Strødam-udvalget, og disse er løbende blevet drøftet med og sanktioneret af fonden ved årlige fællesmøder.⁹⁹² I 1955, 1983 og 1997 blev udarbejdet detailkort over reservatet med særlig skovbeskrivelse i 1983, og i 1980 blev hele området opmålt og inddelt i et kvadratnet med felter på 50x50 meter, der er afmærket med stokke i terrænet, så det er let at orientere sig. Hvert år gennem de seneste årtier er udarbejdet årsberetninger fra Strødam-laboratoriet, og disse vidner om en stor aktivitet inden for mange biologiske fagområder.⁹⁹³

Alle løvtræer i reservatet (med undtagelse af enkelte invasive, eksotiske arter) får lov at dø en »naturlig« død, og gennem de seneste årtier er samtlige væltede træer blevet registreret, opmålt og kortlagt, så man kender deres nedbrydningsalder og har helt overblik over mængden af dødt ved. I 1998 var således registreret 558 væltede stammer og fritliggende store grene med en tykkelse på mere end 20 cm, og ved stormen i december



Strødams avlsgård (hovedbygningen) her ved en offentlig ekskursion. Oktober 2007.

Herunder:
Bioakustiker Carl Weismann på Strødam. Marts 1975.

Til venstre:
Studerende fra Københavns Universitet i gang med kursusopgaver i Rankeskov. September 2005.





Husarkilde i Strødam-reservatets nordlige del blev formentlig muret op i røde mursten under C. F. Tietgen. Oktober 2007.

1999 faldt yderligere 318 stammer og store grene.⁹⁹⁴ Da dødtvedsmængden i Strødam-reservatet er en af de største blandt alle skove i Danmark, giver det ganske særlige overlevelsesmuligheder for mange svampe, insekter og smådyr, og skoven har mange steder fået et ellers sjældent set »naturskovspræg«.

I slutningen af 1980'erne blev floraen i alle reservatets 50x50 meter kvadrater registreret og igen i 1997 på en bevilling fra Jarlfonden. Inden for de seneste 10 år er foretaget en lang række videnskabelige undersøgelser af f.eks. natuglernes adfærd, musvitters sang og valg af habitater, svampe på væltede bøgestammer, skovens naturlige foryngelse i »lysbrønde« efter væltede træer, stofomsætning i søer og damme, udledning af drivhusgasser fra våde skovjorder og test af metoder til vurdering af skovstruktur. Der er gerne holdt omkring fem kurser årligt for 50-100 universitetsstuderende, et tilsvarende antal faglige gruppeekskursioner, og typisk en offentlig ekskursion hvert forår og efterår.⁹⁹⁵

Det mangearterede forskningsarbejde i reservatet er forudsætningen for at holde området lukket for offentligheden. Efter naturfredningsloven i 1969, der i høj grad fokuserede på offentlig adgangsret til naturen, er der flere gange rejst ønske fra forskellig side om at åbne reservatet.⁹⁹⁶ Men netop med henvisning til det videnskabelige arbejde og de gentagne, offentlige guidede ture hvert år i reservatet, er lukningen blevet opretholdt.



I Strødam-reservatet får alt dødt ved lov at blive liggende i skovbunden til naturligt henfald – her i Frederik II's Kanal nord for hovedbygningen. Oktober 2007.

Strødam Eng sø [S30b]. En knap 18 hektar stor sø omgivet af et endnu større engareal, skabt i 1996 af Frederiksborg Amt og Skov- og Naturstyrelsen ved opstemning af Pøleåen 1 km nord for Isterødvejen. Søen er et par meter dyb på det dybeste sted og blev etableret som den seneste af de tre bundfældningssøer langs Pøleåens næsten 20 km lange løb fra Hillerød til Arresø. Søerne skal tilbageholde en del af det fosfor, der udledes i åen gennem rensed spildevand fra især Hillerød by, så det ikke når Arresø.

Strødam Eng sø er blevet et attraktivt udflugtsmål for både fugleelskere og lystfiskere, og der har Dansk Sportsfiskerforbund holdt landsholdsudtagelse i medefiskeri, hvor skaller, suder, aborrer og i særdeleshed brasener er blevet fanget. I 2008 meldtes vandet langt mere klart end tidligere. I januar 2007 blev forvaltningen af Strødam Eng sø overdraget fra Frederiksborg Amt til Skov- og Naturstyrelsen. På www.fugleognatur.dk er rapporteret 79 fuglearter fra Strødam Eng sø.⁹⁹⁷

Strøgård [812e] GPS. Forsvunden gård nær Gribskovs vestlige skovbryn, 1 km nordvest for Gadevang, formentlig anlagt i slutningen af middelalderen og nedbrudt omkring 1790. Den nævnes første gang som »Strygaard« under Christian III i 1546 og var tilsyneladende krongods, som kongen udstedte livsbreve på (livsvarig dispositionsret) til forskellige betroede embedsfolk, således før 1562 Hans Bussert, »Borgemester i Kiøbnehavn«, herefter Peder Lincker (der ikke skulle betale landgilde) og i 1567 Rasmus van Aabenraa.⁹⁹⁸ Allerede i 1562 omtaltes den som »Sthroe Gaard«, og stavemåden med ø bliver enerådende i de følgende århundreder. Da kongens graver i 1575 skulle grave en grøft til »nogle Kilder og Vandspring ved Strøe« for at lede vandet til Frederiksborg Slotssø, var det området ved Strøgården eller Strødam, der henvistes til, og ikke Strø syd for Skævinge (se side 47).⁹⁹⁹

Vi kan følge gårdens beboere op gennem 1600-tallets jordebøger og ekstraskattemandtal, og på et tidspunkt efter skovforordningen af 21. januar 1710, hvor det blev bestemt, at skovfogeder skulle bo i eller ved skoven, fik fæsteren i Strøgård også rang af skovfoged. Han fik næppe nogen løn, men nedslag i landgilde og ret til en vis pension.¹⁰⁰⁰

Strøgårdens jorder strakte sig fra Gadevangsvej ind til Vestre Fruemose, mod nordøst op til Store Nørredam og mod nordvest ud til Pøleå, i alt lidt over 15 hektar. Godt 600 meter mod syd lå stutterivangen Strødam, og nær gårdet hertil lå det lille Strøgårdshus. Efter udskiftningen 1789 med tilhørende skovseparationsforretninger blev Strøgården nedbrudt, og nogle år senere opbyggedes det nye skovfogedsted »Strøgårdsvang«.

Den sydlige del af Strøgårdens jorder over mod Vestre Fruemose blev nogle årtier senere tilplantet med eg, som stadig står – en af skovens smuk-



Strødam Eng sø. Skov- og Naturstyrelsen holdt fiskekonkurrence for at markere, at de havde overtaget Strødam Eng sø efter nedlæggelsen af Frederiksborg Amt. Januar 2007.

Strøgård og Tibberup. Det Gram-Langenske kort, ca. 1765.





Strøgårdsvang. Maj 2006.

keste bevoksninger af »flådeeg«, der nu er udlagt som urørt skov for at bevare den for eftertiden. Den øvrige del af markerne blev straks efter skovseparationen tilplantet med især bøg, der for længst er forynget.

Strøgårdshus [816d] GPS. Historisk hus i skoven umiddelbart nordvest for Gadevang, lige nord for gærdet til Rankeskov, nedbrudt i 1790'erne. Huset havde et lille tilliggende på godt 1 hektar syd for nuværende Brændemosevej op mod gærdet til Rankeskov. Det lå lige oven for Kildemosen, som sikkert klarede husets drikkevandsforsyning. Efter husets nedrivning kaldtes den Husplads Mose.

Strøgårdsvang [802h]. Skovfogedbolig i Gribskavs vestlige kant, hvor landevejen fører ud af skoven mod Bendstrup. På dette sted opførtes omkring år 1800 stuehus og udhus, og i det følgende århundrede opnåede to skovfogeder legendarisk status på egnen, Jacob Henriksen fra 1812 til 1841 og Sigismund Bruhn fra 1842 til 1885. Begge gik der talrige historier om.¹⁰⁰¹ De to stråtækte bindingsværkslænger (gammel heste/svinestald med karlekammer mod vest og bryggers/værksted mod øst) på hver ca. 80 m² er fra ca. 1850. Det nuværende stuehus på knap 120 m² blev opført 1928, hvor den vestre længe samtidig blev udvidet. Stuehuset overlevede en alvorlig skorstensbrand 19. marts 1965. En nordlig staldlænge (kostald) blev nedrevet i 1974. Tjenestejorden var 11,48 hektar og udgjorde hele det indgærdede område bestående af afd. 802g, 804g, 812e, 813bcd fgh). Den blev tilplantet med eg, bøg, el, nordmannsgran og nobilis i begyndelsen af 1960'erne. I 1964 blev indlagt vandværksvand. I dag er det ét af kun fire huse i Gribskov, der bebos af en skovfoged. Indtil omkring 1800 lå længst mod øst på den senere tjenestejord (afd. 812e) den gamle gård Strøgård.

Vildtparade ved Strøgårdsvang skovfogedbolig efter en vellykket jagt. December 2004.



Stuckenberg, Viggo (1863-1905). Digteren Viggo Stuckenberg blev ikke ældre end Søren Kierkegaard, kun 42 år. I sin tidligste ungdom opsøgte han på egen hånd ensomheden i Gribskov. Gribskovbanen var netop blevet åbnet – og som bare 18-årig skrev han i sommeren 1882 sine første natur-romantiske digte ved bredden af Store Gribsø, inspireret af Poul Møllers »Grøn er Vaarens Hæk«:

Klædt i Guldmor snak

Solen gyldenblank

Fulgt af Fuglekvidder ned bag Skoven,

Frem imellem Trær

Flød det sidste Skær

Bredende sig tæt i Strøm fra oven.

Under Søens Bred

Vifter Bladet ned

Bæres døende langt bort fra Landet,

Og en Sommerfugl

Spraglet, rød og gul,

Flagrer vaklende henover Vandet.

I et senere digt, efter store personlige omvæltninger, beskrev Viggo Stuckenberg skovens efterårsstemning ved Store Gribsø:

Jeg sad ved Gribsø en Efteraarsdag

henimod Aften; en støvfin Regn

daled ned gennem den stille Luft

og lagde sin duggede Aande

hen over Søens Spejl.

Larmløs, kølig, en støvfin Regn,

der daler gennem den klamme Luft

og lægger sin duggede Aande over en stilnet Sø,

mens Skoven, efteraarsøde,

ruger i evig Skumring rundt om det sovende Vand.

Ægteskabet med Ingeborg Pamperin fra 1887 og venskabet med den næsten jævnaldrende digter og dengang dedikerede naturdyrker Johannes Jørgensen (1866-1956) blev legendarisk. Samme år som det unge par blev gift, tog de tre venner på efterårstur til Gribsø, en tur Johannes Jørgensen langt senere beskrev. Mod århundredets slutning brød Johannes Jørgensen med den frie tanke (og Stuckenberg-familien) og bekendte sig til katolicismens helgendyrkelse. Han levede en stor del af sit liv i Sydeuropa, bl.a. i Assisi, men som 75-årig vendte han tilbage til Gribskov, hvor han fik lov at bo et år på det katolske rekreationshjem Gribsholm ved skovens sydkant lige uden for Hillerød. Han genoptog sine vandringer i Gribskov og mindedes sin ungdoms oplevelser i skoven:

Gribsø, maj 1942:

Her sad vi ved Gribsøstranden

I et længst forsvundet Aar –

Jeg alene, du selvanden,

Endnu uden Sot og Saar.

Mens Novembertaagen sænkede

Sig omkring os, graa og tæt,

Sad vi, vandretrætte, bænket

Paa Perronens haarde Bræt.



Viggo Stuckenberg i 1880'erne.

Store Gribsø. Juni 2002.



Det var i November, men alt Vejr var os kært. Og endnu husker jeg, som det var igaar, den mørkt kobberøde, næsten blodigrøde Skovbund af dybe Lag faldne Blade, Gribssøs slørede, blyfarvede Flade og en lukket Sommerpavillon, paa hvis Veranda vi slog os ned for at spise den af Stuckenbergs medbragte Mad. Der var ingen Bænke at sidde paa, men vi satte os ned paa Gulvet, med Ryggen mod Pavillonens væg, sad der Side om Side og spiste Smørrebrød og drak Portvin af en Rejseflaske ...

Novemberaftenen kom hurtigt, og vi gik til Trinbrædtet ved Gribssø for at vente Toget. Og som vi sad der, Side om Side, paa det vaade, sorte Bræt, og det mørknede langsomt, faldt de store vintervaade

Skoves dybe Stilhed over os. Ingen af os sagde noget. Og med et rejste der sig, langt borte i den store Skov, et Sus af Vind, et Pust som af Nattens Aande, et tungt slæbende Suk, der under den graa Himmel gik hen over de Tusinder og atter Tusinder nøgne Toppe, steg og blev stærkere og tydeligere, alt som det nærmede sig, naaede os endelig og ruskede i Træerne lige over os, for atter at svinde, atter at blive svagere og svagere og til sidst dø hen langt borte i den øde Skov.

Vi saa alle tre paa hverandre, da den sidste Lyd var forsvunden, men ingen af os mælede et Ord. Saa kom Toget, og vi vendte hjem som fra en Fest, en Højtid, en Kirkegang hos Naturen.

Se også Prosa og poesi, side 172

Stutterivej. Gribsskøvs længste skovvej. Den begynder ved Gåsehus øst for Mårum og løber mod syd, først 2,9 km ad almindelige skovveje, dernæst 6,9 km i to forskellige retninger gennem det snorlige parforcejagtvejssystem. De sydligste 2 km kaldes Odderdamsvej, og ved anlæggelsen i 1698 begyndte den helt ved Holmegårdsvej i Stenholt Vang, en samlet længde på 10,1 km.

Det var Stutterivej, som mest direkte førte fra Frederiksborg Slot til midten af Gribsskov, og den som hoffet brugte, når de skulle på jagt eller skulle tilse stutterihestene i de nordlige stutterivange. Stutterivej opfattes af mange som »hovedvejen« op gennem Gribsskov, da den passerer forbi flere af skovens centrale steder: Ottevejskorset, Stjernen og Multebjerg.

Stutmesterens Kors [705] – hvor Stutterivej krydser Søndre Skovportevej. Martin trækker en streg, for når han sætter sig op på cyklen, kan han herfra, helt uden at røre pedalerne, holde frihjul mere end 600 meter til Nødebovej. Juli 1978.



Svalehus [376h]. Tjenestebolig bygget i tilknytning til skovridergården Ostrupgård (umiddelbart nord for) i 1943. Oprindeligt opført som forpagterbolig til den forvalter, som skovrideren på Esrum Skovdistrikt havde ansat til at passe de 19,5 hektar tjenestejord omkring Ostrupgård. Den første forpagter i Svalehus (Ludvig Hansen) blev ansat den 1. april 1940 og brugte megen tid på at sætte skovridergårdens driftsbygninger i stand, men da der ikke var bolig til ham på ejendommen, opførte man Svalehus på 100 m² (for 17.079 kr.), tegnet af kgl. bygningsinspektør Axel Maar. Siden 1960'erne har forpagtere af jorden boet uden for skoven, og der har derfor ikke længere været brug for en forpagterbolig. Svalehus har herefter været anvendt som skovløberbolig, som bolig for distriktets forstfuldmægtig, og senest som mødelokaler for skovdistriktets administration.



Svalehus. August 2006.

Svandsmose [660a]. Eng på lidt over 4 hektar ved Gribskovs vestlige gærde ud mod Bendstrups marker. I 1700-tallet lå Svandsmose på Alsønderup Overdrev, og efter udskiftningen fik arealet lov at ligge utilplantet inden for skovgærdet, muligvis fordi mosen dengang tjente til høslæt. Der blev foretaget jordforbedring ved påkørsel af mineraljord før 1. Verdenskrig, og i 1914 var den delvis tillagt skovløberen i Tibberuphus til høslæt.¹⁰⁰² I dag fremstår den som en åben græsningseng. Den ensartede vegetation med høj græsningsværdi tyder på gødskning, men der findes dog et ret stort antal plantearter på engen.¹⁰⁰³

Svinelejrmosse [517j]. Se Milestedsmose [524e], side 130.



Svandsmose. November 2006.



Søvejen [367]. Juni 2006.

Søstien [508]. Oktober 2007.



Søvejen og Søstien. Søvejen løber langs Esrum Sø det meste af vejen fra Nødebo til Esrum, næsten 7 km gennem Gribskov. Den er formentlig anlagt under Christian IV i forbindelse med udlægningen af skoven langs Esrum Sø til stuttevange kort efter 1600. Den gamle alfarvej mellem Esrum og Hillerød gik rimeligvis længere mod vest, hvor skovens landsbyer og enestegårde lå. Langs Søvejen blev bygget små vangemandshuse ved sydkanten af hver stuttevang, og den fungerede som »kongevej«, indtil Midtlinien blev anlagt under Christian V i 1680'erne. Søvejens panoramaer over Esrum Sø er legendariske. Søren Kierkegaard skrev allerede herom i sin dagbog (1835): *»Den 8de Juli gjorde jeg en Excursion til Esrum. Naar man gaaer fra Esrum til Nødebo langs med Søen, passerer man en af de yndigste Veie, jeg i lang Tid er kommen«.*

Fra Graverhus [378] til Pibergården [509] længst mod syd i skoven løber Søstien helt nede i vandkanten med gangbroer langs Pibervang Mose og grillpladser ved Dronningens Bøge [508g] og Kalvehavevej [379d].

Thevandsbakken [572a]. Se Nødebo Holt, side 149-151.

Thoruphus [219a] GPS. Opført som skovfogedhus i 1855 ved Gillelejevej, næsten hvor landevejen fører ud af skoven mod nord. Tjenestejorden var dengang 10,98 hektar (afd. 219 og 351b). Den del af tjenestejorden, der lå øst for Gillelejevej, blev tilplantet med eg i 1961, mens den øvrige del stadig ligger åben som mark i skoven. Stuehuset på 128 m² blev kraftigt ombygget og renoveret i 1897-98, hvor også det store udhus på 247 m² blev opført (ombygget 1938). Elektricitet blev installeret i 1939, og vandværksvand fra Esbønderup Skovhuse Vandværk blev fremført i 1950. Thoruphus blev nedlagt som skovfogedsted i 1970 og har siden fungeret som skovløberbolig. Indtil skovfogedstedets opførelse lå et gammelt husmandssted, Toruphus, lige ved Kjeldsvej (afd. 217b) 250 meter længere mod vest.



Thoruphus. August 2006.

Thujaen [114a]. Se Cypressen, side 30.

Tibberup [655d] GPS. Forsvunden gård i Gribskov umiddelbart syd for Kagerup, nedrevet omkring 1790. Den menes at være identisk med den »Tyberopp« i Holbo Herred, som allerede nævntes i de ekstraordinære skattemandtal (landehjælp), der blev udskrevet under kong Hans i 1492,¹⁰⁰⁴ men nok ikke med den gård Tibberup, hvor Frederik II opholdt sig den 22.-23. januar 1563 og udstedte breve gennem sit kancelli.¹⁰⁰⁵ I ekstra-

Tibberup Holme, skovarealet syd for den forsvundne gård Tibberup gennemskæres af talrige jorddiger [802]. April 2007.





Tibberuphus. August 2006.

skattemandtallene gennem 1500- og 1600-tallet ser vi stavemåder som Tubberuppe og Thøbberup, men i løbet af 1600-tallet opstår Tebberup, som den kaldes frem til slutningen af 1700-tallet.

Gården bestod af et vinkelbygget hus (stuehuset), der lå over for et enlænget hus (stalden). Tibberups marker strakte sig mod syd næsten til Ornevej, mod nordøst til Helsingevej (næsten hele det lysåbne område med Bjergmandens Bakke, men ikke arealet med stendysse), og mod vest næsten til Åmosen ved Pøleå – i alt ca. 10 hektar.¹⁰⁰⁶ Gården blev nedlagt, og jorderne tilplantet efter udskiftningen i 1789 og skovseparations-forretningerne. Herefter er navnet Tibberup blevet brugt om bebyggelsen i den sydlige ende af Kagerup, en halv kilometer nord for den historiske gård.

Tibberuphus [661e]. Skovløberhus længst mod vest i Gribskov, ved landevejen mellem Bendstrup og Kagerup. Stuehuset på 80 m² i bindingsværk med stråtag er skovens ældste hus, opført helt tilbage i 1797. På kort fra begyndelsen af 1800-tallet er huset placeret på ydersiden af skovgærdet, men det er muligvis en tegnefejl. Da skovarealet omkring huset allerede var tilplantet med eg i 1822, måtte man lægge tjenestejorden (1,39 hektar) et stykke inde i skoven, næsten en halv kilometer fra huset (afd. 651d) på nordsiden af Ornevej.

Den overgik til skovdrift pr. 1. april 1959 og blev tilplantet med rødgran. I 1934 blev opført et nyt udhus med hestebåse og stråtag, tegnet og opført af arkitekt og tømrermester N. P. Nielsen, Hillerød, for 3.500 kr. Der blev tilført elektricitet i 1944. I dag bebos Tibberuphus af en af skovens ansatte.

Tingbakken [222]. Se Esrum Lund, side 37.

Tinghus [57a]. Tidligere skovløberhus i Gribskavs nordlige del, hvor landevejen mellem Helsingør og Helsingør fører ud af skoven mod vest. Helt fra slutningen af 1700-tallet har der ligget en halv snes huse langs landevejen mellem Mårum og skovgærdet, kaldet Tinghusene efter Mårum Tinghus, der lå på sydsiden af landevejen 1,1 km vest for skovgærdet (se Esrum Lund, side 37). Skovløberstedet blev anlagt ved landevejen lige inden for skovgærdet først i 1800-tallet. Det nuværende stuehus blev bygget 1896. Udhuset blev opført i 1893, og der blev indlagt elektricitet i 1923 takket være den nærliggende jernbane. Den tilhørende tjenestejord på 2,35 hektar strakte sig uden for skoven på sydsiden af landevejen indtil 350 meter fra Tinghus (afd. 57). Størstedelen af jorden blev solgt fra distriktet i begyndelsen af 1990'erne, mens selve huset med have blev solgt til privat beboelse i 2000.

Tinghus. August 2006.





Tinghuslærken i Tinghus Plantage.

Længst til venstre:

Maj 1976.

Nærmest:

April 2007.

Herunder:

C. Syrach Larsens 29 meter høje stillads omkring Tinghuslærken. Foråret 1930.

Til højre:

»Figur 8« set fra vest. Illustration i A. Oppermanns store afhandling om dyrkning af lærk i Danmark, 1922. Træet er her 145 år gammelt.

Tinghuslærken, »Figur 8« [201a] GPS. Et prægtigt lærketræ – måske Danmarks flotteste – der har været modertræ for den danske hybrid-lærk. Træet står i den 45 hektar store Tinghus Plantage i Gribskovs nordlige ende, nordøst for Mårum. Den vestlige halvdel af plantagen blev indhegnet og kultiveret med en lang række træarter under den Gram-Langenske forstordning i 1767-71 (se bind 1, side 178 og 180). Selv om det ikke var planlagt at kultivere den østlige del af plantagen førend langt senere,¹⁰⁰⁷ blev der efter et fint oldenår i 1776, hvor selvsået bøg spirede frem overalt, udsået både eg, birk, gran og lærk (og lidt ekstra bøg) i plantagen.¹⁰⁰⁸ Den udviklede sig til en næsten sluttet bøgeskov, som i 1856 blev vurderet til at indeholde 2.315 kubikfavne kløvet bøgebrænde. Ud over bøgen noterede man en del »ligealdrende Eg og Gran« og enkelte lærk og skovfyr i »temmelig god Væxt«.¹⁰⁰⁹ Granerne blev fjernet i de følgende år, og set i forhold til de flere tusind bøgetræer fyldte de 269 lærk ikke meget (optalt af C. Lütken i 1890'erne), men de vakte i høj grad skovdyrkernes interesse.





I 1872 blev den store økonomiske fordel ved at have lærk som indblandingsstræ i bøgebevoksninger beskrevet af forstkandidaten F. I. Andersen ud fra erfaringerne i Tinghus Plantage,¹⁰¹⁰ og det inspirerede i høj grad skovbrugsprofessor A. Oppermann i hans store afhandling om »Dyrkning af Lærk i Danmark« (1923). I over 40 siders tekst og billeder beskrev han forholdene i plantagen efter talrige undersøgelser og opmålinger, og han bemærkede, at lærken her klarede sig ualmindelig godt, selv om den i øvrigt i Danmark havde problemer. Mange steder blev lærkene angrebet af lærkekræft, der inficerer grensår, gerne i forbindelse med frostskafer. I Tinghus Plantage var der også opstået en masse tveger i årene omkring 1830, fordi topskud var blevet ødelagt, men mange træer stod stadig sunde og imponerede med deres størrelse. Et af de mest perfekte lærketræer blev fotograferet af J.A. Nielsen og gengivet i Oppermanns afhandling som Figur 8.

Netop dette træ blev udvalgt af dr. C. Syrach Larsen, da han i 1935 i Tinghus Plantage igangsatte bestøvningsforsøg med europæisk lærk (den dengang mest dyrkede lærk i Danmark). Han lod opbygge et 29 meter højt stillads omkring træet, så han kunne isolere blomsterne med papir- og lærredsposer og derved sikre selvbestøvning og indsamle pollen. Ved efterfølgende forsøg i Landbohøjskolens dengang nyoprettede arboret i Hørsholm og på statsskovenes planteavlstation i Humlebæk blev podekviste og frøplanter af Tinghuslærken anvendt til at opnå krydsninger med japansk lærk, der er modstandsdygtig over for lærkekræft. I hybridlærk kombineres denne modstandsdygtighed med europæisk lærks fine grenbygning.

Fra 1946-58 høstede man lærkekogler syv gange på planteavlstationen, og de gav i alt 85 kg hybridlærkefrø, som er beregnet til at kunne danne 2 mill. træer eller en plantage på 550 hektar.¹⁰¹¹ Syrach Larsen refererede gerne til Tinghuslærken som »Figur 8« med henvisning til Oppermanns afhandling, og han gjorde den til et træ, som kendes af skovtræforædlere og skovbrugsforskere i hele verden.¹⁰¹²

Den megen opmærksomhed om lærkene i Tinghus Plantage har bevirket, at disse i 1910 blev fredet og i dag fremstår som nogle af landets mest imponerende lærketræer.¹⁰¹³ I 1964 blev antallet af tilbageværende Gram-Langenske lærk angivet til 97, i 1993 til 67.¹⁰¹⁴ De fleste eksisterer stadig, men det præcise tal er vanskeligt at opgøre, da en del lærk i plantagen formentlig er af 2. generation.

Tinghuslærken, Figur 8, kaldes også »Dronningen«,¹⁰¹⁵ fordi forstfolk ofte har benævnt den »lærkenes skønhedsdronning«. Træet står lidt syd for Gammelvangsvej, ca. 150 meter øst for skovvejen Tinghusevej, og det kan genkendes på en gul streg, der er malet om stammen i brysthøjde. Omkredsen er 339 cm i 2008 (ved den gule streg), og højden er ca. 40 meter.



Tinghussø [58b]. Kunstig sø på godt 0,3 hektar tæt ved Mårum Station, beliggende umiddelbart ud til landevejen mellem Helsingør og Helsingør (Tinghusevej). Søen blev udgravet i 1969 i det nordvestlige hjørne af det 1,5 hektar store, forsumpede engområde Nystætte Ljung. I 1800-tallet benyttedes engen til høslæt og betegnede ellers som en lysåben »Græsmose«. ¹⁰¹⁶ Efter at høslættet blev opgivet (formentlig i mellemkrigsårene) fik arealet lov at blive fugtigere, da det modtog afløbsvandet fra Gantekrogsmosen og dermed fra et stort tilstrømningsområde i skoven. De senere år inden udgravningen kaldtes området Tinghus Mose efter det nærliggende tidligere skovløberhus Tinghus. Søen er næppe over 2 meter dyb, den ligger idyllisk og er et yndet udflugtsmål med en af skovens meget søgte grillpladser og P-plads ved det nordvestlige hjørne.

Tinghussø. April 2007.

Toggerup [723f] GPS. Historisk gård, 600 meter vest-nordvest for Store Gribssø, nedbrudt omkring 1800. Toggerup ses omtalt første gang i ekstraskattemandtallene for 1555 som Togeruppe. Navnet skal komme fra det olddanske drengenavn Toki eller Toke. ¹⁰¹⁷ I det meste af 1600-tallet vandt skrivemåden Taagerup frem, således omtaltes gården som Griffsthaage-

Toggerup Dam [721c]. Et godt 2 hektar stort vådområde på nordøstsiden af Helsingevej, netop hvor denne skæres af Frederik II's Kanal (se side 47). Terrænet her ligger adskillige meter højere end Toggerup Enghave, og nær Helsingevej har der i 1500-tallet rimeligvis været et stigningsbord for det tilstrømmende vand fra nord, så Toggerup Dam har kunnet fungere som øverste fiskedam langs kanalen og som reservoirdam for vandforsyningen af de nedre damme. Oprindeligt var Toggerup Dam en åben askemose med gamle ask,¹⁰²⁰ og har vel været benyttet til stævning/høslæt af Toggerupgård. Først i 1800-tallet kaldtes den Skovrider Dammen (se kortet side 259) formentlig pga. skovriderens tidligere rettigheder til at udnytte den. I 1890'erne blev den forynget med ask, en snes år senere desuden med rødgran. I sidste halvdel af 1990'erne blev træerne fjernet, og området udlagt til naturlig tilgroning.



Tørvegrav i Toggerup Enghave.
September 2006.

Toggerup Enghave [806abcf, 807]. Et lidt over 21 hektar stort område af, der indtil udskiftningen omkring 1790 fungerede som »Enghave« for gården Toggerup, se side 258. Det omfattede det meste af arealet mellem Helsingevej og skovvejene Sidseldamvej og Enghavevej, mod syd til afd. 807f og afd. 806d. Størstedelen af gærderne langs enghavens sydlige og vestlige kant kan stadig følges i skovbunden. En del af området var dyrkede marker (afd. 806a) og bøgeskov (afd. 806b), men ellers fungerede det som fugtige græsningsenge og til høslæt.

Toggerup Enghave. September 2006.





Toggerup Enghave før udskiftningen med de daværende agre angivet i den nordlige halvdel. Skovløberhuset Enghavehus ligger ved vejkrydset nederst til højre på kortet. Bemærk Sidseldam, der benævnes Sysle Dam. Fra Fensmarks Udskiftningskort, 1782.

Toggerup Enghave. Juli 2006.



Efter udskiftningen og nedrivningen af gården Toggerup kort efter 1800 blev markerne og hele højbundsarealet øst og syd for engene tilplantet med rødgran, der imidlertid voksede dårligt på den fede bund og derfor i 1890'erne blev erstattet med bøg (afd. 807a).

Engområdet i Toggerup Enghave (afd. 806cg, 807bde) forblev lysåbent, og på grund af de ret næringsrige, vældprægede forhold voksede der gennem 1800-tallet en del el og siv frem på de dele, der efterhånden ikke længere benyttedes landbrugsmæssigt. Hegnsmanden i Enghavehus fik tillagt græsningsretten på en del af området, der blev kørt mineralsk jord på arealet, og der blev foretaget høslæt langt op i 1900-tallet.¹⁰²¹ Under 1. Verdenskrig blev der foretaget tørvegravning i den sydvestlige arm af engen (afd. 806g), der derefter kom til at have åbent vand i et par årtier, og under 2. Verdenskrig fortsatte man med gravning efter kildekalk midt i mosens østlige side. Den største af de dengang fremkomne og efterhånden tilgroede damme blev i 1985 udgravet og vandet opstemmet til den nuværende sø, hvor der er anlagt et grillsted med en fin udsigt ind over de sydlige engarealer.

Umiddelbart sydøst herfor ligger Toggerup Kilde, som sender sit vand ud i resterne af Frederik II's Kanal, der skærer Toggerup Enghave fra nord til syd. Hele mosens vestlige del med undtagelse af de afgravede arealer bliver i dag græsset for at opretholde det smukke englandskab. I sommeren 2008 blev afholdt Danmarks første lefestival i Toggerup Enghave, hvor hængsdriften blev demonstreret for skovgæsterne.





Toggerup Kilde. September 2004.

Toggerup Kilde [807c] GPS. Gribskovs vandrigeste kildevæld. Fra kanten af engområdet Toggerup Enghave strækker en 10 meter bred »slugt« sig ind i løvskoven mod sydøst, og i den fugtige bund vælder vandet frem flere forskellige steder. I vældene er bunden farvet okkerrød af det udfældede jern, og afløbene samles i en bæk, der leder bort fra området og ind i Frederik II's Kanal. Slugten er opstået ved gravning af kildekalk og kaldes på skovkortene for Toggerup Kælder. Vældområdet afgav i 1980 omkring 750 kubikmeter i døgnet, en mængde, der nok ikke har ændret sig meget, og temperaturen ligger på 5-10 grader.¹⁰²² Derfor fryser området som regel ikke til om vinteren, men allerede tidligt på foråret bryder engkabeler og andre sumpplanter frem i det meget bløde og svært tilgængelige område. Vandet er særdeles rent, men kilden har aldrig været helligkilde, og der fører ikke stier hen til den.

Toggerup Tørvemose [723ab]. En smukt restaureret tørvemose, i høj grad genskabt gennem de seneste godt 20 år ved at hæve vandstanden. Oprindelig dækkede Toggerup Tørvemose næsten 10 hektar inkl. en sydvestlig arm ned i afd. 722dh. I 1700-tallet blev der gravet tørv¹⁰²³ til gården Toggerup, der lå umiddelbart nord for mosen, men dette ophørte tidligt i 1800-tallet, sandsynligvis samtidig med at gården blev fjernet. I 1869 skrev skovrider Brüel, der havde været ansat siden 1840, at mosen »blev for mange Aar siden benyttet til Tørveskær«, og han angav en tørvedybde »af meget god, mørkebrun Tørv« på 16 fod, hvilket næppe slår til overalt.

Toggerup Tørvemose med talrige tørvegrave vest for Store Gribsø (bemærk skrivefejlen) på von Oppens kort over Gribskov og stutterivangene fra 1801. Oven for mosen er angivet gården Toggerup, der da endnu ikke var fjernet.



Toggerup Tørvemose 22 år efter restaureringens begyndelse. På mosefladen står talrige stager af døde rødgran, og i baggrunden er birken sprunget ud. Maj 2008.

I driftsplanen 1855-56 blev angivet, at mosen skulle »omvandles til Gran og Birk«,¹⁰²⁴ men selv om det lykkedes at sænke vandstanden via drængrøften til Store Grib Sø, fik kultiveringen ringe succes. I 1888 beskrives Toggerup Tørvemose stadig som »Lyngmose, begroet med Lyng, Græs, Sphagnum, Bøller, Tyttebær, spredte 20-40-aarige Birk og en Del selvsaaet 1-10-aarig Rødgran ... fugtige Partier og vandfyldte Huller«. ¹⁰²⁵ Der blev ikke plantet på arealet i den følgende periode, og i 1915 skønnedes der kun at stå 5 kubikmeter birk i ringe størrelse. I løbet af 1900-tallet bredte mange selvsåede birk sig på størstedelen af arealet, og det lykkedes at plante rødgran et stykke ud over mosen fra øst og i det meste af mosens sydvestlige arm. Kun mosens midte og nordlige ende forblev træløs og meget fugtig, sikkert det område, hvor der blev gravet mest tørv omkring 1800.

Den moderne genskabelse af det store vådområde begyndte i 1986 på skovrider Sven Gravsholts initiativ. Afløbsgrøften mod Store Grib Sø blev dæmmet op i afd. 726c, og mosens vandstand steg med næsten 1 meter. Et par hektar rødgran, der var etableret i mosen, døde herved og blev efterladt som »spøgelsesskov« til naturligt forfald. Den oprindelige mosevegetation med store tuer af tue-kæruld og levende tørvemos vendte tilbage forbausende hurtigt, og i den sydvestre arm bredte tue-kæruld sig og dannede i forsommeren et hektarstort tæppe af hvide »uldtoppe«. Et af 1980'ernes og 1990'ernes mest spektakulære naturgenopretningsprojekter i Grib-skov. Se billedet i bind 1, side 250.





Husmandsstedet Toruphus lå gemt mellem bøgene i vinklen Kjeldsvej og Alleen. Maj 2007.

Torup [315b?]. Forsvunden gård i den nordlige del af Gribskov, nær den nuværende Gillelejevej et par kilometer syd for Esbønderup. Torup nævnes blandt Esrum Klosters tidlige gods, i hvert fald i ærkebiskop Anders Sunesens beskyttelsesbrev 1211, hvor »Thorthethorp« remses op mellem to af klosterets andre besiddelser i den nordlige del af skoven, Saltrup og Kistrup. Den er dog næppe identisk med grev Niels af Hallands gave »Doredorp«, som han gav til klosterbrødrene i Esrum omkring 1160, for at han *»ved denne Gavnildhed mod Kristi fattige kunde gøre sig fortjent til at optages i de evige Boliger«*.¹⁰²⁶

I slutningen af middelalderen var der to gårde i Torup, hvor hver fæster ud over en halv lødige mark årligt i landgilde skulle yde 3 pløjedage, 2 slådage, age korn og hø ind om høsten samt harve, når de blev tilsagt.¹⁰²⁷ Allerede i sidste halvdel af 1500-tallet var der dog ikke mere end én gård i Torup, og i jordebogen til Christian V's Matrikel (1681-82) kan vi se, at jordtilliggendet kun var knap 8 hektar. Det var fordelt på to vange, Søndre Vang og Nørre Vang. Jorden var mager, men den var ikke udpint og gav i forhold til arealet tilsyneladende en rimelig afgrøde i både rug, havre, byg og boghvede. Overdrevet, som lå *»udi Esbønderups Byes Forretning«*, gav mulighed for græsning af 4 kreaturer, og skoven inden for gårdens egen vang gav rigelig mulighed for indsamling af gærdsel til hegning. Tørvemoser var der en del af omkring gården, men de var *»til Dato uskaaren«*.¹⁰²⁸

Torups jorder blev indlagt under det nationale rytteri som græsningsområde, da dette fik hovedkvarter i Esrum i 1717, og da rytteriet i 1732 forlod Esrum igen, fik den igangværende tilgroning af jorderne med bøg lov at fortsætte. I resten af århundredet sluttede bøgeskoven sig over arealet. I 1889 stod der gamle bøge med en alder på 180-200 år på en stor del af arealet med de tidligere højryggede agre, en bevoksning der siden kaldtes Baronessens Bøge.¹⁰²⁹

Toruphus lå med sine tørvegrave godt 1 km nord for landsbyen Torup. Udsnit af O. Fensmarks kort, 1782.





Tremarkshus. August 2006.

Toruphus [219a] GPS. Se Thoruphus, side 254.

Tremarkshus [12a]. Skovløberhus i Grbskovs nordvestligste hjørne (Harager Hegn), opført i 1986 til erstatning for det frasolgte Sletteltehus. Det seneste eksempel på et nyanlagt skovløbersted i Gribskov i moderne, men dog klassisk arkitektur, med sprossevinduer og rødt, tegldækket sadeltag. Stuehuset er på 110 m². Det blev tegnet af arkitekt Alfred Hansen, Skagen, og opført i samlet entreprise af Simon Jørgensen & Søn Aps. under ledelse af ingeniørfirmaet E. Friis Jespersens Eftf. Fundamentet blev støbt i juni, der var rejsegilde i august, og huset var færdigt i december 1986. Som model blev brugt et helt tilsvarende hus i Danstrup Hegn (Kronborg Distrikt), Musehus, tegnet af samme arkitekt og opført året før.

Troels Dam [670f]. Gammel fiskedam på lidt over 1 hektar ved Kagerup, umiddelbart øst for landevejen til Helsingø. I 1781 angivet på O. Fensmarks kort som Tros Dam. Ved en grøft stod den i forbindelse med Birkedam (afd. 670c) nordøst for nuværende Agerkulevej. Navnets oprindelse er ukendt. Den sydligste ende af Troels Dam har stadig åbent vand, men ellers har den i perioder været meget tilgroet. Den har ikke været udnyttet som fiskedam siden tidligt i 1800-tallet. Dammen er kunstig, idet vandet er dæmmet op ved Helsingøvej. I 1855 omtales den i driftsplanerne som en gammel dam, der kunne anvendes delvis til rørsvær, delvis til stævning af ask og el.¹⁰³⁰

Troldestenen vejer over 30 tons og er en af Gribskovs største vandreblokke. Februar 2009.

Troldestenen [550b]. Stor vandreblok, næsten 4 meter lang, 3 meter bred og 1,8 meter høj i Mølletykket knap 200 meter nord for Egelund. Stenen har spillet en stor rolle i folketroen, og i 1921 blev indsamlet et lokalt sagn om den:

*Nøddebo Kirke skal være den ældste Kirke i Nordsjælland. Da dens Klokke ringede første Gang, skal Fanden have staaet paa Skansebakken ved Hillerød. Lyden af Klokken skurrede følt i hans Ører, og han slyngede en stor Sten mod Nøddebo Kirke; Stenen kom ikke saa langt som beregnet, men faldt ned et lille Stykke fra det Sted, hvor nu Enkedronningens Slot ligger. Der ligger den den Dag i Dag, og man kan se et Aftryk af Fandens Fingre i Stenen.*¹⁰³¹

Ifølge et andet sagn skulle Fanden have stået på Kullen og kastet for langt: »man kan tydelig se Kullemandens fem Fingre i Stenen«.¹⁰³² Andre har ment, at det er mærker af Fandens arme og tænder, man kan se i Stenens overflade, og at Fanden tabte stenen af forundring over egnens skønhed. Den er også blevet kaldt Kirkestenen.¹⁰³³ Den indgår i en stenkrans omkring G.W. Brüels gravsted (se side 22 samt billedet i bind 1, side 189). Se desuden Smørstenen, side 208.



Truntedam [657a. Lille dam på 0,5 hektar i Strøgårdsvang (Tibberup Holme) syd for Kagerup. Som navnet antyder, var Truntedam oprindelig en ellemose med stævnedele eller trunter. I 1855 var endnu enkelte el tilbage, men det blev anbefalet at anlægge en ny kultur af ask og el i stedet.¹⁰³⁴ Dette skete dog ikke, og endnu i 1944 henlå den som en »produktiv Eng«.¹⁰³⁵ Sidst i 1940'erne blev plantet rødgran i mosen, og ved »efterbedring« omkring 1960 opnåede man en tæt bevoksning, der stod indtil afdrift i 2005. Det var planen at plante ask efter fældningen, men i stedet blev støddene fjernet, afløbet blokeret, og vandstanden hævet, så vådområdet genskabtes i form af en idyllisk, lille skovsø med åbent vandspejl. Vandet har formentlig tidligere været opstemmet i mosen (deraf dens navn), og det er sandsynligt, at den tidligere har indgået i det kongelige ferskvandsfiskeri.



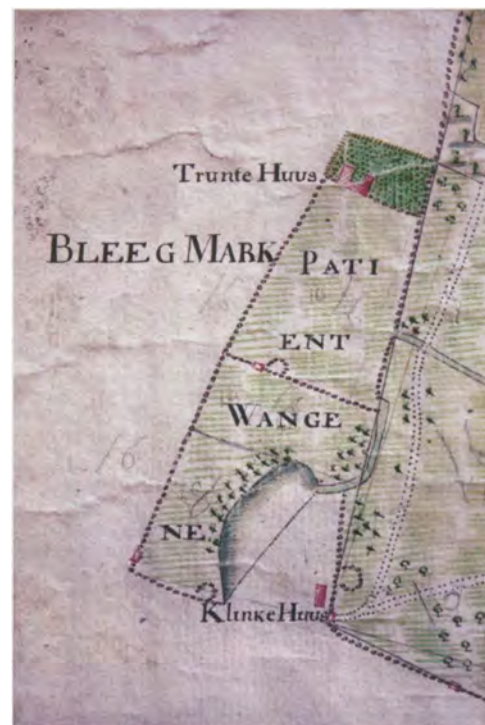
Truntehus. Maj 2006.

Truntehus [895j]. Skovløberhus ved det sydøstlige hjørne af Selskov. Stedets historie strækker sig tilbage til 1700-tallet, hvor det første Truntehus blev bygget ved den nordlige ende af Patientvangene ved Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris Lille Ladegård. Det var i stutternets storhedstid, og i Patientvangene gik kongens syge hopper på græs. Allerede i Christian IV's tid havde man to patientvange mellem Lille Slotssø og nuværende Milnersvej i Hillerød.¹⁰³⁶ Truntehus var vangemandshuset for den vangemand, der passede de syge hopper. Det lå næsten samme sted som nu, men blev revet ned i begyndelsen af 1800-tallet i forbindelse med stutternets reduktion.

Mellem 1857 og 1877 blev det genopført som skovløberhus, først som et lille hus helt ude ved Selskovvej. I 1800-tallets slutning blev det flyttet ind på sin nuværende plads og udvidet til 67 m². Samme år blev udhuset tilføjet. Begge bygninger blev ombygget og renoveret i 1928, men står stadig i oprindelig skikkelse med stråtag, hvidkalkede vægge og sprossevinduer. Tjenestejorden var oprindelig 1,0 hektar (afd. 895f), hvoraf størstedelen i 1954 blev besået med ær (ahorn).

Trustrup [106a, 108a] GPS. Forsvunden landsby i det nordvestlige Gribskov mellem Mårup og Kagerup. Trustrup var fra tidlig middelalder en landsby med fire gårde, der tilsyneladende var ejet af bønderne selv. Den ene gård blev ved et gavebrev den 24. juni 1248 overdraget til Æbelholt Kloster, testamenteret efter ejerens død (»Trwestorpp«),¹⁰³⁷ og den fungerede som fæstegård frem til reformationen. Efter at klostergodset var tilfaldet kronen i 1536, mageskiftede Frederik II sig til hele bøndergodset i det centrale Nordsjælland, og Trustrup blev en almindelig fæstelandsby, der ydede landgilde til kongen i form af 1 fjerding smør pr. fæstebonde og forskellige andre ydelser, varierende fra bonde til bonde: lam, gæs, høns, æg, penge samt indlogering (gæsteri) af klosterets besøgende.¹⁰³⁸

Truntehus og Patientvangene, der blev brugt til kongens syge heste i 1776. Klinkehus blev revet ned i første halvdel af 1800-tallet. Udsnit af kortet på side 218.



Trustrup by med navngivne agre, bakker og tofter på udskiftningskortet fra 1780'erne. Se hele vangen i bind 1, side 77. Kort- og Matrikelstyrelsen.



Trustrup-mindestenen blev rejst i 1912 af efterkommere til Niels Jensen, der fraflyttede landsbyen, da den blev nedlagt – men dog ikke var dens aller-sidste beboer [106a]. Oktober 1987.



Trustrups agerjord dækkede lidt over 31 hektar, og var i 1681 delt op i fire vange: Nørre Vang med 18 åse mod nord, Mellem Vang med 4 store åse mod syd, Kagerup Vang med 18 åse mod sydvest, og Lille Heynids Vang med 10 åse mod øst. De tre første vange blev dyrket i et almindeligt trevangsbrug, hvor to af vangene blev dyrket og den tredje lå brak på skift. Den fjerde vang, Lille Heynids Vang, dyrkedes hvert år som alsædebrug, da den indeholdt megen »god Byg-Jord«, men i alle vange var der agre, som var sandede og skulle have flere års hviletid mellem dyrkningerne. Således åsen Torne Agre i Lille Heynids Vang, hvor 4 af åsens 10 agre skulle tilsås 2 år i træk og derefter ligge brak i 10 år.¹⁰³⁹

Inddelingen i vange, åse og agre ændrede sig lidt gennem årene, men Trustrups landbrug bestod indtil udskiftningen og skovseparationen, der forhandlede 1788-89, og herefter blev gårdene nedbrudt en for en, og markerne blev efterfølgende for størstedelen tilsået med ager. Den sidste bonde i byen var vistnok Christen Olsen, der blev båret derfra, da han døde i april 1792, men et par ældre kvinder skal være blevet boende i et hus uden jord nogle år derefter (se bind 1, side 74-77).

Tuekøb. Forsvunden bebyggelse mellem Hillerød og Gadevang. Tuekøbs marker lå op til Selskov og Strødam, men det vides ikke, hvor gården (for der var formentlig kun tale om én) egentlig lå. Tuekøb blev nævnt første gang i Æbelholtbogen omkring 1200 som »Towekop«, senere i middelalderen udviklet til »Thowekøbingh« (afledt af det olddanske mandsnavn Toui). I Æbelholt Klosters jordebog fra sidste halvdel af 1400-tallet kan vi se, at fæstebonden i Thowekøbingh i landgilde var sat til at skulle betale »ij *Lagena Butiri*« (2 tønder smør) til munkene.¹⁰⁴⁰

Efter reformationen overgik ejerskabet af Tuekøb naturligvis til kronen, men jorderne var ikke de bedste, og i 1569 opnåede Hans Olssen livsbrev på sin gård (»Tunkiøb«) mod at betale en årlig afgift på blot en halv tønde smør til Frederiksborg Slot.¹⁰⁴¹ Omkring gården lå Tuekøb Vang, som kom under Det Kongelige Frederiksborgske Stutteri. Den målte lige ved 100 hektar, heraf 50% skov, 40% ager og 10% eng. Endnu i matriklen 1688 nævntes »Tookiøbs Vangehuus«, men om det var identisk med den gamle bebyggelse Tuekøb er usikkert.

Vangen blev brugt til græsning og høslæt, men den fik formentlig lov at vokse en del til, for på det Gram-Langenske kort fra ca. 1765 kaldtes vangen for Tokiøb Skov.¹⁰⁴² Heri var inkluderet den nordøstlige del af Selskov og den sydøstlige del af Strødam, arealer der ved udskiftningen blev udset til fremtidig skov. Hoveddelen af Tuekøb Skov/Vang udgøres i dag af Strødam's marker (Vænger og Allémarken), det åbne område ned mod Selskov direkte op til Gadevangs vestlige bryn, samt det åbne område nord for Selskov.

Tumlingehus [367k]. Det næstnordligste skovløberhus ved bredden af Esum Sø, oprindeligt opført i 1600-tallet som vangemandshus, »Tumlerhus«, til stutterivangen Tumlingevang (dengang Tumlervang). I matriklen 1688 var husets navn forvansket til »Tømmelvangshuus«, og fra midten af 1700-tallet til »Tumling Huus«. Det første Tumlingehus lå som de øvrige vangemandshuse i stutterivangens sydøstligste hjørne (afd. 367g), et lille trelænget hus med gården ud mod søbredden. Tjenestejorden var 1,90 hektar (afd. 367gh).

Imellem 1857 og 1898 blev huset revet ned og genopført på sin nuværende plads, godt 100 meter længere mod nord. Det blev kraftigt ombygget i 1904, og udhuset blev samme år opført for 1.275 kr. af snedkermester M. Egelund, Esbønderup Skovhuse. Stuehuset bestod oprindeligt af to skovløberboliger, hver på 45 m², og Tumlingehus var sammen med Graverhus distriktets sidste to-familie skovløbersted. Først i 1945 blev de to bolighalvdele slået sammen. Der blev indlagt elektricitet i 1958. Begge huse fremstår stadig i oprindelig stil med stråtag og sprossevinduer. Den 21. februar 1984 overlevede huset en alvorlig skorstensbrand

Tumlingehus, bolig for to familier indtil 1945. August 2006.



Tyske Plantage. April 2007.



Tumlingekilde [367j]. Forsvundet kildevæld i kanten af Esrum Sø knap 300 meter syd for Tumlingshus. Måske løb kilden ud omtrent halvvejs mellem Kongens Bøge og Tumlingehus mellem to store sten, der er afbildet af maleren Arnold Olsen i hans bog »Nordsjællandske Helligkilder« (1929). Tumlingekilde har aldrig været helligkilde, men Frederik VII og grevinde Danner yndede at få kaffe og te lavet af vand derfra i 1840'erne og 1850'erne, når de besøgte Kongens Bøge (se side 110).¹⁰⁴³

Tyske Plantage [875]. Skovstykke på 17,4 hektar beliggende ved Gribskovs sydkant, syd for Isterødvejen i forlængelse af Spånelts Overdrev og Gadevang Skov. Tyske Plantage har navn efter Tyskehus og blev anlagt i årene omkring Johann Georg von Langens død i 1776. En væsentlig del af skoven består i dag af bøgeskov, der er mere end 100 år gammel og har en frodig underskov. Se desuden Frydenborg, side 54.

»Tyske Huus« 1776.
Se hele kortet på side 218.



Tyskehus [873d]. Tidligere hegnshus, der bevogtede indgangsporten til Lille Dyrehave, hvor landevejen fra Helsingø førte ind i dyrehaven ved dennes gamle nordgærde. Huset blev formentlig bygget i slutningen af 1600-tallet og menes at have navn efter en af dets beboere, der kom fra Tyskland. Det omtaltes også som »Tydsker Huus« og ses første gang uden navn på kort fra 1680'erne (måske Spånildshus). Arealet vest for huset (hele afd. 873) benævntes 1763 »Tyskens Vang«.

Efter skovudskiftningen kom Tyskehus til at fungere som skovløberhus, men det blev revet ned mellem 1824 og 1844. Huset lå i afd. 873d's sydøstlige hjørne, akkurat 25 meter stik syd for det sted, hvor Helsingøvejen til- og frakørselsbaner i dag mødes. I stedet opførtes få meter længere mod syd skovløberhuset Spåneltshus (som senere flyttedes 300 meter mod nord, se side 217).

Tyvekrogshus [581a]. Tidligere skovløberhus længst mod vest i Stenholt Vang ved Fredensborgvej, akkurat hvor Gribskovbanen skærer hovedvejen. Stuehus på 74 m² og udhus på 40 m² blev opført i 1919. Tjenestejorden var 0,34 hektar og lå som et smalt, spidst areal ned langs jernbanens østside. Da huset var i ringe stand og ikke længere var nødvendigt for skovens drift, blev det solgt fra til privat beboelse i 2002 sammen med 2.860 m² grund for knap 1,5 mill. kr. I 2006 er stuehuset blevet kraftigt udvidet og gennemgribende moderniseret, så det ikke længere fremstår som det oprindelige, beskedne skovløberhus.



Tyvekrogshus under udvidelse efter at være solgt fra skoven. August 2006.

Tørvevej. Skovvej, der forbinder Gribskovlejren med Kalvehavevej, knap 1 km mod syd. Vejen blev anlagt først i 1800-tallet og fører forbi Hertugdalen samt gennem en række fugtige områder vest for Glarborg vang, heraf navnet.



Ulvedalen ved Fuglesangshus.
Oktober 2006.



Ulvedalen [678b]. Et 15 meter dybt dalstrøg i skoven lige øst for Fuglesangshus. Elith Reumert skrev i 1897 om området: »*Selv den inkarnerede Kjøbenhavner, for hvem Dyrehaven er Idealet for alle Skove, vil finde den igjen i Grib Skov. Mellem Kommunikationshuset og Fuglesangshuset findes et stort, udelukkende bøgebevokset Areal, der uvilkaarligt faar En til at udbryde: Ulvedalene!*«¹⁰⁴⁴

Dengang var området øst for Fuglesangshuset bevokset med gammel, åben bøgeskov fra sidste halvdel af 1700-tallet, og det har utvivlsomt mindet om Ulvedalene i Jægersborg Dyrehave. Forstvæsenet havde desværre et mindre følelsesfuldt forhold til den gamle bøgeskov og skrev i 1944 om Ulvedalen: »*En meget lys Bevoksning af 230-aarige Bøg af tarvelig Form, indblandet enkelte jævnaldrende Eg. I Nord en græsbevokset Slugt, der vanskelig kan tilplantes*«. ¹⁰⁴⁵ Det lykkedes dog at »overkomme« vanskelighederne, og i de følgende 10-15 år faldt den æstetisk og sikkert også naturmæssigt meget værdifulde bøgeskov for saven, og terrænet blev skjult bag en tæt kultur af rødgran, douglasgran og lærk. I 2008 er den 50-årige rødgranbevoksning tyndet, så det storslåede kig ned i slugten set fra Københavnervej atter er ved at træde frem. På længere sigt vil området igen få lov at blive lysåbent.

Valdemars Kilde [526a] GPS. Markbrønd på den i 1700-tallet nedlagte gård Skallerøds marker, vest for Nødebo. Brønden er vandfyldt, men ligger dybt i terrænet, så den ikke er let at komme helt nær. Skovvæsenet har restaureret omgivelserne og opsat et raftegelænder omkring den, så ingen uforvarende falder i. Der kendes intet til brøndens historie, eller hvorfra den har fået sit navn. En egentlig kilde (der springer) har den næppe nogensinde været. ¹⁰⁴⁶

Tørvevej fører forbi adskillige drænede vådområder – her med Grævlingebakke i baggrunden [84].
Juli 2006.

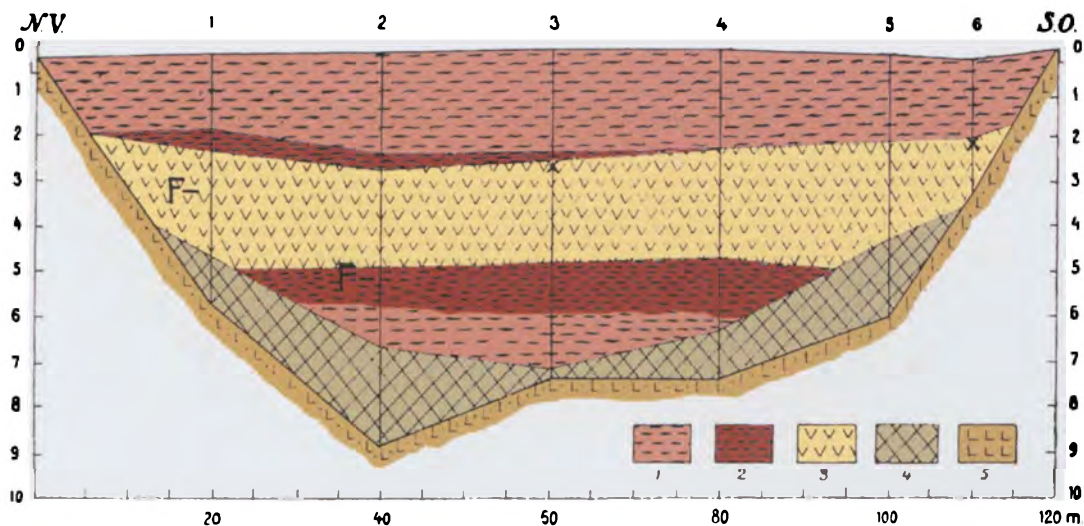
Vandmose [735ab]. Tørvemose dannet over en tidligere istidssø, umiddelbart neden for bakkerne vest for Lille Gribssø. Fra nord til syd måler den godt 500 meter, og den har en uregelmæssig form med flere morænehalvøer, der går ud i mosebassinet. Det samlede areal er lidt over 10 hektar, men fra omkring 1930 voksede den centrale del til med selvsået rødgran og den vestlige del med birk, så kun to mindre områder forblev lysåbne med den oprindelige flora af levende tørvemos og tuer af kæruld, 1,3 hektar mod nord og 0,5 hektar mod syd. Vandmoses overflade ligger ca. 1 meter under både Lille Gribssøs og Store Gribssøs. Den sydlige ende af mosen er forsøgt drænet formentlig omkring 1800 med et net af syv øst-vestgående og tre nord-sydgående grøfter. Samtidig blev vand fra Store Gribssø ført til Vandmose ad en meget dyb grøft, og afløbet mod syd blev uddybet. Det sidste kan gennem en vandstandssænkning have været medvirkende til rødgrans spontane indvandring over store dele af mosen.

Knud Jessen¹⁰⁴⁷ (se side 274) undersøgte kort før 1920 mosens geologi ved at bore ned gennem tørvelaget seks steder langs en linie tværs over mosen lige ved sydkanten af det senere tilbageværende, nordlige åbne område. Boringerne viste, at Vandmose i ældre stenalder var en knap 5 meter dyb sø, men at mosebassinet gradvis begyndte at blive fyldt med organisk materiale ved starten af bondestenalderen for omkring 6.000 år siden. En vandstandssænkning gjorde, at en birkesump med levende tørvemos og tuer af kæruld kom til at dække arealet, samtidig med at bøgen nåede til Gribskov for godt 4.000 år siden. Siden er tørvelaget blevet forøget med mere end 3 meter, så laget af gytje og tørv på de dybeste steder er 9 meter tykt.

I 1915 betegnede botanikeren Carsten Olsen¹⁰⁴⁸ Vandmose som en åben lyngmose omgivet af høje graner. Den var ret artsfattig – kun 11 arter frøplanter og 16 arter mosser fandtes på mosefladen. Omtrent de samme arter kan man finde i dag, men i mosens nordende, hvor det kraftigste tiløb findes, er næringskrævende arter som blåtop, bølget bunke og knopsiv vandret 50-100 meter ind i mosen. I hele den midterste del af mosen har den selvsåede og nu mere end 20 meter høje rødgranskov bortskygget mosevegetationen fuldstændig, og en del mosarter ser ud til at være forsvundet¹⁰⁴⁹. Selvsåede rødgraner har været et stort problem også på de tilbageværende åbne mosearealer, men ved aktiv naturpleje i 1990'erne har man fjernet dem der med buskrydder. Meget af landskabets omgivende rødgranskov er blevet fældet omkring årtusindskiftet, og skovdistriktet forsøger at rejse en mere åben blandingsløvskov i stedet. Dette har indtil videre resulteret i øget vandstand i mosen og giver gode perspektiver for en genskabelse af hele det oprindelige moseområde.







Forrige sider:
Vandmoses sydlige åbne område med selvsåede rødgran, der breder sig ind over arealet. 10 år senere blev de selvsåede rødgraner fjernet med buskrydder. Oktober 1988.

Til venstre:
Tørveprofil fra Vandmoses nordlige del efter Knud Jessen (1920). Farvelagt af Lars Bjørn Madsen.

1. Lysebrun, lidet humificeret sphagnumtørv. 2. Mørk og stærkere humificeret sphagnumtørv. 3. Birkeskovtørv. 4. Detritusgytje. 5. Lerbladet sand.
X = Fast ved. F = Bøgegrænsen.

Vandmoses nordlige del.
Oktober 1988.





Vangehus. August 2006.

Vandmoses sydlige del.
Oktober 1988.

Vangehus [686a]. Skovløberhus i den østlige del af Gribskov ved Nødebovej godt 2 km nord for Nødebo. Både stuehus og udhus blev opført under besættelsen i 1942 af tømrermester Sofus Jensen, Hillerød, for 17.477 kr. lige over for det sted, hvor Ratjensvej fører ned til Esrums Sø, og den daværende frugtplantage, der var åbnet fem år tidligere (se Gravervangshus, side 65). Det blev opført til erstatning for det dengang meget forfaldne Kommunikationshus, men man valgte at opføre det ved Gillelejevej i stedet for midt i skoven på Kommunikationshusets grund. Inden det nye hus på 85 m² (grundplan) stod færdigt, indførte man et midlertidigt nedrivningsforbud i skovvæsenet, hvorefter Kommunikationshuset fik lov at bestå til 1950'erne. Vangehus fik sit navn, fordi det blev lagt ved vangen ved Esrums Sø, og fordi skovløberen skulle have opsyn med dette areal. Huset fik først indlagt elektricitet i 1959 for 1.550 kr. Skovløberen måtte selv betale – 155 kr. om året i 10 år. Ved Vangehus blev udlagt en have på 0,22 hektar.



Vaskestedet [503ad] GPS. Tidligere lysåben plads i Gravervang ved bredden af Esrum Sø, lige syd for det sted, hvor Gravervangshus lå fra 1926 til 1957. I slutningen af 1800-tallet var arealet tjenestejord for skovløberen i Ærtelandshus (Skovfryds skovløbertjeneste). I 1937 blev der anlagt en frugtplantage på jorden, og den eksisterede frem til omkring 1960, hvor den blev underplantet med bøg. Disse lukkede sig hurtigt over arealet (se Gravervangshus, side 65). Navnet Vaskestedet menes at henvise til den aktivitet, der i 1800-tallet foregik langs Esrum Sø med vask og blegning af tøj, der blev hentet og bragt helt i København:

Mange tog del i blegeriet. Det er blevet fortalt, at kun præsten, kroejeren og en enkelt gårdejer var udenfor. Man benyttede vandet fra Nødebos mange kilder, og som vaskemiddel brugte man bøgeaske, der udvaskedes til bøgelud ... Når så tøjet skulle vaskes, blev det lagt i store trækar, der blev fyldt med koldt vand. Når karret var fyldt, blev et lagen spændt udover, og herpå lagde man bøgeasken. Nu skulle tøjet »bøjes« – vaskes med bøgelud. Man hældte kogende vand fra gruekedlen ud over laget, så den varme lud drev ned over tøjet. Det kolde vand blev tappet af forneden, og således fortsatte man, til karret var fyldt med kogende vand og lud. Tøjet stod i karret natten over, og næste dag tog man det op og bankede det med en »banketærskel«, for at snavset kunne komme ud. Endelig blev tøjet skyllet grundigt og tørret, hvorefter det var klar til aflevering. En sådan vask tog ca. tre uger.¹⁰⁵⁰



Vaskepiger ved bredden af Esrum Sø.

Vildedamshus [157a]. Skovløberhus i den nordlige ende af Gribskov, ved Præstevejen knap 2 km syd for Græsted. Stuehuset blev oprindeligt opført til en hegnsmand imellem 1857 og 1898, men den 11. maj 1929 brændte det, så kun murene stod tilbage. Det blev straks genopført i sin nuværende form (68 m²) af murermester G. Petersen. Prisen var 6.063 kr, fordelt med 4.240 kr for stuehuset og 1.823 kr. for udhuset. Udhuset stammede ellers fra 1892. Belært af erfaringen tegnede man umiddelbart en omfattende brandforsikring for 3 kr. og 60 øre om året. I 1944 blev der installeret elektricitet for skovløberens egen regning og i 1949 vandværksvand (fra Græsted Savværk). Tjenestejorden på 0,40 hektar lå som en smal stribe langs nordsiden af Vildedamsvej mellem Præstevejen og Saltekrogvej. Huset er i dag udlejet til en af skovens ansatte.

Våbenedkastninger. Om besættelsestidens våbenedkastninger, se Kulsvierstenen, side 118, Morsestenen, side 132 og Smørstenen, side 208.

Ærtekedlen [330a] GPS. Hulhed i terrænet på østsiden af Stutterivej, sydvest for Borgen og Buresø. Ærtekedlen blev beskrevet af Elith Reumert i 1897 og udlagt som en gammel udgravning.¹⁰⁵¹

Ærtelandshus [511a]. Skovløberhus umiddelbart nord for Skovskolen. Bebyggelsens historie strækker sig meget langt tilbage. Allerede i matriklen 1664 nævntes »Ertelands Huus«, der muligvis lå samme sted som nu, og siden har der tilsyneladende ligget et hus på stedet. Stuehuset i sin nuværende form på godt 70 m² i pudset murværk med stråtag er opført i 1897, men kaldtes de første år »Skovløberstedet Skovfryd Magasin«, indtil skovrideren i 1915 fik direktoratets velsignelse til officielt at bruge det gamle navn, Ærtelandshus. Tjenestejorden omkring huset var på 0,54 hektar. Der blev indlagt el i 1927 til en omkostning af 295 kr. Stedet fungerede som skovløberhus indtil 1963, hvorefter det har været udlejet til Skovskolen som pedelbolig. På Ærtelandshus sidder i sydgavlens ydermur et geodætisk højdefikspunkt, der er 26,273 meter over havet, målt i 1944.¹⁰⁵²

Ørljungs Mose [191bcg]. Se Frederiks Mose, side 51.

Øverste Kobbøl. Se Nederste Kobbøl og Øverste Kobbøl, side 144.

Åmose [652d, 658g, 659a]. Engområde omkring Pøleå, langs hele dens løb gennem Gribskøvs vestlige del, Tibberup Holme og Tibberup Orned. I 1800-tallet blev størstedelen af arealet, næsten 9 hektar, afvandet ved åbne grøfter og drevet som enge. Engene blev i perioder anvendt til høslæt helt frem i 1900-tallet og ligger derfor stadig lysåbne. I de senere år er høslættet blevet genoptaget omkring Pøleå syd for Ornedvej. I 1700-tallet udgjorde Åmose den vestlige afgrænsning af Tibberup Holme mod Bendstrups marker. Mosen var delvis træbevokset, men vest for Pøleå var kun spredte holme af træer på terrænet, der fungerede som overdrev for Alsønderups og Bendstrups bønder (se Alsønderup Overdrev, side 8).

Villedamshus og Ærtelandshus.
August 2006.



Gribskavs inddeling i distrikter

*Inddelingen omfatter kun selve Gribskov.
Mange af distrikterne har tillige omfattet arealer
uden for Gribskov.*

1562-1660

Kronborg Len (nordlige del af Gribskov).

Frederiksborg Len (sydlige del af Gribskov).

1660-1763

Kronborg Amt: Holbo Herred og Kronborg Birk (nordlige og sydøstlige del af Gribskov).

Frederiksborg Amt: Strø Herred (sydlige del af Gribskov).

– grænsen mellem amterne gik gennem Gribskov fra Kageup Station, nordpå til Hegnsbakkerne [114], herfra sydpå langs Hvidekildevej og Amaliesti til Femvejskorset, østpå langs Søndre Skovportevej til Skovriderbakke [688], sydpå til Pælehus, vestpå langs Bomvej og sydøstpå langs Skelvej (heraf dette navn) helt til Grønholt. Denne opdeling i to amter eksisterede til 1793, dvs. også under etableringen af de Gram-Langenske revirer og de første skovdistrikter, hvor den stadig anvendtes i embedsmandsværket.

1763-1781

Gram-Langenske revirer:

Kronborg Revir (nordvestlige del af Gribskov).

Frederik V's Revir (nordøstlige del af Gribskov).

Frederiksborg Revir (sydlige halvdel af Gribskov).

1781-1805

4. Distrikt (nordvestlige del af Gribskov).

5. Distrikt (nordøstlige del af Gribskov).

3. Distrikt (sydlige del af Gribskov).

1805-1811

1. Kronborg Distrikt (nordvestlige del af Gribskov).

2. Kronborg Distrikt (nordøstlige del af Gribskov).

Frederiksborg Distrikt (sydlige del af Gribskov).

– G. W. Brühl og C. A. C. Clausen definerede i driftsplanen for de kongelige skove 1804 Gribskov som hørende til ét distrikt (5. Forstdistrikt), men dette blev i praksis underkendt ved oprettelsen af de mindre distrikter den 23. januar 1805).

1811-1851 *Figur bind 1, side 199.*

1. Kronborg Distrikt (nordlige halvdel).

3. Kronborg Distrikt (sydlige del fra Kagerup til Gadevang).

Frederiksborg Distrikt (Stenholt Vang og Stenholt Indelukke).

– 3. Kronborg Distrikt blev dannet ved afgivelse af arealer fra alle tre tidligere distrikter. Den formelle overdragelse af arealerne fra Frederiksborg Distrikt skete dog først 1833, se note 384 og 385).

1851-1907 *Figur bind 1, side 203.*

6. Kronborg Distrikt (nord for Frederiksværksvej).

5. Kronborg Distrikt (mellem Frederiksværksvej og Multebjerg).

4. Kronborg Distrikt (mellem Multebjerg og Gadevang/Kildeportvej).

3. Kronborg Distrikt (syd for Gadevang/Kildeportvej; Stenholt Vang og Stenholt Indelukke).

1907-1961 *Figur bind 1, side 211.*

Mårum Distrikt (nord for Frederiksværksvej).

Esrum Distrikt (mellem Frederiksværksvej og Multebjerg).

Nødebo Distrikt (sydlige halvdel).

1961-1967

Mårum Distrikt (nord for Frederiksværksvej).

Esrum Distrikt (mellem Frederiksværksvej og Multebjerg).

Nødebo Distrikt (sydlige halvdel minus Stenholt Distrikt).

Stenholt Distrikt (Stenholt Vang, Nødebo Holt, Mølletykket, Selskov).

– Stenholt Distrikt (464,2 hektar) blev udskilt fra Nødebo Distrikt som skoleskov for Landbohøjskolen).

1967-1970

Mårum Distrikt (Harager Hegn og Tinghus Plantage).

Esrum Distrikt (nordlige halvdel minus Mårum Distrikt).

Nødebo Distrikt (sydlige halvdel minus Stenholt Vang).

Frederiksborg Distrikt (Stenholt Vang).

– Mårum Distrikt fungerede i perioden som skoleskov for Landbohøjskolen, indtil denne funktion overførtes til Farum Distrikt. I 1968 blev Esrum Sø afgivet fra Landbrugsministeriet til Esrum Distrikt.

1970-1990

Esrum Distrikt (nordlige halvdel af Gribskov).

Nødebo Distrikt (sydlige halvdel minus Stenholt Vang).

Frederiksborg Distrikt (Stenholt Vang).

1990-1991

Esrum Distrikt (hele Gribskov minus Stenholt Vang).

Frederiksborg Distrikt (Stenholt Vang).

1991-1993

Esrum Distrikt (hele Gribskov).

– Distriktet overtog 1991 driften af Strødam-reservatet, der ejes af Jarlfonden.

1993-2007

Frederiksborg Distrikt (hele Gribskov).

– omfattede desuden Store Dyrehave og fra 2004 Tisvilde Hegn.

2008-

Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland (hele Gribskov).

Skovridere og skovfogeder i Gribskov

Biografierne er udarbejdet af Svend Balslev

I bind 1 side 266-269 findes en opstilling over de skovridere og skovfogeder, der gennem årene har haft deres virke i Gribskov. I det følgende er personerne biograferet i beskedent omfang. Af familiemæssige oplysninger er kun medtaget fødsel og eventuel død og navne på hustruer. Fædre er kun nævnt, hvis de er forstmænd. Ønsker man flere oplysninger, er der i slutningen af biografiene for de personer, hvis biografier findes i anden forstlig litteratur, angivet hvor en sådan biografi kan findes.

Følgende forkortelser er benyttet for de forstlige biografier.

DS: Svend Balslev: Danske Skovfolk. 1989.

SB: DF: Svend Balslev: Danske Forstkandidater 1786-1860. 1986.

DF I: Christian Gandil: Danske Forstkandidater I. Bind 1861-1936. 1936.

DF II: Aksel Thyssen: Danske Forstkandidater II. Bind 1890-1955. 1956.

DF III: Erik Lenchler Larsen: Danske Forstkandidater Bind III 1920-1982. 1983.

DF jub: Svend Balslev: Danske Forstkandidater 1897-1996. 1997.

Til udarbejdelse af biografiene er foruden ovennævnte værker bl.a. benyttet: Hof- og Statskalenderen, særligt årene 1837-1962, hvor skovfogeder er optaget.

Danske skov- og landskabsingeniører 1950-2001. 2002.

Oversigt over skovfogeduddannede 1906-1955. 1956.

Danske Skovdistrikter. Diverse årgange.

Kirkebøger.

Folketællinger.

Rentekammerets embedsudnævnelser.

I biografiene er benyttet følgende symboler og forkortelser:

* : født, ∞ : gift med, † : død, begr.: begravet.

Der er ikke udarbejdet et fuldstændigt personregister. I stedet er der ved de aktuelle biografier anført krydshenvisninger, dvs. angivelse af slægt-/familieskab med andre biografere.

Ahrentzen, Christoffer Wilhelm

† Frederiksborg Slotssogn 31.5.1793, 78 år gl. ∞ 1° Anna Elisabeth Larsdatter (∞ 1° skovrider Niels Pedersen).

∞ 2° Else Abildgaard Luttermann.

Jæger hos overjægermester Gram. Fra 1751 skovrider i Frederiksborg Amt med bolig på Tamsborg. Hans beridt omfattede Frederiksborg Revir efter den Gram-Langenske forstordning. Afskediget ved højesteretsdom 1767.

Biografi: DS side 82.

Allerup, Poul Hermann

* Odense (Knuds) 24.8.1895

† 8.2.1993. ∞ Anna Ploug Ottesen.

Forstkandidat 1922. Privat assistent på Haderslev Distrikt, herunder konstitueret som skovrider. Løs medhjælp ved Statens forstlige Forsøgsvæsen. Assistent i Inspektoratet for de offentlige Lysthaver. Assistent på Orenæs Distrikt. Studierejse i Skotland.

1928 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste i skovdirektoratet og ved skovreguleringen. 1936 skovrider for Klosterhedens Distrikt. 1943-65 skovrider for Mårum Distrikt. 1965-66 konstitueret skovrider for Mårum Distrikt.

Biografi: DF I side 197, DF II side 119.

Andersen, Anders

* 24.10.1852. ∞ Hansine Mathilde f. Andersen.

Skovfoged ved Hareskov og Aldershvile Skov 1885. Skovfoged i Ostrup 1893-1900.

Andersen, Erik

* 6.3.1917

Skovfogedeksamen 1938. Aspirant på Kronborg, Odsherred, Klosterhedens og Hørsholm distrikter. Assistent 1943 på Odsherred Distrikt. 1946-67 skovfoged i Bjørstruphus under Mårum Distrikt. 1968 skovfoged Teglstrup skovpart, Kronborg Distrikt.

Andersen, Jens Ole

* 5.9.1954.

Skovteknikereksamen 1981. 1982 assistent i Hedeselskabet. 1986 assistent Tisvilde-Frederiksværk Distrikt. 1988 skovfoged Skov- og Naturstyrelsen, økonomikontorets EDB sektion. 1993 skovfoged Esum (fra 1995 Frederiksborg) Distrikt, Strøgårdsvang skovpart.

Andersen, Jørgen

* Dreslette Sogn 14.11.1819 † Esbønderup Sogn 23.2.1907, begr. Nødebo.

∞ Karen Gormsdatter.

Skovfoged Ungersbjerg, Frederiksgave Forstassistentdistrikt 1841-54. Skovfoged i Jesperhus 1855-57. I Ostruphus 1857-93.

D.M. 1892.

Arendrup, Otto Adolf

* Nyborg Landsogn 13.8.1887

† 29.9.1957. ∞ Hubertine Olga Maria Thema Josephine Johanna Daverkosen. Forstkandidat 1914. 1914-15 assistent på Bregentved Distrikt. 1915 midlertidig tjeneste ved Statsskovvæsenet. 1916 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjenester i direktoratet og på Viborg Distrikt. 1923 skovrider for Viborg Distrikt. 1934 skovrider for Esum Distrikt. 1926-33 medlem af Statens forstlige Forsøgsvæsens Hedeudvalg. R. 1939. R¹ 1953.

Svoger: Poul Rosen.

Biografi: DF I side 169, DF II side 88.

Bach, Jens

* 3.9.1958.

Skovteknikereksamen 1982. 1983 skovfogedassistent Åbenrå Distrikt. 1987 skovfoged på Frederiksborg Distrikt, Hingsterhus skovpart (inklusive Stenholt Vang). 1993 Distriktsfuldmægtig Esrum Distrikt. 1994 skovfoged Mårum skovpart, Esrum (1995 Frederiksborg) Distrikt.

Bagge, Carsten

* Fredensborg Slotssogn 24.2.1747

† Nødebo Sogn 23.4.1802. ∞ 1° Caroline Als. ∞ 2° Bodil Marie Lange.

Gik på skovbrugsskolen på Jægersborg. 1770 forstplantør i Fredensborg.

Konstitueret holzførster ved »den nye indretning« efter forstplantør Steinhauens død i 1777. 1786 holzførster på 4. Distrikt (1. Kronborg Distrikt), idet han dog skulle vedblive med at have opsyn med en del af 3. Distrikt (det Frederiksborgske), hvor han havde været konstitueret. Fra 1801 til sin død skovrider på 4. Distrikt (1. Kronborg Distrikt).

2. hustrus nevø: Jacob Ludvig Reck.

Biografi: DS side 85.

Balsløw, Christian Emil

* Nødebo Sogn 18.3.1833 † Frederiksborg Slotssogn 9.11.1905. ∞ Julie Augusta Lintrup.

Forstkandidat 1859. Efter eksamen ansat på flere distrikter.

1860-62 ansat ved statsskovenes regulering.

1862-63 privat ansat på Silkeborg Distrikt. 1863-74 skovfoged på Bornholms Distrikt, hvor han var konstitueret skovrider i 1867 i vakansen efter skovrider Roggenbaus afsked.

1874-80 skovfoged i Bjrstruphus under 6. Kronborg Distrikt. 1880 udnævnt til skovrider på Bornholms Distrikt.

1892 skovrider på 1. Frederiksborg Distrikt med bopæl på Kalholmgård. R. 1904. EM2.

Biografi: SB: DF side 31.

Bang, Niels

Døbt Kværndrup Sogn 8.11.1723

† Frederiksborg Slotssogn 14.10.1794.

∞ Anna Maria Lindam.

Var ansat ved jagtvæsenet. Skulle ifølge kgl. resolution af 3.2.1761 rejse til udlandet for at studere forstvæsen og blev sendt til Hannover.

1763 holzførster ved »den nye Indretning«. 1773 skovrider på Frederiksborg Distrikt og Revir. Fra 1781 til sin død skovrider på 3. Distrikt (det Frederiksborgske), der samtidig blev forøget med Slangerup Revir. Havde bolig på Holmegård mellem Stenholt Vang og Lille Dyrehave.

Biografi: DS side 85.

Both, Johan Christian Julius

* Fredensborg Slotssogn 12.6.1814

† Esbønderup Sogn 11.3.1893. ∞ Elisabeth Jørgensen.

Fasanpasser ved Jægerspris fra 1828. 1840 førte han tilsyn med fasaneriet på Amager. Skovfoged Nyhegnshus 1843-91.

Bruhn, Daniel Frederik

* Gentofte Sogn 6.8.1781 † Nødebo

Sogn 3.12.1841. Søn af skovrider Johan Otto Bruhn. ∞ Anna Christine Elisabeth Freyer.

Lærling ved Hørsholm Planteskole. I vakanser konstitueret som skovrider på Frederiksborg og 4. Distrikt (1. Kronborg Distrikt). Opholdt sig derefter med kongelig understøttelse på Sorø Akademis Distrikter hos forstinspektør Brüel for at udvide sine forstkundskaber. 1805 holzførster på Akademiets 3. eller Tersløse Distrikt og ved fyrreplantagen ved Bromme og Krøjerup marker. I denne stilling var han dog ikke i stand til at ernære sig og sin familie på kone og 5 børn. Fra 1814 til sin død skovrider på 3. Kronborg Distrikt med bolig i skovridergården Skovfryd.

Søn: Georg Diderich Ludvig Sigismund Bruhn. Brødre: Henrik Bruhn og Thomas Ernst Bruhn.

Biografi: DS side 91.

Bruhn, Georg Diderich Ludvig Sigismund

* Nødebo Sogn 15.10.1815 † Charlottenborg, København (Holmens) 21.2.1908, begr. Nødebo. Søn af skovrider Daniel Frederik Bruhn. ∞ Thora Sørine Grønbech.

Skovfoged i Strøgårdsvang 1842-85.

Farbrødre: Henrik Bruhn og Thomas Ernst Bruhn.

Bruhn, Henrik

* Gentofte Sogn 4.11.1785 † Nødebo

Sogn 5.4.1853. Søn af skovrider Johan Otto Bruhn. ∞ Dorthea Petersen.

Guide. Ansat ved Feltjægerkorpset i Kiel og fik undervisning på forstinstituttet med kgl. understøttelse. 1809 ansat ved forstvæsenet på Sjælland. Skovfoged i Bjrstruphus 1809-19. Skovfoged i Porthus 1819-53.

Brødre: Daniel Frederik Bruhn og Thomas Ernst Bruhn.

Bruhn, Johan Otto

Døbt Gentofte Sogn 24.5.1752 † Frederiksborg Slotssogn 19.6.1802. Søn af overjæger Henrich Bruhn. ∞ Charlotte Baildon.

Underjæger og senere overjæger ved parforcejagten. 1795 bestalling som skovrider på Frederiksborg Distrikt, hvor han var til sin død.

Sønner: Daniel Frederik Bruhn, Henrik Bruhn og Thomas Ernst Bruhn.

Bruhn, Thomas Ernst

Døbt Gentofte Sogn 16.5.1787

† 30.6.1829. Søn af skovrider Johan Otto Bruhn.

Guide. Ansat ved Feltjægerkorpset i Kiel og fik undervisning på forstinstituttet der. Skovfoged i Porthus 1809-19. Senere skovrider ved baroniet Guldborgland hos baronesse Kaas Lehn.

Brødre: Daniel Frederik Bruhn og Henrik Bruhn.

Brüel, Erasmus Frederik Ludvig

* Sorø 8.10.1799 † Nødebo Sogn

24.4.1880. Søn af forstinspektør Georg Wilhelm B. ∞ Anna Margrethe Gothardine Schulmeister.

Forstkandidat, Kiel, 1821. Efter eksamen studierejse til Harzen, Braunschweig, Hannover og en del af de preussiske stater og studeret ved forstakademiet i Berlin. Efter hjemkomsten arbejdet i de kgl. skove. I 2 år konstitueret til at forestå skovridertjenesten ved Tisvilde Flyvesand og Frederiksborg Distrikt.

Gjorde også en tid tjeneste på 3. Kronborg Distrikt, hvor han bl.a. virkede som skovfoged i Stendalhuset. 1831 skovrider ved Sorø Akademi 2. Forstdistrikt. Fra 1842 til sin død skovrider på 3. Kronborg Distrikt med bolig i skovridergården Skovfryd.

Tiendekommissær i Frederiksborg Amt i Kronborg Distrikt og Frederiksværk gods.

Virkelig Forstråd 1852.

R. 1866.

Søn: Georg Peter Ludvig Brüel. Sønnesøn: Ludvig Bang Brüel.

Biografi: SB: DF side 44.

Brüel, Georg Peter Ludvig

* Fredensborg Slotssogn 25.9.1829

† Frederiksberg (Markus) 23.2.1914.

Søn af skovrider Erasmus Frederik Ludvig B. ∞ 1° Anine Sophie Bang.

∞ 2° Nathalia Hansine Elisabeth Dreier.

Forstkandidat 1851. Landmålerbestalling

14.3.1853. Efter forsteksamen forst-assistent i Statsskovvæsenet, først på

4. Kronborg Distrikt og senere på Viborg Distrikt. Fik i 1853 tilladelse til at måtte

arbejde i Sverige med bevarelse af sin anciennitet i Danmark. 1853-65 skovrider ved Wrøms Gunnarstorp skove.

1865 kgl. svensk ansættelse som revirforvalter og forstander for den kgl. svenske skovskole på Danielslund i

Skåne (ved Hässleholm). 1867 skovrider for Bornholms Distrikt. 1880 skovrider på

4. Kronborg Distrikt med bolig i

Nødebo. Afsked 1909.

R. 1897. D.M. 1909.

Søn: Ludvig Bang Brüel.

Biografi: SB: DF side 45.

Brüel, Ludvig Bang

* Norra Wrøms Sogn, Skåne, 8.6.1858

† Nødebo Sogn 17.7.1947. Søn af skovrider Georg Peter Ludvig B. ∞ Caroline Augusta Friderichsen.

Forstkandidat 1882. 1883 assistent på Hardenberg. 1884 assistent på 1. Kronborg Distrikt. Oprettede 1885 en skovfogedsskole i Silkeborg. 1888 assistent

ved Statsskovvæsenet. Skovfoged ved Jægersborg og Trørød Hegn. 1900 skovrider for Bornholms Distrikt. 1909 skovrider for Nødebo Distrikt. Afsked 1928.

1887-1901 redaktør og udgiver af

»Forst-Tidende«. 1895-1900 medlem af Søllerød sogneråd. Fra 1926 medlem af udvalget angående driften af Jægersborg Dyrehave. Fra 1926 medlem af udvalget om statsskovenes drift ud fra æstetiske og naturhistoriske synspunkter.

Fra 1930 2. viceformand i Danmarks Naturfredningsforening. 1902-10 statens tilsynsførende med de private skove i Bornholms Amt. 1902-05 Hedeselskabets forretningsfører på Bornholm. Fra 1904 sagkyndig vurderingsmedhjælper for Bornholm.

R. 1917. S.V.3¹.

Biografi: DF I side 65.

Brønnicke, Frederik Johan Reinhard

* Roskilde (Dom) 8.4.1813 † Porthus, Nødebo Sogn 4.2.1881. ∞ Oline Laurine Madsen.

Forstkandidat 1837. Landmålerbestalling 8.6.1839. Efter eksamen assistent hos forskellige skovridere og ved statsskovenes regulering.

1851 konstitueret som skovrider for 3. Kronborg Distrikt indtil 1852 med forpligtelse til, ved konstitutionens udløb at overtage et skovridereembede i Jylland. L.F.H. Oppermann, der havde fået tilsagn om at blive skovrider for 3. Kronborg Distrikt, opfyldte imidlertid ikke de betingelser, der var stillet ham, så Brønnicke blev 1852 udnævnt til skovrider for 3. Kronborg Distrikt med bolig i Porthus, hvor han var til sin død.

Forstråd 1862.

R. 1869.

Biografi: SB: DF side 46.

Buttrup, Skjold Peter

* 23.12.1905.

Skovfogedprøve 1926. Aspirant på Hørsholm, Palsgård, Sorø, 1 og 2. Frederiksborg Distrikt. Skovfoged på Marienholt 1935-36. Aspirant på Kronborg Distrikt 1936-37. Skovfoged i Pælehus under Nødebo Distrikt 1940-74.

Bügel, Henning Christian

* Sahl Sogn, Houlbjerg Herred, 5.3.1853.

Søn af skovfoged Gottsche David Bügel.

∞ Pauline Jensine Hansen.

1880 opsynsmand ved Hesselholt Skov, Buderupholms Distrikt. Skovfoged i Nyhegnshus 1891-1906.

Christensen, Christen

1883 opsynsmand i Lysbro, Silkeborg Distrikt. Skovfoged i Thoruphus 1894-1901.

Christensen, Hans

† Tjæreby Sogn, Strø Herred, begr.

1.11.1757, 70 år gl. ∞ 1° Anne Børges-

datter. ∞ 2° Cathrine Johansdatter.

Skovfoged Gøgehus ca. 1725-57.

Hans Christensen er den første skovfoged i Gøgehus, hvor tre af hans efterkommere efterfulgte ham som skovfogeder: Christen Hansen, Ole Christensen og Hans Olsen. (Der er således 4 generationer i samme skovfogedstilling!)

Christensen, Jens Bjerregaard

* Hørsholm Sogn 27.1.1953. ∞ Katharine Richardson.

Forstkandidat 1978. Ph.D. University of North Wales, UK 1983.

1982 videnskabelig medarbejder, KVL.

1982-87 forstfuldmægtig ved Statsskovbruget, driftsplankontoret. 1987-89 forstfuldmægtig Jægersborg Distrikt. 1989

forstfuldmægtig Skov- og Naturstyrelsen, økonomikontoret. 1990-91 kontorchef

Skov- og Naturstyrelsen, økonomikontoret. 1991 vicedirektør Skov- og Natur-

styrelsen. 1998 skovrider for Fussingø Distrikt. 2004 skovrider for Frederiksborg

Distrikt, nu Skov- og Naturstyrelsen

Nordsjælland.

Næstformand for bestyrelsen for Forskningscentret Skov & Landskab. Medlem

af bestyrelsen for Danmarks Miljøundersøgelser og Danida Forest Tree

Centre. Medlem af Samarbejdsnævnet for Nordisk Skogforskning og Nordisk

Embedsmandskomite for Jord- og Skovbrugsspørgsmål. Censor ved KVL.

Formand for Danske Forstkandidaters Forening 1989-90. Formand for Jagt- og Skovbrugsmuseets Venner 2002.

R. 1992.

Biografi: DF III side 206, DF jub. side 41.

Christensen, Ole

Døbt Tjæreby Sogn, Strø Herred,

8.4.1757 † Tjæreby Sogn 27.10.1824.

Søn af skovfoged Christen Hansen.
∞ Kirsten Hansdatter.
Skovfoged i Gøgehus 1790-1824.
Søn: Hans Olsen.

**Christensen, William Alexander
Bertrand**

* Holmstrup Sogn 9.4.1845 † Esbønderup Sogn 26.4.1932. ∞ Kristine Marie Splittorff.
Forstkandidat 1866. 1866-68 opmålings- og planlægningsarbejder. 1872-77 ejer af »Kongens Mølle« i Avnsø. 1877-83 assistent ved Statsskovvæsenet, tjenstgørende ved reguleringen. 1883-88 skovfoged ved Rundforbi skovpart. 1888 skovrider for Mårum Distrikt. 1915 afsked og bosat i Gilleleje. Tilsyn med Algestrup Skov.
Medlem af Søllerød sogneråd 1886-88.
Biografi: DF I side 24.

Christoffersen, Peter

* 29.7. 1887.
Skovfogedprøve 1910. Ansat ved regulering på Nørlund Distrikt og skovreguleringen. Assistent og konstitueret skovfoged på Gisselfeld Kloster, aspirant ved Statens forstlige Forsøgsvæsen og Odsherred Distrikt. Skovfoged 1920-28 ved Seljumshave under Stenderup Distrikt. Skovfoged i Jesperhus under Nødebo Distrikt 1920-55. Tilsyn med forsøgsvæsenets planteskole ved Egelund 1930.
D.M. 1942.

Clausen, Henrik Georg

Skovfoged Kagerup 1859-60.

Dahl, Jens Peter

Skovfoged i Bjørstruphus 1919-46.

Dyrmose, Christian

* Feldborg, Haderup Sogn 28.4.1874. 1907 opsynsmand ved Velling Skov. Skovfoged i Strøgårdsvang 1919-43.
D.M. 1933.

Eigaard, Carl Peter

† Alsønderup Sogn 23.10.1858, 66 år gl., begr. Nødebo. ∞ Elisabeth Charlotte Amalie Bekker.
Tjente i 5 år ved Guidekorpset. Derefter

hos sin fader, skovfoged Eigaard i Jægersborg Dyrehave og blev der uddannet i skovtjenesten. 1817 skovfoged i Danstrup Indhegning. 1836-58 skovfoged i Kagerup.

Ejlertsen, Anders Peter

Skovfoged i Nyhegnshus 1906-14.

Erhard, Christopher Niels

* Alsønderup Sogn 19.7.1815 † Mårum Sogn 10.12.1867. Søn af skovfoged Frederik Anton Erhard. ∞ Christiane Frederikke Find.
Uddannet i skovtjenesten under faderen, skovfoged Erhard i Børstruphus. I 3 år jæger hos overførster Paulsen. Skovfoged i Mårum 1843-67.

Erhard, Frederik Anton

* Havelse Mølle, Sigerslevvester Sogn ca. 1786 † Mårum Sogn 6.4.1847.
∞ 1° Juliane Marie Holm. ∞ 2° Kristine Hansen.
Tilsynsmand i de kgl. skove i 5 år efter at havde tjent ved det sjællandske ridende jægerkorps. Skovfoged i Nejede Vester-skov 1814. Ved sin tjenesteiver overfor skovtyve blev han så forhadet blandt omegnens beboere, at hans liv var truet. Derfor søgte han bort og forflyttedes 1819. Fra 1819 til sin død skovfoged i Børstruphus.
D.M. 1843.
Søn: Christopher Niels Erhard. Broder: Johan Erhard.

Erhard, Johan

* Havelse Mølle, Sigerslevvester Sogn ca. 1784 † Nødebo Sogn 25.1.1854.
∞ Johanne Cathrine Jensdatter.
Skovfoged i Ostrup under 1. Kronborg Distrikt 1809-54.
D.M. 1843.

Broder: Frederik Anton Erhard. Nevø: Christopher Niels Erhard.

Fonseca, Eduard Ferdinand

* København (Helligånds) 18.12.1807. Siden 1837 deltaget i skov- og jagtforretninger på Amager. 1843 underjæger på Amager. Skovfoged i Gøgehus under 3. Kronborg Distrikt 1859. Skovfogedstedet nedlagt 1872.

Frederiksen, Henrik Daniel

† Mårum Sogn 23.4.1841, 70 år gl.
∞ Kirstine Olsen.
Skovfoged i Mårum under 1. Kronborg Distrikt 1808-41.

Friis, Georg Dorus Alfred

* København 11.2.1833 † Valby Sogn, Holbo Herred, 7.6.1909. ∞ Ane Marie Mortensen. Datter af skovfoged Jens Mortensen, Jægersborg Hegn.
Skovfoged ved Flyvesandet på Bornholm 1857-65. Skovfoged i Børstruphus 1865-74. Derefter skovfoged ved Valby Hegn til sin død.
D.M. 1894.

Frisch, Jørn Hofmann

* 28.2.1925.
Skovfogedeksamen 1948. Aspirant i Sverige, på Frijsenborg, Sorø 1., Viborg og Haderslev distrikter samt på Statsskovenes Planteavlstation. Assistent ved Statsskovvæsenet 1955. 1957-94 skovfoged i Mårumhus, Trustrup skovpart, under Esrum Distrikt

Gravsholt, Svend

* Kerteminde 4.9.1933. ∞ Katja Muzie Wind Venslev.
Forstkandidat 1959. 1961-69 forstfuldmægtig ved statsskovbruget. 1965-66 orlov – FAO arbejde i Nigeria. 1969-70 konstitueret skovrider for Gurre Distrikt. 1970 konstitueret skovrider for Farum Distrikt. 1970-75 skovrider i Direktoratet for Statsskovbruget. 1975-82 skovrider for Viborg Distrikt. 1982 skovrider for Nødebo Distrikt. Fra 1989 skovrider for Gråsten Distrikt. Pensioneret 1997.
R. 1983. R¹ 1993.
Biografi: DF III side 143, DF jub. side 71.

Groot, Henrik Jensen

* København (Frue) 27.10.1870. ∞ Mary Emma Flyger.
Opsynsmand ved Hastrup Plantage, Palsgård Distrikt 1907. Skovfoged i Nyhegnshus 1915-36.

Hansen, Albrecht Christian

* Tikøb Sogn 18.8.1813. Søn af skovfoged Peder Ditlev H., Horserød.
∞ Johanne Cathrine f. Hansen.

Hjalp faderen med skovtilsynet og senere anvendt ved skovvæsenet 1831-34 som konstitueret skovfoged i Nyrup og i Nejede Vesterskov. 1834-36 skytte på Holsteinborg og hos skovrideren på 2. Kronborg Distrikt. 1841 skovfoged ved Lystrup Indhegning, Frederiksborg Distrikt. Skovfoged i Kagerup 1858-59.

Hansen, Arthur Edvard

* Gentoft Sogn 18.9.1855. S. af kgl. jæger Jens Peter Hansen. ∞ Jørgine Jørgensen.

Skovfoged Jesperhus 1883-91. Derefter skovfoged i Danstrup til 1901.

Hansen, Christen

Døbt Tjæreby Sogn, Strø Herred, 13.5.1725 † Tjæreby Sogn, begr. 4.8.1790. Søn af skovfoged Hans Christensen. ∞ 1° Margrethe Andersdatter. ∞ 2° Maren Olsdatter. Skovfoged Gøgehus 1757-90. Søn: Ole Christensen.

Hansen, Christian Holger

Konstitueret skovfoged i Kageruphus indtil 1809. Derefter skovfoged ved Blidstrup og Staunholt plantager på Hørsholm Distrikt.

Hansen, Hans Henrik

† Mårum Sogn 10.10.1771, 38 år gl. ∞ Karen Assens (∞ 2° skovrider Christian Wilhelm Munckeberg). 1756 adjungeret faderen, skovrider Jacob Hansen, med successionsret som skovrider i Kronborg Amt. Biografi: DS side 112.

Hansen, Hans Jacob Otto

* Kregme Sogn 28.4.1865. ∞ Marie Sofie Kirstine Petersen. Opsynsmand ved Velling Skov 1901. Skovfoged i Spåneltshus 1912-29.

Hansen, Jacob

† Mårum Sogn 17.3.1767, 66 år gl. Søn af skovrider Hans Henrik Jacobsen. ∞ 1° Birthe Hansdatter. ∞ 2° Ingeborg Cathrine. 1726 ekspektancebestalling som skovrider i Holbo Herred, Kronborg Amt, når faderen afgik, »og det befindes, at be-

nævnte Jacob Hansen fører et ordentligt og skikkelig Levned, samt tjener tro og redelig, mens om han det ikke gør, saa skal denne Ekspektance ikke komme ham til nogen Nytte«. Tiltrådte tjenesten efter faderen 2.11.1731. Beridtet omfattede Kronborg Revir efter den Gram-Langenske forstordning. Afskediget ved en højesteretsdom.

Søn: Hans Henrik Hansen.

Biografi: DS side 112.

Hansen, Jens

* ca. 1834 † Nødebo Sogn 13.3.1879. ∞ Christiane Frederikke Petersen. Tjener på Egelund. Senere skovløber ved Arresødal med bolig i Løvdalshus. Skovfoged Spåneltshus 1874-79.

Hartmann, Bertel

† Mårum Sogn, begr. 21.11.1804, 68 år gl. ∞ Sidse Andersdatter. Skovfoged i Borringsholmhus fra i hvert fald 1765 til sin død.

Haxthausen, Ove Ludvig Vilhelm Baron

* København (Citadels) 10.8.1837 † Porthus, Nødebo Sogn 3.8.1906, begr. Asminderød. ∞ Annette Angelique Caroline Kaufmann. Forstkandidat 1861. 1863-64 konstitueret assistent og skovrider på Odsherred Distrikt. 1864-76 assistent ved Statskovvæsenet, tjenstgørende ved 1. Overførsterinspektion og på 4. Kronborg Distrikt. 1876 skovrider på Randbøl Distrikt og tillige skovkasserer. 1881 skovrider på 3. Kronborg Distrikt. 1877-81 statens tilsynsførende med de private skove i Vejle og Ribe Amter med undtagelse af det tidligere Slesvigske Distrikt. Jagtjunker. R. 1897. R. St.A.3 1889. Biografi: DF I side 11.

Hempel, Simon

* Vissenbjerg Sogn 16.2.1830 † Hillerød 27.12.1910. Forstkandidat 1853. Landmålerbestalling 31.3.1856. Efter forsteksamen assistent ved skovreguleringen. 1862 skovtaktator ved skovreguleringen, senere ved

skovrevisionskommissionen. 1870 skovrider for 5. Kronborg Distrikt med bolig i Ostrupgaard. Afsked 1900.

Medlem af Gribskovbanens bestyrelse. R. 1887.

Biografi: SB: DF side 71.

Henrichsen, Rasmus

† Græsted Sogn, begr. 4.3.1812, 82 år 3 md. gl. ∞ Bodil Sophie Friderichsdatter. Skovfoged i Bjørstruphus fra i hvert fald 1759 til 1809.

Henriksen, Jacob

† Alsønderup Sogn 6.10.1841, 59 år gl. ∞ Sophie Elisabeth Jappe. Skovfoged i Nejede Vesterskov. Skovfoged Strøgårdsvang 1812-41.

Hermansen, Niels Kristian

* Skodborg Sogn 7.2.1922 † Ørum Sogn, Djurs Nørre Herred, 7.7.1990, begr. København (Garnisons Sogn). ∞ Cecil Oxenvad. Forstkandidat 1949. 1950 honorarlønnet forstfuldmægtig ved Statsskovbruget. 1951-52 forelæsnings i Skovbrugets Driftsøkonomi ved Landbohøjskolen. 1952 konstitueret professor samme sted. 1953 forstfuldmægtig ved Statsskovbruget. 1949-55 studierejser til Skotland, Schweiz, Vesttyskland, Holland og Østtyskland. 1954-74 professor ved Den kongelige Veterinær- og Landbohøjskole i skovøkonomi og -politik. Skovrider for Stenholt Distrikt 1961-67 og for Mårum Distrikt 1967-70. 1974 direktør i undervisningsministeriet. 1953 medlem af bestyrelsen for Skovhistorisk Selskab. 1953 korrespondent for Danmark for Commonwealth Forestry Bureau. 1954 medlem af bestyrelsen for Jagt- og Skovbrugsmuseet. 1954 medlem af bestyrelsen for Dansk Skovforening. 1954 medlem af redaktionsudvalget for Dansk Skovforenings Tidsskrift. Biografi: DF II side 239, DF III side 103, DF jub. side 87.

Hessellund, Carsten

* 10.2.1937. Skovfogedeksamen 1958. 1960 skovtekniker Randbøl og Nødebo Distrikt. 1963 undervisningsassistent ved Skovskolen.

1965 assistent ved Statsskovbruget.
1969 konsulent Bornholms skovdyrkerforening. 1974-81 skovfoged Pælehus under Nødebo Distrikt. 1981-2002 skovfoged Bornholms Distrikt.

Holm, Carl Johannes

* København (Trin) 27.10.1864
† 24.11.1951. ∞ Agnes Josepha Øllgaard.
Forstkandidat 1887. 1890-92 Planlægningsarbejder. 1892-1902 forstassistent ved Statsskovbruget. 1902-06 skovrider på Buderupholm Distrikt. 1906-34 skovrider på 5. Kronborg Distrikt (fra 1907 benævnt Esrum Distrikt). 1902-06 statens tilsynsførende med de private skove i Ålborg, Hjørring og Thisted Amter. 1904-06 sagkyndig medhjælper ved vurdering af skovejendomme i Ålborg Amt, fra 1908 i Frederiksborg Amt. 1918-34 censor ved skovbrugseksamens 3. del. Direktør for den Reiersenske Fond.
R. 1919. D.M. 1934.
Biografi: DF I side 85.

Holm, Hans Jørgen

† Frederiksborg Slotssogn 4.1.1773, 48 år gl. ∞ Birgitte Marie Bierring (∞ 1° skovrider Johan Engelhardt Fahrenbach). Jæger hos hofmarskal, grev Moltke. 1760 skovrider i Sønder Herred, Nykøbing Amt. Afgik 1766, da det ggl. gods blev solgt. Fra 1767 til sin død skovrider i Frederiksborg Amt.
Biografi: DS side 118.

Holten, Nicolai

* København (Frue) 9.2.1815 † København (Kommunehospitalet) 5.2.1888.
∞ Sophie Margrethe Ulrich.
Forstkandidat 1839. Landmålerbestalling 19.11.1839. Beskæftiget med opmåling af skovene på Bregentved efter eksamen. Efter en studierejse på et halvt år til Tyskland og Østrig blev han 1843 ansat på grevskabet Knuthenborg som skovrider. Fra 1856 havde han tillige overtilsynet med skovene under Herlufsholm Stiftelse. 1865 skovrider for 6. Kronborg Distrikt og bestyrer af brændetransporten på Esrum Sø og Kanal med bolig på skovridergården i Mårum. Medlem af forsteksaminationskommissionen.

Forstråd 1869.
R. 1882.
Biografi: SB: DF side 73.

Holten, Aage Isebrand

* Torning Sogn 20.4.1870 † Gentofte (Maglegårds) 11.12.1958. ∞ Astrid Kjær.
Forstkandidat 1892. 1894-95 studierejse til Sachsen. Ingeniørassistent hos Statens Lantbruksingeniør i Kristianstads Lehn, Sverige. 1895-96 opmålinger for Hedeselskabet, Ulfshale skov og baroniet Rosenholms Distrikt. 1896-1901 direktør for skovbrugsskolen i Vytina og skovene i Nymfasisa i Arkadien. 1900-01 generalinspektør for skovene i Grækenland.
1902-04 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste på 4. Kronborg Distrikt. 1904-11 ved Statens forstlige Forsøgsvæsen. 1907 udsendt af landbrugsministeriet til Bayern, Württemberg, Baden og Hessen. 1911 skovrider for Palsgård Distrikt. 1915 skovrider for Mårum Distrikt. 1923 skovrider for 1. Københavns Distrikt. Fra 1931 skovrider for Hørsholm Distrikt. Afsked 1940.
R. 1924. D.M. 1940. Gr.Fr. 5, S.N. 3
Biografi: DF I side 103, DF II side 19.

Jacobsen, Hans Henrik

† Mårum Sogn 20.1.1746. ∞ Armingaard Elisabeth.
Fra 1701 adjungeret skovrider med successionsret i Holbo Herred, Kronborg Amt. Tiltrådte vistnok embedet i 1707. Afsked 1731.
Biografi: DS side 120.

Jacobsen, Henrik

† før 31.3.1691. Søn af skovrider Jacob Mortensen.
Fra 18.5.1676 til sin død skovrider i Holbo Herred, Kronborg Amt.
Biografi: DS side 120.

Jelnes, Ib Thejll

* Frederiksberg Sogn 9.10.1911
† 25.8.1988. ∞ Else Hammelev.
Forstkandidat 1936. 1936-37 forstassistent på Oreby Distrikt. 1937-39 forstassistent på Ålholm Distrikt. 1940 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste på Frederiksborg Distrikt.

1949-57 skovtaksator. 1957-78 skovrider for Esrum Distrikt.
R. 1956. R¹ 1968.
Biografi: DF I side 243, DF II side 177, DF III side 54, DF jub. side 103.

Jensen, Carl Christian August

Skovfoged Kagerup 1884-94.

Jensen, Frantz

† Hillerød kort før 7.11.1703, begr. Frederiksborg Slotssogn 13.11.1703.
∞ 1° Anne Pedersdatter. ∞ 2° Johanne Jørgensdatter.
Fra 1685 til sin død skovrider i Frederiksborg Amt. Hans beridt svarede til det senere Frederiksborg Revir.
Biografi: DS side 121.

Jensen, Jens Thomas

* Værløse Sogn 1.5.1816. Søn af skovfoged Peder Jensen. ∞ Karen Hansen.
Jagtassistent i Tårnby, underjæger på Amager Distrikt 1834. 1840 skovfoged i Nyhegnhus under 1. Kronborg Distrikt. 1843-85 skovfoged i Bassehus under 1. Frederiksborg Distrikt.

Jensen, Knud Vilhelm

* 7.3 1892.
Skovfogedprøve 1912. Ved Ø.K. på Malakka 1913-15. Aspirant på 1. Københavns og Palsgaard distrikter samt Lystskov Distriktet. Konstitueret skovfoged på Ledreborg 1917-19. Skovfoged på Åbenrå Distrikt 1920-27. 1927-65 skovfoged i Ostruphus under Esrum Distrikt.

Jensen, Ludvig Christian

* 15.2.1891.
Skovfogedprøve 1913. Aspirant på Lystskov Distriktet. Skovfoged på Aunsbjerg 1916-19. Assistent på Jægersborg Distrikt 1919-21. 1921-29 skovfoged under Buderupholm Distrikt. 1929-61 skovfoged i Thoruphus under Esrum Distrikt.
D.M. 1946.

Jensen, Niels

† Nødebo Sogn 6.2.1877, 60 år gl.
Skovfoged Pælehus 1851-53. Skovfoged i Stendalhus 1853-77.
D.M. 1848

Jensen, Niels Hansen

* Vinderød Sogn 7.3.1854. Søn af skovløber Jens Nielsen.
Skovfoged Strøgårdsvang 1885-94.
Skovfoged Kagerup 1894-1923.

Jensen, Peder

* Tikøb Sogn ca. 1824. ∞ Cathrine Elisabeth Petersen.
Skovfoged i Thoruphus 1854-94.

Jensen, Sophus Christian

Skovfoged i Strøgårdsvang 1898-1900.

Jespersen, Jesper Ingver

* 12.10.1887.
Skovfogedprøve 1913. 1915-17 jagtassistent på Næsbyholm. 1917-18 Assistent på Nørlund-Thorstedlund. 1918-20 skovbestyrer og kasserer på Oxholm. 1920-27 skovfoged på Sønderborg Distrikt. 1928-57 skovfoged i Mårum under Esrum Distrikt.

Jessen, Hans Bergishagen

Hjemmedøbt Nakskov 27.3.1791
† Helsingør (Mariæ) 11.9.1874, begr.
Frederiksborg Slotssogn. ∞ 1° Cathrine Jørgensen. ∞ 2° Noline Hjort.
Skytte hos skovrider Saust på Vemmetofte. Skovfoged og skytte på Bonderup. Skytte hos skovrideren på Frederiksborg Distrikt. 1834 konstitueret i embedet som hegnsmand ved Egebæksvang. 1834 skovfoged i Gøgehus til 1859.

Johannesen, Marius

* 15.3.1923
Skovfogedeksamen 1944. Aspirant på Åbenrå, Gråsten, Ulborg og Frederiksborg distrikter. Ved skovreguleringen. 1950-55 assistent på Bornholms Distrikt. 1955 skovfoged Grønholt skovpart, Frederiksborg Distrikt, fra 1965-87 Stenholt skovpart: Grønholt Vang, Stenholt Vang, Knurrenborg Vang m.m. med bolig i Stendalhus.

Johannesen, Poul

* 17.9.1890.
Skovfogedprøve 1910. Aspirant på Feldborg og Silkeborg Distrikt. Ved Skovreguleringen. Konstitueret opsynsmand på Feldborg og Silkeborg Distrikt. Aspirant

Palsgård Distrikt. 1919 skovfoged på Palsgård Distrikt. 1929-60 skovfoged i Spåneltshus på Nødebo Distrikt
D.M. 1942

Jürgens, Poul Frederik

† Esbønderup Sogn 20.6.1827, 95 år gl.
∞ Karen Bek.
Jæger hos overjægermester von Gram. Ansat som materialforvalter ved forstvæsenet. Afskediget uden pension, da heste og vogne blev afskaffet. 1772 skovrider i Slangstrup Revir. 1781 skovrider ved 5. Distrikt (2. Kronborg). Ved samme resolution blev Slangstrup Revir henlagt til 3. Distrikt (det Frederiksborgske). Afsked 1891. Til belønning for sin »store og mærkelige Iver og Troskab i hans Tjeneste« fik han i 1775 udbetalt 100 rd. af partikulærkassen. Var ved sin død forpagter af Dronningemøllen, hvor han boede.
Biografi: DS side 124.

Jørgensen, Nicolai

* 24.2.1933.
Skovfogedeksamen 1954. 1956 aspirant Ulborg Distrikt. 1958 Kronborg Distrikt. 1960 assistent Jægersborg Distrikt. 1962 Silkeborg Distrikt. 1965-2001 skovfoged Esrum (fra 1995 Frederiksborg) Distrikt, Ostrup skovpart.
F.M. 2 2001.

Jørgensen, Niels

* Karlebo Sogn ca. 1819. ∞ Mette Marie Mathiasen.
Skovfoged Pælehus 1853-67. Skovfoged Mårumhus 1867-1900.
D.M. 1890.

Kampmann, Oscar Addit

* Horsens 18.10.1912 † 13.2.2007, begr. Lystrup. ∞ Inger Sitta Kirkemann.
Skovfogedeksamen 1935. Forstkandidat 1940. 1940-41 assistent på Corselitze Distrikt. 1941-42 assistent ved Statens forstlige Forsøgsvæsen.
1942 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste på Nødebo Distrikt, 1946 i skovdirektoratet, 1947 på Jægersborg Distrikt. 1949 konstitueret skovrider for Gurre Distrikt. 1950 fuldmægtig. 1953-59 skovrider for Feldborg

Distrikt.

1953-82 skovrider for Nødebo Distrikt. 1970-72 konstitueret forstander for Skovskolen i Nødebo. 1972 medlem af skolerådet. 1974-80 medlem af statens udvalg for kontrol med forstligt formeringsmateriale.
R. 1960. R¹ 1970.
Biografi: DF II side 189, DF III side 64, DF jub. side 114.

Kongsted, Andreas Vilhelm

* Bogense 8.12.1849. ∞ 1° Andersine Bolette Marie Mathiasen. ∞ 2° Martine.
Skovfoged Pælehus 1887-1902. I Bjørstruphus 1902-19.

Küsch, Johann Peter Friedrich

* Kirchbarkau Sogn, Holsten, 21.7.1777
† Tikøb Sogn 8.12.1813. S. af skovrider Philipp Heinrich Küsch, Boksee. ∞ Ida Marie Lottrup.
Gik på forstintitutet i Kiel 1791-96. Forstekspektant. Privatjæger hos kammerherre, jægermester von Warnstedt. Foretog studierejse til adskillige tyske skove og opholdt sig en tid hos skovrider Brüel i Sorø. Fra 1805 til sin død skovrider ved 2. Kronborg Distrikt med bolig på Valdemarslund.
Sandflugtskommissær 1806 i Hornbæk Indhegning og den øvrige flyvesandsstrækning på Kronborg Amt.
Biografi: SB: DF side 86.

Larsen, Carl Ludvig

† Nødebo Sogn 8.7.1874, 32 år gl.
Skovfoged Jesperhus 1871-74.

Larsen, Hans Peter

* Højby Sogn, Odsherred 30.9.1858
∞ Ane Elisabeth Hansen.
Skovfoged Jesperhus 1900-20.
D.M. 1925.

Lassen, Henrik Erik

* København (Trinitatis) 16.3.1931.
∞ Anna-Mette Thaarup.
Forstkandidat 1958. 1958-59 videnskabelig assistent, Landbohøjskolens skovbrugsafdeling.
1959-1972 forstfuldmægtig ved Statskovbruget med tjeneste i direktoratet, skovreguleringen, Jægersborg og Fre-

deriksborg distrikter samt konstitueret skovrider på Gurre, Farum og Sorø Akademis 2. Distrikt. 1972-92 skovrider for Frederiksborg Distrikt (inkl. Stenholt Vang). Kongelig jægermester ved statsskovene. Hofjægermester. Kammerherre. R. 1975. R¹ 1981. K. 1992. pp Biografi: DF III side 140, DF jub. side 130.

Lintner, Viet Christian

Søn af skovrider Christian Nielsen. 1713 skovrider i Kronborg Amt. 1720 jæger med titel af parforcejæger. Senere overjæger. 12.9.1740 skovrider i Københavns Amt i det beridt (det senere Langenske Revir), der tidligere havde hørt til overførstertjenesten. Boede i Nærum på en gård, han havde købt af sin forgænger, Werner Bent Claudi. Flyttede senere til Søllerød. Biografi: DS side 135.

Lund, Hans Christian

* Helsing Sogn 31.8.1775 † Værløse Sogn 23.6.1845. ∞ Caroline Dorothea Sembach. Skovfoged på 2. Københavnske Distrikt 1799. I 1802 konstitueret skovrider på 1. Kronborg Distrikt. 1802 holzførster ved Sorø Akademis 3. eller Tersløse Distrikt. Fra 1805 til sin død skovrider på 2. Københavnske Distrikt med bolig på Kristianshøj. Forstråd 1829. Biografi: DS side 135.

Løw, Erik

* 24.11.1916. Skovfogedeksamen 1943. 1943-1945 aspirant på Ulborg Distrikt. Aspirant på Odsherred Distrikt. Assistent ved statskovbruget. 1955-1964 skovfoged i Kageruphus på Nødebo Distrikt. 1964 skovfoged Dyrehaven skovpart, Jægersborg Distrikt. Søn: Svend Løw.

Løw, Svend

* 24.2.1953. Skovfogedeksamen 1974. 1975 skovtekniker Småskovsforeningen for Søn-

derborg-Åbenrå Amter, 1976 Esrum og 1977 Tisvilde-Frederiksværk Distrikt. 1978 assistent Fussingø Distrikt. 1980 assistent Bornholms Distrikt. 1981 skovfoged Nødebo Distrikt. 1990 skovfoged Frederiksborg Distrikt, Freerslev skovpart. 1991 skovfoged i Pælehus, Esrum (fra 1995 Frederiksborg) Distrikt.

Madsen, Axel Rudolf

* 1893. Skovfogedprøve 1914. 1916 skovfoged på Einsiedelsborg. 1916-24 skovfoged på Lindenberg. 1928 skovfoged på Lindet Distrikt. 1936-62 skovfoged i Nyhegnshus på Mårum Distrikt.

Masman, Thomas (Tham)

† Gentofte Sogn, begr. 10.12.1720. ∞ 1^o Elisabeth ∞ 2^o Ellen Jørgensdatter (∞ 2^o skovrider Lars Sørensen). Jæger ved Parforcejagten. 1697 ekspektancebestalling som skovrider i Frederiksborg Amt. Han havde indtil 1705 opsigt med Jægersborg Dyrehave samt Gyldenlund og Fasanhaven. Boede dels på skovridergården Tamsborg ved Hillerød, som blev bygget 1709-10 og som brændte 1810, og dels på Jægersborg, hvor han døde. Biografi: DS side 138.

Meldahl, Carl Viggo

* København (Garnisons Sogn) 7.3.1862 † Fredensborg, Asminderød. 10.9.1944. Forstkandidat 1890. 1890-95 opmålingsarbejder og undersøgelse af nåletræved. 1891-92 taksationsarbejde ved planlægning af Holsteinborg Distrikt. 1895 forstassistent ved Statskovvæsenet, bl.a. ved skovreguleringen og på 4. Kronborg Distrikt. 1906-07 konstitueret skovrider 3. Kronborg Distrikt. 1907-19 skovrider på Klosterhedens Distrikt. Angav Meldahls metode til verifikation af nivellerinstrumenter. Biografi: DF I side 98, DF II side 14.

Mortensen, Jacob

1642 skovrider i Frederiksborg og Kronborg Len. Bestallingen konfirmeret 1661.

Ny bestalling som skovrider i Holbo Herred, Kronborg Amt, 1670. Afsked 1676. Søn: Henrik Jacobsen. Biografi: DS side 141.

Munckeberg, Christian Vilhelm

* Tikøb Sogn 24.6.1728 † Asminderød Sogn, begr. 28.12.1791. Søn af skovrider Mads Pedersen og Anna Christine. ∞ 1^o Karen Andersdatter Knudsen (∞ 1^o skovrider Hans Henrik Hansen). ∞ 2^o Sara Granberg. 3.11.1750 adjungeret faderen med successionsret som skovrider i Kronborg Amt. Tiltrådte embedet i 1769. Afsked 20.5.1779. Biografi: DS side 141.

Møller, Jens

* Tersløse Sogn 16.3.1799 † Alsønderup Sogn 4.1.1836. Søn af holzførster Søren M. ∞ Dorothea Conradine Delcomyn. Forstkandidat, Kiel, 1819. Medhjælper hos sin fader og hos Saust på Vemmetofte. Efter eksamen ansat ved taksationen af de Sorøeske skove og fra 1820 beskæftiget ved taksationen og opmålingen af de kongelige skove. Om hans kort siges, at »de af ham tegnede Korter [er] blandt de mest udmærkede«. Fra 1825 til sin død skovfoged i Kagerup på 3. Kronborg Distrikt. De sidste 6 år led han af apopleksi. Biografi: SB: DF side 101.

Neven, Johann Hermann Otto

* København ca. 1814. ∞ Johanne Nielsen. Opsynsmand ved Brødeskov, Frederiksborg Distrikt, i 8 år. Skytte hos skovrider Bruhn, 3. Kronborg Distrikt. Derefter i 2 år hjulpet skovfoged Poulsen på Frederiksborg Distrikt, Store Dyrehave. 1838 ansat som opsynsmand. 1841 skovfoged ved Nejede Vesterskov. Skovfoged ved Kagerup 1860-84. D.M. 1882.

Nielsen, Christian

† Gurrehus, Tikøb Sogn .4.1717. ∞ Sophia Caspersdatter. I en ansøgning fra 1699 anførte han, at bestalling som skovrider i Kronborg Birk,

Kronborg Amt blev meddelt ham »for 17 Aar siden«.

Han er derfor uden tvivl identisk med den person af dette navn, som fik skovriderbestalling 1683, selv om det i bestallingsbogen ikke kan ses, om den lød på embedet her. Beridtet svarede i 1700 til det senere Frederik V's Revir. Fik 1703 bevilling til at sælge en af ham opbygget gård i Nyrup. Afsked 1712. Søn: Viet Christian Lintner. Biografi: DS side 144.

Nielsen, Jens

Skovfoged ved Thoruphus 1901-29. D.M. 1922.

Nielsen, Jens Christian

* Højby Sogn 17.11.1824 † Esbønderup Sogn 21.11.1902. ∞ Ane Dorthea Jepsen. Opsynsmand Ulkerup i Odsherred 1872. Derefter skovfoged i Bjørstruphus 1880-1902.

Nielsen, Jørgen Marius

* Stouby Sogn 16.6.1860 † København (Helligkors) 17.3.1919, begr. Alsønderup. ∞ Laura Marie Gustavussen. 1899 Opsynsmand Ulvedal, Viborg Distrikt. Skovfoged Strøgårdsvang 1894-98 og 1900-19.

Nielsen, Niels

† før 27.7.1685. Fra 1668 til sin død skovrider i Frederiksborg Amt. Biografi: DS side 146.

Nielsen, Niels Erik

* 13.1.1955. Skovteknikereksamen 1980. 1981 skovfogedassistent Hedeselskabet. 1986 skovfoged Hedeselskabet. 1991 maskinstationsleder Skov- og Naturstyrelsen, Esrum (fra 1995 Frederiksborg) Distrikt.

Nielsen, Ole

† før 28.4.1669. Fra 1668 til sin død skovrider i Frederiksborg Amt.

Obelitz, Ove Christian Peter Top

* København (Holmens) 19.1.1805

† Nødebo Sogn 17.11.1869. ∞ Hansine Danieline Schmidt.

Forstkandidat, Kiel, 1824. Efter eksamen arbejdet i 5 år ved Sorø Akademis skove. 1830 ansat som forstkandidat med diæter ved de kgl. skove på det nordre af de to sjællandske Overførsdistrikter, fra 1836 som fast gageret forstkandidat. Efter skovrider Bruhns død 1841 konstitueret som skovrider for 3. Kronborg Distrikt. 1849 konstitueret som skovrider for Frederiksværk Distrikt. 1851 skovrider på 5. Kronborg Distrikt. Var i denne stilling til sin død. Forstråd 1862. Biografi: SB: DF side 104.

Oksbjerg, Hans Boye

* 2.8.1917. Skovfogedeksamen 1938. Aspirant på Frederiksborg, Viborg og Ulborg distrikter. Assistent ved den civile værnepligt i Kompedal. 1946-58 skovfoged ved Stråsø skovpart, Ulborg Distrikt. 1958 Skovfoged i Storkevadshus (Glarborg skovpart), Esrum Distrikt. 1961-67 Thorup skovpart, Esrum Distrikt.

Olsen, Hans

Døbt Tjæreby Sogn, Strø Herred, 5.4.1787 † Tjæreby Sogn 13.1.1863. Søn af skovfoged Ole Christensen, Gøgehus. ∞ 1° Maren Mortensdatter. ∞ 2° Marthe Larsdatter. 1818 konstitueret som sin faders medhjælper i skovfogedembedet. 1824-34 skovfoged i Gøgehus. Derefter skovfoged i Ganløse Ore indtil 1847. 1851-53 skovfoged i Thoruphus.

Ortved, Niels Adolph

* Helsingø Sogn 30.10.1842 † Diakonissestiftelsen, Frederiksborg 14.7.1909. ∞ 1° Sofie Vilhelmine Dörr. ∞ 2° Jørgine Katrine Dörr. Døtre af skovfoged Johann Heinrich Dörr. 1968 skovopsynsmand i Tisvilde Hegn med bolig i Hjortebjerghus. 1874 skovfoged i Jesperhus under 3. Kronborg Distrikt. 1880-1909 skovfoged på Hørsholm Distrikt i Tokkekøb. D.M. 1898.

Pedersen, Jens

† Esbønderup Sogn 25.3.1830, 77 år gl. Skovfoged i Nyhegn under 1. Kronborg Distrikt til 1830. Tillige vangemand i Hallendrup ved Valby 1796.

Pedersen, Mads

† Tikøb Sogn, begr. 9.1.1769, 75 år gl. ∞ Anna Christine. Fra 1720 til sin død skovrider i Kronborg Amt med bolig i Gurrehus. Hans beridt omfattede Frederik V's Revir efter Den Langenske Forstordning. Han og hustruen fik 27.2.1759 bevilling i deres livstid at holde kro og værtshusholdning i Nyrup og Gurre. Biografi: DS side 151.

Pedersen, Niels

1659 skovrider i Kronborg Len og Birk. Biografi: DS side 151.

Pedersen, Niels

† Frederiksborg Slotssogn, begr. 25.10.1751. ∞ Anna Elisabeth Larsdatter (∞ 2° skovrider Christoffer Wilhelm Ahrentzen). Fra 1739 til sin død skovrider i Frederiksborg Amt. Stiftede et legat på 50 rigsdaler. Biografi: DS side 151.

Pedersen, Søren

Skovfoged i Porthus før 1809.

Peter »Skovrider«

Skovrider i Frederiksborg Amt indtil 1668.

Petersen, Hans Casper

* Høje-Tåstrup Sogn 31.1.1726 † Mårum Sogn 3.7.1802. S. skovrider Peter Johansen ∞ Catharina Elisabeth Hammer. 1748-68, da Frederiksværk jordegods var solgt, skovrider på Halsnæs, Kronborg Amt. Fra 1771 til afsked 1801 skovrider i Kronborg Len og Amt. Fra 1781 kaldtes distriktet 4. Distrikt (1. Kronborg Distrikt). Biografi: DS side 152.

Petersen, Johannes Rasmus Martin

* 12.4.1903. Skovfogedprøve 1923. Aspirant på

Bregentved, Lindet, Mårum og Nødebo Distrikt. Konstitueret skovfoged på Gurre, Lindet, Mårum, Tisvilde-Frederiksværk og Åbenrå distrikter. 1936 skovfoged på Klosterhedens Distrikt. 1943-65 skovfoged i Strøgårdsvang på Nødebo Distrikt.

Petersen, Thorvald Marius

* Asminderød Sogn 12.8.1870. ∞ Magdalene Cæcilie Nielsen. Skovfoged Pælehus 1902-40.

Rasmussen, Johannes

* 21.12.1924.

Skovfogedeksamen 1950. Aspirant på Stenderup, Viborg og Falsters Distrikt. Assistent ved statsskovbruget 1956. 1960-91 skovfoged i Spåneltshus på Nødebo (fra 1991 Esrum) Distrikt.

Rasmussen, Torben

* 12.6.1920.

Skovfogedeksamen 1941. Aspirant på Silkeborg, Randbøl og Kronborg Distrikt. 1948 assistent på Odsherred Distrikt. 1955 skovfoged i Jesperhus på Nødebo Distrikt.

Ratjen, Ehler Nicolai Julius

* Stadager Sogn 30.4.1806 † København (Helligkors) 29.4.1893. ∞ Eline Marie Christine Johansen. Forstkandidat, Kiel, 1829. Efter eksamen ansat på kammerherre Scavenius' godser. Fik 1831 tilladelse til at deltage i arbejdet på det ene af de nordsjællandske Overførsterdistrikter, bl.a. 3 år på hofjægermester Paulsens kontor. Fra 1835 konstitueret skovfoged på 3. Kronborg Distrikt, Nødebo skovpart. 1848 skovrider ved Sorø Akademis 1. Distrikt. 1849 skovfoged ved Klampenborg på 1. Københavnske Distrikt. 1863 kgl. udnævnt med prædikat af skovrider med tilladelse til at bære den kongelige skovridere normerede uniform. 1882 afsked efter ansøgning på grund af alder med pension. Biografi: SB: DF side 112.

Reck, Jacob Ludvig

* Barmstedt Sogn, Holsten, 5.2.1784 † Hillerød 22.3.1856. ∞ Karen Marie Kiersgaard.

Forstkandidat, Kiel, 1804. I feltjægerkorpset i Kiel 1799, forstnummer 1801. Forstekspektant. Fra 1804 arbejdet i de sjællandske skove med taksation og opmålinger. 1811 skovrider på 1. Kronborg Distrikt med bolig i skovridergården i Mårum. 1851 afsked som skovrider. Tjente ved det sjællandske ridende jægerkorps 1807-08. Medlem af forsteksaminationskommissionen 1833-56. Forestod Esrum Kanalvæsen fra 1817. Forstråd 1829. R. 1840. Biografi: SB: DF side 113.

Richardt, Christian

Jæger ved det sjællandske ridende jægerkorps. Afsked 1811. Havde en overgang opsyn med Strøgårdsvang. 1812 skovfoged i Nejede Vesterskov. Afsked efter ansøgning 1814, da han led af sindsforvirring.

Roose, David Hansen

† Fredensborg Slotssogn 6.1.1805, 63 år gl. ∞ Christine Marie Lund. Gik på skovbrugsskolen på Jægersborg. Forstplantør. 1772 holzførster ved »den nye indretning«. 1781 førster hos skovrideren for 4. Distrikt (1. Kronborg). 1786 forflyttet til 5. Distrikt (2. Kronborg). Fra 1801 til sin død skovrider ved 2. Kronborg Distrikt med bolig i Fredensborg. Biografi: DS side 160.

Rosen, Poul

* Store Heddinge Landsogn 15.2.1889 † 14.9.1976. ∞ Johanna Josephine Hubertine Olga Elise Margrethe Daverkosen. Forstkandidat 1913. Studierejser i Sverige, Tyskland og Finland. 1915 forst-assistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste 1915-16 ved skovreguleringen, 1916-19 på Palsgård Distrikt, 1919 i direktoratet. 1919 skovtaksator ved Statsskovbruget. 1923 skovrider i direktoratet. 1929 skovrider for Nødebo Distrikt. Afsked 1959. 1920 censor ved skovbrugseksamens 3. del og fra 1935 tillige ved 2. del. 1934 formand for Dansk Skovforenings nordsjællandske salgskreds. Medlem af statens brændselsnævn. Medlem af

Amtsbrændselsudvalget for Frederiksborg Amt. Formand for tilsynsrådet ved Skovarbejderskolen. Medlem af tilsynsrådet for Statens Planteavlsstation. Formand for Frederiksborg Amts Garderforening. R. 1936. D.M. 1946. K. 1963. S.N.3. S.V.3¹. Svoger: Otto Adolf Arendrup. Biografi: DF I side 166, DF II side 85.

Sarauw, Georg Frederik Ernst

* Achim Sogn, provinsen Hannover, 13.5.1779 † Sorø 16.7.1846. ∞ Juliana Maria Randahl. Studerede forstvidenskab ved forstintitutet i Kiel og i Zillbach hos Cotta. Kom i 1802 til Danmark, hvor han først var en kort tid på Petersgård Distrikt som konstitueret skovrider, medens Wiinholt var på studierejse i England. 1802 skovrider på Frederiksborg Distrikt med bolig på Kalholmgård. Var i 1812 med i en kommission, der skulle undersøge mulighederne for en forbedring af skovstrækningerne under Røros kobberværk i Norge. 1832 forst-inspektør ved Sorø Akademis skove, muligvis med den tanke, at han så kunne undervise på det forstinstitut, man påtænkte at oprette på Sorøegnen. Udførte både på Frederiksborg Distrikt og ved Sorø Akademi betydelige planlægningsarbejder. Medlem af forsteksaminationskommissionen fra dens nedsættelse 1833 til 1838. Forstråd 1829. Justitsråd 1832. R. 1840. Biografi: DS side 164

Schade, Johannes

* Haderslev (Dom) 31.5.1780 † Blovst-rød Sogn 6.8.1849. ∞ Margrethe Cathrine Seehusen. Forstkandidat, Kiel. I Feltjægerkorpset i Kiel fra 1800. Forstnummer 1802. Kom i 1804 til forstvæsenet på Sjælland, hvor han bl.a. i 1807 havde tilsyn med skovtaksationen. 1811 skovrider på 3. Kronborg Distrikt, der blev oprettet i forbindelse hermed, med bolig i Ertelandshuset. Fra 1814 til sin død skovrider på Hørsholm Distrikt med bolig på Dæmpegård. Forstråd 1829. Biografi: SB: DF side 119.

Schmidt, Kaj Aage Christian

* 3.8.1930.

Skovfogedeksamen 1951. Aspirant Stenderup, Palsgård, Ulborg, Jægersborg distrikter og Planteavlsstationen. 1957 assistent Viborg Distrikt. 1962-95 skovfoged Esbønderup skovpart, Esrum (fra 1995 Frederiksborg) Distrikt.

Schmidt, Niels Christian

Skovfoged Pælehus 1868-87.

Schou, Janus Felix

* Nyker Sogn 14.1.1857 ∞ 1° Sofie Jacobine Krog. ∞ 2° Laurine Thomine Pedersen.
Opsynsmand ved Brødeskov 1883.
Skovfoged i Ostruphus 1900-27.

Stockmar, Johan Wilhelm

* Braunschweig (?) † Sletten, Asminderød Sogn, begr. 10.4. 1809, 81 år gl. ∞ Kirstine Jørgensen.
Kom til Danmark med von Langen i 1763. 1763 holzførster ved »den nye indretning«. Fik 1779 også overdraget skovrider Munckebergs forretninger ved hans afsked. 1781 førster hos skovrideren ved 5. Distrikt (2. Kronborg). Afsked 1785 og ansat som lærer ved forstundervisningen ved jægerkorpset i Helsingør med titel af skovrider. Han virkede som leder af undervisningen, og da denne ophørte 11.5.1791, kom han på ventepenge. Fik 1793 overdraget opsynet med flyvesandet i Kronborg Amt samt opelskningen af fyrreskov sammesteds, der skulle ske i henhold til kgl. resolution af 23.10.1792.
Afsked 1798 efter ansøgning på grund af alder og svageligt helbred. Han led af podagra, chiragra og apopleksi.
Boede i Sletten fra midten af 1770'erne, hvor han havde en ejendom, der i begyndelsen af 1800-tallet var på 24 td. land (13,2 ha). Beboelsesbygningen lå ved Øresund for enden af den nuværende Dageløkkevej.
Biografi: DS side 170.

Svanenskiold, Niels Eduard de

* København (Garnisons Sogn) 14.2.1806 † Mårum Sogn 10.11.1864.
∞ Louise Groskopf.
Forstkandidat 1824. Efter eksamen

beskæftiget i de kgl. skove i nordøstlige Sjælland. Var i omtrent 1¼ år konstitueret skovrider på Frederiksborg Distrikt. I 2¼ år fungeret som skovfoged ved Nyhegn. 1846 skovrider ved de silkeborgske skove. 1851 skovrider på 6. Kronborg Distrikt med bolig i Mårum. Forestod brændetransporten på Esrum Sø og Kanal.
Sandflugtskommissær i Skanderborg Amt. S.V.3.
Biografi: SB: DF side 134.

Sørensen, Edvard Sofus

* 1885.

Lærebrev fra skovrider Thalbitzer 1905.
Skovfogedprøve 1906. Skovfoged i Arresødal på Tisvilde-Frederiksværk Distrikt 1914. Skovfoged i Kagerup under Nødebo Distrikt 1923-55.
D.M. 1938.

Sørensen, Ib

* 24.12.1929.

Skovfogedeksamen 1952. 1954 aspirant Farum, Palsgård og Kronborg distrikter. 1958 assistent Tisvilde-Frederiksværk Distrikt. 1961 assistent Sønderborg Distrikt. 1964-93 skovfoged Kagerup skovpart, Nødebo (fra 1991 Esrum) Distrikt.

Sørensen, Lars

∞ Ellen Jørgensdatter (∞ 1° overjæger Thomas (Tham) Masman).
Jæger. 1720 skovrider i Frederiksborg Amt. Afsked 1739.
Svigersønner: Christoffer Wilhelm Ahrentzen og Niels Pedersen.
Biografi: DS side 172.

Sørensen, Pæter

† Alsønderup Sogn 4.3.1825, 45 år gl.
Søn af skovfoged Søren Pedersen, Portus.
Forestod faderens tjeneste i nogen tid. Tjente hos skovrider Sarauw som skytte. Skovfoged i Kagerup fra 1809 til sin død.

Thomsen, Frants Julius Morten

* Højby Sogn, Ods Herred, 12.4.1852.
Søn af skovfoged Thomas Thomsen.
∞ Oline Jørgensdatter.
Skovfoged Jesperhus 1880. I Spånelts- hus 1883-1912.

Brødre: Hans Christian Thomsen og Lars Thomsen.

Thomsen, Hans Christian

* Højby Sogn, Ods Herred, 14.11.1849.
Søn af skovfoged Thomas Thomsen.
∞ Karen Christine Marie Mengel.
Skovbetjent i Sonnerup. Skovfoged i Spånelts- hus under 3. Kronborg Distrikt 1879-83. Derefter skovfoged ved Folehaven, Hørsholm Distrikt.
Brødre: Frants Julius Morten Thomsen og Lars Thomsen.

Thomsen, Henrik Christopher

* Søllerød Sogn 2.8.1827 † Nødebo Sogn 15.9.1870. Søn af skovfoged Lars Thomsen. ∞ Johanne Larsen.
1857 konstitueret skovfoged i Ostruphus. 1857-70 skovfoged i Jesperhus.
Broder: Skovfoged Thomas Thomsen.
Nevøer: Frants Julius Morten Thomsen, Hans Christian Thomsen og Lars Thomsen.

Thomsen, Jens Christian

* Farum Sogn 28.10.1857. Søn af skovfoged Jørgen Thomsen. ∞ Anne Margrete Nielsen.
I 1884 skovopsynsmand ved Sonnerup Skov og 1885 skovopsynsmand i Hareskov med bolig i Syvstjernehuset, Værløse. Skovfoged i Mårumhus 1900-28.
D.M. 1919.

Thomsen, Lars

* Tibirke Sogn 19.5.1844. Søn af skovfoged Thomas Thomsen. ∞ 1° Sophie Hansen. ∞ 2° Hanne Kirstine Jørgensen.
Opsynsmand i Laveskov fra 1880. Derefter skovfoged i Jesperhus 1891-1900.
Brødre: Frants Julius Morten Thomsen og Hans Christian Thomsen.

Toksvig, Lars Francis

* Usserød Sogn 23.2.1938. ∞ Ulla Toftgaard.
Forstkandidat 1963. Master of Science 1964, University of California, Berkeley. 1964-65 og 1967-69 forstfuldmægtig i Direktoratet for Statsskovbruget. 1965-66 Forestry Officer, FAO, Rom. 1966-67 konstitueret skovrider Mårum Distrikt. 1969-70 fungerende skovtak-

sator i Direktoratet for Statsskovbruget. 1971-72 skovrider i Direktoratet for Statsskovbruget. 1972-74 Forestry Officer, FAO, Argentina, Peru, Ecuador. 1975-78 skovrider i Skovstyrelsen. 1978 skovrider på Esrum Distrikt, nu Frederiksborg Distrikt. 1985-96 tilsyn med Klelund Plantage. 1986-89 formand for Danske Forstkandidaters Forening. 1995-99 medlem af bestyrelsen for CARE Danmark. R. 1982. R' 1992. Biografi: DF III side 158, DF jub. side 213.

Tonboe, Tage

* København (Garnisons Sogn) 20.3.1908 † 30.4.1972. ∞ Vibeke Borella-Hansen. Forstkandidat 1931. Løjtnant i Infanteriet 1934. 1932-34 assistent på Sorø Akademi 2. Distrikt. 1934-35 assistent. 1935-36 skovrider for Matrups Distrikt. 1936 forstassistent ved Statsskovbruget med tjeneste i skovdirektoratet. 1942 fuldmægtig samme sted. 1943 skovrider i Direktoratet for Statsskovbruget. 1946 skovrider for Falsters Distrikt. Fra 1967 til sin død skovrider for Frederiksborg Distrikt. Kongelig jægermester for Statsskovene. Hofjægermester. R. 24.5.1951. R' 23.1.1963. K. 1.1.1969. TY.F.R.F.2'. Biografi: DF II side 161. DF III side 42. DF jub. side 214.

Ulrich, Georg Valdemar Fridolin Bayard

*Nørre Vedby Sogn 14.7.1823 † København (Frue) 25.4.1903, begr. Slagslunde. ∞ Emma Franzisca Justine Fritsche. Lærte forstvæsen hos skovrider Wellendorf, Odsherred Distrikt. Derpå opsynsmand i Ulkerup og senere i Grønnehaven i Odsherred. Skovfoged i Thoruphus i 5. Kronborg Distrikt 1853. 1854 skovfoged ved Slagslunde Skov i 2. Frederiksborg Distrikt til afsked 1901. Med som herregårdsskytte i krigen 1848-50. D.M. 1886.

Vilstrup, Jørgen Peter

* 5.5.1932. Skovfogedeksamen 1954. 1956 aspirant Viborg og 1958 Haderslev Distrikt. 1960 instruktør Skovarbejderskolen. 1961 aspi-

rant Buderupholm Distrikt. 1963 assistent Bornholms Distrikt. 1965-93 skovfoged Strøgårdsvang skovpart, Nødebo (fra 1990 Esrum) Distrikt.

Wedell-Wedellsborg, Carl Hannibal Ludvig Baron

* Næstved (Peders) 12.12.1863 † 10.2.1948. ∞ Marie Louise Henriette Lerche. Forstkandidat 1887. Studierejse i Østrig og Ungarn. 1889 ansat som assistent ved statsskovene. 1900 skovrider for 5. Kronborg (Esrum) Distrikt. 1906 skovrider for 1. Frederiksborg Distrikt. 1911 kgl. jægermester ved Statsskovene. 1934 afsked. Medlem af meterkommissionen 1908 og Dansk Skovforenings udvalg vedrørende revision af toldloven 1916. 1914 formand for udvalget i anledning af den baltiske udstilling i Malmø. 1920-27 medlem af bestyrelsen for Dansk Skovforening og 1919-26 af studieudvalget, formand 1920-26. 1918-34 Censor ved skovbrugs-eksamens 2. del og 1915-17 ved 3. del. I bestyrelsen for Kammerherre Eides Legat. Medlem af kommissionen angående de nordsjællandske statsskove 1924-25. Kammerherre, hofjægermester. R. 1909. D.M. 1918. K² 1931. K' 1934. pp. Biografi: DF I side 88.

Wetter, Johan Diederich

† Græsted Sogn før 19.6.1710. ∞ Margrethe Sørensdatter. 1681 fuglefænger. 1691 skovrider i Holbo Herred med bolig i Græsted. Hans beridt svarede til det senere Kronborg Revir. Pensioneret efter 1707. Biografi: DS side 178.

Wielandt, Thorkild Swane

* Ribe (Katharinæ) 29.11.1872 † 10.10.1961. ∞ Louise Gustave Walther. Forstkandidat 1899. 1899 planlægningsarbejde. 1899-1900 assistent på grevskabet Langelands Distrikt. Derefter opmålingsarbejder for Københavns Kommune, tørlægningsprojekter for Gjerrild Sø og for udnyttelse af Marselisborg Gods. Studierejser til Pommern og Harzen. 1907 forstassistent ved Statsskovvæsenet med tjeneste 1907-11 ved 3. Overførsterinspektion og Direktoratet for Statsskovbruget, 1912-15 på 1. Frederiksborg Distrikt og som konstitueret skovrider for Falsters

Distrikt. 1916 skovrider for Palsgård Distrikt. 1923 skovrider for Mårums Distrikt. 1943 afsked og bosat i Hillerød. Medlem af bestyrelsen for A/S Påbøl Plantage. 1916 statens tilsynsførende med de private skove i Århus Amt. 1916-53 tilsyn med Hansted Hospitals skov. 1943-54 skovkonsulent i Blidstrup, Søborg, Gilleleje m.fl. sogne. R. 1935. S.V.3'. Biografi: DF I side 132, DF II side 48, DF jub. side 222.

Wiinholt, Claus Eduard

Døbt Tirsted Sogn 6.8.1777 † Kragelund, Haurum Sogn, 12.9.1833. ∞ Dorthea Maria Neergaard. Studerede forstvidenskab hos forstinspektør Brüel. Foretog en forstlig studierejse til Tyskland, Frankrig og England. Landmålerbestalling 9.8.1799. 1799 skovrider for Petersgård Distrikt. 1804 skovrider for 1. Kronborg Distrikt med bolig i Mårum. 1810 overførster ved grevskabet Laurvigs skove i Norge med bolig på gården Unnebo. Fra 1816 til sin død overførster på Frijsenborg med bolig på Kragelund. Søn: Peter Christian Wiinholt. Biografi: DS side 179.

Wiinholt, Peter Christian

Mårum Sogn 22.7.1805 † Århus (Dom) 8.11.1875. ∞ 1^o Constance Hvid Sabroe. ∞ 2^o Camilla Birgithe Karup. Forstkandidat, Kiel, 1825. Hjælp derefter sin fader, overførster Wiinholt, ved Frijsenborg skove. Senere skovrider på Gyllingnæs og Løvenholm. 1843 skovfoged ved Brødeskov og 1847-65 skovfoged i Bjørstruphus under 6. Kronborg Distrikt. Biografi: SB: DF side 148.

Zeuthen, Peter Laurentius

* ca. 1783 † Esbønderup Sogn 1.9.1839. ∞ Caroline Marie Rold. Fra 1825 opsyn med skovvæsenet og jagten på Amager og Saltholm med bolig i Maglebylille. 1830-39 skovfoged ved Nyhegn under 1. Kronborg Distrikt.

Zølner, Jacob

I en afregning af 29.3.1683 beregnedes hans løn som skovrider i Kronborg Amt og Birk fra 1674 til 1682. Var endnu opført i gagereglementet for 1683. Biografi: DS side 182.

Fotografer

Michael Ahlström

Bind 2: Side 45 nederste.

Jens Ole Andersen

Bind 1: Side 5, 15, 22, 23 øverst, 223, 264 øverste, 265 øverste, 270/271, 281 nederste, 283, 300, 302 th., 303, 305 øverst, 307, 308 øverst tv., 312/313, 315, 324 nederst, 330, 332 nederst, 333, 334, 335, 336, 337 nederst og 345 øverst.

Bind 2: Side 5, 155, 183 nederst, 184 øverst, 185 øverst, 193, 249 nederste, 250 nederst og 263.

Anne Birgitte Bundgaard

Bind 1: Side 10 og 181.

Carsten Carstensen

Bind 1: Side 59 og 119 øverst.

Karsten Duus

Bind 1: Side 48, nederst.

Brian Eberhard

Bind 2: Side 243 øverst og 244 nederst.

Tim Jonas Grønnegaard

Bind 2: Side 62, 63 og 64.

Mogens Holmen

Bind 1: Side 316.

Gunnar Jonsson

Bind 1: Side 302 tv. Bind 2: Side 224 tv.

Henrik Jørgensen

Bind 1: Side 209.

Kjartan Langsted

Bind 1: Side 59 øverst. Bind 2: Side 157 nederst.

Bjørn Madsen

Bind 1: Side 96 øverst tv.

J. A. Nielsen

Bind 2. side 256 nederst.

Eskil Vagn Olen

Bind 1: Side 117, nederst

Per Ekberg Pedersen

Bind 1: Side 320, 323, 325 nederst, 331 nederst, 332 øverst, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345 nederste, 346, 347 og 348.

Mogens Petersen

Bind 1: Side 298 øverste og 299 øverst th.

Niels Richter-Friis

Bind 1: For- og bagsats, side 19, 30/31, 37 tv., 40 th., 41, 50, 51, 64/65, 66, 72, 73 øverste og nederst tv., 74 øverst, 75, 76, 96 øverst th. og nederste, 97, 112, 118, 119 nederst, 143, 159, 170, 189, 192, 193, 196, 215, 224/225, 227, 264 nederst tv., 265 nedersfe fire, 274/275, 281 øverste, 285, 286 nederst, 287 tv., 288 nederst, 289, 290, 291, 295, 298 nederste, 301, 304, 308 øverst th. og nederst, 309 og 318.

Bind 2: For og bagsats, side 7, 8, 10, 11, 17 tv., 18, 19 øverst, 28, 32, nederst, 33 nederst, 39, 40, 45 øverst, 48/49, 51, 52 nederst, 54 øverst, 60/61 nederst, 65 øverst, 67 øverste, 68, 70 nederst, 71, 72 øverst, 75 øverst tv., 82 nederste, 86, 91 nederst, 96 nederst, 102 øverste, 104, 109 øverst tv., 115 øverste, 119 øverste, 120, 127, 132, 133, 137, 142, 143 nederste, 149, 153, 156 nederst, 168 nederst, 170 nederst, 177, 191 øverst, 193, 195, 196, 197 nederst, 199, 202, 208 øverst, 209, 213, 215, 216, 219, 222, 224 th., 225, 229 nederst, 234, 235 øverst, 240, 246 nederst th., 251, 253, 254 nederste, 256 øverst tv., 261, 267 og 270 nederst.

Bind 3 (1:10000-kortet): Bagsiden.

Flemming Rune

Bind 1: Side 16/17, 18, 20, 23 nederst, 24/25, 26, 27, 29, 30 nederst, 35, 36, 37 th., 40 tv., 47, 65 nederst, 67, 71, 73 nederst th., 74 nederst, 94, 132, 133, 145, 146/147, 148, 149, 150/151, 180, 184, 185, 207, 212, 218/219, 221, 222, 226, 230, 232, 234, 238, 239, 243, 245, 247, 250, 251, 252, 254, 255, 256, 257, 263, 272, 273, 274 nederst, 276, 278, 279, 280, 282, 286 øverst, 287 th., 288 øverst, 292, 293, 294, 296, 297, 299 øverst tv., 305 nederste, 314, 321, 322, 324 øverst, 325 øverst, 326, 327, 328, 329, 337 øverst og 338.

Bind 2: Side 12, 14, 15, 16, 17 th., 19 nederst, 20, 21, 22/23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 31, 32, øverst, 33 øverst, 34, nederst, 35 nederst, 36, 37, 38, 42, 46, 47, 50, 52 øverst, 53, øverst, 54 nederst, 56 øverst, 57, 59, 59, 60, 61 øverst, 69, 70 øverst, 74, 75 øverst th., 76, 77, 79, 81, 82 øverst, 83, 84, 85, 87, 88, 91 øverst, 92, 93, 95, 96 øverst, 97, 102 nederst, 105, 107, 108, 109 nederst, 111, 112 tv., 114, 115 nederst, 116 nederst, 118, 119 nederst, 121, 122, 123, 124, 125, 128, 129, 130/131, 134, 135, 136, 138 nederst, 139, 140, 141, 144, 146, 147, 148, 150, 151, 154, 156 øverst, 157 øverst, 159, 160 øverst, 161, 163, 167 nederst, 168 øverst, 169, 170 øverst, 171, 173, 174, 175, 179, 180/181, 183 øverst, 184 nederst, 185 nederst, 186, 187, 188/189, 190, 191 nederst, 192, 194, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 205, 206/207, 210, 211, 212, 214, 217, 220 midterste, 221, 226/227, 229 øverst, 230, 231, 232, 233, 235 nederst, 236, 244 øverst, 245 øverst, 246 øverst og nederst tv., 247, 249 øverst, 252, 256 øverst, 255, 256 øverst th., 258, 260, 262, 264, 265, 266, 268, 269, 270 øverst, 271, 272/273, 274, 277 og 279.

Lars Skov

Bind 1: Side 269.

Leif Tuxen

Bind 2: Side 245 nederst.

Aage Wielandt

Bind 2: Side 259.

Noter

I noterne henvises ofte kun med forfatter og årstal til mere fuldstændige referencer, der er nævnt i tidligere noter for samme kapitel.

Ibid. = ibidem (samme kilde som foregående). f. = og følgende sider.

Kapitel 1: Indledning

¹ Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven, Gyldendal, s. 70-72. [om tiden frem til skovenes »nul- og vendepunkt«, s. 55-70].

² Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, bevoksningsliste. Arealet angivet i bevoksningslisten med UKU (ukultiveret) ventes udlagt til naturlig tilgroning.

³ Hovedstadsrådet 1981: Planlægningsdokument PD355. Forslag til vand-indvinding og vandindvindingsstruktur. København, s. 20-21.

⁴ *ibid.*, s. 21.

Kapitel 2: Forhistorisk tid

⁵ Den postglaciale dannelse af det nordsjællandske landskab blev første gang grundigt beskrevet i Danmarks Geologiske Undersøgelse 1. Række, Nr. 1. De geologiske Forhold i det nordøstlige Sjælland, 1893.

⁶ V. Milthers 1935: Nordøstsjællands geologi. Danmarks Geologiske Undersøgelse 5. Række, Nr. 3, 114-116.

⁷ V. Milthers 1948: Det danske Istdislandskabs Terrænformer og deres Opstaaen. Danmarks Geologiske Undersøgelse 3. Række, Nr.28; Flemming Rune 1997: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. KVL, Forskningscentret for Skov & Landskab, The Research Series, nr. 21, Hørsholm, s. 34.

⁸ Om klimasvingninger dokumenteret i Lille Gribssø, se bl.a. Friederike Wagner, Bent Aaby & Henk Visscher 2002: Rapid atmospheric CO₂ changes associated with the 8,200-years-B.P. cooling event. – PNAS Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America 99, nr. 19, s. 12011-12014.

⁹ Johannes Iversen 1960: Problems of the early post-glacial forest development in Denmark. Danmarks Geologiske Undersøgelse, 4. Række, Nr. 3.

¹⁰ Johannes Iversen 1954: The late-glacial flora of Denmark and its relation to climate and soil. Danmarks Geologiske Undersøgelse, 2. Række, Nr. 80.

¹¹ Johannes Iversen 1937: Undersøgelser over Litorinatransgressioner i Danmark. – Meddelelser fra Dansk Geologisk Forening, bd. 9. – Om Søborg Sø se også: Flemming Rune (Petersen) & Gerda Meyhoff 1986: Søborg Sø gennem sump til agerland, s. 9-12.

¹² Om de store græsseres mulige betydning, se ikke mindst Frans W. M. Vera 2000: Grazing ecology and forest history. CABI publishing, U.K., 506 s.

¹³ En fin sammenfattende, nyere beskrivelse af det postglaciale dyreliv kan læses i Kim Aaris-Sørensen 1988: Danmarks forhistoriske dyreverden. Gyldendal, s. 119f.

¹⁴ Per Wolthers 1956: Pollenanalytical studies of the profundal dygyttja in Gribssø. – i: Kaj Berg & Ib Clemens Petersen: Studies on the humic, acid lake Gribssø. Folia Limnologica Scandinavica No. 8, s. 25-32

¹⁵ Peter Rasmussen & Kjeld Christensen 1999: The mid-Holocene Ulmus decline: a new way to evaluate the pathogen hypothesis. Poster GEUS, se www.geus.dk/departments/environ-hist-climate/posters/rasmussen97-uk.htm; Peter Rasmussen, Kjeld Christensen & Jette Dahl Møller 2002: Elmesyge i geologisk perspektiv. – Naturens Verden 85, nr. 1, s. 36-40.

¹⁶ Om elme-pollenkurvens mulige afhængighed af bondekulturen, se bl.a. J. Troels-Smith 1954: Pollenanalytische Untersuchungen zu einigen schweizerischen Pflaubau-Problemen. Das Pflaubau-Problem. – Schaffhausen.

¹⁷ Peter Rasmussen, Henrik Jarl Hansen & Lars Bagge Nielsen 1998: Kulturlandskabets udvikling i et langtidsperspektiv. To sjællandske områder gennem de sidste 6000 år. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1998, s. 104.

¹⁸ Friederike Wagner et al., Utrecht University; pers. komm. med prof. Bent Odgaard, sept. 2007; se desuden Peter Rasmussen, Anne Birgitte Nielsen &

Emily Bradshaw 2007: Fra natur- til kulturlandskab. – Geviden - Geologi og Geografi 2007, nr. 1, s. 4, udg. af Geocenter København.

¹⁹ Peter Rasmussen m.fl. 1997: s. 106-107.

²⁰ Kim Aaris-Sørensen 1988: s. 198.

²¹ Richard Bradshaw & Björn H. Holmqvist 1999: Danish forest development during the last 3000 years reconstructed from regional pollen data. – Ecology 22, nr. 1, s. 53-62. Fig. 1.

²² Johannes Iversen 1973: The development of Denmark's nature since the Last Glacial. – Danmarks Geologiske Undersøgelse, 5. Række, 7C, s. 1-126.

²³ A. K. Gliemerth 1995: Paläoökologische Untersuchungen über die Letzten 22000 Jahre in Europa: Vegetation, Biomasse und Einwanderungsgesichte der wichtigsten Waldbäume. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart; H. Küster 1997: The role of farming in the post-glacial expansion of beech and hornbeam in the oak woodlands of central Europe. – The Holocene 7: 239-242.; N. Roberts 1998: The Holocene: an environmental history. Blackwell, Oxford.

– Om undtagelser fra sammenfaldet mellem neolitiske bondekultur og bøgens udbredelse se f.eks. A.R. Gardner & K.J. Willis 1999: Prehistoric farming and the postglacial expansion of beech and hornbeam: a comment on Küster. – The Holocene 9: 119-121.

²⁴ Sigfus J. Johnsen m.fl. 2001: Oxygen isotope and palaeotemperature records from six Greenland ice-core stations: Camp Century, Dye-3, GRIP, GISP2, Renland and NorthGRIP. – Journal of Quaternary Science 16, nr. 4, s. 299-307.

²⁵ Martin T. Sykes, I. Colin Prentice & Wolfgang Cramer 1996: A bioclimatic model for the potential distributions of North European tree species under present and future climates. – Journal of Biogeography 23, nr. 2, s. 203-233.

²⁶ Thomas Giesecke, Thomas Hickler, Timo Kunkel, Martin T. Sykes & Richard H.W. Bradshaw 2007: Towards an understanding of the Holocene distribution of *Fagus sylvatica* L. – Journal of Biogeography 34, nr. 1, s. 118-131.

²⁷ Richard Bradshaw & Gina Hannon 2004: The Holocene structure of north-west European forest induced from palaeoecological data. – i: Honnay, O.; Verheyen, K.; Bossuyt, B. and Hermy M. (red.): Forest Biodiversity: Lessons from History for Conservation, s. 11-25.

²⁸ F. Rune, upubliceret prøveboring 1997.

²⁹ Jette Raal Hansen 1997: Vegetationshistorisk undersøgelse af området omkring Lille Gribssø belyst ved pollenanalyse, makrofossilanalyse og sedimentanalyse. Speciale (cand.scient) ved Økologisk Afdeling, Botanisk Institut, Københavns Universitet, 97 s.

³¹ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. Nordsj. Folkemuseum Journalnr. A649. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 17-18; Nordsj. Folkemuseum Journalnr. A1199. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 13, 42, 43.

³² Kim Aaris-Sørensen 1997: Før Strødam Engsø - om knoglefund og naturens foranderlighed. – NoMus 10, nr. 1, s. 3-5.

³³ Bent Aaby 1994: Skovhistorie. Bol og By. – Landbohistorisk Tidsskrift 1994 (1), s. 29.

³⁴ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid, Journalnr. 6308/85 – Genstand A51922 (1985). – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Esbønderup Sogn, SB 90.

³⁵ Svend T. Andersen 1993: Det tidlige landbrug. – i: S. Hvass & B. Storgaard (red.): Da klinger i muld. 25 års arkæologi i Danmark. Århus.

³⁶ Liv Appel (red.) 2005: s. 31.

³⁷ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 7, SB 5, SB 6; Esbønderup Sogn SB 35, SB 34. Megalitgraven på Bjergmandens Bakke er endnu ikke registreret.

³⁸ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Mårup Sogn, SB 1, SB 2; Esbønderup Sogn, SB 37 (stendysse ikke registreret), Nødebo Sogn, SB 14. De to stendysser vest for Smørstenen ikke registreret i dkonline.dk.

³⁹ C. U. Larsen 1989: Gravhøje på Sjælland. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1989, s.143-158.

⁴⁰ Kun omkring halvdelen af rundhøjene i Gribsskov er pt. registreret af Nationalmuseet i dkonline.dk. De øvrige er fundet inden for de seneste ca. tyve år.

⁴¹ Peter Rasmussen, Henrik Jarl Hansen & Lars Bagge Nielsen 1998: Kulturlandskabets udvikling i et langtidsperspektiv. To sjællandske områder

gennem de sidste 6000 år. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1998, s. 103-105; og Liv Appel (red.) 2005: s. 68.

⁴² Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 48, Folkemuseet i Hillerød Journalnr. A1427; og SB 46, Folkemuseet i Hillerød Journalnr. A1402.

⁴³ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 41, Journalnr. 455/40 – den såkaldte »Frydenborg-mand«. C¹⁴-dateringen er oplyst af Finn Erik Kramer, Folkemuseet i Hillerød.

⁴⁴ L. Jørgensen & P. Vang Petersen 1998: Guld, magt og tro. Danske guldskatte fra oldtid og middelalder. Nationalmuseet; Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 3 & 63.

⁴⁵ Jørgen Jensen 2004: Danmarks Oldtid. Bd. 4. Jernalderen, s. 30.

⁴⁶ Saxo Grammaticus: Gesta Danorum. Ottende Bog, 13,3. [oversat af Peter Zeeberg. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2005, Bind 1, s. 561].

⁴⁷ se bl.a. Liv Appel (red.) 2005: s. 34f.

⁴⁸ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 15, Folkemuseet i Hillerød Journalnr. 526; Esbønderup Sogn, SB 33. Volden i Nødebo Holt kaldes »Margrethevold« af lokale, men det betvivles, at den er anlagt som en af jernalderens folkevold. Alternativt kan den tolkes som et naturfænomen (Finn Erik Kramer 2003: Jæger, skovbonde og fæstebonde. Kulturhistoriske Småskrifter fra Folkemuseet, nr. 2, Hillerød, s. 16).

⁴⁹ Kun omkring halvdelen af røserne i Gribskov er pt. registreret af Nationalmuseet i dkonline.dk. De øvrige er fundet inden for de seneste ca. tyve år.

Kapitel 3: Skovbønderne

⁵⁰ Per Wolthers 1956: Pollenanalytical studies of the profundal dygyttja in Gribso. – i: Kaj Berg & Ib Clemens Petersen: Studies on the humic, acid lake Gribso. Folia Limnologica Scandinavica No. 8, se note 13, s. 28; Peter Rasmussen, Henrik Jarl Hansen & Lars Bagge Nielsen 1998: Kulturlandskabets udvikling i et langtidsperspektiv. To sjællandske områder gennem de sidste 6000 år. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1998, s. 106 (se note 17).

⁵¹ Muldfjælsploven blev brugt i marsklandet syd for grænsen allerede ved vor tidsregnings begyndelse, men netop kravet til trækraft menes at være årsagen til, at ploven først vandt indpas i det danske landbrug i vikingetiden, 1000 år senere. Se bl.a. H. Zimmermann 1995: Ackerbau in ur- und frühgeschichtlicher Zeit auf der Geest und in der Marsh. – i: H. -E. Danneberg & H.-J. Schulze: Geschichte des Landes zwischen Elbe und Weser. Bd. 1. Stade; og Jørgen Jensen 2004: Danmarks oldtid. Bd. 4, s. 322-323. Se dog også dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Lønborg Sogn, SB 88, hvor der er konstateret muldfjælsplojning ved Skjern Å i germansk jernalder.

⁵² se E. Porsmose-Christensen 1988: Det danske landbrugs historie. – i: C. Bjørn (red.): Det danske landbrugs historie. I. Oldtid og middelalder. Odense.

⁵³ Otto Kalkar 1881-1918: Ordbog til det ældre danske Sprog. Bd.1-5. København; Moths Ordbog, manuskript i Den kongelige Bibliotek, citeret af Kalkar; oprindelig kilde er vel Christen Osterssøn Weylle 1665: Glossarium Juridicum Danico-Norvegicum. Det er: *Alle Gamle Danske oc Norske Glosers rette Forklaring, som findis i de Skaanske, Sielandske, Judske oc Norske Lowbøger* København. [udg. 1977, s. 342].

⁵⁴ Kr. Erslev: Bryde. – i: Salmonsens Konversationsleksikon, bd. 4, s. 140.

⁵⁵ Esum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 2, s. 17.

⁵⁶ Ibid., Bd. 1. Brev 90, s. 135-136; skødets datering er usikker og kan være indtil 4 år yngre.

⁵⁷ Se bl.a. Tommy P. Christensen, Lise Elsbøll, Grethe Hamborg, Anne Severin & Torben Svendrup (red.) 1987: Det arbejdende folks kulturhistorie. Bd. 1, s.136-148 (prof. Skyum Nielsen).

⁵⁸ Jørgen Jensen 2004: Danmarks Oldtid. Bd. 4, s. 344.

⁵⁹ Citatet stammer fra en arabisk rejsende, der omkring 920 mødte nordiske vikinger ved Volga (ref. J. Bæk Simonsen 1981: Vikingerne ved Volga.

Wormianum, Højbjerg). Eksempler på trællebegravelser, se ref. Jørgen Jensen 2004, s. 345-346.

⁶⁰ Esum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 117, s.181-182; om der har ligget et benediktinerkloster i Esum før cisterciensernes indtog er omdiskuteret.

⁶¹ Benediktinernes tilstedeværelse i Esum er stadig omdiskuteret, men både denne og Ærkebiskop Eskilds sandsynlige »omvendelse« til cistercienserordenen er behandlet af Brian Patrick McGuire 1998: Esum Kloster – forhistorien og grundlæggelsen. – i: Søren Frandsen, Jens Anker Jørgensen & Chr. Gorm Tortzen 1997: Bogen om Esum Kloster, s. 13-29; de første pavelige privilegier kan læses i Esum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 1, s. 14-16.

⁶² Kong Valdemars Jordebog. Udg. af Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Svend Aakjær, bd. 1, s. 27. Codex 117.

⁶³ Esum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 2, note 117, s. 86-87.

⁶⁴ Ibid., Bd. 1. Brev 113, s.173.

⁶⁵ Se bl.a. Aksel E. Christensen 1977: Danmarks historie. 1. Tiden indtil 1340. Gyldendal, s. 317-318.

⁶⁶ Esum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 113, s. 173; Brev 102, s. 160; Brev 101, s. 159.

⁶⁷ Jens Anker Jørgensen 2002: Cistercienserne som jordbesiddere. – i: Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 2, s.43-55.

⁶⁸ Jack Overgaard Jørgensen 1997: s. 101f (se note 70).

⁶⁹ Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 2 og 39-41, s.17, 81,83 og 85. Om Stenholt, se desuden Erik A. Jarrum & Flemming Beyer 1991: Stenholt Mølle - en kulturhistorisk redegørelse. Nordsjællandsk Folkemuseum, Hillerød; og Finn Erik Kramer 2003: Jæger, skovbonde og fæstebonde. Kulturhistoriske Småskrifter fra Folkemuseet, nr. 2, Hillerød, s. 21-29.

⁷⁰ Esum Klosters godshistorie er detaljeret beskrevet af Jack Overgaard Jørgensen 1989: Esum Klosters godsdrift fra klosterets grundlæggelse til o. 1400. – Fra Frederiksborg Amt 1989, s. 1-99 [om opgivelsen af grangierne se s. 49]; og samme 1997: Esum Klosters godsdrift. – i: Søren Frandsen m.fl. (red.): Bogen om Esum Kloster, s. 99-119; yderligere detaljer i Karl-Erik Frandsen 2002: Esum Klosters ejendoms historie. – i: Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 2, s.57-68.

⁷¹ Finn Erik Kramer 1999: Æbelholt Klosters jordbesiddelser i middelalderen. – NoMus, 12. årg., no. 4, s. 9-12.

⁷² Se bl.a. Bo Fritzboerger 1994: Kulturskoven. Gyldendal, s. 351f; og samme 1997: Esum Klosters landskaber. – i: Søren Frandsen m.fl. (red.): Bogen om Esum Kloster, s. 87.

⁷³ Eksempler herpå fra 1200-tallet bl.a i Danmarks Riges Breve 1:4:67 og i Erik Klippings Landbirkeret (se P. Kofoed Ancher 1776: En Dansk Lov-Historie fra Kong Harald Blaåtands tid til Kong Christian den Femtes. Bd. 2).

⁷⁴ Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 257 (1497), s. 343-344.

⁷⁵ F.eks. måtte de 25 fæstere i Nørre Herlev og Kollerød årligt levere 20 læs ved til teglovnen og 20 læs til konventet. Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 257 (1497), s. 341.

⁷⁶ I 1339 nævntes »tre pløjede områder, som kaldes vange« i et brev til Esum Kloster på apostlene Peters' og Paulus' dag. (Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 129, s. 196.

⁷⁷ Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 257 (1497), s. 338-339.

⁷⁸ Se f.eks. mageskiftet med klosteret i Slangerup, hvor Esum Kloster afstod Bløvsstrød Skov til gengæld for Nørre Herlev, men gerne fortsat ville lade svin græsse mod at betale »oldengæld« (Esum Klosters Brevbog, Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 104 (14/9-1352), s. 162.

⁷⁹ Bo Fritzboerger 1994: Kulturskoven, Gyldendal, s. 147-150.

⁸⁰ Saxo Grammaticus: Gesta Danorum. Ottende Bog, 8,11. [oversat af Peter Zeeberg. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2005, Bind 1, s. 541]. Sætningen *Arbor alenda recens, uetus excidenda: minister* indgår som en metafor i et digt.

⁸¹ Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1, Brev 257 (1497), s. 335-348; se til sammenligning Peter Frederik Suhm 1786:

Æbelholt Klosters Brevbog. I. Scriptores rerum Danicarum medii ævi VI (heri findes ikke en samlet jordebog).

⁶² Klostreneres abbeder, bl.a. i Esrum, blev af Christian III undt og tilladt, at klostrener skulle de »nyde och beholde udi thieris lifstid och saa længe the /øfve« (nyde og beholde så længe de lever). – Danske Kancelliregistranter 1535-1550, 28/10-1538, s. 68.

⁶³ Biskopstiende til abbeden af Æbelholt efter reformationen er omtalt i brev af 14/12-1538 (Danske Kancelliregistranter 1535-1550, s. 76). Om klostreneres nedlæggelse, se Vilhelm Møller-Christensen 1958: Bogen om Æbelholt Kloster. København, 284 s. & Søren Frandsen m. fl. 1997: Bogen om Esrum Kloster. Frederiksborg Amts Historiske Årbog 1996-1997, 208 s.

⁶⁴ Nødebo Sogn – i: Skattemandtal fra Krogen Len 1555, Frederiksborg Lens Jordebog 1561; og Frederiksborg Lens Regnskaber 1582-83 (alle Rigsarkivet). Se desuden Haakon Bennike Madsen 1978: Det danske skattevæsen. Kategorier og klasser. Skatter på landbefolkningen 1530-1660. Odense Universitet, disputats, 456 s.

⁶⁵ Nødebo Sogn i Matrikel 1664 og Jordebog Frederiksborg Amt 1667 (Rigsarkivet). Citatet er let omskrevet efter jordebogen, da den originale tekst er vanskelig for forståelig.

⁶⁶ Den kongelige instruks til kommissærerne kan læses i Henrik Pedersen 1975: De danske landbrug. København, s. 30f.

⁶⁷ Matriklens markbøger ligger i Rigsarkivet (Rkt. 312.6-1699) og er nummereret og dateret. Jeg har en fuldstændig udskrift af de dele af markbøgerne for Esbønderup, Mårum og Nødebo sogne, der vedrører Gribskovs areal. Matriklen danner grundlaget for Karl-Erik Frandsen 1983: Vang og tægt. Studier over dyrkningsmetoder og agrarstrukturer i Danmarks landsbyer 1682-83. Esbjerg.

⁶⁸ Om trevangsbrug og datidens agerdyrkning se bl.a. Karl-Erik Frandsen 1988: Det danske landbrugs historie 1536-1720. – i: Claus Bjørn m. fl. (red.): Det danske landbrugs historie, bd. 2, s. 1-209. En glimrende lokal sammenfatning kan læses i Flemming Jensen & Chr. Gorm Tortzen 1991: Skovbønderne. Skovene i Frederiksborg Amt fra vikingetid til enevælde. Frederiksborg Amt, Undervisningsafdelingen, s. 12 & 86-88. Den sandsynlige indretning af en skovbondes gård med Glarborg og Kistrup som eksempler er beskrevet af Søren Frandsen & Erik A. Jarrum 1987: Kulsvierbønderne i Gribskov. Fra Frederiksborg Amt 1987, s. 45-52.

⁶⁹ Matrikel 1681-82, Markbøger (Rkt. 312.6-1699), no. 31, 48, 49, 54 m. fl. Rigsarkivet

⁷⁰ Erik A. Jarrum 1989: Forsvundne gårde og landsbyer i Gribskov. Gilleleje Museum, bd. 28, s. 29-46; Søren Frandsen 1989: Projekt Gribskov. Ibid., s. 46.

⁷¹ Matrikel 1681-82, Markbøger (Rkt. 312.6-1699), Cronborg Ampt, Holboe Herred, Maarume Sogn, s. 1 & Friederichs-Borgs Ampt Och Birch, Nødeboe Sogn., s.1.; m. fl., Rigsarkivet

⁷² Sammendrag af ovenstående kilde.

⁷³ I Skallerød var 6 bistokke i 1682 jf. kopskatten i ekstraskattemandtal, Nødebo Sogn. I Glarborg var 3 bistokke i 1657 jf. kvægskatten, ekstraskattemandtal, Mårum Sogn. Rigsarkivet.

⁷⁴ Liv Kristine Appel 2004: Lå Sjællands første glashytte i Gribskov? – Kanalen, nr. 13. Nyt fra Gilleleje og Omegns Museumsforening; »nrs« 2005: Glarborgs glaspotte er nu endelig fundet. – Frederiksborg Amts Avis 8/10-2005; Birger Lundsgård 2005: Sikkert bevis for glasproduktion i Gribskov. – Ugeposten (Helsingør) 11/10-2005, s. 2; Frank S. Pedersen 2006: Ovnen er stadig gemt. – Ugeposten (Helsingør) 10/10-2006, s. 10; se også de upublicerede kilder: Oluffert Voss, Sergey L. Smekalov & Tatyana N. Smekalova 2002: Magnetisk undersøgelse af Glarborg i Nordsjælland 29. september 2001. Rapport udarbejdet for Carsten Carstensen, Skov- og Naturstyrelsen, af Det fysiske Institut ved Statsuniversitetet i Skt. Petersborg. 20 s.; og Tim Jonas Grønnegaard 2003-2007: Udgravningsberetninger, Gilleleje Museum (GIM j. nr. 3500).

⁷⁵ Esbønderups overdrev er beskrevet i Matrikel 1681-82, Markbog nr. 48 (Rkt. 312.6-1699), Cronborg Amt och Birch, Esbønderups Sogn och Bye. Græsningsrettighederne på Mårum Overdrev er angivet i Markbog nr. 54, Cronborg Amt, Holboe-Herred, Morne Sogn oc Bye: de to gårde i Kagerup havde hver 12 høveder på græs på overdrevet, enegårdene Boland, Glarborg og Kollerup havde hver 8 høveder på græs, de 4 gårde i Trustrup og 6 gårde

i Mårum havde hver 4 høveder på græs, og de 2 huse i Borringholm og det dengang enlige Fuglesangshus havde hver 1 høved på græs. Skallerøds, Pederstrups og Odderdamshusets græsningsrettigheder fremgår af Markbog for Friderichs-Borgs Ampt och Birch, Nødeboe Sogn, Schallerød Gaard og Perstrup Gaard; Glarborgs dyrestand fremgår af skiftet efter Oluf Ibsens død i 1677 (Landsarkivet. Kronborg Amtsstue, Skifter i Mårum Sogn, Glarborg 9/10-1677); tørke og vildtplagen er nævnt i Matriklen 1681-82, Markbog, Glarborg.

⁷⁶ Om kulsvidning i årene lige før og efter reformationen, se bl.a. L. P. Petersen 1915: Kulturbilleder fra Nordsjælland. Skildringer af Kulsvierens Liv gennem Tiderne. Hillerød, s. 11f.; påvisninger af kulsvidning før reformationen kan f.eks. ses i W. Christensen 1904: Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, København (8 henvisninger om milekul 1506f) og Georg Galster 1934: Reynold Junges Møntmesterregnskaber 1534-1540, København (2 henvisninger om kul og læst 1534f).

⁷⁷ Kancelliets Brevbøger, 15/3-1564, s. 402 & 24/3-1564, s. 410. Se også 29/5-1583, s. 677, hvor Oluf Bille får befaling om, »mens sommeren er for hånden at lade brænde de til Møntens behov nødvendige kul, for at møntmesteren ikke skal blive nødt til at lade kongens arbejde ligge ugjort«.

⁷⁸ Kancelliets Brevbøger, 19/3-1567, s. 164; en lignende befaling udgik til Jørgen Sested på Krogen Slot om at lade hugge »Vænder i Karlebo Sogn til Krudtmøllen« (ibid., samme dato).

⁷⁹ Carsten Paludan-Müller 1978: Kulsvidning i oldtiden. – Fra Frederiksborg Amt 1978, s. 30-32.

⁸⁰ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen (Rkt. 333.514), Kulsager, 1/3-1810.

⁸¹ A. Oppermann 1889: Dansk Kulsvieri. – Tidsskrift for Skovvæsen 1889, bd. 1, række B, s. 37-56 (bemærk note s. 43); Birthe Skovholm-Petersen 1987: Milebrændingens teknik. – Fra Frederiksborg Amt 1987, s. 110-115.

⁸² Kancelliets Brevbøger, 26/5-1570, s. 589 (brevet til Jørgen Munch blev skrevet på Frederiksborg Slot, så kongen havde problemet på nærmeste hold).

⁸³ Emil Madsen 1914: Om skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1914, s. 36.

⁸⁴ Frederiksborg & Kronborg Lens Regnskaber 1582-83, Jordebog, Bøder Marume Sogn og Esbønderup Sogn (Rigsarkivet).

⁸⁵ Rigsarkivet, Jordebogsregnskab Kronborg Amt, Bilag til Regnskab Litra C 1683-84 (film 19594).

⁸⁶ Matrikel 1681-82, Markbøger nr. 54 og 48 (Rkt. 312.6-1699), Cronborg Ampt, Holboe Herred, Maarume Sogn & Esbønderups Sogn. Rigsarkivet.

⁸⁷ Amtsregnskab for Kronborg Amt 1703-04 & 1721. Citatet er dateret 20/7-1721 på Kronborg Ladegård og er her refereret fra Søren Frandsen & Erik A. Jarrum 1987: Kulsvierbønderne i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt 1987, s. 54.

⁸⁸ Kronborg Amts Contributionsregnskaber 1783, bilag 64.

⁸⁹ Birthe Skovholm Petersen 1987: Kulsvidning 1763-1813. – Fra Frederiksborg Amt 1978, s. 56-67.

⁹⁰ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 333.719. Tingvidner fra 16. juli 1772 til 3. marts 1779. Sammenstillingen er foretaget af Else Granberg og er gengivet i Erik Jensen 2003: Holbo Herreds Kulsviere og Fæstebønder i Gribskov og Omegn – mine forfædre, 1. del, s. 20.

⁹¹ Joachim Junge 1798: Den nordsjællandske Landalmues Character, Skikke, Meeninger og Sprog.

⁹² Forordning angaaende de Kongelige Skove og Tørvemoser udi Danmark. 18de April 1781. København. Fjerde Afdeling. Om Kulbrænding, s. 26-27 (§ 57-61).

⁹³ Se ikke mindst Else Mølggaard & Ole Schou Vesterbæk 1987: Kulsvierne og administrationen. – Fra Frederiksborg Amt 1978, s. 68-79.

⁹⁴ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen (Rkt. 333.513 10/7-1765), Københavns Konsumtionsregnskaber 1785 og Rasmus Nyrup 1800: Kjøbenhavns Beskrivelse (alle refereret fra Birthe Skovholm Petersen 1987: s. 65-66).

⁹⁵ Milestederne i Gribskov er angivet på 1:10.000-kortbilagene til denne bog. Om kulsvidningen på Karlebo Overdrev, se Claus Schjøtt-Olsen 1987: Familien Henriksen. – Fra Frederiksborg Amt 1978, s. 98-109, og Flemming Rune 2006: Nordsjællands sidste kulsviere. – Frederiksborg Amts Avis 6/4-2006; Gustav Henriksens lejemål i Gribskov syd for Nødebo er omtalt i

Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 98-99.

¹¹⁶ Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseums kulsvierfotos fra Gribskov dækker negativnumrene 256-1 til 256-11, og 2253 til 2267.

¹¹⁷ Finn Erik Kramer 2003: s. 24-25. Jarrum & Beyer 1991: s. 5, foreslog, at landsbyen Stenholt allerede blev nedlagt i begyndelsen af 1200-tallet, pga. af omdannelsen til grangie, men dette forekommer usandsynligt. I 1519 nævntes i en skatteliste tre »rige« bønder i Stenholt.

¹¹⁸ I 1499 blev Krogdal sammen med flere andre gårde i Gribskov lagt ind under Esrum Birketing, men i skattelisten over Krogen Len i 1555 nævnes den ikke længere. Se: Erik A. Jarrum 1989: s. 35.

¹¹⁹ Kancelliets Brevbøger, 9/2-1610, s. 192 (dette er sidste gang Hiernerup nævnes).

¹²⁰ Frederiksborg Lens Regnskaber 1582-83. Jordebog. Esbennderup Sogn oc Bye, Soerup & Siggerup. Nødeboe Soggn oc Bye, Hiernerup. Rigsarkivet.

¹²¹ Matrikel 1681-82, Markbog, Friederichs-Borgs Ampt och Birch, Nødeboe Sogn, opmålingsliste. Rigsarkivet (Rkt. 312.6-1699).

¹²² Jordebøger 1695-1702 og Synsforretning (Rkt. 333.17): Forskellige beskrivelser af kronens skove i Danmark 1698-1740, alle ref. Flemming Jensen & Chr. Gorm Tortzen 1991: s. 84-85.

¹²³ Se især Erik A. Jarrum 1989: Forsvundne gårde og landsbyer i Gribskov. Gilleleje Museum, bd. 28, s. 36-37; jordbeskrivelserne er fra Matrikel 1681-82, Markbøger nr. 48 & 49 (Rkt. 312.6-1699), Cronborg Ampt och Bierch, Holboe Herredt, Esbønderup Sogn. Rigsarkivet.

¹²⁴ Brevet fra Christen Olsen til kongen, dateret i Trustrup den 18/9-1789, kan læses i sin fulde længde i Erik Jensen 2003: Holbo Herreds Kulsviere og Fæstebønder i Gribskov og Omegn – mine forfædre – 1. del., s. 9.

¹²⁵ Skovbønderne 7 sider lange krav til skovseparationskommissionen ligger i Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Forst- og Jagtsager, Rkt. 333.193 (Diverse skovseparationssager). – Venligst tilsendt af Else Granberg.

¹²⁶ Johs. T. Christensen 1911: En forsvunden Landsby: Trustrup i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt, 6. årg., s. 22-29.

¹²⁷ Kortet er ældste originalkort (udskiftningskort) i Kort- og Matrikelstyrelsens samling (Mårup Sogn). Kortgrundlaget er tydeligvis det samme som O. Fensmarks kort fra 1781, men den grafiske udformning er enklere. Til gengæld er navnematerialet langt mere udførligt.

Kapitel 4: Kongens jagtmark

¹²⁸ Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven, s. 37f.

¹²⁹ Niels Krag 1778: Christian den Tredies Historie II (Recessamling i Geheimearkivet).

¹³⁰ Kancelliets brevbøger 15/10-1551, 23/10-1552, 17/11-1553.

¹³¹ Kancelliets brevbøger 23/11-1551.

¹³² Kancelliets brevbøger 8/3-1554.

¹³³ Kancelliets brevbøger 3/11-1557.

¹³⁴ Thomas B. Bang: Kronens mageskifter under Frederik II. – Historisk Tidsskrift 9 R. I, s. 1-42.

¹³⁵ Kancelliets brevbøger 29/7-1587.

¹³⁶ Carl Weismann 1931: Vildtets og jagtens historie i Danmark.

¹³⁷ C. F. Wegener: Aarsberetning fra det Kgl. Geheimearkiv III, s. 81.

¹³⁸ Kancelliets brevbøger 15/2-1581.

¹³⁹ Carl Weismann 1931: Vildtets og jagtens historie i Danmark.

¹⁴⁰ Kancelliets brevbøger 29/7-1600, 8/12-1600.

¹⁴¹ Sjæll. Tegn. 12/12-1645.

¹⁴² Kancelliets brevbøger 20/8-1619.

¹⁴³ Kancelliets brevbøger 12/1-1601, 13/1-1602.

¹⁴⁴ Jonas Coldingensis 1594: Daniae descriptio nova.

¹⁴⁵ Danske Saml. II.Rk., III.Bd., s. 391.

¹⁴⁶ Kancelliets brevbøger 14/10-1606, 5/5-1608.

¹⁴⁷ A. Oppermann 1929: Den danske Skov-Lovgivning 1660-1929.

¹⁴⁸ Rentekammerets Expeditionsprotokoller 4/9-1665.

¹⁴⁹ Johann Täntzer 1682-89: Der Dianen hohe und niedere Jagdgeheimnüz, bd. 1-3.

¹⁵⁰ Den følgende beskrivelse af jagtvejenes anlæggelse bygger væsentligst på Bjørn Westerbeek Dahl 2003: 1600-tallets parforcejagtveje i Nordsjælland.

– Fra Frederiksborg Amt 2003, s. 7-32.

¹⁵¹ Dansk historisk almanak 1769-75, udg. af Det Kgl. Videnskabernes Sietet (19/10-1698).

¹⁵² Carl Weismann 1929: Vildtet i Jægersborg Dyrehave.

¹⁵³ Beskrivelsen af parforcejagternes forløb skyldes i høj grad C. Weismann 1931.

¹⁵⁴ R. Mejborg 1882: Billeder af livet ved Christian den femtes hof.

¹⁵⁵ Rentekammerets breve fra overjægermesteren 4/11-1700.

¹⁵⁶ Hofjægermester Fr. Grams kopibog januar-juni 1703 (10/2-1703).

¹⁵⁷ Rentekammerets Resolutions- og Relationsprotokoller 6/7-1729.

¹⁵⁸ Rigsark. reskripter og resolutioner ang. skovudvisningen 1683-1712: 30/1-1706.

¹⁵⁹ Rentekammerets Resolutions- og Relationsprotokoller 22/5-1724.

¹⁶⁰ Breve fra Jægermester- og overførsterdistrikterne, Kbh, Frb. og Kronborg Amter, 1730-41.

¹⁶¹ Rentekammerets Resolutions- og Relationsprotokoller. Krybskytteri 1732-63.

¹⁶² Rentekammerets Resolutions- og Relationsprotokoller, 5/5-1741.

¹⁶³ En stor del af dette kapitel bygger på oplysninger fra Carl Weismann 1931: Vildtets og jagtens historie i Danmark. C. A. Reitzels Forlag, 564 s.

Kapitel 5: Stutteritiden

¹⁶⁴ *Scriptores Rerum Danicarum 1772-1834*. København. Abbed Vilhelms breve, nr. 57 og 82.

¹⁶⁵ Poul Enemark 1961: Hestehandel. – i: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Bd. 6, spalte 526.

¹⁶⁶ Kirsten Baunegaard 2005: I middelalderen var en hest ikke bare en hest. *Nomus* 18, nr. 1, s. 3-6.

¹⁶⁷ J.H.C.R. Steenstrup 1874: Studier over Kong Valdemars Jordebog, s. 254-257. København.

¹⁶⁸ Poul Enemark 1953: Jyllands handelsomsætning med udlandet 1500-1660. Prisaafhandling, manuskript (ref. fra Enemark 1961).

¹⁶⁹ Jens E. Olsen 2000: Middelalderen til 1536: Fra rejsekongedømme til administrationscentrum. – i: *Dansk Forvaltningshistorie*, Bd. 1, s. 3-48.

¹⁷⁰ Kancelliets Brevbøger, 25/2-1552, 24/2-1553, 10/3-1553, 17/2-1554, 11/6-1554.

¹⁷¹ Poul Enemark 1961: Hestehandel. – i: Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. Bd. 6, spalte 524.

¹⁷² Hverken i Danske Kancelliregistranter (1535-1550) eller i Kancelliets Brevbøger (fra 1551) nævnes Esrum specifikt, selv om Christian III i 1547 befalede sine lensmænd at anskaffe gode friske stodheste på mange

navngivne godser, slotte, borge og klostre.

¹⁷³ Niels Christian Steensberg 1992: Kongens Skove. Frederiksborg Amt, s. 62 refererer Erik Viborg for at skulle have ment, at Fændrik og Tumler Vang var i kontinuerlig brug som stutriverange helt tilbage før reformationen, men dette er antagelig forkert. – Erik Viborg 1800: Bidrag til en historisk Udsigt over Danmarks Hesteavl, Kjøbenhavn, s. 13 nævner ikke dette i forbindelse med Christian IV's stutteri.

¹⁷⁴ Esrum Klosters Brevbog, brev no. 257 (Jordebog 1497), *Museum Tusulanums Forlag* 2002, s. 343.

¹⁷⁵ Kancelliets Brevbøger, 7/10-1559.

¹⁷⁶ Kancelliets Brevbøger 23/9-1560, 19/7-1564.

¹⁷⁷ Flemming Ettrup 1997: Esrum Kloster som hovedsæde for Frederiksborg-stutterierne. – i: *Bogen om Esrum Kloster (Fra Frederiksborg Amt 1996-1997)*, s. 190.

¹⁷⁸ Kancelliets Brevbøger, 5/4-1584, 6/4-1584.

¹⁷⁹ Kancelliets Brevbøger, 11/3-1578.

¹⁸⁰ C. Christensen (Hørsholm) 1886: *Agrarhistoriske Studier*. I. *Danske Landboforhold førend Enevælden*, p. XVII.

¹⁸¹ Georg Engelhard von Löhneysen 1609: *Della Cavalleria*. I. (om temperamentet s. 57-58).

¹⁸² Steffen Heiberg 1981: Et rids af institutionens historie. – i: *Frederiksborghesten og det kongelige Frederiksborgske stutteri*. Frederiksborgmuseet, s. 29.

- ¹⁶³ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteri's Historie, s. 17-18.
- ¹⁶⁴ Kancelliets Brevbøger, 31/1-1599. Sparepenge blev nedrevet omkring 1720.
- ¹⁶⁵ Kancelliets Brevbøger 11/6-1605.
- ¹⁶⁶ Kancelliets Brevbøger, 6/7-1592.
- ¹⁶⁷ Kronborgs Lensregnskaber 1582-83, Rigsarkivet. – Efternavnet på beboeren i Nørre Sørup er ikke læseligt.
- ¹⁶⁸ Kancelliets Brevbøger 27/6-1609, 2/6-1610 (om en kornlade på Byrrige Kloster i Skåne »ligesom den der er bygget paa Esserum«).
- ¹⁶⁹ Peder Hansen Resen 1666-1686: Atlas Danicus. Kobberstik af Johan Husman. [ref. Henrik Hertig 1994. Odense Universitetsforlag]
- ¹⁹⁰ J. Jensen 1910: s. 19-21.
- ¹⁹¹ Niels Kristian Steensberg 1992: Kongens Skove. Skovene i Frederiksborg Amt. Det kongelige Frederiksborgske Stutteri, udg. af Frederiksborg Amt, s. 64.
- ¹⁹² Kancelliets Brevbøger, 13/12-1615.
- ¹⁹³ Erik Viborg 1800: s. 15-16. – Kancelliets Brevbøger, 26/8-1622, 30/12-1630.
- ¹⁹⁴ J. Jensen 1910: s. 129.
- ¹⁹⁵ Flemming Rune 1997: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. KVL & Forskningscentret for Skov & Landskab, The Research Series, nr. 21, s. 34-35.
- ¹⁹⁶ Erik Viborg 1800: s. 19-20.
- ¹⁹⁷ Kancelliets Brevbøger, 22/3-1652.
- ¹⁹⁸ Rentekammeret 441.51, Indkomne breve og diverse sager vedr. de kongelige stalde og stutrier 1671-1839, s. 2-13.
- ¹⁹⁹ J. Jensen 1910: s. 27 – Erik Viborg 1800: s. 20-22.
- ²⁰⁰ Ibid, s. 28-30.
- ²⁰¹ Rentekammeret 441.51. Stutterioverinspektørens arkiv.
- ²⁰² Georg Simon Winter von Adlersflügel 1692: Curioser Stallmeister oder vollstaendige Ross-Atzney-Kunst. Det kongelige Bibliotek.
- ²⁰³ Kancelliets Brevbøger, 7/9-1689, 19/2-1690. – J. Jensen 1910: s. 35-38.
- ²⁰⁴ Historien om hestens videre skæbne kan læses i Steensberg 1992, s. 71.
- ²⁰⁵ J. Jensen 1910: s. 36-37, 50. A. F. Schäffer var en tyskfødt berider, der allerede blev ansat ved stutriet i 1690. Claus Schäffer var stutmester 1744-1759, og Peter Schäffer var stutmester 1759-1776 (Men fungerede nærmest som underordnet de sidste 9 år).
- ²⁰⁶ Erik Viborg 1800: s. 30-32. – Til sammenligning havde stutmesteren i 1749 en årsløn på 400 rigsdaler, folemesteren 200 rdl., en foderknægt 80 rdl. og en vangemand 56 rdl.
- ²⁰⁷ Flemming Jensen & Chr. Gorm Tortzen 1991: Skovbønderne. Frederiksborg Amt., s. 84-85.
- ²⁰⁸ Erik Viborg 1800: s. 33.
- ²⁰⁹ Niels Kristian Steensberg 1992: s. 72-75.
- ²¹⁰ Landsarkivet. Gl. Frederiksborg-Kronborg Amter, kopibøger 1718-21, s. 128-30; 1723-26, s. 120; 1726-29, s. 45. – Valdemar Seeger 1929: Fra Kulsvierlandet, s. 54-55.
- ²¹¹ Landsarkivet. Gl. Frederiksborg-Kronborg Amter, kopibog for udgæede breve 1704-1707, 16/7-1704.
- ²¹² Jan Steenberg 1955: Esrum Kloster som stutierigård. Fra Frederiksborg Amt 1955, s. 44.
- ²¹³ Jørgen Paulsen 1948: Hillerødsholm. Det Kgl. Frederiksborgske Stutteri. – i: A. Uhrskov (red.): Hillerødbogen, s. 394.
- ²¹⁴ Rigsarkivet. Kopibog for Kommissionen over Ryttergodset i Sjælland, 8/1-1716 – 30/12-1717, protokol A, 26/3-1717.
- ²¹⁵ Erik A. Jarrum 1989: Forsvundne gårde og landsbyer i Gribskov. Gilleleje Museum. Bd. 29. Årbog 1989, s. 36-37.
- ²¹⁶ Ostrup Kobbel og Kistrup Kobbel havde formelt hørt under stutriet i hele rytteriets periode, men blev ikke brugt til stodheste. Boserup Vang, der for størstedelen lå uden for Gribskovs nuværende areal, havde til gengæld tilhørt rytteriet, og blev overdraget til stutriet i 1732.
- ²¹⁷ J. Jensen 1910: s. 142-143.
- ²¹⁸ Jørgen Paulsen 1948: s. 396.
- ²¹⁹ Landsarkivet. Gl. Frederiksborg-Kronborg Amter, kopibøger 1718-21, s. 94 & 450; 1721-23, fol. 136b (9/5-1722); 1726-29, s. 194 (3/5-1728).
- ²²⁰ Rigsarkivet. Kopibog for Kommissionen over Ryttergodset i Sjælland 1731-37, s. 119f: »Det i Esrum indkvarterede kavalleri bortmarcherede 12. Maj 1732«.
- ²²¹ Landsarkivet. Gl. Frederiksborg-Kronborg Amter, kopibøger 1737-44, s. 498f, 628, 759; 1745-51, s. 30 & 127. – Laurits de Thuras Lille Ladegård blev først revet ned i 1939-40, hvor den gav plads for boligblokke på Stutmestervej i det vestlige Hillerød.
- ²²² J. Jensen 1910: s. 46-49.
- ²²³ Erik Viborg 1800: s. 13 fortæller om Saly's rytterstatue, at »Hovedet og Koder ere tagne efter Hingsten l'Honnéte; Halsen efter denne, le Brave og Campagnard; Bringen, Manken og Skuldrene efter de sidste og Porphy; Bugen og Avlingsdelene efter Apprentif, Porphy og Campagnard; og Bagdelen efter disse tvende sidste og efter Laurvigs le Blane«. Hestene kom fra vidt forskellige stode, således Apprentif fra det hvide, l'Honnéte fra det røde og Porphy fra det sorte.
- ²²⁴ J. Jensen 1910: s. 50-52. – Flemming Ettrup 1997: Esrum Kloster som hovedsæde for Frederiksborgstutterierne. i: Bogen om Esrum Kloster (Fra Frederiksborg Amt 1996-1997), s. 188.
- ²²⁵ J. Jensen 1910: s. 130-131.
- ²²⁶ Niels Kristian Steensberg 1992: s. 82. – Lisbet Lund Nielsen 1996: Kongelig hesteavl i Danmark før og efter enevælden. Fortid og Nutid 1996, nr. 1, s. 69. – J. Jensen 1910: s. 51-52.
- ²²⁷ J. Jensen 1910: s. 51-54.
- ²²⁸ J. Jensen 1910: s. 54-55.
- ²²⁹ J. Jensen 1910: s. 58-65.
- ²³⁰ Niels Kristian Steensberg 1992: s. 87.
- ²³¹ J. Jensen 1910: s. 67.
- ²³² F. V. A. Prosch 1856: Uddrag af Frederiksborg Stutteris Aarbøger 1856, s. 104.
- ²³³ J. Jensen 1910: s. 71-75.
- ²³⁴ J. Jensen 1910: s. 132.
- ²³⁵ Hoverforordningen af 6. december 1799 gjorde op med muligheden for at pålægge fæstebonden »ubestemt« (ubegrænset) hoveri, og samtidig arbejdede regeringen på forskellig måde på at få naturalhoveriet forandret til en fast årlig afgift i korn eller penge (H. Gram 1921: Hoveri. – i: Salmonsens Konversationsleksikon, Bd. XI, s.798).
- ²³⁶ G. Sarauw 1831: Frederiksborg Amt. Beskrevet efter Opfordring fra Det Kongelige Landhusholdningsselskab. 361 s. – En af vangene, Krogdals Vang, var ikke nævnt i J. Jensen (1910) gennemgang af resolutionen, men den blev tilsyneladende overdraget på lige fod med de øvrige.
- ²³⁷ J. Jensen 1910: s. 80-81, 86-87, 224-225.
- ²³⁸ J. Jensen 1910: s. 87-93, 266.
- ²³⁹ J. Jensen 1910: s. 85-86, 93, 105-106.
- ²⁴⁰ J. Jensen 1910: s. 97, 109-110, 224-225
- ²⁴¹ J. Jensen 1910: s. 114-15, 119, 249. Værdien af græsning på 2800 tdr. land »skovholme« blev sat til 1000 rigsdaler.
- ²⁴² J. Jensen 1910: s. 124-26, 225, 249.

Kapitel 6: Høengene

- ²⁴³ Se f. eks. L. Godtfredsen 1965: Bernstorffs bønder. – Hellerup.
- ²⁴⁴ Albrecht Thaer 1804-12: Grundsätze der rationellen Landwirtschaft 1-4. Oversat til dansk 1816-19 af J. C. Drewsen.
- ²⁴⁵ Den mest afgørende kritik blev rejst af Justus Liebig 1840: Die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie (på dansk 1846), der fik afgørende betydning for ernæringslæren i dansk landbrug.
- ²⁴⁶ H. J. Rasmussen 1919: Fodermidler. – i: Salmonsens Konversationsleksikon bd. 8, s. 319.
- ²⁴⁷ Arent Berntsen Bergen 1656: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed. – København.
- ²⁴⁸ En oversigt kan læses i Flemming Rune 2005: Høengenes historiske betydning i Gribskov. URT Temanummer. Høenge i Danmark, Dansk Botanisk Forening, s. 52-56.
- ²⁴⁹ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteri's historie, s. 127, 133-134.
- ²⁵⁰ Flemming Rune 2005: s.52-56.

²⁵¹ J. Jensen 1910: s. 128, 133-134.

²⁵² Flemming Rune 1997: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century, The Research Series, nr. 21, KVL, s. 40.

²⁵³ Betegnelsen tøringe blev f.eks. anvendt af H. Matthiesen 1942: Det gamle Land. – København.

²⁵⁴ P. Bjerger & J. T. Søegaard 1932: Danske Vider og Vedtægter V. – København.

²⁵⁵ J. Jensen 1910: s. 135.

²⁵⁶ A. F. Schmidt 1957: Fra hoveriets dage. – Brabrand; C. Raaschou 1957-58: Skovene i Als sogn. – Fra Himmerland og Kjær Herred 20: 53-59.

²⁵⁷ J. Jensen 1910: s. 142-143.

²⁵⁸ J. Jensen 1910: s. 128-129.

²⁵⁹ En god, almen beskrivelse af hoveriets udvikling kan læses i H. Gram 1921: Hoveri. – i: Salmonsens Konversationsleksikon, bd. 11, s. 797-798. Om frikøbet af hoveriforpligtelsen se J. Jensen 1910: s. 128 og om den kalkulerede høavl s. 134.

²⁶⁰ Jens Jacob Paludan 1874: Barndomserindringer. – i: Indbydelsesskrift til Frederiksborg Lærde Skole 1874, s. 1-37.

²⁶¹ Hoveriberetningen er tidligere gengivet i Flemming Rune 2006: Hoveriet ved Frederiksborg. – Frederiksborg Amts Avis 1/6-2006, s. 5.

²⁶² J. Jensen 1910: s. 93, 133-134. Munkevang og Krogdalsvang blev forventeligt afgivet til forstsvænet i 1823-24 iflg. Forst Indretning for det første Cronborgske Forst District 1821 udarbejdet af Reck (driftsplan), s. 6.

²⁶³ Betegnelsen »elendig« blev brugt af stuttekommisjonen nedsat i 1831, jf. Jensen 1910: s. 119.

²⁶⁴ Allerede i kongelig forordning af 6/5-1769 blev hoveriets uheldige virkning på agerbrugets opkomst erkendt, og dette blev gentaget adskillige gange helt frem til naturalhoveriets afskaffelse efter enevælden i lov af 4/7-1850.

²⁶⁵ Forst Indretning for det første Cronborgske Forst District 1821 udarbejdet af Reck (driftsplan), s. 34 (Frederiksborg Skovdistrikts arkiv).

²⁶⁶ Forstplan for det 1ste Cronborgske Skovdistrict udfærdiget ved Revisionen i Aaret 1844, s. 45.

²⁶⁷ Kortet er en revideret udgave af F. Rune 2005, s. 55. Udbredelsen af høenge 1914 er baseret på Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-1929, s. 296-298. Høenge i drift 1860 er baseret på Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 82-85, samt tilhørende Haandkort over XVde-XVIIIde Hovedafdeling tegnet ved Reguleringen 1856 af Carl Frederik Hanson (tolkning af dets lyse engsignatur sammenholdt med driftsplanen). Høenge før 1860 er også baseret på engsignaturer fra dette kort, men var iflg. Driftsplanen bevokset med gamle aske eller elle i en grad, så udnyttelsen til høslæt antagelig lå flere årtier tilbage. Indtægterne i 1887 stammer fra Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 22. Enkelte andre arealer har været anvendt til høslæt uden for de angivne tidspunkter, i 1888 f.eks. Milestedsmose og Sidseldam.

²⁶⁸ Driftsplan for det 3die Kronborgske Skovrider District udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 307.

²⁶⁹ Ibid., s. 198-203, 234 og 307. Distriktet omfattede også Grønholt Hegn, Gl. Grønholt Vang, Sørup og Tulstrup Hegn. Det samlede ubevoksede fugtigbundsareal var 576 tdr. land, hvoraf knap 375 tdr. land lå i Gribskov. Af det fremtidige engareal på 521 tdr. land lå 294½ tdr. land i Gribskov. Hele distriktets årlige indtægter fra høslæt var angivet til 2-3000 rdl. »i heldige Aar for Høproductionen«, og det beregnedes at ville koste 20 rdl. pr. td. land at kultivere og forbedre det fremtidige engareal.

²⁷⁰ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 114-117, 203 og 214. Distriktet omfattede også Nejede Vesterskov, hvori der var knap 17 tdr. land ubevokset fugtigbund, og det fremtidige engareal var bestemt til 14½ tdr. land. Indtægter og udgifter for Nejede Vesterskov er ikke indregnet i de anførte beløb i kapitlet.

²⁷¹ Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 116-117, 140 og 203.

²⁷² Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 134-135, 207 og 218. Distriktet omfattede også Højbjerg Hegn, Valby Hegn og Aggebo-Græsted Hegn. Det samlede, ubevoksede fugtigbundsareal var 375 tdr. land., hvoraf 277 tdr. land lå i Gribskov. Jordforbedringsudgifter og indtægter var sat til hhv. 3000 og 1000 rdl. Disse

tal er her i kapitlet reduceret med ca. 30% for at dække arealerne i Gribskov.

²⁷³ Driftsplan for 3die Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 12 og 199-201. De 134 tdr. land var kun Gribskavs del af hele distriktets 219 tdr. land lysåbne vådområder. – Indtægterne fra høslæt var langt mindre på de øvrige distrikter, således i 1888 901 kr. på 6. Kronborg, 1800 kr på 5. Kronborg og 2933 kr. på 4. Kronborg.

²⁷⁴ Driftsplan for Nøddebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 291-298: samlet engareal 113,07 ha, heraf i Nejede Vesterskov 4,44 ha; Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 455-460: samlet engareal 40,59 ha, heraf i Gribskov 9,98 ha (Lille Hestemose og Svalemose); Driftsplan for Mårum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 427-431: samlet engareal 3,13 ha udelukkende i Valby Hegn.

²⁷⁵ Betænkning afgivet den 25. Novbr. 1918 af det af Landbrugsministeriet under 7. Februar 1917 nedsatte Udvalg til Undersøgelse af, hvorvidt der kan opnaas en bedre Udnyttelse af Statsskovenes Moser, Enge, Søer og Damme. – Statens Grundforbedringsvæsen. Jorders Grundforbedring, 3. Række, Nr. 2, s. 1-39.

²⁷⁶ August Mentz 1928: Naturen og forskeren. – i: Kritisk Revy 3, s. 27-32; citatet er fra et brev fra Danmarks Naturfredningsforenings formand Erick Struckmann til professor Carl Wesenberg-Lund i 1928 (se Kaj Sand-Jensen 2003: Den sidste naturhistoriker. Naturforkæmperen og videnskabsmanden Carl Wesenberg-Lund. København). – Om afvanding og grundforbedring generelt i den periode og konflikten med naturbeskyttelsestankerne, se Anders Branth Pedersen 2006: Fra landvindingspolitik til naturgenopretningspolitik – policy-netværkets magt og forandring. Ph.d.afhandling, Aarhus Universitet, 359 s.

²⁷⁷ Betænkningen er nævnt ovenfor. Spor af høslætfloraen kunne stadig ses i 1990'erne på enkelte skovenge, som tegn på høslættets fortsættelse til efter 2. Verdenskrig.

²⁷⁸ Flemming Rune, Henrik Jørgensen & Jens Ole Andersen 1999: Høslæt på gamle skovenge. – Skoven 31 (9), s. 406-409; om korrekt engpleje se især Signe Nepper Larsen & Thomas Vikstrøm m.fl. 1995: Ferske enge – en beskyttet naturtype. Skov- og Naturstyrelsen, København, 184 s.

²⁷⁹ Henrik Jørgensen 2005: Høenge i Danmark – en oversigt. – i: URT Temanummer Høenge i Danmark, juni 2005, s. 3-7.

²⁸⁰ Signe Nepper Larsen 2005a: Engens planter. – i: URT Temanummer Høenge i Danmark, juni 2005, s. 8-11.

²⁸¹ Henrik Jørgensen 2005b: Nydam i Gribskov - en genskabt høeng. – i: URT Temanummer Høenge i Danmark, juni 2005, s. 24-33.

²⁸² Flemming Rune, Henrik Jørgensen & Jens Ole Andersen 1999: s. 3-4.

²⁸³ Henrik Jørgensen 2005b: s. 24-33. Se også Flemming Rune 2008: Historien om høslæt i Gribskov. Strøgårdsvang Høslætlaug 1998-2008., udg. af Skov og Naturstyrelsen Nordsjælland, 36 s

Kapitel 7: Den dyrkede skov

²⁸⁴ I midten af 1700-tallet angives en brændeimport på 40.000 favne årligt, jf. H. W. Scherling & A. A. Falbe-Hansen 1878-87: Danmarks Statistik, bd. III, s. 375.

²⁸⁵ Kancelliets Brevbøger, 2/7-1571, s. 46-47 (brev skrevet i Sorø).

²⁸⁶ Om skovenes historiske overudnyttelse, se Bo Fritzboeger 1994: Kulturskoven, s. 32-71.

²⁸⁷ L. S. Fallesen 1836: Chronologisk Samling af de kongelige Forordninger og aabne Breve Forst- og Jagtvæsenet i det egentlige Danmark angaaende, København.

²⁸⁸ Rostgaards plantage blev undersøgt af C. D. F. Reventlow lige omkring 1800, hvor der blev fældet 4 træer, som ved roden havde 129-136 årringe. Allerede i 9 fods højde havde træerne kun 101-104 årringe, hvilket tyder på topkapningen i de unge år (eller at træerne har stået i stampe de første år efter plantningen). Se mere i C. D. F. Reventlow 1879: Forslag til en forbedret Skovdrift, grundet på Undersøgelser over Træernes Vegetation i Danmarks og Slesvigs Skove, København, s. 168-172.

²⁸⁹ Kronborg Amts Jordebog og Matrichel 1687, s. 87, Landsarkivet, no. 379b. Om tinghuset i øvrigt, se Else Granberg 1985: »Tinghuset«... Det nye i Esrum – det gamle i Maarum. – Slægt & Stavn, 4. årg, s. 4-14.

²⁹⁰ Se bl.a. Flemming Rune 1984: Fra det gamle Esrum I & II: Da krybskytter blev kagstrøget og sendt i Kulhytten. Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 25/8-1980 & 26/8-1980.

²⁹¹ P. Chr. Nielsen 1984: Skovhistorie 2 (kompendium), KVL, s. 31.

²⁹² »Hvo som noget Træ, Eg eller Bøg, tillades at hugge i noget Herskabs Skov og ikke ti unge Træer, hvor ham udvises, beskærer og seks træer af samme slags igen sætter, og dem freder og forvarer, at de for Kvæg uskadt kan fremvoxe, bøde til Husbonden to Lod Sølv for hvert Træ, der vorder forsømt«.

²⁹³ A. Oppermann 1896: Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 8, s. 89.

²⁹⁴ Agernvænger nævnes f.eks. i overjægermesterens arkiv, nr. 40, og overforstmesterens arkiv, nr. 1 (Rigsarkivet); se desuden Bo Fritzbøger 1993: Dansk skovbrug 1710-33. Indberetninger til overjægermester Frederik von Gram. København.

²⁹⁵ Se f.eks. Ludvig Holberg 1746: Korte Betænkning over den nu regierende Qvæg-Syge med nogle oeconomiske Anmærkninger. Vid. Selsk. Skr. 2, s. 385-402.

²⁹⁶ Om oldentaksationernes værdi som kilde til forståelse af skovens udseende i 1700-tallet, se bl.a. Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven, s. 55-60 etc.

²⁹⁷ »Om Skove og Brændsel«, i Danmarks og Norges oeconomiske Magazin 1761, bd. 5, s. 363; også refereret af Chr. Vaupell 1863: De danske Skove, s. 25-26.

²⁹⁸ Esaias Fleischer 1779: Forsøg til en Underviisning i det danske og norske Skov-Væsen, København, s. 389.

²⁹⁹ Oeconomisk Journal 1757, s. 357 og 387.

³⁰⁰ Udsendelsen af de otte personer skete i henhold til Kgl. resolution af 3. februar 1761 (se Domaine-Expeditiionskontorets resolutionssamling vedr. skov- og jagtvæsenet, s. 294, Rigsarkivet). Personerne er nævnt i Statskalenderen 1765f, se desu. P. Bredo Grandjean 1907-11: Kongelige danske Forstembedsmænd I+II, Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 19, s. 1-72 & bd. 23, s. 52-65.

³⁰¹ Overjægermesterens arkiv, nr. 39 (Rigsarkivet, 333.109), Kgl. resolution af 30. oktober 1762.

³⁰² von Baumbach 1926: Johann Georg von Langen. Allgemeine Forst- und Jagdzeitung 102, s. 166. – Et brev fra Holzmindens borgmester fandt von Langen så ærekrænkende, at han foreslog en duel på kårder, der dog aldrig blev gennemført, jf. Oberförster Frese 1883: Beiträge zur Lebensgeschichte Johann Georg von Langen. – Zeitschrift für Forst- und Jagdwesen 15, s. 597.

³⁰³ A. Oppermann 1927: Johann Georg von Langen i Danmark. – Dansk Skovforenings Tidsskrift 1927, s. 6.

³⁰⁴ E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: Nordsjællands skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske Forstordning, s. 34.

³⁰⁵ Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender (Berlingske Tidende), Adresse Contoires Efterretninger nr. 109, 14. oktober 1763; Johannes Tholle 1929-32: Jægersborg Slotshave og Allé. – Meddelelser for Historisk-topografisk Selskab for Gentoft Kommune, bd. 2, s. 413-415.

³⁰⁶ Kædernes præcise mål var 5 »Roder« = 40 alen = 25,10 meter. Se herom bl.a. i Zanthier & Krohne 1785: Der wohlgeübte und erfahrene Förster, Leipzig, s. 161-169.

³⁰⁷ Rigsarkivet, Rentekammerets Arkiv, Skov- og Jagtvæsen, nr. 333.930, pakkesager gr. 16, nr. 23, 1763-64; Landsarkivet for Sjælland, Østre sjællandske Overførsterdistrikt, udtagne sager 1737-1804, læg R, skrivelse af 13/8-1765.

³⁰⁸ Her refereret efter Christopher Lütken 1899: Den Langenske Forstordning, København, s. 14-16; se også A. Howard Grøn 1955: Skovenes og skovbrugets historie i Danmark. Kompendium, bd. 1, 2. udg., s. 85-86.

³⁰⁹ Dele af C. C. Grams bitre breve til Moltke er gengivet i original form (på tysk) i Chr. Lütken 1899: Den Langenske Forstordning, København, s. 16-17; planernes accept blev fremstillet i kgl. resolution af 4. juni 1764, ændret ved kgl. reskript af 23. juni 1764 (Rigsarkivet, Rentekammerets Arkiv, Skov- og Jagtvæsen, nr. 333.109, pakkesager gr. 3, nr. 4, 1762-63, brevsk. ang. den nye forstindretning).

³¹⁰ Salget blev vedtaget ved kgl. resolutioner af 15. aug. 1763, 7. feb. 1764 og 1. okt. 1864. Omstændighederne ved ryttergodsets salg er grundigt sammenfattet af A. Oppermann 1889: Bidrag til det danske Skovbruks Historie 1786-1886. – Tidsskrift for Skovbrug, bd. 10, s. 22-24.

³¹¹ Rigsarkivet, Rentekammerets Arkiv, Skov- og Jagtvæsen, nr. 333.129, pakkesager gr. 3, nr. 11-20, 1763-65f., og gr. 15, nr. 10a, 1766-1799.

³¹² De tre, hånd tegnede von Langenske hovedkort, der dækker Gribskov, ligger på Rigsarkivet, Kortsamlingen, Rentekammeret, Danske Skovkort, utrykte. Arkivnr. 179.a: Frederik V's Revier (udateret, men i kortets kartouche tilskrevet Christian VII, der besteg tronen 19. jan. 1766). Arkivnr. 182.12: Frederiksborg Revier (udateret, men i kortets kartouche tilskrevet Frederik V, der døde 19. jan 1766). Arkivnr. 182.I.II.III. Kronborg Revier (tre eksemplarer dateret 1765). Kortene er optrykt i litografi af Lütken 1899.

³¹³ De enkelte hoveddele er gennemgået detaljeret ud fra taksationsprotokollerne i Chr. Lütken 1899: Den Langenske Forstordning, København. Hoveddelene i Gribskov er beskrevet s. 56-57 og 65-72.

³¹⁴ Om Luplaus kunstneriske evner, se desu. Bredo L. Grandjean 1962: Kongelig dansk Porcelain, København.

³¹⁵ Det Gram-Langenske skovkort over Frederiksborg Revir måler over 1 kvadratmeter og eksisterer kun i ét eksemplar. Rigsarkivet, Rentekammer-samlingen Rkt. 182-12.

³¹⁶ Det Gram-Langenske skovkort over Kronborg Revir måler ca. 50x70 cm og eksisterer i tre eksemplarer. Der hér gengivne afviger i farvelægning og signaturer en del fra de to øvrige. Rigsarkivet, Rentekammersamlingen Rkt. 182-2.

³¹⁷ Det Gram-Langenske skovkort over Frederik V's Revir måler tæt ved 1 kvadratmeter og eksisterer kun i ét eksemplar. Frem til 2008 havde kortet været forsvundet på Rigsarkivet i næsten 25 år, men under udarbejdelsen af denne bog fandt jeg en gammel fotobestilling fra februar 1984, hvor jeg havde fået lavet en affotografring af kortet i sort/hvid. Kortet var blevet affotograferet sammen med et antal nyere skovkort, der var blevet indleveret af Skovreguleringen til Rigsarkivet i 1978, men dengang endnu ikke var endeligt arkiveret. Muligheden eksisterede da for, at det Gram-Langenske kort var blevet fejllarkiveret sammen med kortene fra Skovreguleringen, og en eftersøgning af arkivets personale gav til alles overraskelse resultat. Kortet er nu tilbageført til sin plads i Rigsarkivet, Rentekammersamlingen Rkt. 179a.

³¹⁸ Rytterdistriktkortet er beskrevet i N. E. Nørlund 1942: Danmarks kortlægning, København, bd. 1, s. 57 (originalen 103x103 cm ligger i Kort- og Billedsamlingen, Kgl. Bibliotek). Om Videnskabernes Selskabs kort se bl.a. Asger Lomholt 1961: Landmåling og fremstilling af kort under bestyrelse af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab 1761-1843. Samlinger til Selskabets Historie 4, s. 105; målebladene til Videnskabernes Selskabs kort i 1:20.000 (1 tomme til 1000 alen) ligger i Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv.

³¹⁹ Arbejdet med at indtegne de von Langenske revirer, hoveddele og kortet afdelinger på nutidskortet blev udført af fuldmægtig Peter Kjølner, og kortet indgik i den store bilagskortmappe der fulgte med E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: Nordsjællands Skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske Forstordning. Se dog også kortbilag nr. 8 til Chr. Lütken 1899: Den Langenske Forstordning, København.

³²⁰ Om von Langens brug af afdelingssten, se E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964, s. 74-76.; de fem nævnte afdelingssten er nævnt samme sted, s. 152 og 154. - I skoven syd for Mårum er fundet tre sten med numrene 98, 103 og 105; den første står i dag ved Mårumhus, de to øvrige ved Planteskolevej lige vest for Gribskovlejren. På marken ved siden af Ostruphus er fundet afdelingssten nr. 49 (findes i dag på Dansk Jagt- og Skovbrugsmuseum i Hørsholm), og i den sydlige del af den nuværende afdeling 352a står i hjørnet mellem de fire langenske afdelinger 46, 47, 55 og 56 en tilhugget sten uden cifre.

³²¹ Von Langens forstprotokoller ligger i Rigsarkivet, Rentekammerets Arkiv, Skov- og Jagtvæsen, f.eks. nr. 333.129, pakkesager gr. 3, Frederiksborg Revir etc. – Refereret detaljeret af Chr. Lütken 1899: Den Langenske Forstordning, København.

³²² Tallene omfatter Frederiksborg Revir: Grips Skov, resten af Stenholts Vang, Nødeboholms Vang, Ertelands og Perstrups Vang, Strøgaard's Vang, Toperups Vang; – Kronborg Revir, 3. Hoveddel: Grips Skov med tilhørende Vange og Marker og 4. Hoveddel: Harager Skov, Bussegaard's Vang, Bøstrops Holme, Morme Møllevang. – Frederik V's Revir, 1. Hoveddel: De syv Vange, Grips Skov, Ostrups Kobbelt, Esbinderups Overdrev, Kistrups Kobbelt, Sibberups Kobbelt og Bussevang. Arealet svarer omtrent til den nuværende

Gribskov, dog undtaget Orned vest for Pøleå, Trustrups marker samt vestlige del af Boserup Vang og Øverste Kobbel, hvis disse tyndt- eller ubevoksede arealer regnes med var bevoksningstætheden nærmere 40 træer/ha. Frederiksborg Revir havde 100176 træer på ca. 4100 tdr. land, Kronborg Revir 27337 træer på ca. 1350 tdr. land, og Frederik V's Revir 108054 træer på ca. 3800 tdr. land (jf. Lütken 1899: s. 102-103, 112-115).

³²³ C. Lütken 1889: s. 100-116. Den samlede vedmasse blev opgjort til 138.451 favne.

³²⁴ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Skov- og Jagtvæsen, Overjægermesterens Arkiv 303, Rkt. 333.118 Illdie Haupt-Theil der Cronburger Beridit.

³²⁵ Som note 323.

³²⁶ Skriftprøverne er fra Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Skov- og Jagtvæsen, Overjægermesterens Arkiv, Rkt. 333.448 (de fire øverste), og Rkt. 333.534 (de to nederste).

³²⁷ W. G. Moser 1757: Grundsätze der Forst-Oeconomie. Frankfurt & Leipzig, bd. 1-2.

³²⁸ En sammenfatning af kulturteknikken kan læses i E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: Nordsjællands Skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske Forstordning, s. 95-100.

³²⁹ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Skov- og Jagtvæsen, Overjægermesterens Arkiv 303, Rkt. 333.534 »Om indhegninger (indelukker) i Danmark og hertugdømmerne«, mappen »Om Indhegning af de nye Revierer 1765-78«, lægget »Kronborgske Revier 1766-72«.

³³⁰ Opgørelsen af træer er fra 1776 (Rigsarkivet, Overjægermesterens arkiv, nr. 44), og omtalen af nåletræernes relevans (ibid., nr. 43), se A. Oppermann 1889: Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786-1886, s. 17-18.

³³¹ Ved sammenligning af hugstoversigten i Lütken (1899), s. 159-171 med de von Langenske revirkort og Peter Kjøllers kort i E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964 (se tidligere note) blev der i perioden 1765-1778 lavet hugst på Gribskovs nuværende areal i: Frederiksborg Revirs 1. hoveddel (Stenholt Vang) i delene 93-98 og 102-110, i 2. hoveddel, der dækkede det meste af Gribskovs sydlige halvdel, i delene 1-8, 11-22, 24, 27-28, 30, 32, 35-36, 38-39, 42, 44, 47, 53-54, 57, 63, 65, 70-77, 79-80, 82-86, 91 og 94-96, i 3. hoveddel (Nødebo Holt) i delene 1-4, i 5. hoveddel i delene 17 (Strøgårdsvang) og 79 (Tyske Plantage) og i 6. hoveddel i delene 2-3 (Orned). I Kronborg Revirs 2. hoveddel i delene 1-5 (Tinghus Plantage) og 48, 54 (Saltrup Skov), i 3. hoveddel (vest for Kistrup Kobbel og Glarborg) i delene 25-27, 61, 68, 70, 77, 79, 82, 87-88, 94, 97, 105, 109-110, 133 og 135, og i 4. hoveddel (Harager Hegn) i delene 1-7, 12, 18, 24, 29, 31 og 38. I Frederik V's Revirs 1. hoveddel, der dækkede hele Gribskovs nordøstlige tredjedel, i delene 1-11, 14-15, 18, 20, 22, 26-29, 32-33, 35, 49, 53, 65-66, 77, 80-81, 87-88, 95,98 og 102.

³³² Rigsarkivet, Overforstmasterens Arkiv, nr. 1 Laurops ekstrakt af forst- og vildtmester Olsens indberetning, jf. Oppermann 1889; s. 18. – En »Morgen« var lig 10.240 kvadratalen = 4034 kvadratmeter.

³³³ Plantningerne i Gribs og Piber Plantager er sammenfattende beskrevet i Lütken 1899: s. 230-234.

³³⁴ Landsarkivet, Forstarkiver, 29. Østre sjællandske Overførsterdistrikt. Frederiksborg Amt. Holbo Herred. 29-18.

³³⁵ C. Lütken 1899: s. 217-219. Om det gode oldenår 1776 og indplantningen af lærk, se A. Oppermann 1923: Dyrkning af lærk i Danmark. – Det Forstlige Forsøgsvæsen 7: s. 110f.

³³⁶ C. Lütken 1899: s. 204-206, 212-213, 225-230. Foryngelsearbejderne ved Fruebjerg (Frb. Revir, 5. hoveddel, del 17) nævnes af E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: s. 151.

³³⁷ Plantagerne er ikke nævnt af Lütken 1899, men Tyske Plantage og Topperup Plantage ses f.eks. på O. Fensmarks udskiftningskort fra 1781. Arbejderne øst for Piberdam er som de øvrige omtalt i det historiske afsnit i Driftsplan for Nødebo Distrikt 1914-1929, s. 13.

³³⁸ Rigsarkivet, Rentekammerets Arkiv, Skov- og Jagtvæsen, nr. 333.129, pakkesager gr. 3, nr. 17.

³³⁹ P. B. Grandjean 1907: Kongelige danske forstembedsmænd 1660-1790. Tidsskrift for Skovvæsen 19, s. 1-72.

³⁴⁰ E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: s. 89.

³⁴¹ F. I. Andersen 1872: Bemærkninger om langenske Plantager paa 6te Kronborg Skovdistrikt. – Tidsskrift for Landøkonomi, 4 rk., bd. 6, s. 583-597.

³⁴² C. Lütken 1899: s. 212-213.

³⁴³ C. Lütken 1899: s. 223-224.

³⁴⁴ Von Langens testamente er gengivet i hovedtræk på dansk i E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: s. 59-62. Om Rentekammerets modstand, se Holger Hansen 1916-23: Kabinetstyrelsen i Danmark 1768-1772, bd. 2, s. 63-64 & 75. Om kommissionen, se Oppermann 1889: s. 17 & 25.

³⁴⁵ Rigsarkivet, Overforstmasterens Arkiv, Nr. 1, jf. Oppermann 1889: s. 26.

³⁴⁶ Mere detaljerede refleksioner over de Gram-Langenske tiltags betydning for eftertidens skovbrug kan f.eks. læses i Carl Mar: Møller 1930: Forelæsninger over skovbrugets historie i Danmark (kompendium ved KVL), s. 28-34; og A. Howard Grøn 1955: Skovenes og skovbrugets historie i Danmark (kompendium ved KVL), bd. 1, s. 82-94.

³⁴⁷ Af opgørelserne i C. Lütken 1899 får man et indtryk af omkostningerne ved hegningen, f.eks. anvendtes i Pibervang 1170 rigsdaler til hegning og 1730 rigsdaler til jordbearbejdning, såning og plantning (s. 232).

³⁴⁸ E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: s. 111.

³⁴⁹ De to flittigt anvendte citater stammer fra Skovforordningens §63; se endvidere Oppermann 1889: s. 38-42.

³⁵⁰ Herom se f.eks. Driftsplan for Mårup Distrikt for Tidsrummet 1910-1925, s. 13-14.

³⁵¹ Ibid., s.16-17.

³⁵² Jørgen B. H. Pedersen 1947: Driftsplanen af 1804, utrykt opgave, KVL, s. 26.

³⁵³ Oppermann 1889: s. 48-49.

³⁵⁴ Driftsplan for Nødebo Distrikt 1914-29: s. 27.

³⁵⁵ M. G. Schæffer 1799: Anviisning til Skovdyrkingen og Plantagevæsenet i Danmark. København, s. 36.

³⁵⁶ E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: s. 116-118. Iflg. Oppermann 1889: s. 58-59 blev i Nordsjælland 9000 tdr. land foreslået dyrket med »Tømmerege« i mindst 200-årig omdrift, 9000 tdr. land med bøg i 80-årig omdrift især til brænde, og endelig et tilsvarende areal med nåletræer på den magreste jord.

³⁵⁷ Landsarkivet for Sjælland, Østre Sjællandske Overførsterdistrikt.

³⁵⁸ Rigsarkivet, Overforstmasterens Arkiv, Nr. 92, jf. Oppermann 1889: s. 44-45.

³⁵⁹ Jørgen B. H. Pedersen 1947: s. 26; Bo Fritzboeger 1994: s. 278.

³⁶⁰ Landsarkivet for Sjælland, Østre Sjællandske Overførsterdistrikt; her citeret fra gennemgangen i Driftsplan for Nødebo Distrikt 1914-29: s. 27-28.

³⁶¹ Om lysforhold og naturlig foryngelse i naturskov se bl.a. Jens Emborg 1995: The structure, dynamics and light conditions of Suserup Skov, a semi-natural temperate deciduous forest in Denmark. Hørsholm: The Royal Veterinary and Agricultural University, 181 s.; og efterfølgende artikler af samme, f.eks. i Forest ecology and management 106: 83-95 (1996) & 126: 173-189 (2000).

³⁶² Chr. Vaupell præsenterede sine idéer om bøgens kamp mod og sejr over egen i de danske skove på en ekskursion med det franske botaniske selskab i Auvergne og nedskrev dem i den lille bog *Bøgens indvandring i de danske skove* (1857). Tankerne blev udbredt i *De danske Skove* (1863), hvorfra citaterne er taget (s. XI og 6).

³⁶³ Rigsarkivet, Forstkontorets arkiv IX, Q. 26 jf. Oppermann 1889. Iflg. rentekammerets ordre blev kun træer over 3 tommer talt med i opgørelsen.

³⁶⁴ G. D. Sarauw 1831: Frederiksborg Amt (Landhusholdningsselskabets Amtsbeskrivelser, Nr.4), s. 294.

³⁶⁵ Rentekammerets skrivelse af 28. december 1793 til D. A. von der Recke (Rigsarkivet, sager om Esum Kanal og Dronningmølle)

³⁶⁶ Forestilling fra Rentekammeret af 27. juni 1797 til resolution approberet af kongen 5. juli 1797 (Rigsarkivet).

³⁶⁷ Bendt Friis 2006: Esum Kanal. Forlaget Esum Sø, Nødebo, s. 50 (de første flådnings), s. 84 (flådnings fra 1804 og frem), s. 203f (kanalens nedlæggelse). Brændeleverancerne fra bøndermarkerne er nævnt i Driftsplan for Nødebo Distrikt 1914-29: s. 19.

³⁶⁸ A. Oppermann 1923: Dyrkning af Lærk i Danmark. Det Forstlige Forsøgsvæsen i Danmark bd. 7, s. 46-47. – Både i 1800, 1808 og 1817 kom skrivelser fra Rentekammeret, der i forskellig form påbød tyndingshugster især i de gamle nåletræplantager.

³⁶⁹ Se noteappendiks, side 313. I 1820-21 udgjorde nåleskoven 1037 tdr. land

i Gribskov. Heraf var 168 td. land ældre end 20 år, mens 868 td. land var besået efter århundredeskiftet.

³⁷⁰ Driftsplan for Nøddebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 21.

³⁷¹ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 19.

³⁷² Se noteappendiks side 313. I 1820-21 udgjorde nåleskoven i Gribskovs nordlige halvdel 340 td. land, og i den sydlige halvdel 697 td. land.

³⁷³ A. Oppermann 1889: s. 60 (baseret på Forstkontorets arkiv IX, B 41).

³⁷⁴ A. Oppermann 1889: s. 53-54 (baseret på Overforstmasterens arkiv, no. 48-49 & 92), og s. 57.

³⁷⁵ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 19; Oppermann 1889: s. 66; i den tyske forstlitteratur er beskrevet, hvordan man i datiden fik nåletræskogler til at klænge, dvs. til at bøje kogleskællene ud ved tørring, så frøene kunne drysse ud af koglen, ved at udnytte et solopvarmet tørreanlæg, også kaldet en Bupert (se f.eks. Ludvig Fabricius 1935: *Die Forstbenutzung*. Ein Lehr- und Handbuch. 13. udg., Berlin, s. 615).

³⁷⁶ A. Oppermann 1889: s. 58 & 61-62; Bo Fritzboeger 1994: *Kulturskoven*, s. 229 & 238; en fin fremstilling af flådens behov for og forsyning med tømmer kan læses i Lars Toksvig 1998: *Historien om de nordsjællandske flådeeege*. – Folk og minder i Nordsjælland, bd. 53, s. 9-18.

³⁷⁷ Et glødende indlæg blev udarbejdet af Søren Testrup 1811: *Om Skoves Opelskning med Hensyn til den danske Flaades Skibsbyggerie – Det kongelige danske Landhuusholdnings-Selskabs Skrifter, Nye Saml. 2*, s. 123-162.

³⁷⁸ Nutidens interesse for »flådeeege« er i høj grad blevet stimuleret af P. Chr. Nielsens arbejder om egens betydning for skibsbyggeriet gennem tiden, se bl.a. »Skibets krav til skoven« i *Handels- og Søfartsmuseets Årbog 1960*, s. 169-204. En fredningssag rejst af Danmarks Naturfredningsforening for en 180-årig smuk egebevoksning i Kringelhaven ved Farum i 1979 var med til at slå begrebet »flådeeege« fast, og efterfølgende blev en del gamle egebevoksninger i nordsjællandske statsskove administrativt fredet. Herom i P. Chr. Nielsen 1982: *Danmarks flådeskove*. – i: *Dansk Natur - Dansk Skole*, Årsskrift 1981, s.41-63.

³⁷⁹ Forst Indretning for det første Cronborgske Forst District 1821 (driftsplan), s. 18-19 (cit); ege til skibsbyggeri nævnes ikke i *Almindelig Forstbeskrivelse over det 3die Kronborgske Skovdistrict, 1820*.

³⁸⁰ Gregers Begtrup 1803-12: *Beskrivelse over Agerdyrkingens Tilstand i Danmark*, bd. II, s. 339-343 & bd. III, s. 22.

³⁸¹ Dens rigtige navn var »Forordning om Skovenes Udskiftning, Vedligeholdelse og Fredning i Kongeriget Danmark«. Ordet fredskov nævnes ikke i forordningen.

³⁸² Om Reventlovs virksomhed i øvrigt, se Adolph Frederik Bergsøe 1837: *Geheime-Statsminister Greve Christian Ditlev Reventlovs virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger*. København, bd. 1-2.

³⁸³ A. Oppermann 1889: s. 140-141; udtalelsen om »det bedste Ved« blev brugt af overførster Paulsen i 1826 som argument for ikke at indføre den Reventlowske, økonomiske forretningstankegang i statsskovbruget (Oppermann 1889: s. 178).

³⁸⁴ Gribskov syd for Kildeportvej havde siden 1781 hørt til det Frederiksborgske Distrikt. Da Brüel og Clausen i 1804 foreslog, at Gribskov skulle samles under én skovrider, modsatte skovrider Sarau sig at få sit distrikt indskrænket, så han fik lov at beholde den formelle øvrighed over denne del af Gribskov helt til sin død i 1832. Skovdelen blev dog i praksis administreret sammen med 3. Kronborgske Distrikt efter dets oprettelse (ved Rentekammerets resolutioner af 15. november 1806 og 16. marts 1811).

³⁸⁵ Udarbejdelsen af driftsplanerne blev fastlagt i Rentekammerets resolutioner af 27. juli 1816 og 23. juni 1818; se herom Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-1929, s. 28-29. Det blev de følgende årtier arealfagværkerne, der dominerede driftsplanlægningen, således blev Schäffer og Klüwers massefagværk for 3. Kronborg Distrikt omarbejdet af von Wimpffen til et arealfagværk i 1834, to år efter at skovrider Sarau var død, og efter at den Frederiksborgske del af Gribskov endelig blev formelt indlemmet i 3. Kronborg Distrikt (kongelig resolution af 7. juni 1833). Recks plan og ikke mindst den »Bedrivtsprotocol«, han førte gennem 13 år, blev komplimeret af overførster Friederich N. W. v. Poulsen for usædvanlig flid og orden, og den gjorde, at planen let kunne revideres i 1833, og endnu en helt ny plan kunne udarbejdes i 1844/45 for 1. Kronborg Distrikt.

³⁸⁶ Vegetationen på sletterne fremgår af »Speciel Beskrivelse og Taxation over Indhegningerne« i Recks driftsplan, »Forst Indretning for det første Cronborgske Forst District 1821«, s. 59-107. Se desuden Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-1929, s. 29. Det samlede bøgeskovsareal i 1820-21 kan opgøres til 4466 td. land (2463 ha), se noteappendiks side 313.

³⁸⁷ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 20-21.

³⁸⁸ 5. Kronborg Distrikt havde i 1857 315 td. land esgekov og 291 td. land nåleskov, altså mere esgekov end nåleskov som det eneste af Gribskovs da 4 distrikter, se noteappendiks side 313.

³⁸⁹ Formelt blev de kongelige domæner erklæret for statens ejendom ved kongelig kundgørelse af 30. maj 1849 og grundlovens §16, 23 og 51 den 5. juni 1849, og de sorterede en kort tid under Indenrigsministeriet.

³⁹⁰ A. Howard Grøn 1955: *Skovenes og skovbrugets historie i Danmark*. 2. udg., bd. 2, s. 185-189; A. Oppermann 1922: *Lovgivning om Statsskovenes drift*. Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 7, s. 161-168. Kommissionens nedsættelse var i høj grad ansporet af en skarp kritik af skovenes driftsmåde rettet af overlærer Ludvig Oppermann, der kaldte bestyrelsesformen forældet og forkvaklet og driftsprincippet urigtigt med for stor stående kapital og for lidt udbytte. Han var ikke uddannet forstmand, men bestod dog skovridereksamen i 1851 (A. Oppermann 1889: s. 230, 235-36).

³⁹¹ Cirkulaire ang. Beskrivelse af Statsskoven, Foreløbig Instrux af 14de December 1853 og Instrux af 7de August 1855.

³⁹² Driftsplan for Nøddebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 30; A. Oppermann 1889: s. 276.

³⁹³ Driftsplaner for det 3die, 4de, 5te og 6te Kronborgske Skovrider Distrikt med tilhørende oversigtskort og håndkort.

³⁹⁴ A. Howard Grøn 1945: *Bidrag til Skovøkonomiens Teori*. Bd. II, 3. afsnit: *Skovbrugets Driftsregistrering og –budgettering*. KVL, s. 59.

³⁹⁵ Et komplet sæt af disse driftsplaner med tilhørende kort opbevares af Skov- og Naturstyrelsen i København (Haraldsgade 55) og Nordsjælland (Ostrupgård)

³⁹⁶ Aktive i debatten var bl.a. skovtaksator J. F. W. Jespersen, overførster H. P. Winge, forstinspektør L. A. Hauch, skovrider K. Mørk-Hansen og professor i skovbrug C. V. Prytz. En fin sammenfatning af diskussionerne kan ses i Helle Serup 2004: *Ordnede skovbrug i Danmark 1800-1950*. Ph.D.-afhandling, KVL, s.109-111.

³⁹⁷ Foreløbige Regler for Udførelsen af Omreguleringen af Statsskovenes, Finansministeriet 8. aug 1877 (Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland arkiv).

³⁹⁸ N. Holten 1956: *Erindringer om Danmarks skove og skovbrug*. – Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 41, s.18-19.

³⁹⁹ Chr. Vaupell 1863: *De danske Skove*, København, s. 29.

⁴⁰⁰ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 13-14 & 44-45.

⁴⁰¹ Regeringen blev bemyndiget til at nedlægge skovriderembedet ved 3. Kronborg Distrikt ved lov af 29. marts 1904; baron Haxthausen døde den 4. august 1906, og distriktet blev formelt nedlagt 1. april 1907 ved Landbrugsministeriets resolution af 26. marts 1907; Direktoratet for Statsskovbruget blev oprettet ved lov af 13. maj 1911 og igangsattes 1. november s. å.; overgangen til 15-årige driftsplaner blev foreslået i cirkulære af 11. maj 1905 og blev vedtaget godt to måneder senere af ministeriet.

⁴⁰² P. E. Müller udgav fra 1875-1891 »Tidsskrift for Skovbrug«, der var det første egentlige skovbrugsfaglige tidsskrift i Danmark, og hvori mange af hans egne arbejder blev publiceret. Han var docent i skovbrugslære 1873-1882, men arbejdede herefter som overførster for de nordsjællandske statsskove og som overinspektør for Sorø Akademis skove (A. Howard Grøn 1955: bd. 2, s. 209-215).

⁴⁰³ Erik Holmsgaard & Niels Elers Koch 1997: *Skovbrugsforskning i 100 år*. – i: *Dansk Skovbrug i 100 år*, s. 100-118.

⁴⁰⁴ De første proveniensstudier blev for bøg præsenteret af A. Oppermann 1908: *Vrange Bøge i den nordøstlige Sjælland*. Det Forstlige Forsøgsvæsen i Danmark, bd. 2, s. 29-256; for eg af L. A. Hauch 1914: *Proveniensforsøg med eg*. Ibid., bd. 4, s. 295-318. Om proveniensvalget frem til i dag for alle skovtræarter af betydning, se J. Bo Larsen (red.) 1997: *Træarts- og proveniensvalget i et bæredygtigt skovbrug*. Dansk Skovbrugs Tidsskrift, bd. 82, 252 s.

⁴⁰⁵ Metersystemet blev indført ved lov af 4. maj 1907.

⁴⁰⁶ Regler for Regulering af Statsskovene, 11. maj 1905, Landbrugsministeriet.

⁴⁰⁷ Joh. Fr. Hansen 1877: Et Afsnit af Læren om Skovbrugets Økonomi. Uddrag af Forelæsninger, København, 24+127 s.; C. V. Prytz 1907: Omdrift. Et Afsnit af Læren om Skovbrugets Økonomi. Tidsskrift for Skovvæsen 19: 109-138.

⁴⁰⁸ C. Prytz 1922: Skovens Værdier. Vedforraad og Jord. Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 7, s. 168-186; i 1909 udarbejdede C. V. Prytz sin lærebog i skovbrugsøkonomi i form af 132 sider autograferede forelæsningsgrundlag; bl.a. A. Howard Grøn og Carl Mar: Møller videreudviklede skovøkonomien senere i 1900-tallet.

⁴⁰⁹ Carl Mar: Møller 1958: Om nåletrækultur i Danmarks gamle skovegne. Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 43, s. 125-172; samme: Nåletræ contra løvtræ. *ibid.*, s. 285-291.

⁴¹⁰ Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-1929, s. 221-222. Bøgedriftsklassen planlagdes indskrænket fra 1228 ha til ca 1000 ha frem til 1929, og selv om man ved den følgende planperiodes afslutning mente, at man havde »søgt at holde løvtræarealet nogenlunde konstant« var bøgedriftsklassen dog svundet helt ind til 879 ha i 1944 (Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1944-1959, s. 279 og noteappendiks side 313).

⁴¹¹ Tallene er fra noteappendiks; citatet er fra Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-1929, s. 222

⁴¹² Af aldersklassetabellen i 1914 for Nødebo Distrikt ses, at 48% af bølgearealet og 56% af bøgens vedmasse var over 100 år.

⁴¹³ Fr. Brammer 1938: Dansk Skovbrug under Verdenskrigens Indflydelse. – i: Danmarks Skove, afsn. VII, s. 317-347.

⁴¹⁴ Bo Fritzboeger 1994: s. 240.

⁴¹⁵ Vagn Johansen 1952: Det danske statsskovbrug i krigs- og efterkrigstiden 1939-1950, København, 80 s.

⁴¹⁶ A. Oppermann 1889: s. 224.

⁴¹⁷ Forst-Beskrivelse, Taxation og Driftsplan for de Kongelige Skove paa det Frederiksborgske District, udarbejdet i Aarene 1827 og 1828 (af G. D. Sarauw), s. 10.

⁴¹⁸ Sarauw oplevede selv det udbredte stormfald efter 1824-stormen. Se bl.a. G. D. Sarauw 1836: Om Skovvegetation og Væxtforhold under de nordlige Breddegrader. – Blandinger fra Sorø, udg. af J. H. Bredsdorff & C. Hauch, 8. H.

⁴¹⁹ A. Oppermann 1895: Tilvirkning af Naaletræ paa Frederiksborg Distrikt i gamle Dage. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 7, s. 202.

⁴²⁰ C. Lütken 1899: s. 267-268.

⁴²¹ Forstplan for det 1ste Cronborgske Skovdistrikt udfærdiget ved Revisionen i Aaret 1844/45, s. 7.

⁴²² Anonym 1894: Skovbrugsmøde i Anledning af Stormen den 12te Februar 1894. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 6, Række A, s. 158.

⁴²³ C. Lütken 1899: s. 277.

⁴²⁴ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 157 (driftsplanen er dateret 1888, men blev først færdiggjort den 8. november 1889 og approberet af Finantsministeriet den 21. december 1889).

⁴²⁵ A. Oppermann 1894: Stormen d. 12te Februar 1894 og dens Virkning i de danske Skove. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 6, række A, s. 79-120; på 3., 4. og 5. Kronborg Distrikt væltede hhv. 83.000, 79.000 og 56.000 kubikfod gran.

⁴²⁶ C. Weismann 1904: Julestormen 1902 og de danske Skove. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 16, Række B, s. 18-76; citatet er fra s. 65; iflg. indberetningerne til Weismann faldt på 3. Kronborg Distrikt 33.000 træer med ca. 895.000 kubikfod, på 4. Kronborg Distrikt 29.000 træer med 578.000 kubikfod, på 5. Kronborg Distrikt 18.000 træer med 320.000 kubikfod (jf. Driftsplan for Esrum Distrikt for Tidsrummet 1910-1925, s. 387), og på 6. Kronborg Distrikt omkring 10.000 træer med 150.000 kubikfod.

⁴²⁷ C. Weismann 1904. Citatet er fra s. 64; træfaldet på 4. Kronborg Distrikt er nævnt i driftsplanen 1910-1925, s. 387 (foregående note).

⁴²⁸ Stormfaldenes samlede størrelse er skønnet af Carl Mar: Møller 1957: Stormfaldets betydning for dansk skovbrug. – Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 42, s. 526-543; stormfaldet 1934 er omtalt af bl. a. Chr. Gandil 1934: Stormen den 8. februar 1934. – Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 19, s. 329-373 (heraf fremgår, at blot 0,2% af dette stormfald skete i Frederiksborg Amt); stormfaldet 1952 er omtalt af Bent Jakobsen & Carl Rasmussen

1953: Stormen den 11. februar 1952. – Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 38, s. 193-206 (kun i Jylland); stormene i januar og marts 1956 er omtalt af Carl Mar: Møller 1957 (kun i Sydsjælland, Lolland-Falster og Bornholm). – Den for Gribskov mest skadelige storm i midten af 1900-tallet var formentlig stormen fra den 11.-14. november 1941, hvorfra vi dog ikke har præcise opgørelser over stormfaldet (Anonym 1942: November-Stormen. – Forstlig Budstikke, bd. 2, nr. 2, s. 7-8).

⁴²⁹ Hans Sylvain Thomsen 1971: Stormfaldet i danske skove 1967 og 1968. – Kulturhistoriske Skrifter 8, Kulturgeografisk Institut, Aarhus Universitet, s. 113-131. Det er vanskeligt at opgøre stormfaldets omfang præcist, da ikke alle skovejere indberetter deres stormfald, og da der ved oparbejdningen ofte medtages småarealer, der ikke er væltet.

⁴³⁰ Flemming Rune 1982: Træstammer i Esrum Sø. – Frederiksborg Amts Avis, 30. maj 1982, s. 11.

⁴³¹ Stormfaldet i november 1981 og følgerne heraf er grundigt beskrevet i temanumre af Skoven (14. årg., nr. 1, januar 1982) og Kaskelot (december 1983). Lokale oplysninger om Gribskov og om vandlagringen i Esrum Sø kan læses i Flemming Rune 1982a: Når stormen bryder løs. – Frederiksborg Amts Avis 28. januar 1982, bagsiden; og Flemming Rune 1982b: Træstammer i Esrum Sø. – Frederiksborg Amts Avis 30. maj 1982, s. 11.

⁴³² »Trine« 1982: Skovrideren går på pension efter 10 måneders slutspurt. – Frederiksborg Amts Avis, 31/10-1982, s. 28.

⁴³³ Refereret efter Flemming Rune 1982b: s. 11.

⁴³⁴ Se f.eks. Niels Worm 1982: Stormfaldssikring ved topkapning. – Skoven, bd. 14, nr. 10, s. 308-309.

⁴³⁵ H. A. Henriksen 1982: Svar fra en »forst-professor«. – Skoven, bd. 14, nr. 5, s. 156-157.

⁴³⁶ Klaus Enevoldsen 2000. Ny opgørelse: 3,6 millioner m³. – Skoven, bd. 32, nr. 1, s. 6-7; Flemming Bjerg («fb») 2005: Et halvt års hugst forsvandt i ét hug. – Hillerød Posten 15. december 1999 [18.000 kubikmeter faldt på hele Frederiksborg Distrikt]; Søren Fodgaard 2005: Stormfaldet i statsskovene. – Skoven, bd. 37, nr. 3, s. 148-149 [57.000 kubikmeter faldt på hele Frederiksborg Distrikt].

⁴³⁷ Søren Fodgaard 2000: Stormfald i udlandet. – Skoven, bd. 32, nr. 2, s. 80-81; Søren Fodgaard 2005: Hjælp til svensk skovbrug. – Skoven, bd. 37, nr. 3, s. 150-151.

⁴³⁸ Skoven, bd. 33, særnummer februar 2001 (indeholder overvejende artikler bragt i Skoven, bd. 32), 83 s.

⁴³⁹ Se noteappendiks side 313.

Kapitel 8: Vådorråderne

⁴⁴⁰ Flemming Rune 1997: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. The Research Series, nr. 21, KVL, Forskningscentret for Skov & Landskab, Hørsholm, s. 38.

⁴⁴¹ Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld (4): Fra fortidens helligkilder til nutidens væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 11/6-1979.

⁴⁴² Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder.- Eget forlag, Hillerød.

⁴⁴³ Morten Stenak 2002: De inddæmmede landskaber. En historisk-geografisk undersøgelse af kulturteknik, arealanvendelse og kulturmiljø i Danmark med vægt på Nordfyn. PhD-afhandling, Syddansk Universitet, s. 105.

⁴⁴⁴ Flemming Rune (Petersen) & Gerda Meyhoff 1986: Søborg sø – gennem sump til agerland, s. 52.

⁴⁴⁵ Om den forunderlige udvikling fra dræning til naturgenopretning, se Anders Branth Pedersen 2006: Fra landvindingspolitik til naturgenopretningspolitik – policy-netværkets magt og forandring. Ph.d.-afhandling. Inst. For Statskundskab, Aarhus Universitet. Udg. af Politica, 359 s.

⁴⁴⁶ Den lille Landbokommission, der fra 1784 og frem udskiftede hen ved 1300 bøndergårde i Nordsjælland, havde som et af sine vigtige mål at undersøge hvor og hvordan man kunne udvide landbrugsarealerne i Frederiksborg og Kronborg Amter. Fra 1800-tallets begyndelse og frem til 1900 blev det nordsjællandske landbrugsland gradvis drænet til omtrent det omfang (fra ca. 25% til 5% af arealet), som vi ser i andre dele af Sjælland (f.eks. K. Dalgaard 1985: Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1984, s. 282).

⁴⁴⁷ Rigsarkivet, Kortsamlingen, Rentekammeret, Danske skovkort nr. 182.19.

Kortet er udateret, men er opmålt af Fries senior og tegnet af Luplau, hvis andre kort fortrinsvis stammer fra 1790'erne.

⁴⁴⁸ Grøften mellem Store Grib sø og Vandmose optræder første gang på kort fra 1820'erne.

⁴⁴⁹ Se også G. Sarauw 1831: Frederiksborg Amt. Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Det Kgl. Landhusholdningsselskab, Kjøbenhavn, 361 pp.

⁴⁵⁰ Forst-Indretning for det første Cronborgske District 1821, s. 11.

⁴⁵¹ Ibid. s. 16-18.

⁴⁵² Forstplan for det 1ste Cronborgske Skovdistrict udfærdiget ved Revisionen i Aaret 1844, s. 33-34.

⁴⁵³ Ibid. s. 36.

⁴⁵⁴ Driftsplan for den 3die Kronborgske Skovrider District; udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 233.

⁴⁵⁵ Flemming Rune 1997: s. 38.

⁴⁵⁶ Jannie Thorning 1985: Skovenes vådområder i fortiden, nutiden og fremtiden. Kandidatspeciale, Ferskvandsbiologisk Laboratorium, Hillerød.

⁴⁵⁷ Flemming Rune 1997: s. 38-39.

⁴⁵⁸ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnum-moser.

– Botanisk Tidsskrift 34, s. 1-44; Henning E. Petersen 1917: Maglemose i Gribskov. – Botanisk Tidsskrift 34: 57-143.

⁴⁵⁹ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856. Speciel Beskrivelse, s. 46-47.

⁴⁶⁰ Grøfternes præcise udstrækning kan bl.a. ses på detailkort 1:8000 over IVde Kronborg District, udarbejdet af Skovreguleringen 1878.

⁴⁶¹ Driftsplan for 4d Kronborg District i Tidsrummet 1888-1898, s. 17 [heri refereres en »Fortegnelse over de betydeligere Tørvemoser paa Districtet«, udarbejdet af skivriider Brüel i 1869: »Vandmose, Afd.74, stor 17,75 Tdr. Ld., 12-16 Fod Tørvemasse og derover, umoden, gul, svampet Masse. Forsøg med Grankultur mislykket«].

⁴⁶² Knud Jessen 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland, København, s. 125-30.

⁴⁶³ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnum-moser. – Botanisk Tidsskrift 34, s. 1 + 7-11.

⁴⁶⁴ Flemming Rune 1997: s. 74-85.

⁴⁶⁵ Plinius: Historia naturalis XVI, 1.

⁴⁶⁶ C. J. Becker 1948: Tørvegravning i ældre jernalder. – Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1948, s. 98.

⁴⁶⁷ C. Nyrop 1900: Danske Gilder og Laugsskraaer. II, København, s. 796.

⁴⁶⁸ Kancelliets brevbøger 28/5-1576.

⁴⁶⁹ Christian Oluf Olufsen 1811: Danmarks Brændselsvesen, København, s. 123.

⁴⁷⁰ Se også Magazin for Næringsstanden bd. 7, 1799, s. 282.

⁴⁷¹ Forstplan for det 1ste Cronborgske Skovdistrict udfærdiget ved Revisionen i Aaret 1844, s. 14.

⁴⁷² Driftsplan for den 3die Kronborgske Skovrider District; udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 234 & 244.

⁴⁷³ Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovriderdistrict udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 139-140.

⁴⁷⁴ De fire fortegnelser over »betydeligere Tørvemoser« med beskrivelse af deres udnyttelse og tørvindhold er refereret i Driftsplan for 3die Kronborg District i Tidsrummet 1888-1898, s.17; Driftsplan for 4de Kronborg District i Tidsrummet 1888-1898, s.16-18; Driftsplan for 5te Kronborg District i Tidsrummet 1889-1899, s.15-16; og Driftsplan for 6te Kronborg District i Tidsrummet 1889-1899, s.17-18.

⁴⁷⁵ Ibid., 3. Kronborg, s. 22; 4. Kronborg, s. 22; 5. Kronborg, s. 23; og 6. Kronborg, s. 22.

⁴⁷⁶ Betænkning afgivet den 25. Novbr. 1918 af det af Landbrugsministeriet under 7. Februar 1917 nedsatte Udvalg til Undersøgelse af, hvorvidt der kan opnaas en bedre Udnyttelse af Statsskovenes Moser, Enge, Søer og Damme. – Statens Grundforbedringsvæsen. Jorders Grundforbedring, 3. Række, Nr. 2, s. 1-39.

⁴⁷⁷ Holger Christiansen 1996: Gadevang - en skovbys historie 1768-1996, s.39.

⁴⁷⁸ Th. Th. Hove 1983: Tørvegravning i Danmark. Fra håndgravning til moseindustri. Udvikling og vilkår. Poul Kristensens Forlag, Herning.

⁴⁷⁹ En beskrivelse af lokal tørvproduktion kan læses i Ole Blåkilde, 2005: Lokalhistorie midt i Nordsjælland. Tørv – engang en vigtig indtægtskilde for beboerne i Tjæreby og Alsønderup Sogne. – Lokalhistorisk Nyt nr. 4, 2. årgang, udg. af Lokalhistorisk Arkiv & Forening for Alsønderup & Tjæreby Sogne.

⁴⁸⁰ August F. Schmidt 1948: Moser og Tørv. Et Stykke Bondehistorie, s. 176.

⁴⁸¹ Ole Nygaard, Frank A. Olsen & Flemming Rune (Petersen) 1978: En botanisk-økologisk undersøgelse af Lille Grib sø, Hjortesøle og andre Sphagnum-moser i Nordsjælland. Bd.1, 110 s., Bd. 2, 132 s. Biologispeciale, Frederiksborg Statsskole, Hillerød.

⁴⁸² En status over tilskud til skov i perioden 1989-1997. Skov- og Naturstyrelsen, 14 s.

⁴⁸³ Skovloven. Lov nr. 383 af 7. juni 1989. Skov- og Naturstyrelsen 1990, 435 s.

⁴⁸⁴ Flemming Rune 1997, s. 54-55.

⁴⁸⁵ Rigere Skov-kurset på Frederiksborg Statsskovdistrikt blev afholdt 8.-10. oktober 1996 med omkring 80 deltagere. Deltagerne blev delt i 9 projektgrupper, der hver skulle udarbejde forslag til naturforbedrende projekter i et konkret projektområde. Resultatet blev næsten 50 projektforslag, hvoraf 4 endte med genoprettelse af tidligere vådområder i skoven. Der blev stillet 360.000 kr. til rådighed for virkeliggørelsen af alle vedtagne Rigere Skov-projekter i Gribskov.

⁴⁸⁶ Målingerne af Hjortesøles vandstand er foretaget af forfatteren med ca. 3 ugers mellemrum ved brug af et Zeiss Ni30 nivellerinstrument.

Referencepunktet er et 3 meter langt galvaniseret jernrør nedbanket i morænen vest for mosen, 38,09 meter over havet (nivelleret ud i forhold til KMS's fikspunkt på gavlen af Gadevangshus).

Kapitel 9: Skovens folk

⁴⁸⁷ Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven, Gyldendal, s. 346.

⁴⁸⁸ Kancelliets Brevbøger, 22/2-1567 og 30/7-1568.

⁴⁸⁹ Kancelliets Brevbøger, 20/2-1577.

⁴⁹⁰ Kancelliets Brevbøger, 15/10-1551, 23/10-1552 og 17/11-1553.

⁴⁹¹ Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven, Gyldendal, s. 347-362.

⁴⁹² G. W. Brüel 1802: Bidrag til den praktiske Forstvidenskab. København. 8+88 s.

⁴⁹³ Og skovarbejdernes arbejds- og organisationsforhold omkring 1900, se Flemming Rune 2005: »Je stemmer fan ave mig på højre«. – Frederiksborg Amts Avis, 1. sektion, s. 7, 2/12-2005 (Dagbladet Roskilde, 4/12-2005).

⁴⁹⁴ Skovpersonalets uddannelsesforhold er her sammenfattet ud fra Bo Fritzbøger 1994, s. 352-369 og Aage Marcus Pedersen & Søren Fløe Jensen 2006: Skovskolen. – i: Kirsten Baunegaard (red.): Hillerødbogen, s. 338-343.

⁴⁹⁵ Den administrative inddeling af statsskovenene gennem tiden er i detaljer beskrevet af Svend Balslev 1989: Danske Skovfolk. Historisk oversigt over statsskovenes bestyrere. Skippershoved Forlag, 228 s.

⁴⁹⁶ Forstkandidaternes uddannelseshistorie og arvefølge kan følges i Svend Balslev 1986: Danske forstkandidater 1786-1860, 205 s.; Chr. Gandil 1936: Danske forstkandidater 1861-1936, 252 s.; og Svend Balslev 1997: Danske forstkandidater 1897-1996, 255 s. Se desuden Svend Balslev 1989: Danske skovfolk, 224 s.

⁴⁹⁷ Anders Uhrskov 1966: Gribskov fortæller, Hillerød, s. 38-50. Se også erindringsbogen af Rose Bruhn 1911: Mors Arv, København 105 s.

⁴⁹⁸ Listen over skovfogeder er sammenstillet af Svend Balslev.

⁴⁹⁹ Svend Balslev 1989: s. 34-39.

Kapitel 10: Den moderne skov

⁵⁰⁰ J. Bo Larsen (red.) 2005: Naturnær skovdrift. Dansk Skovforening, 400 s.

⁵⁰¹ Flemming Nielsen & Flemming Rune 2001: Stævningssskov. Kapitel 10 i F. Rune (red.): Biodiversitet i dyrket skov. Skovbrugsserien nr. 27. Forskningscentret for Skov & Landskab, s. 73-79.

⁵⁰² Henrik Staun & Ole L. Klitgaard 2000: Stævningssskove på Fyn og Lange-land – oversigt og status. - Dansk Skovbrugs Tidsskrift 85, nr. 2, s. 53-104.

⁵⁰³ Eiler Worsøe 1979: Stævningssskovenene. Danmarks

Naturfredningsforenings Forlag, 117 s.; T. Hyllested & K. R. Nielsen 1990: Urtefloraen i fem stævningssskove på Langeland. – Urt 14, nr. 3, s. 89-93.

⁵⁰⁴ Michael Stoltze ref. i Flemming Nielsen & Flemming Rune 2000, s. 77.

⁵⁰⁵ Rita Buttenschøn 2001: Græsningssskov. Kapitel 11 i F. Rune (red.), s. 80-88.

⁵⁰⁶ Jane Grønning & Stine Rytter 2002: Gribbskov som nationalt naturområde – et oplæg til sikring af den biologiske mangfoldighed. Speciale på skovbrugsstudiet. Institut for Økonomi, Skov og Landskab, KVL, bd. 1, s. 115-128.

⁵⁰⁷ Opgørelsen af urørt skov i Gribbskov er udtræk fra skovdistriktets database i tilknytning til den igangværende driftsplanlægning, venligt udført af skovfoged Søren Agerlund. – Om urørt skovs potentiale i Gribbskov, se desuden Jane Grønning & Stine Rytter 2002, s. 133-139.

⁵⁰⁸ Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, budget 2008. Internt notat.

⁵⁰⁹ Løvtræ- og nåletrædyrkningen i Skov- og Naturstyrelsen Nordsjællands skove forvaltes af hhv. skovfogederne Jan Erik Løvgren og Jens Bach, der har bidraget med oplysninger herom.

⁵¹⁰ Se www.skovognatur/Lokalt/Nordsjaelland. Tre miljømedarbejdere arbejder desuden med naturprojekter på halvdelen af Sjælland og Bornholm.

⁵¹¹ Vandreture i statskovene nr. 5, Gribbskov Nødebo. Skovstyrelsen 1967 (revideret 1971, 1976, 1981, 1989 f.). Vandreture i statskovene nr. 48, Gribbskov Hvidekilde 1980 (revideret 1981, 1984 f.). Vandreture i statskovene nr. 69, Gribbskov Esrum 1986 (revideret 1986 f.).

⁵¹² Skov- og Naturstyrelsen, Vandreture i statskovene nr. 5, 48, 69 og 79, hhv. Gribbsø, Maarum, Esrum Sø og Nødebo. Senest er Nr. 5 Gribbsø revideret (maj 2008), hvorefter også Strødam Engså og Solbjerg Engså er inkluderet.

⁵¹³ Se Flemming Rune 1978: Nordsjællands regionalsti (I) og (II). Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 22/9-1978, 28/9-1978; Flemming Rune 1980: Nordsjællands regionalsti nr. 2. Ibid. 24/6-1980. Desuden brochurer fra Hillerød/Gribbskov Kommune 2008: Stirute nr. 32 syd og nr. 33; Gribbskov Kommune 2008: Stirute nr 32 nord.

⁵¹⁴ Projektet med vejnavnesten i Gribbskov blev i 1990'erne ledet af skovfoged Svend Løw.

⁵¹⁵ De første grillpladser i Gribbskov blev anlagt på initiativ af skovrider Lars Toksvig.

⁵¹⁶ Om lystfiskeriet i Gribbskov, se generelt www.skovognatur.dk/ud/aktivitet/lystfiskeri og www.friluftskortet.dk. Om fiskeriet i Store Gribbsø, se bind 2.

⁵¹⁷ Se bl.a. hundepsykologen Lise Lindegaard Madsen 2006: Hundeskovens paradoks (www.hundeskole.dk/?id=15098) og Hundeskove – hvor skal vi hen? (www.hundeskove.dk/?id=15686). I Selskov understreges hundeskovens betydning ved over 25 hundeluffere mange weekend-morgener, men ikke mindst på hverdage er børn blevet skræmt af uregerlige hunde, som ejeren ikke havde kontrol over, i et omfang så flere børnehaver har været tilbageholdende med at anvende skoven til rekreative formål.

⁵¹⁸ Se bl.a. www.schweissshunden.dk/5-4.html; og www.schweiss.dk/page3.aspx.

⁵¹⁹ Se www.esrum.dk

⁵²⁰ Se www.groen-skole.dk/ecobase/eghjort

⁵²¹ Statistik over deltagerantal for Skovens Dag 1994-2008 på alle landets statskovdistrikter (internt dokument). Det samlede deltagerantal for Skovens Dag i alle statskove har i perioden 2000-2008 svinget mellem 18.000 og 36.700.

⁵²² Se www.hillkomm.dk/upload/forside/skovspiren_pressemeddelelse.pdf

⁵²³ Dette og det følgende afsnit bygger hovedsagelig på www.skovognatur/Lokalt/Nordsjaelland.

⁵²⁴ Opgørelse af F. Rune 2006: Danmarks 100 tykkeste egetræer (upubl.)

⁵²⁵ Fortidsmindeplejen i Gribbskov og på Skov- og Naturstyrelsen Nordsjællands øvrige arealer ledes af skovfoged Søren Agerlund.

⁵²⁶ Billeder fra Maarum Kulsviertaug's første kulsvidning kan ses i Flemming Rune 1984: Kulsvidning i Gribbskov. Frederiksborg Amts Avis, lørdag 14/7-1984.

⁵²⁷ Se www.skovognatur.dk/.

⁵²⁸ Se www.skovognatur.dk/Ud/Tema/Skovvandrer/Overnatning/.

⁵²⁹ For aktuelle orienteringskort over Gribbskov, se www.o-service.dk/index.asp?gruppe=ks. Jeg er selv i besiddelse af et sæt førstegenerations orienteringskort over skoven, udarbejdet i årene 1975-77.

⁵³⁰ Birgitte Gadegaard 1988: Skiløberne får deres egne løjper i Gribbskov. – Frederiksborg Amts Avis 3/1-1988; 'Helmer' 2006: Største skiløb siden

1982. – Frederiksborg Amts Avis 13/3-2006. Se desuden www.skovognatur.dk/Lokalt/Nordsjaelland/Oplev/Ture/Skilojper.

⁵³¹ Se www.gribbskovenshaardekerne.dk; Lars Aksel Jakobsen 2003: En skovtur på 20.000 km. – Hillerød Posten, 2/7-2003, s. 35. Se desuden Frederiksborg Amts Avis 4/6-1973, 31/7-1974, 14/5-1978 og 31/8-1981.

⁵³² Se Nels Petersen 1979: Venter at Gribbskovløbet i år slår deltagerrekord på 1.600. – Frederiksborg Amts Avis, 2/10-1979; 'risø', 2000: Farbøller i Gribbskovløbet. – Frederiksborg Amts Avis, 23/10-2000.

⁵³³ Se www.dvl.dk/1070/589.

⁵³⁴ Notat om jagt og vildtpleje på Frederiksborg distrikt, 8. februar 1996, revideret marts 2000, v/ Hans Holbech.

⁵³⁵ Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, »Den store jagt 27. nov.2007«, internt notat.

⁵³⁶ Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, jagtstatistik 2007 og jagtoversigt 2007.

⁵³⁷ Refereret fra foregående tre noter.

⁵³⁸ OECD 1999: Conclusions and recommendations – Denmark. Se www.oecd.org/dataoecd/9/6/2447500.pdf.

⁵³⁹ Peder Agger, Jette Baagøe, Ole Hamann & Jørgen Primdahl 2000: Dansk naturpolitik – visioner og anbefalinger. Vismandsrapport 2000.

⁵⁴⁰ Wilhjelmudvalget 2001: En rig natur i et rigt samfund. Skov- og Naturstyrelsen, København.

⁵⁴¹ Bl.a. Jane Grønning & Anders Dam Lind 2004: Analyse af den biologiske mangfoldighed i nordsjællandske statskove, 141 s. (Gribbskov, s. 65-76); Liv Appel (red.) 2005: Kulturhistorisk undersøgelse. Pilotprojekt Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, 141 s.; Karin Jensen 2005: Potentiel natur i undersøgelsesområdet for Pilotprojekt Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Frederiksborg Amt, Landskabsafdelingen, 27 s.; Johnny G. G. Jacobsen, Tine Falkentorp, Vibeke Nellemann & Ole Hjorth Caspersen 2005: Landskabsanalyse. Nationalparkprojekt Kongernes Nordsjælland. Skov- og Naturstyrelsen, 78+21 s.+3 s. kort; Jette Hansen-Møller & Sandra Gentin 2005: Status og anbefalinger for friluftsliv i forbindelse med Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Arbejdsrapport Skov & Landskab KVL, 118 s.+11 s. kort.;

Martin Schneekloth, Søren Mark Jensen & Karin Jensen 2005: Den biologiske værdi af korridorer i landskabet. Notat udarbejdet for styregruppen, 68 s.

⁵⁴² Miljøministeriet 2006: Rapport fra Den Nationale Følgegruppe vedr. nationalparker, 143 s. (Kongernes Nordsjælland, s. 78-84).

⁵⁴³ Efter www.sns.dk/udgivelser/2006/87-7279-706-1.

⁵⁴⁴ se www.skovognatur.dk/Ud/Oplev/Nationalparker/Nordsjaelland/Status/. Om kommunernes forslag se også Frederiksborg Amts Avis, s. 2, 22/8-2009.

Kapitel 11: Planter og dyr

⁵⁴⁵ Se By- og Landskabsstyrelsens hjemmeside for NATURA 2000: www.blst.dk/Natura2000.

⁵⁴⁶ Forekomsten af de seks udpegningsarter i Gribbskov bygger dels på egne erfaringer, dels på oplysninger fra skovfoged Jens Ole Andersen samt indrapporteringer til www.fugleognatur.dk.

⁵⁴⁷ Naturtyperne er beskrevet detaljeret i S. Pihl, B. Søgaard, R. Ejrnæs, E. Aude, K. N. Nielsen, K. Dahl & J. S. Laursen 2000: Naturtyper og arter omfattet af EF-Habitatdirektivet. Faglig rapport fra DMU, nr. 322. Danmarks Miljøundersøgelser.; en populær og illustreret fremstilling kan ses i Erik Buchwald og Steen Søgaard 2000: Danske naturtyper i det europæiske NATURA 2000 netværk. Skov- og Naturstyrelsen, København, 88 s. - Yderligere 8 naturtyper er foreslået i 2008,

⁵⁴⁸ Michael Stoltze & Stefan Pihl (red.) 1998: Rødliste 1997 over planter og dyr i Danmark. Miljø- og Energiministeriet, 219 s.; Den første danske rødliste (kun fugle) var Poul Hald-Mortensen 1974: Rød liste 1974. – Fugleværn 1974, s. 24-25.

⁵⁴⁹ Michael Stoltze (red.) 1998: Gulliste 1997 over planter og dyr i Danmark. Miljø- og Energiministeriet, 48 s.;

⁵⁵⁰ Den reviderede, men endnu (2008) ret ukomplette rødliste med IUCN's kategorisering kan ses på www2.dmu.dk/1_Om_DMU/2_Tvaer-funk/3_fdc_bio/projekter/redlist/redlist.asp.

⁵⁵¹ Jane Grønning & Stine Rytter 2002: Gribskov som nationalt naturområde – et oplæg til sikring af den biologiske mangfoldighed. Speciale på skovbrugsstudiet. Institut for Økonomi, Skov og Landskab, KVL, 3 bd., 189 s. + Appendiks + Kortbilag. - Firfliget Stjernebold (*Geastrum quadrifidum*) – en akut truet art i nåleskov – er udeladt af Grønning & Rytters skema, da den senest er fundet i Gribskov i 1890.

⁵⁵² Palle Gravesen 1976: Foreløbig oversigt over botaniske lokaliteter.

1. Sjælland, s. 269-271 havde næsten 100 litteraturhenvisninger til publice-rede artikler med fundsangivelser før 1975.

⁵⁵³ Salomon Drejer 1838: Flora excursoria Hafniensis. Kjøbenhavn, 65+340 s.; Hans Mortensen 1872: Nordøstsjællands Flora. Kjøbenhavn, 169 s. (om Skov-Kohvede, s. 16-17 & 132 samt oversigtskort).

⁵⁵⁴ Elith Reumert 1897: Grib Skov – et Stykke dansk Natur, Kjøbenhavn, s. 34.

⁵⁵⁵ A. Mentz 1912: Studier over de danske Mosers recente Vegetation.

– Botanisk Tidsskrift 31: 177-465; Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnum-moser. – Botanisk Tidsskrift 34: 1-44; Henning E. Petersen 1917: Maglemose i Gribskov. – Botanisk Tidsskrift 35: 57-143; Knud Jessen 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. København, s. 91-134.

⁵⁵⁶ Flemming Rune 1997: Decline of mires in four state forests during the 19th and 20th century. The Research Series, nr. 21, Forskningscentret for Skov & Landskab, 93 s.

⁵⁵⁷ Om mulighederne for plukning af spiselige svampe i Gribskov henvises til Henning Knudsen & Jan Vesterholt 1999: Politikens guide til Danmarks svampelokaliteter, s. 165-168.

⁵⁵⁸ Oplysningerne om sjældne arter i Gribskov bygger hovedsagelig på Foreningen til Svampekundskabens Fremmes rødlistenedatabase v/ Jan Vesterholt (www.svampe.dk), suppleret med egne observationer og oplysninger fra Erik Rald.

⁵⁵⁹ De mykologiske registreringer i Strødam er især foretaget af Morten Christensen, Jacob Heilmann-Clausen og Thomas Læssøe siden 1997. Se bl.a. Jacob Heilmann-Clausen & Morten Christensen 2000: Svampe på bøgestammer – indikatorer for værdifulde løvskovlokaliteter. Svampe 42, s. 35-47, hvor Strødam udpeges som det næstingeste område i Danmark for indikatorarter (efter Suserup Skov), samt efterfølgende artikler i bl.a. Biological Conservation og Biodiversity and Conservation 2001f.

⁵⁶⁰ Arterne *Agaricus subpennatus*, *Hygrophorus agathosmus* og *Tricholoma columbetta* blev fundet i Strødam 1978 (inkl. i de nævnte 46 arter) og er derfor ikke med i den udarbejdede 25-års liste over sjældne svampe i Gribskov.

⁵⁶¹ Afsnittet er venligst gennemlæst og korrigeret af Erik Rald.

⁵⁶² Hans J. Baagøe & Thomas Secher Jensen (red.) 2007: Dansk pattedyr-atlas. København, 392 s.

⁵⁶³ Bekendtgørelse om jagttid for visse pattedyr og fugle m.v., Lov om jagt og vildtforvaltning (Lovbekendtgørelse nr. 747 af 21. juni 2007), se www.retsinformation.dk.

⁵⁶⁴ Informationer om det jagtbare vildts bestandsstørrelser m.v. bl.a. fra skovfoged Jens Bach, Jens Ole Andersen og Skov- og Naturstyrelsen, Nordsjælland.

⁵⁶⁵ Janne Aaris Sørensen 2008: Grævlunge på Skov- og Naturstyrelsen, Nordsjælland. www.skovognatur.dk/Lokal/Nordsjaelland/Oplev/Dyr/graevlunge.htm; Janne Aaris-Sørensen, 2003: Naturnær drift og grævlinger i Gribskov. – Skoven, årg. 35, nr. 2, s. 92-94.

⁵⁶⁶ Oplysninger om padder og krybdyr i Gribskov er baseret dels på egne observationer, dels på informationer fra lokale jagttagere. Om de enkelte arter se f.eks. Kåre Fog, Dorthe Rosenørn de Lasson & Adam Schmedes 1996: Nordens padder og krybdyr. København, 365 s.

⁵⁶⁷ EF-Fuglebeskyttelsesdirektivet (direktiv 79/409/EØF af 2. april 1979 om beskyttelse af vilde fugle).

⁵⁶⁸ Oplysningerne om fuglelivet i Gribskov er for størstedelen samlet af Gribskovgruppen under Dansk Ornitologisk Forening, bestående af Alexander J. Lee, Arne Olesen, Per Ekberg Pedersen og Peter J. Petersen (www.dofbasen.dk/IBA/lokalitet.php?lokid=108).

⁵⁶⁹ Se www.dofbasen.dk/IBA/nyt.php?lokid=108, nyheder 10/6-2008 og 18/7-2008.

⁵⁷⁰ Afsnittet om fugle er venligst gennemlæst af Arne Olesen, Nødebo.

⁵⁷¹ Livsforhold for og national udbredelse af dagsommerfuglene (kortlagt i atlasprojektet 1990-1993) er beskrevet i Michael Stoltze 1996: Danske Dagsommerfugle. København, 383 s.

⁵⁷² Om dagsommerfuglefaunaens udvikling i Gribskov, se desuden Per Ekberg Pedersen 2004: Sommerfugle i Gribskov – før og nu. www.dofbasen.dk

⁵⁷³ Data bl.a. fra Michael Stoltze 1994: An annotated atlas of the Danish

butterflies. Ph. d. afhandling, Københavns Universitet. Upubl. Data fra Gribskov ref. Jane Grønning og Stine Rytter 2002: Gribskov som nationalt naturområde. Speciale, Institut for Økonomi, Skov og Landskab, KVL.

Bind 2:

⁵⁷⁴ Driftsplan for 1. Frederiksborg Skovdistrikt, s. 114.

⁵⁷⁵ Teksten om afdelingssten er for størstedelen forfattet af Lars Toksvig.

⁵⁷⁶ Opslaget om ammunitionsdepoterne er forfattet af Lars Toksvig, især på baggrund af oplysninger fra www.artilleriet.dk/artikel/2200.htm og Frederiksborg Distrikts arkiv.

⁵⁷⁷ Hærens Parkområde er en myndighed under forsvarets materieltjeneste (tidligere Hærens Materielkommando, HMAK), hvis hovedopgave er at drive Hærens del af Forsvarets centrale lager med lagringen af alt fra knappenåle til kampvogne. Hovedopgaverne består i udlevering af udstyr til personel i Hæren samt transport af eksempelvis ammunition, våben og medicin til militære enheder.

⁵⁷⁸ Museet er åbent hver tirsdag mellem kl. 18.00 og 21.00. Nærmere information på tlf.: 48398372.

⁵⁷⁹ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 82-83 (Hoveddel XVIII, Del 18).

⁵⁸⁰ Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt gjældende for Tidsrummet 1ste Oktober 1878 til 1ste Oktober 1888, s. 84 (Afd. 90c).

⁵⁸¹ Statens Grundforbedringsvæsen 1918: Betænkning afgivet den 25. novbr. 1918 af det af Landbrugsministeriet under 7. februar 1917 nedsatte udvalg til undersøgelse af, hvorvidt der kan opnås bedre udnyttelse af statsskovenes moser, enge, søer og damme. – Jorders Grundforbedning, 3. række, nr. 2, s. 34.

⁵⁸² Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 299b; Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 299.

⁵⁸³ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 201 (Afd. 57g).

⁵⁸⁴ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborg Amt, Holboe-Herrid, Morne Sogn oc Bye, Skoufuene: »I dend Skoufupart som Jens Chrstrup udi Morum hafuer udi Tilsium, som kaldis Gribskouf og begyndis ved Boelandsbeck og løber til Holsstrups Wange-Gierde, derfra og til Baunemose lige igennem Glarborg Wang til Mallemose...«

⁵⁸⁵ Se O. Fensmarks kort 1782 for Skrædderlods udstrækning. Citater fra Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 65 (Hoveddel XIV, Del 34 med tilhørende detailkort tegnet 1857 af Hartz).

⁵⁸⁶ Driftsplan for 5te Kronborg Skovdistrikt udarbejdet i Aarene 1879-80, s. 111-113 (Afd. 73).

⁵⁸⁷ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, bind II, afd. 170 & 173; Esrum Distrikt 1970-85, Bevoksningsliste 17/12-1971, tabelbilag, afd. 373 & 384. Den ene af de lysåbne pletter [69g] er en Blåtop-mose.

⁵⁸⁸ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 73.

⁵⁸⁹ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 94-95 (Afd. 52a).

⁵⁹⁰ Fortalt af skovfoged Nikolaj Jørgensen 2008.

⁵⁹¹ Området blev opmålt af Generalstaben fra 4/5 til 15/6 1898, ledet af H. Jørgensen og A. Andersen (målebordsgrundmåling n12 sv.n).

⁵⁹² Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 67 (Hoveddel XIV, Del 24).

⁵⁹³ Anders Uhrskov 1966: Gribskov fortæller. Et stykke kulturhistorie. Hillerød, s. 117-118.

- ⁵⁹⁴ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Marume Sogn og Bye, Boelanndt..
- ⁵⁹⁵ Driftsplan for Esrom Distrikt 1910-1925, side 19.
- ⁵⁹⁶ Driftsplan for 5. Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 103 (Afd. 86d). Iflg. Alfred Andreasen 1964: En skildring fra Mårum og Græsted sogne. Oplevelser undervejs, Hillerød, s. 7, stod der 18 kæmpegraner i den gamle planteskole med grene helt til jorden, så de var lette at klatre op i: »De var så høje, at de kunne ses langt ud over det åbne land«.
- ⁵⁹⁷ Bomvej var blot en mindre alfarvej. Den er første gang tegnet på udskiftningskortet af O. Fensmark i 1782.
- ⁵⁹⁸ Eliith Reumert 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur. Kjøbenhavn, s. 62-63.
- ⁵⁹⁹ Georg Nordkild 1939: Et par Ord ved Kulmilerne i Grib Skov. – Fra Frederiksborg Amt 1939, bd.II, s. 166-168. (Foredrag fra det 16. danske Hjemstavnstævne 1.-7. August 1938).
- ⁶⁰⁰ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 13.
- ⁶⁰¹ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 82-85 (Hoveddel XVIII, Del 22 & 32); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 109 & 111 (Afd. 92g).
- ⁶⁰² Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, bd. 2, (Afd. 13): Esrum Distrikt 1970, bevoksningsliste, tabelbilag (afd. 13).
- ⁶⁰³ Om G. W. Brüels liv se bl.a. Louise Brüel 1972: Slægten Brüel – En Forstslægt. Privat udgivelse, København.
- ⁶⁰⁴ I særdeleshed G. W. Brüel 1802: Bidrag til den praktiske Forstvidenskab, København, 8+88 s.
- ⁶⁰⁵ Knud Jessen 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. – Danmarks Geologiske Undersøgelse II. række. Nr. 34. 268 s.
- ⁶⁰⁶ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt 1888, s. 16, 81, 91.
- ⁶⁰⁷ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s.79 (Afd. 43b); Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 153 (Afd. 140e).
- ⁶⁰⁸ Driftsplan for 5te Kronborg Skovdistrikt udarbejdet i Aarene 1879-80, s. 130 [Der er tale om afd. 98eh, selv om detailkortene angiver dem som 98fg).; Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 109 & 111 (Afd. 98fg).
- ⁶⁰⁹ Eliith Reumert 1897: Gribskov – et stykke dansk natur. G.E.C.Gad, København, s. 62.
- ⁶¹⁰ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnum-moser. - i: Botanisk Tidsskrift 34, s. 1-44.
- ⁶¹¹ Flemming Rune 1997: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. - i: Forskningsserien Nr. 21, Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole/Forskningscentret for Skov & Landskab, 93 s.
- ⁶¹² Frederiksborg Amts Garderforening ønskede i forbindelse med sit jubilæum i 1985 at sætte en mindeplade op på træet, og man efterlyste da oplysninger om træets plantning, da der var usikkerhed om tidspunktet (Frederiksborg Amts Avis, 14/9-1985). Niels Richter-Friis, Nødebo, kunne med henvisning til en ekskursion med Frederiksborg Amts Historiske Samfund omkring 1970 fastslå, at det var sket på Christians X's 70-års fødselsdag (brev af 18/4-1985), hvorefter det blev besluttet af rejse stenen på 50-årsdagen herfor.
- ⁶¹³ Teksten om civilforsvarets mobiliseringsstation er for størstedelen forfattet af Lars Toksvig på baggrund af oplysninger fra Frederiksborg Statsskovdistrikts arkiv og www.brs.dk.
- ⁶¹⁴ Interesserede kan aftale tid for besøg på Museumssektionen, Frederiksværksvej 12, Esbønderup (på vejen mellem Helsingør og Helsingør ved via-dukten under Gillelejevejen). Bortset fra sommerperioden, er der bemanding på museet hver tirsdag.
- ⁶¹⁵ Teksten om Collstrup-grunden er for størstedelen forfattet af Lars Toksvig på baggrund af oplysninger fra Frederiksborg Statsskovdistrikts arkiv, www.mst.dk, Træ og Industri 2005/1 og www.trae.dk.
- ⁶¹⁶ Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder, Eget Forlag, s. 12-13. Om Arnold Olsen se i øvrigt Lars Bjørn Madsen 2007: En maler og folke-mindesamler. – Folk og minder fra Nordsjælland, 62. årg., s. 9-17.
- ⁶¹⁷ Teksten om Nordsjællands Asfaltværk er forfattet af Lars Toksvig på baggrund af oplysninger fra Frederiksborg Statsskovdistrikts arkiv.
- ⁶¹⁸ Kongelige Bibliotek. Jessens samlinger til Frederiksborg Amt 1753, fol. 48 (citeret efter Jan Steenberg 1955: Esrom Kloster som stutrigård. – Fra Frederiksborg Amt 1955, s. 46).
- ⁶¹⁹ Skrivelse fra P. V. Glob til Direktoratet for Statsskovbruget 7. december 1964, og svar til Skovrider O. Kampmann 21. december 1964 (Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, arkiv).
- ⁶²⁰ Korrespondance mellem Svend Gravsholt og Kirsten-Elizabeth Høgsbro (Nat. Mus. 2.afd.) 21. december 1984 (Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland, arkiv); Jonna Odgaard 1991: Frederik IV's allé fritlagt. – Frederiksborg Amts Avis, 2. november 1991, 2. sektion, forsiden.
- ⁶²¹ Om den tidligere kvæggærning, se f. eks. Erik Oksbjerg 1973: Nødebo er mødet mellem Grib Skov og Esrum Sø. – Berlingske Tidende, 13. april 1973, 1. sektion, s. 13; Ved driftsplanrevisionen for Nødebo Distrikt 1977 blev egenes alder på den nordlige del af arealet skønnet til 282 år.
- ⁶²² Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 101, s. 159.
- ⁶²³ Kancelliets Brevbøger, 21/12-1582.
- ⁶²⁴ Inventar over Kongl. Maj:t Fischerier udi Kronborg (m.fl.) Amter, forfattet udj det Aar 1700. Protokol. Rentekammersamlingen, Rigsarkivet (ref. K. C. Rockstroh: Fra Frederiksborg Amt 1913, s. 12).
- ⁶²⁵ Egelunds historie er gennemgået detaljeret af Lone Hvass 2004: Skovrider Brüels og enkedronning Lovisas Egelund. – Folk og minder fra Nordsjælland, 59. årg., s. 41-50.
- ⁶²⁶ Tørvegravningssignatur i denne og nærliggende moser vest for Kalvehavehus (også Brændte Mose og Hovtørvemose) på Kort over Hovedafdeling No. XI paa det Vte Kronb. Skovrid:distr. Tegner 1857 af Hartz.
- ⁶²⁷ Erik Wielandt 1994: Flere minder fra Gribskov. – Folk og minder fra Nordsjælland, 49. årg., s. 32-34.
- ⁶²⁸ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 155.
- ⁶²⁹ Se note 288.
- ⁶³⁰ Rigsarkivet. Sjællandske Registre 1685-86, s. 660.
- ⁶³¹ Kgl. Bibliotek, Jessens saml. til Frederiksborg Amt, Kall. fol. Kopibog 1684-89, s. 132f og 204 (jf. Jan Steenberg 1956: Esrom Kloster som stutrigård. – Fra Frederiksborg Amts 1955, s. 54).
- ⁶³² Landsarkivet. Kronborg Amtstue, 379b: Kronborg Amts Jordebog og Matricheel 1687, s. 87.
- ⁶³³ Tingshusenes historie er udredt på baggrund af et omfattende arkivarbejde af Else Granberg 1985: »Tinghuset«. Det nye i Esrum – det gamle i Maarum. – Slægt og Stavn, 4. årg., s. 4-14.
- ⁶³⁴ Kagen og gruberne nævnes af Niels Stenfeldt 1921: Om det gamle Esrom Kloster, indledningen (refereret fra Kultur og Folkeminder, bd. 12 (1960), s. 110), men uden referencer. Så sent som i 1818 blev to mænd fra Kolsbæk nordvest for skoven dømt til kagstrygning og strafarbejde i Københavns fæstning for en række grove tyverier (Landsarkivet, Kronborg Birk, dom-protokol, 1814-23, fol. 223af). Vi ved dog intet sikkert om kagens placering. Om kagstrygning i øvrigt, se A. Goll 1922: Kagstrygning. I: Salmønsens Konversationsleksikon, bd. VIII, s. 360; og Hugo Matthiessen 1919: De Kagstrøgne, Gyldendal, København, 133 s. (3. udg. 1986, Samlerens Forlag, København, 147 s.)
- ⁶³⁵ Landsarkivet. Kronborg Amtstue, diverse korrespondancesager 1734-96, Pakke 207 (sagen mod kalktyvene); Landsarkivet. Kronborg Amtstue, indkomne breve til regimentskriverværket 1728-49 (heri også breve fra 1762-63, bl.a. det refererede brev fra 25/6-1763 om ulydigheden). Disse og flere andre retssager har Else Granberg, Taastrup, refereret i brev af 23/9-1980 til forfatteren.
- ⁶³⁶ Se Stenfeldt 1921 (Kultur og Folkeminder, bd. 12 (1960), s. 110-111).
- ⁶³⁷ Se f.eks. Kate Ulf-Møller 1994: Esrom – min barndoms legeplads. – Folk og minder fra Nordsjælland, 49. årg., s. 48.
- ⁶³⁸ Kancelliets Brevbøger, 27/6-1609 (citeret er omskrevet til moderne dansk).
- ⁶³⁹ Bendt Friis 2006: Esrum Kanal. Nødebo, s. 106f.
- ⁶⁴⁰ Kancelliets Brevbøger, 16/7-1570.
- ⁶⁴¹ Driftsplan for det 3die Kronborgske Skovrider Distrikt udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 154-155 (Hoveddel XIX, Del 17).
- ⁶⁴² Robin Hugh Thomas var eneste søn af chefredaktøren for London avisen Daily Mirror, Cecil Thomas.
- ⁶⁴³ Se bl. a. Niels Richter-Friis 1984: Ved Smørstenen i Gribskov. – Folk og

- minder fra Nordsjælland, bd. 39 (1984), s. 21-28; og Karl Erik Frederiksen 2008: Flysturt på åben mark, og Et fly af træ og messingskruer. – Frederiksborg Amts Avis, 2. september 2008.
- ⁶⁴⁴ Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-29, s. 284-85, 297. I Driftsplan for 3die Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908 blev Flægmosen beskrevet som »en Græsmose, begroet med Græs, Mos, Halvgræsser samt lidt 1-10 aarig Birk, El og 10-20 aarig Rødgran«.
- ⁶⁴⁵ Kancelliets Brevbøger 28/10-1572, 15/11-1574, 10/1-1575.
- ⁶⁴⁶ Kancelliets Brevbøger, 13/12-1575.
- ⁶⁴⁷ Valdemar Seeger 1929: Fra Kulsvierlandet. Bd. 1. Hillerød, s. 101-102.
- ⁶⁴⁸ J. Jensen 1910: Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie, København, s. 38-39.
- ⁶⁴⁹ Jan Steenberg 1962: Frederik IV's Mindesten. I: Anders Uhrskov (red.): Mindesmærker i Nordsjælland, Hillerød, s. 97-98.
- ⁶⁵⁰ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 80 (Hoveddel X, Afd. 23); Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 135 (Afd. 90).
- ⁶⁵¹ Anders Uhrskov 1922: Folkesagn, København, s. 54. Overleveringen er optegnet af Margrethe Stender Nielsen på Frederiksborg Statsskole.
- ⁶⁵² Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld IV: Fra fortidens helligkilder til nutidens væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 11/6-1979.
- ⁶⁵³ Hofmans fundationer, bd. 7, s. 155 & 160 (ca. 1770), Kall. Fol. 48, 1, indberetning af 13/7-1743 (jf. August F. Schidt 1926: Danmarks Helligkilder, København, s. 112).
- ⁶⁵⁴ Erik Pontoppidan 1763-64: Danske Atlas, København.
- ⁶⁵⁵ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks middelalder og renaissance. – dkonline.dk, Fund og fortidsminder, Frederiksborg Slotssogn, SB59.
- ⁶⁵⁶ Driftsplan for Esrom Distrikt 1910-1925, s. 74. Her stedfæstes bogen til den daværende afd. 88 i Mårum Distrikt: »En gammel Bøg ved Frøkenbøgevej«, og med rødt er tilføjet i planperioden: »Frøkenbøgen er faldet«.
- ⁶⁵⁷ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Maarume Sogn og Bye, Fuelsann.
- ⁶⁵⁸ Rigsarkivet, Matrikel 1688, jf. Frederiksborg Amts stednavne 1929, s. 58.
- ⁶⁵⁹ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 60-61 (Hoveddel XII, Del 18).
- ⁶⁶⁰ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 61 (Afd. 15d).
- ⁶⁶¹ Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-29, s. 308 (Afd. 50).
- ⁶⁶² Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 257, s. 341.
- ⁶⁶³ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Jordebog, Nøddeboe Sogn og Bye, Følstrup.
- ⁶⁶⁴ Emil Madsen 1914: Om Skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amts 1914, s. 27 (heri omtales også humlehaven ved Følstrup 1629-30, refereret fra jordebøgerne).
- ⁶⁶⁵ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 31, Nødeboe Sogn.
- ⁶⁶⁶ Kort- og Matrikelstyrelsen, nivellemøntspunkt 11-08-9029 h.
- ⁶⁶⁷ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 74-79 (især Hoveddel XVI, Del 17 og Hoveddel XVII, Del 7).
- ⁶⁶⁸ Driftsplan for Nøddebo Distrikt 1914-29, s. 21.
- ⁶⁶⁹ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 32-33 (Hoveddel III, Del 22); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 91 (Afd. 62g);
- ⁶⁷⁰ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne, udg. af Stednavneudvalget. København, s. 58. – Navnet 'Glarborgenn' stammer fra Ekstraskattemandtallene 1555.
- ⁶⁷¹ Baseret på oplysninger fra slægtsforskeren Else Granberg, Taastrup.
- ⁶⁷² Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborg Amt, Holboe Herridt, Maarume Sogn, Glarborg.
- ⁶⁷³ Søren Frandsen & Erik A. Jarrum 1987: Kulsvierbønderne i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt 1987, s. 45-46; baseret på Landsarkivet, skifter i Esbønderup og Mårum sogne 1668-78, Kronborg Amtsstue, Glarborg, 6/10-1677.
- ⁶⁷⁴ Amtsregnskaber, Kronborg Amt, Jordebogsregnskab 1709 og 1710, Glarborg.
- ⁶⁷⁵ Rigsarkivet, Rev. Regnskaber, Erslev gr. 3, Kronborg Rytterdistrikt, Jordebogsregnskab 1740, Litra V, Fæste approberet 24. oktober 1740.
- ⁶⁷⁶ Ibid. Jordebogsregnskab 1747, Litra A, 6. Post, Sessions Memorial, dateret 11. oktober 1746.
- ⁶⁷⁷ Rigsarkivet, Frederiksborg og Kronborg Amter, vedr. Skovseparationen 1776-1800, 6. oktober 1785, Glarborg; Rev. Regnskaber, Kronborg Rytterdistrikt, Jordebogsregnskab 1789, Litra A, Rentekammerets skrivelse af 16. maj 1789; Kronborg Amtsstue Fæsteprotokol V, s. 365b, Alume, 14. december 1789. – Lars Rasmussen og Anna Svendsdatter fik ni børn. Han døde som 80-årig i Alme 1820, jf. slægtsforskeren Else Granberg, Taastrup (pers. komm.).
- ⁶⁷⁸ Tim Grønnegaard 2007: Glarborg 2006. Udgravningsberetning. Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre (se bl.a. kortskitse, fig. 28).
- ⁶⁷⁹ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 121; do i Tidsrummet 1899-1909, s. 105 & 221 (Afd. 91e); Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955 (Afd. 98).
- ⁶⁸⁰ Målebordsblad Esbønderup 1:20000 opmålt i sommeren 1857.
- ⁶⁸¹ Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt 1878-1888.
- ⁶⁸² Driftsplan for Nødebo Distrikt 1944-1959, s. 98-99; personlig meddelelse fra Oscar Kampmann, 28/8-2006 [Oscar Kampmann døde den 13/2-2007, 94 år gammel].
- ⁶⁸³ Gribskovbanens historie frem til 1980 er overvejende sammenfattet fra Birger Wilcke 1980: Gribskovbanen 1880-1980, Dansk Jernbane-klub nr. 43, 238 s. Se dog også Søren Frandsen 1997: Årbog for Gilleleje og Omegns Museumsforening; G. Thage 1930: Gribskovbanen 1880-1930, Hillerød; Aa. Petersen 1963: Jernbanebladet; og Frederiksborg Amts Avis, bl.a. 29/1-1881, 16/6-1897 og 19/7-1924.
- ⁶⁸⁴ Om anlæggesarbejderne og livet ved banen, se Flemming Rune 2006: Jernbanebørster og damplokomotiver. – Frederiksborg Amts Avis, 1. sektion, s. 6.
- ⁶⁸⁵ Nok var der private aktionærer, men det offentlige har dog i hele forløbet haft en helt dominerende indflydelse.
- ⁶⁸⁶ Se www.lokalbanen.dk.
- ⁶⁸⁷ Hovedparten af teksten om Gribskovlejren er forfattet af Lars Toksvig på grundlag af Frederiksborg Distrikts arkiv.
- ⁶⁸⁸ Skovrider Carl Johannes Holms indberetning af 8. oktober 1942 til Indenrigsministeriet. Skov- og Naturstyrelsen Nordsjællands arkiv.
- ⁶⁸⁹ Om Indenrigsministeriets engagement, se »Indenrigsministeriet 1848-1998«. Udgivet af Indenrigsministeriet i anledning af ministeriets 150-års jubilæum den 24. november 1998.
- ⁶⁹⁰ Græsted-Gilleleje kommunes lokalplan 33.2 for Gribskovlejren. September 2000.
- ⁶⁹¹ Referencer som Ottevejshuset.
- ⁶⁹² Frederiksborg Amts Avis 25/3-1976, Hillerødbladet 31/3-1976.
- ⁶⁹³ Illustreret Tidende, bd. 22, s. 461 (1881).
- ⁶⁹⁴ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, side 34.
- ⁶⁹⁵ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, side 80.
- ⁶⁹⁶ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 60-61 (Hoveddel XII, Del 20).
- ⁶⁹⁷ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt 1888, s. 16 og 89.
- ⁶⁹⁸ Knud Christensen 1929: En dansk storskov, Gribskov, Hillerød, s. 45.
- ⁶⁹⁹ Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder, Esrum, s. 24.
- ⁷⁰⁰ Alfred Andreassen 1964: En skildring fra Mårum og Græsted sogne. Hillerød, s. 7.
- ⁷⁰¹ Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld III: Grønnekilde og Hvidekilde - Gribskovs sidste væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 21/5-1979.
- ⁷⁰² Forst-Beskrivelse Taxation og Driftsplan for de Kongelige Skove paa det Frederiksborgske District udarbejdet i Aarene 1827 og 1828, s. 40-41.
- ⁷⁰³ J. V. With-Jensen 1942: Vandbygningsarbejder ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1941, s. 98.
- ⁷⁰⁴ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 257, s. 314.
- ⁷⁰⁵ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 96 (Afd. 232). A. Holten anvender dog ikke navnet Hakons Sale om træet, selv om både

- »Odeonegen« og »Maarumegen« er angivet ved navn.
- ⁷⁰⁶ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 158, s. 226 (28. november 1290).
- ⁷⁰⁷ Ibid. Brev 176, s. 243 (15. december 1496).
- ⁷⁰⁸ Ibid. Brev 257, s. 343 (1497). – Ellen Mortens skulle betale 3 skilling grot, mens Saxe Skrædder var sat til 1 fjerding smør, 1 slådag, 1 harvedag, samt agning af hø og korn, når han blev tilsagt, foruden gæsteri.
- ⁷⁰⁹ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Esbønderup Sogn, Hallendrup.
- ⁷¹⁰ Se Erik A. Jarrum 1989: Forsvundne gårde og landsbyer i Gribskov. – Gilleleje Museum, bd. 28, s. 37.
- ⁷¹¹ Opmålt af Generalstaben i perioden 14/5-15/6 1898. Målebordsgrundblad n12 sv.n.
- ⁷¹² Anders Uhrskov 1922: Folkesagn, København, s. 52-53. Sagnet om grisen blev optegnet af Ludvig Svegaard, Hillerød Haandværkerskole; de øvrige sagn af Margrethe Larsen, Eljstrup Skole.
- ⁷¹³ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 4 og 5, s. 22 og 27 (dateret 16/3-1189 og 5/3-1192); Jack Overgaard Jørgensen 1989: Esrum Klosters godsdrift... – Fra Frederiksborg Amts 1989, s. 32 mente, at Hjermerup måtte være en »nyerhvervelse« for klosteret.
- ⁷¹⁴ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Nøddebo Sogn og Bye, Hiernerup.
- ⁷¹⁵ Kancelliets Brevbøger 9/2-1610.
- ⁷¹⁶ I 1619 meldes gården fjernet og jorderne indlagt under Esrum Klosters vange, se C. Christensen (Hørsholm) 1886: Agrarhistoriske Studier, bd. 1, XXVIII København.
- ⁷¹⁷ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne, udg. af Stednavneudvalget. København, s. 44.
- ⁷¹⁸ Konzept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger paa Cronborg Amt, Aar 1792, opmaalt ved Joh. Goos.
- ⁷¹⁹ Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 27 (Hoveddel IV, Del 14). Der er tørvegravningssignatur på det tilhørende detailkort, men det er tvivlsomt, hvor meget der blev gravet.
- ⁷²⁰ Søens dybde ændrer sig med vandspejlets varierende højde. Dybden blev målt til 4 meter lodret under hængesækkens vestbred, og 6,4 meter på det dybeste sted lidt vest for søens midte af Henrik Jørgensen og Flemming Rune den 15. januar 1996, hvor søens vandspejl lå ca. 36,15 meter over havet. Ved den maksimale vandstand i søen i august 2007 var dybden næsten 8 meter (se bind 1, s. 257).
- ⁷²¹ Ole Nygaard, Frank Olsen & Flemming Rune 1979: En botanisk-økologisk undersøgelse af Lille Gribsø, Hjortesøle og andre Sphagnum-moser i Gribskov. Biologi-speciale, Frederiksborg Statsskole, 120 s.
- ⁷²² Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborig Ampt, Holboe Herit, Maarume Sogn, Holgers kiøb.
- ⁷²³ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie. København, s. 134.
- ⁷²⁴ Driftsplan for 3de Kronborg Distrikt 1888, s. 17.
- ⁷²⁵ Ibid., s. 17-18.
- ⁷²⁶ Holger Christiansen 1996: Gadevang – en skovbys historie 1768-1996, s.39.
- ⁷²⁷ Overfredningsnævnets kendelsesprotokol, nr. 1049/51, 4/12-1951.
- ⁷²⁸ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 35 (Hoveddel III, Del 28); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 81 (Afd. 48d).
- ⁷²⁹ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 64-65 (Hoveddel III, Del 42); Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1940-1955 (afd. 170b).
- ⁷³⁰ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborig Amt, Holboe-Herrid, Morne Sogn oc Bye, Skoufuene.
- ⁷³¹ Eliith Reumert 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur, Kjøbenhavn, s. 61.
- ⁷³² Knud Christensen 1929: En dansk storskov, Gribskov. Hillerød, s. 45.
- ⁷³³ Anders Uhrskov 1966: Gribskov. Et stykke kulturhistorie. Hillerød, s. 31 beskriver kildebrønden stadig i 1966.
- ⁷³⁴ Alfred Andreasen 1964: En skildring fra Mårum og Græsted sogne. Hillerød, s. 7.
- ⁷³⁵ Flemming Rune 1979: Gribskøvs kildevæld III: Grønnekilde og Hvidekilde – Gribskøvs sidste væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 21/5-1979.
- ⁷³⁶ Erik Gribsø 1947: En dansk Robin Hood i Gribskov. – Savværks-Tidende bd. 5-6, s. 62-65. Herfra stammer den følgende historie om skovløberhuset; se også Erik Gribsø 1974: Fra Isefjord til Øresund. Helsingør, s. 45-46 (Jens Omgang i Gribskov).
- ⁷³⁷ Skillingstrykket blev indleveret til Jagt- og Skovbrugsmuseet i Hørsholm af afdøde plantør Albeck, Helsingø, sammen med et af Jens Omgangs efter sigende fjorten geværer, som plantøren havde fundet skjult i et hult træ (Jul i Nordsjælland 1954, 14. årg., s. 32).
- ⁷³⁸ Anders Uhrskov 1966: Gribskov fortæller. Et stykke kulturhistorie, Hillerød, s. 51-52.
- ⁷³⁹ Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 7.
- ⁷⁴⁰ Frederiksborg Amts Avis, 11/10-2005.
- ⁷⁴¹ Teksten bygger hovedsagelig på optegnelser foretaget af slægtsforskeren Else Granberg, Taastrup. Hans Johansen var for øvrigt gift med den tidligere Glarborgbonde Rasmus Hansens yngste datter Margrethe. Blandt skovbønder og husmænd blev ægteskaber ofte indgået meget lokalt og ofte ud fra rent praktiske kriterier.
- ⁷⁴² Anders Uhrskov 1966: Gribskov fortæller, s. 24.
- ⁷⁴³ Se illustration i Carsten Carstensen 2004: Riller og huller i natursten på Frederiksborg Statsskovdistrikt, udg. af Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. s. 204.
- ⁷⁴⁴ J. P. Trap 1953: Danmark. Frederiksborg Amt. 5. udgave, København, s. 152, 155, 168.
- ⁷⁴⁵ Søren Kierkegaard 1845: Stadier paa Livets Vei. København. – Der findes tre steder i Kierkegaards journaler og papirer, hvor Ottevejskrogen omtales. Alle tre steder kan betragtes som ideer eller forarbejder til passagen i »In vino veritas«. – Første gang, lokaliteten dukker op, er i journaloptegnelsen JJ:91 (1843), Søren Kierkegaards Skrifter (SKS) 18, 169, hvor det kort og godt hedder: »Der er et Sted herude i Grib-Skov som hedder Otteveiskrogen. Det Navn behager mig særdeles meget.« – I samme journal, nemlig optegnelsen JJ:173 (1844), SKS 18, 196, former den litterære idé sig, idet det hedder: »Gjæstebudet, hellere maaskee: In vino veritas, eller: Nattetimen. (Grundstemningen vil da blive en forskjellig i Forhold til Titelen.) Fortælleren gaaer og spadserer i Otteveiskrogen for at søge Eensomhed. Da møder han en Ven, »skjøndt han snarere kun havde ventet at finde en opskræmmed Fugl«. Han fortæller ham nu Alt om hiint Gjæstebud. Ved Modsætningen af Skovens dybe Stiihed tager Fortællingen om den larmende Nattetime sig bedre ud, mere phantastisk«. – Så vidt journalen JJ. I kladdematerialet til »In vino veritas« finder man følgende opsats (Søren Kierkegaards Papirer, V B 161: »Det Foreløbige. Albertus og hans Ven støde paa hinanden ved Otteveiskrogen. Vennen er bleven vildfarende, Alb. er der for at »indflætte en oplevet Begivenhed i Modsætningens Ramme.« Først bliver han misformøiet med Sammenstødet, men efterat have raset lidt ud, finder han det netop glædeligt, at den Anden er kommet til, da han nu kunde ønske Een at meddele sig til. A. Naar jeg er eensom har alt dette Sværmerie sin Betydning for mig, men ikke saasart Nogen er tilstæde«. – Optegnelsen JJ:91 er udateret. Den findes i Kierkegaards store arbejdsjournal kaldet »JJ«, som han benyttede 1842-46. Heri finder man mange tanker og udkast, som benyttes i de pseudonyme værker, han skrev i denne periode. F.eks. finder man over 100 optegnelser med tilknytning til Stadier paa Livets Vei, herunder »in vino veritas«. Søren Kierkegaards Skrifter har sat optegnelsen JJ:91 til året 1843, hvilket dog ikke betyder, at den ikke kan være skrevet før. Man finder flere eksempler på, at Kierkegaard i JJ indfører og renskriver løse lapper, han har haft liggende.
- ⁷⁴⁶ Diskussionen om Ottevejskrogens placering og dens betydning i Søren Kierkegaards univers er behandlet af Niels Richter-Friis 1977: Ottevejskrogen i Grib Skov. Et sted – og et begreb! – Folk og minder fra Nordsjælland, 32. årg., s. 6-13.
- ⁷⁴⁷ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 238-239 (Afd. 100fg); Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 116-117 (Afd. 100de); Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Bind II, Afd. 242.

- ⁷⁴⁸ Holger Christiansen 1996: Gadevang – en skovbys historie 1768-1996, s. 33 angav, at huset muligvis hed Hagehus før 1900, mens den gamle fæstegård Landbolyst fra 1809 overfor hed Kildeporthus. I Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt kaldes skovløberhuset dog for Kildeporthus, så der er muligvis tale om en forbytning af de to matriklers navne i Landsarkivets Realregister vedr. skøde- og matrikelnumre. Navnet Landbolyst forekommer første gang på målebordsblad 1:20000 n11 Frederiksborg fra 1898.
- ⁷⁴⁹ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 40 & 41, s. 83 & 85.
- ⁷⁵⁰ Ibid., Brev 257, s. 343; Lensregnskaberne 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Esbønderup Sogn, Kisterup. – Fæsteren i Kistrup 1582 hed Thruels Oelsen.
- ⁷⁵¹ Se beskrivelsen af Kistrup-bondens liv i Søren Frandsen & Erik A. Jarrum 1987: Kulsvierbønderne i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt 1987, s. 50-52; baseret på Landsarkivet, skifter i Esbønderup og Mårup sogne 1668-78, Kronborg Amtsstue, Kistrup, 20/11 1677, f. 534.
- ⁷⁵² I hvert fald er angivet højryggede agre formentlig i brug på Ole Fensmarks udskiftningskort fra 1782.
- ⁷⁵³ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteri Historie. København, s. 131 & 134.
- ⁷⁵⁴ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Marume Sogn og Bye, Kollerup.
- ⁷⁵⁵ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborrig Amt, Holboe-Herred, Maarum Sogen, Kaallerup Gaard og Fullesangs Huus.
- ⁷⁵⁶ Forst Indretning for det første Cronborgske Forst District 1821, s. 82-83 (afd. 21c); Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 76-77 (Hoveddel XVI, Del 29).
- ⁷⁵⁷ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 116-117, 130-131 (Afd. 82cd, 108cd); Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Bind II, Afd. 32, bind I, s. 208.
- ⁷⁵⁸ På Von Oppens kort over Gribskov, der blev opmålt 1794-99 (tegnet 1801) er tørvegravningen i Tokkerup Tørvemose angivet tydeligt.
- ⁷⁵⁹ Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 54-55 (Hoveddel XII, Del 20); Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 131 og 222 (Afd. 127d).
- ⁷⁶⁰ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-55, Bind II, Afd. 119.
- ⁷⁶¹ Søren Kierkegaard, 1846: Dagbøger i udvalg. 1834-1846. (www.adl.dk/adl_pub/vaerker/cv/e_vaerk/e_vaerk.xsqi?ff_id=75&id=7565&hist=fm&nnoc=adl_pub).
- ⁷⁶² Anders Uhrshov 1968: Hvordan Danmarks riges grundlov fik kongens underskrift. – Kultur og Folkeminder, bd. 20, s. 19-24.
- ⁷⁶³ L. Both 1876: Føreren i Skoven, No. 6. Gripskov, Kjøbenhavn.
- ⁷⁶⁴ Niels Stenfeldt 1921: Om det gamle Esrom Kloster (håndskrevet bog i Folkemuseets samling, Hillerød), indledning; Knud Christensen 1929: En dansk storskov - Gribskov, Hillerød, s. 50.
- ⁷⁶⁵ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 4, s. 22 (16/3-1189); bekræftes i pave Coelestin den Tredjes brev af 5/3-1192 (ibid., Brev 5, s. 27); endvidere i biskopperne Anders og Peder Sunesens beskyttelsesbreve 1211 (ibid., Brev 40 & 41, s. 83 & 85).
- ⁷⁶⁶ Ibid., Brev 257, s. 343.
- ⁷⁶⁷ De højryggede agre nærmest Munkevangshus kan stamme fra vange-mændenes agerbrug.
- ⁷⁶⁸ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Middelalder og renaissance. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Esbønderup Sogn, SB 94, 113, 159. Se desuden Frederiksborg Amts Avis, 18/11-1991, s. 10: Projekt Gribskov skal redde fortidsminder. Kortlægning af Gribskavs gamle skovlandsbyer. Se Niels Engborg 1990: Gårde i Gribskov. Nyt fra Nationalmuseet 1990, nr. 49, s. 67; og Erik A. Jarrum 1992: Krogdal – en nedlagt landsby i Gribskov. FAHS, årg. 6, nr. 1, s. 3-5.
- ⁷⁶⁹ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 281 (Afd. 241) nævner en gruppe af skovfyr fra 1880 i afdelingen (men ingen lærk).
- ⁷⁷⁰ Forfatterens personlige registreringer 1981-2008. Brysthøjdemål (også de historiske) er i 1,3 meters højde. Målene i 1925 er angivet i Driftsplan for Esrom Distrikt 1910-1925, s. 73 (tilføjet med rødt i distriktets kopi).
- ⁷⁷¹ Eliith Reumert 1897: Gribskov. Et Stykke dansk Natur., Kjøbenhavn, s. 26-27.
- ⁷⁷² Træerne er begge nævnt i Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908, s. 33 (Afd. 1b og 1e), men kun det ene i Driftsplan for Esrom Distrikt 1910-1925, s. 73. Se i øvrigt Niels Stenfeldt 1921: Om det gamle Esrom Kloster (citeret i Kultur og Folkeminder, bd. 12, s. 110).
- ⁷⁷³ Poul Tolderlund-Hansen 1974: Folk der færdedes i Gribskov. - i: Jul i Nordsjælland 29, s. 18-20. – Se også historier om Kulfanden på www.kagerupsavvaerk.dk.
- ⁷⁷⁴ Driftsplan for 3de Kronborg Distrikt 1888, s. 17.
- ⁷⁷⁵ Våbenedkastningerne er mest autentisk beskrevet i Eliith Truelsen 1995: Hilsen til Finn og Johanne. En beretning om våbenedkastningerne i Nordsjælland i foråret 1945. Skov- og Naturstyrelsen. Se også Annagrethe Skov 1985: Modstandschefen om slaget i Gribskov. Frederiksborg Amts Avis, 1/5-1985, s. 23.
- ⁷⁷⁶ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 95 (Afd. 429); Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 130 (i distriktets kopi af driftsplanen er indlagt kopi af brevet til Johs. Rasmussen).
- ⁷⁷⁷ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 68-69 (Afd. 29c); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908, s. 68 (Afd. 29c).
- ⁷⁷⁸ Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 74.
- ⁷⁷⁹ Målt af forfatteren 1998-2000, nivelleret ud fra højdefikspunkt på Skovfryd i Nødebo.
- ⁷⁸⁰ Ole Nygaard, Frank Olsen & Flemming Rune 1979: En botanisk-økologisk undersøgelse af Lille Gribsø, Hjørtesøle og andre Sphagnum-moser i Gribskov. Biologi-speciale, Frederiksborg Statsskole, 120 s.: Ledningsevnen i Lille Gribsøes vand blev 6/4-1979 målt til 28 µS; pH varierede en del over året, men blev 6/4-1979 målt til 5,72.
- ⁷⁸¹ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnummoser. – Botanisk Tidsskrift 34: 1-44.
- ⁷⁸² Ref. Bent Aaby 1997.
- ⁷⁸³ Flemming Rune 1997. Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. KVL, Forskningscentret for Skov & Landskab, Hørsholm, 93 s.
- ⁷⁸⁴ Fortalt til forf. af tidligere skovfoged Carsten Hessellund, Pælehus, 1996.
- ⁷⁸⁵ Eliith Reumert 1897: Gribskov – et stykke dansk natur. G. E. C. Gad, København, 64 s.
- ⁷⁸⁶ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908, s. 95, 207 (Afd. 65c).
- ⁷⁸⁷ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 278 (Afd. 255).
- ⁷⁸⁸ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 96.
- ⁷⁸⁹ Knud Jessen 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. – Danmarks Geologiske Undersøgelse II. række. Nr. 34. 268 s.
- ⁷⁹⁰ Henning E. Petersen 1917: Maglemose i Gribskov. – Botanisk Tidsskrift 35: 57-143.
- ⁷⁹¹ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnummoser. – Botanisk Tidsskrift 34: 1-44.
- ⁷⁹² Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 53 (Hoveddel IX, Del 13).
- ⁷⁹³ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 17.
- ⁷⁹⁴ Henning E. Petersen 1917: Maglemose i Gribskov. – Botanisk Tidsskrift 36: 57-154.
- ⁷⁹⁵ Peter Milan Petersen 1980: Changes of the vascular plant flora and vegetation in a protected Danish mire, Maglemose, 1913-1979. – Botanisk Tidsskrift 75, nr. 1, s. 77-88.
- ⁷⁹⁶ Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 17, der refererer til en af skovrider Holm udarbejdet fortegnelse over de større, ubevoksede tørvemoser i 1869. Desuden ibid, side 119 (beskrivelse af afd. 67d).
- ⁷⁹⁷ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Afd. 162B.
- ⁷⁹⁸ Henrik Jørgensen, Skov- og Naturstyrelsen, pers. kommunik.
- ⁷⁹⁹ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SN1, 010108-1, anført som »maritime anlæg, bådehus«.
- ⁸⁰⁰ Jan Steenberg 1956: Esrom Kloster som stutrigård. – Fra Frederiksborg Amts 1955, s. 41-42.

- ⁸⁰¹ Ibid., s. 44.
- ⁸⁰² Drivtsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 36-37 (Hoveddel II, Del 15 og 21).
- ⁸⁰³ Drivtsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 70-71 (Hoveddel XV, Del 22); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908, s. 207 (Afd. 54g).
- ⁸⁰⁴ Anders Uhrskov 1922: Folkesagn. København, s. 73; sagnet er optegnet af Halfdan Andreasen på Bendstrup Skole efter Anders Uhrskovs generelle opfordring i november 1921.
- ⁸⁰⁵ Anders Uhrskov 1966: Gribsskov fortæller. Et stykke kulturhistorie. Hillerød, s. 111.
- ⁸⁰⁶ Johannes Helms 1893: Grib – Fortælling fra Kulsvierlandet i Kapertiden. København, 240 s.
- ⁸⁰⁷ Rose Bruhn 1911: Mors arv. København.
- ⁸⁰⁸ Gunner Petersen fra Græsted lokalarkiv har søgt efter Mor Grib i kirkebøgerne både under navnet Ellen Vinge og under navnet Maren Jep Brænders. Sidstnævnte anvendtes af Søborg-præsten Emil Steenvinkel i 1941 i en fremstilling af Mor Grib som en kvinde, der havde mistet forstanden efter at være blevet forført, have født i dølgsmål og være blevet straffet hårdt.
- ⁸⁰⁹ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks Oldtid. – dkonline.dk »Fund og fortidsminder«, Nødebo Sogn, SB 5.
- ⁸¹⁰ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 2 & 41, s. 17 & 85.
- ⁸¹¹ Eliith Reumert 1894: Grib Skov. Et Minde fra Studenteraarene. – Nordstjernen 1894-95, s. 316.
- ⁸¹² Teksten om radarstationen på Muldebjerg bygger på oplysninger samlet af skovrider Lars Toksvig i Frederiksborg statsskovdistrikts arkiv; fra Camilla Rosengaard 2004: 100 års jubilar er state of the art. – Flyvevåbnet, 1. årg., 4/6-2004; og fra Flyvematerielkommandoen. Pressemeddelelse af 21/4-2005. (www.forsvaret.dk).
- ⁸¹³ Videnskabernes Selskabs kort 1768.
- ⁸¹⁴ Lensregnskaberne ekstraskattemandtal 1582, Rigsarkivet.
- ⁸¹⁵ Drivtsplan for det 3die Kronborgske Skovrider District, udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 147.
- ⁸¹⁶ Iflg. Alfred Andreasen 1964: En skildring fra Mårum og Græsted sogne. Oplevelser undervejs. Hillerød, s. 12, har den senere domprovst Skovgaard Petersen skrevet smukke vers om træet, mens han var præst i Mårum 1901-1911. Digtene eksisterer ikke mere.
- ⁸¹⁷ Om sagnene vedr. Mårum Mølle og Skolestien, se Anders Uhrskov 1922: Folkesagn, København, s. 69.
- ⁸¹⁸ Driftsplan for Maarum Distrikt i tidsrummet 1940-1955, bind 1, s. 118 (Afd. 152B).
- ⁸¹⁹ Se www.herrekoret-odeon.dk.
- ⁸²⁰ Erik Wielandt 1994: Maarumvandets opdagelse. – Folk og minder fra Nordsjælland, 49. årg., s. 28-30.
- ⁸²¹ Ibid.; og Bjørn Madsen 1988: »I Maarum blev der fundet det pureste vand...« i Folk og Minder fra Nordsjælland, årg. 43, s. 11-14.
- ⁸²² Opslaget om Mårum er forfattet af Lars Toksvig på baggrund af Frederiksborg statsskovdistrikts arkiv.
- ⁸²³ Overdragelsesårene for Nederste og Øverste Kobbelt er f.eks. fastslået i Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 8; Emil Madsen 1914: Om skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1914, s. 62 angiver årstallet for overdragelsen af Øverste Kobbelt til 1847.
- ⁸²⁴ Flemming Rune 1979: Gribsskovs kildenvæld IV: Fra fortidens helligkilder til nutidens væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 11/6-1979.
- ⁸²⁵ Om Georg Nordkild, se især Dorte Jørgensen 1987: Georg Nordkild – kulsviernes forfatter. Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 144-153.
- ⁸²⁶ Drivtsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 60-61 (Hoveddel XII, Del 18); Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt gjældende for Tidsrummet 1ste Oktober 1878 til 1ste Oktober 1888, s. 72-73 & 79-80 (Afd. 71e og 85d); Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1898-1908, 98-99 & 106-109 (Afd. 71d og 85c); Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 240.
- ⁸²⁷ Flemming Rune, Henrik Jørgensen & Jens Ole Andersen 1999: Høslæt på gamle skovenge – Skoven 31, nr. 9, s. 406-409.
- ⁸²⁸ Henrik Jørgensen 2005: Nydam i Gribsskov - en genskabt høeng. – URT temanummer Høenge i Danmark, s. 24-33; se også Flemming Rune 2008: Historien om høslættet i Gribsskov. Strøgårdsvang Høslætlaug 1998-2008, udg. af Skov og Naturstyrelsen Nordsjælland, 36 s.
- ⁸²⁹ Henrik Jørgensen, Skov- og Naturstyrelsen, pers. komm.
- ⁸³⁰ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen Rkt. 182-16.
- ⁸³¹ Navnene på de tilgrænsende lodsejere kan ses på Kort over Nødeboe-Indhegning opmaalt 1793 (Rigsarkivet).
- ⁸³² Nordsjællands smukkeste skovfyr blev benævnt som sådan af E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: Nordsjællands skove gennem 200 år, s. 11, hvor det også var afbildet. Træets endeligt er oplyst af skovfoged Svend Løw.
- ⁸³³ Drivtsplan for det 3die Kronborgske Skovrider Distrikt udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 152-153 (Hoveddel XIX, Del 4); retskrivningen er bibeholdt.
- ⁸³⁴ Fr. Algreen-Ussing 1865: Touristen i Nordsjælland. Illustreret Veiviser, s. 65.
- ⁸³⁵ Sofie Conradine Jürgensen (født Brøndsted) 1910: Oldemors Erindringer, Odense, s. 39. Se de fulde erindringer på <http://brondsted.dk/brondsted/OE.php> (13. september 2003). De blev nedskrevet ved stenografi i 1890 og udgivet tyve år senere.
- ⁸³⁶ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 162 & 163 (mageskifte af 14/4-1322, stadfæstet 26/3-1327), s. 230-231.
- ⁸³⁷ Ibid. Brev 257, s. 343.
- ⁸³⁸ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Esbønderup Sogn.
- ⁸³⁹ Iflg. C. Christensen (Hørsholm) 1886: Agrarhistoriske Studier, bd. 1, København var den »Afbrudte« by Sørup indlagt under stodvangene i 1619.
- ⁸⁴⁰ Emil Madsen 1914: Om Skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amts 1914, s. 55.
- ⁸⁴¹ Drivtsplan for det 3die Kronborgske Skovrider Distrikt udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 142-143 (Hoveddel XVI, Del 47).
- ⁸⁴² Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 278 (afd. 495).
- ⁸⁴³ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, Markbog nr. 31, Friderichsborg Ampt, Friderichsborg Birch, Nødeboe Sogen, Perstrup.
- ⁸⁴⁴ Bo Fritzbøger 1994: Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid, København, s. 146.
- ⁸⁴⁵ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, markbog nr. 54, Cronborg Amt, Holboe-Herrid, Morme Sogn og Bye, Skoufuene.
- ⁸⁴⁶ Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Jordebog, Esbønderup Sogn, Ormstrup. – En af fæstebønderne i Ormstrup, Hans Sørensen, slap lidt billigere i landgilde end de andre (ingen gæs og høns).
- ⁸⁴⁷ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. København, s. 45 & 47.
- ⁸⁴⁸ Rigsarkivet. Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6.-1699, Christian V's Matrikel, Markbøger nr. 48-49. Kronborg Ampt och Bierch, Esbønderup Sogn, Ostrup Bye. – Jordebogen for Ostrup blev underskrevet af Christian Stenwinckel den 20. september 1681.
- ⁸⁴⁹ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie. København, s. 131 & 134
- ⁸⁵⁰ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 20.
- ⁸⁵¹ Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, markbog nr. 48 & 49, Rigsarkivet.
- ⁸⁵² Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 26-27 (Hoveddel IV, Del 20).
- ⁸⁵³ Høslættet nævnes i Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 221 (Afd. 100d).
- ⁸⁵⁴ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 277 (Afd. 270).
- ⁸⁵⁵ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Bind I, s. 54-55 (Afd. 270 & 274).
- ⁸⁵⁶ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 73 (Afd. 246).
- ⁸⁵⁷ Driftsplan for Nødebo Distrikt 1944-1959, s. 122.
- ⁸⁵⁸ Niels Richter-Friis 1977: Ottevejskrogen i Grib Skov. Et sted – og et begreb. – Folk og minder fra Nordsjælland 32, s. 6-13.
- ⁸⁵⁹ Jens Jacob Paludan 1908: Ungdomserindringer. – i Julius Clausen & P. Fr. Rist (red.): Memoirer og Breve, bd. 9, s. 19f. De citerede dele af erindringerne er også gengivet i Jens Jacob Paludan 1874: Barndomserindringer.

i: Indbydelsesskrift til Frederiksborg Lærde Skole 1874, s. 1-37.

⁸⁶⁰ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 102, s. 160. Brevet er dateret 28/4-1275 på Hillerødsholm, og det er første gang vi ser Hillerøds navn nævnt,

⁸⁶¹ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 257, s. 341. Jordebog dateret 1497.

⁸⁶² Det følgende sammendrag bygger på Chr. Gorm Tortzens gennemgang af kilderne til Pederstrups historie i Flemming Jensen & Chr. Gorm Tortzen 1991: Skovbønderne. Skovene i Frederiksborg Amt fra vikingetid til enevælde. Udg. af Frederiksborg Amt, 96 s.

⁸⁶³ Landsarkivet. Beskrivelse over samtlige Hans Majestæt Kongen tilhørende Skove... 1804 (ref. Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 18).

⁸⁶⁴ Naturfredningsudvalgets undersøgelse i 1908 ved Georg Sarauw, afskrift i Dansk Folkemindesamling 1906/31b, s. 22 (jf. August F. Schmidt 1932: Danmarks Kæmpesten, København, s. 120).

⁸⁶⁵ Vandreture i statsskovene, nr. 69: Esrum Sø, Gribskov. Udgivet 1986.

⁸⁶⁶ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 24-25 (Hoveddel I, Del 47).

⁸⁶⁷ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 273 (Afd. 147).

⁸⁶⁸ Oplysningerne bygger bl.a. på samtale med skovfoged Svend Løw.

⁸⁶⁹ Eliith Reumert 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur. Kjøbenhavn, s. 60.

⁸⁷⁰ Erich Pontoppidan 1764: Danske Atlas.

⁸⁷¹ Niels Stenfeld 1921: Om det gamle Esrom Kloster, indledningen (refereret fra Kultur og Folkeminder, bd. 12 (1960), s. 108); Driftsplan for 5te Kronborg Skovdistrikt udarbejdet i Aarene 1879-80, s. 38.

⁸⁷² Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 73 (Afd. 245).

⁸⁷³ Niels Jørgensen 1983: Med kejseren, kongen og kronprinserne på jagt i Gribskov. – Frederiksborg Amts Avis 13/3-1983, s. 10.

⁸⁷⁴ Oplysninger om E. N. J. Ratjen er venligst stillet til rådighed af hans tipoldebarn Jesper Ratjen, Bramdrup, og er suppleret fra Svend Balslev 1986: Dansk forstkandidater 1786-1860, s. 112.

⁸⁷⁵ L. Both 1876: Føreren i Skoven. No. 6. Grip Skov, Kjøbenhavn, 8 s. + kort; L. Both 1880: Udflugter til Gribskov, Esrom, Frederiksborg og Fredensborg, Kjøbenhavn, 2+32 s. + 3 kort.

⁸⁷⁶ Tolkning som kultiske ornament: se bl.a. E. Laumann-Jørgensen 1980: Sakrale riller i sten. Upåagtede helleristninger. Historisk Forening for Værløse kommune, Årsskrift, s. 9-56; E. Laumann-Jørgensen 1994: Rillesten-Nertusfolkeslagene og deres symbolverden og deres gravpladser. Historisk Forening for Værløse Kommune; E. Laumann-Jørgensen 1994: Stjerner, sten og stænger. Arkæo-astronomi i Danmark. Hernov. – Tolkning som kløvningsriller, se bl.a. Flemming Kaul & Knud Krogh 1990: En lidet påagtet stenklovningssteknik - og om oldtidsminder som stenbrud. Årbøger for nordisk oldkyndighed, 1990, s. 226-260.

⁸⁷⁷ Carsten Carstensen 2004: Riller og huller i natursten på Frederiksborg Statsskovdistrikt. Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen. Tegninger af EUD-elev Lene Hansen. 222 sider.

⁸⁷⁸ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 97.

⁸⁷⁹ Se bl.a. Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, s. 118.

⁸⁸⁰ Henrik Jørgensen & Flemming Rune 2005: Træer og buske i Danmark, Gyldendal, København, s. 214.

⁸⁸¹ Driftsplan for det 3die Kronborgske Skovrider Distrikt udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 150-151 (Hoveddel XVIII, Del 25).

⁸⁸² Driftsplan for 3die Kronborg Skovdistrikt fra 1. October 1878 til 1. October 1888, s. 116-117 (Afd. 32g).

⁸⁸³ Niveauerne ved Rødedam er nivelleret af F. Rune & H. Jørgensen 1/10-2008 (højde over havet): Rødedams vandspejl: 34,4 m; dæmningens overkant: 36,1 m; bunden af Fr. II's kanal (førelag): 31,1 m. Ved Generalstabens bordmåling i 1898 blev Rødedams bund foran dæmningen målt til 31,8 m.

⁸⁸⁴ K. C. Rockstroh 1913: Om Ferskvandsfiskeriet i Nordsjælland omkring Aar 1700. – Fra Frederiksborg Amt 1913, s. 15-19.

⁸⁸⁵ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 80-81 (Hoveddel XVII, Del 27). Driftsplanen nævner direkte »Er tilplantet med Rør i Aaret 1855«.

⁸⁸⁶ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 111

(afd. 93a).

⁸⁸⁷ Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 125

(Afd. 74b).

⁸⁸⁸ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 77 (Hoveddel IX, Del 39).

⁸⁸⁹ Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 101 (afd. 74ab)

⁸⁹⁰ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Bind II, Afd. 138,

⁸⁹¹ Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder, Esrum, s. 14-16.

⁸⁹² På det ene udskiftningskort fra 1781 (i Kort- og Matrikelstyrelsens arkiv) er angivet et antal mindre tørvegrave i mosens centrale del fra før udskiftningen, men disse forekommer ikke på O. Fensmarks originalkort, og er muligvis en fejl.

⁸⁹³ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 52 (Hoveddel IX, Del 21).

⁸⁹⁴ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 57 (Afd. 5).

⁸⁹⁵ Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 46a og 46b.

⁸⁹⁶ Frederiksborg Statsskovdistrikt, Centrale Skovregister bevoksningsliste 1997 (udskrift hos forfatteren).

⁸⁹⁷ Jesper Sabroe 2008: Rødgran må vige for græs og lyng. – Frederiksborg Amts Avis, 23/9-2008, 1. sektion, s. 3.

⁸⁹⁸ Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld I: Sibbekilde og Daniels Kilde – et værn mod sygdom og udslæt. Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 11/5-1979.

⁸⁹⁹ Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder, Esrum, s. 22-24.

⁹⁰⁰ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 40 & 41, s. 83 & 85).

⁹⁰¹ Ibid., Brev 176-177, s. 242-246, Brev 257, s. 344. – Poul Laxmand fungerede som mellemmand ved mageskiftet.

⁹⁰² Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Jordebog, Esbønderup Sogn, Sibberup. – Fæstebønderne i 1582 var Lauritz Willumsen og Peder Jensen. Husmandsstedet er ikke nævnt.

⁹⁰³ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Christian V's Matrikel 1681-82, Cronborg Amt och Birch, Esbønderups Sogn och Bye, Rtk. 312.6-1699, Sibberup.

⁹⁰⁴ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie. København, s. 131 & 134. – Sibberups Kobbelt i Peter Schäffers forstand var formentlig Øverste og Nederste Kobbelt, mens Sibberup Vang 1799 jf. Sarauw 1831 kun var Nederste Kobbelt.

⁹⁰⁵ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 24.

⁹⁰⁶ Nationalmuseet, Danske Afd., Danmarks middelalder og renæssance. – dkonline.dk, Fund og fortidsminder, Esbønderup Sogn, SB 87 og 112.

⁹⁰⁷ Kancelliets Brevbøger, 13/12-1575.

⁹⁰⁸ Siggerup nævnes i Ekstraskattemandtallene fra 1555 som »Siggeruppe«, Rigsarkivet.

⁹⁰⁹ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. København, s. 46.

⁹¹⁰ Esrum Klosters Brevbog. (Museum Tusulanums Forlag 2002) Bd. 1. Brev 113, s. 173.

⁹¹¹ Ibid., Brev 247-248, s. 325.248 (1496); Brev 257, 341 (jordebog 1497).

⁹¹² Det følgende sammendrag bygger på Chr. Gorm Tortzens gennemgang af kilderne til Pederstrups historie i Flemming Jensen & Chr. Gorm Tortzen 1991: Skovbønderne. Skovene i Frederiksborg Amt fra vikingetid til enevælde. Udg. af Frederiksborg Amt, 96 s.

⁹¹³ Se herom levende fortalt af Chr. Gorm Tortzen 1991: Bonden i Skallerød. – Frederiksborg Amts Avis 25/8-1991, 1. sektion, s. 6.

⁹¹⁴ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie. København, s. 39 & 130.

⁹¹⁵ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 115 (Afd. 99c).

⁹¹⁶ Matrikel 1681-82, Markbøger No. 31 Rtk. 312-6 Schallerød Gaard, Folio 1v.

⁹¹⁷ En række sagn er knyttet til stenen af Mads Lidegaard 1994: Danske sten fra sagn og tro. København, s. 45, men det skyldes formentlig forveksling med Troldestenen (se denne).

- ⁹¹⁸ Se Videnskabernes Selskabs kort over den nordøstlige fjerdedel af Sjælland, 1768.
- ⁹¹⁹ Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt gjældende for Tidsrummet 1ste Oktober 1878 til 1ste Oktober 1888, s. 16.
- ⁹²⁰ Teksten er forfattet af Lars Toksvig ud fra oplysninger i Frederiksborg Distrikts arkiv.
- ⁹²¹ Driftsplan for 6te Kronborg Skovdistrict 1/10-1879 til 1/10-1889, s. 212-213 (Afd. 86h); Driftsplan for 6te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 130-131 (Afd. 86c); Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 258-259 (Afd. 206).
- ⁹²² Concept Carte over 6 af de Kongel. Stutterie Vanger, 1792. Kort- og Matrikelstyrelsen.
- ⁹²³ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 55 (Afd. 17d).
- ⁹²⁴ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1940-1955, Afd. 243.
- ⁹²⁵ Jens-Aage Pedersen 1994: Mosefundne lerkar fra Nordsjælland. – Fra Gilleleje Museum, bd. 31, s. 59-80.
- ⁹²⁶ Kort- og Matrikelstyrelsen, nivellements punkt 11-08-9024 h.
- ⁹²⁷ Aage Marcus Pedersen 2002: Bygninger og pædagogik på Skovskolen. – Undervisningsministeriets tidsskrift Uddannelse, nr. 1, januar 2002; Aage Marcus Pedersen & Søren Fløe Jensen 2006: Skovskolen. – i: Kirsten Baunegaard (red.) 2006: Hillerød 1945-2006, s. 338-343.
- ⁹²⁸ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 76-77 (Hoveddel IX, Afd. 40) med tilhørende detailkort.
- ⁹²⁹ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Christian V's Matrikel 1681-82, Cronborg Amt och Birch, Esbønderups Sogn och Bye, Rtk. 312.6-1699, markbog nr. 48.
- ⁹³⁰ Anders Uhrskov 1932: Sjællandske Sagn, København, s. 70. Sagnet er nedskrevet efter fortælling af skomager O. M. Petersen, Ullerød.
- ⁹³¹ Niels Richter-Friis 1984: Ved Smørstenen i Gribskov. – i: Folk og minder fra Nordsjælland 39, s. 21-23.
- ⁹³² Von Oppens kort 1801 (målt 1794-99), se side 294.
- ⁹³³ Se Solbjerg Engso (Brochure fra Tisvilde Statsskovdistrikt & Frederiksborg Amt 1994); og Plejeplan for sø ved Strødam Enge (Brochure fra Frederiksborg Amt 1996).
- ⁹³⁴ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt 1888, s. 17.
- ⁹³⁵ Statens Grundforbedringsvæsen 1918: Betænkning afgivet den 25. novbr. 1918 af det af Landbrugsministeriet under 7. februar 1917 nedsatte udvalg ... – Jordens Grundforbedring, 3. række, nr. 2, s. 32; Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 278 (Afd. 232).
- ⁹³⁶ Se illustration i Carsten Carstensen 2004: Riller og huller i natursten på Frederiksborg Statsskovdistrikt, udg. af Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, s. 217. Skovfoged Svend Løw arbejdede på arealet i forbindelse med stormfaldet og har tidsfastsat ornamenteringen.
- ⁹³⁷ Det Kgl. Bibliotek, Æbelholtbogen, p. 42 recto; se www.kb.dk/permalink/2006/manus/15/dan/42+recto/?var=1.
- ⁹³⁸ Beskrivelsen af Stenholt bygger på den kritiske gennemgang af de historiske kilder af Finn Erik Kramer 2003: Jæger, skovbonde, fæstebonde. – Kulturhistoriske Småskrifter fra Folkemuseet, nr. 2, s. 23-28.
- ⁹³⁹ Driftsplan for Nødebo Distrikt i tidsrummet 1914-1929, s. 23.
- ⁹⁴⁰ Driftsplan for Nødebo Distrikt i tidsrummet 1944-1959, s. 105-106.
- ⁹⁴¹ Se også Flemming Rune 1979: Stenholt's Indelukke – et »åndehul« i Gribskov. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 13/3-1979.
- ⁹⁴² Anders Uhrskov 1960: Tre Mindesten. Kultur og Folkeminder 12, s. 45-53; Anders Uhrskov 1962: Søren Kierkegaards Sten. – i: Anders Uhrskov, red.: Mindesmærker i Nordsjælland, Kultur og Folkeminder 14, s. 111-114. – Anders Uhrskov 1966: Søren Kierkegaardstenen i Gribskov. – i: Frederiksborg Amts Avis 29/7 1966. – Niels Richter-Friis 1977: Ottevejskrogen i Gribskov. Et sted - og et begreb. – i: Folk og minder fra Nordsjælland 32, s. 6-12.
- ⁹⁴³ Driftsplan for 3de Kronborg Distrikt 1888, s. 17, 91.
- ⁹⁴⁴ En gennemgang af søens naturforhold og udvikling kan læses i Thorkild Høy & Jørgen Dahl 1996: Danmarks Søer. Søerne i Frederiksborg Amt, s. 103-108.
- ⁹⁴⁵ De klassiske afhandlinger om Store Gribsø er: C. Wesenberg-Lund 1940: Gribsø. En dansk dystroph sø. – Naturens Verden 23: 19-34; Kaj Berg & Ib Clemens Petersen 1956: Studies on the humic, acid lake Gribsø. – Folia Limnologica Scandinavica No. 8, 273 s. + 21 pl. + 12 tab.
- ⁹⁴⁶ Søren Wium-Andersen 1985: Gribsø 1985. Hovedstadsrådet. Recipientovervågning nr. 24, 39 s.
- ⁹⁴⁷ Søren Wium-Andersen 1985: Gribsø's forurening accelererer. – Vand & Miljø 6/1985, s. 267-269; Helle Utoft Rasmussen 1998: Store Gribsø 1997. Frederiksborg Amt. Vandmiljøovervågning nr. 53, 38 s.
- ⁹⁴⁸ Referat af møde og besigtigelse vedr. Store Gribsø den 3. februar 1999 [v. Henrik Jørgensen, Skov- og Naturstyrelsen, Driftsplankontoret]; Pressemeddelelse 8. marts 1999, Frederiksborg Statsskovdistrikt.
- ⁹⁴⁹ Se også Flemming Rune 1978: Store Gribsø – Gribskovs sagnomspundne skovsø. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 24/8-1978.
- ⁹⁵⁰ Anders Uhrskov 1932: Sjællandske Sagn, s. 32 [fortalt af Vilh. Saxtorph, Ordrup].
- ⁹⁵¹ Ibid., s. 25 [fortalt af A. Krasilnikoff, Dronningholm, Holte].
- ⁹⁵² Ibid., s. 33 [fortalt af skomager O. M. Petersen, Ullerød].
- ⁹⁵³ Anders Uhrskov 1922: Folkesagn, s. 54 [optaget af Vera Rasmussen, Helsing Skole].
- ⁹⁵⁴ Ibid., s. 55 [optaget af Hans Horte, Græsted Skole].
- ⁹⁵⁵ Driftsplan for 3de Kronborg Distrikt 1888, s. 43.
- ⁹⁵⁶ Driftsplan for det 3die Kronborgske Skovrider District, udarbejdet i Aarene 1854 og 1855, s. 113.
- ⁹⁵⁷ Driftsplan for 3de Kronborg Distrikt 1888, s. 43.
- ⁹⁵⁸ Se von Oppens kort over Gribskov, der blev opmålt 1794-99 (tegnet 1801).
- ⁹⁵⁹ Driftsplan for det 5te Kronborgske Skovrider-Distrikt udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 74-77 (Hoveddel XVI, Del 16 og 29).
- ⁹⁶⁰ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-1899, s. 87 (Afd. 41); Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1899-1909, s. 70-71 (Afd. 41).
- ⁹⁶¹ Driftsplan for Esrom Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 96-97, 102-103 (afd. 7, 8 og 14).
- ⁹⁶² Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 78-79 (Hoveddel XVII, Del 23).
- ⁹⁶³ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 111 (Afd. 93c); Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. og 297 (Afd. 314).
- ⁹⁶⁴ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 278 (Afd. 314).
- ⁹⁶⁵ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 82-83 (Hoveddel XVIII, Del 25).
- ⁹⁶⁶ Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1944-1959, s. 278 (Afd. 257); Statens Grundforbedringsvæsen 1918: s. 32-33.
- ⁹⁶⁷ Kancelliets brevbøger 10/1-1575.
- ⁹⁶⁸ Matriklen 1682, Markbog nr. 31, Frederiksborg Amt, Nødebo, Hillerød og Lillerød Sogne.
- ⁹⁶⁹ Kancelliets brevbøger 15/8-1647.
- ⁹⁷⁰ Jørgen Paulsen 1948: Hillerødsholm, Det Kgl. Frederiksborgske Stutteri. I: Anders Uhrskov red: Hillerødbogen, s. 390 & 490.
- ⁹⁷¹ J. Jensen 1910: Det kongelige Frederiksborgske Stutteris historie, s. 127-128.
- ⁹⁷² Stutterivangens arealfordeling ved stutteriseparationen i 1799 er opgjort af G. Sarauw 1831: Frederiksborg Amt. Beskrivelse efter Opfordring fra Det Kongelige Landhuusholdningsselskab. – Vangens afgrænsning ses på det von Langenske skovkort: Geometriske Grund-Tegning over Friderichsborg Revier, ca. 1764 (Rigsarkivet).
- ⁹⁷³ Rentekammerets Skov- og Jagtvæsen Pakkesager, Gruppe 3, Nr. 21-62, Frederiksborg Beridt, 5. Hoveddel, Protokol nr. 39 (Rigsarkivet). De 9 ha udgjordes af 5. hoveddels »61. Del« (sydøst for Birkemose), og vedmasse-taksationen skønnede, at træerne rummede 303 favne brændevod, 74 favne kløvede stubbe, og 101 favne grenbrænde. Her som de fleste andre steder i skoven var der næsten kun tale om bøg. Eg udgjorde under en tiendedel af vedmassen.
- ⁹⁷⁴ Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt gjældende for Tidsrummet 1ste Oktober 1878 til 1ste Oktober 1888, s. 1-2.
- ⁹⁷⁵ Driftsplan for 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, Speciel Beskrivelse, s. 220f.
- ⁹⁷⁶ Om auktionerne se Frederiksborg Amts-Tidende og Adresseavis, 25/1-1872, 1/2-1872, 16/2-1872 og 21/2-1872. Desuden omtalt i Driftsplan

for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 15.

⁹⁷⁷ Sophienborg blev aldrig tilskødet C. F. Tietgen, men overgik direkte fra ejeren siden 1867, løjtnant von Grevenkop-Castenskjold, til Peter Nicolaj Damm i 1875. I brandtaksationen 1873 er det dog C. F. Tietgen, der betaler brandkontingentet og står anført som »ejer« (Realregister for Tjæreby Sogn, Ullerød By, 1870-1938, Landsarkivet). Skøderne for Hillerødsholm og Strødam blev først tinglyst i juli 1873 efter af den sidste del af udbetalingen var betalt (se Frederiksborg Amts-Tidende og Adresseavis, 21/7-1873).

⁹⁷⁸ Om de forgæves bestræbelser med at genoplive stutieret, se C. F. Tietgen 1904: Erindringer og optegnelser. Gyldendal. »Stutieret i Frederiksborg«, s. 107-108.

⁹⁷⁹ Tietgens økonomiske og personlige forhold i perioden er skildret af Ole Lange 2006: Stormogulen. Gyldendal, s. 257-300.

⁹⁸⁰ Køberen af Hillerødsholm, godsejer Edv. G. P. Hansen, betalte 510.000 kr. for gården. Tietgen havde da bortsolgt hele hestebestanden, men Hansen fortsatte i Tietgens ånd de sidste spinkle rester af Det kgl. Frederiksborgske Stutteri indtil dets endelige ophævelse i 1896 (J. P. Trap 1953: Danmark. Frederiksborg Amt, 5. udg., s. 210-211).

⁹⁸¹ Strødam's bygningshistorie er levende gennemgået af Line & Brian Eberhardt 2002: Ringen slutes på Strødam. – Folk og minder fra Nordsjælland 57, s. 10-27. En del oplysninger i kapitlets følgende afsnit er hentet herfra.

⁹⁸² Ole Lange 2006: Stormogulen. Gyldendal, s. 498-504.

⁹⁸³ Om livet på Strødam under Laura Tietgen se bl.a. Bene Larsen 1927: Fra »Strødam« før og nu. – Berlingske Tidendes Søndagsnummer Vinden og Hjemmet september 1927. Om Gadevang Kirke se Annelise Stockflet Jørgensen 1984: Træk af Gadevangs historie. – To Skovbyer Gadevang og Nødebo 1984, s. 14-15.

⁹⁸⁴ Axel Jarls liv er glimrende og kortfattet beskrevet af Palle Bruun Olsen 1994: Axel Jarl. – i: Sophienborg & Axel Jarl, udg. af Nordsjællandsk Folkemuseum, Sophienborg, s. 29-46.

⁹⁸⁵ Fredningsdeklaration i Skøde- og panteprotokollen for Retskreds nr. VIII Hillerød Kjøbstad og Frederiksborg Birk, 22. oktober 1925. Deklarationen var udformet af Wesenberg-Lund. Axel Jarls udtalelse stammer fra en tale holdt ved universitetets besøg på Strødam, 12. juni 1927 (Frederiksborg Skovdistrikts arkiv).

⁹⁸⁶ C. H. Ostenfeld 1926: Naturvidenskabelige Fredninger. – Danmarks Natur 1926, s. 166-174; Kaj Berg 1950: Den fredede ejendom Strødam. – Dansk Naturfredning 1949-50, s. 49-55; Hans Johansen & Børge Nielsen 1951: Ornithologisk arbejde på Strødam-reservatet. – Dansk Ornithologisk Forenings Tidsskrift 45, nr. 4, s. 205-211; H. Beck 1937: Biologiske studier vedrørende mejserne paa Strødam. – Danske Fugle 4, s. 147-149.

⁹⁸⁷ Axel Jarl 1932: Visne Blade.. København.

⁹⁸⁸ Om stiftelsens arbejde se i øvrigt internettet <http://www.frihedslund.dk/Stroedam.htm>.

⁹⁸⁹ Line & Brian Eberhardt 2002: Ringen slutes på Strødam. – Folk og minder fra Nordsjælland 57: 10-27.

⁹⁹⁰ Strødam Reservatet og Strødam-laboratoriet. Årsberetning 2006, s. 3.

⁹⁹¹ Betragtninger herom i notat af Kaj Berg, august 1957 (Frederiksborg Skovdistrikts arkiv).

⁹⁹² S. Bjerke 1960: Forslag til plan for den fremtidige drift af Strødam-reservatet; H. Lind 1974: Forslag til fremtidig drift og pleje af Strødam-reservatet; H. Lind 1983: Vedrørende drift og udvikling af Strødam-reservatet; S. Moestrup & M. Thurland 1983: Teknisk plan for Strødam; og Strødamudvalget 1987: Reservatplan for Strødam (i Strødam-udvalgets arkiv).

⁹⁹³ Strødam-udvalgets årsberetninger fra 1997 og frem kan læses på internettet, <http://www.bi.ku.dk/Field/Stroedam/arsberetninger.htm>

⁹⁹⁴ Flemming Rune 1998: Strødam vindfælde-registrering, Intern rapport, Forskningscentret for Skov & Landskab; Peter Milan Petersen 2002: Stormfaldet i Strødam i december 1999, Bilag 2 til Strødam Reservatet og Strødam-laboratoriet, Årsberetning 2001.

⁹⁹⁵ Se Strødam Reservatet og Strødam-laboratoriet. Årsberetninger 1997-2006.

⁹⁹⁶ F.eks. rejste Hillerød byråd i marts 1978 sag ved Fredningsnævnet for at få åbnet Strødam-reservatet for offentlig adgang. Senest har en kendelse fra Fredningsnævnet i 1989 stadfæstet retten til at begrænse offentlighedens adgang.

⁹⁹⁷ Se bl.a. www.skovognatur.dk; www.medesiden.dk; www.fugleognatur.dk.

De to andre bundfædningssøer langs Pøleåen er Solbjerg Eng sø (se denne) og Alsønderup Eng sø ved Nejede Vesterskov.

⁹⁹⁸ Danske Kancelliregistranter, 27/11-1546; Kancelliets Brevbøger 30/3-1562; Kancelliets Brevbøger 6/3-1567.

⁹⁹⁹ Kancelliets Brevbøger 10/1-1575; bemærk registrets henvisning til Strø Herred.

¹⁰⁰⁰ Emil Madsen 1914: Om Skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1914, s. 56.

¹⁰⁰¹ Anders Uhrskov 1966: Gribskov fortæller, s. 36

¹⁰⁰² Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 296.

¹⁰⁰³ I 2008 blev samlet 78 arter på selve engen af Henrik Jørgensen, Skov- og Naturstyrelsen.

¹⁰⁰⁴ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. København, s. 59.

¹⁰⁰⁵ Kancelliets Brevbøger, 22/1-1563, 23/1-1563.

¹⁰⁰⁶ Udskiftningskort 1782 tegnet af O. Fensmark.

¹⁰⁰⁷ Tinghus Plantages to halvdele lå i hver sit revir (distrikt), og da den østlige del havde nr. 92 i rotationsrækkefølgen med start i 1766 skulle den efter planen først ryddes og opdyrkes i 1857.

¹⁰⁰⁸ Sommermånederne juni-august lå både i 1775 og 1776 næsten 3 grader over normalen iflg. V. Villaume-Jantzen 1896: Meteorologiske Observationer i Kjøbenhavn, København, s.59 og 68. Det medførte dels en usædvanlig oldensætning i 1776, og dels at disse modnede fuldstændigt og faldt før løvet. ¹⁰⁰⁹ Driftsplan for det 6te Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1856 og 1857, s. 78 (Hoveddel X, Del 1).

¹⁰¹⁰ F. I. Andersen 1872: Bemærkninger om langenske Plantager paa 6te Kronborg Skovdistrikt. – Tidsskrift for Landøkonomi, 4. rk., 6 bd., s. 583-597.

¹⁰¹¹ H. Keiding 1961: Frøhaver. – Naturens Verden, årg. 44, s. 141-147.

¹⁰¹² Den internationale opmærksomhed blev især skabt med omtalen i C. Syrach Larsen 1956: Genetics in silviculture, Edinburgh. Mere detaljeret beskrivelse af forsøgene kan læses i Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles årsskrifter 1934, s. 93-113; 1937, s. 69-222 og 1947, s. 87-128, hvor Syrach Larsen gennemgår sine omfattende arbejder.

¹⁰¹³ Driftsplan for Maarum Distrikt i Tidsrummet 1910-1925, s. 96: »Lærkene vil være at frede saa længe som muligt«.

¹⁰¹⁴ E. Laumann Jørgensen & P. Chr. Nielsen 1964: Nordsjællands Skove gennem 200 år. København, s. 144. Forfatterne giver en oversigt over plantagens historie og forædlingsarbejder, der er udsprunget herfra (s. 139-144); om antallet af lærk i 1993, se Erik Wielandt 1994: Flere minder fra Gribskov. – Folk og minder fra Nordsjælland, 49. årg., s. 36.

¹⁰¹⁵ Hillerød Posten, 5. juni 1991, s.6.

¹⁰¹⁶ Driftsplan for 5te Kronborg Skovdistrikt udarbejdet i Aarene 1879-80, s. 75 (Afd. 25e).

¹⁰¹⁷ Gunnar Knudsen (red.) 1929: Frederiksborg Amts Stednavne. Udg. af Stednavneudvalget. København, s. 85.

¹⁰¹⁸ Rigsarkivet. Lensregnskaber, Frederiksborg og Kronborg Amter, Alsønderup Sogn, 1582-82 og 1625-26.

¹⁰¹⁹ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 86

(Afd. 57de); Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 101.

¹⁰²⁰ Driftsplan for 4de Kronborg Skovdistrikt gjældende for Tidsrummet 1ste Oktober 1878 til 1ste Oktober 1888, s. 62-63 (Afd. 56e).

¹⁰²¹ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s.95;

Driftsplan for Nødebo Distrikt i Tidsrummet 1914-1929, s. 296.

¹⁰²² Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld (4): Fra fortidens helligkilder til nutidens væld. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 11/6-1979.

¹⁰²³ Angivet på O. Fensmarks kort 1782 og på von Oppens skovkort 1801.

¹⁰²⁴ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 65 (Hoveddel XIII, Del 35).

¹⁰²⁵ Driftsplan for 4de Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1888-1898, s. 97 (Afd. 69a).

¹⁰²⁶ Esum Klosters Brevbog (Museum Tusulanums Forlag 2002). Bd. 1.

Brev 40, s. 83 (1211), Brev 80, s. 112 (ca. 1160), Brev 2, s. 17 (2/11-1178)

og Brev 39, s. 81 (1178). – Doredorp blev straks efter modtagelsen ca. 1160 mageskiftet bort til biskop Absalon, mod at klosteret fik Davidstorp, Eskilsholm

og det halve af Langholm, der dengang grænsede op til klosterjorden (brev 80). Det er bemærkelsesværdigt, at Thorthethorp i brev 2 nævnes som en torp under Stenholt sammen med lokaliteter der formentlig alle ligger syd for Gribskov (bl.a. Fjælholt i Store Dyrehave og Birsetorp i Asminderød Sogn) eller i skovens sydende. Se desuden diskussionen i Jack Overgaard Jørgensen 1989: Esrum Klosters godsdrift... – Fra Frederiksborg Amt 1989, s. 13 og 72.

¹⁰²⁷ Ibid. Brev 257, s. 343 (1497).

¹⁰²⁸ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, Cronborg Amt og Birch, Esbønderup Sogn, Torup Gaard.

¹⁰²⁹ Driftsplan for 5te Kronborg Distrikt i Tidsrummet 1889-99, s. 94-95 (Afd. 52a).

¹⁰³⁰ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 66-67 (Hoveddel XIV, Del 25).

¹⁰³¹ Anders Uhrskov 1922: Folkesagn, København., s. 54. Sagnet er optegnet af Vang Aagesen på Frederiksborg Statsskole i 1921.

¹⁰³² Anders Uhrskov 1932: Sjællandske Sagn, København, s. 70. Sagnet er nedskrevet efter fortælling af skomager O. M. Petersen, Ullerød.

¹⁰³³ August F. Schmidt 1932: Danmarks Kæmpesten, København, s. 120 og 381 (navnet Kirkestenen er meddelt af en elev i Nyhuse Skole 1930).

¹⁰³⁴ Driftsplan for det 4de Kronborgske Skovrider-District udarbejdet i Aarene 1855 og 1856, s. 72-73 (Hoveddel XV, Del 33).

¹⁰³⁵ Nødebo Distrikt. Afdelingernes særlige Beskrivelse. Fordeling til Dimensioner. 1944. Afd. 30.

¹⁰³⁶ Jan Steenberg 1948: Vange, veje og huse. – i: Anders Uhrskov: Hillerødbogen, s. 362.

¹⁰³⁷ Kgl. Bibliotek, Æbelholtbogen, p. 49 recto et verso; se <http://www.kb.dk/permalink/2006/manus/15/dan/49+recto/?var=1>.

¹⁰³⁸ Rigsarkivet, Lensregnskaber 1582-83, Frederiksborg og Kronborg Amter, Jordebog, Marume Sogn og Bye, Thruidstrup.

¹⁰³⁹ Rigsarkivet, Rentekammersamlingen, Rkt. 312.6-1699, Christian V's Matrikel, Cronborg Amt, Markbog nr. 54, Maarume Sogn, Truestrup.

¹⁰⁴⁰ Det Kgl. Bibliotek, Æbelholtbogen, p. 42 recto; se www.kb.dk/permalink/2006/manus/15/dan/42+recto/?var=1. Om Æbelholtbogen i øvrigt, se Erik Petersen 2006: Æbelholtbogen efter middelalderen. – NoMus,

19. årg., s. 14-18.

¹⁰⁴¹ Kancelliets Brevbøger, 14/4-1569.

¹⁰⁴² Tuekøb Vang blev opmålt i 1799, se G. Sarauw 1831: Frederiksborg Amt. Beskrivelse efter Opfordring fra Det Kongelige Landhuusholdningsselskab. København. – Tokiøb Skov ses på det von Langenske skovkort: Geometriske Grund-Tegning over Friderichsborg Revier, ca. 1764 (Rigsarkivet).

¹⁰⁴³ Arnold Olsen 1929: Nordsjællandske Helligkilder, Esrum, s. 16-18; Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld II: Sandportekilde og Tumlingekilde – fra lægemiddel til kaffevand. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 15/5-1979.

¹⁰⁴⁴ Eliith Reumert 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur. Kjøbenhavn, s. 19.

¹⁰⁴⁵ Nødebo Distrikt, Afdelingernes særlige Beskrivelse, Fordeling til Dimensioner 1944, Afd. 41 (Skov- og Naturstyrelsen Nordsjællands arkiv).

¹⁰⁴⁶ Flemming Rune 1979: Gribskovs kildevæld V: På jagt efter fortiden. – Frederiksborg Amts Avis, bagsiden, 19/6-1979.

¹⁰⁴⁷ Knud Jessen 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. – Danmarks Geologiske Undersøgelse II.række. Nr.34, 268 s.

¹⁰⁴⁸ Carsten Olsen 1915: Vegetationen i nordsjællandske Sphagnummoser. – Botanisk Tidsskrift 34: 1-44.

¹⁰⁴⁹ Flemming Rune 1997. Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. KVL, Forskningscentret for Skov & Landskab, Hørsholm, 93 s.

¹⁰⁵⁰ Aksel Willadsen 1982: Blegemænd og kulsviere. – i: A. Willadsen m.fl. (red): To skovbyer. Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, og Nødebo Idrætsforening. Nødebo, s. 30.

¹⁰⁵¹ Eliith Reumert 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur. Kjøbenhavn, s. 63.

¹⁰⁵² Kort- og Matrikelstyrelsen, nivelelementspunkt 11-08-9025 h.

¹⁰⁵³ Skov- og Naturstyrelsen, Kulturhistorisk Kontor. Notat om varetagelse af kulturhistoriske interesser på Statsskovdistrikterne, februar 1992 (udsendt til samtlige distrikter 17. marts 1992, j.nr. 602-0014); www.dkconline.dk; citatet om soldaten med tornyster stammer fra Jesper Brandt, Perspektiv nr. 5, 2004, Geoforum.

Noteappendiks

Den dyrkede skovs udvikling i Gribskov 1820-2008

Ekstrakt af forstsvæsenets driftsplaner fra 1820 og frem; arealet med de enkelte træarter og anden udnyttelse er opgjort distriktsvis og er sammenregnet totalt for Gribskov for hver 20-35 år. Af dette ekstrakt kan ses den ændrede udnyttelse gennem tiden af Gribskovs forskellige dele. Indtil metersystemets indførelse i 1911 opgjordes arealerne i tønder land og kvadratalen (1 tønde land = 14.000 kvadratalen). Disse er i sammentællingerne for hele skoven omregnet til hektar og %.

1820-21:

1.Kronborg 1821:

(Gribskov No.1-24, Harager Høgn No.25-30)

bøg 2347 td. 438 al. = 2347,03 td. = 1294,62 ha

eg 284 td. 7511 al. = 284,54 td. = 156,95 ha

nål 339 td. 10260 al. = 339,73 td. = 187,40 ha

(heraf ældre end 20 år: 16 td. 5260 al.; besået siden 1805: 323 td. 5000 al.)

sletter 627 td. 12721 al. = 627,91 td. = 346,35 ha

(heraf 419 td. 6577 al. til egeplantning, 208 td. 6144 al. til nåletræplantning)

elle-aske-birkemoser 518 td. 13275 al. = 518,95 td. = 286,25 ha

åbne moser 616 td. 1183 al. = 616,08 td. = 339,83 ha

(heraf 114 td. 8143 al. med slettekarakter egnet til tilplantning – sammentalt som slette nedenfor)

søer, damme, vandhuller 7 td. 2000 al. = 7,14 td. = 3,94 ha

embedsjord, veje, grusgrave 218 td. 9910 al. = 218,71 td. = 120,64 ha

(heraf embedsjord 158 td 11856 al., veje 59 td. 12054 al.).

i alt 4960 td. 1297 al. = 4960,09 td. = 2735,99 ha

3. Kronborg 1820:

(No.1, Gribskov Afd. I-XV; ej No.2, Thulstrup, Gamle Grønholt og Sørup Indhegninger Afd. I-VI)

bøg 1671 td. 2012 al. (i 4 aldersklasser)

eg 122 td. 3735 al. (heraf kultiveret 88 td. 12095 al.)

nål 393 td. 5896 al. (heraf ældre end 20 år: 122 td. 10150 al.; besået siden 1805: 270 td. 9748 al.)

sletter 384 td. 10671 al.

(heraf 280 td. 5622 al. til bøgeplantning, 71 td. 13431 al. til egeplantning,

32 td. 5618 al. til nåletræplantning)

elle-aske-birkemoser 198 td. 10066 al. (»Rodskudskov, bevoxne Strækninger«)

åbne moser 372 td. 861 al. (»Rodskudskov, Strækninger som endnu maa kultiveres« + tørvemoser)

søer, damme, vandhuller 57 td. 2628 al.

embedsjord, veje, grusgrave 148 td. 4375 al.

(heraf embedsjord 100 td. 10343 al., veje 41 td. 4702 al., gærder 7 td. 3330 al.)

i alt 3348 td. 12244 al. = 3348,87 td. = 1847,24 ha

Frederiksborg 1820 [i driftsplan 3. Kronborg 1820]:

(No.1, Stenholt's Vang, Thybo Fæng, Tyvekrogen, Stenholt Indelukke og Fægdyden; No.2, Gadevang;

No.3, Pederstrup Indhegning; og No.4, Nødebo Holt)

bøg 383 td. 2304 al.

eg 97 td. 10922 al. (heraf kultiveret 65 td. 10970 al.)

nål 297 td.

(heraf ældre end 20 år: 22 td. 9520 al.; besået siden 1805: 247 td. 3061 al.

rødgran og 50 td. 8344 al. lærk)

sletter 66 td. 2766 al.

(heraf 19 td. 13507 al. til bøgeplantning, 19 td. 872 al. til egeplantning, 27 td.

2387 al. til nåletræplantning)

elle-aske-birkemoser 138 td. 12608 al. (»Rodskudskov, bevoxne Strækninger«)

åbne moser 238 td. 9874 al. (»Rodskudskov, Strækninger som endnu maa kultiveres« + tørvemoser)

søer, damme, vandhuller 0 td. – embedsjord, veje, grusgrave 155 td. 808 al.

(heraf embedsjord 123 td. 715 al., veje 26 td. 174 al., gærder 5 td. 13919 al.)

i alt 1376 td. 11282 al. = 1376,81 td. = 759,45 ha

Kgl. Frederiksborgske Stutteri 1820

(Frederiksborg Distrikt: No.5, Tyske Plantage og Selskov) Kun antal træer og vedmasse blev opgjort af forstvæsenet i 1820, da arealerne på dette tidspunkt tilhørte stutieriet.

Tyske Plantage:

bøg: 926 træer

eg: 5 træer (>24 cm dia), 126 træer (18-24 cm dia), 5066 træer (<18 cm dia), 6 træer (gamle)

nål: 483 træer (>10 alen), 1979 træer (6-9 alen), 1880 træer (4-5 alen), 618 træer (lægter)

el: 176 læs; birk: 602 læs; ask: 0 læs

Ud fra taksation i 1854-55 på 3. Kronborg Distrikt, XI. Hoveddel, må arealet

i 1820 vurderes til:

bøg: 4 tdr. 2800 al. (Afd.XI,1; bøg i afd. XI,2 er fra efter 1820)

eg: 21 td. 7400 al. (Afd.XI,2-3; vel ca. 70% eg alder ca. 50 år i 1820 og <20% lærk/gran i 1820)

nål: 3 tdr. 6900 al. (Afd.XI,4; gran, 50-55 år gl. i 1820)

elle-aske-birkemoser: 4 td. 8400 al. (Afd.XI,5; birkemose)

åbne moser: 0 td. 1600 al. (afd.XI,6; mosehul)

søer, damme, vandhuller 0 td. 1600 al.

embedsjord, veje, grusgrave: 0 td. 1800 al. (hegn)

Selskov:

bøg: 2059 træer

eg: 26 træer (>24 cm dia), 76 træer (18-24 cm dia), 18 træer (<18 cm dia),

52 træer (gamle)

nål: 0 træer; el: 0 træer; birk: 0 træer; ask: 6 træer

Ud fra taksation i 1854-55 på 3. Kronborg Distrikt, XII. Hoveddel

(svarende til 1878: Opsynspart I, Afd.1-2 samt Gøgehusets embedsjord), må arealet i 1820 vurderes til:

bøg: 55 td. 1400 al.

eg: 0 td. (eg eksisterede kun som indblanding); nål: 0 td.

sletter: 3 td. 11200 al.

elle-aske-birkemoser 6 td. 11700 al.

åbne moser 10 td. 9200 al.

søer, damme, vandhuller 0 td. 1000 al.

embedsjord, veje, grusgrave 19 td. 8500 al. (heraf embedsjord 15 td.

8100 al., veje 4 td. 400 al.)

i alt 130 td. 1900 al. = 130,14 td. = 71,78 ha

Nøddebo Enge i Stenholt Indelukke 1820

Tildelt Nøddebos fæstebønder som englodder ved udskiftningen og først tilkøbt 3. Kronborg Distrikt ved kongelig resolution af 10. september 1834.

Areal vurderet ud fra taksation i 1854-55 på 3. Kronborg Distrikt, XIV.

Hoveddel, Afd. 3-6, 12-13, 25, 29, og XV. Hoveddel, Afd. 2, 3 delvis, 9-10, 13, 16-18, 21 + veje. Arealer tilsået med gran efter 1820 formodes at have haft slettekarakter forud. Eng angives som åbne moser og er tillagt 5 td.

bøg 5 td. 1600 al.

gran 3 td. 500 al.

sletter: 52 td. 2100 td.

åbne moser: 108 td. 7000 td.

embedsjord, veje, grusgrave 8 td. 8400 al. (heraf embedsjord 3 td.

9200 al., veje 4 td. 7200 al., grusgrave 0 td. 6000 al.)

i alt 177 td. 5600 al. = 177,40 td. = 97,85 ha.

Tyske Husets Jorder 1820

Indlemmet i 3. Kronborg Distrikt som Spånilds Overdrev ved Finansministeriets resolution af 14. februar 1874. Areal i 1820 vurderet ud fra driftsplan for 3. Kronborg Distrikt 1878, s.58:

øvrig løv 7 td. 12040 al. = 7,86 td.

Sletter 8 td. 8540 al. = 8,61 td.

embedsjord, veje 20 td. 11900 al. = 20,85 td (heraf agerjord 20 td.

1960 al,

og veje 0 td. 9940 al.)

i alt 37 td. 4480 al. = 37,32 td. = 20,59 ha.

Total Gribskov 1820-21:

bøg 4465 td. 10554 al. = 4465,75 td. = 2463,31 ha = 44,52%

eg 526 td. 1568 al. = 526,11 td. = 290,20 ha = 5,25%

nål 1036 td. 9556 al. = 1036,68 td. = 571,83 ha = 10,34%

(heraf ældre end 20 år: 168 td. 4330 al.; besået siden 1805: 868 td. 5226 al.)

øvrig løv: 7 td. 12040 al. = 7,86 td. = 4,34 ha = 0,08%

sletter og planteskoler 1143 td. 5998 al. = 1143,43 td. = 630,72 ha = 11,40%

elle- aske- birkemoser 868 td. 49 al. = 868,00 td. = 478,79 ha = 8,65%

åbne moser 1346 td. 1718 al. = 1346,12 td. = 742,52 ha = 13,42%

søer, damme, vandhuller 64 td. 7228 al. = 64,52 td. = 35,59 ha = 0,64% embedsjord, veje, grusgrave 572 td. 3693 al. = 572,26 td. = 315,66 ha = 5,71%

(heraf embedsjord 422 td. 174 al., veje 136 td. 6470 al., gærder/hegn 13 td. 5049 al.)

i alt 10030 td. 8802 al. = 10030,63 td. = 5532,89 ha

1855-57:

3.Kronborg 1855:

(VII.-XIX.Hovedafd. (incl. XIX Nødebo Holt og XII Selskov))

bøg 521 td. 4800 al.

eg 93 td. 5100 al.

nål 443 td. 12800 al. (heraf 21 td. 12800 al. lærk, og 8 td. 1700 al. skovfyr)

øvrig løv 31 td. 3800 al.

sletter og planteskoler 45 td. 4600 al.

elle-aske-birkemoser 94 td. 9700 al.

åbne moser 374 td. 12700 al.

søer, damme, vandhuller 7 td. 2800 al.

embedsjord, veje, grusgrave 175 td. 10220 al.

i alt 1786 td. 8600 al.

4. Kronborg 1856:

(I.-XVIII.Hovedafd. (ej Nejede Vesterskov og Strødam/Rankeskov))

bøg 1713 td. 10600 al.

eg 123 td. 2200 al.

nål 607 td. 4500 al. (heraf 7 td. 1230 al. lærk, 22 td. 10900 al. skovfyr,

og 4 td. 2400 al. weymouthsfyr)

øvrig løv 32 td. 5200 al.

sletter og planteskoler 94 td. 3300 al.

elle- aske- birkemoser 78 td. 7200 al.

åbne moser 598 td. 11500 al.

søer, damme, vandhuller 34 td. 1370 al.

embedsjord, veje, grusgrave 207 td. 4500 al.

i alt 3490 td. 7700 al.

5. Kronborg 1856:

(I.-XIX.Hovedafd.)

bøg 1787 td. 13400 al.

eg 314 td. 11400 al.

nål 291 td. 9700 al. (heraf 4 td. 12600 al. lærk, 7 td. 400 al. skovfyr og

1 td. 12200 al. blandet gran/fyr)

øvrig løv 7 td. 10000 al.

sletter og planteskoler 114 td. 9200 al.

elle- aske- birkemoser 254 td. 2100 al.

åbne moser 580 td. 3400 al.

søer, damme, vandhuller 2 td. 11500 al.

embedsjord, veje, grusgrave 219 td. 12800 al.

i alt 3573 td. 13500 al.

6. Kronborg 1857:

(VII.-XIV.Hovedafd. (ej Højbjerg Hegn, Valby Hegn, Aggebo/Græsted Hegn og Snævret))

bøg 782 td. 11300 al.

eg 102 td. 500 al.

nål 202 td. 7000 al. (heraf 6 td. 10200 al. lærk, 4800 al. fyr, 13 td.

11600 al. gran/lærk og 1 td. 2200 al. gran/fyr)
øvrig løv 16 td. 6900 al.
sletter og planteskoler 60 td. 7200 al.
elle- aske- birkemoser 59 td. 13200 al.
åbne moser 242 td. 9300 al.
søer, damme, vandhuller 1 td. 1400 al.
embedsjord, veje, grusgrave 111 td. 11700 al.
i alt 1579 td. 12500 al.

Spånilds Overdrev 1857:

Indlemmet i 3. Kronborg Distrikt ved Finansministeriets resolution af 14. februar 1874. Areal i 1857 vurderet ud fra driftsplan for 3. Kronborg Distrikt 1878, s. 58:
Øvrig løv 7 td. 12040 al. = 7,86 td.
Sletter 8 td. 8540 al. = 8,61 td.
embedsjord, veje 20 td. 11900 al. = 20,85 td (heraf agerjord 20 td. 1960 al, og veje 0 td. 9940 al.)
i alt 37 td. 4480 al. = 37,32 td. = 20,59 ha.

Total Gribskov 1855-57:

bøg 4803 td. 12100 al. = 4803,86 td. = 2649,81 ha = 45,89%
eg 634 td. 5200 al. = 634,37 td. = 349,92 ha = 6,06%
nål 1545 td. 6000 al. = 1545,42 td. = 852,46 ha = 14,76%
(heraf lærk 40 td. 8830 al, fyr 38 td. 3800 al., weymouthsfyr 4 td. 2400 al., gran/lærk 13 td. 11600 al. og gran/fyr 3 td. 400 al.)
øvrig løv 95 td. 9940 al. = 95,71 td. = 52,79 ha = 0,91%
sletter og planteskoler 323 td. 4840 al. = 323,35 td. = 178,36 ha = 3,09%
elle- aske- birkemoser 487 td. 4200 al. = 487,30 td. = 268,79 ha = 4,66%
åbne moser 1796 td. 8900 al. = 1796,64 td. = 991,02 ha = 17,16%
søer, damme, vandhuller 45 td. 3070 al. = 45,22 td. = 24,94 ha = 0,43%
embedsjord, veje, grusgrave 735 td. 9120 al. = 735,65 td. = 405,79 ha = 7,03%
i alt 10468 td. 4780 al. = 10468,34 td. = 5774,34 ha

1878-79:

3.Kronborg 1878:

(Afd. 1-56, incl. Nødebo Holt og Selskov)

bøg 569,17 td.
eg 87,42 td.
nål 493,30 td (heraf rødgran: 483,94 td, fyr: 2,36 td., lærk: 7,00 td.)
øvrig løv 22,18 td.
sletter og planteskoler 22,45 td. (heraf planteskoler 0,9 td.)
elle-aske-birkemoser 47,63 td.
nåleskovsmoser 50,45 td.
åbne moser 307,08 td.
søer, damme, vandhuller 13,17 td.
embedsjord, veje, grusgrave 187,34 td. (heraf veje 42,48 td., grusgrave 0,06 td.)
i alt 1800,19 td.

4. Kronborg 1878:

(Afd. 1-110 (ej Nejedede Vsterskov afd. 111-117))

bøg 1441,80 td.
eg 131,52 td
nål 1125,46 td. (heraf rødgran: 1123,52 td; fyr: 1,94 td.)
øvrig løv 1,52 td.
sletter og planteskoler 38,11 td.
elle- aske- birkemoser 42,49 td.
nåleskovsmoser 66,49 td.
åbne moser 356,63 td.
søer, damme, vandhuller 19,77 td.
embedsjord, veje, grusgrave 181,89 td. (heraf veje 66,88 td., grusgrave 0 td.)
i alt 3405,68 td.

5. Kronborg 1879:

(Afd. 1-146)

bøg 1586,54 td.
eg 287,00 td.
nål 738,64 td. (heraf rødgran: 697,80 td., fyr: 30,10 td., lærk: 10,74 td.)
øvrig løv 20,52 td.
sletter og planteskoler 49,67 td.
elle- aske- birkemoser 276,92 td.
nåleskovsmoser 87,07 td.
åbne moser 291,62 td.
søer, damme, vandhuller 0,29 td.
embedsjord, veje, grusgrave 179 td. (heraf embedsjord 117,23, veje 59,46, grusgrave 0,59, strand 1,72)
i alt 3517,27 td.

6. Kronborg 1879:

(Afd. 56-108 (ej Højbjerg Hegn, Valby Hegn, Aggebo/Græsted Hegn og Snævret))

bøg 910,50 td.
eg 66,81 td.
nål 184,27 td. (heraf rødgran: 173,55 td., ædelgran: 0,46 td., fyr: 6,19 td., lærk: 4,07 td.)
øvrig løv 35,31 td.
sletter og planteskoler 20,73 td.
elle- aske- birkemoser 65,96 td.
nåleskovsmoser 107,98 td.
åbne moser 76,95 td.
søer, damme, vandhuller 0,23 td.
embedsjord, veje, grusgrave 114,95 td. (heraf embedsjord 95,23 td., veje 19,72 td.)
i alt 1583,69 td.

Total Gribskov 1878-79:

bøg 4508,01 td. = 2486,62 ha = 43,74%
eg 572,75 td. = 315,93 ha = 5,56%
nål 2541,67 td. = 1401,99 ha = 24,66%
(heraf rødgran: 2478,81 td., fyr: 40,59 td., lærk: 21,81, ædelgran: 0,46 td.)
øvrig løv 79,53 td. = 43,87 ha = 0,77%
sletter og planteskoler 130,96 td. = 72,24 ha = 1,27%
elle- aske- birkemoser 433,00 td. = 238,84 ha = 4,20%
nåleskovsmoser 311,99 td. = 172,09 ha = 3,03%
åbne moser 1032,28 td. = 569,41 ha = 10,02%
søer, damme, vandhuller 33,46 td. = 18,46 ha = 0,32%
embedsjord, veje, grusgrave 663,18 td = 365,81 ha = 6,43%
i alt 10306,83 td. = 5685,25 ha

1898-99:

3.Kronborg 1898:

(Afd. 1-56, incl. Nødebo Holt og Selskov)

bøg 604,30 td.
eg 87,77 td.
nål 488,95 td. (heraf rødgran: 481,93 td., ædelgran: 2,04 td., skovfyr: 2,53 td., weymothsfyr 1,89 td., hvidgran 0,56 td.)
øvrig løv 5,13 td.
sletter og planteskoler 3,52 td.
elle-aske-birkemoser 98,55 td.
nåleskovsmoser 170,16 td.
åbne moser 141,82 td.
søer, damme, vandhuller 9,37 td.
embedsjord, veje, grusgrave 166,48 td. (heraf embedsjord 145,70 td., veje 20,78 td.)
i alt 1776,05 td.

4. Kronborg 1898:

(Afd. 1-110 (ej Nejede Vsterskov afd. 111-117))

bøg 1360,49 td.

eg 90,47 td

nål 1222,81 td. (heraf rødgran.: 1217,48 td; skovfyr: 5,33 td.)

øvrig løv 0 td.

sletter og planteskoler 16,42 td.

elle- aske- birkemoser 70,90 td.

nåleskovmoser 175,42 td.

åbne moser 246,69 td.

søer, damme, vandhuller 19,94 td.

embedsjord, veje, grusgrave 177,10 td. (heraf embedsjord: 122,00,

veje 55,10 td.)

i alt 3380,24 td.

5. Kronborg 1899:

(Afd. 1-146)

bøg 1671,28 td.

eg 292,35 td.

nål 712,87 td. (heraf rødgran.: 686,83 td., skovfyr: 19,10 td.,

weymouthsfyr: 1,80 td., lærk: 5,14 td.)

øvrig løv 10,93 td.

sletter og planteskoler 18,32 td.

elle- aske- birkemoser 307,16 td.

nåleskovmoser 121,63 td.

åbne moser 193,69 td.

søer, damme, vandhuller 0 td.

embedsjord, veje, grusgrave 184,73 td. (heraf embedsjord 124,74 td.,

veje 59,99 td.)

i alt 3512,96 td.

6. Kronborg 1899:

(Afd. 56-108 (ej Højbjerg Hegn, Valby Hegn,

Aggebo/Græsted Hegn og Snævret))

bøg 972,22 td.

eg 74,38 td.

nål 167,77 td. (heraf rødgran: 159,88 td., skovfyr: 6,47 td., lærk: 1,42 td.)

øvrig løv 25,10 td.

sletter og planteskoler 0 td.

elle- aske- birkemoser 103,30 td.

nåleskovmoser 105,38 td.

åbne moser 19,48 td.

søer, damme, vandhuller 0 td.

embedsjord, veje, grusgrave 85,90 td. (heraf embedsjord 67,22 td.,

veje 18,68 td.)

i alt 1553,53 td.

Total Gribsskov 1898-99:

bøg 4608,29 td. = 2541,93 ha = 45,08%

eg 544,97 td. = 300,61 ha = 5,33%

nål 2592,40 td. = 1429,96 ha = 25,36%

(heraf rødgran: 2546,12 td., skovfyr: 33,43 td., lærk: 6,56 td.,

ædelgran: 2,04 td., weymouthsfyr: 3,69 td.)

øvrig løv 41,16 td. = 22,70 ha = 0,40%

sletter og planteskoler 38,26 td. = 21,10 ha = 0,37%

elle- aske- birkemoser 579,91 td. = 319,88 ha = 5,67%

nåleskovmoser 572,59 td. = 315,84 ha = 5,60%

åbne moser 601,68 td. = 331,89 ha = 5,89%

søer, damme, vandhuller 29,31 = 16,17 ha = 0,29%

embedsjord, veje, grusgrave 614,21 td. = 338,80 ha = 6,01%

(heraf embedsjord: 459,68 td., veje: 154,55 td.)

i alt 10222,78 td. = 5638,89 ha

1910-14:

Nødebo Distrikt 1914:

(Afd. 1-345, 370-549 Gribsskov inkl. Nødebo Holt og Selskov,

ekskl. Nejede Vsterskov)

I Gribsskov blev på Nødebo Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 0,22 ha som værnsskov og 109,77 ha som lystsskov uden specifikation af træarter. Disse arealer omfattede afdelingerne 34 og 54 ved Kagerup Station, 94 og 110 omkring Store Gribssø, 149 Dronningens Bøge, 190 Vandmose/Lille Gribssø/Bøndernes Tørvemose, 290 Fruebjerg, 451 Tyvekrog, 506 del af Mølletykket, 516 syd for Mølletykket og 548 Nødebo Holt. Ud fra driftsplanen 1929 med tilhørende kortbilag kan træartsfordelingen 1914 i disse afd. skønnes til: bøg 51,2 ha, eg 3,6 ha, birkemose 2,1 ha, nål 27,4 ha, åbne moser 18,4 ha og sletter 7,3 ha (i nedenstående opgørelse lagt til de enkelte driftsklasser).

bøg 1182,62 ha

eg 102,12 ha

nål 904,82 ha

øvrig løv 75,74 ha (anført som »Forkulturer« af især birk og el, tildels iblandet lærk)

sletter og planteskoler 45,10 ha (heraf planteskoler 7,33 ha)

elle-aske-birkemoser 29,48 ha

nåleskovmoser 103,80 ha

åbne moser og enge 191,73 ha

søer, damme, vandhuller 24,30 ha

embedsjord, veje, grusgrave 134,10 ha (heraf embedsjord 94,05 ha,

veje 39,57 ha, grusgrave 0,48 ha)

i alt 2793,80 ha

Esrom Distrikt 1910:

(Afd. 1-335 Gribsskov)

I Gribsskov blev på Esrom Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 9,44 ha som lystsskov uden specifikation af træarter. Disse arealer omfattede afdeling 179 omkring Daniels Kilde, samt 204, 261 og 334 langs Esrom Sø øst for Søvejen. Ud fra driftsplanen 1925 med tilhørende kortbilag kan træartsfordelingen 1910 i disse afd. skønnes til: bøg 4,11 ha, eg 1,36 ha, øvrig løv 1,61 ha og slette 2,36 ha (i nedenstående opgørelse lagt til de enkelte driftsklasser).

bøg 1033,93 ha

eg 174,28 ha

nål 402,40 ha

øvrig løv 11,90 ha (herunder 6,61 ha anført som »Forkultur« af især birk)

sletter og planteskoler 4,83 ha (heraf planteskoler 2,47 ha)

elle-aske-birkemoser 123,48 ha

nåleskovmoser 36,94 ha

åbne moser og enge 47,84 ha

søer, damme, vandhuller 0 ha

embedsjord, veje, grusgrave 102,17 ha (heraf embedsjord 68,63 ha og

veje 33,49 ha)

i alt 1937,77 ha

Maarum Distrikt 1910:

(Afd. 125-182 Harager Hegn, 183-253 Tinghus Plantage, Øverste/ Nederste Kobbøl, Saltrup Skov, 254-259 Esrom Lund; ekskl. Højbjerg Hegn, Valby Hegn, Aggebo/Græsted Hegn og Snævret)

I Gribsskov blev på Maarum Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 21,91 ha som lystsskov uden specifikation af træarter. Disse arealer omfattede afdeling 212 og 217 Tinghus Plantage samt 255 sydlige Esrom Lund. Over 2/3 af såvel stamtal som vedmasse udgjordes i 1910 af bøg i disse områder, og de klassificeres derfor som bøgeskov (i nedenstående opgørelse lagt til bøge-driftsklassen).

bøg 642,32 ha

eg 18,44 ha

nål 71,03 ha

øvrig løv 33,68 ha

sletter og planteskoler 0,88 ha (heraf planteskoler 0,88 ha)

elle-aske-birkemoser 15,69 ha

nåleskovmoser 27,40 ha

åbne moser og enge 0 ha

søer, damme, vandhuller 0,13 ha

embedsjord, veje, grusgrave 47,44 ha (heraf embedsjord 37,21 ha og veje 10,23 ha)
i alt **857,01 ha**

Total Gribskov 1910-14:

bøg 2858,87 ha = 51,16%
eg 294,84 ha = 5,28%
nål 1378,25 ha = 24,66%
øvrig løv 121,32 ha = 2,17%
sletter og planteskoler 50,81 ha = 0,91% (heraf planteskoler 10,68 ha)
elle- aske- birkemoser 168,65 ha = 3,02%
nåleskovsmoser 168,14 ha = 3,01%
åbne moser 239,57 ha = 4,29%
søer, damme, vandhuller 24,43 ha = 0,44%
embedsjord, veje, grusgrave 283,71 ha = 5,08% (heraf embedsjord: 199,89 ha, veje: 83,29 ha, grusgrave 0,48 ha)
i alt **5588,58 ha**

1940-44:

Nødebo Distrikt 1944:

(Afd. 1-345, 370-549 Gribskov inkl. Nødebo Holt og Selskov, ekskl. Nejedede Vesterskov)

I Gribskov blev på Nødebo Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 13,65 ha som værnsskov og 109,34 ha som lystskov uden specifikation af træarter. Disse arealer omfattede de samme arealer som i 1914 med tilføjelse af en smal stribe på begge sider af Gribskovbanen udlagt til værnsskov med bøg samt øen i Følstrup Dam. Desuden blev afd. 44 (Maglemose) og afd. 170E (agerstykket syd for Pibervang) angivet som fredet. Træartsfordelingen 1944 i disse områder skønnes til: bøg 64,2 ha, eg 3,6 ha, birkemose 19,9 ha, nål 27,4 ha, åbne moser 18,4 ha, ager 6,2 ha og sletter 7,3 ha (i nedenstående opgørelse lagt til de enkelte driftsklasser).
bøg 879,3 ha
eg 247,8 ha
nål 1151,1 ha
øvrig løv 10,7 ha (anført som »Forkulturer« af især birk og el, tildels iblandet lærk)
sletter og planteskoler 15,5 ha (heraf planteskoler 7,8 ha)
elle-aske-birkemoser 71,4 ha
nåleskovsmoser 96,5 ha
åbne moser og enge 152,0 ha
søer, damme, vandhuller 27,5 ha
embedsjord, veje, grusgrave 142,4 ha (heraf embedsjord/ager 91,4 ha, veje 49,1 ha, grusgrave 1,6 ha)
i alt **2794,3 ha**

Esrom Distrikt 1940:

(Afd. 1-335 Gribskov)

I Gribskov blev på Esrom Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 5,4 ha som værnsskov (afdeling 4, del af Trøskemose) og herudover 52,7 ha som lystskov uden specifikation af træarter. Lystskoven omfattede afdelingerne 102 Hertugdalen, 110 Grævlingebakke, 129 & 131 Multebjerg, 179 omkring Daniels Kilde, 202 & 205 Knagbakker v. Sandporten, 204, 261 & 334 mellem Søvej og Esrum Sø og 300 nordvest for Fændrikhus. Af driftsplanens bind II, 'Afdelingernes særlige beskrivelse', kan træartsfordelingen 1940 i disse afd. opgøres til: bøg 32,3 ha, eg 1,4 ha, nål 8,5 ha, øvrig løv 8,7 ha, slette 4,8 ha, mose 1,2 ha og eng 1,2 ha. Forkulturer 34,0 ha kunne opgøres til: birk 25,6 ha, rødgran 2,6 ha, bøg 2,3 ha, slette 1,3 ha, eng 0,5 ha og sø (Gantekrogssø) 1,8 ha (i nedenstående opgørelse lagt til de enkelte driftsklasser).
bøg 849,4 ha
eg 212,0 ha
nål 488,9 ha
øvrig løv 30,7 ha (heraf birk som »Forkulturer« 25,6 ha)
sletter og planteskoler 21,0 ha (heraf planteskoler 3,1 ha)

elle-aske-birkemoser 69,7 ha (inkl. rød el i »Lystskov« 3,6 ha)
nåleskovsmoser 112,3 ha
åbne moser og enge 43,4 ha (heraf i »Forkulturer« og »Lystskov« 2,9 ha)
søer, damme, vandhuller 1,9 ha
embedsjord, veje, grusgrave 106,7 ha (heraf grusgrave 0,7 ha og veje 34,8 ha)
i alt **1935,7 ha**

Maarum Distrikt 1940:

(Afd. 125-182 Harager Hegn, 183-253 Tinghus Plantage, Øverste/Nederste Kobbøl, Saltrup Skov, 254-259 Esrom Lund; ekskl. Højbjerg Hegn, Valby Hegn, Aggebo/Græsted Hegn og Snævret)

I Gribskov blev på Maarum Distrikt ved siden af driftsklasserne klassificeret 41,93 ha som lystskov uden specifikation af træarter. Disse arealer omfattede afdelingerne 152B nordvest for Mårumegen, 212 & 217 Tinghus Plantage, 250 Lodsbakken samt 254-57 Esrom Lund. Af driftsplanens bind II, 'Afdelingernes særlige beskrivelse', kan træartsfordelingen 1940 i disse afd. opgøres til: bøg 34,5 ha, nål 0,5 ha, øvrig løv 5,7 ha, slette 0,5 ha og mose 0,8 ha (i nedenstående opgørelse lagt til de enkelte driftsklasser).
bøg 580,5 ha
eg 36,4 ha
nål 111,9 ha
øvrig løv 52,9 ha
sletter og planteskoler 1,2 ha (heraf planteskoler 0,7 ha)
elle-aske-birkemoser 0 ha
nåleskovsmoser 19,1 ha
åbne moser og enge 5,3 ha
søer, damme, vandhuller 1,2 ha
embedsjord, veje, grusgrave 47,6 ha (heraf embedsjord 35,2 ha og veje 10,9 ha)
i alt **856,0 ha**

Total Gribskov 1940-44:

bøg 2309,2 ha = 41,34%
eg 496,2 ha = 8,88%
nål 1751,9 ha = 31,36%
øvrig løv 94,3 ha = 1,69%
sletter og planteskoler 37,7 ha = 0,67% (heraf planteskoler 11,6 ha)
elle- aske- birkemoser 141,1 ha = 2,52%
nåleskovsmoser 227,9 ha = 4,08%
åbne moser 200,7 ha = 3,59%
søer, damme, vandhuller 30,6 ha = 0,55%
embedsjord, veje, grusgrave 296,7 ha = 5,31% (heraf veje: 94,8 ha, grusgrave 2,3 ha)
i alt **5586,0 ha**

1970-77:

Nødebo Distrikt 1977:

(Kagerup Skovpart afd. 1-112; Pælehus Skovpart afd. 113-203; Strøgårdsvang Skovpart afd. 231-345, ekskl. Nejedede Vesterskov afd. 346-370; Spåneitshus Skovpart afd. 204-30, 380-593, inkl. Nødebo Holt og Selskov; ekskl. Nejlunge Skovpart afd. 601-723, Aggebo/Græsted Hegn, Valby Hegn og Højbjerg Hegn)
Optællingen er for træarterne baseret på driftsplanens samlede tal for de første 4 skovparter minus Nejedede Vesterskov; optællingen er for de ubevoksede arealer baseret på driftsplanens samlede tal for hele distriktet minus Nejedede Vesterskov, Aggebo/Græsted Hegn, Valby Hegn og Højbjerg Hegn.
bøg 603,7 ha
eg 214,5 ha
nål 1260,4 ha
øvrig løv 174,8 ha
sletter og planteskoler (sle, uku, krt, psk) 22,8 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng, søb) 99,0 ha

søer, damme, vandhuller (sø, vlb) 19,3 ha
ager, veje, grusgrave (tjs, tjj, les, lej, age, grg, vej, aan) 70,0 ha
(heraf veje 49,0 ha)
i alt 2464,5 ha

Esrum Distrikt 1970:

(Trustrup Skovpart afd. 1-136, 350-61, 366-68, 374-86, 398-407,
425-27, 451-62; Esbønderup Skovpart afd. 137-46, 150-54,
178-215, 237-49, 362-65, 483-557; Ostrup Skovpart afd. 147-49,
158-67, 216-31, 233-335, 371-73, 387-97, 408-24, 428-35;
ekskl. Snevret afd. 560-579 & Esrum Sø afd. 232)

bøg 1036,1 ha
eg 319,4 ha
nål 1029,4 ha
øvrig løv 192,5 ha
sletter og planteskoler (sle, uku, krt, psk) 53,5 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng, søb) 62,8 ha
søer, damme, vandhuller (sø, vlb) 8,4 ha
ager, veje, grusgrave (tjs, tjj, les, lej, age, grg, vej, aan) 116,1 ha
i alt 2818,3 ha

Frederiksborg Distrikt 1972:

(Stenholt Vang afd. 501-58)

bøg 84,6 ha
eg 36,1 ha
nål 146,4 ha
øvrig løv 17,4 ha
sletter og planteskoler (sle, uku, psk) 7,2 ha (afd. 556 er medregnet i psk,
men 555 og 557 under træarterne)
åbne moser og enge (mos, kær) 9,1 ha
søer, damme, vandhuller (sø) 1,7 ha
ager, veje, grusgrave (tjs, les, lej, vej, aan) 15,6 ha
i alt 318,1 ha

Total Gribskov 1970-77:

bøg 1724,4 ha = 30,79%
eg 570,0 ha = 10,18%
nål 2436,2 ha = 43,50 %
øvrig løv 384,7 ha = 6,87%
sletter og planteskoler (sle, uku, krt, psk) 83,5 ha = 1,49%
åbne moser og enge (mos, kær, eng, søb) 170,9 ha = 3,05 %
søer, damme, vandhuller (sø, vlb) 29,4 ha = 0,52%
ager, veje, grusgrave (tjs, tjj, les, lej, age, grg, vej, aan) 201,7 ha = 3,60%
i alt 5600,9 ha

1996:

[opgjort efter udtræk fra Skov- og Naturstyrelsen, Centrale Skovregister
CSR, 4/12-1996, v/ F. Rune]

Frederiksborg Distrikt 1996:

**Mårum Skovpart (afd. 1-163, 169-179, 189-202, 248-249, 301-305,
331-334, 336-337)**

bøg 559,7 ha
eg 211,0 ha
nål 483,7 ha (heraf gran 455,3 ha, ædelgran 5,8 ha, øvrig nål 22,6 ha)
øvrig løv 107,3 ha (heraf birk 41,0 ha, el 34,0 ha, ask 13,6 ha, ær 9,4 ha,
rødeg 7,8 ha)
sletter og planteskoler (sle, uku, krt) 9,2 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng) 43,5 ha
søer, damme, vandhuller (sø, dam) 6,4 ha
ager, veje, grusgrave (vej, aan, age, hus, grg) 47,3 ha (heraf veje 31,8 ha)
i alt 1468,1 ha

Frederiksborg Distrikt 1996:

**Esrum Skovpart (afd. 163-168, 180-188, 203-247, 311-330, 335, 338-390;
ekskl. Snevret, Esrum Sø, Esrum Møllegård, Søborg Slotsruin)**
bøg 484,4 ha

eg 176,3 ha
nål 484,9 ha (heraf gran 462,8 ha, ædelgran 0,4 ha, øvrig nål 21,7 ha)
øvrig løv 78,1 ha (heraf birk 29,5 ha, el 21,4 ha, ask 13,9 ha, ær 12,7 ha)
sletter og planteskoler (sle, uku, krt) 3,9 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng, søb) 23,7 ha
søer, damme, vandhuller (sø, dam, vlb) 2,6 ha
ager, veje, grusgrave (vej, age, aan, hus, ore, græ, par) 74,3 ha
(heraf veje 25,6 ha)
i alt 1328,3 ha

Frederiksborg Distrikt 1996:

Nødebo Skovpart (afd. 501-638 inkl. Nødebo Holt og Stenholt Vang)

bøg 379,8 ha
eg 158,6 ha
nål 674,4 ha (heraf gran 636,1 ha, ædelgran 10,7 ha, øvrig nål 27,6 ha)
øvrig løv 116,2 ha (heraf birk 51,1 ha, el 21,9 ha, ask 19,3 ha,
rødeg 13,6 ha, ær 8,7 ha)
sletter og planteskoler (sle, uku, krt) 14,0 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng) 50,1 ha
søer, damme, vandhuller (sø, dam) 9,4 ha
ager, veje, grusgrave (vej, græ, aan, age, hus, brp, gru) 85,0 ha
(heraf veje 30,3 ha)
i alt 1487,5 ha

Frederiksborg Distrikt 1996:

Strøgårdsvang Skovpart (afd 651-899 inkl. Gadevang og Selskov)

bøg 337,3 ha
eg 176,7 ha
nål 564,4 ha (heraf gran 541,4 ha, ædelgran 5,0 ha, øvrig nål 18,0 ha)
øvrig løv 86,9 ha /heraf birk 36,3 ha, ær 18,4 ha, el 14,0 ha, ask 10,3 ha,
rødeg 7,8 ha)
sletter og planteskoler (sle, krt) 15,3 ha
åbne moser og enge (mos, kær, eng) 54,8 ha
søer, damme, vandhuller (sø, dam, vlb) 15,0 ha
ager, veje, grusgrave (vej, aan, hus) 35,6 ha (heraf veje 29,0 ha)
i alt 1286,0 ha

Total Gribskov 1996:

bøg 1761,2 ha = 31,62%
eg 722,6 ha = 12,97%
nål 2207,4 ha = 39,63%
øvrig løv 388,5 ha = 6,97%
sletter og planteskoler (sle, uku, krt) 42,4 ha = 0,76%
åbne moser og enge (mos, kær, eng, søb) 172,1 ha = 3,09%
søer, damme, vandhuller (sø, dam, vlb) 33,4 ha = 0,60%
ager, veje, grusgrave (vej, aan, age, hus, grg, ore, græ, par, brp, gru)
242,2 ha = 4,35%
i alt 5569,9 ha

2008:

[opgjort efter udtræk fra Skov- og Naturstyrelsen, Centrale Skovregister
CSR, 1/3-2008, v/F. Rune]

Skov- og Naturstyrelsen Nordsjælland 2008:

Total Gribskov 2008:

bøg 1775,9 ha = 31,62%
eg 862,9 ha = 15,37%
nål 1692,8 ha = 30,14%
øvrig løv 659,2 ha = 11,74% (heraf uku til naturlig tilgroning 179,2 ha)
sletter og planteskoler (sle, krt, ore) 120,1 ha = 2,14% (heraf sle+ore
91,1 ha)
åbne moser og enge (mos, eng) 255,5 ha = 4,55%
søer, damme, vandhuller (sø, vlb) 58,8 ha = 1,05%
ager, veje, grusgrave (vej, aan, age, hus, brp, pub, rui, råg) 191,0 ha
= 3,40%
i alt 5615,9 ha

Litteratur

Litteraturlisten omfatter lokalhistoriske-, skov-, natur- og personalhistoriske bøger og artikler med specifikke oplysninger om Gribskov. Endvidere er medtaget et udvalg af større avisartikler. Videnskabelig litteratur samt upublicerede referencer er overvejende samlet i noterne, side 292-314.

Albeck-Larsen, Lorentz, 1977: Skove i Nordsjælland. Historie, kultur, seværdigheder. Politikens Forlag, København, 160 s. [om Gribskov, s. 103-116].

Algreen-Ussing, Frederik, 1865: Touristen i Nordsjælland. Forlagsbureauet i København, 104 s. [om Gribskov, s. 61-65 og 73-74]. Genudgivet af Strandbergs Forlag 1980.

Andersen, Frederik Immanuel, 1872: Bemærkninger om langenske Plantager paa 6te Kronborg Skovdistrikt. – Tidsskrift for Landøkonomi, 4 rk., bd. 6, s. 583-597.

Andersen, Henning, 1995: Kampen i Grib Skov. – Birkerød Lokalhistorie, årg. 6, nr. 1, s. 4-5. [om våbenedkastningen i Gribskov].

Andersen, Jørgen (red.), 1969: Bogen om Frederiksborg Amt. Jørgen Andersens Forlag, Hillerød, 456 s. [om Gribskov, s. 87-88, 93-102, 110-114].

Andersen, Lauritz, 1983: Kulsviere gennem 800 år. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 38, s. 5-10.

Andreasen, Alfred, 1964: En skildring fra Mårum og Græsted sogne. Oplevelser undervejs. Hillerød, 120 s.

Anonym, 1905: Gribskovbanen 1880-1905. Hillerød, 27 s.

Anonym, 1927: Den gamle Kanal. Har Dronning Margrethe sejlet fra Gribsø til Hillerød. – Frederiksborg Amtstidende, 22/2-1927 [om Frederik II's kanal i Gribskov].

Anonym, 1940: Danmarks Egekæmper skal ikke puttes i Kakkelovnen. – Skovbrugstidende, årg. 26, nr. 13, s. 134-135 [om »Konge-Egen« og »Dronning-Egen« i Gribskov].

Anonym, 1948: Et Blad af Grib Skovs Historie. – Skovbrugstidende, bd. 14, s. 133-136. [om skovriderslægten Brüel].

Anonym, 1954: Jens Omgangs Gevær i Hørsholm. – Jul i Nordsjælland, s. 32.

Anonym, 1991: Vandretur i Esbønderup Skovpart. – Hillerød Posten, 5/6-1991.

Anonym, 1996: Sø ved Strødam Enge. Projektforslag. Frederiksborg Amt, Hillerød, 70 s. + 2 kort.

Anonym, 2005: Gribskov nyt kommunenavn. – Kommunen, årg. 48, nr. 11, s. 16.

Appel, Liv, 2004: Lå Sjællands første glashytte i Gribskov? – Kanalen (Gilleleje Museum), nr. 13, s. 4-7.

Appel, Liv (red.), 2005: Pilotprojekt Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Kulturhistorisk undersøgelse. Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, Gilleleje Museum, 143 s.

Appel, Liv & Carstensen, Carsten, 2003: Kong Christian V's jagt ved Esrum og den første danske guldrakteat. – Årbog for Arkiv- og Museumsforeningen i Helsingø, s. 63-86.

Balslev, Svend, 1986: Danske forstkandidater 1786-1860. Danske Forstkandidaters Forening, 205 s.

Balslev, Svend, 1989: Danske skovfolk. Historisk oversigt over statsskovenes bestyrere. Biografier over ikke-forstkandidatuddannede skovembedsmænd. Skippershoved, 224 s.

Balslev, Svend, 1997: Danske Forstkandidater 1897-1996. Danske Forstkandidaters Forening, 255 s.

Bang, Chr., 1945: Vandringer og Cykleture i Grib Skov. Turistforeningen for Hillerød, 32 s.

Baumbech Hansen, Gudrun, 1937: Kulsvierne i Grib Skov. – Berlingske Tidende, Søndagstillæg, 11/7-1937, s. 1-2.

Baunegaard, Kirsten, 2006: Frederiksborg Skovdistrikt. – I: Baunegaard, Kirsten (red.): Hillerød 1945-2006, Hillerød Kommune, Hillerød, 526 s. [s. 192-195].

Berg, Kaj, 1950: Den fredede ejendom Strødam. – Dansk Naturfredning, 1949-50, s. 49-55.

Berg, Kaj & Petersen, Ib Clemens, 1956: Studies on the humic, acid Lake Gribsø. – Folia Limnologica Scandinavica, No. 8, 273 s. + 22 pl.

Berg, Asger, 1986: En skovtur til Gribskov, Nødebo og Fredensborg i 1889. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 41, s. 10-13.

Bergen, Arent Berntsen, 1656: Danmarckis oc Norgis fructbar Herlighed. – København. [genudg. af Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie, 1971. 359+652+72 s].

Bjerre, Svend Erik, 2003: Folkemøder på Fruebjerg. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 58, s. 53-56.

Bjørnvad, Anders, 1967: Natten der varede otte dage. Thaning & Appels Forlag, København, 176 s. [om våbenedkastninger bl.a. i Gribskov].

Borager, H. Nielsen, 1945: Med Gribskovbanen under Julestormen i 1902. – Jul i Nordsjælland, årg. 5, s. 42-47.

Both, L., 1860: Om Kulsvierne. – Illustreret Tidende, bd. 1, nr. 44, s. 361-362.

Both, L., 1868: Kulsvierne og deres nærmeste Omgivelser. København, 53 s. Trykt som føljeton i Frederiksborg Amts Avis 23-30/1-1968.

Both, L., 1876: Føreren i Skoven. Veileder paa Udflugter. No. 3: Grip Skov, A. Sydlige Deel samt Egnen om Frederiksborg, 8 s.; Nr. 6: Grip Skov, B. Nordlige Deel samt Egnen om Esrom, 12 s.

Both, L., 1880: Udflugter til Gribskov, Esrom, Frederiksborg og Fredensborg. C.W. Stincks Boghandel, 2+31 s. [om Gribskov, s. 1-16].

Bournonville, August, 1878: En Skovvandring. – Illustreret Tidende, bd. 19, Nr. 991, s. 494-495.

Bramsen, Henrik, 1957: Det danske landskab og malerne. Turistforeningen for Danmark: Danmark Øst for Storebælt. Årbog, 160 s. [om Gribskov, s. 46].

Branner, Fr., 1965: Frederik den Andens kanaler. – Frederiksborg Amts Avis, kronik, 29/10-1965.

Breindahl, Kirsten, 2007: Kulsviernes gamle kunnen bliver holdt i live af Maarum Kulsvierlaug. – Husfid, årg. 127, nr. 4, s. 16-18.

Brüel, G., 1916: Jordbunden i Grib Skov. – Det Forstlige Forsøgsvæsen i Danmark, bd. 5, s. 64-104.

Brüel, L. B., 1924: Gribskovs Fremtid. – Skoven og Træmarkedet, årg. 6, s. 37-41.

Bruël, Louise, 1972: Slægten Brüel – en forstslægt. Privat udgivelse, 51 s.

Buchwald, Gunnar, 1948: Den forsvundne Kulsvier-Landsby i Grib Skov. – Berlingske Tidende, 2/11-1948.

Buk, Kenneth (red.), 2005: Forslag til Nordsjælland Nationalpark og biosfære. Nepenthes, Århus, 39 s.

Baagøe, Jette, 1987: Skoven. – Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 8-29.

Baagøe, Jette, 2005: Kongernes jagt i Nordsjælland. – Fra Frederiksborg Amt, årg. 100 (Nordsjællandske sommerglæder), s. 16-23.

- Carstensen, Carsten, 1996: Kulturhistoriske spor i skoven - fortalt af en skovløber. – NoMus, årg. 9, nr. 1, s. 12-19.
- Carstensen, Carsten, 2004: Riller og huller i natursten på Frederiksborg Statsskovdistrikt. Skov- og Naturstyrelsen, Frederiksborg Statsskovdistrikt, 220 s.
- Christensen, Arild, 1964: Kierkegaard og naturen. Graabrødre Torvs Antikvariat's Forlag, København, 90 s. [om Gribskov, Ottevejskrogen, s. 49-53].
- Christensen (Hørsholm), C., 1886: Agrarhistoriske Studier. I. Danske Landboforhold førend Enevælden. J. H. Schubothes Boghandel, København, 298 s. [om Frederiksborgstutteriet, s. 39-44].
- Christensen (Hørsholm), C., 1891: Agrarhistoriske Studier. II. Danske Landboforhold under Enevælden. J. H. Schubothes Boghandel, København, 267 s. [om Frederiksborgstutteriet, s. 67-81].
- Christensen, Johs. T., 1911: En forsvunden Landsby. Truestrup i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt 1911, årg. 6, s. 22-29.
- Christensen, Knud, 1929: En dansk Storskov - Gribskov. Hillerød og Omegns Turistforening, 55 s.
- Christensen, Peter V., 1975: Den lille landbokommission og indførelsen af arvefæste på krongodset i Nordsjælland. – Fra Frederiksborg Amt 1975, årg. 70, s. 27-71. [om Gribskov, s. 53 og 83].
- Christiansen, Holger, 1996: Gadevang - en skovbys historie 1768-1996. Dansk Bladforlag, København, 44 s.
- Dahl, Bjørn Westerbeek, 2003: 1600-tallets parforcejagtveje i Nordsjælland. – Fra Frederiksborg Amt 2003, årg. 98, s. 7-32. [om Gribskov især s. 23-26].
- Deichmann, Eva, 1985: Dansk Lokalbibliografi. Frederiksborg Amt. Bibliotekscentralens Forlag, København, 492 s.
- Diemer, Asmus, 1916: Diemers Fører. Nordsjælland, I. Steen Hasselbalchs Forlag, København, 52 s. [om Gribskov, s. 10-12 og 23-26].
- Eberhardt, Line & Brian, 2002: Ringen slutes på Strødam. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 57, s. 10-27.
- Elkjær, Svend, 1942: Naturens Orden - en Kulsvierhistorie fra Gadevang. – Jul i Nordsjælland, årg. 2, s. 14-17.
- Engberg, Niels, 1990: Gårde i Gribskov. – Nyt fra Nationalmuseet 1990, nr. 49, s. 6-7. [om udgravningen af Kragedal]
- Esrum Klosters Brevbog I og II. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 2002, 352+234 s.
- Fallesen, Ludvig Sophus, 1836: Chronologisk Samling af de kongelige Forordninger og aabne Breve, Forst- og Jagtvæsenet i det egentlige Danmark angaaende, som fra Aaret 1660 til vore Tider ere udkomne. København, 370 s.
- Fodgaard, Søren, 2004: En flådeeg fældes - til bygning af et skib i flåden. – Skoven, årg. 36, nr. 5, s. 217-221.
- Forordning angaaende de Kongelige Skove og Tørvemoser udi Danmark. Christiansborg Slot den 18de April 1781. København, 44 s.
- Frandsen, Søren & Jarrum, Erik A., 1987: Kulsvierbønderne i Gribskov. – Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 40-55.
- Frandsen, Søren; Jørgensen, Jens Anker & Tortzen, Chr. Gorm (red.), 1997: Bogen om Esrum Kloster. – Fra Frederiksborg Amt 1996-1997, årg. 91-92, s. 1-208. [se især Fritzboeger 1997].
- Friedrichsen, Anders, 1987: De nye kulsviere i Maarum. – Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 118-127.
- Friis, Bendt, 2006: Esrum Kanal. Pramfart og brændetransport til København. Vandmøller og krudtværk. Forlaget Esrum Sø, Nødebo, 279 s.
- Friis, Valdemar, 1947: Den kongelige Staldetat. Gyldendal, København, 308 s. [om stutteridrift: s. 171-178].
- Fritzboeger, Bo, 1989: Lidt om Johan Otto Angelbergs (u)virksomhed i Danmarks skove. – Dansk Skovbrugs Tidsskrift, årg. 74, nr. 2, s. 59-64.
- Fritzboeger, Bo, 1989: Om skovdyrkning i 1670'ernes Danmark. – Jagt- og Skovbrugsmuseets Årsskrift 1989, s. 3-25.
- Fritzboeger, Bo, 1992: Danske skove 1500-1800. En landskabshistorisk undersøgelse. Landbohistorisk Selskab, København, 345 s.
- Fritzboeger, Bo, 1992: Om forløbet af skovødelæggelsen i Danmark 1500-1800. – Dansk Skovbrugs Tidsskrift, årg. 77, nr. 4, s. 167-186.
- Fritzboeger, Bo, 1993: Dansk Skovbrug 1710-33. Indberetninger til overjægermester Frederik von Gram. Selskabet til Udgivelse af Kilder til Dansk Historie og Skovhistorisk Selskab, København, 302 s.
- Fritzboeger, Bo, 1994: Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid. Gyldendal, København, 440 s.
- Fritzboeger, Bo, 1997: Esrum Klosters Landskaber. I: Frandsen, Søren m. fl. (red.): Bogen om Esrum Kloster. – Fra Frederiksborg Amt 1996-1997, årg. 91-92, s. 78-97.
- Gandil, Chr., 1936: Danske Forstkandidater 1786-1936. 1. Bind 1861-1936. Danske Forstkandidaters Forening, 252 s.
- Gebauer, Christian David, 1822-27: Det Kgl. danske Stutteri i Frederiksborg. København, 16 s. + 16 pl.
- Granberg, Else, 1985: »Tinghuset«. Det nye i Esrum – det gamle i Maarum. – Slægt og Stavn, 4. årg., s. 4-14.
- Grandjean, P. B., 1907: Kongelige danske forstembedsmænd 1660-1790. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 19, s. 1-72.
- Gravesen, Palle, 1976: Oversigt over botaniske lokaliteter. 1. Sjælland. Fredningsstyrelsen, København, 377 s. [om Gribskov, s. 269-271].
- Gregaard, Michael, 1967: Fortid i Nutid. Et essay om Søren Kierkegaards Ottevejskrog. Kerberos, Stockholm, 40 s.
- Gribsø, Erik, 1942: Da Jens Omgangs Juleaften var i Fare. – Jul i Nordsjælland, årg. 2, s. 36-37.
- Gribsø, Erik, 1944: Jægerfolket i Gribskov. Livet i Gribskavs middelalderlige Landsbyer, som maatte rømmes af Beboerne. – Jagt og Fiskeri, årg. 16, s. 278-280.
- Gribsø, Erik, 1947: En dansk Robin Hood i Gribskov. – Savværks-Tidende, årg. 5, s. 62-65. [trykt samme år i Jagtvennen, årg. 33, s. 109-13].
- Gribsø, Erik, 1950: Vinternat i Gribskov. – Jul i Nordsjælland, årg. 10, s. 50-51.
- Gribsø, Erik, 1952: Kunsten at svie Kul. – Jul i Nordsjælland, årg. 12, s. 30-35.
- Gribsø, Erik, 1974: Fra Isefjord til Øresund. Poul A. Andersens Forlag, Helsingør, 108 s. [om Gribskov, s. 24-49].
- Gribsø, Erland, 1943: Fra Nordsjællands Skove. – Fra Frederiksborg Amt 1942-43, årg. 37-38 (Hjemstavnsbog), s. 318-330.
- Grøn, A. Howard, 1943: Historiske Oplysninger om Skovene ved Hillerød. – Den nordsjællandske Lejrskole, årg. 5, s. 3-21.
- Grøn, A. Howard, 1955: Skovenes og skovbrugets historie i Danmark. Kompendium, Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, København, 2. udg., bd. 1+2, 240 s.
- Grønning, Jane & Rytter, Stine, 2002: Gribskov som nationalt naturområde – et oplæg til sikring af den biologiske mangfoldighed. Speciale på skovbrugsstudiet. Institut for Økonomi, Skov og Landskab, KVL, 3 bd., 189 s.+189 s. appendiks+33 kortbilag.
- Grønning, Jane & Lind, Anders Dam, 2004: Analyse af den biologiske mangfoldighed i nordsjællandske statsskove. Grønning & Lind I/S, 141 s.

- Gyrsting, Leif & Jørgensen, Peter Nissen (red.), 1983: EF-fuglebeskyttelsesområder. Kortlægning og foreløbig udpegning i henhold til EF-fuglebeskyttelsesdirektivet. Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen, København, 13 s., 111 blade, 111 tavler, bilag A-F. [Nr. 108 Gribskov].
- Hansen, Jette Raal, 1997: Vegetationshistorisk undersøgelse af området omkring Lille Gribsø belyst ved pollenanalyse, makrofossilanalyse og sedimentanalyse. Speciale (cand.scient) ved Økologisk Afdeling, Botanisk Institut, Københavns Universitet, 97 s.
- Hansen, Kaj, 1981: Morfologisk-geologiske studier i Nordøstsjælland. – Geografisk Tidsskrift, bd. 81, s. 1-10.
- Hansen-Møller, Jette & Gentin, Sandra, 2005: Status og anbefalinger for friluftsliv i forbindelse med Nationalpark Kongernes Nordsjælland. Arbejdsrapport Nr. 6-2005, Skov & Landskab, Hørsholm 117 s. + 11 kort.
- Hartmann, Godfred, 2007: Nordsjællandsminder. Forlaget Esum Sø, Nødebo, 180 s. [om Gribskov, s. 17-25 og 121-123].
- Helms, Johannes, 1893: Grib. Fortælling fra Kulsvierlandet i Kapertiden. Roman. Det Reitzelske Forlag, København, 240 s. [genoptrykt i Jørgen Andersen (red.), 1972: Nordsjællandske Skildringer, Jørgen Andersens Forlag, Hillerød, s. 137-233].
- Hilbard, John, 1994: En krybskyttehistorie. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 49, s. 5-8. [om skovfoged Hans Peter Larsens jagt på Ole Bager 1880].
- Hoff, Annette, 1980: Esrom klostres middelalderlige landsbyer i Gribskov og deres indvånere. – Fra Frederiksborg Amt 1980, årg. 75, s. 51-60.
- Hvass, Hans, 1951: Særprægede dyr i Gribskov. – Jul i Nordsjælland, årg. 11, s. 40.
- Hvass, Lone, 2004: Skovrider Brùels og enkedronning Lovisas Egelund. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 59, s. 41-50.
- Høy, Thorkild & Dahl, Jørgen, 1996: Danmarks søer, bd. 4. Søerne i Frederiksborg Amt. Strandbergs Forlag, Vedbæk, 194 s. [om Store Gribsø, 103-108].
- Illustreret Tidende, 1859-1924. Indeholder følgende træsnit fra Gribskov:
 1864 s. 377: Fruebjerg i Gribskov (af G. Emil Libert).
 1869 s. 350: Gribsø ved Gribskov (af G. Emil Libert).
 1877 s. 476: En udgravet Jettestue i Gribskov.
 1879 s. 238: Grib Sø i dens nuværende skikkelse (af H. Fischer).
 1879 s. 240: Kort over den paatænkte Jærnbane forbi Grib Sø.
 1880 s. 304: Skizzer fra Gribskovbanen (af H. Fischer). Siden består af tre træsnit: I Nærheden af Saltrup – Ved Maarum Station – Stationen ved store Gribsø.
 1880 s. 304: Stationen ved Store Gribsø (af H. Fischer).
 1880 s. 306: Jærnbanevogne paa Gribskovbanen.
 1880 s. 436: Lille Gribsø (af F. Fischer).
 1881 s. 461: Restaurations-Pavillonen i Gribskov (af E. Mortensen).
 1882 s. 238: Efteraarsdag i Grib Skov (af Th. Niss).
 1883 s. 650: H.M Kejseren af Rusland og H.K.H. Prinds Valdemar paa »Pürschjagt« i Gribskov.
 1885 s. 392: Fra Branden i Gribskov (af Karel Sedivy).
 1885 s. 588: Nøddebo og Holtet ved Nøddebo (af J.P. Wildenradt). Med tekst af Carl Ewald.
 1885 s. 589: Risttyve (af Bernh. Middelboe).
 1885 s. 589: Fra Nøddeboegnen (af J.P. Wildenradt).
 [se desuden Kenno Pedersen & Lars Bjørn Madsen, 1982].
- Jakobsen, Johnny Grandjean Gøgsig; Falkentorp, Tine; Nellemann, Vibeke & Caspersen, Ole Hjorth, 2005: Nationalparkprojekt Kongernes Nordsjælland. Landskabsanalyse. Beskrivelse af landskabstyper. Skov- og Naturstyrelsen, København, 78+21 s.
- Jarrum, Erik A., 1989: Forsvundne gårde og landsbyer i Gribskov. – Gilleleje Museum, Årbog, bd. 28, s. 29-46.
- Jarrum, Erik A., 1992: Krogdal - en nedlagt landsby i Gribskov. – FAHS, 6. årg., nr. 1, s. 3-5.
- Jensen, Charlotte S., 2008: Digitale sommerglæder. – Danske Museer, årg. 21, nr. 3, s. 21-22. [om etablering af »fortællepunkter« i Gribskov].
- Jensen, Erik, 2003: Holbo Herreds Kulsviere og Fæstebønder i Gribskov og Omegn - mine forfædre - 1. del. Et lokalhistorisk tidsbillede bygget over mine forfædres liv, levned og daglige tilværelse i perioden 1588-1935. Egen udgivelse, 100 s.
- Jensen, Erik, 2006: Holbo Herreds Kulsviere og Fæstebønder i Gribskov og Omegn - mine forfædre - 2 del. Et lokalhistorisk tidsbillede bygget over mine forfædres liv, levned og daglige tilværelse i perioden 1588-1935. Egen udgivelse, 140 s.
- Jensen, Flemming & Tortzen, Chr. Gorm, 1991: Skovbønderne. Skovene i Frederiksborg Amt fra vikingetid til enevælde. Frederiksborg Amt, Undervisnings- og Kulturforvaltningen, Hillerød, 96 s.
- Jensen, Flemming Pagh, 1996: EF-fuglebeskyttelsesområder og Ramsar-områder. Kort og områdebeskrivelser. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København, 273 s. [om Gribskov, s. 232-233].
- Jensen, Hans Christian Hede, 1984: Historien om Bambi. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 10-13.
- Jensen, Hilbard, 1994: En krybskyttehistorie – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 49, s. 5-8.
- Jensen, J(ens Poulsen), 1910: Det Kongelige Frederiksborgske Stutteris Historie. Landboskrifter nr. 20, København, 326 s. [genudgivet af Bogans Forlag, Lyngby 2002].
- Jensen, Karoline, 1977: Jomfru Jensens Erindringer. Forum, København, 278 s. [om Egelund, s. 111-133].
- Jensen, Niels, 1975: Nordsjællandske jernbaner. Clausens Jernbanebibliotek, J. Fr. Clausens Forlag, København, 80 s. [om Gribskovbanen, s. 21-27].
- Jessen, Knud, 1920: Moseundersøgelser i det nordøstlige Sjælland. Med Bemærkninger om Træers og Buskes Indvandring og Vegetationens Historie. C. A. Reitzel, København, 243 s. [om moser i Gribskov, s. 91-134].
- Johannisson, Anne, 2006: Gribskov. – I: Baunegaard, Kirsten (red.): Hillerød 1945-2006, Hillerød Kommune, Hillerød, 526 s. [s. 260-262].
- Johansen, Verner Erik, 1979: Træk af Gribskovbanens og Hornbækbanens historie. I: Gilleleje Museum 1929-1979. Gilleleje Museums skrifter, bd. 26, s. 119-125.
- Jørgensen, Annelise Stockflet, 1982: Træk af Gadevangs historie. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 26-29.
- Jørgensen, Annelise Stockflet, 1984: Træk af Gadevangs historie. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 14-17.
- Jørgensen, Annelise Stockflet, 1987: Strødam i Gadevang. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 26-30.
- Jørgensen, Birte Stig, 1967: Udskiftningen af krongodset i Nordsjælland. – Fra Frederiksborg Amt 1967, årg. 61, s. 1-100. [om Gribskov, s. 54 og 71].
- Jørgensen, E. Laumann & Nielsen, P. Chr., 1964: Nordsjællands skove gennem 200 år. Den Gram-Langenske forstordning. Forlaget Rhodos, København, 176 s.+ kortmappe.
- Jørgensen, Henrik & Larsen, Signe Nepper (red.), 2005: Høenge i Danmark. Temanummer URT, juni 2005, 64 s.
- Jørgensen, Henrik, 2005: Nydam i Gribskov - en genskabt høeng. – URT Temanummer, Høenge i Danmark, juni 2005, s. 24-35.

- Jørgensen, Henrik, 2006: Høslæt i Gribskov. – I: Baunegaard, Kirsten (red.): Hillerød 1945-2006, Hillerød Kommune, Hillerød, 526 s. [s. 170-173]
- Jørgensen, Jack Overgaard, 1989: Esrum klostres godsdrift fra klostrets grundlæggelse til o. 1400. – Fra Frederiksborg Amt 1989, årg. 84, s. 1-120.
- Jørgensen, Johannes, 1941: Vers fra Vadstena. Gyldendal, København, 28 s. [om Gribskov, s. 23-24].
- Jørgensen, Johannes, 1943: Digte i Danmark. Gyldendal, København, 32 s. [om Gribskov, s. 13-14 og 15-16].
- Jørgensen, Niels (formidlet af Børge Feltoft), 1983: Kampen for et job som skovfoged i Nordsjælland. – Frederiksborg Amts Avis, 6/3-1983, s. 8; Med kejseren, kongen og kronprinserne på jagt i Gribskov. – Frederiksborg Amts Avis, 13/3-1983, s. 10. [selvbiografi for den første skovfoged i Pælehus].
- Jørgensen, P., 1952: Om skovarbejdernes organisationsforhold. – Fra Frederiksborg Amt 1952, årg. 47, s. 111-123.
- Jørgensen, Torben Stockflet, 2004: Om oprindelsen til jagtvejene. – Frederiksborg Amts Avis, kronik, 26/10-2004.
- Kierkegaard, Søren, 1845: Stadier paa Livets Vei. København, 384 s. [om Ottevejskrogen, s. 8-10; »In vino veritas« er genudgivet af Forlaget Scripta, 1949, 76 s.].
- Kierkegaard, Søren, 1977: Der ligger i Grib Skov et sted. – Folk og minder fra Nordsjælland 1977, årg. 32, s. 5.
- »Klaksvig«, 1966: Søren Kierkegaardssten i Gribskov flyttet. – Frederiksborg Amts Avis, 24/7-1966.
- Knudsen, Gunnar (red.), 1929: Frederiksborg Amts Stednavne, udg. af Stednavneudvalget. København, 168 s.
- Kramer, Finn Erik, 1999: Æbelholt Klosters jordbesiddelser i middelalderen. – NoMus, 12. årg., nr. 4, s. 9-12.
- Kramer, Finn Erik, 2000: Sandsynlige jernaldergrave er blevet tvivlsomme. – NoMus, 13. årg, nr. 1, s. 13-14. [om anlæg ved Femvejskorset i Gribskov].
- Kramer, Finn Erik, 2002: Kulturhistorisk rekonstruering i Strødamreservatet. Kulturhistoriske Småskrifter fra Folkemuseet, nr. 1. Hillerød, 8 s.
- Kramer, Finn Erik, 2003: Jæger, skovbonde og fæstebonde. Fra stenalder til enevælde i egnen ved Esrum Sø, Nordøstsjælland. Kulturhistoriske Småskrifter fra Folkemuseet, nr. 2. Hillerød, 108 s.
- Larsen, Jørgen Bo (red.), 2005: Naturnær skovdrift. Dansk Skovforening, 400 s.
- Lassen, E., 1942: De nordsjællandske Skove. Turistforeningen for Danmarks Aarbog: Nordsjælland, 1942, 228 s. [s. 131-147].
- Laursen, Jesper, 1986: Krybskytter i Danmark. Beretninger fra det virkelige liv. Skippershoved, 208 s. [om Jens Omgang, s. 17-29].
- Lidegaard, Mads, 1994: Danske sten fra sagn og tro. Nyt Nordisk Forlag, København, 273 s. [Frederiksborg Amt, s. 40-54].
- Lidegaard, Mads, 1996: Danske træer fra sagn og tro. Nyt Nordisk Forlag, København, 245 s. [Frederiksborg Amt, s. 55-63].
- Lidegaard, Mads, 1998: Danske høje fra sagn og tro. Nyt Nordisk Forlag, København, 269 s. [Frederiksborg Amt, s. 74-85].
- Lidegaard, Mads, 1999: Danske søer og vandløb fra sagn og tro. Nyt Nordisk Forlag, København, 257 s. [Frederiksborg Amt, s. 65-77].
- Lund, Harald H., 1951: Hvid Jul i Gribskov. – Jul i Nordsjælland, årg. 11, s. 14-15.
- Lund, Jens Windfeld & Quist-Jørgensen, Knud, 1942: Gribskov som Nationalpark. – Bygmesteren, årg. 35, s. 282-285.
- Lunddahl, Karl, 1876: Nogle Prøvetræer fra v. Langens Plantninger i Nordsjælland. – Tidsskrift for Skovbrug, bd. 1, s. 232-244.
- Lütken, Christopher, 1899: Den Langenske Forstordning. Et Bidrag til det danske Skovbrugs Historie. G. E. C. Gad, København, 294 s.+8 kort.
- Madsen, Emil, 1914: Om Skovene ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1914, 9. årg., s. 21-71.
- Madsen, Bjørn, 1988: »I Maarum blev der fundet det pureste vand...«. – Folk og Minder fra Nordsjælland, årg. 43, s.11-14.
- Munksgaard, Orla, 1942: Gribskov maa vækkes af sin Tomerosesøvn. – Bygmesteren, årg. 35, s. 287-288.
- Møller, Carl Mar., 1930: Forelæsninger over skovbrugets historie i Danmark. Kompendium, Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, København, 127 s.
- Møller, Carl Mar., 1957: Stormfaldets betydning for dansk skovbrug. – Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 42, s. 526-543.
- Møller, Carl Mar., 1958: Om nåletrækultur i Danmarks gamle skovegne. Dansk Skovforenings Tidsskrift, bd. 43, s. 125-172.
- Møller, Carl Mar., 1977: Vore skovtræer og deres dyrkning. Dansk Skovforening, København, 552 s. [2. udg. 1990, Skovskolen, Nødebo, 378 s.].
- Møller, Johannes, 1948: En Digter og den nordsjællandske Natur. – Jul i Nordsjælland, årg. 8, s. 30-32. [om Johannes Helms].
- Møller, Peter Friis & Staun, Henrik, 1998: Danmarks skove, 2. udg. [1. udg. 1995]. Politiken, København, 423 s. [om Gribskov, s. 286-290].
- Nielsen, Bo, 1984: Gribsø i sagn og litteratur. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 28-29.
- Nielsen, Karl, 1985: Fra brændets og tørvenes tid. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 40, s. 32-34.
- Nielsen, Kirsten, 1996: Munkevangshuset ved Esrum Sø. – FAHS, årg. 10, nr. 3, s. 3-8.
- Nielsen, N. Th., 1965: Kulfa'ens eventyrlige liv og levned i Gribskov. – Jul i Nordsjælland, årg. 25, s. 28-31.
- Nielsen, P. Chr., 1963: Fra Plukhugstskov til ordnet Skovdrift. Den Gram-Langenske Forstordning. – Fra Frederiksborg Amt 1964, årg. 59, s. 39-82.
- Nielsen, P. Chr., 1971: Kulturhistoriske træk i det nordsjællandske landskab. – Landskab, årg. 52, s. 110-113. [om parforcejagtvejene].
- Nielsen, P. Chr., 1972: De snorlige skovveje i Nordsjælland. Kulturhistoriske træk i et landskab, som kongen skulle bruge til parforcejagt. – Skoven, årg. 4, s. 30-33.
- Nielsen, P. Chr., 1975: Den nordsjællandske Vildtbane. – Historisk-topografisk Selskab for Gladsaxe Kommune, Årbog 1975, årg. 8, s. 4-31.
- Nielsen, P. Chr., 1978: Fremmede træarter i Danmark indtil omkring år 1800. – Dansk Dendrologisk Årsskrift, bd. 5, nr. 1, 40 s.
- Nielsen, Svend, 1977: Kulsviernes maler (Poul Bille Holst). – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 32, s. 22-24. [om Poul Bille Holst].
- Nielsen, Svend, 1979: Åbnede for skovens herligheder. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 34, s. 5-7. [om Gribskovbanen].
- Nielsen, Svend, 1981: Det gamle Hillerød. Bysvenden fortæller. Dansk Bladforlag, København, 176 s. [Gribskov, julestormen 1902, s. 134-135].
- Nielsen, Svend, 1982: Det gamle Hillerød. Bysvenden fortæller videre. Dansk Bladforlag, København, 160 s. [om Gribskovbanen, s. 96-97].
- Nissen, Iver, 1976: Gribskov - altid under forandring og dog uforanderlig på langt sigt. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 31, s. 43-45.
- Nissen, Iver, 1980: Skovarbejdet var uændret i århundreder. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 35, s. 48-50.

- Nordkild, Georg, 1929: Kulsvierblod. Woels Forlag, København, 160 s. [genudgivet 2008].
- Nordkild, Georg, 1931: Truels i Vandmøllen. Jespersens og Pios Forlag, København, 212 s.
- Nordkild, Georg, 1932: Folket bag Skoven. Henrik Koppels Forlag, København, 240 s.
- Nordkild, Georg, 1936: Hakons Sale. Funkis Forlag, København, 216 s.
- Nordkild, Georg, 1939: Et Par Ord ved Kulmilerne i Grib Skov. – Fra Frederiksborg Amt 1939, årg. 34, del II, s. 166-168.
- Nordkild, Georg, 1941: Hvad gavner det et Menneske. Standard Forlaget, København, 248 s. [genudgivet i 1965 og 2008].
- Nordkild, Georg, 1943: Fra Kulsvierlandet. – Tidsskriftet Danmark, årg. 3, nr. 22, s. 694-697.
- Nordkild, Georg, 1946: Det suser i Skoven. Nordiske Landes Bogforlag, Fredericia, 260 s.
- Nordkild, Georg, 1948: Grib Skov. I: Landet mellem Sund og Bælt. I. Nordsjælland, Forlaget Arnrone, 204 s. [s. 87-98].
- Nygaard, Ole; Olsen, Frank A. & Rune, Flemming, 1979: En botanisk-økologisk undersøgelse af Lille Gribso, Hjortesøle og andre Sphagnummoser i Nordsjælland. Bd. 1. Projekt. Frederiksborg Statsskole, Hillerød, 109 s.
- Oksbjerg, Erik, 1972: Vor Frues kilde og kong Frederiks kanal i Grib Skov. – Berlingske Tidende, 10/12-1972.
- Oksbjerg, Erik, 1973: På jagt efter glemte landsbyer ved Nødebo. – Berlingske Tidende, 4/2-1973.
- Oksbjerg, Erik, 1973: Nødebo er mødet mellem Grib Skov og Esrum Sø. – Berlingske Tidende, 13/4-1973.
- Olrik, Hans: Abbed Vilhelm af Æbelholt, Nordsjællands Helgen. – Fra Frederiksborg Amt 1912, årg. 7, s. 68-104. [om Gribskov, s. 99].
- Olsen, Arnold, 1929: Nordsjællandske Helligkilder. Eget forlag, Hillerød, 51 s.
- Olsen, Carsten, 1915: Vegetationen i Nordsjællandske Sphagnummoser. – Botanisk Tidsskrift, bd. 34, s. 1-44.
- Olsen, Gunnar, 1961: Kronborg Vestre Birk. Holbo Herred fra oldtiden til vore dage. Rosenkilde og Bagger, København, 320 s.
- Oppermann, Adolf, 1889: Bidrag til det danske Skovbrugs Historie 1786-1886. – Tidsskrift for Skovbrug, bd. 10, 356 s.
- Oppermann, Adolf, 1895: Tilvirkning af Naaetræ paa Frederiksborg Distrikt i gamle Dage. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 7, s. 201-207.
- Oppermann, Adolf, 1923: Dyrkning af lærk i Danmark. Et Stykke Kulturhistorie. – Det Forstlige Forsøgsvæsen, bd. 7, s. 1-324. [om Tinghus Plantage, s. 103-146].
- Oppermann, Adolf, 1929: Den danske Skov-Lovgivning 1660-1924. J. H. Schultz, København, 142 s.
- Ostenfeld, C. H., 1925: Strødam, et naturhistorisk Reservat. – Botanisk Tidsskrift, bd. 38, s. 450-451.
- Paludan, Jacob, 1946: Prosa – Korte Ting fra tyve Aar. Steen Hasselbalchs Forlag, København, 328 s. [om Gribskov, s. 149-152].
- Paludan, Jacob, 1947: Facetter. Steen Hasselbalchs Forlag, København, 228 s. [om Gribskov og Esrum Sø, s. 71-76].
- Paludan, Jens Jacob, 1874: Barndomserindringer. i: Indbydelsesskrift til Frederiksborg Lærde Skole 1874, s. 1-37. [om Heufanget (se bd. 1, s. 139) og en vandring sidst i 1700-tallet gennem Gribskovs sydlige del].
- Pedersen, Kenno & Madsen, Lars Bjørn, 1982: Det gamle Nordsjælland med samtlige træsnit fra Illustreret Tidende. Dansk Bladforlag, Hellerup, 159 s. [om Gribskov, s. 46-58; se også Illustreret Tidende].
- Pedersen, Lars, 1913: Den forsvundne Landsby i Gribskov. En efterskrift. – Fra Frederiksborg Amt 1913, årg. 8, s. 82-83.
- Petersen, Birthe Skovholm, 1987: Kulsvindning 1763-1813. – Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 56-67.
- Petersen, Henning E., 1917: Maglemose i Grib Skov: Undersøgelser over Vegetationen paa en nordsjællandsk Mose. – Botanisk Tidsskrift, bd. 36, s. 57-154. [12 artikler af 9 forfattere om Maglemose fra 1917 er samlet af Henning E. Petersen i et særtryk 1929].
- Petersen, Peter Jørgen, 1967: Ynglefund af sortspætte (*Dryocopus martius*) i Gribskov. – Dansk Ornitologisk Forenings Tidsskrift, årg. 61, s. 107. [første ynglende sortspætte i Gribskov].
- Petersen, Peter Milan, 1980: Changes of the vascular plant flora and vegetation in a protected danish mire, Maglemose, 1913-1979. – Botanisk Tidsskrift, bd. 75, nr. 1, s. 77-88.
- Petersen, Peter Milan, 1995: Dávildtets indflydelse på vegetationen i Maglemose i Gribskov. – URT, årg. 19, nr. 4, s. 107-112.
- Ploug, Carl, 1901: Carl Plougs Digte udgivne af hans Søn. Bd. 1-2. København. 348+[18];298+[22]+67 sider [Kulsvierstenes vers, s. 104].
- Prosch, V., 1866: Frederiksborg-Stutteri. En historisk Undersøgelse. C. A. Reitzels Forlag, København, 2+148 s.
- Qvistoff, Helge V., 1992: De danske skove - en kulturarv. Danmarks Radio, København, 173 s. [2. udg. 2001].
- Qvistoff, Helge V., 1995: Berømte danske træer. 66 træer og deres historie. Danmarks Radio, København, 95 s. [om Tinghuslærken og Lord Nelsons Eg, s. 16-17].
- Rasmussen, Peter; Hansen, Henrik Jarl & Nielsen, Lars Bagge, 1998: Kulturlandskabets udvikling i et langtidsperspektiv. To sjællandske områder gennem de sidste 6000 år. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1998, s. 101-114 [om Store Gribso og Gundsømagle Sø].
- Reumert, Elith, 1895: Grib Skov. Et Minde fra Studenteraarene. – Nordstjernen 1894-1895, nr. 29, s. 316-317 og 320.
- Reumert, Elith, 1897: Grib Skov. Et Stykke dansk Natur. G. E. C. Gads Forlag, København, 64 s.
- Reumert, Elith, 1908: Skøn-Jomfru. En Ungdomskærligheds Historie. Schubothe, København, 243 s. [6. oplag, Gyldendal, om Ottevejskrogen, s. 54-56 og 196-197].
- Richter-Friis, Niels, 1977: Ottevejskrogen i Gribskov. Et sted - og et begreb! – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 32, s. 6-13.
- Richter-Friis, Niels, 1984: Ved Smørstenen i Gribskov. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 39, s. 21-28.
- Richter-Friis, Niels, 1985: Storbrand i Gribskov for 100 år siden. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 40, s. 26-28.
- Rockstroh, K. C., 1913: Om Ferskvandsfiskeriet i Nordsjælland omkring Aar 1700. – Fra Frederiksborg Amt 1913, 9. årg., s. 15-19.
- Rosendahl, Bent, 2002: Maarum Sø, Lodsbakken, Esrum, Nødebo (1947). – NoMus, årg. 15, nr. 1, s. 7-10. [en lystvandring i Gribskov].
- Rune (Petersen), Flemming, 1978-1984: [artikler om Gribskov i Frederiksborg Amts Avis, bagsiden]: Af Gribskovs historie (I): Gribso-kanalen. 13/7-1978; Af Gribskovs historie (II): Gribskovs forsvundne småbyer. 20/7-1978; Af Gribskovs historie (III): Gribskovs forsvundne småbyer II. 27/7-1978; Af Gribskovs historie (IV): Christian V's jagtvejssystem. 3/8-1978; Store Gribso – Gribskovs sagnomspundne skovso. 24/8-1978; Stenholts Inde-

- lukke - et »åndehul« i Gribskov. 13/3-1979; Gribskovs kildevæld (I): Sibbekilde og Daniels kilde - et værn mod sygdom og udslæt. 11/5-1979; Gribskovs kildevæld (II): Sandporte kilde og Tumlinge kilde - fra lægemiddel til kaffevand. 15/5-1979; Gribskovs kildevæld (III): Grønnekilde og Hvidekilde - Gribskovs sidste væld. 21/5-1979; Gribskovs kildevæld (IV): Fra fortidens helligkilder til nutidens væld. 11/6-1979; Gribskovs kildevæld (V): På jagt efter fortiden. 19/6-1979; Gribskovs kildevæld (VI): Da broder Ruus skabte Magdalene kilde. 26/6-1979; Da Frederik IV blev trængende. 19/7-1979; Fra det gamle Esrum I: Da krybskytter blev kagstrøget og sendt i Kulhytten. 25/8-1980; Fra det gamle Esrum II: Da krybskytter blev kagstrøget og sendt i Kulhytten. 26/8-1980; Om arrige trolde og nordsjællandske kirker. 22/9-1981; Gamle nordsjællandske træer (1): Hakons Sale. - 29/9-1981; Kulsvierne - de fremmede folk i Nordsjælland. 26/12-1981, side 16; Mor Grib og Gribskov. 29/12-1981; Når stormen bryder løs. 28/1-1982; Træstammer i Esrum Sø. 30/5-1982; Kulsvidning i Gribskov. 14/7-1984, s. 3.
- Rune (Petersen), Flemming & Meyhoff, Gerda, 1986. Søborg Sø – gennem sump til agerland. Bogudvalget, Søborg. 232 s.
- Rune, Flemming, 1988: Dansk vegetation i forandring. Aspects of the decline in extent of mires in central North Zealand state forests during the 19th and 20th century. Københavns Universitet, prisopgave i botanik.
- Rune, Flemming, 1990: Kulsviere og kulsvidning. – Fritidsliv, årg. 60, nr. 1, s. 8-9.
- Rune, Flemming, 1991: Vore skovmoser forsvinder. – Fritidsliv, årg. 61, nr. 1, s. 52-53.
- Rune, Flemming, 1997a: Naturkvalitet i skov. I: Dahl, C. m.fl.: Indikatorer for Naturkvalitet. Arbejdsrapport fra Danmarks Miljøundersøgelser Nr.42. Naturovervågning. Midtvejsrapport. 37 s.
- Rune, Flemming, 1997b: Decline of mires in four Danish state forests during the 19th and 20th century. – Forskningsserien The Research Series, Nr. 21, Forskningscentret for Skov & Landskab, Hørsholm, 93 s.
- Rune, Flemming, 1998: Vandmangel har fjernet de fleste skovmoser. – Grønt Miljø, årg. 16, nr. 4, s. 56-59.
- Rune, Flemming; Jørgensen, Henrik & Andersen Jens Ole, 1999: Høslæt på gamle skovenge. Skoven, årg. 31, nr. 9, s. 406-409.
- Rune, Flemming, 2000a: Stormfald og biodiversitet. – Skoven, årg. 32, nr. 1, s. 57-59.
- Rune, Flemming, 2000b: God og flersidig skovdrift. Vejledning nr.1: tilskud til foryngelse og driftsplanlægning. Manual til registrering af nøglebiotoper. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, Skovpolitisk kontor, 20 s.
- Rune, Flemming, 2001: Biodiversitet i dyrket skov. – Skovbrugsserien, nr. 27, Skov & Landskab, Hørsholm, 136 s.
- Rune, Flemming, 2003: Vandstandssænkningers effekt på biodiversiteten. i: Karsten Raulund-Rasmussen & Karin Hansen (red.): Grundvand fra skove – muligheder og problemer. Skovbrugsserien, nr. 34, Skov & Landskab, Hørsholm, s. 105-110.
- Rune, Flemming, 2005: Høengenes historiske betydning i Gribskov. – URT Temanummer, Høenge i Danmark, juni 2005, s. 52-56.
- Rune, Flemming, 2005-2006: [artikler om Gribskov i Frederiksborg Amts Avis]: Je stemmer fan ave mig på højre. 2/12-2005, 1. sektion, s. 7; Nordsjællands sidste kulsviere. 6/4-2006, 1. sektion, s. 7; Hoveriet ved Frederiksborg. 1/6-2006, 1. sektion, s. 5; Jernbanebørster og damplokomotiver. 3/10-2006, 1. sektion, s. 6.
- Rune, Flemming, 2008: Historien om høslættet i Gribskov. Strøgårdsvang Høslætlaug 1998-2008., udg. af Skov og Naturstyrelsen Nordsjælland, 36 s.
- Sabroe, Axel S., 1966: Skoven set indefra. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København, 176 s.
- Sand-Jensen, Kaj, 2004: Når vandet vender tilbage til Gribskov. – Naturens Verden, årg. 87, nr. 5, s. 12-13.
- Sarauw, G., 1831: Frederiksborg Amt. Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Kgl. Landhusholdningsselskabs Amtsbeskrivelser, Nr.4, København, 12+360 s. [Gribskov/Nødebo, s. 16-21, 55, 72-73, 79, 226, 269, 294].
- »Schjøtt«, 1916: Den sidste Kronhjort i Gribskov. – Maanedsskriftet Hunden, Dansk Kennelklub, 26. årg., s. 272-275.
- Schmaltz-Jørgensen, Peter, 2003: En sommerudflugt til Kierkegaardstenen. – Lokalhistorisk Forening for Hillerød Kommune, årg. 18, nr. 2, s. 16-19.
- Schjøtt-Olsen, Claus, 1987: Familien Henriksen. – Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82, s. 98-109. [fotos fra kulsvidning i Gribskov, s. 103-109].
- Schmidt, August F., 1926: Danmarks Helligkilder. Danmarks Folkeminder Nr. 33. Det Schønbergske Forlag, København, 159 s. [om Gribskov, s. 112-113].
- Schmidt, August F., 1932: Danmarks Kæmpesten. Danmarks Folkeminder Nr. 39. Det Schønbergske Forlag, København, 451 s. [om Gribskov, s. 20, 120 og 381].
- Seeger, Valdemar, 1929: Fra Kulsvierlandet. Forhold og Tilstande i Nordøstsjælland paa Christian den 5.s og Frederik den 4.s Tid. C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, 144 s.
- Serup, Helle, 2004: Ordnet skovbrug i Danmark 1800-1950. Ph.D.-afhandling, KVL, 347 s.
- Skjoldager, Emanuel, 1983: Kierkegaard og mindesmærkerne. C. A. Reitzels Forlag, København, 212 s. [om Gribskov, Ottevejskrogen, s. 87-103].
- Steenberg, Jan, 1955: Esrom Kloster som stuttermåse. – Fra Frederiksborg Amt 1955, årg. 50, s. 35-58.
- Steenberg, Niels Kristian, 1992: Kongens Skov. Skovene i Frederiksborg Amt fra 1500-tallet til moderne tid og Det Kongelige frederiksborgske Stutteri. Frederiksborg Amts Uddannelses- og Kultursektor, Hillerød, 96 s.
- Stenfeldt, Niels, 1921a: Lidt om Esrom Kloster. – Fra Frederiksborg Amt 1921, 16. årg., s. 81-115.
- Stenfeldt, Niels, 1921b: Om det gamle Esrom Kloster (håndskrevet bog i Folkemuseets samling, Hillerød).
- Stenfeldt, Niels, 1960: Stenfeldt fortæller om Gribskov. – Kultur og Folke-minder, bd. 12, s. 107-111.
- Thage, G., 1930: Træk af Gribskovbanens Historie 1880-1930. C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, 28 s.
- Thomassen, P., 1970: Gribskovbanen 1880-1924. Dansk Jernbane-Klub, bd. 27, 156 s.
- Thomassen, P., 1980: Gribskovbanen på postkort. P. Haase og Søns Boghandel, 32 s.
- Thorning, Jannie, 1985: Skovens vådområder i fortiden, nutiden og fremtiden. Kandidatspeciale, Ferskvandsbiologisk Laboratorium, Hillerød.
- Thornov, Lilli, 1984: Fortidens spor i Gribskov. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 30-31.
- Tietgen, C. F., 1904: Erindringer og Optegnelser. Gyldendal, København, 200 s. [om Frederiksborgske Stutteri, s. 107-108].

- Toksvig, Lars, 1994: Gribskovlærk. I: En Kongebro til Prinsen. Bevaringsforeningen Fredensborg, 48 s.
- Toksvig, Lars, 1998: Historien om de nordsjællandske flådeeege. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 53, s. 9-18.
- Toksvig, Lars, 1999: Parforcejagten i Nordsjælland 1660-1777. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 54, s. 5-10.
- Toksvig, Lars, 2006: Kongelige skovture i det grønne for 150 år siden. Holbo Herreds Kulturhistoriske Centre, Gilleleje og Omegns Museumsforening samt Arkiv- og Museumsforeningen for Helsingør og Omegn. Årbog, s. 37-47.
- Toksvig, Lars, 2007: Forsyningen af tømmer til flådens skibe i 1800-tallet. Historien om de nordsjællandske flådeeege. – Dansk Skovbrugs Tidsskrift, årg. 92, nr. 1, s. 1-28.
- Tolderlund-Hansen, Poul, 1974: Folk, der færdedes i Gribskov. – Jul i Nordsjælland, bd. 29, s. 18-22.
- Topsø-Jensen, Torben, 1966: Ad hjulspor og landeveje. Steen Hasselbalchs Forlag, København, 276 s. [s. 181 og 122].
- Tortzen, Chr. Gorm, 1991: Bonden i Skallerød. – Frederiksborg Amts Avis 25/8-1991.
- Truelsen, Elith, 1945: Hilsen til Finn og Johanne. En beretning om våbenedkastningerne i Nordsjælland i foråret 1945. Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen, København, 40 sider.
- Truelsen, Elith, 1985: Våbenedkastningerne. – Fra Frederiksborg Amt 1985, årg. 80, s. 100-103.
- Uhrskov, Anders, 1922: Folkesagn. Nordsjællands Folkeliv, bd. 2. Hillerød, 239 s. [s. 48-55 og 73].
- Uhrskov, Anders, 1925: Hvad Grib Skov gemmer. – Danske Hjem, årg. 1, nr. 5, s. 4-6.
- Uhrskov, Anders, 1933: Sjællandske Sagn. Gyldendal, København, 191 s. [s. 23, 25, 28, 30, 31, 33, 50, 58, 59, 70 og 86].
- Uhrskov, Anders, 1946: Frederiksborg Amt i Litteraturen. Bibliografi. Gyldendal, København, 123 s).
- Uhrskov, Anders, 1953: Fruebjergmøderne. – Fra Frederiksborg Amt 1953, årg. 48, s. 84-112.
- Uhrskov, Anders, 1957: Gribskov i dansk åndsliv. Rud. Pallesen, Hillerød, 77 s.
- Uhrskov, Anders, 1962: Mindesmærker i Nordsjælland. – Kultur og Folke-minder, bd. 14, 206 s.
- Uhrskov, Anders (red.), 1963: Endnu tre Mindesmærker. – Kultur og Folke-minder, bd. 15, s. 74.
- Uhrskov, Anders, 1966: Gribskov fortæller. Et stykke kulturhistorie. Det danske Sind, 4. Hans Toftes Boghandel, Hillerød, 139 s.
- Uhrskov, Anders, 1966: Søren Kierkegaardstenen i Gribskov. – Frederiksborg Amts Avis, 29/7-1966 [om Ottevejskrogens beliggenhed].
- Uhrskov, Anders, 1968: Hvordan Danmarks riges grundlov fik kongens underskrift. – Kultur og Folkeminder, årg. 20, s. 19-24.
- Uhrskov, Anders, 1970: En dyreven fortæller. – Kultur og Folkeminder, bd. 22, s. 39-43.
- Uhrskov, Anders (red.), 1970: Folkesagn. – Kultur og Folkeminder, bd. 22, s. 64-69.
- Uhrskov, Sven, 1945: Vi bringer en Særmelding. Hilsen til Finn... Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck, København, 208 s.
- Vaupell, Christian, 1863: De Danske Skove. P. G. Philipsens Forlag, København, 12+311 s. [genudgivet af Skippershoved 1986].
- Vivild, Niels, 1909: Gribskov-Mysteriet. Roman. H. Hagerups Forlag, København, 184 sider.
- Vestergaard, Kim, 2001: Da Gribskov blev krongods. En undersøgelse af bebyggelsens omfang og udvikling samt af fæsteafgifterne og ressource-udnyttelsen i Esbønderup, Mårup og Nødebo Sogne i perioden ca. 1560-1688. – Fra Frederiksborg Amt 2001, s. 7-117.
- Vestergaard, Poul (red.), 1987: Kulsvierlandet. Skoletjenesten, Brønshøj, 191 s. [Fra Frederiksborg Amt 1987, årg. 82; se især Frandsen & Jarrum 1997, Petersen 1997, Schjøtt-Olsen 1997 og Friedrichsen 1997].
- Viborg, Erik Nissen, 1800: Bidrag til en historisk Udsigt over Danmarks Hesteavl. Kjøbenhavn, 40 s.
- Weismann, Carl, 1904: Julestormen 1902 og de danske Skove. – Tidsskrift for Skovvæsen, bd. 16, Række B, s. 18-76.
- Weismann, Carl, 1931: Vildtets og Jagtens Historie i Danmark. København, 564 s.
- Wesenberg-Lund, C., 1940: Gribso. En dansk dystrof Sø. – Naturens Verden, årg. 24, s. 19-34.
- Wiberg, Morten, 1961: 800 Avlsdyr græssende paa Gribskovs Vange. – Jul i Nordsjælland, årg. 21, s. 30-32.
- Wiberg, Morten, 1961: Gribskovs forsvundne Landsbyer. – Jul i Nordsjælland, årg. 21, s. 32. [om Trustrup].
- Wielandt, Erik, 1994: Maarumvandets opdagelse. – Folk og minder fra Nordsjælland, 49. årg., s. 28-30.
- Wielandt, Erik, 1994: Flere minder fra Gribskov. – Folk og minder fra Nordsjælland, årg. 49, s. 32-37.
- Wielandt, Th. S., 1943: Grib Skov og dens Historie. – Tidsskriftet Danmark, årg. 3, nr. 20, s. 636-640.
- Wielandt, Aage, 1943: Minder fra Grib Skov. C. Nordlundes Bogtrykkeri, Hillerød, 17 s.
- Wilcke, Birger, 1980: Gribskovbanen 1880-1980. Dansk Jernbane-Klub, nr. 43, 238 s.
- Willadsen, Aksel, 1982: Blegemænd og kulsviere. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 30-32.
- Willadsen, Aksel, 1987: Gadevang Mose. I: Willadsen, Aksel m.fl. (red.): To skovbyer, Nødebo og Gadevang. Udg. af Forsamlingshusets Venner, Nødebo Kro, m.fl., Nødebo, s. 24-25.
- Willumsen, Gitte, 2006: Natur for folket. – Momentum, årg. 4, nr. 3, s.12-13. [interview med skovrider Jens Bjerregaard Christensen].
- With-Jensen, J. V., 1941: Vandbygningsarbejder ved Frederiksborg. – Fra Frederiksborg Amt 1941, årg. 36, s. 89-104.
- With-Jensen, J. V., 1945: Kongens Kanaler i Nordsjælland. Da Frederiksborg Slotssø var ved at løbe tør. – Jul i Nordsjælland, årg. 5, s. 24-27.
- Wium-Andersen, Gudrun, 1990: Skovene. Skovene i Frederiksborg Amt. Frederiksborg Amts Undervisnings- og Kulturforvaltning, Hillerød, 48 s.
- Wium-Andersen, Søren, 1985: Gribso 1985. Hovedstadsrådet. Recipientovervågning nr. 24, 39 s.
- Østergaard, Wilhelm, 1902: Gribskov og Esrom Sø. – Den danske Turistforenings Aarskrift 1902, 124+48 s. [s. 59-62].
- Aaris-Sørensen, Janne, 2003: Naturnær drift og grævlinger i Gribskov. – Skoven, årg. 35, nr. 2, s. 92-94.
- Aaris-Sørensen, Kim, 1997: Før Strødam Engso - om knoglefund og naturens foranderlighed. – NoMus, årg. 10, nr. 1, s. 3-5.

Fortidsminders registrerings- historie i Gribskov

I Gribskov er der foretaget en omfattende og samlet registrering af alle fortidsminder og kulturhistoriske spor, lige fra dysser og gravhøje til diger, gamle markspor og hustomter. Inde i skoven har jordbunden været bearbejdet langt mindre end ude på det åbne land, og det gør, at de spor, vi gennem århundrederne har afsat i skovbunden, i høj grad er blevet bevaret. Der registreres stadig hidtil uopdagede fortidsminder i Gribskov, ikke mindst gravhøje og andre oldtidsfund.

Når vi taler om kulturhistoriske spor i skoven, er der oftest tale om jordfaste fortidsminder, som kan iagttages i skovbunden. På grund af de få anlægsarbejder i skoven foretages der sjældent arkæologiske undersøgelser, og først gennem de seneste årtier har historiske bebyggelser i skoven været genstand for udgravninger.

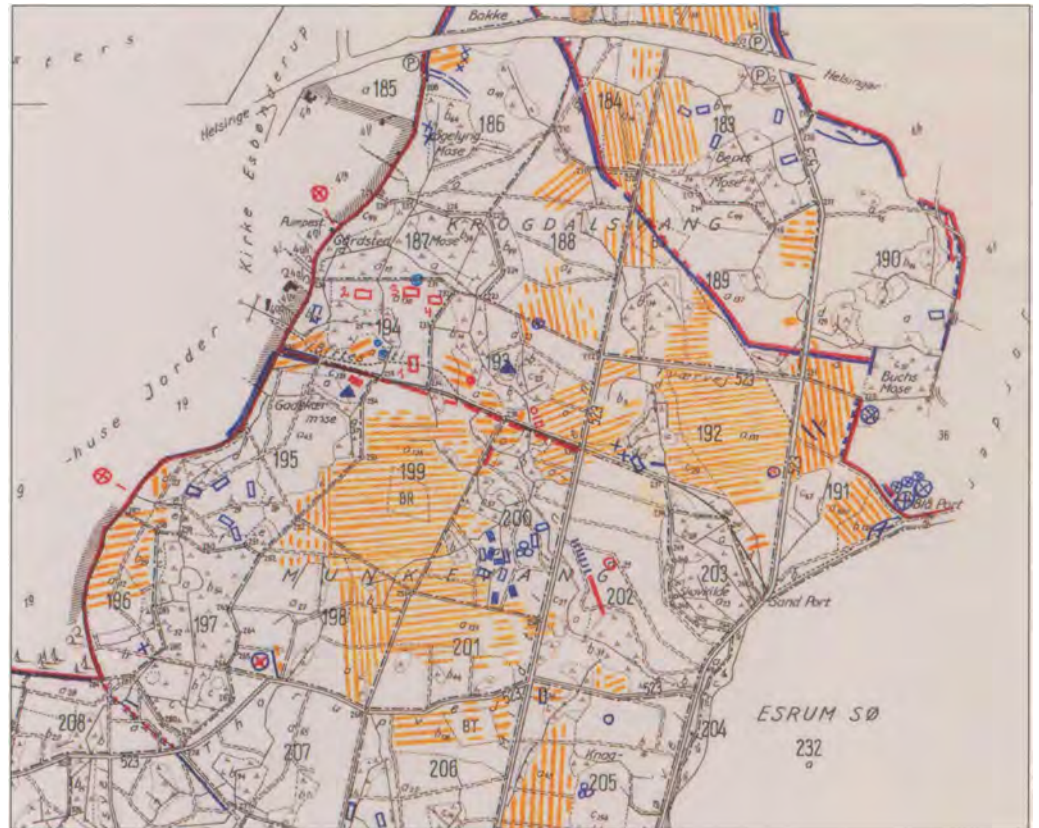
Den første, der systematisk registrerede fortidsminder i Gribskov, var arkæologen Vilhelm Boye (1837-96). Han deltog i de første »herredsberejninger« i 1872-86, hvor Nationalmuseet noterede gravhøje, oldtidsfund, bopladser, middelalderborge og landsbykirker mm. i hele Danmark. Udtrykkene »herredsrejse« og »herredsberejning« opstod af, at museumsfolkene normalt foretog deres registrering i ét herred ad gangen. Vilhelm Boye berejste bl.a. Holbo Herred, og registreringerne blev samlet sognevis i et arkiv på Nationalmuseet, kaldet »sognebeskrivelsen«. Samtidig blev der taget stilling til, hvilke af disse fortidsminder, der skulle fredes.

I sognebeskrivelsen er hver lokalitet forsynet med et nummer (et såkaldt SB-nummer), der refererer til et punkt på et tilhørende kort. Disse registreringer kom til at danne hovedstammen i »Det Kulturhistoriske Centralregister« (DKC), som i mange år var synonymt med Nationalmuseets landsdækkende database over arkæologiske fund og fortidsminder. Med museumsloven af 1. januar 2002 og Kulturarvsstyrelsens oprettelse blev DKC samkørt med andre kulturhistoriske og museale databaser, og under navnet »Fund og Fortidsminder« stilles en stor del af disse oplysninger nu til rådighed for offentligheden på internettet (www.dkconline.dk), hvor der sker en løbende revision af data.

Efter oprettelsen af Fredningsstyrelsens Fortidsmindekantor i 1975, senere Kulturhistorisk Kontor under Skov- og Naturstyrelsen, er de danske statsskovdistrikter blevet genberejst i den rækkefølge, de har været genstand for driftsplanrevision. De kendte fredede fortidsminder er blevet besigtiget, nyopdagede anlæg er blevet registreret, og kulturhistorisk interessante spor, hulveje, marksystemer og lignende er blevet noteret.



Originalskitse fra Gilleleje Museums feltregistrering af kulturspor i Munkevang og Krogdalsvang. Højryggede agre er angivet med gult.



Gribskov blev systematisk undersøgt i begyndelsen af 1990'erne, hvor bl.a. hulveje, gårdtomter, højryggede agre og markspor blev registreret af Erik A. Jarrum fra Gilleleje Museum og skitseret på skovkort i 1:10.000. Registreringerne danner i viderebearbejdet og redigeret form en stor del af grundlaget for det kulturhistoriske indhold i kortbilagene til denne bog (side 344 ff). 1700-tals kort (især udskiftningskort) har været en uvurderlig hjælp til at genfinde tidligere bebyggelser, marker, diger og gravhøje, omend de kun viser de jorddiger, som havde en funktion ved kortenes tegning.

Senere kartografer indtegnede omhyggeligt diger, og langt flere end der er registreret af kulturhistoriske grunde i dag. Korttegning var i mange år en militær opgave, der hørte under Generalkvartermesterstaben, Generalstaben eller Geodætisk Institut. Sidstnævnte var en del af Forsvarsministeriet indtil 1989. Det var således næppe kulturhistoriske hensyn, der spillede ind, når linierne i landskabet blev angivet på kortene, men snarere militærstrategiske. Digerne skulle kunne »skjule en soldat med tornyster« (frit citeret efter en rekognosceringsbestemmelse fra sidste halvdel af 1800-tallet). Dette blev senere fastlagt til at være mindst 75 cm.

Ikke alle disse fortidsminder og kulturhistoriske spor er i juridisk forstand fredet, men på Skov- og Naturstyrelsens arealer tilstræbes at bevare alle sådanne spor, der kan erkendes i skovbunden.¹⁰⁵³

I 1800-tallet kortlagde man jorddiger, så de kunne skjule en soldat med tornyster.

Tegning af Vilhelm Pedersen fra ca. 1850 til H. C. Andersens eventyr »Fyrtøjet«.

Udskiftningskort 1782

Se beskrivelsen på side 333.

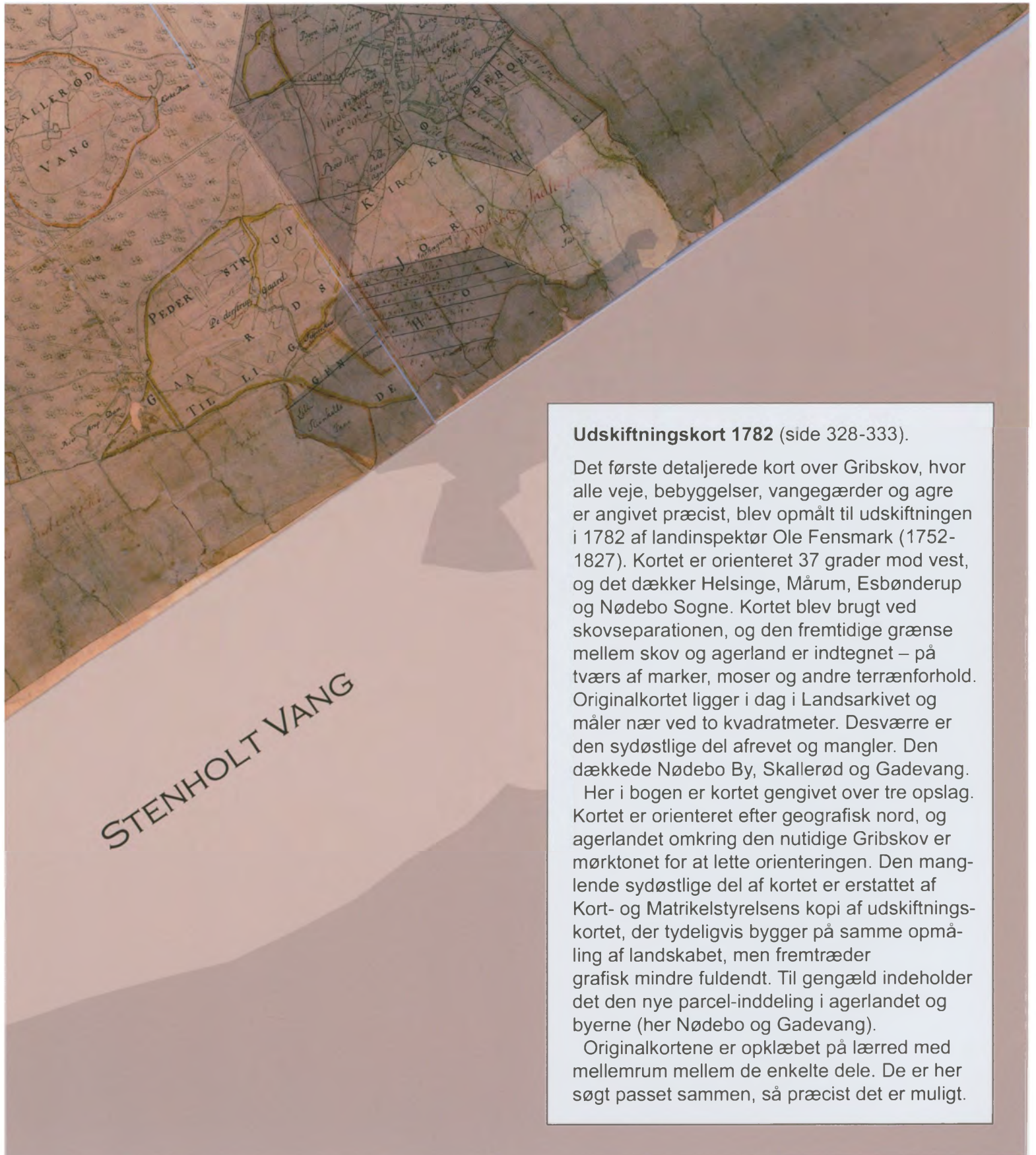












Udskiftningskort 1782 (side 328-333).

Det første detaljerede kort over Gribskov, hvor alle veje, bebyggelser, vangegærder og agre er angivet præcist, blev opmålt til udskiftningen i 1782 af landinspektør Ole Fensmark (1752-1827). Kortet er orienteret 37 grader mod vest, og det dækker Helsinge, Mårum, Esbønderup og Nødebo Sogne. Kortet blev brugt ved skovseparationen, og den fremtidige grænse mellem skov og agerland er indtegnet – på tværs af marker, moser og andre terrænforhold. Originalkortet ligger i dag i Landsarkivet og måler nær ved to kvadratmeter. Desværre er den sydøstlige del afrevet og mangler. Den dækkede Nødebo By, Skallerød og Gadevang.

Her i bogen er kortet gengivet over tre opslag. Kortet er orienteret efter geografisk nord, og agerlandet omkring den nutidige Gribskov er mørktonet for at lette orienteringen. Den manglende sydøstlige del af kortet er erstattet af Kort- og Matrikelstyrelsens kopi af udskiftningskortet, der tydeligvis bygger på samme opmåling af landskabet, men fremtræder grafisk mindre fuldendt. Til gengæld indeholder det den nye parcel-inddeling i agerlandet og byerne (her Nødebo og Gadevang).

Originalkortene er opklæbet på lærred med mellemrum mellem de enkelte dele. De er her søgt passet sammen, så præcist det er muligt.

Første driftsplankort 1801 (side 334-339)

Til udarbejdelsen af den første driftsplan for de kongelige skove i Nordsjælland påbegyndtes i 1794 en nyopmåling af Gribskov af landinspektør Kalnein. Den blev færdiggjort af løjtnant von Oppen i 1799, og to år senere lå kortet færdigtegnet. Originalen eksisterer ikke længere, men en kopi udført af korttegneren Richelieu fra 1810 ligger på Landsarkivet (Nordre sjæll. Overførsterdistr. Reg. nr. 30-11). Kortet er det første over Gribskov udført efter skovseparationen.

Marager Læs Indtægning
for Aarene 1797-1798

Maurum Byes

Mark

Marager Læs

Westerhav

Marager Læs

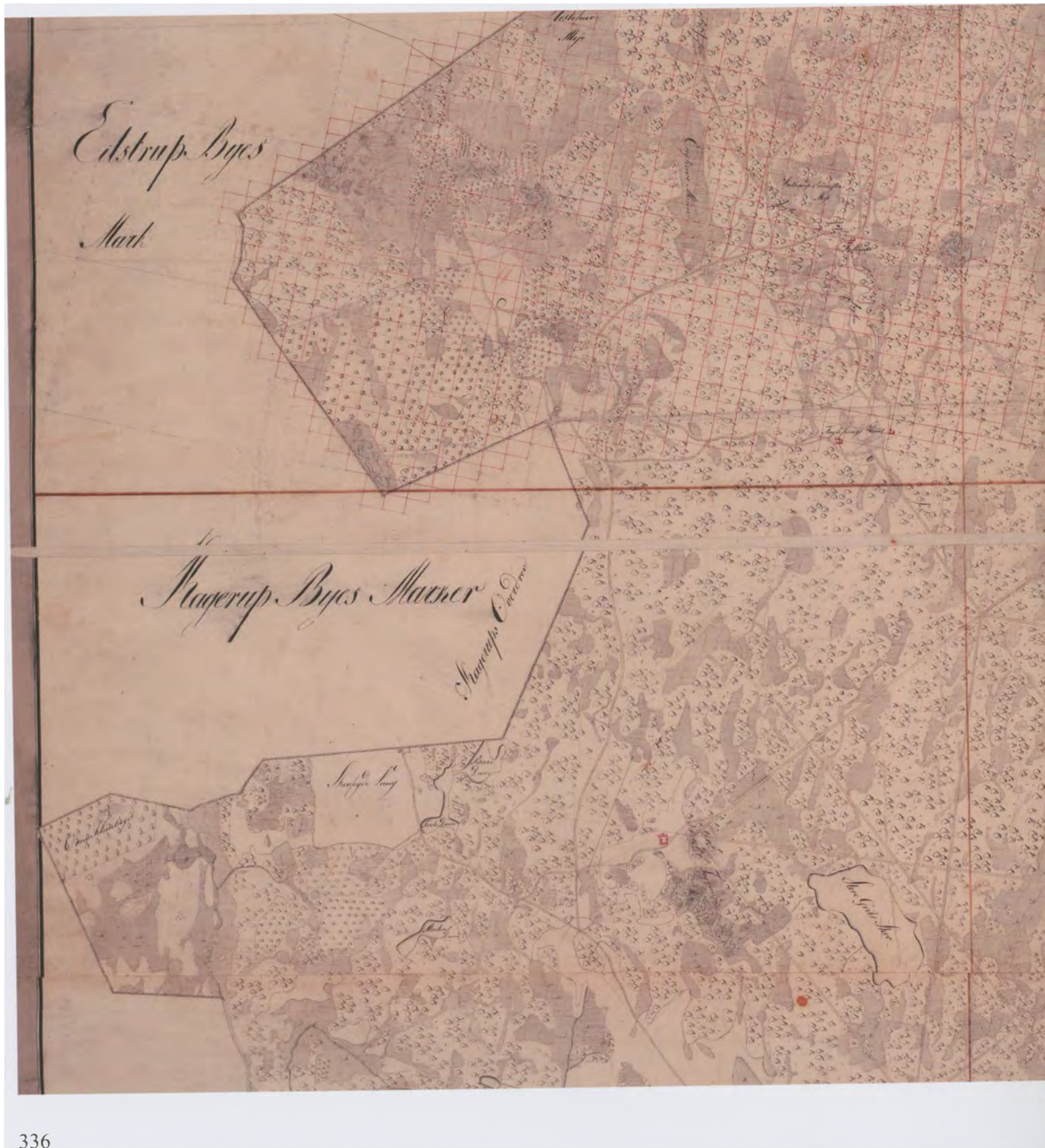
Marager Læs

Marager Læs

Marager Læs

Marager Læs







Na' Vesten til Kultur Havn
 Tandsrup de. har jeg været
 et ofte maade mere for
 Lytte at alle de gamle
 faste her og angivne for
 jeg har kunnet seer. Ivar
 af i Skoven, og derfor er
 de anmerkede.

De alle Haver findes
 anført meer end et par
 arde. Ivar i saa Talle er.
 og se at Grænserne ender
 bekræfter af forskellige
 Lag eller at faaen er
 blanded af de forskellige



og nye Sorter, og er i sidste
 Tilfælde dog alle bekræfter
 en Slags Mængde, som er
 ser den Orden, og nogle staa
 i bekræfter. Ivar Siden er
 forsvunden og Under sig

De par hoder anførte Ivar
 Havn er fast i Nuten
 af den til sig bestemte
 Havn Omraade er angivet med
 en rød Linie, og det er
 Havn og til Nade.
 Her for slagne Anmerkinger
 og de røde Tegn er



Beensstrup Byes

Marker

Gaade Auefene

Stue

Dam

Hort

over

Grets & Skov

hørlid er anmelderet
alle Gælgrensene Skutteris Næste
som er afgjorte til Fortælling

Opmaalt af Opren 1801

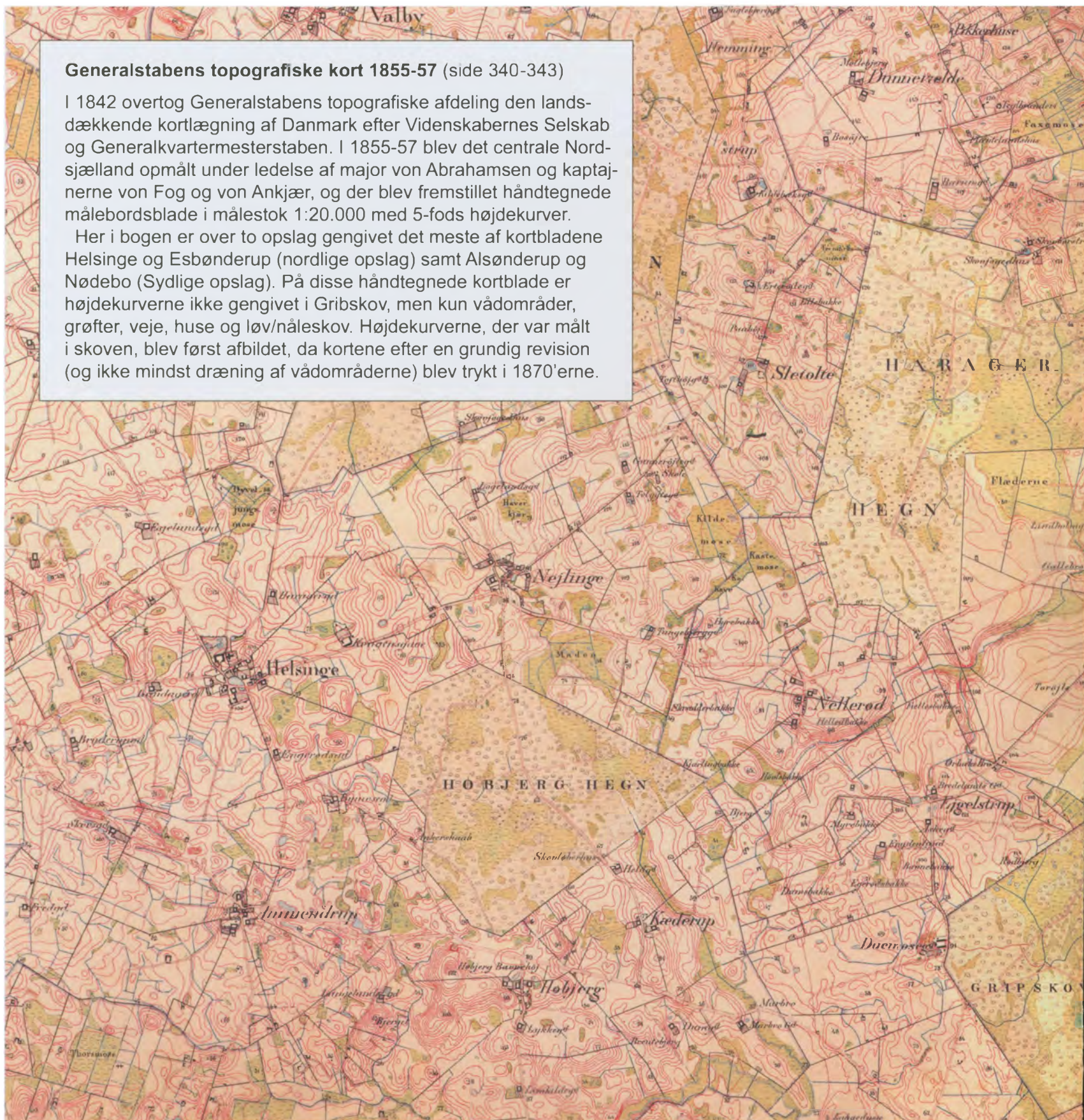
afgøret af Richardus Lieutenant og Inspectør
1801

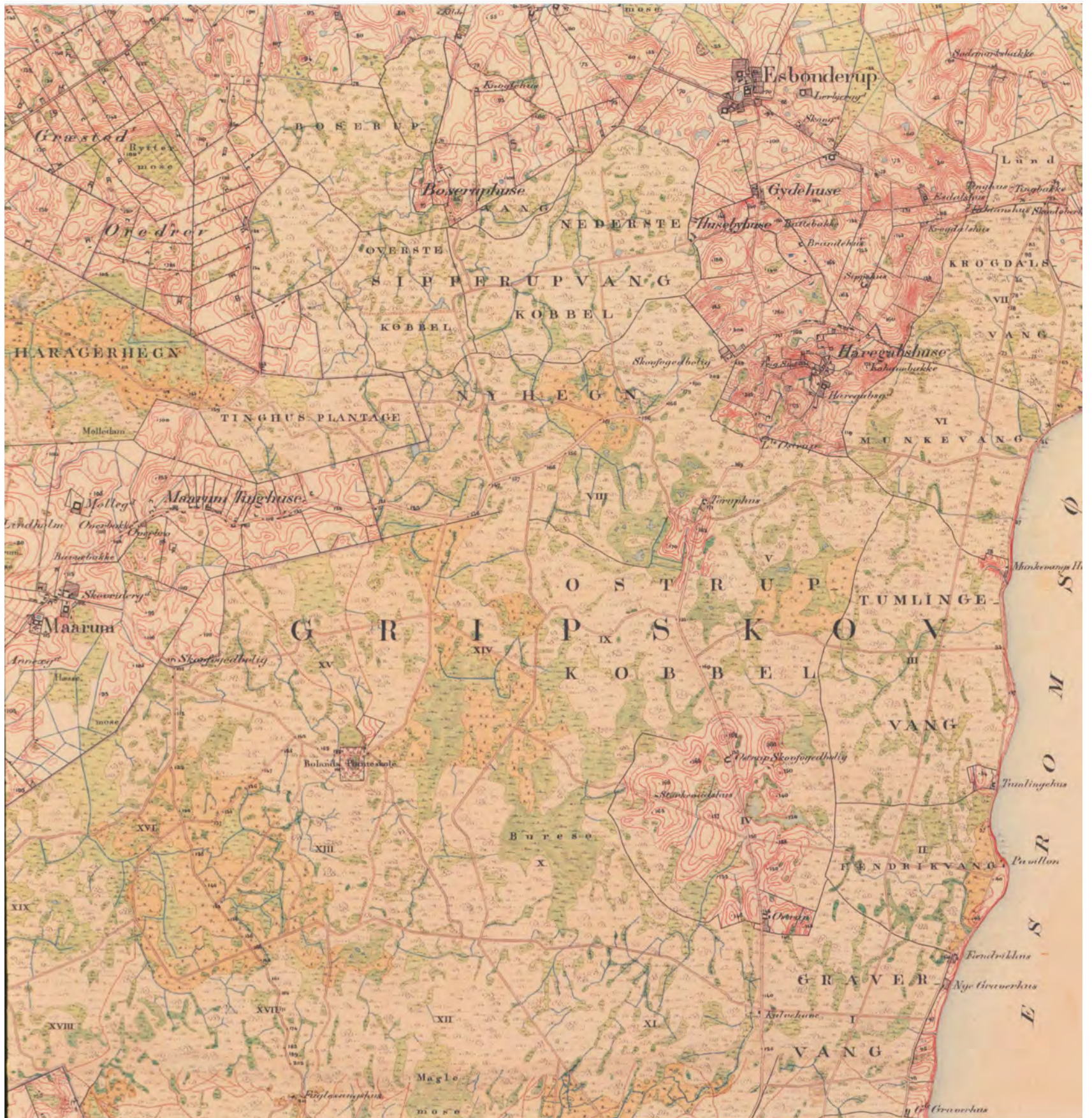
16. Novbr 1801

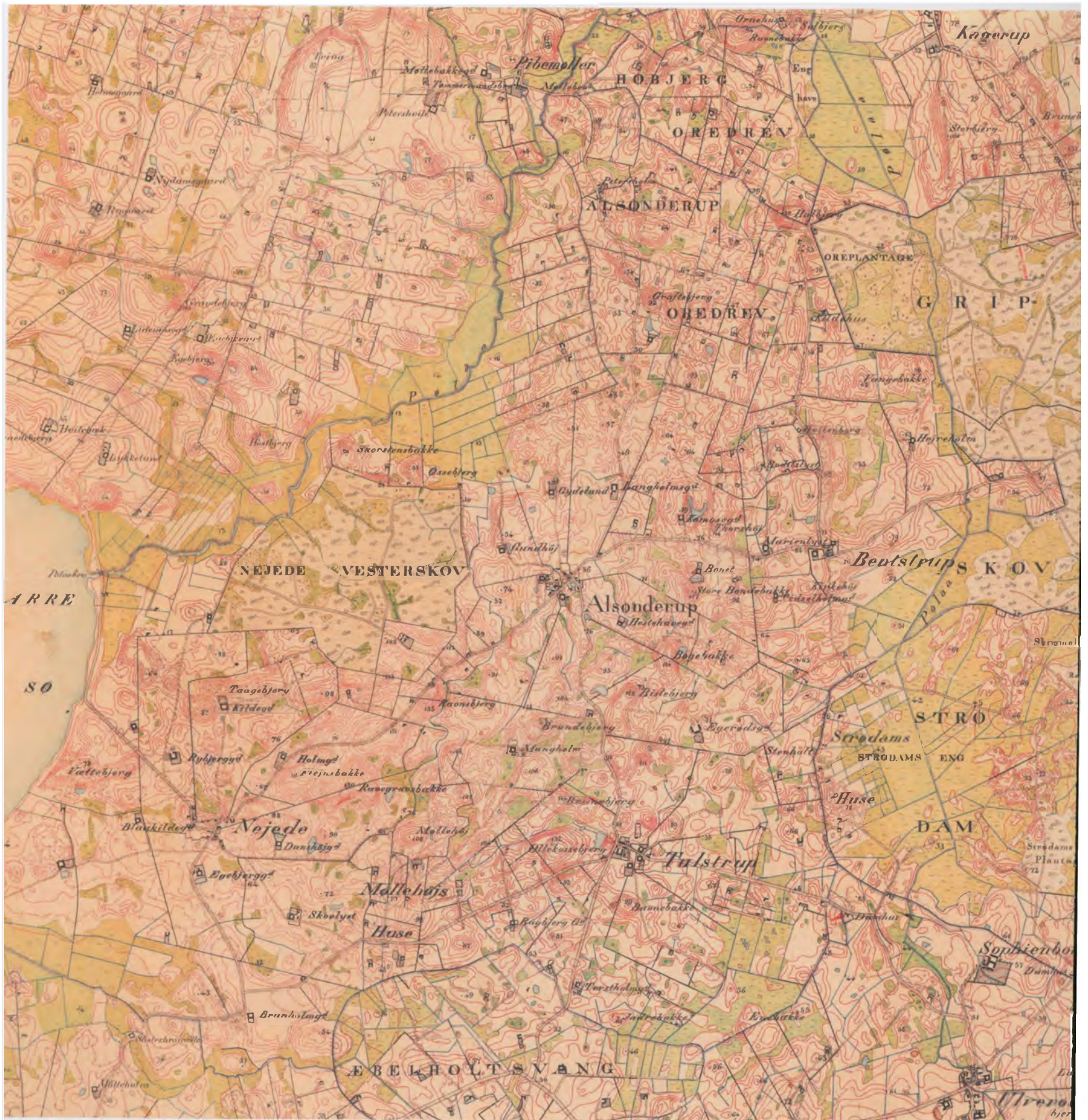
Generalstabens topografiske kort 1855-57 (side 340-343)

I 1842 overtog Generalstabens topografiske afdeling den landsdækkende kortlægning af Danmark efter Videnskabernes Selskab og Generalkvartermesterstaben. I 1855-57 blev det centrale Nordsjælland opmålt under ledelse af major von Abrahamsen og kaptajnerne von Fog og von Ankjær, og der blev fremstillet håndtegnede målebordsblade i målestok 1:20.000 med 5-fods højdekurver.


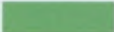

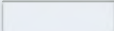


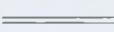
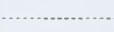

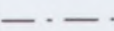
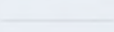
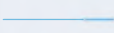


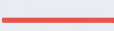
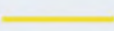
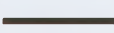















Her i bogen er over to opslag gengivet det meste af kortbladene Helsingø og Esbønderup (nordlige opslag) samt Alsønderup og Nødebo (Sydlige opslag). På disse håndtegnede kortblade er højdekurverne ikke gengivet i Gribskov, men kun vådområder, grøfter, veje, huse og løv/nåleskov. Højdekurverne, der var målt i skoven, blev først afbildet, da kortene efter en grundig revision (og ikke mindst dræning af vådområderne) blev trykt i 1870'erne.









	Løvskov	Bevoksnings-	
	Nåleskov	forkortelser	
	Lysåbent areal	RGR	Rødgran
	Bebygget areal	SGR	Sitkagran
	Mose	OMO	Omorikagran
	Sø	ÆGR	Ædelgran
	Skovvej	NGR	Nordmannsgran
	Sti	NOB	Nobilis, sølvgran
	Jernbane	DGR	Douglasgran
	Afdelingsgrænse	SKF	Skovfyr
	Bevoksningsgrænse	KIR	Kirsebær
	Grøft		
	Kanal		
	Dæmning		
	Jorddige		
	Stendige		
	Hulvej eller del af gammelt vejsystem		
	Voldsted, forsvarsværk		
	Gravhøj eller gravrøse		
	Dysse eller jættestue		
	Andre arkæologiske fund		
	Mindesten		
	Gårdtomt		
	Fredet stenkiste		
	Kilde eller brønd		
	Kulmileplads		
	Bemærkelsesværdigt træ		
	Bemærkelsesværdig sten		
	Parkeringsplads		
	Grillplads		
	Overnatningsplads (tilladelse kræves)		
	Overnatningsplads (tilladelse kræves ikke)		

Bevoksnings- forkortelser

RGR	Rødgran
SGR	Sitkagran
OMO	Omorikagran
ÆGR	Ædelgran
NGR	Nordmannsgran
NOB	Nobilis, sølvgran
DGR	Douglasgran
SKF	Skovfyr
KIR	Kirsebær

Højrygget ager

Kort over Gribskov 1:10.000



Kortet er baseret på Skov- og Naturstyrelsens digitale skovkort over Gribskov kombineret med Kort- og Matrikelstyrelsens digitale grundkort for de omgivende arealer. Statsskovvæsenet har tegnet skovkort over Gribskov i stor målestok (1:8.000 eller 1:10.000) med 10-15 års mellemrum siden sidste halvdel af 1800-tallet.

Herpå er skovens afdelinger og disses underinddeling i bevoksninger (litra) blevet markeret. Helt frem til driftsplanrevisionen i 1991 var kortene håndtegnede (senest udført i 1993) og indeholdt en meget stor detailrigdom. I sidste halvdel af 1990'erne blev skovkortene over Gribskov digitaliseret, så de fremover kunne anvendes og løbende bearbejdes på en computerskærm. Herved blev det langt lettere at opdatere kortene og at rette fejl og mangler.

Under den igangværende driftsplanrevision i Gribskov 2008 er hele skoven blevet gennemgået i felten, og de nye registreringer er indarbejdet i kortet.

Det opdaterede digitale kort 2008 danner grundlag for bogens 20 kortblade, men disse er redigeret kraftigt for at øge anvendeligheden for publikum og for at vise de kulturspor, der kan ses i terrænet, og som omtales i bogen. Fortidsmindernes registreringshistorie kan ses nærmere beskrevet på side 326.

Afdelingsnumre er angivet med store tal og bevoksningslitra med små bogstaver.

Kortet er påført over 100 historiske stednavne, som har været gået af brug i de sidste 200 år, men som unikt betegner mange moser og terrænformer i skoven. Hvor nyere navne har afløst de historiske, eller hvor historiske bebyggelser, træer eller seværdigheder ikke længere eksisterer, er navnene skrevet med kursiv i parentes.

Arbejdet med at redigere de 20 kortblade og påføre flere tusind rettelser og tilføjelser er udført af Carsten Carstensen i samarbejde med Flemming Rune.

Kort-nøgle – side 366

Kort-indeks – side 368

GPS-koordinater – side 373





Dønnevælde

Børstrupgård

Harager Hegn

Bosegårds Vang (Bosegård)

Bjørstruphus

Storkemose

Maglemose

Hvide Sletten

Fremmarks

akke

ter Fort

Græste

Skov Børstrup



Fredebo Overdrev

Hjortkær

Boserup Vang

Saltrup Skov

Ryttermose

Græsted Overdrev

Villedamshus

Holgerskøb Vang

Boserupvej

Boseruphus

Boserup

Skovlykke

Holgerskøb

Øverste Kobbøl

Samuels Mose (Espallions Mose)

Middelniveau

Smørlungsmose

Mølleslette

Vildfødvang

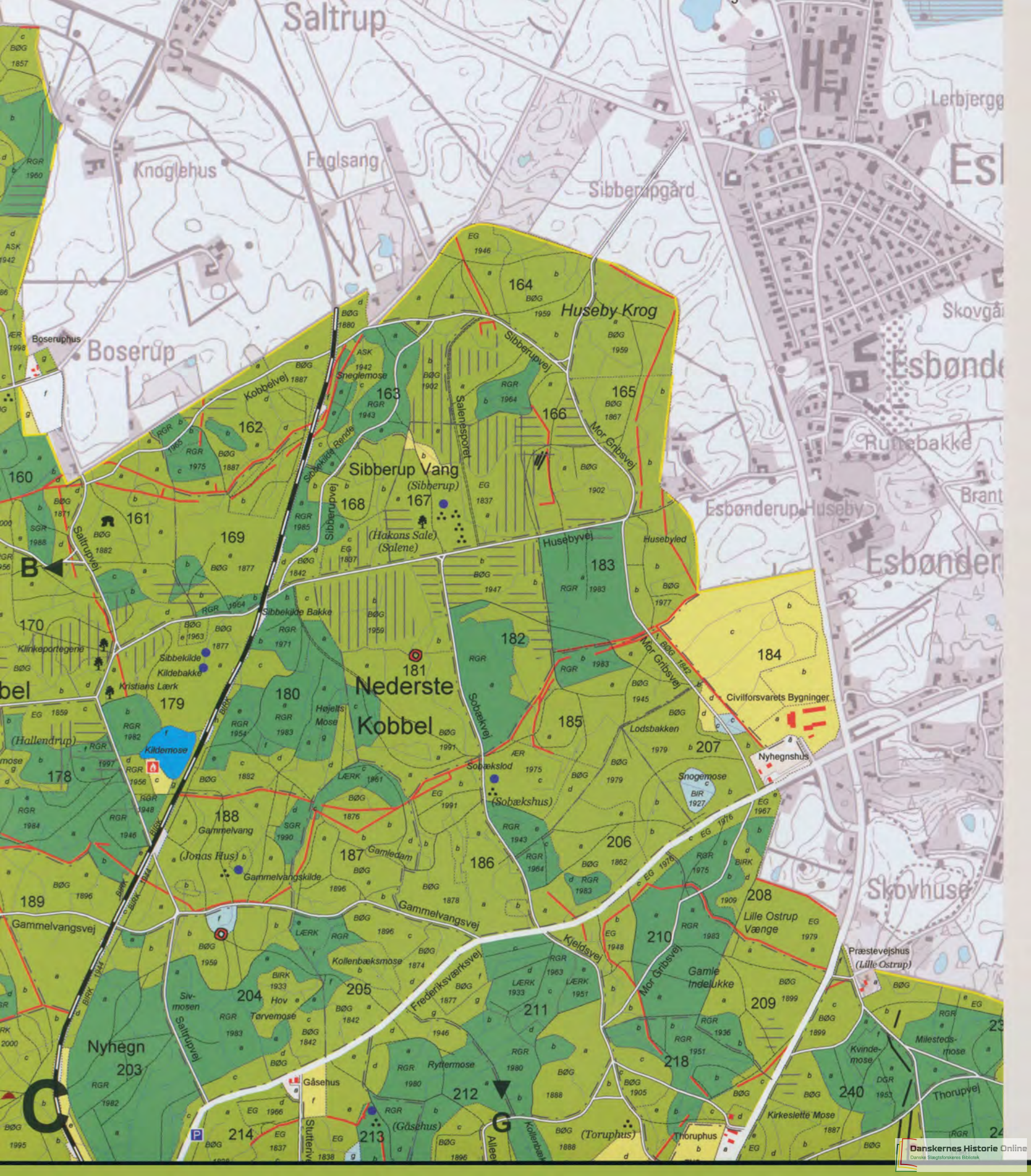
Mølledam

Mårumlund

Tinghus Plantage

Figur 8 Tinghusstærken

Nyhegn





Esbønderup

Esrum Lund
222

Krogdalsvang
230

Munkevang
237

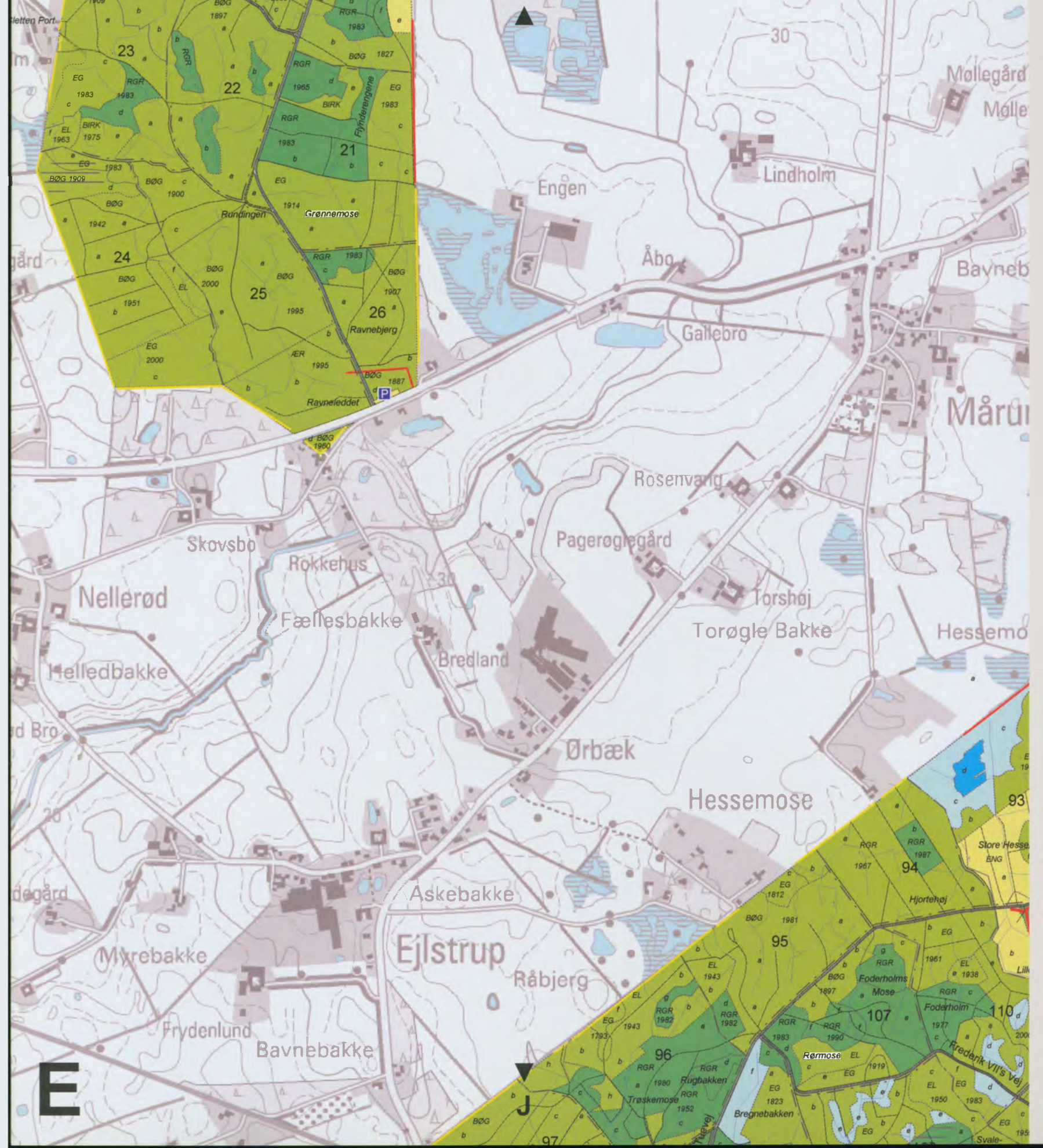
Esrumkloster
466

Haregård
236

468

233

Blå Port

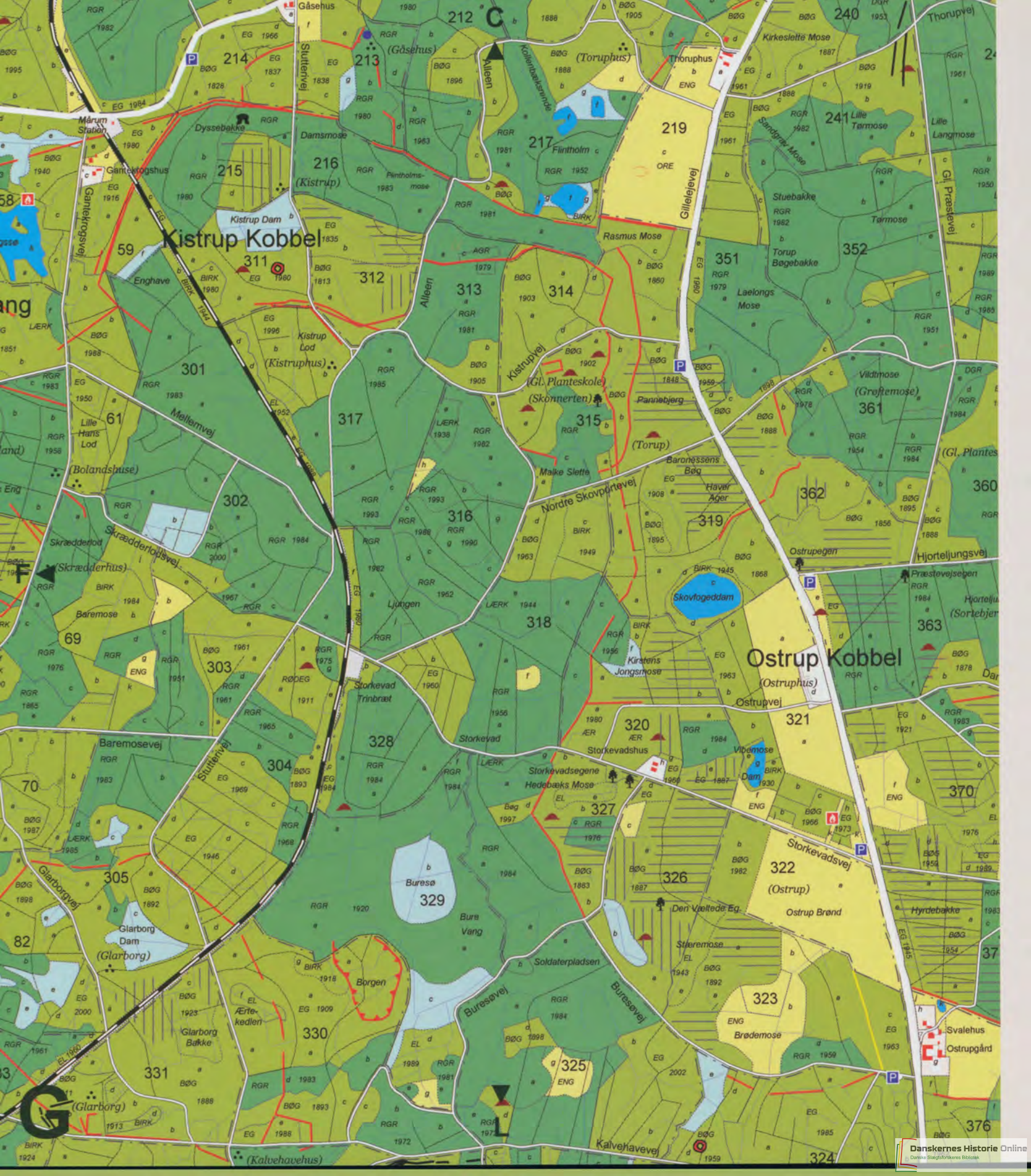




B

G

E



Kistrup Kobbel

Ostrup Kobbel

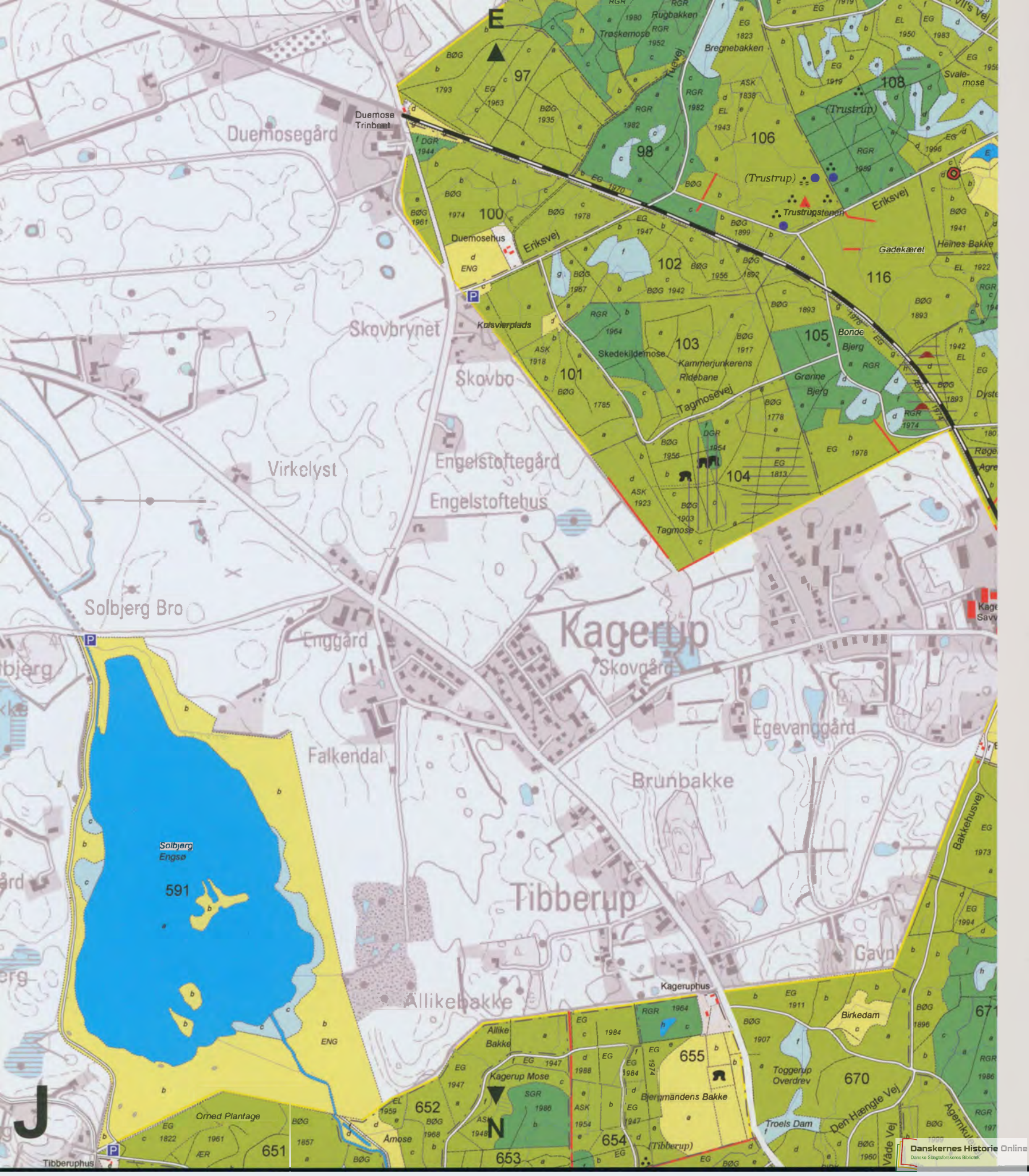


Esrum Sø

Tumlingekilde

Tumlingekilde

(Frederik VII's Pavillon)



Duemosegård

Duemose
Trinbeet

Skovbrynet

Skovbo

Virkelyst

Engelstoftegård

Engelstoftehus

Solbjerg Bro

Enggård

Kagerup

Skovgård

Falkendal

Egevanggård

Brunbakke

Tibberup

Gavn

Allikebakke

Kageruphus

Solbjerg
Engsø

591

Allike
Bakke

Kagerup Mose

655

Orned Plantage

652

653

654

Birkedam

670

Bjermændens Bakke

654

Toggerup
Overdrev

671

Troels Dam

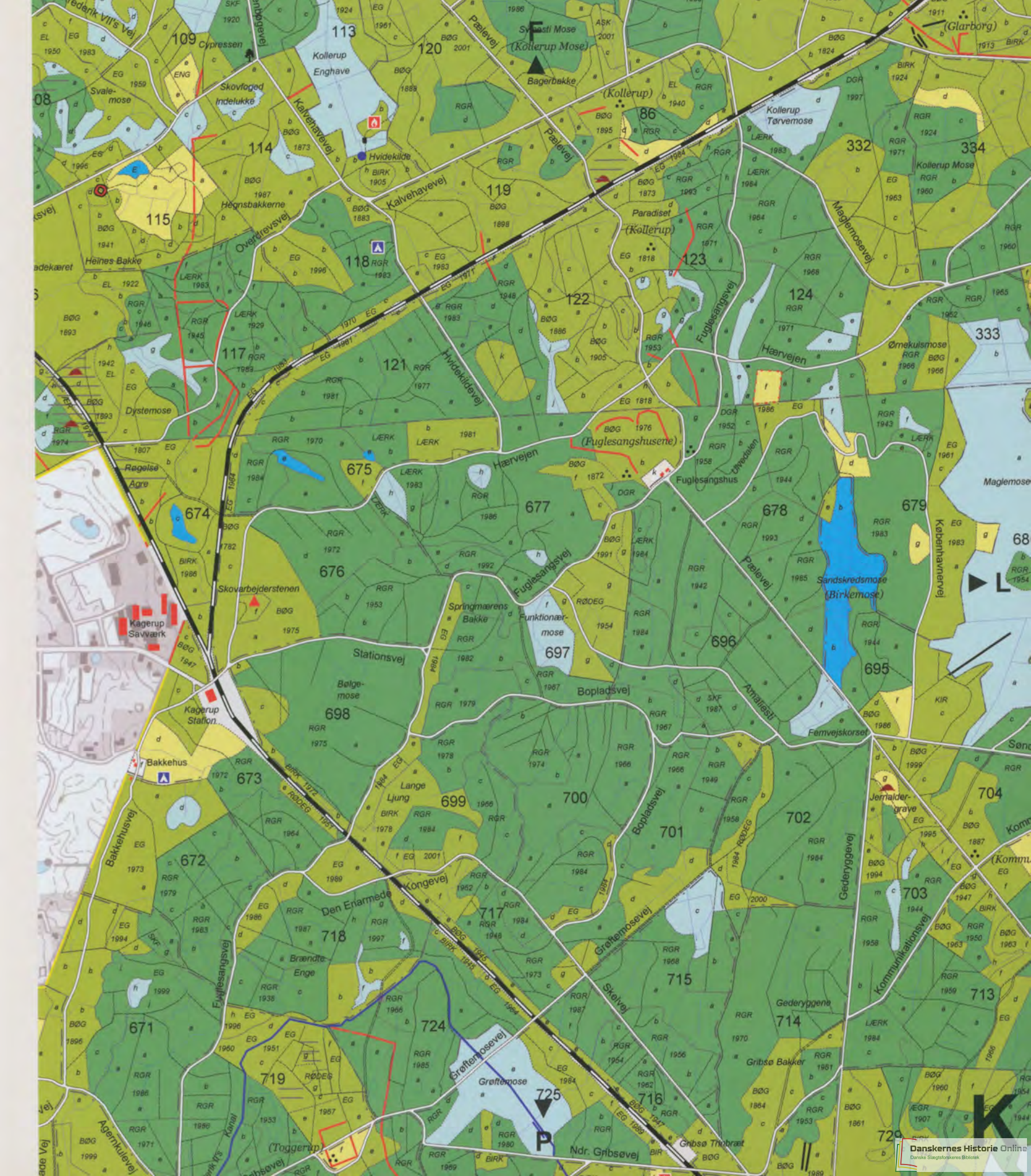
670

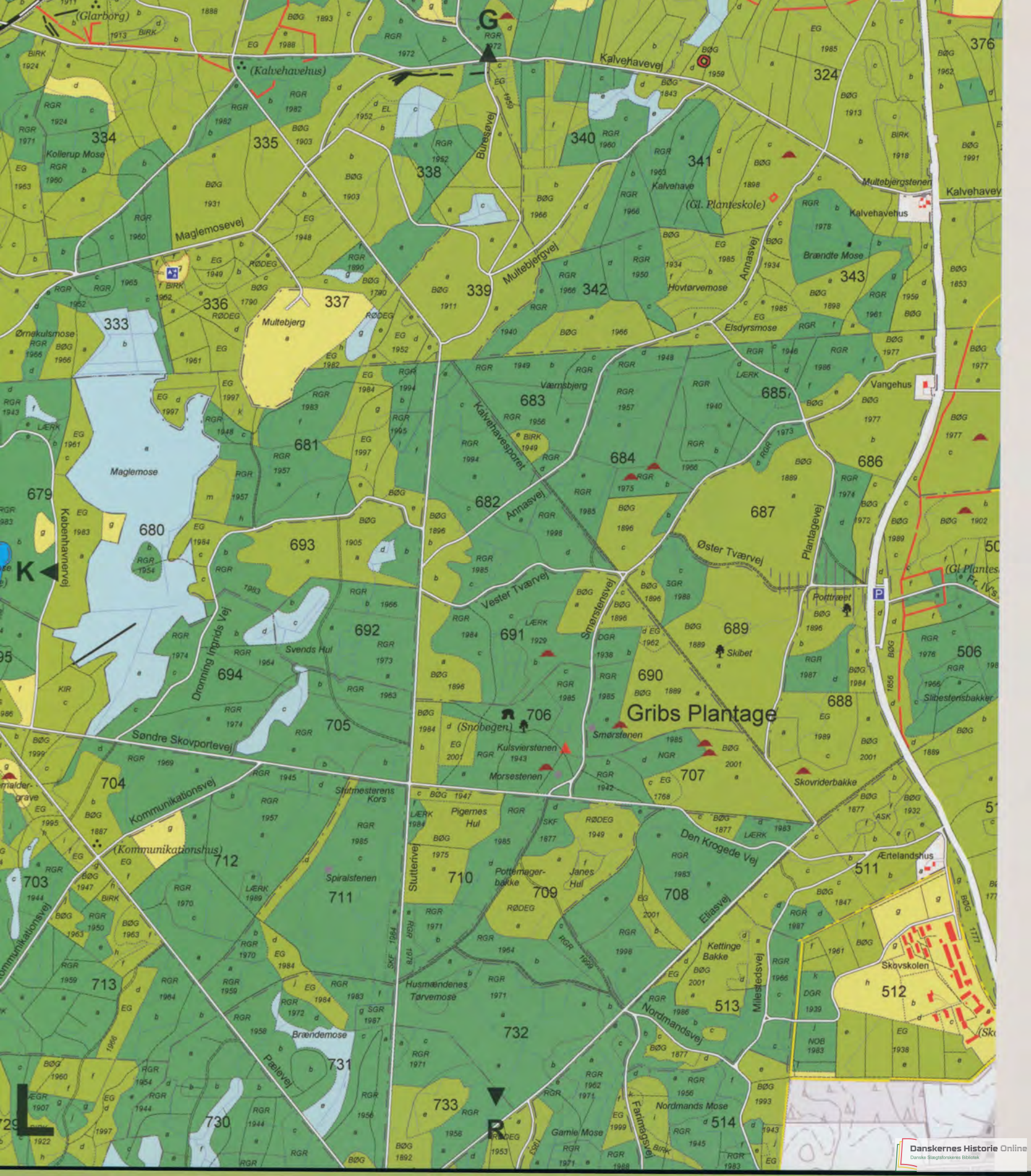
Den Hængte Vej

670

Våde Vej

670



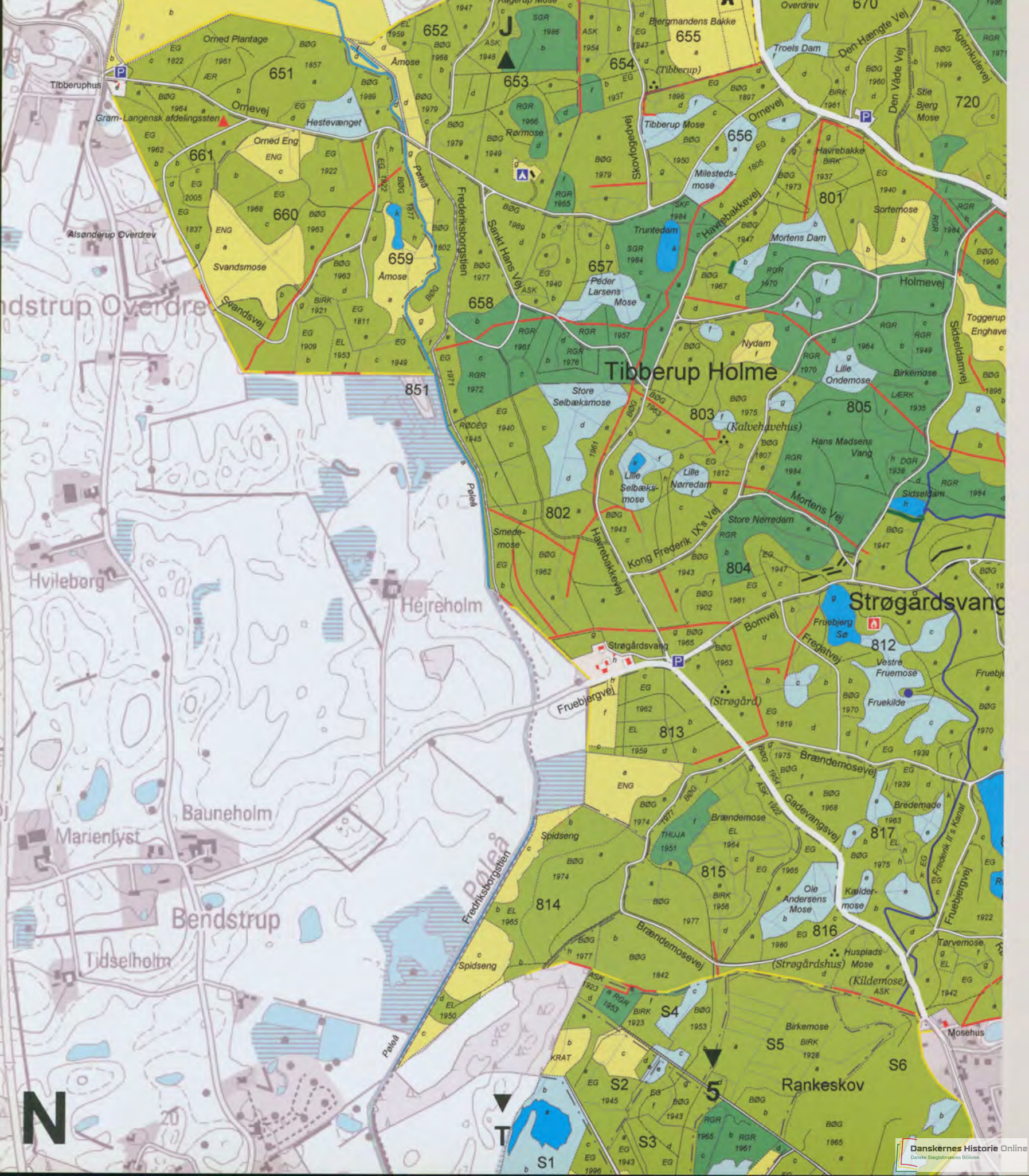


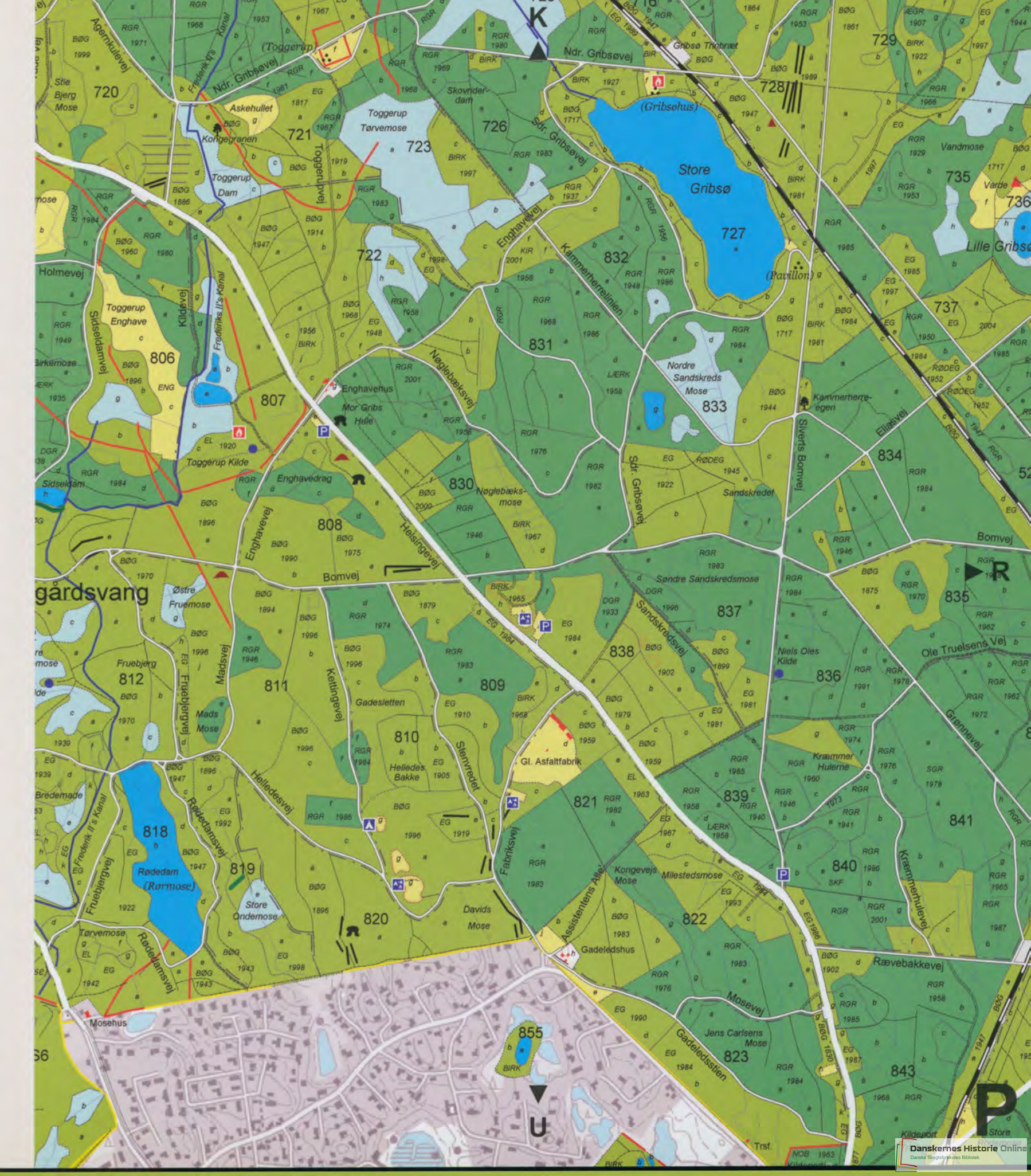


Esrum Sø

401









M



Esrum Sø

491

Sorup Havn

49



Møllekrogen

Høstakken

Søgård

Stenholts Mølle

W

S







Thorsøhus
657



Nøgle til kort

Afdelingsnumre – Kortsider

1 – A	69 – FG	115 – K	187 – C	236 – D	342 – L
2 – A	70 – FG	116 – J	188 – C	237 – D	343 – L
3 – A	71 – F	117 – K	189 – BC	238 – D	351 – G
4 – A	72 – F	118 – K	190 – B	239 – D	352 – G
5 – A	73 – F	119 – K	191 – B	240 – CG	353 – H
6 – A	74 – F	120 – F	192 – B	241 – G	354 – H
7 – A	75 – F	121 – K	193 – B	242 – DH	355 – H
8 – A	76 – F	122 – K	194 – AB	243 – DH	356 – H
9 – A	77 – F	123 – K	195 – AB	244 – DH	357 – H
10 – A	78 – F	124 – K	196 – AB	245 – DH	358 – H
11 – A	79 – F	150 – B	197 – B	246 – DH	359 – H
12 – A	80 – F	151 – B	198 – B	301 – G	360 – GH
13 – A	81 – F	152 – B	199 – B	302 – G	361 – G
14 – A	82 – FG	153 – B	200 – B	303 – G	362 – G
15 – A	83 – FGK	154 – B	201 – B	304 – G	363 – GH
16 – AE	84 – F	155 – B	202 – BF	305 – FG	364 – H
17 – AE	86 – K	156 – B	203 – BCFG	311 – G	365 – H
18 – A	87 – F	157 – B	204 – C	312 – G	366 – H
19 – A	88 – F	158 – B	205 – C	313 – G	367 – H
20 – A	90 – F	159 – B	206 – C	314 – G	368 – H
21 – E	91 – F	160 – BC	207 – C	315 – G	369 – H
22 – E	92 – F	161 – BC	208 – C	316 – G	370 – GH
23 – E	93 – EF	162 – C	209 – C	317 – G	371 – H
24 – E	94 – E	163 – C	210 – C	318 – G	372 – H
25 – E	95 – E	164 – C	211 – C	319 – G	373 – H
26 – E	96 – EJ	165 – C	212 – CG	320 – G	374 – H
51 – F	97 – J	166 – C	213 – CG	321 – G	375 – H
52 – F	98 – J	167 – C	214 – CG	322 – G	376 – GHLM
53 – F	100 – J	168 – C	215 – G	323 – G	377 – M
54 – F	101 – J	169 – C	216 – G	324 – GL	378 – M
55 – F	102 – J	170 – BC	217 – G	325 – G	379 – M
56 – F	103 – J	171 – B	218 – CG	326 – G	380 – M
57 – F	104 – J	172 – B	219 – G	327 – G	461 – D
58 – FG	105 – J	173 – B	222 – D	328 – G	466 – D
59 – FG	106 – J	174 – B	223 – D	329 – G	467 – D
61 – FG	107 – E	175 – B	224 – D	330 – G	468 – D
62 – F	108 – J	176 – B	225 – D	331 – FGL	481 – D
63 – F	109 – FK	177 – B	226 – D	332 – K	501 – M
64 – F	110 – EF	178 – BC	227 – D	333 – KL	502 – M
65 – F	111 – F	179 – C	228 – D	334 – KL	503 – M
66 – F	112 – F	180 – C	229 – D	335 – L	504 – M
67 – F	113 – F	181 – C	230 – D	336 – L	505 – M
68 – F	114 – K	182 – C	231 – D	337 – L	506 – LM
		183 – C	232 – D	338 – L	507 – M
		184 – C	233 – D	339 – L	508 – M
		185 – C	234 – D	340 – L	509 – M
		186 – C	235 – D	341 – L	510 – M

511 – L	558 – V	613 – V	681 – L	728 – P	861 – U
512 – L	559 – V	614 – W	682 – L	729 – KPR	862 – U
513 – L	560 – V	615 – W	683 – L	730 – LR	863 – U
514 – LR	561 – V	616 – W	684 – L	731 – L	864 – U
515 – R	562 – V	617 – W	685 – L	732 – L	865 – U
516 – R	563 – V	618 – W	686 – L	733 – LR	866 – U
517 – R	564 – V	619 – VW	687 – L	734 – R	867 – U
518 – R	565 – UV	620 – VW	688 – L	735 – PR	868 – U
519 – R	566 – UV	621 – W	689 – L	736 – PR	869 – U
520 – R	567 – V	622 – W	690 – L	737 – PR	870 – U
521 – R	568 – V	623 – W	691 – L	801 – N	871 – U
522 – R	571 – S	624 – W	692 – L	802 – N	872 – U
523 – R	572 – S	625 – W	693 – L	803 – N	873 – U
524 – R	573 – S	626 – W	694 – L	804 – N	874 – U
525 – R	574 – S	627 – W	695 – KL	805 – N	875 – U
526 – R	581 – UV	628 – W	696 – K	806 – P	891 – U
527 – R	582 – V	629 – W	697 – K	807 – P	892 – U
528 – R	583 – V	630 – W	698 – K	808 – P	893 – U
529 – PR	584 – V	631 – W	699 – K	809 – P	894 – U
530 – R	585 – V	632 – W	700 – K	810 – P	895 – U
531 – R	586 – V	633 – W	701 – K	811 – P	896 – U
532 – R	587 – V	634 – W	702 – K	812 – NP	S1 – NT
533 – R	588 – V	635 – W	703 – KL	813 – N	S2 – NT
534 – R	589 – V	636 – W	704 – KL	814 – N	S3 – NT
535 – R	590 – V	637 – W	705 – L	815 – N	S4 – N
536 – R	591 – V	651 – JM	706 – L	816 – N	S5 – N
537 – R	592 – V	652 – N	707 – L	817 – N	S6 – N
538 – R	593 – V	653 – JN	708 – L	818 – P	S7 – T
539 – R	594 – V	654 – JN	709 – L	819 – P	S8 – T
540 – R	595 – V	655 – JN	710 – L	820 – P	S10 – T
541 – RV	596 – V	656 – N	711 – L	821 – P	S11 – T
542 – RV	597 – V	657 – N	712 – L	822 – P	S12 – T
543 – R	598 – V	658 – N	713 – KL	823 – P	S13 – T
544 – RV	599 – VW	659 – N	714 – K	830 – P	S14 – T
545 – RV	600 – V	660 – N	715 – K	831 – P	S15 – T
546 – RV	601 – V	661 – N	716 – K	832 – P	S16 – TU
547 – R	602 – V	670 – JN	717 – K	833 – P	S17 – T
548 – RS	603 – V	671 – JK	718 – K	834 – PR	S18 – T
549 – RV	604 – V	672 – K	719 – KP	835 – PR	S19 – T
550 – W	605 – V	673 – K	720 – NP	836 – P	S20 – T
551 – V	606 – V	674 – K	721 – P	837 – P	S30 – T
552 – V	607 – V	675 – K	722 – P	838 – P	S31 – TU
553 – V	608 – V	676 – K	723 – P	839 – P	S32 – U
554 – V	609 – V	677 – K	724 – K	840 – P	S33 – TU
555 – UV	610 – V	678 – K	725 – K	841 – PR	S34 – U
556 – UV	611 – VW	679 – KL	726 – P	842 – R	S40 – TU
557 – V	612 – V	680 – KL	727 – P	843 – PRU	S41 – TU

Kortindeks

() angiver tidligere navne eller navne på forsvundne lokaliteter m.v.

[] angiver afdelingsnummer. For skovveje og områder er angivet de afdelinger, hvori navnet står.

• angiver opslagsord i dette bind.

Agernkulevej [720] JKNP
Albrechtsvej [620] V
Alléen [217,313] CG
Allémarken [S32] U
Allike Bakke [652] J
• Alsønderup Overdrev [661] N
Amaliesti [696] K
Annasvej [342,682] L
Askehullet [54] F
• Askehullet [721] P
Assistens Allé [822] P
Bagerbakke [87] FK
• Bakkehus [673] K
Bakkehusvej [672] JK
(Bambis Hus) [S32] U
• Baremose [69] FG
Baremosevej [305] G
• Baronessens Bøg [319] G
Bassebjerg [534] R
Bents Mose [229] D
• Bertels Bakke [74] F
Birke Mose [379] M
• Birkedam [670] J
• Birkehavehus [596] V
Birkehavevej [605] V
(Birkemose) [695] K
Birkemose [805] N
Birkemose [S5] N
Birkemosevej [605] V
Birthes Sti [232] D
• (Bissens Sten) [229] D
• Bjergmandens Bakke [655] JN
• Bjørstruphus [5] A
Bjørstrupvej [8] A
Blinde Vej [602] V
• (Blodbøgen) [5] A
Blå Port [233] D
• (Boland) [62] FG
• Bolands Hus [67] F
Bolands Slette [62] FG
Bolands Vang [56] F
(Bolandshuse) [61] FG
Bolandsvej [62,65] FG
• Bomvej [523,808,812,834] NPR
Bonde Bjerg [105] J
Bonneviesvej [11] A

Bopladsvej [697,701] K
• Borgen [330] G
• (Borringholms Huse) [72] F
• (Bosegård) [2] A
Bosegårds Vang [2] A
Boserup Vang [153] B
• Boseruphus [154] BC
Boserupvej [159] B
Breddemose [359] H
• Bredemade [817] N
Bregnebakken [106] EJ
• Brillerne [111] F
• Brillerne [508] M
(Broport) [565] V
• Brüels grav [550] W
• Brændemose [731] L
Brændemose [815] N
Brændemosevej [815,817] N
• Brændte Enge [718] K
• Brændte Mose [343] L
• Brødemose [323] G
Buchs Mose [233] D
Bure Vang [329] G
• Buresø [329] G
Buresøvej [325,338] GL
• Bænkeegen [2] A
Bøgemose [S15] T
Bøgeporten [189] B
Bølgemose [698] K
• Bøndernes Tørvemose [520,734] R
• Christian X's Eg [561] V
Christophermose [365] H
• Collstrop-grunden [634] W
• Cypressen [109] FK
Damsmose [216] G
Damvej [363] H
• Daniels Kilde [224] D
• Dansk Damman [821] P
Davids Mose [820] P
Den Døde Vig [573] S
Den Enarmede Kongevej [717,718] K
Den Forbudte Vej [528] R
Den Hængte Vej [670] JN
Den Krogede Vej [708] L
Den Snoede Vej [586] V
Den Væltede Eg [326] G

Den Våde Vej [670] JN
Djævløen [559] V
Dronning Ingrid's Vej [694] L
• Dronningens Bøge [508] M
Duemose Kulsvierplads [101] J
Duemose Trinbræt [100] J
• Duemosehus [100] J
Dyssebakke [215] CG
Dystemose [117] K
• Døde Vig, Den [573] S
• Egelund [550] W
Egevej [81] F
Eghjorten [634,636] W
Eliasvej [708,734,834] LPR
Elias' Mose [515] R
Ellepindskrog [567] V
Ellepindslodden [583] V
(Ellepindshuset) [584] V
Ellerenden [374] H
• Elsdymose [343] L
Enarmede Kongevej, Den
[717,718] K
Engene [S30] T
Enghave [5] A
Enghave [59] G
Enghave [172] B
Enghave [301] G
Enghavedrag [808] P
• Enghavehus [830] P
Enghavevej [723] P
• Erhards Kilde [373] H
Eriksvej [100,116] J
(Espallions Mose) [194] AB
• Esrum Kanal [467] D
• Esrum Kloster [466] D
• Esrum Lund [222] D
• Esrum Møllegård [466] D
• Esrum Sø [401] DHMS
Esrum Å [469] D
• (Fabians Hus) [225] D
Fabiansvej [227] D
(Farimags Vej) [111] F
Farimagsvej [514] L
Femvejskorset [702] K
• Figur 8 [201] B
Fiskebo Bakke [225] D
• Fiskebrohus [468] D
• Fiskerhullet [555] UV
• Fiskermose [574] S
Fjermose [52] F
Flademose [556] UV
• Flinholm [217] G
Flinholmsmose [216] G
Flynderbæk [17] A
Flynderengene [21] E
• Flyverstenen [79] F

- Flægmosen [891] U
- Foderholm [110] EF
- Foderholms Mose [107] E
- Forbudte Vej, Den [528] R
- Forstrådens Bænk [177] B
- Fredensborgvej (landevej) [550] VW
- Frederik II's Kanal [719,807,817,S16,895] KNPTU
- Frederik IV's Allé [505] M
- Frederik IV's Sten [225] D (Frederik VII's Pavillon) [367] H
- Frederik VII's Vej [110] EFJK
- Frederiks Mose [191] B
- Frederiksborgstien [658,814] N
- Frederiksværksvej (landevej) [211] C
- Fregatvej [812] N
- Fruebjerg [812] P
- Fruebjerg Sø [812] N
- Fruebjergvej [812,818] NP
- Fruebjergvej (landevej) [813] N
- Fruekilde [812] N
- Frydenborgstien [875] U
- Frøken Frisch's Kastanier [113] F
- Frøkenbøgevej [77,113] F
- Fuglesangshus [677] K
- (Fuglesangshusene) [677] K
- Fuglesangsvej [123,677] K
- Funktionærmosen [697] K
- Fægydevej [554] V
- Fændrikhus [378] HM
- Fændrikvang [372] H
- (Følstrup) [551] V
- Følstrup Bæk [546] RV
- Gadekæret [116] J
- Gadekærmosen [236] D
- Gadeledshus [822] P
- Gadeledsstien [823] P
- (Gademosen) [862] U
- Gadesletten [810] P
- Gadevang [867] U
- Gadevangshus [869] U
- Gadevangsvej [817] N
- Gamle Indelukke [210] C
- Gamle Mose [515] LR
- Gamledam [187] C
- Gammel Nødebosti [553] V
- Gammel Præstevej [353] GH
- Gammeldam [63] F
- Gammelvang [188] C
- Gammelvangskilde [188] C
- Gammelvangsvej [186,189] BC
- Gantekrogshus [59] FG
- Gantekrogssø [58] FG
- Gantekrogsvej [59] FG
- Gederyggene [714] K
- Gederyggevej [702] K
- Gillelejevej (landevej) [219] F
- (Glarborg) [305,331] FGKL
- Glarborg Bakke [331] G
- Glarborg Dam [305] FG
- Glarborgvej [305] FG
- Gram-Langens Sten [661] JN
- Gran Mose [S7] T
- Graverhus [378] M (Graverhus) [503] M
- Gravervang [377] M
- (Gravervangshus) [503] M
- Gribbs Plantage [690] L
- Gribbskovlejren [71] F
- Gribbsø Bakker [714] K
- Gribbsø Trinbræt [725] KP
- (Gribbsøhus) [727] P
- Gribbsøpavillonen [727] P
- Grisemose [13] A
- Grævlingebacke [84] FK
- Grævlingedrag [516] R (Grøftemose) [361] G
- Grøftemose [725] KP
- Grøftemosevej [702,724] K
- Grønne Bjerg [105] J
- Grønnekilde [113] F
- Grønnemose [21] E
- Grønnevej [539,842] PR
- Gunners Skov [66] F
- Gydedam [522] R
- (Gydedam) [527] R
- Gøgehus [893] U
- Gøgehusvej [891,893] U
- Gårdsted Mose [231] D
- Gårdstedmosen [368] H
- Gåsedam [627] W
- Gåsedam [S33] TU
- Gåsehus [213a] CG (Gåsehus) [213b] CG
- (Hakons Sale) [167] C
- (Hallendrup) [178] BC
- Hampe Mose [364] H
- Hans Madsens Vang [805] N
- Harager Hegn [9] A
- Haragerhus [191] B
- Hasebakke [621] W
- Haver Ager [319] G
- Havrebakke [801] N
- Havrebakkevej [656] N
- Hede bæk Mose [327] G
- Hegnsbakkerne [114] K
- Heines Bakke [115] K
- Helledes Bakke [810] P
- Helledesvej [811] P
- Helsingesvej (landevej) [808] P (Hemmingshusled) [12] A
- Hertugdalen [84] F
- Hessebæksbro [88] F
- Hestevænget [651] JN
- Hillerødsholms Mark [S34] U
- (Hjernerup) [508] M
- (Hjortedams Hus) [634] W
- Hjortedamsvej [630,631] W
- Hjortehøj [94] E
- Hjorteljung [363] H
- Hjorteljungsvej [360] GH
- Hjortesøle [861] U
- Hjortesølevej [867] U
- (Holgerskøb) [174] B
- Holgerskøb Vang [152] B
- Holmegårds Mose [590] V
- Holmegårdsvej [583] V
- Holmevej [805] N
- Holtvej [571] S
- Hov Tørvemose [204] C
- Hovmose [862] U
- Hovmosevej [861] U
- Hovtørve Mose [342] L
- Hugormebakke [518] R
- Hulemose [9] A
- Hulen [9] A
- Husarkilde [S8] T
- Huseby Krog [165] C
- Husebyled [183] C
- Husebyvej [183] C
- Husmandsmosen [865] U
- Husmændenes Tørvemose [732] L
- Husplads Mose [816] N
- Hvass' Dam [562] V
- Hvide Sletter [16] A
- Hvidekilde [113] K
- Hvidekildevej [121] K
- Hvideportevej [369] H
- Hyrdebakke [371] GH
- Hyttebakken [592] V
- Hængte Vej, Den [670] JN
- Hærvejen [124,677] K
- Højellets Mose [180] C
- Højmosen Lyng [88] F
- Hønsemosen [178] B (Impe Vang) [111] F
- Indelukkevej [542] RV
- Isterødvej (motortrafikvej) [604] V
- Jagtvej [365] H
- Janes Hul [709] L
- Jens Carlsens Mose [823] P (Jerns Rende) [508] M
- Jesperhus [625] W
- Jespers Mose [548] R
- Jomfrumosen [612] V
- (Jonas' Hus) [188] C
- Jydælod [58] F
- Kagerup Mose [653] JN

- Kagerup Savværk [674] K
- Kagerup Station [673] K
- Kageruphus [655] J
- Kalvehave [341] L
- (Kalvehavehus) [335] GL
- Kalvehavehus [343] L
- (Kalvehavehus) [803] N
- Kalvehavestenen [379] M
- Kalvehavevej [113,119,325,376] GKLM
- Kalvemose [545] RV
- Kamelhoppet [868] U
- Kammerherreegen [834] P
- Kammerherrelinien [832] P
- Kammerjunkeren Ridebane [103] J
- Karens Eng [62] FG
- Karpe Dam [S19] T
- Kettinge Bakke [513] L
- Kettingevej [811] P
- Kiennemose [534] R
- Kildebakke [179] C
- Kildemose [179] C
- (Kildemose) [816] N
- Kildeport Trinbræt [843] PRU
- Kildeporthus [823] PU
- Kildeportvej [533,541] R
- Kildevej [806] P
- (Kirke Vang) [526] R
- Kirkeslette Mose [240] CG
- Kirstens Jongsmose [320] G
- (Kistrup) [215] G
- Kistrup Dam [311] G
- Kistrup Kobbøl [311] G
- Kistrup Lod [317] G
- (Kistruphus) [317] G
- Kistrupvej [314] G
- Kjeldsvej [210] C
- Klinkeportegene [170] BC
- Klyvermose [15] A
- Knagebakker [248] DH
- Knækkedam [67] F
- Kobbølvej [162] C
- Kollenbæksrende [217] CG
- Kollenbæksmose [206] C
- (Kollerup) [86] K
- Kollerup Enghave [113] FK
- (Kollerup Mose) [87] FK
- Kollerup Mose [334] KL
- Kollerup Tørvemose [332] FK
- Kommunikationshus [704] KL
- Kommunikationsvej [703,704] KL
- Komose [152] B
- Kong Frederik IX's Vej [803] N
- Kongegrænen [721] P
- Kongens Bøg [367] H
- Kongens Bøge [374] H
- Kongevejs Mose [822] P
- (Kragedal) [231] D
- Krakadalsvej [238] D
- Krinkelmosen [573] S
- Kristians Lærk [179] BC
- Krogdal [231] D
- Krogdalsegen [224] D
- Krogdalshus [225] D
- Krogdalsvang [229] D
- Krogdalsvej [225] D
- Krogede Vej, Den [708] L
- Kræmmerhulevej [841] PR
- Kræmmerhulerne [836] P
- Kulhusmose [593] V
- Kulsviersporet [549] V
- Kulsvierstenen [706] L
- Kvindemose [240] C
- Kælder-mose [817] N
- (Kærlighedsbøgen) [558] V
- Kærlighedsstien [516] R
- Københavnervej [679] KL
- Landbolyst [863] U
- Lange Ljung [699] K
- Lange Længen [870] U
- Lange Mose [353] H
- Lille Birkemose [617] W
- Lille Følstrup Dam [552] V
- Lille Gribssø [736] PR
- Lille Hans' Lod [61] FG
- Lille Hessemose [111] F
- Lille Hjortedam [628] W
- Lille Langmose [242] GH
- Lille Nørredam [803] N
- Lille Ondemose [805] N
- (Lille Ostrup) [239] C
- Lille Ostrupvænge [208] C
- Lille Rodemose [541] RV
- Lille Selbæksmose [803] N
- Lille Tørmose [241] G
- Lille Ullerød mose [865] U
- Lodsbakken [207] C
- Lord Nelsons Eg [225] D
- Louisevej [865,867] U
- Laelongs Mose [351] G
- Lågelyng Mose [226] D
- Mads' Mose [811] P
- Madsvej [811] P
- Maglemose [18] A
- Maglemose [680] KL
- Maglemosevej [332,335] KL
- Malke Slette [315] G
- (Margrethes Hus) [573] S
- Margrethevold [572] S
- Mellemvej [301] G
- Midtlinien [245,356,377,507] DHM
- Midtlinievej [4,193] AB
- (Midtlinievej) [602] V
- Milestedsmose [239] D
- Milestedsmose [367] H
- Milestedsmose [524] R
- Milestedsmose [656] N
- Milestedsmose [822] P
- Milestedsvej [513,517] LR
- Mor Gribs Hule [830] P
- Mor Gribsvej [165,185,210] C
- Morsestenen [706] L
- Mortens Dam [801] N
- Mortens Mose [871] U
- Mortens Vej [805] N
- Mosebrovej [864] U
- Mosehus [818] NP
- Mosevej [823] P
- Muldebjerg [337] L
- Muldebjergstenen [343] L
- Muldebjergvej [339] L
- Munkevang [237] D
- Munkevangshus [356] H
- Musvågemosen [355] H
- Müllersvej [87] F
- Mær Hul [368] H
- Mølledam [196] B
- Møllerens Tørvemose [538] R
- Møllerens Vej [543] R
- Mølleslette [195] AB
- Mølletykket [550] VW
- Mårum Enghave [55] F
- Mårum Station [59] CFG
- Mårumegen [196] A
- Mårumhus [51] F
- Mårumlund [198] B
- Naturlegeplads [636] W
- Nederste Kobbøl [181] C
- Niels Oles Kilde [836] P
- Nissekrog [3] A
- Nordmands Mose [514] LR
- Nordre Gribssøvej [719,725] KP
- Nordre Sandskredsmose [833] P
- Nordre Skovportevej [318,354] GH
- Norske Hus [S17] T
- Ny Mårumvej [6] A
- Nydam [803] N
- Nyhegn [203] BC
- Nyhegnshus [207] C
- Nyholmsvej [78] F
- Næbbet [573] S
- Nældemose [63] F
- Nøddebjerg [597] V
- Nødebo Fægyde [554] V
- Nødebo Holt [574] S
- Nødebo Mose [863] U
- Nødebostien [537] R
- Nødebovej (landevej) [551] V

- Nøglebæksmose [830] P
- Nøglebæksvej [831] P
- (Nørre Sørup) [378] M
- Nørre Søvej [868] U
- Odderdams Mose [549] R
- Odderdams Vang [555,556] UV
- Odderdamsengene [559,560] V
- (Odderdamshus) [557] V
- Odderdamshus [563] V
- Odderdamsvej [541] RV
- Ole Andersens Mose [816] N
- Ole Kjelds Vej [354] H
- Ole Truelsens Vej [835] PR
- Orebakke [192] B
- Orekildevej [173] B
- Orned Eng [660] N
- Orned Plantage [651] N
- Ornevej [651,656] N
- (Ostrup) [322] G
- Ostrup Brønd [322] G
- (Ostrup Dam) [370] H
- Ostrup Kobbøl [321,363] G
- Ostrupegen [362] G
- Ostrupgård [376] H
- (Ostruphus) [321] G
- Ostrupvej [321] G
- (Ottevejshus) [539] R
- Ottevejskorset [538] R
- Overdrevsvej [114] K
- Pannebjerg [315] G
- Paradiset [123] K
- Peder Larsens Mose [657] N
- (Pederstrup) [547] R
- Pederstrup Vang [535] R
- Pederstruphus [549] RS
- Pederstrupvej [548] R
- Pengesletten [244] DH
- Pengestenen [355] H
- (Peter Grundtvigs Hus) [S31] TU
- Peter Grundtvigs Vænge [S31] TU
- Piber Plantage [505] M
- Piberdam [507] M
- (Piberhus) [509] MS
- Pibergården [509] M
- Pibervang [504] M
- Pibervang Mose [509] M
- Pigernes Hul [710] L
- Plantagevej [687] L
- Planteskolevej [64] F
- Porthus [632] W
- Porttræet [688] L
- Pottemagerbakke [555] UV
- Pottemagerbakke [709] L
- Pottemagervej [557,558] UV
- Præstelodden [9] A
- Præstevejen [199] B
- Præstevejsegen [363] GH
- Præstevejshus [239] CD
- Pælehus [525] R
- Pælevej
- [75,87,119,518,678,731] FKLR
- Pøleå [658,802,814] JNT
- Rakkermose [615] VW
- Rankeskov [S5,S6] NT
- (Rapholms Milested) [91] F
- Rasmus' Mose [314] G
- Ratjens Dam [501] M
- Ratjensvej [502] M
- Ravnebjerg [26] E
- Ravnebjergvej [10] A
- Ravneleddet [25] E
- (Rosintræet) [67] F
- Rostgaards Bøge [222] D
- Rugbakken [96] EJ
- Rummelborg Dam [545] RV
- Rundingen [25] E
- Runesletten [509] M
- Ryttermose [212] CG
- Rævebakke [8] A
- Rævebakkevej [843] PR
- Rævegravsbakke [368] H
- Rødedam [818] P
- Rødedamsvej [818,819] P
- Røgelse Agre [674] K
- Rørmose [107] EJ
- Rørmose [653] N
- (Rørmose) [818] P
- Rådams Mose [172] B
- Salenesporet [166,167] C
- Saltekrogvej [153,155] B
- Saltrup Skov [152] B
- Saltrupvej [161,204] BC
- Samuels Mose [194] AB
- Sandgrav Mose [241] G
- Sandporte Kilde [232] D
- Sandporten [233] D
- Sandskredet [833] P
- Sandskredsmose [695] K
- Sandskredsvej [838] P
- Sankt Hans Vej [657] N
- Seksalensvej [245] H
- Selskov [893] U
- Sibbekilde [179] C
- Sibbekilde Bakker [180] C
- Sibbekilde Rende [163] C
- (Sibberup) [167] C
- Sibberup Vang [167] C
- Sibberupvej [166,168] C
- Sidseldam [806] NP
- Sidseldamsvej [806] NP
- (Siggerup) [372] H
- Siverts Bomvej [834] P
- Sivmosen [204] C
- (Skallerød) [527] R
- Skallerød Bom [537] R
- (Skallerød Dam) [522] R
- Skallerød Dam [526] R
- Skallerød Smørsten [521] R
- Skallerød Vang [527,532] R
- Skedekildemose [103] J
- Skelvej [530,546,618,715] KPRVW
- Skibet [689] L
- Skidenbakkevej [159] B
- Skolestien [20] A
- Skolestien [524] R
- Skolestien [S11] T
- (Skonnerten) [315] G
- Skovarbejdersten [676] K
- Skovdam [175] B
- (Skovfoged Vang) [66] F
- Skovfoged Indelukke [114] K
- Skovfogeddam [319] G
- Skovfogedvej [654] N
- (Skovfryd) [512] M
- (Skovkilde) [232] D
- Skovløbersporet [536] R
- (Skovportmose) [359] H
- Skovriderbakke [688] L
- Skovriderdam [726] P
- Skovriderkrogen [175,176] B
- Skovridervang [91] F
- Skovskolen [512] LM
- (Skrædderhus) [69] FG
- Skrædderlod [69] FG
- Skrædderlodsvej [69] G
- Slagterbrønden [73] F
- Sletteltehus [1] A
- Slettelteåge [12] A
- Sletten Port [23] AE
- Slibestensbakker [506] LM
- Smalle Fægyde [533] R
- Smedemose [517] R
- Smørljungsmose [193] B
- Smørsteningen [690] L
- Smørstensvej [691] L
- Sneglemose [163] C
- Sneglemose [355] H
- (Snøbøgen) [706] L
- Snoede Vej, Den [586] V
- Snogemose [196] AB
- Snogemose [207] C
- (Sobækshus) [185] C
- Sobækslod [185] C
- Sobækvej [182] C
- Solbjerg Engso [591] J
- Soldaterpladsen [325] G
- Soldaterstenen [369] H
- Sorte Linie [64] F

- Sorte Mose [368] H
- Sorte Øje [S14] T
- (Sortebjerg Mose) [363] H
- (Sortekjærmose) [865] U
- Sortekær [865] U
- Sortekærsbro [871] U
- Sorteljung [150] B
- Sortemose [6] B
- Sortemose [801] N
- Sortemosevej [5] A
- Spejldam [S40] T
- Spidseng [814] N
- Spiralstenen [711] L
- (Sponholt Kilde) [555] UV
- Springmærens Bakke [697] K
- Spånelts Overdrev [873,874] U
- Spåneltsshus [873] U
- Spåneltsstenen [555] UV
- Spåneltsvej [565] V
- (Stakitport) [567] V
- Stationsvej [698] K
- Stenholt Indelukke [559] V
- Stenholt Vang [601] V
- Stenholthus [613] VW
- Stenrende [8] A
- Stenslette Gab [517] R
- Stenvejen [9] A
- Stenvredet [809] P
- Stie Bjerg Mose [720] NP
- (Stimose) [77] F
- Stislette Mose [158] B
- Stjernebakken [564] V
- Stjernen [516,734] R
- Store Birkemose [619] V
- Store Følstrup Dam [553] V
- Store Gribsø [727] P
- Store Hessemose [93] F
- Store Hjortedam [629] W
- Store Nørredam [804] N
- Store Ondemose [819] P
- Store Rodemose [541] PRUV
- Store Selbæksmose [802] N
- Store Ullerød Mose [864] U
- Storedam [S17] T
- Storkemose [10] A
- Storkemosevej [9] A
- Storkevad [318] G
- Storkevad Trinbræt [304] G
- Storkevadsegene [327] G
- Storkevadshus [320] G
- Storkevadsvej [322] G
- Strubemose [548] RS
- Strødam [S15] T
- Strødam Engso [S30] T
- (Strøgård) [812] N
- (Strøgårdshus) [816] N
- Strøgårdsvang [812] NP
- Strøgårdsvang [802] NP
- Stuebakke [352] G
- Stutmesterens Kors [711] L
- Stutterivej [213,304,522,710] CGLR
- Stæremose [326] G
- Støvlemose [892] U
- Svalehus [376] GH
- Svalemose [108] K
- Svandsmose [660] N
- Svandsvej [660] N
- Svends Hul [692] L
- Svinelejr Mose [517] R
- Svinemose [374] H
- Svinesti Mose [87] FK
- Sækkemose [12] A
- Søndre Gribsøvej [726,833] P
- Søndre Sandskredsmose [837] P
- (Sønder Vang) [532] R
- Søndre Skovportevej [694] L
- Søren Kierkegaards Sten [731] R
- Søvejen [228,246,356,378] DHM
- Tagmose [104] J
- Tagmosevej [103] J
- Tevandsbakke [7] A
- Thevandsbakken [572] S
- Thomas' Mose [174] B
- Thoruphus [219] CG
- Thorupvej [235,242] CDGH
- (Tibberup) [655] JN
- Tibberup Holme [803] N
- Tibberup Mose [656] N
- Tibberuphus [661] JN
- Tidselemose [7] A
- Tingbakken [222] D
- Tinghus [57] F
- (Tinghus) [222] D
- Tinghus Plantage [200] B
- Tinghuslærken [201] B
- Tinghussø [58] FG
- Tinghusvej [201] B
- Tjørnegabspor [532] R
- (Toften) [365] H
- (Toggerup) [723] KP
- Toggerup Dam [721] P
- Toggerup Enghave [806] NP
- Toggerup Kilde [807] P
- Toggerup Overdrev [670] JN
- Toggerup Tørvemose [723] P
- (Toggerup Vang) [527] R
- Toggerupvej [721] P
- (Torup) [315] G
- Torup Bøgebakke [352] G
- (Toruphus) [217] CG
- Tremarkshus [12] A
- Triangelmose [77] F
- Troels Dam [670] JN
- Troldestenen [550] SW
- Truntedam [657] N
- Truntehus [895] U
- (Trustrup) [106,108] J
- Trustrupstenen [106] J
- Trøskemose [96] EJ
- Tuevej [92,96] EFJ
- Tumlingehus [367] H
- (Tumlingeilde) [367] H
- Tumlingeving [355] H
- Tumlingevej [365] H
- Tumlings Mose [367] H
- T-vej [112] F
- Tværevej [229] D
- Tyske Plantage [875] U
- (Tyskehus) [873] UV
- Tyskemose [872] U
- Tyskevej [873] U
- Tyvekrogen [582] V
- Tyvekrogshus [581] UV
- Tyvekrogsvej [586,618] VW
- Tørmose [352] G
- Tørvemose [56] F
- Tørvemose [818] NP
- Tørvemosevej [523] R
- Tørvevej [80] F
- Ulvedalen [678] K
- Valdemars Kilde [526] R
- Vandmose [735] PR
- Vangehus [686] L
- Vaskestedet [503] M
- Vester Tværevej [691] L
- Vestre Fruemose [812] N
- Vibemose Dam [321] G
- Villedamshus [157] B
- Villedamsvej [177] B
- Vildtfogedvang [198] B
- Vildtmose [361] G
- Vilhelms Bakke [571] S
- Væltede Eg, Den [326] G
- Vænget [S33] TU
- Værnsbjerg [683] L
- Våde Vej, Den [670] JN
- Ærtelandshus [511] LM
- Øresund [S33] TU
- Ørljungsmose [191] B
- Ørnekulds mose [895] U
- Ørnekulsmose [333] KL
- Øster Tværevej [687] L
- Østre Fruemose [811] P
- Øverste Kobbøl [171] B
- Åmose [652,659] JN

GPS-koordinater til steder, der er vanskelige at finde

Bolandhus	N 56° 01.439	E 12° 018.736
Borgen	N 56° 00.715	E 12° 019.502
Borringholm, et af husene	N 56° 01.289	E 12° 018.643
Bosegård	N 56° 02.586	E 12° 015.613
G. W. Brøls Grav	N 55° 57.744	E 12° 020.952
Erhards Kilde	N 56° 00.612	E 12° 021.545
Fiskebrohus	N 56° 02.193	E 12° 022.831
Fiskerhullet	N 55° 57.635	E 12° 018.711
Følstrup	N 55° 57.721	E 12° 020.232
Frederik VII's Pavillon	N 56° 00.792	E 12° 022.078
Fruekilde	N 55° 58.499	E 12° 016.692
Frydenborg	N 55° 56.842	E 12° 018.287
Frøken Frischs Kastanier	N 56° 00.782	E 12° 017.518
Fuglesangshusene, hus 1	N 56° 00.090	E 12° 018.053
Fuglesangshusene, hus 2	N 56° 00.125	E 12° 018.254
Gåsehus	N 56° 01.920	E 12° 019.641
Glarborg (2)	N 56° 00.638	E 12° 018.887
Glarborg (Glasværket)	N 56° 00.780	E 12° 018.962
Gribsøpavillonen	N 55° 58.965	E 12° 018.393
Gribsøhus	N 55° 59.212	E 12° 018.078
Hallendrup	N 56° 02.441	E 12° 018.916
Hertugdalen	N 56° 00.742	E 12° 018.493
Hjernerup	N 55° 59.656	E 12° 021.142
Husarkilde	N 55° 57.846	E 12° 016.327
Hvass' Dam	N 55° 57.274	E 12° 019.442
Jonas' hus	N 56° 02.229	E 12° 019.328
Kalvehavehus	N 55° 58.816	E 12° 016.312
Kalvehavehus	N 56° 00.558	E 12° 019.220
Kistrup Gård	N 56° 01.744	E 12° 019.435
Kollerup, oprindelige gård	N 56° 00.378	E 12° 018.147
Kollerup, yngste gård	N 56° 00.538	E 12° 018.111
Kommunikationshus	N 55° 59.605	E 12° 018.841
Kongegrænen	N 55° 59.157	E 12° 017.107
Kragedal, hus 1	N 56° 02.299	E 12° 021.627
Kragedal, hus 2	N 56° 02.315	E 12° 021.714
Kragedal, hus 2	N 56° 02.381	E 12° 021.766
Kragedal, hus 4	N 56° 02.382	E 12° 021.700
Kulmile i Selskov	N 55° 56.756	E 12° 017.507
Kulmile ved Skelvej	N 55° 58.331	E 12° 019.410
Kulmile ved Trustrup	N 56° 00.474	E 12° 016.935
Kulmilen i Gammelvang	N 56° 02.161	E 12° 019.314
Kulmilen ved Ratjensvej	N 56° 00.066	E 12° 021.345

Kulmiler fra 2. Verdenskrig	N 55° 58.005	E 12° 020.485
Kulmiler fra 2. Verdenskrig	N 55° 58.094	E 12° 020.460
Kulmilerne i Kistrup Vang	N 56° 01.665	E 12° 019.410
Kulmilerne ved Kalvehavevej	N 56° 00.558	E 12° 020.285
Kulmilerne ved Sobækvej	N 56° 02.498	E 12° 019.787
Kulsvierestenen	N 55° 59.688	E 12° 019.893
Margrethes Hus	N 55° 58.254	E 12° 021.606
Morsestenen	N 55° 59.655	E 12° 019.862
Nørre Sørup, hus 1	N 56° 00.428	E 12° 021.400
Nørre Sørup, hus 1	N 56° 00.441	E 12° 021.411
Odderdamshus	N 55° 57.721	E 12° 018.936
Ostrup Dam	N 56° 00.955	E 12° 020.998
Pederstrup	N 55° 58.136	E 12° 020.307
Pengestenen	N 56° 01.588	E 12° 021.559
Porttræet	N 55° 59.847	E 12° 020.494
Rummelborg	N 55° 57.828	E 12° 019.727
Sandportekilde (Skovkilde)	N 56° 02.108	E 12° 022.151
Sibbekilde	N 56° 02.509	E 12° 019.301
Sibbekilde (Gammelvangskilde)	N 56° 02.240	E 12° 019.354
Siggerup	N 56° 00.807	E 12° 021.417
Skallerød	N 55° 58.505	E 12° 019.530
Skallerød Smørsten	N 55° 58.804	E 12° 018.993
Skibet	N 55° 59.809	E 12° 020.261
Skonnerten	N 56° 01.468	E 12° 020.073
Skrædderhus	N 56° 01.313	E 12° 018.880
Snøbøgen	N 55° 59.738	E 12° 019.795
Sobækshus	N 56° 02.331	E 12° 019.934
Spiralstenen	N 55° 59.556	E 12° 019.356
Spåneltsstenen	N 55° 57.614	E 12° 018.688
Strøgård	N 55° 58.516	E 12° 016.283
Strøgårdshus	N 55° 58.179	E 12° 016.499
Thoruphus	N 56° 01.954	E 12° 020.211
Tinghuset, Esrum Lund	N 56° 02.824	E 12° 022.096
Tinghuslærken, Figur 8	N 56° 02.136	E 12° 018.611
Tipperup	N 55° 59.271	E 12° 016.179
Toggerup	N 55° 59.261	E 12° 017.365
Toggerup Kilde	N 55° 58.790	E 12° 017.164
Trustrup, hus 1	N 56° 00.438	E 12° 016.602
Trustrup, hus 2 og mindsten	N 56° 00.454	E 12° 016.635
Trustrup, hus 3	N 56° 00.482	E 12° 016.650
Trustrup, hus 4	N 56° 00.507	E 12° 016.701
Valdemars Kilde	N 55° 58.556	E 12° 019.677
Vaskestedet	N 56° 00.103	E 12° 021.666
Ærtekedlen	N 56° 00.745	E 12° 019.213







www.gribskov.net



Flemming Rune, biolog og seniorforsker på Skov & Landskab, Københavns Universitet, har arbejdet med Gribskov siden 1970'erne.

Dette tobindsværk er den første bogudgivelse om Gribskov, hvor der er en samlet gennemgang af alle relevante emner med tilknytning til skoven. Rigt illustreret med ca. 900 billeder.

Bind 1 gennemgår skovens udvikling og kulturhistorie fra istid til nutid.

Bind 2 er primært et alfabetisk leksikon over skovens lokaliteter.

Hertil kommer et helt nyt og detaljeret kortbind (1:10000), hvor alle fortidsminder er vist – lige til at tage med i skoven (kortene er også sidst i bind 2).